

Enric PUJOL CASADEMONT

**FERRAN SOLDEVILA I LA HISTORIOGRAFIA
CATALANA DEL SEU TEMPS (1894-1971)**

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Antoni Simon

Departament d'Història Moderna i Contemporània

Facultat de Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona

Any 2000

FERRAN SOLDEVILA I LA HISTORIOGRAFIA CATALANA
DEL SEU TEMPS (1894- 1971)

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	7
A.-Per què calia aprofundir en l'estudi de Ferran Soldevila?.....	7
B.-Noves vies de recerca	9
C.-Una primera panoràmica de la història de la historiografia catalana contemporània.....	13
D.-Criteris adoptats	19
E.-Agraïments	23
PRINCIPALS ABREVIATURES	25
CAPÍTOL I: EL TOMBANT DE SEGLE.....	26
1.1.-Panorama historiogràfic de finals del vuit-cents	27
1.1.1.-Un moment de canvis qualitatiu	27
1.1.2.-El conjunt de l'àmbit territorial.....	30
1.1.3.-El punt d'inflexió	35
1.2.-Infantesa i adolescència d'un futur historiador	38
1.2.1.-El nucli familiar	39
1.2.2.-L'escola i el carrer	43
CAPÍTOL II: LA FORMACIÓ D'UNA NOVA ELIT INTEL.LECTUAL	45
2.1.-Dependències i limitacions del món universitari català a principis del segle XX	45
2.2.-Professors, companys i amics	47
2.3.-L'estudiant en llibertat	52
2.4.-Els Estudis Universitaris Catalans i la pugna per una universitat catalanitzada	54
2.5.-L'afermament de l'interès per la història general.....	59
2.6.-Antoni Rubió i LLuc, mestre de mestres.....	65
CAPÍTOL III: EL PERÍODE CONSTITUENT DE LA CULTURA CATALANA CONTEMPORÀNIA	76
3.1.-La construcció de l'estat regional mancomunitari i el paper emblemàtic de la seva política cultural	77
3.2.-La institucionalització de la història: l'Institut d'Estudis Catalans	82
3.2.1.-La preeminència inicial dels estudis històrics	82
3.2.2.-L'Institut en el tram cultural mancomunitari	86
3.2.3.-Els Anuaris de l'Institut i el mestratge indirecte del jove F. Soldevila.....	92
3.2.4.-Un àmbit de relació privilegiat.....	97
3.3.-Normativització i normalització lingüística: El compromís amb la llengua pròpia.....	102
3.4.-L'inici de la professionalització dels intel.lectuals i la situació dels historiadors	110
3.5.-Els capdavanters del procés institucionalitzador	116

CAPÍTOL IV: ELS HISTORIADORS NOUCENTISTES.....	127
4.1.-Un assaig de definició	127
4.2.-Components i abast territorial	131
4.3.-Característiques generals	140
4.4.-Neonoucentisme?	145
4.5.-Les afinitats electives	151
4.5.1.-Un guiatge orientador.....	151
4.5.2.-Els companys.....	159
4.6.-L'estètica del noucents.....	163
4.6.1.-El grup de "La Revista"	163
4.6.2.-Els poetes amics	167
4.7.-Al marge del moviment	174
4.7.1.-Els altres corrents	174
4.7.2.-La confrontació amb la historiografia nacionalista espanyola	178
CAPÍTOL V: CONSOLIDACIÓ PROFESSIONAL, COMPROMÍS CÍVIC I ACCIÓ POLÍTICA.....	184
5.1.-La consagració pública d'un jove historiador	184
5.1.1.-La producció historiogràfica i periodística.....	184
5.1.2.-De funcionari al cos de bibliotecaris i arxivers a escriptor professional	188
5.2.-La constitució d'Acció Catalana i els inicis polítics de F. Soldevila	195
5.3.-La resistència a la dictadura de Primo de Rivera	198
5.3.1.-Una cultura en situació adversa.....	198
5.3.2.-Configuració d'una intel.lectualitat antidictatorial.....	199
5.3.3.-El periodisme, un front de combat	203
5.3.4.-Un prestigi professional en alça.....	210
5.4.-Una concepció historiogràfica original	215
5.4.1.-Els objectius de la Fundació Bernat Metge	215
5.4.2.-Defensa de Tàcit: l'emergència d'una reflexió personal	217
5.4.3.-Joan Estelric, entre Ormazd i Ahriman	220
5.5.-La producció literària	224
5.5.1.-El verí del teatre	224
5.5.2.-Reticències envers l'avantguardisme	229
CAPÍTOL VI: EUROPA I EL MÓN	233
6.1.-Una cultura que es vol inserir en el món intel.lectual de la seva època.....	233
6.2.-Els viatges a l'exterior, una necessitat formativa i vital.....	238
6.2.1.-L'Ermitage, establiment medical	240
6.2.2.-El casament amb Yvonne Lepage	244
6.2.3.-L'estada a la Gran Bretanya: <u>Hores angleses</u>	247
6.2.4.-Els viatges a França.....	253
6.3.-La dimensió internacional de la historiografia catalana	258
6.3.1.-Els Congressos i les Assemblees del Comitè Internacional de Ciències Històriques.....	259
6.3.2.-Contactes internacionals.....	268
6.3.3.-El cas d'Occitània	277
CAPÍTOL VII: LA GENERALITAT REPUBLICANA, UNA NOVA FASE DEL PROCÉS INSTITUCIONALITZADOR.....	282
7.1.-La política cultural del nou govern autònom	282
7.2.-Els intel.lectuals republicans d'esquerra	289
7.2.1.-Configuració d'un nou equip intel.lectual	289
7.2.2.-Catalanitat, visió històrica progressista i escrupolositat científica.....	293

7.2.3.-Nous plantejaments, nous àmbits d'investigació	298
7.2.4.-Les altres tendències i la continuïtat de la pugna amb la historiografia nacionalista espanyola	310
7.3.-La concepció política i ideològica de F. Soldevila	317
7.3.1.-Independència partidista i compromís polític.....	317
7.3.2.-La qüestió religiosa	328
7.4.-Periodisme, ensenyament i actuació cívica	336
7.4.1.-La direcció de la "Revista de Catalunya".....	342
7.4.2.-L'Escola de Bibliotecàries: Amor i pedagogia.....	347
7.4.3.-La universitat autònoma i republicana	353

CAPÍTOL VIII: LA <u>HISTÒRIA DE CATALUNYA</u> DE F. SOLDEVILA, CONCRECIÓ I SÍMBOL DE LA REPRESA NACIONALITZADORA CONTEMPORÀNIA.....	359
---	-----

8.1.-Les històries generals anteriors: De Víctor Balaguer a Antoni Rovira i Virgili.....	364
8.2.-L'origen del projecte: el paper de Francesc Cambó	374
8.3.-Redacció, propòsit i repercussió de l'obra	379
8.3.1.-El procés d'elaboració.....	379
8.3.2.-L'objectiu rector: "Fer de Catalunya un poble normal"	383
8.3.3.-Exposició succinta de les principals idees defensades	388
8.4.-L'impacte en la intel.lectualitat de l'època.....	390

CAPÍTOL IX: CREADORS ENMIG DEL CAOS: GUERRA I REVOLUCIÓ.....	398
--	-----

9.1.-Un món cultural en convulsió	398
9.1.1.-La fractura interna de la intel.lectualitat catalana	399
9.1.2.-La configuració d'un front cultural antifeixista	404
9.1.3.-Realitzacions i limitacions de la producció historiogràfica del moment.....	409
9.2.-Un intel.lectual compromès.....	412
9.2.1.-Una opció personal no gens fàcil.....	412
9.2.2.-Continuïtats i canvis professionals.....	420
9.2.3.-La història, arma de combat	488
9.2.4.-Periodisme de guerra: <u>Fe en Catalunya</u>	435
9.2.5.-"Silvestre Albanell", més que un pseudònim poètic	439
9.3.-Aquells dies tan gràvids	447

CAPÍTOL X: UNA CULTURA A L'EXILI.....	453
---------------------------------------	-----

10.1.-Entre la continuïtat i la dispersió	453
10.1.1.-Un període fructífer, malgrat tot.....	458
10.1.2.-La historiografia d'exili.....	461
10.2.-F. Soldevila en la diàspora.....	470
10.2.1.-L'èxode	471
10.2.2.-Els itineraris de l'exili	475
10.2.3.-La valoració del desastre i el ressò de la repressió.....	481
10.3.-Els dietaris de l'exili i del retorn.....	486
10.3.1.-Una visió íntima dels exiliats i el seu món	486
10.3.2.-Unes "antielegies" de Bierville	491
10.3.3.-La joia conjugal, el darrer refugi.....	495
10.4.-La producció soldevilliana	502
10.4.1.-Les col.laboracions periodístiques.....	502
10.4.2.-Els treballs historiogràfics	506
10.4.3.-Temps per a la creació literària.....	512

CAPÍTOL XI: RETORN I RESISTÈNCIA ANTIFRANQUISTA	516
11.1.-Els intel.lectuals que retornen.....	516
11.2.-Bàndols en mutació, primeres conversions i articulació d'una resistència cultural.....	522
11.3.-L'oposició política antifranquista	532
11.3.1.-El Comitè Pous i Pagès i la significació política de F. Soldevila	533
11.3.2.-La dimensió pública del front resistencial.....	538
11.4.-Continuïtat institucional i pervivència de la tradició històrica autòctona.....	542
11.4.1.-L'Institut d'Estudis Catalans en els temps més difícils	543
11.4.2.-La creació de la Societat Catalana d'Estudis Històrics	553
11.4.3.-El restabliment dels Estudis Universitaris Catalans	557
11.5.-La dimensió privada de F. Soldevila	562
CAPÍTOL XII: LA <u>HISTÒRIA D'ESPANYA</u> , UNA VISIÓ PLURINACIONAL DEL PASSAT HISPÀNIC	568
12.1.-La gestació de la idea i les condicions materials que la feren possible	569
12.2.-Redacció catalana, traducció i avatars de la publicació	573
12.3.-Objectius del projecte	580
12.4.-Descripció de les tesis principals	586
12.5.-Joan Sales, escriptor, editor i historiador.....	598
12.6.-Ressò públic i impacte en el món intel.lectual	603
12.6.1.-Èxit editorial.....	603
12.6.2.-Entusiasme entre la intel.lectualitat catalana	604
12.6.3.-Reserves profundes en el si de la historiografia espanyola dominant	608
12.6.4.-Repercussió internacional.....	611
12.6.5.-Breu consideració sobre la reedició dels anys noranta	614
CAPÍTOL XIII: LA REPRESA DELS ANYS CINQUANTA	616
13.1.-Un període paradoxal.....	616
13.1.1.-Un món en transformació.....	616
13.1.2.-Les repercussions en l'àmbit català de les transformacions de la postguerra mundial	619
13.2.-Una historiografia catalana puixant.....	623
13.2.1.-La tríada Vicenç-Soldevila-Abadal.....	624
13.2.2.-D'altres noms de primer ordre.....	628
13.2.3.-Memòria personal i història col.lectiva	639
13.3.-Nova embranzida professional d'un autor consagrat	651
13.3.1.-D'un decenni a l'altre: producció historiogràfica i reconeixements públics	651
13.3.2.-Retrobament nacional i projecció exterior	658
13.3.2.1.-El País Valencià, Mallorca, l'Alguer	659
13.3.2.2.-La connexió internacional	667
13.3.3.-Producció poètica i represa teatral	674
13.4.-Llums i ombres de Jaume Vicenç Vives	681
13.4.1.-La revisió d'un mite	681
13.4.2.-A propòsit de la relació Vicenç-Soldevila: Divergències i concomitàncies.....	690
13.4.3.-La qüestió dels deixebles de Vicenç.....	701
CAPÍTOL XIV: ELS CANVIS PROFUNDS DELS ANYS SEIXANTA	707
14.1.-Economia, política, societat i cultura durant el "decenni feliç".....	707
14.2.-Innovació i eclosió historiogràfica	711
14.2.1.-Pierre Vilar i el marxisme historiogràfic català.....	715
14.2.1.1.-El marxisme, un corrent en alça	715

14.2.1.2.-L'aportació vilariana	721
14.2.1.3.-Deixebles i seguidors de P. Vilar. Un balanç forçosament provisional	730
14.2.2.-Joan Fuster, historiador i teòric de la qüestió nacional	735
14.3.-La revisió historiogràfica soldeviliana	745
14.3.1.-La segona edició de la <u>Història de Catalunya</u>	747
14.3.2.-La direcció d'obres col.lectives	757
14.3.2.1.- <u>Un segle de vida catalana (1814-1930)</u>	758
14.3.2.2.- <u>Història dels catalans</u>	762
14.3.2.3.-"Episodis de la Història"	767
CAPÍTOL XV: ELS DARRERS TEMPS	769
15.1.-D'un renovat protagonisme públic a un cert ostracisme	769
15.2.-Activitat civicopolítica i acadèmica	777
15.3.-La producció de la dècada	786
15.4.-L'etapa final	795
15.5.-L'edició de les quatre grans cròniques, culminació del projecte de tota una vida	800
15.6.-Una obra mestra inacabada: <u>Pere el Gran</u>	809
15.7.-Amics, col.laboradors i deixebles	818
CAPÍTOL XVI: CONSIDERACIONS FINALS	826
ANNEXOS	841
ANNEX I: INVENTARI-CATÀLEG DEL LLEGAT PERSONAL DE F. SOLDEVILA DE CHAVORNAY (SUÏSSA)	841
ANNEX II: INVENTARI DEL FONS EPISTOLAR DE CHAVORNAY	855
a/ Gènesi del treball i criteris aplicats	855
b/ Llistat per signatura sistemàtica i topogràfica	856
c/ Índex de noms	929
ANNEX III: INVENTARI-CATÀLEG DE LA DONACIÓ CARLOTA SOLDEVILA	956
ANNEX IV: RECONSTRUCCIÓ DE L'EPISTOLARI DE F. SOLDEVILA	971
a/ La recuperació de la correspondència dispersa	971
b/ Relació de cartes aplegades	972
ANNEX V: INVENTARI-CATÀLEG DEL FONS F. SOLDEVILA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS	990
ANNEX VI: INVENTARI DE LA DONACIÓ GERARD SOLDEVILA	1000
BIBLIOGRAFIA UTILITZADA	1001
a/ Bibliografia general selecta	1001
b/ Principals obres de F. Soldevila emprades	1037

INTRODUCCIÓ

A.-Per què calia aprofundir en l'estudi de Ferran Soldevila?

L'afirmació que Ferran Soldevila (Barcelona, 1894-1971) és un dels historiadors catalans més importants del segle XX constitueix avui una obvietat. Fa pocs anys no era així i damunt d'ell pesava com una llosa un prejudici advers que el condemnava a una evident posició marginal. L'objectiu de revalidar la seva figura i obra em va moure a realitzar el treball de doctorat Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània,¹ la primera monografia extensa feta sobre ell, defensada en aquesta mateixa Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1994.²

Un cop reivindicada l'aportació soldeviliana (que, posteriorment, fou revalorada per la comunitat historiogràfica catalana amb motiu del centenari del seu naixement), quin sentit tenia continuar la investigació iniciada aleshores? D'una banda, encara calia aclarir molts aspectes de la seva trajectòria personal i professional, i de l'altra, era imprescindible reconstruir, amb major detall, el context històric i historiogràfic en què es desenvolupà la seva producció perquè era l'única manera de poder "situar-lo" i de valorar realment la seva aportació personal. Així mateix, l'arreconament que patí Soldevila era extensiu al conjunt de la tradició historiogràfica autòctona moderna (amb glorioses excepcions) i la seva reivindicació implicava també una reconsideració general que vindiqués aquest llegat col·lectiu negligit.

Calia, doncs, que la investigació (perquè fos "nova" i "útil") emprengués una doble direcció: una d'"interna" en relació amb el personatge estudiat, d'aprofundiment de l'obra i del seu autor (fins arribar als aspectes més íntims) i una altra d'"externa", per tal de veure quins eren els altres historiadors destacats en cada etapa del període considerat (i quin contacte mantingueren amb ell), quins corrents historiogràfics organitzats existiren a cada moment i quina relació es podia establir entre el desenvolupament global de la disciplina i els principals esdeveniments històrics (econòmics, socials, polítics, culturals...) del convuls segle XX català. La primera direcció comportava una recerca bàsicament heurística (d'acord amb la seva accepció tradicional), d'exploració de noves fonts per tal de dilucidar els aspectes foscos i desconeguts del

¹ Publicat per l'Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1995.

² Davant d'un tribunal format per Antoni Simon (director del treball), Joaquim Nadal i Ricardo Garcia Carcel.

personatge i la seva obra.³ La segona, suposava un esforç de síntesi i a la vegada d'investigació (donada la precarietat dels estudis existents sobre el tema) per tal de posar els fonaments d'una història de la historiografia contemporània que mai abans no havia estat abordada de manera sistemàtica, en bona part perquè no s'havia valorat prou bé la seva importància. Des del mateix títol, Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1894-1971), s'ha volgut donar una idea clara d'aquesta duplicitat, però també de l'existència d'un protagonista que es converteix en una mena de fil conductor de l'evolució d'una disciplina (la historiografia) i d'una època històrica. S'ha procurat trobar un cert equilibri entre una i altra direcció de la recerca perquè s'ha considerat que ambdues eren complementàries i responien, de fet, a un mateix pla de reconstrucció historiogràfica. El propi F. Soldevila ja advertí del valor que pot tenir una biografia (en el nostre cas una biografia eminentment "intel·lectual") en la recreació històrica d'un període determinat:

"Mai no he sabut comprendre perquè la biografia ha estat considerada com un gènere inferior entre els gèneres històrics. A la meua manera de veure, tot depèn del biògraf i del biografat. Hi ha personatges que en la seva biografia arrossegueu o enclouen la història de la col·lectivitat en què van viure, i de vegades també la d'altres col·lectivitats que s'hi van relacionar, potser per la força mateixa de la individualitat biografada".⁴

No cal insistir en el fet que ell era una d'aquestes individualitats. En el propòsit de donar una visió global de la història de la historiografia catalana, el "cas" de F. Soldevila era especialment adient per diferents circumstàncies. D'entrada, per la seva llarga trajectòria vital (1894-1971) que va recórrer gairebé tota la centúria (o, com a mínim, els seus moments més significatius). Però també perquè ell va ésser al mateix temps un dels historiadors més destacats de la seva època i un dels més oberts a les influències innovadores aparegudes en cada moment. Aquesta permeabilitat (que el va dur a reelaborar constantment la seva obra per incorporar-hi les noves aportacions que apareixien) féu que la seva producció històrica registrés les principals evolucions que experimentà la historiografia i el conjunt de la cultura catalana del seu segle (o que, com a mínim, se'n fes ressò). Així, doncs, a partir de l'anàlisi minuciosa de la seva trajectòria personal i professional podia sorgir un primer esquema de l'evolució historiogràfica general que servís d'orientació per a futurs treballs.

³ D'ací el pes que tenen en aquesta tesi els annexos, que són fruit de l'ordenació de la gran quantitat de documentació que s'ha hagut d'aplegar, ordenar i utilitzar. S'ha procurat que cadascun tingui un davantal explicatiu inicial on es fa una succinta ressenya del seu historial.

⁴ F. Soldevila, Marañon historiador, dins Cataluña al doctor Marañón in memoriam, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1964, p. 166.

B.-Noves vies de recerca.

En el decurs del temps transcorregut d'ençà de la presentació del meu treball de doctorat (i en bona part gràcies a la investigació iniciada a partir d'aleshores) han aparegut noves fonts molt útils per a la reconstrucció de l'itinerari vital i professional de F. Soldevila, i del seu context històric.⁵ Així mateix, un cert nombre de les fonts utilitzades en aquell estudi no em fou possible d'explorar-les d'una manera gaire minuciosa, en part a causa de les dificultats d'accés a l'arxiu més important (que aleshores era a Suïssa, a la població de Chavornay, a la casa del seu fill Gerard i que fins al 1997 no va poder ésser traslladat a l'Arxiu Nacional de Catalunya), en part pel fet que algunes no aparegueren sinó al final de la seva redacció i, en part també, pel gran volum de material reunit. Amb posterioritat a la presentació del treball, vaig poder explorar més profundament moltes d'aquestes fonts, gràcies a la realització d'uns estudis concrets, que foren ja abordats en la perspectiva de poder utilitzar els seus resultats per a la tesi doctoral.

Entre les noves vies de recerca que vaig poder obrir, cal destacar:

- a) La descoberta d'un nou fons de documentació sobre Ferran Soldevila --molt ric-- que tenia la seva neboda Carlota Soldevila i que me'l cedí per facilitar la meua investigació (amb la condició que un cop acabada, el diposites en el centre arxivístic que jo considerés més adient).⁶
- b) L'obtenció d'un petit plec de documents lliurats per Gerard Soldevila referents al seu pare, alguns dels quals tenen un gran interès.⁷
- c) La prospecció del Fons Rosa Leveroni de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona), que possibilità poder reconstruir la seva relació sentimental amb aquesta poetessa al llarg dels anys, gràcies a la correspondència i als dietaris íntims d'ella que s'hi conserven --i que conjuntament amb Abraham Mohino vam poder publicar el 1997 (vegeu l'entrada k).
- d) La reconstrucció del seu epistolari, que ha exigít una esgotadora recerca de cartes seves en els fons personals dels seus nombrosos corresponents, perquè ell no guardava còpia de les lletres que adreçava. Una feina que ha estat

⁵ Sobre les existents fins al moment de la redacció del treball de doctorat, vegeu E. Pujol, Fons per a l'estudi de l'obra de Ferran Soldevila, dins "L'Avenç" núm 187, des. 1994, ps. 14-16.

⁶ Vegeu l'inventari-catàleg de la Donació Carlota Soldevila (DCS) en l'Annex III d'aquesta tesi.

⁷ Vegeu a l'Annex VI, l'inventari de la Donació Gerard Soldevila (DGS).

realitzada conjuntament amb Josep Clara i que s'ha fet també amb la intenció de poder publicar el conjunt de cartes aplegades.⁸

e) L'aparició, en l'antic fons de Chavornay, d'un Dietari de l'èxode que recull amb molt de detall i dramatisme els primers dies de la diàspora republicana.⁹

f) La localització d'un fons amb manuscrits d'obres seves ja publicades en la biblioteca de la Univesitat de Syracuse (Nova York).¹⁰

g) La consulta de la part de la seva biblioteca personal que els seus familiars van lliurar a la Biblioteca Ferran Soldevila de Santa Maria de Palau Tordera (localitat on tenia una segona residència) i l'inventari d'un munt de separates d'articles de col·legues seus (algunes d'elles dedicades) dipositades en l'esmentat centre bibliogràfic.

h) L'exhumació del manuscrit original català de la Història d'Espanya (en el fons personal de Fèlix Millet, gràcies a Nèlida i Antònia Moners), l'existència del qual només havia pogut aventurar com a hipòtesi en el treball de doctorat.¹¹

Pel que fa a l'aprofundiment de l'anàlisi dels fons i fonts ja coneguts a partir de treballs concrets (alguns dels quals han estat publicats), cal citar:

i) L'estudi i catalogació de la correspondència del fons F. Soldevila de Chavornay (que vaig poder iniciar durant el meu segon viatge a Suïssa el juny de 1995 i que no vaig poder culminar fins l'any següent) que aplega unes 5.000 cartes, la immensa majoria de les quals són dels seus corresponents.¹²

j) L'anotació i edició dels Dietaris de l'exili i del retorn, que constitueixen una font de primeríssim ordre i que abans només havia pogut usar parcialment, gràcies a unes notes manuscrites a Chavornay mateix.¹³

⁸ Vegeu la relació completa en l'Annex IV: "La reconstrucció de l'epistolari de F. Soldevila".

⁹ Inclòs en el segon volum dels Dietaris de l'exili i del retorn que publica l'Editorial 3i4 de València i que actualment és en premsa.

¹⁰ Les obres dipositades són relacionades en el cap. XV, apartat "Activitat cívico-política i acadèmica".

¹¹ Els intents perquè fos publicat resultaren infructuosos, però sí que vaig poder editar el prefaci (fins aleshores inèdit) que ell havia preparat el 1944 a la revista "Afers" (núm 32, 1999, ps. 197-203). Sobre la qüestió, vegeu al cap. XII, l'apartat "Redacció catalana, tradició i avatars de la publicació".

¹² Aquest treball meresqué un Ajut Ferran Soldevila a treballs d'investigació sobre la història i la historiografia catalanes, que atorgà la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT) de la Generalitat de Catalunya el 1995. La part principal de l'estudi, "Inventari del fons epistolar de Chavornay", ha estat inclosa en l'Annex II d'aquesta tesi.

¹³ El primer volum fou publicat el 1995 per l'Editorial 3i4, i és previst que per aquest mateix any 2000 aparegui el segon, actualment en premsa.

k) L'estudi, anotació i edició --conjuntament amb Abraham Mohino-- de les Confessions i quaderns íntims de Rosa Leveroni (Ed. 3i4, València, 1997). Es tracta d'una part dels quaderns íntims de l'autora que es conserven al seu fons personal de la Biblioteca de Catalunya, en els quals ella descriu la seva relació amorosa amb Ferran Soldevila i Carles Riba. Així mateix, s'ha iniciat un treball similar sobre la correspondència entre la poetessa i el nostre protagonista realitzat també en col.laboració amb Abraham Mohino i que actualment es troba a punt d'edició.

l) El perfeccionament dels inventaris de Chavornay i de l'Institut d'Estudis Catalans.¹⁴

m) L'elaboració de nombrosos articles i conferències amb motiu del centenari del seu naixement.¹⁵

n) L'anotació i edició de dos reculls d'articles de F. Soldevila: Textos d'història i política 1924-1967 (que conté també una cronologia biobibliogràfica)¹⁶ i Noms propis.¹⁷

Així mateix, convé esmentar la preparació d'alguns projectes que no han arribat a realitzar-se encara:

¹⁴ Vegeu aquestes versions actualitzades en els annexos I i V, respectivament.

¹⁵ D'entre els articles, cal esmentar: Reivindicació de Ferran Soldevila ("El Temps" 26-I-1993, p. 33), Qui té por de Ferran Soldevila? ("Serra d'Or" núm 417, set. 1994, ps. 10-11), La proposta historiogràfica de Ferran Soldevila ("Revista de Catalunya", set. 1994, ps. 48-52), Ferran Soldevila: creador enmig del caos ("Cultura" núm 60, oct. 1994, p. 48), La conferència sobre els Borja que F. Soldevila no arribà a donar mai ("Afers" núm 17, 1994, ps. 165-179), Un text desconegut de Ferran Soldevila sobre les relacions anglo-catalanes durant la Guerra de Successió ("Manuscrits" núm 13, gener 1995, ps. 13-27), Ferran Soldevila apte per a tots els públics ("Crònica d'Ensenyament" núm 75, abril 1995, ps. 35-36) i Ferran Soldevila i l'ensenyament de la història ("Butlletí del Col.legi de Doctors i i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya" núm 92, primavera 1995, ps. 57-61).

Pel que fa a les conferències: La proposta historiogràfica de Ferran Soldevila (Universitat Catalana d'Estiu de Prada del Conflent, 23-VIII-1994), Cicle 'Mestres de Catalunya': Ferran Solde Barcelona, tardor 1994, local del GEN), Contra certs prejudicis existents sobre l'obra historiogràfica de Ferran Soldevila (Lleida, 23-I-1995, Universitat de Lleida), Centenari de Ferran Soldevila (Palautordera, 20-IV-1995, Local social), Consideració historiogràfica de Ferran Soldevila (Mataró, 25-IV-1995, Estatge Social d'Omnium Cultural), L'obra de Ferran Soldevila: Investigació i didàctica de la història (Barcelona, 15-VI-1995, Fundació Jaume I, Palau de la Generalitat), Els Dietaris de l'exili i el retorn de Ferran Soldevila (València, Premis Octubre, 27-X-1995, Saló Hotel Astoria), Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània (Figueres, 20-X-1995, Casino Menestral), En record de Ferran Soldevila (Girona, 16-XI-1995, Universitat de Girona), Homenatge a Ferran Soldevila (Barcelona, 9-II-1996, Ateneu barcelonès) i Ferran Soldevila i Menorca (Menorca, 22-II-1996, Ateneu de Maó).

¹⁶ Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994.

¹⁷ Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1994

o) La proposta de publicació de l'Obra dispersa en tres volums, feta conjuntament amb Rosa Montoriol durant el centenari i redactada en el marc d'una subcomissió presidida per Albert Manent que comptava també amb la presència de Lluís Duran.

p) La catalogació minuciosa de l'antic Fons de Chavornay, avui dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya a la qual em vaig comprometre amb els responsables del centre un cop hagués acabat la tesi doctoral. Actualment, en aquest centre arxivístic s'utilitza l'inventari-catàleg que vaig incloure en el treball de doctorat i que ací presento (en l'annex) en una versió més detallada.

Fins ara, s'ha fet referència als treballs centrats en la vida i obra de F. Soldevila, però seria també pertinent enumerar els estudis que he pogut realitzar sobre el context històric (i historiogràfic) de la seva època, d'entre els quals destaco:

q) La historiografia catalana a les primeres dècades del segle XX, capítol del vol VII de Història de la cultura catalana que ha dirigit Pere Gabriel.¹⁸

r) Els capítols referents a L'obra cultural i educativa de la Mancomunitat inclosos en el volum La Mancomunitat i l'autonomia, dirigit per Albert Balcells.¹⁹

s) Un seguit de tres articles llargs apareguts a la revista "El contemporani", de Barcelona, i que repassen l'evolució historiogràfica del primer terç del segle XX: Fi de segle i avenç científic. La historiografia catalana a la fi del vuit-cents, La historiografia noucentista. Assaig de definició i Els historiadors republicans d'esquerra. L'equip intel·lectual de la Generalitat republicana.²⁰

Finalment, encara que a hores d'ara siguin tot just unes realitzacions que es trobin als seus inicis, vull fer referència a dues iniciatives més. Una, el Diccionari d'historiografia catalana, que dirigeixo conjuntament amb Antoni Simon, Jordi Casassas i Josep Termes, ja que la seva preparació ha comportat fer un repàs minucios no tan sols de la producció historiogràfica contemporània, sinó també de la duta a terme en períodes anteriors, que m'ha estat molt útil per tal de tenir una perspectiva global i de llarg termini que d'altra manera segurament no posseiria. L'altra, la redacció d'una Història de l'Institut d'Estudis Catalans, conjuntament amb Albert Balcells, que m'ha permès d'aprofundir el panorama cultural i historiogràfic de l'etapa de preguerra (que és el període del qual m'encarrego), així com de conèixer força minuciosament les interioritats de la que ha estat la principal institució autòctona d'alta cultura del segle XX català.

18 Ed. 62, Barcelona, 1996.

19 Ed. Proa, Barcelona, 1996.

20 Apareguts, respectivament, als núms 10 (ps. 32-37), 14 (ps. 36-43) i 18 (ps. 29-35).

A tot això caldria afegir-hi també les noves vies que han aparegut fruit del treball d'altres companys. Així, convé tenir present el conjunt d'articles i conferències de diferents autors publicats arran de la commemoració del centenari de F. Soldevila²¹, algun recull d'articles d'aquest autor que s'ha publicat més recentment (com Cronistes, joglars i poetes, a cura de Joaquim Molas i Josep Massot i Montaner)²² i la multitud de treballs editats al llarg de la dècada dels noranta referits a la història de la historiografia catalana, que no fan sinó evidenciar l'interès que de fa pocs anys aquesta disciplina desperta entre els estudiosos.²³

C.-Una primera panoràmica de la història de la historiografia catalana contemporània

Un cop establert el propòsit d'oferir una primera visió panoràmica de l'evolució de la disciplina al llarg del segle XX (inexistent fins ara), cal definir d'entrada què s'entén, en el present estudi, per "història de la historiografia". No es vol construir una galeria de personalitats rellevants ni tampoc un cànon historiogràfic, sinó una història pròpiament dita d'una determinada branca científica que té molt a veure amb el gran debat de les idees, però també amb l'evolució general de la societat en la qual s'ha desenvolupat. Manté, doncs, un vincle molt directe amb la història intel·lectual (del pensament i de la cultura), però també (i no pas en menor grau) amb la història política, econòmica i social.

Així mateix, convé precisar què s'entén per "historiografia catalana" i per "contemporània". Pel que fa al primer extrem, es considera com a tal la desenvolupada en l'àmbit propi de la cultura catalana (els anomenats "Països Catalans" o "Catalunya")²⁴ pels historiadors/es autòctons, però també per part dels foranis que han adoptat l'anàlisi d'aquesta realitat com a un dels objectius principals de la seva investigació general (com és el cas de l'historiador occità

²¹ Una selecció ha estat aplegada a Memòria de les activitats commemoratives del centenari del naixement de Ferran Soldevila (Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995). Els més destacats es citen al llarg de la tesi.

²² Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

²³ Per a un balanç detallat, vegeu Enric Pujol, La reflexió historiogràfica dels anys 90. Bases per a una història de la historiografia catalana "Cercles. Revista d'Història Cultural" Universtiat de Barcelona, núm 4 (en premsa). No cal dir que s'ha procurat recollir al llarg de la tesi les aportacions considerades com a més rellevants.

²⁴ Convé precisar que, al llarg de la tesi aquests dos termes són utilitzats com a sinònims. Sobre les raons d'aquesta sinonímia, vegeu al cap. XIV, l'apartat "Joan Fuster, historiador i teòric de la qüestió nacional".

Pierre Vilar). Val a dir que l'atenció s'ha centrat sobretot en els nuclis intel·lectuals barcelonins, en bona part perquè F. Soldevila hi pertanyia, però també perquè la ciutat ha estat, durant tot el segle XX, la capital inqüestionada del conjunt de tot aquest àmbit territorial. Ara bé, s'ha procurat, a l'hora de fer consideracions globals, de no reduir l'anàlisi a Barcelona o al Principat, ja que l'aportació procedent d'altres territoris ha estat ben substantiva per al conjunt (el cas més clar és Joan Fuster, però afortunadament no és pas l'únic, com s'intenta evidenciar al llarg de la tesi) i, inversament, moltes de les iniciatives sorgides a la capital han tingut la seva repercussió arreu dels territoris catalans, per damunt de divisions provincials i de fronteres estatals.

Aquí, el terme "historiografia contemporània" s'ha utilitzat com a sinònim de la producció realitzada bàsicament al segle XX (encara que no pas enterament), donat que l'acotació temporal s'ha fet en funció de la trajectòria vital de Ferran Soldevila (1894-1971). D'aquesta manera, l'atenció s'ha centrat en un període que arrenca de finals del XIX i que es perllonga fins a la dècada dels setanta del segle següent, sense arribar a aprofundir en els últims decennis.²⁵ Per tant, no s'ha fet una consideració específica dels historiadors/es més destacats sorgits als setanta i vuitanta si no és en un breu esment per la seva condició de deixebles i/o col·laboradors de les grans figures de l'època immediatament anterior (F. Soldevila, Jaume Vicenç Vives, Pierre Vilar, Joan Fuster...)²⁶

El sol fet de parlar d'"historiografia catalana" comporta l'admissió de dos pressupòsits bàsics que són els que li donen entitat pròpia. Un és l'existència d'una llarga tradició historiogràfica (que arrenca ja del període medieval i que entra en la modernitat més propera a partir de la Renaixença, ja al primer terç del segle XIX) amb unes característiques específiques que la diferencien clarament de les dominants més pròximes (l'espanyola i la francesa), per més influències que rebi d'ambdues i per més influència que hagi pogut exercir en una o en altra (més en una que no en l'altra). El segon pressupòsit, derivat del que s'acaba d'exposar, és el de l'existència d'un col·lectiu amb unes característiques comunes i pròpies alhora, admeses per la gran majoria dels seus integrants, que permeten referir-nos-hi com a "historiadors/es catalans/es". Una d'elles seria el paper preminent que han tingut en la configuració de la cultura catalana moderna, per la importància general

²⁵ Aquests han estat objecte d'estudi en d'altres treballs, Una anàlisi dels anys vuitanta la vaig fer a El descrèdit de la història (Llibres del Segle, Girona, 1993), on es tracten les causes de l'anomenada "crisi historiogràfica" de l'època. Pel que fa a la darrera dècada del segle, vegeu l'article ja esmentat La reflexió historiogràfica dels anys 90...

²⁶ Als historiadors/es més recents on cal cercar-los, en tot cas, és en les referències bibliogràfiques que són la prova més conculent de la vàlua de llur aportació.

concedida a la història com a element legitimador de la reivindicació nacional (donada la impossibilitat, fins fa molt poc, de fer apel·lacions de caire jurídicopolític).²⁷ N'hi ha però, moltes més que aquest col·lectiu comparteix amb el conjunt de la intel·lectualitat nostrada i que han estat assenyalades per Jordi Casasses: la consciència de la independència cultural catalana, la persistència a no defugir les anàlisis de la realitat canviant del país (sobretot els grans problemes políticossocials), l'interès en assimilar els corrents intel·lectuals internacionals dominants en cada moment històric i la voluntat de construir un tram cultural i polític autòcton (evidenciada de manera innegable a principis del segle XX).²⁸

Aquest darrer element, la voluntat de construcció d'un tram propi, ens dona el desllodrigador a l'hora d'analitzar l'articulació entre la historiografia catalana moderna i el procés històric general de la Catalunya (és a dir, dels Països Catalans) dels segles XIX i XX. Cal tenir present que la institucionalització cultural i política ha estat el tret més rellevant de la modernitat catalana junt amb el procés industrialitzador (amb el qual manté una estreta relació). I que el col·lectiu d'historiadors/es com a tal (la majoria més activa i conscient) li ha donat un suport decidit. Històricament, primer a la institucionalització cultural desfermada per la Renaixença i posteriorment, ja al segle XX, a la institucionalització obertament política (que ha estat decisiva per establir i aplicar una determinada política cultural).²⁹ Jordi Galí ha explicat com la creació d'institucions culturals precedeix la constitució de les pròpiament polítiques, que són la culminació d'un procés que duu vers l'emancipació nacional:

"Es tendeix a la plenitud nacional quan les persones d'un espai social col·laboren i es perfeccionen en institucions, i quan aquestes institucions

²⁷ Sobre el protagonisme dels historiadors en la construcció d'un "imaginari de la nació" (i també sobre els límits de la seva intervenció), vegeu Agustí Colomines, El nacionalisme i la història de Catalunya, dins, Montserrat Guibernau (dir.), Nacionalisme. Debats i dilemes per a un nou mileni, Ed. Proa, Barcelona, 2000, ps. 243-264. Pel que fa a la distinció entre "pàtria imaginària" i "l'imaginari de la pàtria", és imprescindible l'article de Pierre Vilar, L'oda a la pàtria, la pàtria imaginària?, dins "El contemporani" núm 5, gener-abril 1995, ps. 13-20.

²⁸ J. Casasses les va establir de manera explícita en l'article Els intel·lectuals i el poder a Catalunya ("Avui" 20- II-2000, p. 27), però ja eren subjacents en l'obra col·lectiva del mateix títol que ell dirigí i que publicà l'editorial Pòrtic (Barcelona, 1999).

²⁹ Una anàlisi minuciosa de la institucionalització cultural de tot el període contemporani és descrita per Alexandre Galí en la seva magna Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936 (Fundació Alexandre Galí, 23 vol., Barcelona, 1979-1986). El seu fill Jordi ha aprofundit l'aportació paterna en obres com La Renaixença catalana. Persones i institucions (Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1997, p. 13).

s'ordenen i es jerarquitzen en una vida i un sistema globals, és a dir, en una forma política".³⁰

El procés institucionalitzador contemporani permet establir unes perioditzacions vàlides per al conjunt de la cultura catalana (i, naturalment per a la historiografia) que són les que aquí s'han aplicat. La primera concreció institucional de caire polític fou la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), que possibilità el que Joan Fuster definí com a període constituent de la cultura catalana moderna i que, en l'àmbit històric, es concretà amb la fundació de la primera entitat d'alta cultura de caràcter públic de tota la història moderna: l'Institut d'Estudis Catalans (1907), uns anys abans de la constitució del mateix govern mancomunal (que aleshores ja existia, però, com a projecte polític). Aquest procés de normalització cultural i política es veié interromput amb l'adveniment de la primera dictadura militar espanyola del segle, la del general Primo de Rivera (1923-1930), ja que era vist com un perill que calia reprimir. El segon moment institucionalitzador fou possible gràcies a la proclamació de la República catalana (1931) i a la formació d'una Generalitat republicana (1931-1939), amb majors atribucions que no la Mancomunitat, però de la qual n'era en part hereva. La guerra civil (1936-1939) i el triomf franquista el frustraren i d'ençà d'aleshores la historiografia i el conjunt de la cultura catalana va haver de resistir l'embat genocida de la dictadura del general Franco (1939-1975). La tercera fase institucionalitzadora, amb governs autonòmics per a tots els territoris catalans de l'estat espanyol (per primera vegada d'ençà del segle XVIII), no fou possible fins després de la mort del dictador (un període que F. Soldevila ja no va poder veure perquè morí el 1971). La participació d'uns determinats sectors del col·lectiu d'historiadors en cadascun d'aquests diferents moments institucionalitzadors determinà la seva posició hegemònica en el si del món historiogràfic i comportà que la visió històrica que ells defensaven esdevingués la dominant (òbviament perquè responia mínimament als interessos dels qui aleshores detemptaven el poder autòcton). Aquesta situació de preeminència és especialment clara en el cas del historiadors noucentistes (durant el període mancomunal i l'etapa immediatament precedent), en el dels republicans d'esquerra (durant l'etapa republicana) i en el dels del bloc antifeixista (durant la guerra civil), perquè la institucionalització política i cultural autòctona d'aleshores va incidir clarament en el conjunt social. No és tan clara en els de la llarga etapa franquista, puix que no tan sols desaparegué tota mena de govern propi, sinó que les principals institucions de caràcter cultural visqueren una situació precària, sense finançament ni reconeixement públic.

³⁰ J. Galí, La Renaixença..., p. 13.

Per això s'ha fet una divisió d'aquesta etapa en tres períodes clarament diferenciats (que bàsicament es corresponen amb tres dècades: els anys quaranta o la resistència, els cinquanta o la represa i els seixanta o la renovació) i s'ha donat una importància major al paper de les personalitats, que esdevingueren aleshores punt de referència pública obligada, davant de l'absència d'un tramata cultural propi. Tanmateix, sí que existí un domini creixent del que en podríem dir "front antifranquista", que possibilità la connexió (per més precària que fos) amb la tradició historiogràfica d'avantguerra.

Naturalment, el fet que un determinat corrent esdevingués hegemònic en un moment determinat no vol dir que fos "l'únic" existent aleshores. La Catalunya del segle XX era ja, gràcies a l'avenç econòmic social assolit, una realitat complexa, comparable a les més desenvolupades del món, cosa que comportà que en l'àmbit intel·lectual i historiogràfic arribessin i arrellessin (ja d'ençà del començament de segle) pràcticament tots els corrents més influents d'Europa: de les teories cícliques d'Oswald Spengler a la visió històrica marxista, per posar només dos extrems del ventall historiogràfic del període d'avantguerra. I aquesta pluralitat de tendències es convertí en un dels principals indicadors de la modernitat de la historiografia catalana contemporània.

Aquesta visió, ara exposada molt esquemàticament, que lliga historiografia i institucionalització política i cultural ha d'ésser presa com a una guia merament indicativa que ens permeti establir unes agrupacions i unes jerarquies determinades d'un període concret, però no com a un esquema de categories inamovibles. Precisament s'ha volgut aplicar en l'anàlisi d'un "cas" concret (el de F. Soldevila) per evitar una interpretació mecànica o dogmàtica. Tot corrent o tendència és una construcció abstracta que difícilment algú encarna plenament (ni tan sols si es redueix al seu formulador) o que defensa tota la seva vida (d'ací la importància de fer una consideració històrica de la gestació i evolució del pensament de cada personatge concret). Així, F. Soldevila va pertànyer a diferents corrents al llarg de la seva trajectòria. Format en el noucentisme, féu part de l'oposició cultural a la dictadura primoriverista, fou un destacat representant dels historiadors republicans d'esquerra que donaren un decidit suport a la Generalitat republicana (fins i tot en els moments més difícils de la revolució i la guerra) i s'integrà en la resistència cultural antifranquista. Rebé diverses influències tant d'historiadors catalans com foranis ja en la seva primera etapa formativa, assumí la tradició historiogràfica autòctona i al mateix temps va estar obert als successius corrents innovadors apareguts en el seu segle, i, sobretot, fou capaç d'elaborar amb tot aquest bagatge, una proposta

historiogràfica personal que encara avui constitueix un referent ineludible per a les generacions actuals, donada la seva condició de clàssic contemporani.³¹

El fet d'adscriure algú a una categoria abstracta (com ho és tot "corrent", "tendència" o "moviment") serveix només a títol orientatiu, en el benentès que fer-ho ens és útil per entendre'l millor. Ara bé, cal que siguem ben conscients que per comprendre'l amb un mínim de profunditat l'hem d'analitzar en la seva complexitat, és a dir tant en allò que té de comú amb d'altres (amb els quals pot haver arribat a constituir, de manera més o menys conscient, un grup) com en allò que té de més personal i intransferible. No ens podem quedar en la pura adscripció del personatge analitzat a un corrent o altre que nosaltres mateixos definim o que ja han definit d'altres anteriorment, de la mateixa manera que no es pot analitzar la seva trajectòria personal havent renunciat a establir qualsevol paral·lelisme o pertinença a un grup amb el qual pot haver-hi hagut una evident vinculació i un seguit de pressupòsits compartits i comuns (o, fins i tot, una mateixa visió de l'esdevenir històric). Feta aquesta prevenció, cal insistir en la necessitat d'establir, des d'ara, un cert esquema general de corrents i tendències (i de l'impacte social que van tenir en cada moment històric –i, a la inversa, de la influència que aquest context va tenir en cada formulació), perquè pot facilitar la comprensió de l'evolució de la disciplina i ens pot permetre detectar i assenyalar els buits més importants que existeixen a hores d'ara. No en va aquest afany classificatori és condició inicial de tota recerca d'un àmbit de coneixement encara poc fressat, com ho és el de la història de la nostra historiografia. Així mateix, una primera panoràmica pot servir per estimular una posterior anàlisi més detallada (més complexa) dels casos personals més rellevants.

Una darrera precisió, sobre el perquè de la "necessitat" d'abordar ara i ací una història de la historiografia catalana. Naturalment, no respon només a un interès estrictament personal (ja s'ha remarcat que, al llarg dels 90, aquesta ha estat una inquietud força estesa entre el col·lectiu d'historiadors/es). Hi ha un buit innegable en el conreu d'aquest terreny que sí que ha estat atès a bastament en d'altres àmbits culturals pròxims i que cal que nosaltres també contemplem si volem figurar en el grup de cultures més desenvolupades. Cal tenir present que el seu coneixement precís pot servir per fer avançar la ciència històrica com a tal i que, en aquesta perspectiva, la historiografia catalana té a

³¹ Vegeu el cap. XVI, on s'argumenta perquè F. Soldevila és un clàssic.

les seves mans poder fer una aportació substantiva, de nivell internacional, al desenvolupament general de la disciplina.³²

D.-Criteris adoptats

A l'hora de determinar els criteris tècnics i metòdics que havien de regir aquesta tesi, s'ha consultat una mínima bibliografia que, en alguns cas, ha servit també (pels consells que contenia) com a orientació primera del present treball. En aquest darrer aspecte, han estat ben útils el ja clàssic llibre d'Umberto Eco³³ sobre la qüestió (malgrat que la seva versió espanyola, que és la que s'ha utilitzat, conté un alt grau d'adaptació a l'àmbit cultural al qual va adreçat i, doncs, de distorsió de l'original) i el de David Romano, Elementos y técnica del trabajo científico³⁴ (que recull, més que no l'altre, pautes de treball compartides per la comunitat científica catalana, ja que el seu autor ha estat catedràtic de la Universitat de Barcelona i va poder comptar amb l'assessorament de figures de la talla d'un Jordi Rubió i Balaguer o d'un Manuel Riu). A part d'aquestes dues obres, pel que fa a l'exposició de criteris tècnics i tipogràfics s'ha tingut en compte els llibres de Josep M. Pujol i Joan Solà, Ortotipografia³⁵, i el Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos³⁶, de Josep M. Mestres, Joan Costa, Mireia Oliva i Ricard Fité.

Pel que fa a un ordre d'orientació terminològica i conceptual, s'ha fet servir de referència l'obra de M. Costa-Pau, Les principals faltes de sintaxi nacional³⁷ i pel que fa a qüestions més pròpies de les tècniques historiogràfiques més convencionals s'ha tingut present els títols següents: Charles Samaran (dir.), L'Histoire et ses méthodes³⁸; Jerzy Topolsky, Metodologia historii³⁹; Maurice Duverger, Méthodes des sciences sociales⁴⁰; Julio Aróstegui, La investigación

³² La necessitat metodològica d'iniciar una història de la historiografia és desenvolupada d'una manera més detallada en el cap. XVI.

³³ Umberto Eco, Come si fa una tesi di laurea, Tascabili Bompiani, Milano, 1977. Versió espanyola Cómo se hace una tesis, a càrrec de Lucía Baranda i Alberto Clavería Ibàñez, Ed. Gedisa, Barcelona, 5^a ed. 1983.

³⁴ Ed. Teide, Barcelona, 4^a ed. 1979.

³⁵ Ed. Columna, Barcelona, 2^a ed. 1995.

³⁶ Eumo ed.-Universitat de Barcelona-Univ. Pompeu Fabra- Associació de Mestres Rosa Sensat, Vic-Barcelona, 1995.

³⁷ Llibres del Segle, Gaiüses (Empordà), 2000 (en premsa).

³⁸ Editions Gallimard, Encyclopédie de la Pléiade, Bruges, 1973.

³⁹ Paristwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1973. Versió espanyola de Maria Luisa Rodríguez Tapia, Metodología de la historia, Ed. Catedra, Madrid, 1992.

⁴⁰ Presses Universitaires de France, París, 1961. Versió espanyola d'Alfonso Sureda, Ed. Ariel, Barcelona, 11^a ed. 1980.

històrica: teoria y método⁴¹ i Ignasi Brunet, Angel Belzmegui i Imma Pastor, Les tècniques d'investigació social i la seva aplicació.⁴² Així mateix, s'ha pres en consideració diferents panoràmiques sobre el desenvolupament general seguit per la historiografia dels darres anys, especialment: Agustí Colomines i Vicent Olmos, Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals⁴³; Josep Fontana, La història després de la fi de la història⁴⁴ i Elena Hernández Sandoica, Los caminos de la historia. Cuestiones de historiografía y método.⁴⁵

D'acord amb la majoria dels títols al·ludits, s'ha procurat que l'estructura de la tesi fos el més simple possible. Per les característiques de la investigació duta a terme, els annexos hi tenen un paper ben important, ja que l'aplec i ordenació de la documentació de F. Soldevila ha estat una activitat primordial perquè ha permès l'obtenció d'unes fonts de primeríssim ordre, com ho són els seus egodocuments: dietaris i correspondència, que han possibilitat l'accés a moltes dades fins aleshores desconegudes. Naturalment, aquesta mena de documents han estat sotmesos a una crítica interna i externa, per tal d'assegurar al màxim possible la seva autenticitat i la seva credibilitat. En aquest darrer sentit, s'ha intentat contrastar la informació donada amb la continguda en documents similars d'altres autors (dietaris, autobiografies, cartes...). A hores d'ara és innegable la importància que aquesta mena d'escrits tenen per a la reconstrucció de la història personal i la col·lectiva.⁴⁶ Ací, només se'ls ha valorat en la seva dimensió de font històrica i no s'ha volgut aprofundir en la importància que com a gènere han tingut aquestes "literatures del jo" en la configuració del que ara entenem per contemporaneïtat. En aquest darrer sentit tan sols es vol deixar constància d'una reflexió del pensador Antoni Marí: "La nostra societat literària sempre s'ha queixat de no tenir una novel·la en què mirar-se i reconèixer-se. En la meua opinió, aquesta queixa podria haver tingut sentit el segle passat; cada vegada etic més convençut que són les escriptures de caràcter assagístic i vinculades a les literatures del jo les que desenvolupen aquell paper. Són les literatures assagístiques les que sustenten el pensament

41 Ed. Crítica, Barcelona, 1995.

42 Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2000.

43 Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1998.

44 Ed. Eumo, Vic, 1992.

45 Ed. Síntesis, Madrid, 1995.

46 Un dels autors que, en el nostre àmbit cultural, n'ha fet una defensa més ardua ha estat Francesc Espinet, en els llibres Teoria dels egodocuments (Llibres de l'Index, Barcelona, 1994) i Notícia, imatge i simulacre (Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1997). Pel que fa als autors que han intentat definir una metodologia pròpia per a aquesta mena de documents, vegeu Ken Plumer, Documents of life. An introduction to the problems and literature of humanistic method (George Allen & Unwin, Ltd., Londres, 1983). Versió espanyola Los documentos personales. Introducción a los problemas y la bibliografía del método humanista (Ed. Siglo XXI, Madrid, 1989) a càrrec de Julio Velasco.

contemporani i és la literatura del jo la que ancora l'individu en una realitat en transformació".⁴⁷

És a partir d'aquest criteri que Marí valora l'aportació de Josep Pla i Joan Fuster. I que es podria valorar també la de F. Soldevila, però això requeriria una recerca de marcat caire literari que ara tan sols s'ha volgut deixar apuntada. Així mateix, dins d'una perspectiva d'anàlisi filològica, seria interessant dilucidar els punts de coincidència i de divergència entre l'autor i el "jo" literari que apareix en els seus dietaris, com s'ha fet amb d'altres autors i que ací només s'ha fet puntualment, per donar (o no) credibilitat al seu testimoni.⁴⁸

La reproducció, doncs, d'escrits inèdits (bàsicament cartes i dietaris) ha estat repetidament necessària al llarg de tota la tesi. La seva transcripció s'ha basat en un criteri de fidelitat a l'original i només s'ha fet una correcció d'accents i puntuació per tal de facilitar-ne la lectura. Les faltes d'ortografia, si n'hi havia, no han estat pas corregides i només en alguns casos especialment cridaners s'ha fet constar amb (sic) que no es tracta d'un error de transcripció i que la forma reproduïda és l'original. Certs aclariments breu s'han fet entre claudàtors [] en el mateix fragment reproduït per tal de no augmentar encara més el nombre de notes.

Posats ja en qüestions de caire tipogràfic i de jerarquies adoptades, cal dir que s'ha donat prioritat, en les obres estrangeres, al títol original i, després, a la seva traducció catalana; en cas de no existir aquesta versió, s'ha optat per donar l'existent en d'altres llengües vehiculars romàniques pròximes (especialment l'espanyol i el francès), segons la traducció utilitzada. Així mateix, s'ha optat per subratllar els títols dels articles i consignar entre cometes els noms de les revistes o diaris (també en el cas de les miscel·lànies, però no en el dels capítols d'un llibre). D'aquesta manera, s'ha volgut donar als articles el rang d'obra, en uns moments en què, més que mai, la discussió intel·lectual puntera es fa en aquesta mena de publicacions. Es tracta, doncs, d'un criteri que vol respondre més a l'actualitat que no a la tradició, tot i que aquesta darrera també el contempla (el llibre de D. Romano ja citat el recomana).

En el treball de doctorat ja es va introduir el criteri de normalitzar el cognom de les personalitats catalanes ja difuntes, d'acord amb la recomanació feta per

⁴⁷ Antoni Marí, De l'assaig a la llibertat, dins "El Temps" 27-X-1997, p. 55.

⁴⁸ Xavier Pla ho ha apliat en el cas de Josep Pla a Josep Pla . Ficció autobiogràfica i veritat literària, Quaderns crema, Barcelona, 1997 i Abraham Mohino en el cas de Rosa Leveroni, en el seu treball de doctorat La prosa de Rosa Leveroni . Entre dues ficcions, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000 (inèdit).

Pompeu Fabra. En aquella ocasió, ja es va aduir que històricament s'arribà a aplicar de manera sistemàtica en els mitjans cultes més prestigiosos del primer terç del segle (com "La Publicitat" o la "Revista de Catalunya") i que el mateix F. Soldevila en fou un conscient defensor. El franquisme interrompé la seva aplicació generalitzada (però F. Soldevila la utilitzà en els seus dietaris personals inèdits dels anys quaranta i cinquanta) i durant la derogació del règim dictatorial aquesta fou una mesura que va ésser negligida, fins a dates recents (en favor de la normalització només dels noms). Efectivament, amb posterioritat a la lectura del treball de doctorat, s'aprovà una nova llei de política lingüística (30-XII-1997), que en el capítol II, article 19, contempla "el dret a l'ús de la forma normativament correcta en català de llurs noms i cognoms". D'ençà d'aleshores força gent s'ha acollit a aquesta disposició⁴⁹ i alguns intel·lectuals (ara emparats pel nou text legal) han insistit en la necessitat d'aplicar de manera més sistemàtica la proposta fabriana i normalitzar definitivament el camp de l'onomàstica, de la mateixa manera que s'ha fet ja en el de la toponímia.⁵⁰ No es tracta, naturalment de catalanitzar cognoms d'altres orígens culturals, sinó tan sols d'utilitzar les formes correctes dels propis, d'acord amb l'actual normativa lingüística que, a causa dels diferents avatars històrics o de la ignorància dels mateixos afectats, s'havien corromput. S'ha fet especial atenció als plurals amb "as", als cognoms que són també noms (Vicenç, Lluç,...) i als arcaïsmes, com són les "h" finals. En aquesta feina de restitució, la màxima guia ha estat l'obra de Francesc de B. Moll, que en el Diccionari català-valencià - balear ja tractà la qüestió i que l'aprofundí en l'estudi monogràfic Els llinatges catalans.⁵¹ En els casos de cita textual s'ha respectat la forma utilitzada per cada autor encara que aquesta fos incorrecta (cosa que també s'ha respectat en el cas de les bibliografies i en els índexs de noms que figuren en els annexos).

Val a dir, finalment, que es tracta d'un criteri que sí s'ha començat a aplicar de manera més sistemàtica en els noms i cognoms de personatges d'etapes històriques més reculades. Si, per exemple, en el cas del més gran dels nostres poetes medievals, Ausiàs Marc, gairebé tothom ha assumit la desaparició (perquè constitueix un arcaïsmes) de la hac final del seu cognom, perquè aquesta s'ha de mantenir en el d'insignes personatges que fa menys temps que

⁴⁹ La traducció i correcció de noms i cognoms augmenta un 1.000% a Catalunya des del 98, dins "El Punt" 7-III-2000, p. 34.

⁵⁰ És el cas d'Agustí Pons, Vignoli, Caldés i el cognom del meu avi, dins "Avui" 9-VI-1998, p. 61.

⁵¹ Ed. Moll, Mallorca, 4^a ed. 1987.

han traspassat? O és que cal esperar un mínim de segles perquè un tal criteri normalitzador es pugui aplicar?

E.-Agraïments

Aquest apartat ha d'ésser forçosament un xic extens, ja que ha estat un nombre de persones ben considerable les que m'han ajudat i estimulat a dur endavant la meva investigació. En un lloc rellevant cal situar Gerard Soldevila i Eva Trommer, que em facilitaren molts documents del nostre protagonista i em donaren molta informació que només qui va poder conviure amb ell durant molts anys podia tenir. Per la seva amabilitat, simpatia i amistat, amb ells tinc un deute que ultrapassa el que convencionalment sol adquirir un investigador amb els familiars més directes del personatge que estudia. Així mateix, les nebodes de Ferran --Núria, Victòria i Carlota Soldevila-- van també contribuir decisivament a facilitar-me una documentació preciosa (especialment la darrera d'elles, que em lliurà el que avui constitueix la Donació Carlota Soldevila). En un nivell d'orientació intel·lectual del treball dut a terme, cal esmentar sobretot dos noms: Antoni Simon i Manuel Costa-Pau. El primer ha estat el meu director de tesi amb qui, més enllà d'aquesta investigació concreta, no tan sols he establert una cordial amistat personal, sinó també una col·laboració estreta en d'altres projectes encaminats a assolir una historiografia catalana desacomplexada i puixant. El segon ha exercit (i exerceix) un mestratge que ha estat decisiu en la meva formació intel·lectual i en l'orientació bàsica de la meva obra. No puc deixar d'esmentar, també en un primeríssim pla, l'aportació feta pel meus pares, Salvi (mort el 1997, durant la redacció d'aquesta tesi) i Enriqueta, que tothora han donat el seu decisiu suport moral i material al meu projecte.

Un esment ben destacat mereixen per la seva estreta col·laboració, Albert Balcells, Jordi Casassas, Josep Clara, Agustí Colomines, Jordi Galí, Pere Grau, Albert Manent, Abraham Mohino i Èrika Serna.

En la reconstrucció de l'epistolari soldevilià, han fet aportacions substantives Pilar Anglada, M. Àngels Bosch (Arxiu de Josep Pous i Pagès), Maria Capdevila (Arx. Antoni Rovira i Virgili), Joan Carreres i Pera (Arx. Josep M. Capdevila), Rafael Català i M. Carme Dalmau (Rafael Dalmau), Ramon Estrada (Àngel Servet), Núria Folch (Joan Sales), Isabel Graña (Joan Pons Marquès), Pere Grau (Pèire Roqueta), Carles Jordi Guardiola (Carles Riba), Albert Manent (Albert i Marià Manent), Claudi Martínez Girona, Josep Palàcios (Joan Fuster), Josep Massot i Muntaner (Lluís Nicolau d'Olwer), Josep M.

Pinés, Josefina Salord (Joan Pons Marquès), Jaume Sobrequés (Santiago Sobrequés), Rafael Tasis Ferrer (Rafael Tasis i Marca), Joan Triadú, Francesc Vallhonrat (Miquel Coll i Alentorn) i Pere Voltes.

En la consulta dels diferents fons arxivístics i bibliogràfics, privats i públics, vaig poder comptar amb l'atenta col.laboració de Nèlida i Antònia Moners (Fons Fèlix Millet), Jaume Font (Fonoteca de Catalunya), Núria Santamaria (Arxiu Carles Soldevila), Concepció Petit i Josep Fernandez (Arxiu Nacional de Catalunya), Josep Benet, M. Àngels Fernández i Judith Subirachs (Centre d'Història Contemporània de Barcelona), M. Lluïsa Vidal i la resta de personal de la Biblioteca Fages de Climent de Figueres, Adrià Herranz (Arxiu de la Universitat de Barcelona), Eulàlia Miret (Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans), Núria Tenes (Secció Històricoarqueològica de l'IEC) i Víctor Massó (Bibl. Casino Menestral de Figueres). Així mateix, des d'ací, vull expressar el meu agraïment al personal d'altres centres que també he consultat, d'entre els quals cal destacar: la Biblioteca Nacional de Catalunya, l'Arxiu Joan Mercader (Centre d'Estudis Històrics d'Igualada), Biblioteca de la Universitat Autònoma de Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Arxiu de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca de Palautordera, Museu d'Història de Catalunya, Biblioteca del Museu Nacional d'Art de Catalunya, Institut Municipal d'Història de Barcelona (Casa de l'Ardiaca).

De gran vàlua ha estat també l'ajut, de diferent caire, proporcionat per les persones següents: Josep M. Ainaud de Lasarte, Josep M. Ametlla (+1999), M. Angels Anglada(+1999), Santi Aurell, Joan Barbarà, Miquel Batllori, Eduard Bennett, M. Teresa Boada, Ferran Camps, Àngel Carmona (+1996), Víctor Castells, Juli Colom, Rosa Congost, Santi Cortés, Joaquim Coll i Amargós, Santiago Cucurella, Carme Eberenz-Greoles, Gloria Farell, Xavier Ferré, Josep M. Figueres, Francesc Foguet, Josep Fontana, Antoni Furió, Pere Gabriel, Ricard Garcia Carcel, Sandra Genís, Puri Gomez, Emili Granier Barrera (+1997), Isabel Graña, Pere Grau, Manuel Lladonosa, Francesca Martínez, David Maiol, Albert Mestres, Àngel Mifsud, Joaquim Monclús, Rosa Montoriol, Josep M. Muñoz Lloret, Joaquim Nadal, Vicent Olmos, Francesc Roca, Mateu Rodrigo Lizondo, Josep M. de Sagarra, Josefina Salord, Jaume Santaló, Eva Serra, Narcís Selles, Jaume Sobrequés, Josep M. Solé i Sabater, Joan Triadú, Enric Ucelay da Cal, Anna M. Velaz, Francesc Vilanova i Joan Vives Solervicens.

PRINCIPAL ABREVIATURES

ANC: Arxiu Nacional de Catalunya

BNC: Biblioteca Nacional de Catalunya

DCS: Donació Carlota Soldevila

DGS: Donació Gerard Soldevila

EUC: Estudis Universitaris Catalans

FFSIEC: Fons Ferran Soldevila. Institut d'Estudis Catalans

IEC: Institut d'Estudis Catalans

LPFSC: Llegat Personal Ferran Soldevila. Chavornay

PAM: Publicacions de l'Abadia de Montserrat

RdC: "Revista de Catalunya"

SdR: "Serra d'Or"

CAPÍTOL I: EL TOMBANT DE SEGLE

El naixement de Ferran Soldevila a la Barcelona de les darreries del segle XIX --concretament el 24 d'octubre de 1894-- va coincidir amb un moment d'especial maduresa de la cultura i la nació catalana. El procés de redreçament nacional conegut amb el nom de "Renaixença", que s'inicià al primer terç del XIX sota l'impuls romàntic, va superar, ja a finals del mateix segle i principis del següent, una etapa caracteritzada per una preeminència de la reivindicació de caràcter lingüístico-cultural per donar pas a una altra ja d'obertament política.⁵² Miquel Coll i Alentorn precisà el moment històric en què va nèixer F. Soldevila en dir que ho féu "a mig camí entre l'Exposició Universal i la guerra de Cuba, entre les Bases de Manresa i la Tradició catalana del bisbe Torres per un costat i el 'tancament de caixes' i les 'eleccions dels quatre presidents' per l'altra".⁵³ I reblà el clau en assenyalar que nasqué "exactament l'any del Compendi de la Doctrina catalanista de Prat de la Riba i Muntanyola".⁵⁴ Efectivament, el catalanisme polític començava a ésser una realitat de masses. Així mateix, els estudis històrics van arribar en aquell tombant de segle a un desenvolupament molt considerable que mereix ésser estudiat amb detall.

⁵² Montserrat Reguant ha insistit molt en mostrar l'existència d'aquestes dues fases del moviment a Etapas reivindicatives de la teoria nacional catalana, Llibres del Segles, Gaiüses (Empordà) 1996.

⁵³ Miquel Coll i Alentorn, Ferran Soldevila 1894-1971. La vida i l'obra, dins "Serra d'Or" juliol 1971, ps. 13-16.

⁵⁴ Op. cit. p. 13.

Naturalment, tot aquest context històric ha d'ésser tingut en compte a l'hora d'analitzar les primeres passes de la trajectòria del personatge que estudiem, sense que això impliqui una minusvaloració del pes que van tenir aquells factors de tipus personal, com ara l'àmbit familiar en què va créixer o el seu entorn més íntim durant els primers decennis de vida, als quals també es dedicarà una anàlisi minuciosa. De fet, el que ací es pretén és estudiar la complexa relació existent entre un personatge i la seva circumstància històrica. Un objectiu que per al mateix Ferran Soldevila constituí una veritable constant de la seva producció que ell no tan sols va aplicar a les figures que historiava, sinó que també va saber aplicar-se a si mateix en molts dels seus escrits (sobretot aquells de caràcter més íntim).

Com que en el present treball es vol analitzar la trajectòria personal d'un historiador en relació amb el decurs general de l'evolució historiogràfica de la seva època, no ha de sobtar que, abans d'analitzar el que en podríem dir la seva "circumstància familiar" --com se sol fer en les biografies convencionals (i àdhuc en les biografies intel·lectuals)-- es faci un esboç general del panorama dels estudis històrics pels volts de la data de la seva naixença.

1.1.-Panorama historiogràfic de finals del vuitcents

1.1.1.-Un moment de canvis qualitius.

A les darreres dècades del segle XIX, en un context científic marcat pel positivisme, es produí un desenvolupament molt notable dels estudis històrics, sobretot gràcies a l'actuació decidida d'un seguit de personalitats del moment. El fet ja havia estat evidenciat per Antoni Rovira i Virgili en la seva important "Introducció" a la Història Nacional de Catalunya, on va reconèixer que: "la gran feuada de reconstrucció de la nostra història l'han feta en el darrer terç del segle passat i sobretot en el segle present, els monografistes, els investigadors d'arxius i els arqueòlegs".⁵⁵ Per a ell, doncs, els grans avenços aconseguits en la seva època eren resultat d'un treball previ fet a les darreries de la centúria passada. Més recentment, un historiador actual, Ramon Grau, ha parlat de l'existència d'una generació del 1840, que va començar a donar els seus fruits pels volts del 1870⁵⁶. Segons ell, són els representants d'un "positivisme pràctic" --de formulació spenceriana--, que en el camp de la historiografia

⁵⁵ Vol I. Barcelona, 1922, pàg. 62

⁵⁶ De fet aquesta idea ja la va exposar a Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans (Ed. 62, Barcelona, 1979) i l'ha desenvolupat més extensament en els articles sobre historiografia publicats en el Diccionari d'història de Catalunya (Ed. 62, Barcelona, 1992).

suposà un cert retorn als cànons erudits del segle XVIII i que fou un seriós intent d'establir un mètode hipotètico-deductiu de vocació explícitament científica.⁵⁷ De fet, es tractava d'un aprofundiment en la crítica a la manca de rigor en què havien caigut alguns capdavanters de la historiografia romàntica i que ja s'havia fet sentir d'ençà de l'èxit popular obtingut per Víctor Balaguer amb la primera edició de la seva Historia de Catalunya y de la Corona de Aragón (1860-1863).⁵⁸ El mateix Grau adverteix, però, que "més que no pas impugnar les intuïcions romàntiques, que consideraven encertades com a percepció de la identitat nacional catalana, tractaren de convertir-les en fets empíricament comprovats".⁵⁹ I és que una de les principals característiques definidores de la majoria d'ells fou l'associació d'una inequívoca pretensió de científicitat amb una nítida voluntat catalanitzadora. Un aspecte, aquest darrer, que fa possible que es pugui parlar --malgrat el canvi qualitatiu que ells introduïren-- d'una línia de continuïtat que arrenca ja amb la Renaixença. Aquesta continuïtat no és pas sorprenent, ja que respon a l'existència d'un mateix cicle cultural que va arrencar amb els inicis de la industrialització de la societat catalana. De fet, és l'existència d'aquest desenvolupament industrial (amb les seves conseqüències socials i culturals) el que explica, en darrera instància, l'arrelament que prengué l'ideari positivista a les darreries del segle passat.

Em sembla que no seria excessivament arriscat fer extensiu l'impacte d'aquest "positivisme pràctic" arreu dels territoris catalans i parlar, més que de generació, d'un conjunt d'historiadors marcats pel positivisme. El mateix Grau indirectament abona aquesta idea en l'obra citada quan afirma que "a l'empara de la teoria dels fets positius, s'incrementaren espectacularment els estudis locals". Així, no tan sols proliferaren destacades personalitats, sinó que també aparegueren veritables col·lectius d'erudits com ara l'anomenada escola de Girona, agrupada a l'entorn de la "Revista de Gerona", i es fundaren societats dedicades als estudis històrics com ara la Societat Arqueològica Tarraconense

⁵⁷ És precís advertir que aquest positivisme historiogràfic era completament tributari de la idea positivista de "ciència" i que, per tant, era entès com a sinònim d'una història subjecta a un mètode. Per això, alguns historiadors com Julio Aróstegui o G. Pasamar han optat per denominacions com "escola metòdica" o "metòdico-documental" per refermar la seva categoria científica i distingir-la de la historiografia erudita tradicional (descriptiva i narrativista) que es conreà al llarg del segle XIX i que modernament s'ha tendit a equipar també amb el positivisme, encara que ni tan sols tingués la pretensió de fonamentar-se en cap mètode. Vegeu Julio Aróstegui, La investigación histórica: teoría y método (Ed. Crítica, Barcelona, 1995, p. 99).

⁵⁸ Cal tenir present que ja la Història crítica (civil i eclesiàstica) de Catalunya d'Antoni de Bofarull, publicada en nou volums (1876-1878) fou concebuda com a rèplica a les tesis de Víctor Balaguer.

⁵⁹ Vegeu la veu "positivisme" en el Diccionari... ja esmentat. Pàg. 843.

(1844) o la Societat Arqueològica Valenciana, fundada el 1871 i desapareguda vers el 1885. Precisament al País Valencià es donen unes característiques similars a les exposades en l'actitud que, posem per cas, mantingué l'eclesiàstic Roc Chabàs (1844-1912), de qui diversos historiadors --entre els quals, el mateix Ferran Soldevila-- han valorat el seu rigor metodològic i la solidesa de la seva aportació documental, i que podria ésser inclòs en el grup àdhuc si només es tingués en compte una adscripció estrictament generacional. La vinculació de Chabàs amb el positivisme l'ha remarcat recentment Mateu Rodrigo Lizondo, que no tan sols el valora com l'introduïdor del mètode modern en la historiografia del País Valencià, sinó que el considera l'hereu del criticisme il·lustrat del segle XVIII i el situa "en relació amb el positivisme històric europeu, imperant de feia temps al continent de la mà d'historiadors universitaris com l'alemany Leopold von Ranke"⁶⁰. Així mateix, M. Rodrigo ha recordat la influència que en el pensament historiogràfic de Chabàs van tenir Emil Hübner i Theodor Mommsen, amb els quals va mantenir-hi correspondència. "Al seu torn --diu l'esmentat Rodrigo-- la metodologia científica de Chabàs exerciria una positiva influència sobre els historiadors valencians nascuts en la segona meitat del segle XIX, com ha remarcat Sanchis Guarner: una notable generació d'investigadors, entre els quals recordem Lluís Tramoyeres, Josep Rodrigo Pertegàs, Josep Martínez Aloy, Julià Ribera, Josep Sanchis Sivera, Salvador Carreres Zacarés i altres ben coneguts"⁶¹. En el cas de Chabàs, cal remarcar també el seu contacte amb el nucli de la revista "L'Avenç", de Barcelona, (fundada per Jaume Massó i Torrents, i aferrissada propagadora dels principis positivistes), on publicà l'article Lo moviment literari artístich y arqueològich a Valencia en 1889, el mateix 1899.⁶² Més enllà dels límits d'una generació, caldria veure fins a quin punt historiadors romàntics, companys generacionals de Víctor Balaguer (1824-1901) o de tongades anteriors, no acabaren adoptant criteris d'arrel positivista. Posem per cas, el màxim contradictor de Balaguer, Antoni de Bofarull i de Brocà (1821-1892), Joaquim Rubió i Ors (1818-1899) o Josep M. Quadrado (1819-1896), que malgrat la influència del neoprovidencialisme de J.B. Bossuet i el seu tradicionalisme catòlic, valorà especialment l'aportació documental en el conjunt de la seva obra històrica. El mateix caldria fer amb els historiadors de generacions posteriors, com ara Josep Pella i Forgas (1852-

⁶⁰ Mateu Rodrigo Lizondo, "Introducció. Significació de Roc Chabàs en la historiografia valenciana", dins Roque Chabàs. Opúsculos, València, Generalitat Valenciana - Consell Valencià de Cultura, 1995, pàg. 11.

⁶¹ Op. cit. pàg 11.

⁶² Reproduït també a la seva revista "El Archivo", febrer de 1890, ps. 32-42.

1918), Jaume Massó i Torrents (1863-1943) o Antoni Rubió i Lluc (1856-1936); considerats, aquests dos darrers, com els principals exponents d'aquells que aconseguiren enllaçar la tradició científica de finals del vuitcents amb les noves exigències del noucentisme.

Anteriorment, ja s'ha apuntat que és el mateix desenvolupament industrial aconseguit on caldria cercar l'explicació última de l'arrelament del positivisme, ja que difícilment hauria adquirit la dimensió que va arribar a tenir en un altre tipus de societat més endarrerida. Convindria, però, cercar també d'altres elements d'explicació de l'aclaparadora preferència que en el món científic català hi va haver envers els corrents de tipus empíric i inductiu per damunt del pensament deductiu i abstracte. En aquest sentit, han aventurat una hipòtesi ben interessant un grup d'historiadors que han centrat el seu estudi en l'anàlisi de la historiografia mallorquina⁶³. La seva conclusió sembla ben extrapolable al conjunt de l'àmbit nacional:

"Creiem que la clau d'aquesta tendència ens la dóna la mateixa història, perquè nosaltres no ens podem conformar amb les interpretacions generalitzadores que ens assimilaven a una realitat que no era la nostra. Això era més característic de les històries d'Espanya uniformitzants, fetes des del centre, perquè aquest ja era el seu projecte. En canvi, els nostres pensadors i historiadors, des d'Almirall a Miquel dels Sants Oliver, passant per J. M. Quadrado, eren particularistes, volien estudiar una realitat concreta, que sospitaven diferent a l'espanyola oficial"⁶⁴.

Cal assenyalar, però, que aquesta expansió espectacular del positivisme va haver de vèncer fortes resistències. Sobre això, Alexandre Galí ha explicat que Pere Estasén --un dels seus principals introductors i autor d'obres de notable contingut històric com Cataluña. Estudio acerca de las condiciones de su engrandecimiento y riqueza (1900)-- havia de donar, l'any 1897, una sèrie de conferències a l'Ateneu barcelonès sobre El positivismo o sistema de ciencias experimentales, però que va haver de canviar de local (l'Acadèmia de dret) "per motius d'ortodòxia, puix que en aquells temps Comte i el positivisme eren el 'papu' màxim".⁶⁵ Recentment, Pere Gabriel ha insistit en "la clara identificació que es produí a Catalunya entre intel·lectualitat republicana i positivisme" durant el darrer terç de segle.⁶⁶ En aquest context, no ha de sobtar

⁶³ Pere Fullana, Isabel Peñarrúbia i Antoni Quintana, autors de Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939) (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996)

⁶⁴ Op. cit. pàg 7

⁶⁵ A. Galí, Història..., vol IX, p. 53

⁶⁶ "Materialisme, positivisme i història", dins Naturalisme, positivisme i catalanisme 1860-1890, vol V de la Història de la cultura catalana (Ed. 62, Barcelona, 1994, p. 146.

que alguns volguessin conciliar certs elements propis del positivisme amb el catolicisme. En certa manera aquest podria haver estat el cas de Joaquim Rubió i Ors, d'una generació anterior a la del 1840 i orientat ja envers la historiografia d'ençà de l'obtenció, l'any 1858, d'una càtedra d'història universal a la Universitat de Barcelona. Ramon Grau ha assenyalat que la producció històrica de Rubió i Ors es caracteritzà per un to didàctic i una orientació apologètica similar a la de Jaume Balmes i que a través d'ella "va combatre les implicacions laïcitzants del positivisme, però tractà de conciliar els imperatius metodològics d'aquest corrent amb la cultura tradicional catòlica."⁶⁷

1.1.2.-El conjunt de l'àmbit territorial

Una llista completa, amb pretensions d'exhaustivitat, que recollís tots aquells historiadors que, arreu dels Països Catalans, van participar de la influència positivista no pot ésser sinó el resultat d'un futur treball sistemàtic i col·lectiu. No obstant això, sí que pot servir, només a títol orientatiu, donar alguns noms més dels qui podrien ésser inclosos en aquest corrent. En un article del 1929, Els estudis històrics a la Barcelona de 1888⁶⁸, Ferran Valls i Taberner cita, a més a més d'alguns dels ja esmentats, els següents autors: Antoni Aulèstia i Pijoan (1848-1908), Salvador Santpere i Miquel (1840-1915), Josep Coroleu (1839-1895), Josep Balari i Jovany (1844-1904), Joaquim Botet i Sisó (1848-1917), Manuel de Bofarull i de Sartorio (1816-1892), Francesc de Bofarull i Sans (1843-1938), Josep Puiggarí (1821-1903), Ramon de Siscar (1830-1889), Josep Fiter i Inglés (1857-1915), Antoni Elies de Molins (1850-1909), Victor Gebhart (1830-1894) i Guillem M. de Brocà (1850-1918).

La relació de Valls Taberner se centra bàsicament, com ja indica el títol del seu escrit, en el nucli barceloní i en el que en podríem dir historiadors especialitzats, al costat dels quals caldria afegir-hi aquells pensadors que marcaren decisivament el discurs històric, com és el cas de Valentí Almirall (1841-1904) o Josep Torres i Bages (1846-1916), per citar només dos pols oposats de l'espectre ideològic de l'època. Des d'una consideració territorial la llista esmentada encara és més restrictiva. Per completar-la, doncs, cal incloure-hi molts d'altres noms d'historiadors d'arreu de l'àmbit nacional. Ja se n'han citat anteriorment alguns. Del País Valencià s'ha fet referència als que reberen una clara influència de Roc Chabàs, que foren els més importants de l'època i que estaven agrupats ja en destacades institucions del moment, com

⁶⁷ Diccionari d'Història..., p. 944

⁶⁸ Aparegué primer a "La Veu de Catalunya" i posteriorment a la "Revista de Catalunya", núm 55, maig-juny 1929, ps. 423-425.

Lo Rat Penat, l'Acadèmia de Belles Arts de San Carles i, posteriorment, el Centre de Cultura Valenciana. De tots ells, el ja esmentat Mateu Rodrigo n'assenyala tres que considera que ocupen, per la seva influència i la solidesa de llurs treballs, un lloc preeminent: Josep Martínez Aloy (1855-1924), Josep Rodrigo Pertegàs (1854-1930) i Josep Sanchís Sivera (1867-1937).⁶⁹ A banda d'aquests tres noms, el mateix Rodrigo destaca també el grup de residents a Madrid, acadèmics de la Història --Manuel Danvila i Collado (1830-1906), Benvingut Oliver i Esteller (1836-1912) i l'aleshores més jove Rafael Altamira(1866-1951)-- el nucli de la Societat Castellonenca de Cultura i erudits alacantins com Manuel Rico (1850-1913), antic secretari de Chabàs.

Pel que fa a les Illes, ja s'ha parlat de qui és considerat com a figura principal de la renovació historiogràfica, el menorquí Josep M. Quadrado. Aital valoració no tan sols ha estat defensada pels qui se'n reclamen deixebles i per aquells adscrits a un pensament conservador similar al seu, sinó que també ho ha estat per figures d'ideologia progressista com Gabriel Alomar o Miquel Ferrà, autor d'una Apologia de Quadrado (1919). I modernament aquesta consideració no ha fet sinó créixer. Un autor actual, com Josep Juan Vidal, que titlla Quadrado de "màxim representant de l'aristocraticisme intel.lectual del segle XIX a Mallorca", no pot deixar de reconèixer que la seva producció historiogràfica "és encara certament aprofitable pel seu contingut documental i pel seu compacte arsenal de dades, fins ara insuperat"⁷⁰. La influència de Quadrado es deixa sentir especialment en dos dels historiadors mallorquins que, a criteri de l'estudiosa Isabel Peñarrúbia, són els més importants per haver sabut unir la investigació històrica amb la reflexió epistemològica: Rafael Ballester (1872-1931) i Miquel dels Sants Oliver (1864-1920)⁷¹. El primer, traductor de H. Taine i autor d'obres com Clio.Iniciación al estudio de la Historia (1914), va mantenir tothora una notable preocupació per les qüestions de caire metodològic i, per això, actualment se li ha valorat l'ús que féu de fonts aleshores marginades. El segon, notabilíssim periodista i literat també influït per Taine, és considerat com un dels principals ideòlegs del que Gregori Mir ha qualificat de "corrent regeneracionista i prenacionalista català"⁷² i és, així mateix, un altre membre rellevant de la generació de finals de segle que participà en la institucionalització noucentista. Als dos noms esmentats cal adjuntar-hi Benet

⁶⁹ En carta personal del 4-X-1996.

⁷⁰ Vegeu la nota biogràfica que li dedica a Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans (Barcelona, Ed. 62, 1979)

⁷¹ Isabel Peñarrúbia, La historiografia mallorquina de 1890- 1920, dins el llibre col.lectiu ja citat, Els historiadors i l'esdevenir... ps. 73-140.

⁷² Vegeu Ictineu p. 351

Pons i Fàbregas (1853-1922) --que fou arxiver, cronista i secretari de la Ciutat de Mallorca--, i d'altres que encara que destacaren en camps diversos, van fer intervencions importants en l'àmbit històric, com ara el lingüista Antoni M. Alcover (1862-1932) o el dirigent republicà i regionalista Lluís Martí i Xamena (1856-1922). L'anàlisi de la contribució illenca no pot oblidar l'aportació menorquina, nucli intel.lectual de primer ordre que en el tombant de segle --i al marge de la figura de Quadrado, que es crià a Mallorca-- comptà amb l'obra del precursor Rafael Oleo Quadrado (1806-1878) --autor de la primera història de Menorca pròpiament dita (1874-76)⁷³-- i de Francesc Hernandez Sanz (1863-1949), més pròxim a nosaltres, que fou un dels noms que posteriorment se sumaren al ideals del noucents i que és el responsable d'un compendi històric de l'illa premiat per l'Ateneu de Maó el 1906 i publicat dos anys després.⁷⁴

També en aquest tombant de segle les terres andorranes adquiriren un renovat interès historiogràfic, que s'evidencià en la publicació d'obres com la d'Artur Osona, La república d'Andorra. Guia itineraria i resenya geogràfic-històrica de las Valls (Barcelona, 1896). Fou, però, com ha apuntat Cebrià Baraut, l'anomenada "questió d'Andorra" --és a dir, la discussió sobre la seva sobirania nacional-- la que motivà que aquest territori es convertís en tema de punyent debat. Segons el citat Baraut: "Els partidaris d'un costat i l'altre, episcopalistes i francòfils, es veuen aleshores forçats a recórrer al testimoniatge de la història per sostenir els arguments esgrimits a favor de llurs tesis respectives. S'imposa, en conseqüència, la necessitat de consultar els arxius de dins i de fora de les Valls, i com a resultat d'aquestes investigacions s'edita un nombre considerable d'instruments, desconeguts o coneguts només per referències parcials i insuficients."⁷⁵ Això possibilità l'inici d'una nova fase per a la historiografia andorrana, caracteritzada per la creixent valoració de la publicació i estudi de les fonts documentals. Primerament foren els historiadors de formació francesa que arribaren a publicar obres tan notables com les de Charles Baudon de Mony, Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne (1896), i de Jean Auguste Brutails, La coutume d'Andorre (1904). Més tardans, ja apareguts en el període noucentista, foren els estudis de

⁷³ Per bé que John Armstrong publicà a mitjans de segle XVIII l'obra The History of the Island of Minorca, autors moderns com Jaume Sastre consideren que la síntesi d'Oleo és la que s'avé millor al títol del llibre. (Historiografia menorquina. Primera part. "Revista de Menorca", segon semestre 1989, p. 221.

⁷⁴ Una mostra de la rica tradició historiogràfica menorquina la constitueixen els dos volums monogràfics de la "Revista de Menorca" (Maó, segon i tercer trimestre de 1989) dedicats al tema.

⁷⁵ Cebrià Baraut, La historiografia d'Andorra. Balanç i perspectives, dins "Serra d'Or" núm 434, febrer 1996, p. 27.

Joaquim Miret i Sans Noves i documents inèdits sobre la família senyorial de Caboet i la qüestió d'Andorra (1918) i de Ferran Valls Taberner Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques, III: Vall d'Andorra (1920).

Esment especial mereix la Catalunya del Nord, on el romanticisme renaixentista havia pres força ja des dels seus inicis, a principi de la dècada dels anys trenta del segle passat. Fou aleshores, el 1833, que es fundà una institució que finalment prengué el nom de "Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales" (1843), la qual dedicà una atenció especial a la història local i als estudis lingüístics. A mitjans de segle ja trobem la figura de Julià Bernat Alart (1824-1880), que revela una clara consciència positivista en els seus aplecs documentals i a l'hora de bastir els seus treballs amb un sòlid aparat crític, cosa que el converteix en l'autor que, en paraules de Jordi Estivill, "posa les bases de la historiografia del país"⁷⁶. No fou, però, fins als anys vuitanta de la passada centúria que es produí la veritable eclosió cultural nordcatalana. Encara que la presa de consciència nacional es manifestà de manera preferent en el camp literari, tingué les seves repercussions en l'àmbit historiogràfic i en el món acadèmic. Com a reflex d'aquest canvi, l'anteriorment citada societat agrícola, científica i literària, instituí l'any 1881 una secció catalana que ja havia estat sol·licitada el 1875. També són uns moments importants pel que fa a la producció historiogràfica pròpiament dita, ja que malgrat la relativa escassetat d'estudis si es compara amb el període anterior, aquests són d'un considerable nivell qualitatiu. En les dues darreres dècades del segle van aparèixer dues obres ben notables de Pere Vidal Guide historique et pittoresque dans le département dels P.O. (1879) i Histoire de la Ville de Perpignan (1897), així com l'important estudi de l'historiador occità J. A. Brutails Etude sur la condition des populations rurales du Rousillon au Moyen Age (1891), que l'any 1881 havia pres el relleu a J.B. Alart en la direcció dels arxius de Perpinyà.

Com es pot veure pels títols de les obres citades, malgrat la força de l'onada catalanitzadora, encara va persistir l'ús exclusiu del francès com a llengua científica. Una actitud diglòssica que també es manifestava en les revistes que aparegueren aleshores. Mentre que algunes publicacions literàries ja escrivien el seu títol en català --com era el cas de la "La Clavellina" (1896)--, això era impensable en el camp erudit, on van aprèixer capçaleres de la importància de la "Revue d'Histoire et d'Archéologie du Rousillon" (1900). Cal assenyalar,

⁷⁶ Jordi Estivill, Histories d'estat, manuals i memòria col·lectiva a Catalunya-Nord dins Andreu Balent, Història de les organitzacions obreres a Catalunya Nord (1851-1914). Centre Pluridisciplinari d'Estudis Catalans. Perpinyà,

però, que aital actitud diglòssica era similar a banda i banda de l'Albera. En un cas la llengua de cultura era el francès i en l'altre ho era la llengua espanyola. D'ací que la importància que tenen les primeres manifestacions clares de trencar amb aquesta situació d'inferioritat cultural. En aquest sentit, si convingués donar una data que, durant aquest final de segle XIX, marqués un punt d'inflexió significatiu per al desenvolupament de la historiografia catalana, potser la més adequada seria la de l'any d'inici de la publicació de la Història de Catalunya d'Antoni Aulèstia i Pijoan: el 1887.

1.1.3.-El punt d'inflexió

La síntesi històrica d'Aulèstia és la primera visió de conjunt moderna del passat català escrita en la llengua pròpia. Aquest sol fet, independentment de tota altra consideració, ja és prou indicatiu del grau de maduresa assolida, perquè evidencia l'inici de la progressiva superació de la diglòssia lingüística que patien els estudis històrics. Cal recordar que d'altres historiadors de l'època, com Gaietà Vidal de Valenciano (1834-1893) --que arribà a fer part del moviment renaixentista i que tenia una considerable producció literària en català-- no eren partidaris de l'ús del català en la investigació. Ni tan sols una figura intel·lectual tan destacada com Milà i Fontanals ho era, ja que encara el 1880 afirmava: "sempre havem pensat que entre nosaltres los treballs científics s'han d'escriure en castellà".⁷⁷ Per contra, l'actitud d'Aulèstia és ben clara: "Fora, donchs, mitjes tintes; o no usém per regla general la llengua catalana en nostres treballs, o no pretengàm que ella s'obri pas, reivindique sos drets a la categoria de oficial, y sia considerada a la metexa línia que les demás".⁷⁸ De la radicalitat de l'opció d'Aulèstia ens en dóna una pista el gran rebombori que encara es produí l'any 1895 a l'Ateneu barcelonès quan Angel Guimerà --que havia estat elegit president en una candidatura on hi figuraven Joan Maragall com a secretari general i Jaume Massó i Torrents com a vice-secretari-- va pronunciar, en català, el seu discurs presidencial titulat, precisament, La llengua catalana. Era la primera vegada que en una alta institució de cultura es feia ús de la llengua pròpia i no fou fins a l'any següent que l'Ateneu, gràcies al triomf de l'esmentada candidatura, adoptà el català com a idioma oficial de l'entitat.⁷⁹

⁷⁷ Citat per Lluís Nicolau d'Olwer a Caliu (Ed. Selecta, Barcelona, 1973, 2^a ed.), p. 37.

⁷⁸ "Prólech del autor" dins la segona edició de l'obra preparada per Ernest Moliné Brasés i publicada pel Centre Editorial Artístich de Miquel Seguí (Barcelona, 1922), pàg 5.

⁷⁹ Per comprendre la transcendència que l'Ateneu barcelonès tenia en la societat de l'època, vegeu el llibre de Jordi Casassas, L'Ateneu barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies, Ed. La Magrana, Barcelona, 1986. Concretament sobre el discurs de Guimerà i

No és gens exagerat afirmar que gràcies a la història d'Aulèstia, que era un projecte de gran ambició i que va tenir molta difusió, el català assolí per al gran públic el rang d'idioma científic en el camp historiogràfic. A partir d'aleshores, llengua i història pròpies anaren unides de manera creixent fins a l'adveniment de franquisme. No ha de sobtar, per tant, que aquest punt hagi merescut les lloances d'historiadors com Rovira i Virgili o bé del mateix F. Soldevila --que, malgrat això, no deixaren de fer-li dures crítiques metodològiques. El primer assenyalà que "pertany a Antoni Aulèstia l'honor d'haver restituit a l'idioma patri la dignitat de la llengua pròpia de la història general catalana"⁸⁰. I el segon considera que l'obra d'Aulèstia fou "l'expressió, dins del camp de la historiografia, d'un estat de semiconsciència nacional"⁸¹. També Ferran Valls i Taberner li ha valorat el mèrit d'haver restablert en el camp historiogràfic la llengua pròpia, encara que ell hi afegeix un altre element que ajuda a conferir-li una importància extraordinària: el fet que el llibre "va facilitar potser encara més que l'obra d'en Balaguer, per tal com era menys dilatada, la divulgació del coneixement de la nostra història"⁸². D'aquesta manera es va possibilitar l'accés a l'obra per part d'un ampli sector de públic que havia restat al marge de les cares i voluminoses edicions de les grans síntesis anteriors, pràcticament reservades a l'ús dels erudits.

Però a la importància d'haver estat la primera síntesi moderna escrita en català accessible a un gran públic cal afegir-hi també el seu valor com a nova aportació de rigor historiogràfic. En aquest sentit, val la pena reportar un judici valoratiu del ja esmentat Ramon Grau:

"Des del punt de vista erudit, se l'ha considerat sovint un mer divulgador de la vasta tasca arxivística d'Antoni de Bofarull i d'algunes de les visions polítiques de Víctor Balaguer. Ni una imputació ni l'altre són correctes. Del munt de dades aplegades sense criteri per Bofarull, sap destriar aquelles que són veritablement significatives i combinar-les amb dades d'altres procedències en un fil interpretatiu ferm".⁸³

Per tot el que s'acaba d'exposar, es pot afirmar que, ja en el moment de néixer F. Soldevila, la historiografia catalana havia arribat a un nivell gens menyspreable de maduresa arreu de l'àmbit que li és propi. La pretensió de

l'estratègia dels sectors catalanistes, llegiu l'apartat "L'assalt catalanista a l'Ateneu barcelonès", ps. 68 i ss.

⁸⁰ Història..., pàg. 66.

⁸¹ La frase només apareix en el "Prefaci" de la 1ª edició de la seva Història de Catalunya (Ed. Alpha, Barcelona, 1934), però no en la segona edició de 1962, a causa de la censura franquista.

⁸² Els estudis històrics a la Barcelona de 1888 pàg. 425

⁸³ Diccionari... pàg. 77.

cientificitat començava a anar estretament unida a una clara consciència de catalanitat, que no afectava només la temàtica de la recerca històrica, sinó que també comportava l'ús desacomplexat de la llengua pròpia com a idioma científic en l'àmbit historiogràfic. Així mateix, ja des d'aleshores, es féu sentir la necessitat d'una institucionalització de la disciplina històrica i de mantenir un contacte cada cop més estret amb els investigadors estrangers. Un darrer indicatiu del grau de desenvolupament assolit es troba en el gran pes que l'argumentació històrica --ara ja molt elaborada i, en bona part, desproveïda de l'afectació renaixentista-- va tenir en el discurs polític de finals de segle⁸⁴.

Naturalment, existien unes mancances molt notables si la comparem amb d'altres historiografies desenvolupades d'aquella època. Algunes d'aquestes insuficiències foren ja remarcades per Ferran Valls i Taberner en l'article citat.⁸⁵ Segons ell, encara era molt aguda la dependència provinciana de molts historiadors i erudits, que consideraven l'Acadèmia de la Història de Madrid "com a una autoritat màxima indiscutida i indiscutible". Tot i que ja hi havia unes personalitats molt destacables per la importància de llur aportació, no existia una comunitat científica organitzada, dotada de mitjans tècnics, d'entitats pròpies i d'abundants òrgans d'expressió. El mateix Valls i Taberner, en un altre article, Els estudis històrics i arqueològics a Catalunya durant el primer quart del segle XX, va assenyalar que malgrat el notable rigor assolit per alguns, es trobava a faltar una veritable iniciació en els mètodes científics moderns: "Mancava gairebé sempre la necessària fusió entre els materials aportats per la investigació arxivística, les notícies ja consignades en la literatura existent sobre la matèria respectiva i la concepció personal del tema".⁸⁶ El gran salt qualitatiu es produí als primers decennis del segle XX, quan sota l'impuls noucentista i gràcies al suport de la Mancomunitat de Catalunya es va poder posar les bases institucionals del que avui considerem la ciència històrica contemporània. Aleshores es va resoldre el gran problema de la normativització lingüística, que afectava la mateixa base del conjunt de la cultura catalana, i es va poder erigir institucions autòctones dedicades a la història --com l'Institut d'Estudis Catalans--, que organitzaren la comunitat científica catalana i li possibilitaren tenir una veu col·lectiva en el món

⁸⁴ Aquesta preeminència de l'argumentació històrica en el discurs polític i la profunda il·lació entre una i l'altre ha estat remarcada per Antoni Simon en l'article Els mites històrics i el nacionalisme català. La història moderna de Catalunya en el pensament històric i polític català contemporani (1840-1939), dins "Manuscrits" núm 12, gener 1994, ps. 193-212.

⁸⁵ Els estudis històrics a la Barcelona de 1888

⁸⁶ Text d'una conferència llegida el 5 de desembre del 1927 a la Biblioteca Nacional de Madrid i que fou reproduïda a la "Revista de Catalunya" núm 50 (agost 1928), ps. 123-148.

acadèmic internacional. No és pas que durant el darrer terç del segle no hagués existit cap mena de voluntat institucionalitzadora. Recordem només que molts dels autors citats van contribuir a la regeneració de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (que tenia, des de la seva fundació l'any 1729, en els estudis històrics un dels seus àmbits d'estudi prioritari), que les principals revistes del moment, com "L'Avenç", feien atenció especial als temes d'història i que en aquella època van nèixer revistes especialitzades d'alt nivell com "El Archivo"--fundada per Roc Chabàs a Dènia i continuada a València-- o la "Revista de Ciencias Históricas" de Salvador Santpere i Miquel. El problema era que es tractava d'unes iniciatives massa precàries, ja que no comptaven amb un suport públic ni feien part de la política cultural d'una acció de govern i, per tant, no tenien un finançament suficient com per abordar grans empreses i dur endavant, més fàcilment, una recerca sistemàtica i col·lectiva.

Precisament fou en els anys d'adolescència i joventut de Ferran Soldevila quan es produí el gran canvi, en el qual ell va tenir-hi una participació entusista que el marcà per sempre més. A l'estudi del que Joan Fuster ha anomenat "període constituent de la cultura catalana"⁸⁷ i a l'anàlisi del paper que va tenir-hi F. Soldevila i els seus contemporanis s'hi dedica els pròxims capítols. Abans, però, és precís, com s'advertia al principi, analitzar la seva circumstància familiar i els anys de la seva infantesa i adolescència.

1.2.-Infantesa i adolescència d'un futur historiador

El títol d'aquest apartat no pressuposa, naturalment, l'existència d'una mena de predestinació segons la qual F. Soldevila estés cridat a ésser un historiador i un escriptor d'ençà de la seva naixença. Però sí que en aquesta primera etapa de la seva vida podem detectar-hi un ambient propici que facilità el seu desenvolupament adult com a home de lletres. I encara reforça més aquesta idea el fet que en la seva família va aparèixer també una altra de les grans figures literàries de l'època: el seu germà Carles. Conèixer, doncs, la circumstància familiar d'ambdós no és quelcom anecdòtic, sinó substantiu a l'hora d'entendre la trajectòria posterior d'aquests dos personatges.

Abans de continuar endavant, però, cal dir que Ferran va nèixer el 24 d'octubre de 1894 i que era el segon dels tres fills del matrimoni Soldevila-Zubiburu. Carles, nascut el 1892, era el gran i Mercè era la més petita de tots tres, ja que nasqué el 1896.

⁸⁷ Joan Fuster, Literatura catalana contemporània Ed. Curial, Barcelona, 1985, 7^a ed., pàg. 143.

1.2.1.-El nucli familiar

L'extracció social benestant de la seva família pot ajudar a explicar moltes coses. El seu pare, Carles Melcior Soldevila i Boixader (Barcelona 1868-1917), era fill d'un metge barceloní i fou un prestigiós home de lleis.⁸⁸ La seva mare, Mercedes Zubiburu Bethancour (Barcelona, 1867-1953), era filla d'un notari basc que es casà amb una veneçolana. Ambdós es van conèixer a Barcelona el 1885 i s'hi van casar el 1891. El matrimoni va poder mantenir una posició social acomodada especialment a partir del 1895, quan el marit guanyà una notaria de Barcelona. D'aleshores ençà, la carrera professional de Carles Melcior seguí una orientació ascendent: fou president de l'Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona (1898), secretari del Col·legi Notarial (1909) i, posteriorment, censor primer de l'esmentat col·legi professional.⁸⁹ Aquesta situació econòmica familiar folgada va facilitar l'accés als estudis dels dos nois i va permetre que la família pogués tirar endavant sense excessives estretors econòmiques quan el pare morí, l'any 1917. El mateix Ferran va remarcar aquesta circumstància en una entrevista que li féu, a la segona meitat dels anys seixanta, Baltasar Porcel:

"Pecaria d'ingritud si no tenia un record per al treball del meu pare, que fou notari de Barcelona, i que va deixar, tot i mort relativament jove, una base econòmica suficient a la meua mare i als tres germans"⁹⁰

Evidentment, aquesta circumstància no treu que de ben jove, Ferran hagués de viure del seu propi treball, com li passà també al seu germà Carles.

Una detallada i divertida història de la família fou redactada per aquest darrer, Carles Soldevila, amb el títol Del llum de gas al llum elèctric⁹¹, on

⁸⁸ A la Gran Enciclopèdia Catalana apareix com a Carles Maria, quan en realitat es deia Carles Melcior per distingir-lo del seu pare, que també es deia Carles. L'equívoc deu partir del fet que no sol aparèixer gairebé mai amb el seu nom de pila complet, sinó que només consta la seva inicial, la M. El tercer Carles de la seva família, el seu fill, Carles Soldevila Zubiburu, en les seves memòries l'anomena únicament Carles, sense fer ni tan sols referència a la inicial de Melcior.

⁸⁹ Vegeu la seva nota necrològica dins Anuari 1917, Ed. Minerva, Barcelona, 1918, p. 265.

⁹⁰ L'entrevista aparegué publicada per primer cop a "Serra d'Or" (set. 1967), pp. 35-41, amb el títol Ferran Soldevila o el detallisme abrandat. Posteriorment, fou inclosa en el volum Grans catalans d'ara (Ed. Destino, 1^a ed. Barcelona 1972) i, més recentment encara, ha aparegut en el volum Grans catalans de l'Obra completa de B. Porcel (Ed. Proa, Barcelona, 1994). Les referències a la paginació es fan d'acord amb aquest darrer llibre. Així el fragment reproduït correspon a la p. 197.

⁹¹ Carles Soldevila, Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'infància i joventut Ed. Aedos, Barcelona 1951. El text també es va incloure en el volum Obres completes,

s'explica els orígens de les dues branques familiars (berguedana els Soldevila, navarresa els Zubiburu) i moltes de les vivències comunes de tots tres germans, ja que foren criats junts. El llibre constitueix una font important a l'hora de reconstruir aquells primers anys de l'infantesa de Ferran, puix que el seu germà li atorga un paper destacat. Així, ja hi apareix el seu caràcter malaltís, que arrossegà tota la vida, i la seva competència en els estudis. Sobre això darrer, Carles constata: "mentre el meu germà Ferran compareixia cada setmana amb 'sobresaliente' o 'notable', jo amb prou feines passava del 'mediano' i arribava al 'bueno'. I afegeix: "Aquesta desigualtat havia pres estat oficial dins la família, i el meu pare, potser imaginant que jo no copsava del tot la intenció de les seves paraules, rondinava uns versos de Campoamor on es contraposen els mèrits dels 'bons' i dels 'savis'. El bo era jo i el savi era el meu germà, que de petit tenia mal geni"⁹²

Però és en un text autobiogràfic del propi Ferran, Al llarg de la meua vida,⁹³ on trobem un testimoni excepcional del moment del seu naixement, segons l'explicació que li féu la seva mare. Ell ho recordarà el 24-X-1938:

"Avui fa quaranta-quatre anys que vaig arribar precipitadament en aquest món. El meu pare deia a la meua mare (així acaba d'explicar-m'ho ella):

--Aguanta't! Què farem tots dos sols? Aguanta't!

La llevadora va arribar al moment just. No va tenir temps sinó de tirar-se enrera la mantellina i posar mans a l'obra. L'obra era jo. I jo, tot just sortit a la llum, vaig armar una bona berreada, que diu la mamà. Llavors, veient-me (tenia els llavis com inflats), va exclamar:

--Oh, que és lleig!

Quan vaig amansir-me, vaig començar a mirar atentament, com dient: "On he anat a raure?" amb una cara seriosa, cenyuda.

--Oh! Ha dit la mamà, interrompent-se --la mateixa cara que fas ara!"⁹⁴

Si al principi s'ha remarcat la importància de la situació econòmica familiar, no es pot negligir tampoc la decisiva influència que la família tingué en la formació literària dels dos nois. Així ho reconeix el mateix Carles en les seves memòries, quan afirma que: "és evident que el meu germà i jo hem nascut en una atmosfera rica en ferments literaris".⁹⁵

El pare, de jove, ja va entrar a la redacció de "La Opinión" i "El Suplemento", i continuà fent col.laboracions periodístiques al llarg de la seva vida, en mitjans de la importància de "Les Quatre Barres", "La Veu de Catalunya" i "El Poble Català". Gran lector, arribà a escriure dues novel·letes titulades Recien casada i Cartas a una amiga. Segons explica Carles, el seu pare fou qui l'estimulà a fer

"Biblioteca Perenne", vol 21, Ed. Selecta, Barcelona 1967. Ací es pren com a referència el primer.

⁹² Op cit, p. 85

⁹³ F. Soldevila, Al llarg de la meua vida Ed. 62, Barcelona, 1971.

⁹⁴ Op. cit. p. 513.

⁹⁵ Op. cit p. 162

provatures de redacció i qui el féu entrar de meritori, als disset anys, al diari "El Poble Català". Sembla molt plausible que aquesta preocupació per formar literàriament del seu fill Carles la tingués també amb el seu altre fill Ferran. La mare, segons alguns testimonis familiars, era una entusiasta del teatre i de la poesia, i degué transmetre aquesta addicció als seus fills, que arribaren a ésser autors dramàtics de categoria. En aquest ambient, doncs, no ha de sobtar que els dos nois adquirissin ben aviat la passió per la lectura i l'escriptura. Carles afirma, en el llibre citat, que ja des dels deu anys va contraure el vici de llegir i que "ho devorava tot", ja fos poesia, novel·la, teatre o llibres de viatges.

L'ambient lingüístic en què Ferran i els seus germans van viure als primers anys de vida també marcà la seva trajectòria posterior. L'ascendència materna explica que l'idioma familiar fos, en un principi, el castellà. Ell mateix reconeix, en el ja esmentat llibre de memòries Al llarg de la meua vida, que no fou fins als tretze anys més o menys que deixà de pensar en castellà per fer-ho en català i que no fou fins a l'any de la mort del seu pare, el 1917, que ell va introduir el català a casa seva. La seva completa catalanització, doncs, fou viscuda per ell com una conquesta personal i com un esgraó important de la seva formació. En l'obra suara esmentada diu: "recordo que em fou molt fàcil i que en sentia una gran satisfacció"; i afegeix: "per a mi, no exageraré gaire si dic que resulta una anècdota llunyana i insignificant"⁹⁶.

Aquesta facilitat i llunyania només és explicable pel fet que l'adopció personal del català es degué produir ja als primers temps del seu aprenentatge lingüístic. Cal tenir present la influència que segurament els companys, els avis paterns i, en general, "el carrer" degueren tenir en els tres germans, que els menaren, de ben petits, a un canvi idiomàtic d'acord amb l'àmbit on es trobaven. Fins i tot el pare, fora de casa, parlava, de tant en tant, en català als seus fills. Cal tenir ben present la realitat sociolingüística de la Barcelona de l'època (extrapolable a tot l'àmbit idiomàtic) en què la llengüa autòctona, que era ampliament majoritària, era la dominant en els usos col·loquials, mentre que quedava relegada a un pla secundari com a idioma de prestigi social i d'ús científic. De fet, el gran combat dels elements més sensibilitzats per aquest tema de la generació de F. Soldevila (ell inclòs) fou, precisament, el de canviar aquesta situació en favor d'un ús desacomplexat del català en els àmbits dels quals n'era exclòs. El que degué ésser més laboriós per a Ferran --i d'ací al importància que ell mateix donava al fet-- va ésser la superació d'una possible situació de diglòssia cultural; és a dir el perill de no arribar a assumir plenament el català com a idioma de cultura. Una cosa semblant li passà al seu germà

⁹⁶ Op. cit. p. 258-259

Carles. Els primers versos d'aquest darrer eren en català perquè, com ell mateix assenyala, "no vaig imaginar que pogués fer versos seriosos en altre llenguatge que el vernacle".⁹⁷ Però, en canvi, els primers contes els va escriure en castellà perquè, segons confessió pròpia, la prosa catalana de l'època no el seduïa. Una actitud que no canvià fins la descoberta dels escrits d'Eugeni d'Ors i de Josep Carner, que tot i no constituir cap dels dos uns escriptors ideals per a ell, li foren útils per sortir d'aquella situació dual.

Si l'àmbit extrafamiliar fou decisiu per a l'assumpció de la llengua autòctona, també ho fou a l'hora d'adquirir una consciència política de caire catalanista. Carles explica que fou a l'escola, al "Liceo Políglota", on nasqué el seu catalanisme, fruit de l'acció dels companys i no d'una influència de caire familiar. Ferran també degué quedar tocat aleshores. Segons Carles, llur pare simpatitzava amb el partit liberal i no era gaire procliu al moviment catalanista, encara que modificà aquesta posició arran de l'auge de la Solidaritat Catalana (1906). El que no diu Carles en les seves memòries --segurament a causa del fet que el llibre fou publicat en ple franquisme-- és fins a quin punt llur pare, després d'aquella etapa, va arribar a participar en el catalanisme polític. Entre 1910 i 1913 fou en dues ocasions candidat de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), organització fundada l'abril del 1910 com a resultat de la fusió dels partits Unió Republicana, Partit Federal i Centre Nacionalista Republicà, i que comptava amb dirigents de la talla de Pere Coromines, Albert Bastardes, Francesc Layret o Jaume Carner. L'historiador Alfred Perez-Bastardes, en el seu estudi sobre el republicanisme catalanista, el cita com a membre del cos directiu del partit⁹⁸. I reporta un fragment d'un escrit realitzat amb motiu de les eleccions a diputats provincials de 1913 per Barcelona --on ell era un dels tres candidats, junt amb Albert Bastardes i Trinitat Monegal--, en el qual C. M. Soldevila insistia en la necessitat de defensar una cultura popular perquè tenia la convicció que "la democràcia no pot ésser real i positiva sense la completa capacitat del ciutadà"⁹⁹. Així mateix, en l'esmentat text, critica l'elitisme cultural dut a terme per la Lliga amb aquestes paraules: "No ens resignem a tenir a Catalunya un cim al·luminós com un Sinaí al bell mig d'una planura tenebrosa". Una crítica que, com es veurà més endavant, es troba també en alguns dels escrits que Ferran escriví anys després.

⁹⁷ Del llum... p. 165

⁹⁸ Alfred Perez-Bastardes, Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardes i Sampere, Ed. 62, Barcelona, 1987 (2 vol).

⁹⁹ L'escrit aparegué al diari "El Poble Català" del 8-III- 1913 i Alfred Perez Bastardes en reproduïx fragments en el vol II de la seva obra, p. 197.

Un altre historiador actual, Pere Gabriel, ha assenyalat que Carles Melcior dimití del seu càrrec de President del Centre Nacionalista Republicà de Barcelona (1913-1914) --junt amb la resta de la redacció de "El Poble Català, òrgan de la UFNR-- , com a mostra de desacord per la signatura de l'anomenat Pacte de Sant Gervasi.¹⁰⁰ Aquesta aliança electoral entre el lerrouxista Partit Republicà Radical i la UFNR, signada el 8-III-1914 i promoguda per aquesta darrera organització, fou considerada aberrant pels sectors catalanistes del grup promotor i, segurament, també per bona part del seu electorat, ja que els resultats foren molt adversos i significaren l'inici de la seva davallada. L'actitud política paterna contribueix a explicar la posterior opció partidista dels dos germans i degué servir també per afermar en tots dos joves el catalanisme adquirit a l'escola.

1.2.2.-L'escola i el carrer

Ja s'ha remarcat abans la importància dels àmbits extrafamiliars, especialment de l'escola i del carrer. La influència que aquest darrer té en l'adquisició de la llengua pròpia del país per aquells que no la parlen en el si de la seva família ja fou ben remarcada per Joan Fuster en el seu article Importància del carrer, on es queixava de la moderna i progressiva desaparició d'aquesta "altra escola" que segons ell mateix no era "gaire selecta", però que era "ben útil, tanmateix".¹⁰¹ Malgrat la seva transcendència en la qüestió idiomàtica --i, segurament, en tants d'altres temes no tractats mai ni a la família ni a l'escola--, no tenim gaire informació de com i fins a quin punt els dos nens Soldevila van fer-hi el seu aprenentatge vital. Només ens queden algunes referències escadusseres i marginals en els textos memorialístics de l'un i de l'altre. Sí que existeix, però, abundant informació de les característiques de les escoles on estudiaven, sobretot del Liceo Políglota de Barcelona. En aquesta institució educativa, que estava situada al capdamunt de la Rambla de Catalunya, Carles hi entrà als set anys i Ferran als cinc. El primer, que dedica tot un capítol de les seves memòries a aquella escola, assegura que "fou allí on realment vaig adonar-me de la meva condició de col·legial, on vaig contraure les primeres amistats, on vaig començar la veritable descoberta del món"¹⁰². I, ben segur, que això mateix li passà a Ferran.

¹⁰⁰ Vegeu la veu que li dedica a la Gran Enciclopèdia Catalana vol. XIII.

¹⁰¹ Reproduït dins Ulisses. Enciclopèdia de la recerca i la descoberta vol XI Els Països Catalans Edicions Ulisses, Barcelona 1984, p. 32.

¹⁰² Del llum... . La cita correspon a la pàgina 69 i el capítol va des d'aquesta pàgina a la 87.

Un company dels dos germans Soldevila, Pere Bosc Gimpera, que també va estudiar-hi, explica en les seves Memòries que era un edifici modern "d'aules espaioses i assolellades, i amb un gran jardí on a l'hora de l'esbarjo jugàvem i ens esplaiàvem", i remarca també que en aquell centre s'hi educaren alguns dels qui més tard serien personatges destacats de la societat catalana de la seva època, com Lluís Companys, Francesc Layret, Manuel Dalmau, Miquel Baltà o Lluís Sayé.¹⁰³

Carles ha relatat també les anades i tornades del col·legi de tots dos germans:

"El meu germà i jo anàvem i veníem sols des de casa fins al col·legi; fèiem en tramvia els viatges d'anada i a peu els de tornada. Sortíem plegats, però solíem tornar cadascú pel seu cantó. En aquelles caminades des de les altures de la Diagonal fins a vora mar, crec que va descabdellar-se la meva passió pel somnieig ambulatori, la rêverie ambulatoire, de què parla George Sand en algun dels seus escrits".¹⁰⁴

No es gaire agosarat afirmar que aquesta rêverie devia ésser compartida també per Ferran, que sempre tingué fama de savi distret. Precisament en aquestes anades i vingudes s'esdevingué un fet, pels volts del 1902, que podria haver estat definitiu per a Ferran. És el mateix Carles que l'explica:

"Som a la plaça del Teatre. El meu germà i jo hi preníem un 21 o un 22 per anar fins a Provença, camí del Políglota. Si vèiem passar el tramvia des de lluny, arrencàvem a córrer i solíem atrapar-lo abans que arribés al carrer Ferran. En una d'aquestes curses, el meu germà es va trobar sota les potes d'un cavall que remolcava un 'pesetero'. En va sortir amb algunes macadures, havent pogut el cotxer deturar a temps la no gaire impetuosa bèstia perquè no es trobés també sota les rodes".¹⁰⁵

L'anècdota és exemplificadora de les dures proves inherents al període infantil, tan llunyà, en realitat, al món idíl·lic que una certa literatura ha descrit. Superats els avatars propis de la infantesa i de la primera adolescència, Ferran enfilà el període juvenil pròpiament dit amb l'entrada a la Universitat de Barcelona l'any 1910.

¹⁰³ Pere Bosch-Gimpera, Memòries, Ed.62, Barcelona, 1980, ps. 21-22.

¹⁰⁴ Op. cit. p. 86

¹⁰⁵ Op. cit. p. 151

CAPÍTOL II.-LA FORMACIÓ D'UNA NOVA ELIT INTEL.LECTUAL

La incorporació del jove Ferran a la Universitat de Barcelona no tan sols marca una etapa decisiva de la seva trajectòria vital, sinó que també és un clar exponent de la seva pertinença al reduït grup de persones que --ja fos per la seva extracció social, per la seva vàlua personal o per ambdues coses-- eren cridades a formar part de l'elit intel.lectual del país. La simple entrada a la institució universitària no era pas quelcom comú en el panorama educatiu de principis del segle XX, ja que era un àmbit limitat a unes minories, i que no fou fins a la dècada dels seixanta que es produí la seva democratització i corresponent massificació. A aquest caràcter restringit cal afegir-hi la seva absoluta dependència a un model burocratitzat i ultracentralitat que barrava el pas a tota manifestació de la cultura autòctona, però que no era pas exempt d'importants escletxes i contradiccions, ja que alguns dels seus professors destacats pugnaven per la seva catalanització. I en aquesta lluita, va tenir-hi un paper destacat una institució que es pot titllar de "paral.lela", els Estudis Universitaris Catalans.

Ferran Soldevila féu part també d'aquests Estudis, que volien ésser l'embrió d'una futura universitat catalana, i que, per tant, eren l'organisme formador d'un nou equip intel.lectual amb la capacitat suficient per tal de poder substituir l'elit acadèmica establerta.

2.1. Dependències i limitacions del món universitari català a principis del segle XX.

Un dels principals estudiosos del món cultural català contemporani, Alexandre Galí, va definir categòricament la universitat barcelonina de principis de segle com a "un organisme mort", en la seva magna obra dedicada a les institucions de cultura a Catalunya.¹ Segons ell, la restauració de la universitat a Barcelona el 1837 --després de la fi del llarg període de la universitat de Cervera instaurada com a única del Principat per Felip V--, va possibilitar la incorporació de grans noms de la intel.lectualitat catalana de l'època --com ara els Rubió, Cortada, Martí d'Eixalà, Llorens, Carbó, Rull o Letamendi que ell mateix cita--; però les disposicions uniformitzadores i burocratitzadores establertes pel govern de Madrid el 1845 i el 1857 (la famosa llei Moyano, vigent fins a la proclamació de la segona república espanyola) tingueren com a conseqüència que, poc a poc, els homes de ciència de Catalunya es trobessin

¹ Alexandre Galí, Història....., vol. IX, Barcelona, 1983, p. 43.

"una mica forasters en aquella universitat d'empleats".² No fou fins al període 1880-1900 que, gràcies a l'acció desvetlladora del moviment catalanista, es començà a prendre consciència de la gravetat d'una realitat que es caracteritzava no tan sol per l'exclusió de la llengua i la cultura autòctones, sinó també pels importants dèficits científics i de concepció envers el paper que la mateixa institució havia de jugar en aquell moment. Per a Galí, la causa última de la decadència universitària --enllà del burocratisme, el centralisme i la imposició lingüística-- fou que "havia mort el que en podríem anomenar esperit universitari".³

Coincideix amb aquesta anàlisi Pere Bosc Gimpera, principal artífex de l'autonomia universitària dels anys trenta, que en les seves memòries fa una descripció força crítica de la institució a principis de segle:

"La Universitat participava de l'opressió burocràtica de les universitats espanyoles, sotmeses al centralisme de la Llei Moyano de l'època isabelina. Hi havia també molt ensenyament memorístic, llibres de text fora dels quals no es concebia la ciència, professors que desentonaven pel caràcter pintoresc de certs aspectes de la seva actuació. A mesura que les coses canviaven (...) s'oblidaven els aspectes ombrívols i ara molts són desconeguts de les noves generacions".⁴

Naturalment, tant A. Galí com P. Bosch-Gimpera també coincideixen en remarcar les excepcions i en valorar el mestratge de professors com Antoni Rubió i Lluc o Lluís Segalà.

La situació en la Universitat de València, l'altre gran centre de l'àrea catalana, no era pas gaire diferent, ja que com ha explicat Maria Fernanda Mancebo, la institució estava també sotmesa al model liberal imposat per la llei Moyano que, segons ella, es caracteritzava pel control del govern de Madrid, la centralització dels poders de decisió i l'absoluta uniformització dels seus estudis, estructura i funcionament, cosa que la reduïa a un mer departament governamental i que convertia els catedràtics en funcionaris de l'estat.⁵

L'entrada del segle inicia una etapa que l'esmentat Galí qualifica de "reconquesta de la universitat". El 1902 va tenir lloc a Barcelona la convocatòria del Primer Congrés Universitari Català, celebrat l'any següent (1903), del qual van néixer els prestigiosos Estudis Universitaris Catalans. I el 1906 se celebrà

² Op. cit. p. 25.

³ Ibídem, p. 43.

⁴ Memòries, p. 28

⁵ Maria Fernanda Mancebo, La Universidad de Valencia. De la monarquía a la república (1919-1939), Instituto de Cultura Juan Gil-Albert/Universitat de València, València 1994. p. 29. Sobre la qüestió, vegeu també Mariano Peset, Salvador Albiñana, Maria Fernanda Mancebo, Cinc segles de la Universitat de València, Saó, 1994, p. 131.

el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que tot i no tractar el tema directament fou "una manifestació intel·lectual de to universitari que es produïa al marge de la Universitat com a organisme docent".⁶ També en el període 1900- 1902 es produïren uns intents descentralitzadors promoguts des de Madrid per l'aleshores ministre d'Instrucció Pública, Garcia Alaix i el seu successor, el comte de Romanones, que no tan sols no reeixiren, sinó que tingueren greus contrapartides. Una d'elles fou que, amb l'aducció de restriccions pressupostàries, la Universitat de Barcelona es quedà sense l'especialitat d'Història, que no li fou incorporada fins al 1910.⁷

Fou en aquest context caracteritzat per serioses mancances, però també marcat pels intents entusiastes d'una recuperació de la universitat per a la cultura i la societat que l'acollia, que F. Soldevila inicià l'any 1910 els seus estudis de dret, que després es decantaren cap a filosofia i lletres.

2.2.-Professors, companys i amics

Anteriorment, ja s'ha apuntat la transcendència personal que degué tenir per al jove F. Soldevila la seva entrada a l'àmbit universitari. Sobretot si es té en compte aquest criteri de l'escriptor Josep M. de Sagarra, amic i company de curs seu:

"A la meua època d'estudiant, i suposo que ara les coses no deuen haver canviat d'una manera considerable, l'autèntica topada amb el món, la batalla del cadell inexpert amb les perilloses bèsties de la selva obscura, es produïa en el salt del col·legi a la univertitat".⁸

F. Soldevila va sortir força airós de la prova i va poder-se llicenciar l'any 1915.

Ho féu, però, només dels cursos de filosofia i lletres, i deixà incomplets els de dret, ja que li faltaven tres assignatures que no va completar mai més. La combinació d'aquestes dues carreres no era pas una cosa insòlita en la universitat de l'època. Existia, naturalment, com ha explicat Pere Bosc Gimpera --que havia iniciat els estudis pocs anys abans--, una raó ben pragmàtica:

"Al mateix temps que Filosofia i Lletres calia estudiar Dret, ja que per aquells temps no se'ns ocorria que hom es pogués guanyar la vida més que fent d'advocat i Filosofia i Lletres es considerava un adorno".⁽⁹⁾

⁶ A. Galí, Op. cit. p. 76

⁷ A. Galí reproduceix en el volum ja esmentat la reial ordre del 19 de setembre de 1900 on s'estableix aquesta mesura (p. 33)

⁸ Josep M. de Sagarra, Memòries, Ed. 62 - La Caixa, Barcelona, 1986 (2ª ed) "Les millors obres de la literatura catalana" núm 58-59 2 vol. La cita correspon al segon vol, p. 7

⁹ Memòries p. 34

De tota manera, una disciplina i l'altra anven molt lligades en la mentalitat de l'època, ja que el dret i la història, junt amb la llengua, constituïen el que aleshores es consideraven eixos bàsics de la identitat nacional.¹⁰

El rendiment del jove Ferran com a estudiant era molt òptim, com ho evidencien les notes que va obtenir, on hi dominen els excel·lents i les matrícules d'honor.¹¹ Aquesta mateixa documentació permet conèixer els professors que tingué i les assignatures que va rebre, cosa que, per exemple, ens serveix per constatar el notable grau de coneixement que tenia de les llengües clàssiques i semítiques. De tots els professors que va tenir, destaca en primeríssim lloc Antoni Rubió i LLuc, pel decisiu mestratge que exercí damunt seu. El mateix Soldevila ho va reconèixer repetidament i procurà sempre retre-li l'homenatge que es mereixia, com ho féu en aquest fragment d'entrevista que l'any 1953 concedí a Jordi Sarsanedes:

"El meu primer pensament és per a Antoni Rubió i LLuch. Sense el seu mestratge és molt probable que la meua vocació hauria restat latent. Jo havia començat la carrera de Dret, i aleshores, en el curs que es deia d'ampliació, hi havia l'assignatura de Literatura Espanyola, de la qual ell era professor. A causa del seu estat de salut, no acostumava a fer gaires classes. Però aquell curs en va fer tota una sèrie, que ens van produir una gran impressió. Assabentat que m'interessava la literatura catalana, em va suggerir que anés a la seva classe dels Estudis Universitaris Catalans, l'existència de la qual jo ignorava. També, a casa seva, va ensinistrar-me en la lectura dels vells textos; de manera que aviat vaig poder treballar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó".¹²

Al marge de Rubió i LLuc, dos noms més de professors universitaris apareixen de manera rellevant en els escrits de F. Soldevila: Francesc Barjau i Lluís Segalà, morts tots dos tràgicament l'any 1938 en el decurs de sengles bombardeigs patits per la ciutat de Barcelona. Aquests fets luctuosos mogueren Soldevila a redactar dos articles per a la "Revista de Catalunya".¹³ En el primer, dedicat a l'ancià professor de llengües semítiques F. Barjau, fa un retrat del personatge, a qui qualifica d'home bo en el doble sentit de la paraula: de taranna bondadós i d'alta eficàcia docent. Hi rememora les classes a què ell va assistir i, finalment, hi remarca el fructífer mestratge exercit per Barjau damunt

¹⁰ Així, no ha de sorprendre que quan es constituí l'Institut d'Estudis Catalans, inicialment com a centre d'estudis històrics, existí ja una secció jurídica que comptà amb un especialista de primer rang, Guillem M. de Brocà.

¹¹ LPFSC 1.1.1.

¹² L'entrevista va aparèixer a la revista "Raixa", 1953, ps. 66-68.

¹³ F. Soldevila, El professor Barjau, dins "RdC" núm 83 (febrer 1938), ps. 225-227. I Lluís Segalà i Estalella, dins "RdC" núm 87 (juny 1938), ps. 261-263. Tots dos ha estat reproduïts més recentment a Ferran Soldevila, Noms propis, Barcelonès d'edicions, Barcelona, 1984. ps. 89-92 i 101-104 respectivament.

Ignasi Gonzàlez-Llobera i Josep M. Millàs i Vallicrosa, que segons ell constitueix "l'obra més important de la seva vida científica, la més transcendental". L'article dedicat a l'hel·lenista Lluís Segalà i Estalella no té el mateix to càlid que l'anterior, ja que per bé que li reconeix les seves dots de traductor i la influència exercida envers alumnes com Pere Bosc Gimpera o Nicolau d'Olwer, no pot deixar de retreure-li la seva actuació insolidària envers els seus companys de claustre durant la dictadura de Primo de Rivera.

No pas casualment els noms dels professors Barjau i Segalà també apareixen de manera destacada en els records de l'etapa universitària de L. Nicolau d'Olwer, que inicià la seva carrera el 1903 i la culminà amb el doctorat l'any 1910. Segons ell, l'"anquilosada" universitat de l'època "no va saber treure profit" del Dr. Barjau, que era també tot un "mestre de moral".¹⁴ En referir-se al mestratge de L. Segalà, l'esmentat Nicolau assenyala, com a "fet insòlit a la universitat d'aquell temps", que el renom de la seva càtedra "va estendre's fora de la cleda universitària" i rememora d'altres alumnes que, a part d'ell, van quedar marcats pel seu mestratge: Manuel Reventós, Joan Palau i Vera, i Frederic Clascar.¹⁵ També sembla ésser que Barjau exercí certa influència damunt Jordi Rubió i Balaguer, encara que aquesta, segons Miquel Coll i Alentorn, era més pels seus mètodes d'exposició, per l'estil de vida i per l'exemplaritat moral, que no pas pel contingut de seu ensenyament.¹⁶

Les bones notes que solia obtenir F. Soldevila refermen la idea que la no culminació dels seus estudis de dret fou motivada per un cert desinterès per la matèria, possiblement derivat d'una major atenció a la temàtica històrica i literària. Encara en una carta datada el 29-VIII-1925, un amic seu de l'època universitària, Ot ("Odó") Duran d'Ocón, insistia perquè provés d'acabar la carrera, adduint que aleshores era un bon moment per fer-ho i que si no, tot l'esforç de cinc anys no li hauria servit per res.¹⁷ El consell del seu company no va pas ésser seguit, però això no vol pas dir que tot el que havia estudiat en aquesta especialitat no li fos útil. La seva formació jurídica no li degué fer pas cap nosa en l'elaboració dels seus posteriors estudis històrics, tot i que aquest aspecte ha estat molt poc estudiat fins ara.

Igual que ell i en unes dates semblants, van iniciar també els seus estudis de dret el seu germà Carles, Pere Bosc Gimpera (tots dos uns anys abans), Josep M. de Sagarra (el seu mateix curs) i Josep Pla (pocs anys després), gràcies al

¹⁴ L. Nicolau, Caliu, pàg 82 i ss.

¹⁵ L. Nicolau, *Op. cit.* p. 84.

¹⁶ Miquel Coll i Alentorn, Jordi Rubió universitari, "Serra d'Or" abril 1967, p. 37.

¹⁷ Donació Carlota Soldevila (DCS) 2.3.30

testimoni dels quals es podria reconstruir fàcilment l'ambient que es vivia en la universitat de l'època.¹⁸ Pel que afecta directament F. Soldevila, s'ha conservat un plec de cartes d'aquell període i algunes referències en escrits posteriors que permeten saber quins eren els seus amics més pròxims i les inquietuts que aleshores tenien. Sobresurten tres noms: Salustià Izal, Salvador Eures i Ot Duran d'Ocon, que junt amb Ferran, s'autoanomenaven "els tres mosqueters". La seva relació amical es perllongà més enllà de l'etapa universitària. Potser amb Izal és amb qui va perdre més aviat el contacte. No obstant això, apareix encara a Al llarg de la meva vida, en plena guerra, primer quan se'l trobà de manera casual pel carrer i després quan aquest l'anà a visitar a casa seva.¹⁹ Fora d'aquestes breus referències no se n'ha trobat cap més en els seus escrits i tampoc no s'ha conservat cap mostra de correspondència ni al fons de Chavornay ni tampoc en la Donació Carlota Soldevila. Ben diferent és el cas dels altres dos: Duran i Eures, de qui existeixen abundants cartes en tots dos fons.²⁰ Per les seves dates de redacció es pot comprovar que la relació d'ambdós amb F. Soldevila tingué continuïtat al llarg del temps, ja que són d'èpoques diferents i van des de les escrites en l'etapa d'estudiants fins a les redactades als anys cinquanta i seixanta. La primera que es conserva, datada el 10-VII-1912, és una divertida missiva que Ferran adreçà a S. Eures, escrita en un llenguatge volgutament arcaïtzant que pretén imitar un document medieval i en la qual pregunta pels altres dos companys "mosqueters".²¹ El to irònic no és tampoc absent en moltes de les altres cartes, àdhuc en les més recents a nosaltres (sobretot les escrites per Duran d'Ocón), però ja en les més antigues hi apareix també la confessió íntima i la confiança amorosa. Aquest darrer aspecte és el que domina en el bloc d'escrits que Ferran adreçà a Eures l'any 1913. El primer hi fa de conseller, perquè el seu amic ha tingut un disgust amorós: "les noies, els llibres i els amics són els que millor poden guarir-te del teu mal".²² Malgrat aquest paper, Ferran mateix es veu obligat a reconèixer que aleshores la seva experiència pràctica en aquest camp és molt petita: "En realitat, besar, lo que's diu besar, estimant-te la dona qui beses, jo no ho he fet. Alguna serventa en els temps de la meva Iniciació se degué endur els meus

¹⁸ Ja s'ha esmentat les referències bibliogràfiques de les memòries dels tres primers. Del darrer cal citar, pel tema que ens ocupa, El quadern gris (dins Obra completa vol I, Edicions Destino, Barcelona, 1983, 4ª ed.)

¹⁹ La trobada casual és anotada el 4-V-1937 (p. 352) i la visita, el 31-I-1938 (p. 421)

²⁰ Vegeu els índexs de noms de la correspondència del Llegat personal de Chavornay (LPFSC) i de la donació Carlota Soldevila (DCS)

²¹ LPFSC 6.2.1.6.

²² Carta a S. Eures del 12-VII-1913 (LPFSC 6.2.1.4.)

primers besos d'amor, amor sensual d'un lleig sensualisme, trist infecond, sense voluptuositat"²³. Pel to de les cartes es pot deduir que el grau d'intimitat entre els dos amics va ésser considerable en l'etapa juvenil. Deprés, ja fora de la universitat, degué davallar. L'única referència que F. Soldevila li fa a Al llarg de la meua vida és durant el període bèl·lic, quan es pregunta per la seva sort: "el pobre deu ésser amagat a alguna banda, perseguit"²⁴. Per les cartes dels anys cinquanta i seixanta es pot verificar que la relació continuà en aquesta època, però ara el to general ja és molt més distant. Una referència al jove Salvador Eures també es troba en l'obra de Josep Pla, de qui fou amic en els primers anys de carrera, a "l'època del caos" --com la qualificà el mateix Pla. Aleshores, en el pis d'Eures se celebraven unes memorables tertúlies que Pla ha rememorat, de passada, en El quadern gris.²⁵

L'amistat entre F. Soldevila i Ot Duran d'Ocón es troba un xic més ben documentada. Encara que de l'etapa de joventut no s'han conservat gaires cartes, apareix repetidament a Al llarg de la meua vida --especialment a l'etapa republicana, quan Duran era procurador general de Catalunya (1931-1939)-- i també als Dietaris de l'exili i del retorn. La correspondència conservada comença a ésser important quan ja fa temps que Duran és en el seu exili mexicà, als anys cinquanta i seixanta. A diferència d'Eures, les cartes de Duran d'aquest període, malgrat la distància --o potser a conseqüència d'aquesta--, tenen un marcat caràcter íntim.²⁶ També devia contribuir a l'aprofundiment de la relació amb F. Soldevila el fet que era aquest per a ell l'únic "mosqueter" que li quedava --ja que estava renyit amb l'Eures i no havia establert cap contacte amb l'Izal--, tal i com reconeix el propi Duran d'Ocón en una carta del 21-XII-1959: "La teua amistat mosqueteril és l'única que perdura i no ha d'anquilosarse".²⁷

²³ Carta a S. Eures del 13-IX-1913 (LPFSC 6.2.1.40)

²⁴ 4-V-1937, p. 352

²⁵ El quadern gris, ps. 450 i 451.

²⁶ Ot Duran d'Ocón (Barcelona 1896- Acapulco, Mèxic 1980) arribà a Mèxic el 1942, on --segons s'explica al Diccionari dels catalans d'Amèrica (dirigit per Albert Manent i editat per la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992)-- "s'especialitzà sobre la forma jurídica del fideicomís, i exercí d'advocat al Banc de la Propietat, Bancreser, i d'assessor jurídic a Financiera Mexicana i a Financiera Metropolitana". Tots aquests càrrecs els aconseguí gràcies a la seva eficàcia i al prestigi adquirit durant la seva activitat professional a la Barcelona del primer terç de segle, on a més a més d'haver fet d'advocat, de professor d'història i d'haver exercit el càrrec de Procurador General de Catalunya, fou assessor jurídic del Banc Alemany i membre directiu del Col·legi d'Advocats de Barcelona.

²⁷ DCS 2.7.83.

A part d'aquests tres grans noms, en la correspondència de l'època en surten d'altres: Peris, Paret, Muntaner, Pasqual, Pujol, Bassas... Adreçada a aquest darrer hi ha una carta ben interessant del 20-VII-1912, on Ferran li descriu fil per randa com han estat els examens de final de curs i deprés li fa aquest seguit de divertides conclusions:

"1ª Que pera treure bona nota no es necessari estudiar molt, sino al contrari (jo de Romá y tu de Natural). 2ª Que la deesa Chamba abandona en els orgullosos (Duran) y afavoreix als humils (tu y jo, malgrat aquelles dugues caigudes). 3ª Que jo feia be en esser optimista quan tu tenies por de que'm tombessin de Teoria; y 4ª que l'any que ve podrem agafar sense cap por ó assignatures"²⁸

Al final, Ferran li pregunta quina secció pensa seguir, perquè ell ja ho té decidit: la de lletres. Així, doncs, el decantament cap a la literatura eran ben ferm en aquella data i ja havia tingut algun fruit en anys anteriors, com ho revela el seu treball Manifestaciones del mito de Don Juan en la literatura española, realitzat durant el curs 1910-1911 per a l'assignatura d'Antoni Rubió i LLuc, que és el primer estudi del qual tenim notícia. També aleshores, el 1912, començava a apuntar el seu interès per la història general. En aquest mateix document, Ferran explica al seu amic els bons resultats que havia obtingut en aquella disciplina:

"I jo vaig fer, no exagero ni m'alabo, el millor examen de la meva vida. Me va preguntar la lliçó de Filosofia de la Historia, la de Crítica Prehistòrica y la de Cultura de l'Edat Mitja. No hi ha que dir que me va dar sobresalient"

2.3.-L'estudiant en llibertat

A l'hora de reconstruir la primera joventut de F. Soldevila no ens podem cenyir només a l'estricta vida acadèmica, sinó que cal considerar, ni que sigui brevíssimament, les activitats fetes a fora de la institució. No es tracta pas d'una qüestió menor. El seu germà Carles ja va remarcar-ho en les seves memòries, quan volia respondre al perquè la universitat de l'època, amb totes les seves limitacions, marcava tan profundament als qui l'havien freqüentat i perquè existia una diferència tan gran entre els qui havien passat per les seves aules i els qui no. Al seu entendre, aquests centres d'educació superior "ens sostrauen a una colla d'obligacions deformadores i ens alliberen d'una precoç adaptació a la vida pràctica".²⁹ I afegeix: "Extremant la nota, diria que la influència de la Universitat s'exerceix, en general, a través de les vacances i no

²⁸ LPFSC 6.2.1.6.

²⁹ Op. cit. p.197

de les classes; no pel que fa, sinó pel que deixa fer".³⁰ D'ací, doncs, la importància de saber quina és l'experiència del que ell mateix anomena "l'estudiant en llibertat". És molt probable que les ocupacions de Ferran no diferissin gaire de les explicades per Carles en el seu llibre: llegir, anar a les biblioteques, estar amb els amics, viure les primeres experiències amoroses i sojornar durant les vacances a la casa que la seva família tenia a Palautordera. En el cas de Ferran, però, cal tenir ben present que, paral·lelament a la seva entrada a la universitat, es produí la seva incorporació als cursos dels Estudis Universitaris Catalans i que, uns anys després --el 1914, quan realitzava els darrers cursos de la seva carrera--, assumí les funcions de secretari-redactor de la Secció històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Això li ocupà bona part del seu temps "lliure": li degué servir per anar més assiduament a arxius i biblioteques, i per fer unes lectures més ben orientades que no les que solien realitzar els companys de la seva edat.

En una de les cartes abans esmentades, de l'estiu del 1912, el mateix Ferran fa una referència a la "vida hivernal" barcelonina (esmenta jugar al billar, beure cervesa i visitar el "Doré") i la contrasta amb la "calma habitual" estiuenca que mena a Palautordera:

"Me llevo tart, llegeixo la crònica d'en Muntaner, sobre la que penso fer algú trevall, estudio una lliçó de Paleografia, a fi d'examinarme al Setembre, cap el tart vaig al poble alguns dies y, sobre tot, penso molt en ella"³¹.

Això darrer, pensar en els seus amors, era una de les seves activitats més practicades. Després de molts anys, en un dels seus dietaris, va reconèixer: "Imaginar catàstrofes, sofriments, per una mena de voluptat de patir. En el pas de la infantesa a l'adolescència em lliurava sovint a aquestes imaginacions. Imaginava, per exemple, amors malaurats i m'hi complaia".³²

En realitat, però, no tot devien ésser amors malaurats, ja que s'ha conservat un dietari íntim del 1915, on parla d'un anònim amor de joventut que sembla que fou prou intens. En la primera anotació, del dia 6 d'abril, escriu: "Quin dia avui! He fet la meva entrada a l'Institut i, després de tants dies, l'he tornada a veure".³³ I, més endavant, el 24 d'abril: "Pocs dies l'he besada tant com avui". La relació durava de feia un parell d'anys, tal i com ell ho explicitava el 10 de novembre: "Avui fa dos anys que ella per primera vegada va dir-me que m'estimava". D'un caire semblant són els fragments de dietari del 1918 que

30 *Ibidem*, p. 198

31 LPFSC 6.2.1.5.

32 Dietaris de l'exili i del retorn 16-VII-1940

33 LPFSC 5.3.1.

s'han conservat a l'Institut d'Estudis Catalans i els d'un altre quadern del 1916-17, on anotava els llibres que l'interessaven i les citacions literàries que més el colpien.³⁴ El seu caràcter enamoratís, que ja despuntava en la seva adolescència i que fou una veritable constant al llarg de la seva vida, lligava molt bé amb la seva vocació poètica, que també es començà a manifestar de ben jove. Les seves creacions deuen molt a l'experiència amorosa, però també al paisatge, que va aprendre a gustar en les seves estades a Palautordera, sovint fruit d'una experiència colpidora. D'això en dóna un indici clar una carta al seu amic Eures, del 2-VIII-1913, on ell li explica l'excursió pel Montseny que féu amb S. Izal i que durà dos dies, amb les seves nits:

" Una excursió rica en tota mena d'emocions, calificada de barbaritat pels pagesos, i això sense coneixre els detalls culminants; sense saber que vam estar 4 hores sense camí, passant per llocs ahont un moment d'inatenció podia costarnos fins la vida, i que quan d'aquest perill haguérem sortit ens endinsarem en el laberint d'una espesíssima faixada, i, nous Robinsons, veyent que la nit queia, ferem recompte del nostre haver: una capsa de mistos, dues llesques de pa, una presa de xocolata i dos dits d'anís. A la fi sortirem a un clar de bosc i a poc mes d'un Km. albirarem l'ermita de Sta Fe, que'ns va tornar l'Esperança"³⁵

No es pot cloure aquest capítol sense fer esment d'un altre tret caractereològic seu ben destacat, que ja ha estat remarcat en l'etapa infantil: la seva natura malaltissa, que, com es veurà, no era pas sinònim de feblesa física. En una carta al seu amic Eures, del 24-XII-1914; li diu: "he fet els 20 anys al llit, hi he passat el sant del meu pare, tots sants, la Puríssima i les vacances".³⁶

2.4.-Els Estudis Universitaris Catalans i la pugna per una universitat catalanitzada

Ja s'ha dit anteriorment que els Estudis Universitaris Catalans havien estat la principal conseqüència del Congrés Universitari Català del 1903. De fet, com ha apuntat A. Galí --que els hi ha dedicat un apartat especial en la seva magna obra--, foren el primer intent seriós d'introduir oficialment el català a la universitat.³⁷ D'acord amb les resolucions catalanitzadores adoptades en aquell

³⁴ Fons Ferran Soldevila de l'Institut d'Estudis Catalans (FFSIEC 3.2.12.)

³⁵ LPFSC 6.2.1.37

³⁶ LPFSC 6.2.1.13.

³⁷ A. Galí, Història de les institucions... Llibre IX: Ensenyament universitari, Fundació A. G., Barcelona, 1983, p. 167

congrés, el 18 de juliol de 1903 es demanà al ministeri espanyol d'Instrucció Pública l'autorització per fer classes dels Estudis, en català, a la universitat. Davant la manca de resposta del govern de Madrid, es resolgué iniciar les classes al marge de la institució universitària i, en un principi, es feren a l'Ateneu barcelonès. Finalment, el 16 de juny del 1905, arribà la denegació oficial de la petició, signada pel qui aleshores era ministre d'Instrucció Pública, el comte de Romanones; una mesura que relegà els Estudis a un organisme aliè a la universitat oficial. Aital resolució, segons el parer de Galí, "potser fou una sort", ja que "va evitar possibles contaminacions i relaxacions i va permetre crear fora de la universitat un esperit universitari propi i suficientment fort per escometre el problema amb més autoritat i amb més armes"³⁸.

Aquesta opinió suara exposada només es pot comprendre si tenim en compte que, ja des del moment de la fundació dels Estudis, es preparava --per part del puixant moviment catalanista-- la construcció d'un "estat regional", que no fou possible d'instituir fins al decret del govern de Madrid de 18-XII-1913 que possibilitava la mancomunitat de províncies. Encara que a la gestació i construcció de la Mancomunitat del Principat de Catalunya s'hi dedica un pròxim capítol, val la pena remarcar ací la força que, en la primera dècada del segle, adquirí el moviment catalanista, que fou capaç d'aglutinar diferents grups polítics de dreta i d'esquerra en una sola candidatura, la Solidaritat Catalana, triomfadora indiscutible en les eleccions provincials i generals del 1907. El creixement espectacular d'aquest moviment feia que la possibilitat d'aconseguir un règim autonòmic i una catalanització universitària no fos pas un objectiu políticament impensable. En l'expectativa de poder ésser l'embrió d'una futura universitat catalanitzada, els Estudis Universitaris Catalans havien de fer una feina de preparació del futur professorat, al mateix temps que havien de formar també als qui havien d'ocupar una plaça en les institucions de cultura dependents dels organismes públics guanyats pel catalanisme polític (Diputació de Barcelona, Ajuntaments, etc...). La funció bàsica, doncs, dels Estudis era la de crear l'elit intel.lectual d'un futur estat regional en base a una doble formació: d'una banda, preparar científicament els alumnes d'un manera més sòlida a com es feia en la universitat oficial i, d'altra banda, dotar-los de les eines necessàries perquè poguessin dur a terme una catalanització efectiva, tant a nivell ligüístic com de continguts. Entre el grup de gent que possibilità el funcionament de la institució, destaquen tres noms: Ramon d'Abadal i Calderó, que en fou el seu president; Ferran Valls Taberner, secretari; i Josep Bertran i Musitu, tresorer.

³⁸ A. Galí, Op. cit. p. 167

La incorporació de F. Soldevila als Estudis, pels volts de 1910 (en la mateixa data d'entrada a la universitat oficial), es féu en un període en què aquests ja havien pogut desenvolupar-se i crear un estil propi. D'aquesta manera, ell es pogué beneficiar d'una nova concepció del que havia d'ésser l'ensenyament universitari, compromès amb la catalanitat i amb la modernitat pedagògica, i especialment d'una nova relació, més fluïda, entre professor i alumne. L'ús acadèmic del català facilitava aquesta relació, al mateix temps que servia per refermar l'idioma com a llengua d'alta cultura. També ho facilitava l'escàs nombre d'alumnes, ja que l'objectiu de la institució, tal i com assenyala el propi Ferran Soldevila anys més tard "més que a la divulgació tendien els ensenyaments a la formació d'especialistes".³⁹ I en aquest sentit, la seva feina sí que fou molt prolífica, com ell mateix reconeix en el seu article:

"A través de totes les vicissituds i contingències, els Estudis Universitaris Catalans continuen llur tasca. Són una institució modesta, però sòlida i fecunda. Modesta pels mitjans de què disposa i pel silenci amb què desenrotlla la seva obra; sòlida pel prestigi i l'abnegació dels professors; fecunda, perquè són pocs els erudits i historiadors catalans que no hagin passat per les aules dels Estudis i no els deguin alguna part de llur formació científica. Alguns dels qui avui ocupen la càtedra (En Jordi Rubió, En Valls-Taberner) i d'altres qui l'han ocupada (En Nicolau d'Olwer, En Ramon d'Alòs, En Francesc Martorell), tots ells sobresortints en alguna branca de l'erudició i de la història, s'han assegut abans, un curs darrera l'altre, en la cadira del deixeble".

Aquest balanç positiu, segons A. Galí, fou possible gràcies a l'ús de la llengua pròpia i al que anomena "pedagogia de peu pla", i que defineix així:

"aquella pedagogia que acosta el deixeble al professor, que permet el diàleg i fa que el treball es faci, no quan el professor seu en la càtedra i professa, sinó després quan el deixeble a peu pla li proposa els dubtes perquè vol ésser actiu i vol que se li doni feina".⁴⁰

Pel testimoni ja esmentat del mateix F. Soldevila en un apartat anterior, sabem que fou A. Rubió qui el féu entrar en els Estudis, l'existència dels quals l'aleshores jove estudiant desconeixia. A part de les classes, l'altre gran consecució dels Estudis fou la seva revista, on s'hi aplegaven els articles signats per personalitats acreditades junt amb els primers treballs dels alumnes. Segons l'esmentat Galí, aquesta publicació fou "la primera realitat vivent" d'aquella institució i constitueix, en el ram històric-literari, "el corpus científic més notable publicat en català i un dels més notables que hagin sortit

³⁹ Els Estudis Universitaris Catalans, dins "Revista de Catalunya" núm 5, novembre 1924, ps. 497-498. L'autor també hi assenyala que: "El catedratic qui tenia una dotzena d'oients podia considerar-se satisfet".

⁴⁰ A. Galí, Op. cit. p. 265

mai a Catalunya".⁴¹ En aquests bons resultats obtinguts hi tingué un paper fonamental Ferran Valls-Taberner que, pels volts del 1909 i junt amb el seu company Ramon d'Abadal i de Vinyals, van decidir apoderar-se de la revista i transformar-la de dalt a baix, d'ençà del vol III, com ha explicat Jordi Rubió.⁴² Aquest assalt tenia molt de recanvi generacional i es féu "sense greuge per a ningú i en la millor harmonia", ja que s'aconseguí, fins i tot, que Lluís B. Nadal -que havia estat l'encarregat de la revista-- seguís nominalment com a responsable.⁴³ Segons el mateix J. Rubió:

"L'adopció de la revista *Estudis Universitaris Catalans* per la generació de la qual fou En Valls una de les figures centrals, tingué alta virtut. Al seu entorn es cohesionà una veritable escola filla de l'Institut i independent d'ell a la vegada, n'assegurà la continuïtat i li proporcionà alguns dels elements de recanvi més valuosos".⁴⁴

El 1912, quan F. Soldevila tenia tot just divuit anys, va poder publicar en la ja prestigiosa revista un seguit d'articles relatius a Bernat Metge.⁴⁵ En una carta al seu amic Euras de l'agost del 1912 explica la impressió que li va produir la publicació del seu escrit:

"Ha sortit la Revista d' *Estudis Un. C.* y en ella la 1ª part del meu treball sobre'n Bernat Metge. Es la primera volta que veig alguna cosa per mi escrita, en lletres de motllo. Això te la seva importància".⁴⁶

Efectivament, no s'equivocava, ja que el seu treball el donà a conèixer en els cercles erudits i, segurament, possibilità que l'any següent, el 1913, li fos encarregat de desenvolupar els seus coneixements sobre Bernat Metge en una de les classes dels mateixos estudis.⁴⁷

El prestigi de F. Soldevila com a "jove promesa" anà en augment i possibilità que l'any 1915 fos nomenat secretari redactor de la Secció Històrico-

⁴¹ A. Galí, Op. cit. ps. 261-262

⁴² J. Rubió, Ferran Valls-Taberner vist per un company d'estudis, dins Mestres, companys i amics, vol. IX de les Obres completes de Jordi Rubió i Balaguer, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, ps. 63-148. Inicialment, aquest text fou el pròleg al vol. I de les Obres selectes de Ferran Valls-Taberner (Madrid-Barcelona, 1952).

⁴³ La frase és de J. Rubió, Op. cit. p. 79

⁴⁴ *Ibidem*, p. 79

⁴⁵ La sèrie de tres articles es poden trobar en el volum VI de la "*Revista dels Estudis Universitaris Catalans*". Els títols són els següents: Documents relatius a Bernat Metge (gener-març, p. 46), Acabament (abril-juny, p. 199) i Algunes notícies més per a la biografia d'en Bernat Metge (octubre-desembre, p. 472)

⁴⁶ LPFSC 6.2.1.5.

⁴⁷ Vegeu la revista "*Estudis Universitaris Catalans*" vol VII, Barcelona, 1913. Secció "*Ressenya de càtedres*" p. 237.

Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, la màxima institució catalana d'alta cultura erigida ja des del 1907. Aquest càrrec, que es perllongà en una primera fase inicial fins al 1916 --i que reprengué en el període 1918-1920--, responia a la lògica institucional establerta a què s'al.ludia anteriorment, puix que, com ja s'ha dit, una de les funcions bàsiques dels Estudis era la de formar els selectes quadres erudits que havien d'ocupar les places de les primeres institucions autòctones d'alta cultura. El mateix 1915 --que fou també el de la seva llicenciatura-- tornava a publicar un extens article en la revista dels Estudis. Aquest cop, el tema ja era plenament d'"història política": Pere el Gran: El desafiament amb Carles d'Anjou.⁴⁸ En aquest treball s'hi troben ja, segons Miquel Coll i Alentorn, "les seves qualitats més típiques: conscienciositat, exactitud, rigor de mètode, minucios treball d'arxiu i d'interpretació de fonts historiogràfiques, i exposició clara, ordenada i d'una remarcable qualitat literària".⁴⁹ No ha de sobtar, doncs, que mereixés la consideració de destacats especialistes. En aquest sentit, tenim constància de la reacció del prestigiós medievalista alemany Heinrich Finke, gràcies al testimoni del mateix Soldevila. Segons ell, en certa ocasió, A. Rubió i Lluc li va dir: "El professor Finke m'ha parlat amb molt d'elogi del seu Desafiament".⁵⁰ En l'article, ja s'hi evidencia també el seu interès per un personatge històric, Pere el Gran, que es convertirà en un subjecte d'estudi constant de la seva obra posterior. El coneixement que demostrà tenir del sobirà i del seu regnat va permetre que en el curs 1917-18 dels Estudis fes la substitució del professor titular d'Història de Catalunya durant els mesos de març i abril, durant els quals se centrà en la figura d'aquell monarca.⁽⁵¹⁾ L'any abans, el 1916, s'havia hagut de traslladar a Madrid per fer el doctorat, amb la tesi La reina Maria, muller del Magnànim. El tema elegit, clarament també d'història general, evidenciava el seu decantament ja definitiu envers l'estudi d'aquesta disciplina, una tendència que ja s'havia començat a insinuar seriosament el 1914.

⁴⁸ "Estudis Universitaris Catalans", vol IX, Barcelona, 1915-16, ps. 123-172. Hi ha també una separata d'aquest article que es publicà l'any 1919 (Imp. de la Casa de la Caritat).

⁴⁹ M. Coll i Alentorn, Ferran Soldevila (1894-1971). La vida i l'obra, dins "Serra d'Or" (juliol 1971), ps. 13-16.

⁵⁰ Al llarg... ps. 283-284

⁵¹ "Estudis Universitaris Catalans", vol X, Barcelona, 1917- 1918, Secció "Ressenyes de càtedres", p. 208.

2.5.-L'afermament de l'interès per la història general

L'atracció per la "història general" pròpiament dita, com ja s'ha vist, no parà de créixer d'ençà del seu ingrés a la universitat oficial i als Estudis Universitaris Catalans. Si en un principi el seu propòsit era de cursar la carrera de dret, ben aviat optà per la carrera de lletres, gràcies al mestratge d'Antoni Rubió i Lluc. Encara que el seu primer treball publicat, del 1914, es podria inscriure dins els estudis d'història literària, ben aviat se centrà en la "història política" i, concretament, en el període medieval. No és pas que es tracti d'un canvi molt espectacular, ja que les dues especialitats tenen nombrosos punts en comú i era molt habitual, especialment en aquella època, que uns mateixos estudiosos repartissin els seus treballs entre una i l'altra --com era el cas del mateix Rubió i LLuc o de LLuís Nicolau d'Olwer, d'una generació posterior. Però sí que val la pena remarcar aquesta evolució, ja que evidencia una primera concreció d'un interès que fins aleshores no havia estat sinó genèric per les "lletres". Naturalment, la seva decisió en favor d'una especialització (i possible professionalització) en història general de l'Edat Mitjana no comportava l'exclusió definitiva de la poesia ni d'altres gèneres literaris que havia iniciat ja en els seus anys de joventut. Sobre això, només cal remarcar que, abans del 1920, era més conegut pel públic com a poeta que no com a historiador.

El pas decisiu en la que havia d'ésser la seva opció de futur fou, sens dubte, la realització del doctorat. Per tal de poder abordar la seva tesi doctoral, el seu primer treball d'investigació ambiciós, calia que F. Soldevila definís previament quin era el seu interès real. La decisió que prengué aleshores el marcà profundament, ja que s'hi va mantenir fidel fins al final. Es pot dir, doncs, que el 1916, als seus vint i dos anys, tenia ben afermada la seva vocació d'historiador i de medievalista. Els dos anys anteriors havien estat com una mena de tempteig, de primer contacte amb les tasques inherents a aquesta disciplina. El seu nomenament, el 1915, com a secretari-redactor de l'Institut d'Estudis Catalans comportà que realitzés per a l'Anuari de la institució diverses recensions extenses de llibres importants per al coneixement del passat català.⁵² I la seva vinculació als Estudis Universitaris Catalans li va permetre que en el curs 1915-16 publicqués el seu extens treball sobre Pere el Gran. La

⁵² En l'Anuari de l'IEC del 1913-1914, publicat el 1915, s'hi troben ja dues recensions molt notables. Una és la del llibre de Ludwing Klüpfel, Die aussere Politik Alfonsos II von Aragonien (1285-1291), publicat el 1911-12 (ps. 799-802). I l'altra, l'obra de Karl Schwarz, Aragonische Hofordnungen im 13. und 14. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Hofämter und Zentralbehörden des Königreichs Aragon, del 1914 (ps. 802-803)

seva preparació com a historiador, doncs, era prou sòlida com per afrontar amb èxit el seu doctorat.

Per aconseguir el grau de doctor calia anar a Madrid, ja que era l'únic lloc de l'estat espanyol autoritzat legalment per donar-lo. En els diferents plans d'ensenyament, d'ençà del 1847, així s'estableix. Només els progressistes, per un decret del 21 d'octubre del 1868, van concedir el doctorat a totes les universitats. Aquesta mesura, però, com ha explicat A. Galí, fou anul·lada en la pràctica durant el llarg període de la primera restauració monàrquica espanyola, ja que poc a poc es tornà a centralitzar els doctorats de les diferents especialitats a la capital de l'estat.⁵³ Un cop llicenciat, doncs, F. Soldevila es traslladà a Madrid, on, entre d'altres, fou deixeble de Ramon Menéndez Pidal, però --com ell mateix ha apuntat-- "no com a historiador, sinó en la seva classe de filologia romànica".⁵⁴

El tema de la seva tesi se centrà en la figura de la reina Maria de Castella (Segòvia 1401 - València 1458), esposa d'Alfons el Magnànim, que es va haver d'encarregar de manera efectiva del govern dels territoris catalans durant la llarga absència del monarca, preocupat per la construcció d'un imperi mediterrani que tingués Nàpols com a centre polític.⁵⁵ L'estudi sobre la reina Maria havia estat iniciat ja durant els cursos a la universitat barcelonina. Per encàrrec de Jordi Rubió i Balaguer --que aleshores era professor auxiliar i ocupava la càtedra de Bibliologia de la Facultat de Filosofia i Lletres-- F. Soldevila realitzà un treball sobre la biblioteca d'aquella sobirana, que li serví, més tard, de base per a la seva tesi.⁵⁶ En la Donació Carlota Soldevila (DCS) es conserven un seguit de documents relacionats amb el tema, que s'han reunit en tres blocs. Un el forma el que en podríem dir el material de suport per al seu estudi, en el qual hi figuren fitxes en petits sobres agrupades en epígrafs com ara "Itinerari", "Política", "Biblioteca reina Maria", "Personalitat literària reina Maria", o bé plec de fulls reunits sota el títol "Investigació a l'Arx. Cor. Aragó" i d'altres apunts i transcripcions de documents.⁵⁷ Un altre bloc el conforma un

⁵³ A. Galí, Op. cit. p. 38

⁵⁴ Baltasar Porcel, Op. cit., p. 198.

⁵⁵ Maria fou responsable del govern efectiu, com a lloctinent del monarca, tant en el curt període 1420-1423 com en el que va del 1432 fins a la mort del rei, el 1458; encara que en aquesta darrera etapa s'encarregà només el regiment del Principat, ja que de la resta de regnes se'n féu càrrec Joan de Navarra, germà d'Alfons el Magnànim.

⁵⁶ Així ho reconeix el mateix F. Soldevila en el seu article Jordi Rubió i la Biblioteca de Catalunya, "Serra d'Or", abril 1967, ps. 33-36. Recentment ha estat reproduït també a Noms propis, Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1994, ps. 165-174.

⁵⁷ DCS 1.1.3.

manuscrit en espanyol de 67 pàgines de text seguit i ben redactat, i 24 pàgines de transcripció de documents medievals, que duu el títol de La reina Doña Maria de Aragón. Su personalidad política, intelectual i(sic) moral. Su biblioteca. Apéndice de documentos.⁵⁸ I un tercer bloc el forma un manuscrit en català de 63 pàgines de text seguit, amb una lletra petita i comprimida, i 17 pàgines d'apunts, que porta el títol La reina Maria, muller del Magnànim.⁵⁹ Aquesta darrer escrit podria ésser l'esberrany del treball que fou publicat el 1928 dins el recull Sobiranes de Catalunya, editat per la Fundació Concepció Rabell i Cibilis, sota la direcció de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, encara que manté notables diferències amb el text publicat.⁶⁰ En els dos primers capítols el manuscrit és molt més llarg que no allò que s'edità, mentre que, inversament, en el tercer capítol les ampliacions fetes finalment són molt importants. Dels dos capítols següents (IV i V) en el manuscrit només hi ha el seu esquema i no hi ha res escrit dels capítols VI (relatiu a la condició malaltissa de la reina) i VII (sobre la seva personalitat intel.lectual i la seva biblioteca).

El manuscrit en espanyol també planteja una certa problemàtica a l'hora de dilucidar de quina obra es tracta. La hipòtesi més plausible és que podria ésser el treball realitzat per a la classe de Jordi Rubió, ja que se centra sobretot en l'anàlisi de la biblioteca de la reina, a partir de la qual es proposa reconstruir la seva personalitat intel.lectual. La dificultat a l'hora de confirmar plenament aquesta conjectura és la problemàtica existent quan es vol determinar quin fou realment el text de la tesi presentada a Madrid. Fins ara s'havia donat per bona la idea que la seva tesi era el mateix text publicat en el recull Sobiranes de Catalunya, simplement traduït --o restituït-- al català. Avui, però, existeixen nous indicis que posen seriosament en qüestió aquesta versió. El principal és una carta de Ferran Valls Taberner a F. Soldevila, datada a Madrid el 10-VI-1932, en què li diu:

"Ara resulta que la seva tesi no es troba. La busquem, però hi va haver un trasllat de dipòsit a un altre local, i de moment no surt. Diu que durant aquest

58 DCS 1.1.1.

59 DCS 1.1.2.

60 El llibre Sobiranes de Catalunya --a part del treball de F. Soldevila -- aplega el de Josep M. Roca, La Reyna empordanesa i el d'Ulla Deibel, La Reyna Elionor de Sicília. Tots tres textos foren publicats en català pre-fabrià per voluntat expressa dels editors de l'obra, declarats detractors de la normativa impulsada per P. Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans, i no perquè així ho volguessin els seus autors; almenys pel que fa al cas F. Soldevila. Sobre aquesta qüestió, vegeu el cap. III, l'apartat "Normativització i normalització lingüística: El compromís amb la llengua pròpia".

estiu han d'ordenar aquell magatzem i si ensopeguessin amb la seva tesi me l'enviarien".⁶¹

Si l'any 1932 F. Soldevila es preocupava per l'original de la seva tesi, és plausible que fos perquè no en tenia cap còpia. I si no en tenia cap còpia en aquella data és molt possible que tampoc no la tingués en la dècada dels vint i difícilment pogués fer-ne una traducció per presentar-la al premi Patxot. Junt amb aquesta circumstància cal tenir present un altre factor. De la data de redacció de la tesi (1916) a la data de presentació del seu treball al premi Patxot (1922) havien passat sis anys durant els quals la formació d'historiador i de literat de F. Soldevila havia crescut substantivament. Costa de creure que ell es limités a una simple traducció d'un text escrit en els anys d'aprenentatge. Aquests dos elements permeten contemplar la possibilitat que F. Soldevila, ja entrats els anys vint, fes una redacció de bell nou del seu treball, amb l'abundant material que posseïa, per tal de presentar-la al premi Patxot del 1922. Aquesta idea d'una nova versió podria explicar el fet que el manuscrit castellà que ara es conserva (presumiblement, el treball fet per a Jordi Rubió i Balaguer), tingui abundants modificacions i afegits en català fets a mà pel mateix autor. I que hi figuri també el títol Maria de Castella, muller del Magnànim. En no disposar de l'original presentat com a tesi, per fer-ne una simple traducció o adaptació, potser va haver de recórrer a aquell treball primicer que li havia de resoldre una part important del text que volia presentar al premi Patxot. L'aclariment final de la qüestió no serà possible fins que es pugui determinar amb nitidesa quin fou l'original de la seva tesi doctoral. En tot cas, però, no resulta gaire aventurat afirmar que la temàtica tractada en la tesi devia ésser molt més àmplia que l'anàlisi estricta de la biblioteca de la reina que es fa en el manuscrit en espanyol que s'ha conservat.

Per acabar d'afegir més llenya al foc en aquesta complexa problemàtica, existeix una carta de Daniel Girona Llagostera adreçada a F. Soldevila, del 24-XI-1928, en què li diu que ha rebut la monografia sobre la reina Maria i afegeix: "Vinc de rebre fa pocs dies el dit volum. Retingut a casa aquests darrers dies per un fort refredament, he aprofitades les estones de lleure per a tornar a llegir la dita vostra monografia, la qual ja coneixia per haver-la estudiada alguns anys ha passats, en ocasió de la seva presentació optant al premi del Concurs Patxot. M'apar que vostre treball sia ara més complet. M'ha agradat molt, i vos en faig novament les més sinceres i veritables felicitacions".⁶²

⁶¹ LPFSC 7.1.3.6.

⁶² LPFSC 6.2.5.4. El subratllat és meu.

Segons el que es diu en aquesta carta, doncs, hi hauria també una reelaboració del text presentat al Premi Patxot (1922), feta amb motiu de la publicació de la seva monografia en l'aplec Sobiranes de Catalunya (1928). En aquests moments es fa difícil poder precisar si el manuscrit català conservat en la DCS correspon al text publicat en el llibre esmentat suara (en relació amb el qual ja s'ha dit que hi ha diferències notables) o bé si es tracta de l'esborrany de l'escrit anterior que presentà al Premi Patxot (1922).

De tot el que s'ha exposat fins ara es pot aventurar, hipotèticament, aquestes conclusions:

a/ Que el manuscrit La reina Doña Maria de Aragón. Su personalidad política, intelectual i moral. Su biblioteca. Apéndice de documentos és el treball de curs presentat a Jordi Rubió.

b/ Que el text original castellà de la seva tesi doctoral, del 1916, no es conserva en els fons soldevilians i que, per tant, ara per ara es desconeix.

c/ Que el text presentat al Premi Patxot (1922) segurament no era una simple traducció de la seva tesi doctoral.

d/ Que el treball publicat en el recull Sobiranes de Catalunya no era ni una simple traducció de la tesi del 1916, ni, segurament, tampoc el text presentat al Premi Patxot de 1922, sinó un redactat nou o una versió molt modificada.

Un cop establertes aquestes quatre hipòtesis sobre el material existent, podem fer-nos, pel que fa al contingut, la següent pregunta: ¿Quin és el judici que F. Soldevila fa de la reina Maria en tots aquests estudis? Bàsicament, és força positiu, tant de la seva actuació política com de la seva categoria humana, que és la que atrau més l'atenció de l'historiador. El seu interès vers aquest segon punt va ésser reconegut per ell mateix en una recensió sobre Sobiranes de Catalunya que publicà a la "Revista de Catalunya", en la qual va desistir, per escrúpol intel.lectual, de comentar la seva part:

"La riquesa d'aquests nostres arxius ens permet d'arribar fins a la indiscreció pel que fa a la vida privada de les sobiranes de Catalunya: podem saber, per exemple, de quines teles eren fetes llurs camises, quines puntes les ornaven, de quin color eren llurs calces, quants banys prenien al mes, si usaven pintures, pòlvors o ungüents, quines pells i pedres precioses els plaiïen, quines eren llurs menges preferides, en quina vaixella les menjaven, quins vins bevien. Podem conèixer llur condició sanitària o malaltissa, reconstruir llurs malures, seguir-les de vegades pas a pas. Podem anar encara més lluny: podem provar de reconstruir llur caràcter, llur temperament".⁶³

En les paraules reportades ja s'apunta una notable sensibilitat envers una orientació de la investigació històrica preocupada per la vida privada, que com

⁶³ "Revista de Catalunya" núm 53 (gener-febrer 1929), p. 95.

a corrent historiogràfic pròpiament dit no es desenvolupà plenament fins a dècades després. Aquest interès de F. Soldevila per aspectes aleshores poc treballats ja fou remarcat per Francesc Martorell i Trabal en una nota crítica, amb motiu de la publicació del seu estudi sobre la reina Maria en el volum Sobiranes de Catalunya. Segons F. Martorell "cap dels aspectes essencials de les activitats de la reina no ha estat descurat en aquest estudi".⁶⁴ I això, segons l'esmentat autor, no era sinó una mostra de la capacitat ja assolida pel jove historiador:

"Ferran Soldevila ens té ja acostumats, des del seu primer estudi sobre el desafiament de Pere el Gran, a una minuciositat d'investigació, a una profunditat d'observació i a una claredat d'exposició que no han fet més que accentuar-se en els seus estudis posteriors i que es manifesten també prou intensament en aquest assaig sobre la vida privada de la poc sortada filla d'Enric III de Castella i de Caterina de Lancàster"

La ja esmentada bona consideració envers la figura de la reina Maria serà constant al llarg de la seva obra. D'ací que es mantingui, fins i tot, en la segona edició de la seva Història de Catalunya, del 1962-1963.

L'afermament de la seva vocació d'historiador anava lligat també a la seva maduració personal, a la superació del món adolescent. Això es pot entreveure en alguna de les seves cartes d'aquell període adreçades a la seva mare, com la que va escriure el 14-XII-1916 des de Palautordera, on li diu que no es preocupi per la solitària vida que fa, que si no l'escriu més és perquè no té res a explicar i que ja li fa gràcia passar dos dies de les festes nadalenques amb la família, a Barcelona, però insisteix que només dos dies i prou.⁶⁵ La necessitat de preservar la pròpia independència davant del nucli familiar hi és ben palesa. Un altre fet esdevingut aleshores degué contribuir decisivament a accelerar aquest procés de maduresa: la mort del seu pare, el gener de 1917. L'absència paterna, segurament, va comportar per a Ferran un major grau de responsabilitat, no tan sols pel que fa als afers familiars (àmbit en què podia comptar amb la intervenció diligent de Carles, que era el germà gran), sinó de cara a sí mateix i de cara al que hom titlla de "món real". Per la correspondència conservada, ha quedat constància de l'expectació pública que va provocar la notícia de la malaltia del seu pare. Així li ho explica la seva mare en una carta del 20-XII-1916:

"El Noticiero ha hecho la gracia de salir diciendo que papá tenía una tifoidea y solo eso nos faltaba, pues el teléfono y la puerta no paran, ya estamos la niña y

⁶⁴ F. Martorell i Trabal, Fundació Concepció Rabell y Cibilis, Viuda Romaguera, 'Sobiranes de Catalunya', dins "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" (1927-1931), p. 450.

⁶⁵ LPFSC 6.2.1.2.

yo aburridas del visiteo; me parece que mandaré un recado á la redaccion para que lo enmienden, cuando venga Carlitos á comer le consultaré".⁶⁶

El diagnòstic que el metge havia fet de la malaltia, ella mateixa l'havia comunicat a Ferran en una carta del dia anterior, del 19-XII-1916: "El diagnòstico de Tarruella es que se trata de una infeccion gripal que por fortuna por ahora no ha tomado parte el intestino".⁶⁷ Malgrat aquesta primera previsió optimista, l'enfermetat resultà ésser mortal.

2.6.-Antoni Rubió i Lluç, mestre de mestres

El transcendental mestratge que Antoni Rubió i LLuc (Valladolid 1856 - Barcelona 1937) exercí damunt el jove Ferran ha estat reconegut i lloat en repetides ocasions pel seu deixeble.⁶⁸ El primer contacte s'establí ja amb la seva entrada a la universitat, com va reconèixer el propi F. Soldevila en una entrevista ja reportada anteriorment.⁶⁹ En aquell moment, l'insigne professor ja patia dels ulls i confiava el pes del curs a Cosme Parpal, raó per la qual la seva assistència constituïa tot un esdeveniment. Així ho han testimoniats també, en els seus escrits, d'altres alumnes de l'època, com és el cas de Carles Soldevila, Agustí Calbet ("Gaziel") o Josep Pla. El segon d'aquests tres ens ha deixat un record molt viu:

"Tenia perduda la vista, i coses molt més importants a fer que enfrontar-se amb aquelles aglomeracions absurdes, de tan nombroses, on sols un dos o un tres per cent dels alumnes s'interessaven seriosament pel que ell els podia ensenyar. I això, combinat amb la rutina i l'avarícia del sistema universitari, mantenia don Antoni allunyat de la seva càtedra la major part del curs (...) Del que perdiem, ens n'adonàvem només un parell de vegades en tot el curs: era quan Rubió i LLuch, seguint una mena de tradició ja consagrada, venia personalment a explicar-nos alguna lliçó capital: Fray Luis de León, Boscà o Garcilaso. Aquell dia, sense saber com, l'aula s'emplenava de gent estranya, vinguda expressament per escoltar el mestre. Aquest parlava amb un foc i un entusiasme comunicatiu. Tot i ser un bon escriptor, era molt millor orador d'aula acadèmica, al revés del seu fraternal condeixeble Menéndez Pelayo. Quan s'acabava la lliçó, mentre el mestre s'eixugava la suor del front, retrunyia llargament una gran salva".⁷⁰

⁶⁶ DCS 2.1.3.

⁶⁷ DCS 2.1.2.

⁶⁸ El lloc de naixement d'A. Rubió no ha de desconcertar el lector, ja que nasqué de manera circumstantial en aquesta ciutat de Castella la Vella perquè el seu pare Joaquim Rubió i Ors hi guanyà una càtedra universitària i s'hi va instal·lat temporalment la seva família. D'ençà de la seva infantesa, visqué i treballà a Barcelona.

⁶⁹ Feta per J. Sarsanedes a "Raixa", 1953, ps, 66-68.

⁷⁰ Gaziel, Tots els camins duen a Roma, vol I, Ed. 62-La Caixa, Barcelona, 1981, p. 198.

Per la seva banda, Josep Pla n'ha fet un retrat, on són ben paleses les seves grans dots descriptives:

"Quan el 1913-1914 vaig passar pel seu curs d'Història de la Literatura, don Antoni Rubió era un senyor petit, ple de cos, grassonet, amb un barret de mitja copa i un abric amb un coll de vellut. Era ja molt vell, però es veia encara molt tibant i dens, roig de cara, d'un roig congestionat i una mica herpètic, que contrastava amb els pèls del seu bigoti i els cabells del cap, que tenia blanquíssims. Els cabells, els portava molt ben pentinats, a ratlla, amb un petit tupè a la francesa, molt ben girat, fet amb una pinta de pua ampla i grossa. Solia portar un bastonet. Quan travessava el pati de la Facultat amb la toga planxada i ben tirada, el birret amb el pompó vermell, el caminar una mica incert --era molt miop i darrera els vidres gruixuts, anguniosos, de les seves ulleres els ulls eren pobres, fatigats i rogencs, cosa que l'obligava a mantenir, com els cecs, el cos rígid i la mirada fixa--, feia l'efecte d'un home absolutament seriós, important, decisiu. A la càtedra era pacient i bondadós i escoltava les puerilitats --en el millor dels casos-- dels manuals que recitàvem passant un mocador blanquíssim pels videres de les seves ulleres. Ens mirava fixament, amb els seus ulls sanguinolents, i jo suposo que ens veia com una ombra incerta."⁷¹

El record de Pla és un pèl distorsionat pel que fa a l'edat de Rubió i LLuc, que aleshores tenia uns 58 anys. Era, doncs, un home gran, però no es pot pas dir que fos ja "molt vell". Val a dir que no es jubilà fins bastant més tard, el 1928, "dos anys després de l'edat reglamentària gràcies a una pròrroga especial", com ha assenyalat Santiago Albertí.⁷² La seva entrada a la Universitat de Barcelona s'havia produït el 1880, en qualitat de professor auxiliar, i no fou fins cinc anys després, el 1885, que va obtenir la càtedra de literatura general. Primer guanyà la càtedra de literatura general a la universitat d'Oviedo, però tres setmanes després "li era assignada la mateixa càtedra a la facultat de Barcelona, en virtut d'un decret per cobrir la vacant ocasionada pel qui havia estat el seu mestre, Milà i Fontanals".⁷³ Sobre la seva situació en el període anterior a la consecució de la seva càtedra, Manuel Jorba ha explicat que "el 6 de desembre de 1882, Rubió i LLuc prenia possessió, en presència de Milà, del càrrec de catedràtic supernumerari de la facultat de filosofia i lletres i

⁷¹ Josep Pla, El quadern gris, vol I de Obra completa, Ed. Destino, Barcelona, 1983 (4^a ed.), ps. 454-455.

⁷² Vegeu la veu que li dedica en el seu Diccionari biogràfic (Albertí ed., Barcelona, 1970). Hi apunta també que l'any anterior, el 1927, li havia estat conferit el deganat de lletres i que, després de la seva jubilació, continuà honoràriament com a degà.

⁷³ Diccionari...

s'encarregava de la càtedra extraordinària a què Milà renunciava per motius de salut".⁷⁴

No foren, però, les seves classes a la universitat oficial de l'època el que li va permetre crear escola, a criteri d'un dels seus deixebles més destacats, Lluís Nicolau d'Olwer.⁷⁵ Segons aquest, "allà és un catedràtic" i, per bo que fos, això no era suficient, perquè considera que "la formació d'una escola, el convertir-se el catedràtic en mestre i l'alumne en deixeble, no és possible sinó amb el contacte directe en la vida de seminari --que no existia a la Universitat espanyola de primers de segle".⁷⁶ D'ací, doncs, la importància i el paper que van tenir els Estudis Universitaris Catalans, que com ha dit l'esmentat Nicolau van permetre, per primera vegada, l'existència d'un veritable seminari "on els deixebles, esperonats pels mestres, treballen damunt les fonts originals, s'encaren amb la bibliografia, consulten les revistes i són tinguts al corrent de les últimes recerques".⁷⁷ Aquest mateix autor conclou: "allò que el catedràtic no podia obtenir a la Facultat, va organitzar-ho tot d'una als EUC".⁷⁸ Comparteix també aquesta opinió A. Galí, que ha assenyalat que "àdhuc els pocs professors universitaris de prestigi, exemple el mateix Rubió i LLuch, realitzaven la seva obra personal fora del clos de la universitat".⁷⁹ El mateix itinerari seguit per F. Soldevila en la seva formació científica il·lustra clarament aquest fet.

En les circumstàncies ja exposades, no sobta que Nicolau digués que "sense desitjar-ho ell, àdhuc contrariant-lo, per als estudiants que en els primers anys del segle entràvem a la Universitat, era símbol de renovellament, potser

⁷⁴ Manuel Jorba, Manuel Milà i Fontanals en la seva època, Ed. Curial, Barcelona, 1984, p. 247. En una nota a peu d'aquesta pàgina, l'autor del llibre apunta que, el 1880, A. Rubió i F. Schwartz "havien obtingut el primer lloc en les oposicions per a catedràtics auxiliars (segons "La Renaixensa", X, t.II, 15-XII-1880)".

⁷⁵ Nicolau d'Olwer, que fou deixeble seu i un dels continuadors de la seva obra és l'autor d'una petita monografia dedicada a la seva memòria El mestre Rubió i Lluch. Paraules d'un deixeble, dins Calíu. Record de mestres i amics, Ed. Selecta, Barcelona, 1973 (2^a ed.). L'escrit combina un profund coneixement del personatge amb molt agudes observacions de l'autor, que, convé tenir-ho en compte, fou un dels historiadors més importants del primer terç de segle. No ha de sobtar, doncs, que es citi sovint aquest text al llarg del present capítol. Encara que no afecti l'apartat dedicat a Rubió i LLuch val la pena fer constar que Oriol Izquierdo ha apuntat que aquest llibre podria haver estat censurat, ja en la seva primera edició de 1958 feta a Mèxic, perquè en l'exemplar que ell conserva consta escrit en llapis per una mà anònima que hi manquen els retrats de Layret, Macià, Rahola i Companys (Càlids homenatges fúnebres, dins "Avui" 30-I-1997, Suplement "Cultura", p. V.).

⁷⁶ L. Nicolau d'Olwer, Op. cit., p. 53.

⁷⁷ Op. cit. ps. 53 i 54

⁷⁸ *Ibidem*, p. 53

⁷⁹ A. Galí, Història... vol IX, p. 44

bandera de combat, el nom de Rubió i LLuch".⁸⁰ Aquesta funció simbòlica és la clau per explicar la fascinació que exercí damunt de F. Soldevila i damunt de tot un grup de deixebles seus formats en diferents promocions. D'aquests cal destacar, a part del mateix Soldevila i de Nicolau d'Olwer, el seu propi fill Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Valls Taberner, Francesc Martorell i Trabal, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Agustí Duran i Santpere, Manuel Reventós i Bordoy, Pere Bosc Gimpera i Ramon d'Alòs Moner a qui ell considerava "el més dilecte i acostat dels meus deixebles"⁸¹. Per la categoria dels noms citats, no sorprèn que Antoni Simon hagi utilitzat el terme "deixebles d'A. Rubió" i Joan Reglà el de "generació de Rubió i LLuch" a l'hora de referir-se al bloc d'historiadors noucentistes.⁸²

La fascinació personal, però, no és un argument suficient a l'hora d'analitzar la força d'un mestre. En el cas de Rubió i LLuch cal esmentar principalment dos elements que fonamenten la seva funció rectora: d'una banda, la seva circumstància d'home pont amb la generació de la Renaixença i, de l'altra, el valor metodològic, heurístic, del seu treball. Sobre el seu paper d'home pont, qui segurament millor l'ha descrit ha estat A. Galí en aquest paràgraf: "Potser encara no s'ha ponderat suficientment el paper de Rubió i LLuch en la cultura del nostre segle pel fet que el nostre segle ha oblidat el segle XIX, més ben dit, havia menysvalorat i menyspreat el XIX. Rubió i LLuch tot sol o gairebé tot sol en la Universitat morta del començament de segle potser s'hauria esfumat. Malgrat el seu valor, no era una potència com Milà i Fontanals per encarnar ell tot sol un moment de cultura i ciència; però l'atzar li va oferir també el seu moment. Enmig de la primera promoció jovenívola del segle XX, transplantada de cop i volta a un món nou que havia trencat gairebé tots els lligams amb la generació immediatament precedent, amb la seva ciència i amb el seu seny, ell va representar la continuïtat i a través d'ell aquestes joventuts exhaustes es van nodrir de la saba millor que el segle XIX havia elaborat".⁸³

Naturalment, aquesta seva funció de continuador, com ja s'apunta en l'escrit citat, no hauria estat possible si no hagués tingut una molt bona preparació i hagués rebut un sòlid mestre de tres dels grans noms de la Renaixença i de

⁸⁰ L. Nicolau d'Olwer, Op. cit. p. 49

⁸¹ Així ho afirmà en el pròleg del segon volum dels seus Documents per l'Historia de la cultura catalana mig-aval, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1921. Naturalment, abans d'aquest judici, Rubió i LLuch feia constar que d'Alòs "ocupa en el meu cor el segon lloch, després del meu fill, en quant a aquest sentiment de gratitud.

⁸² Antoni Simon, Per una història de la historiografia catalana. Una aproximació bibliogràfica, dins La historiografia catalana. Balanç i perspectives, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1990.

Joan Reglà, Formació de la moderna escola d'investigació històrica, dins Un segle de vida catalana, vol II, Ed. Alcides, Barcelona, 1961.

⁸³ A. Galí, Op. cit, p. 266

l'erudició del segle anterior: el seu pare Joaquim Rubió i Ors (1818-1899), Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), i Antoni Bergnes de las Casas (1801-1879). Un llegat que es va veure enriquit pel contacte amb el seu condeixeble Marcelino Menéndez Pelayo (1856-1912).

L'orientació paterna li serví per posar les bases on assentar el seu pensament. Qüestions fonamentals com ara la noció de sobirania cultural catalana o la consciència de la importància i potencialitats de la llengua pròpia eren elements substantius de l'ideari del seu pare. No en va, Rubió i Ors, en el pròleg de les seves Poesies --publicades l'any 1841 amb el pseudònim de Lo Gaiter del Llobregat que anava incorporat en el títol del llibre--, havia fet la més contundent defensa moderna en favor d'una literatura catalana desacomplexada:

"Catalunya pot aspirar encara a la independència, no a la política, puix pesa molt poc en comparació de les demés nacions, les quals poden posar en lo plat de la balança, a més de lo volum de sa història, exèrcits de molts mils hòmens i esquadres de cents de navilis; però sí a la literària, fins a la qual no s'estén ni se pot estendre la política de l'equilibri. Catalunya fou per espai de dos segles la mestra en lletres dels demés pobles; ¿per què puix no pot deixar de fer lo humillant paper de deixeble o imitadora, creant-se una literatura pròpia i a part de la castellana?"⁸⁴

La mateixa trajectòria literària de Rubió i Ors és la millor prova de la seva confiança en les capacitats de la llengua autòctona, ja que no dubtà en defensar-la --gairebé sol en els primers anys-- davant dels seus detractors; una convicció que, sens dubte, sabé inculcar al seu fill. També degué familiaritzar-lo, de ben jove, en els rudiments de la feina d'escriptor, de crític i d'historiador. Un aspecte, aquest darrer, molt poc estudiat encara, malgrat que, com ja s'ha dit, d'ençà del 1858 tenia la càtedra d'història universal a la Universitat de Barcelona i que ja el 1899 Cosme Parpal havia escrit un article amb un títol, en aquest sentit, inequívoc: Rubió y Ors historiador.

El llegat patern, doncs, fou transcendental en la preparació intel·lectual d'A. Rubió. De fet, aquest mestratge inaugurava tota una nissaga d'investigadors --seguida posteriorment amb noms com Jordi Rubió i Balaguer o Jordi Rubió i Lois (deixeble, aquest darrer, de F. Soldevila)-- que ha estat decisiva en la configuració de la cultura catalana contemporània. Llastimosament, no existeix cap estudi global de la saga dels Rubió, ni tampoc cap tesi aprofundida dels seus principals integrants, malgrat que de manera unànim se li reconeixen els

⁸⁴ Segons l'edició establerta per Albert Mestres a Poesies (en preparació).

seus mèrits.⁸⁵ Potser el fet es deu precisament, valgui la paradoxa, a la gran importància que aquesta nissaga ha tingut en el desenvolupament cultural dels segles XIX i XX.

Damunt de la preparació paterna va actuar la influència de Manuel Milà i Fontanals, que fou qui formà realment el jove A. Rubió. Així ho afirmà Nicolau d'Olwer: "A ell més que a ningú, deu Rubió i LLuc la seva formació intel·lectual".⁸⁶ Una observació que, actualment, ha refermat l'estudiós Manuel Jorba.⁸⁷ L'esmentat Nicolau sintetitzava en quatre punts el llegat de Milà al seu deixeble: l'austeritat dels mètodes, el contacte amb l'erudició estrangera, l'entusiasme pel segle d'or de la literatura espanyola i l'harmonització del sentit històric amb el sentit estètic en la crítica literària.⁸⁸

I en l'apartat dels mestres, no es pot deixar de citar l'aportació d'Antoni Bergnes de las Casas, pel que fa a la seva formació d'helenista, ja que li ensenyà a no posar fronteres del grec clàssic al modern. La coneixença del grec modern, com ha remarcat Nicolau d'Olwer, "servirà més tard a Rubió en les seves investigacions i els seus viatges a la recerca dels vestigis dels catalans a Grècia".⁸⁹

La importància metodològica, heurística, de l'obra de Rubió i LLuc és l'altra causa --com ja s'apuntava abans-- que explica la seva influència posterior. Existeix una àmplia acceptació a l'hora de considerar-lo el sistematitzador de la història de la literatura catalana. Així, Joan Fuster ha dit d'ell que amb les seves lliçons als EUC va posar "les bases crítiques i hermenèutiques des de les quals s'havia d'articular una definitiva història de la literatura catalana".⁹⁰ I Nicolau d'Olwer assenyalà que A. Rubió aconseguí "fer brollar gairebé del no res una disciplina nova: la Història de la literatura catalana".⁹¹ La transcendència de la seva sistematització, però, anava molt més enllà d'una especialització concreta.

⁸⁵ Sí que existeixen, però, nombrosos estudis més breus. Recentment, sobre Rubió i Ors, Albert Mestres ha redactat la semblança Rubió i Ors i la Renaixença: represa o ruptura? ("El contemporani" núm) i, sobre el fill, Albert Balcells, Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'estudis Catalans (estudi introductori a la reedició de Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval, en premsa). Pel que fa a J. Rubió i Balaguer, vegeu al cap. III, "Un àmbit de relació privilegiat" i al cap. XIII, "D'altres noms de primer ordre".

⁸⁶ Nicolau d'Olwer, Op. cit. p. 33

⁸⁷ M. Jorba, "Els deixebles. Marcelino Menéndez Pelayo i Antoni Rubió i Lluch", dins Manuel Milà... ps. 247-250.

⁸⁸ Op. cit. p. 33

⁸⁹ Nicolau, Op. cit. p. 35

⁹⁰ J. Fuster, Literatura catalana contemporània, Ed. Curial, Barcelona, 1985 (7ª ed.), p. 135.

⁹¹ Nicolau, Op. cit. p. 56

Cal tenir en compte que per a Rubió i LLuch la literatura no era quelcom "a part" de la cultura i de la societat de l'època en què es desenvolupà. D'ací que Fuster hagi remarcat que va saber "plantejar l'estudi de la 'literatura' com un 'fet històric', és a dir, impostat en una cruïlla de vinculacions socials, o, si més no, culturals, l'aclariment de les quals contribuïa a donar-li una explicació més profunda".⁹² Això permet a l'esmentat Fuster afirmar que "Antoni Rubió i LLuch representa alhora la culminació i la superació de la historiografia de la Renaixença".⁹³ En aquest sentit, cal tenir en compte que la seva empresa sistematitzadora pressuposava utilitzar (i, per tant desenvolupar, també) una metodologia comuna a la dels historiadors d'altres disciplines. Ja ho assenyalà Nicolau: "Rubí i LLuch ens ensenyava a treballar amb mètode històric, a recórrer a les fonts i no oblidar mai la realitat contemporània dels altres pobles. Mètode igualment vàlid per a la investigació del passat jurídic, filosòfic, artístic o de qualsevol altre aspecte de l'activitat humana".⁹⁴ D'altra banda, A. Rubió mateix no es va limitar als estudis literaris estrictes, sinó que, de manera conseqüent amb la seva concepció globalitzadora, abordà temes més genèrics d'història cultural i també dedicà gran part dels seus esforços a reconstruir el domini català medieval a Grècia.

Aquesta combinació de treballs d'especialització literària amb d'altres de caràcter històric més general --amb una mateixa base metodològica-- no impedia pas que Rubió i LLuch tingués una preferència personal d'uns per damunt dels altres. Pere Coromines ha assenyalat que, en una conversa que va mantenir amb ell l'u de maig de 1927, aquest li va dir que la crítica literària li havia plagut sempre més que no la història.⁹⁵ Un gust personal que explica perquè sempre procurava que els seus treballs més marcadament històrics tinguessin un sòlid tremp literari.

De la seva noció de la literatura integrada en la història d'una cultura en va nèixer també la seva distinció entre la història d'una literatura --que pren com a referència única la llengua pròpia-- i la història literària i cultural d'un país. D'ací que una història de la literatura catalana només hagi de considerar els autors i les obres escrites en aquesta llengua, mentre que la història cultural catalana hagi d'incloure també totes les manifestacions redactades en altres idiomes (llatí, hebreu, àrab, espanyol, occità, francès, italià...) que en el decurs històric "han arrelat fonament en la nostra terra o han estat patrimoni espiritual dels

⁹² J. Fuster, Op. cit. p. 135

⁹³ Ibídem, p. 134

⁹⁴ Nicolau, Op. cit., p. 55

⁹⁵ Pere Coromines, Diaris i records de Pere Coromines, vol II, De la solidaritat al catorze d'abril, Ed. Curial, Barcelona, 1974, p. 459

pobles que han conviscut algun temps amb nosaltres".⁹⁶ (latí, hebreu, àrab, espanyol, occità, francès, italià...). Una diferenciació altament clarificadora que parteix d'una concepció nacional que, en paraules de Nicolau, es fonamenta "en un criteri històric i humanista, no pas racista i antropològic."⁹⁷ I que fou seguida, entre d'altres, pel seu fill Jordi Rubió i Balaguer.

Els treballs de Rubió i LLuc es basaven principalment en la recerca arxivística i en l'especialització monogràfica, que era una orientació heredada de Milà, segons ha apuntat Ramon Grau.⁹⁸ També Pere Bohigas ha remarcat aquest aspecte en dir que Rubió i LLuc "defensà que, paral·lelament a la investigació bibliogràfica i a l'obra crítica, s'havia de fer la recerca d'arxiu que a Catalunya obria unes portes més amples que en cap altre lloc d'Europa".⁹⁹ Conseqüent amb aquesta concepció, A. Rubió va aplegar un miler de documents del període comprès entre 1275 i 1410 en dos volums, amb el títol comú de Documents per a la història de la cultura catalana mig-eva (vol I, 1908; vol II, 1921). La diferència temporal entre l'aparició del primer llibre i del segon dóna una pista de l'immens volum de treball i hores esmerçades en la seva realització. Segons el prestigiós historiador alemany Heinrich Finke, cap altre poble del món no podria proporcionar un recull parió a l'aplegat per Rubió i LLuc.¹⁰⁰

L'estudi monogràfic fou l'altre puntal del seu mètode, tot i que ell mateix advertia als seus deixebles de no cenyir-se a un esquifit especialisme. Al marge dels treballs més específicament literaris, que abracen pràcticament totes les èpoques (des del període medieval fins a la Renaixença), se centrà en un tema historiogràfic que pot considerar-se l'obra de tota una vida: la Grècia catalana. L'historiador Kenneth M. Setton ha calculat que sobre aquesta temàtica publicà una quarantena llarga d'articles, d'entre els quals es pot destacar, per la seva vàlua conceptual, Perquè cal anomenar catalana la política mediterrània de la

⁹⁶ Entre d'altres llocs, féu explícita aquesta concepció en l'Anuari 1915-20 de l'IEC, p. XLVIII.

⁹⁷ Nicolau, Op. cit. p. 56

⁹⁸ R. Grau, Antoni Rubió i Lluch, dins Diccionari d'Història de Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1992, ps. 943-944.

⁹⁹ Vegeu la veu Antoni Rubió i LLuch, dins Gran Enciclopèdia Catalana, vol. XII, Barcelona, 1978.

¹⁰⁰ Citat pel mateix Rubió i LLuch en el voluminós pròleg de l'obra, ps. XIII i XIV. Aquesta opinió de Finke es troba en els següents escrits Das Aufblühen der Geschichtsforschung in Spanien (Historische Zeitschrift, 1913, p. 75) i Die Beziehungen der aragonesischen Könige zur Literatur, Wissenschaft und Kunst im 13 und 14 Jahrhundert (Archiv f. Kulturgeschichte, VII, I Heft). En una nota, Rubió i LLuc adverteix que hi ha una traducció catalana del segon escrit feta per J.R i B [Jordi Rubió i Balaguer], i publicada en els EUC, IV, ps. 66-80.

Corona d'Aragó.¹⁰¹ La seva obra magna sobre el període, però, no s'edità sinó postumament, l'any 1947. Es tracta del Diplomatari de l'Orient català, on aconseguí reunir un total de 717 documents sobre la qüestió. L'aportació de Rubió i LLuc ha estat remarcada per Nicolau d'Olwer, continuador seu en aquesta mena d'estudis, que ha assenyalat que, abans d'ell, pràcticament només era coneguda l'aventura de la Companyia d'almogàvers de Roger de Flor i ha conclòs que: "darrera aquests vuit anys d'epopeia, Rubió i LLuch --vet ací el seu mèrit-- ens fa conèixer cent cinquanta anys d'història".¹⁰²

Un darrer aspecte que no es pot negligir és la seva dimensió acadèmica. Gràcies al prestigi que aconseguí adquirir en vida, Rubió i LLuc féu part de la directiva de les principals institucions de cultura de la seva època i, per tant, va ésser una personalitat reconeguda pels seus contemporanis.¹⁰³ Fou president de l'Institut d'Estudis Catalans, president honorari de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, vice-president del Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i president, el 1907, dels Jocs Florals barcelonins. Així mateix, fou catedràtic de literatura als EUC del 1904 al 1920, membre de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, de l'Acadèmia de la Història de Madrid, de la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua (en representació de la catalana, 1927), i de les societats següents: Hel·lènica de Constantinoble, Històrica i Etnològica de Grècia, Parnàs d'Atenes, Orient Llatí de París i Museu d'Esmirna.

El repàs que s'acaba de fer sobre la formació intel·lectual de Rubió i LLuc, la significació de la seva figura i el valor metodològic de la seva obra ha de servir també per poder precisar millor quin fou el llegat que deixà als seus deixebles i de manera especial, pel cas que ens ocupa, a Ferran Soldevila. Ja s'ha dit que despertà la vocació juvenívola d'aquest darrer i que no tan sols féu això, sinó que féu també tot el possible perquè aquesta es pogués desenvolupar: primer el va fer inscriure en els EUC (1910) i, posteriorment, li possibilità l'entrada a l'Institut d'Estudis Catalans (1915). Enllà del que es pot titllar de relació personal, existí també un veritable llegat intel·lectual, ja que en l'obra de Soldevila es troben molts punts en comú amb l'ideari del seu mestre. La relació

¹⁰¹ Ramon Grau i Marina López són els autors que han reportat la xifra establerta per Setton en la veu Antoni Rubió i LLuch, dins Ictineu, Ed. 62, Barcelona, 1979. També en aquest mateix escrit han fet constar que A. Rubió va deixar inèdita una Història de la Grècia catalana.

¹⁰² Nicolau, Op. cit. p. 65

¹⁰³ Com a mostra de reconeixement acadèmic, li foren dedicats, el 1936, dos gruixuts volums de la revista dels "Estudis Universitaris Catalans" que, amb el títol d'Homenatge a Antoni Rubió i LLuch, aplegaren treballs dels més destacats investigadors i erudits de l'època. Ferran Soldevila hi presentà La presó de Pau Ignasi de Dalmases i Ros, enviat de la ciutat de Barcelona a Felip V.

entre literatura i història, tant pel que fa a la concepció d'una història literària integrada en una de global, com per la necessitat que els textos històrics tinguin una inequívoca qualitat literària, són idees-mestre completament assumides per Soldevila. Ell mateix ho explicità en diverses entrevistes i la seva producció n'és el millor exemple. Així, en una entrevista a "Tele Estel" reconeix que fou A. Rubió qui li ensenyà a aplicar els dots literaris a la història, una posició que va reforçar, més tard, quan féu la traducció dels Annals de Tàcit.¹⁰⁴ I en un altre interviu, afirma que "l'exposició clara i precisa que exigeix la història demana dots de literat".¹⁰⁵ En el seu cas, però, les seves preferències personals potser són repartides de manera més equitativa entre la literatura i la història que no en el cas del seu mestre. També en els seus estudis es pot apreciar, encara que de manera implícita, l'ús de la distinció entre el que és literatura catalana i el que és cultura catalana.

Pel que fa a la metodologia pròpiament dita, F. Soldevila va assumir els elements de mètode rigorós apresos del seu mestre (recerca arxivística, especialització temàtica, recurs a la tradició cultural pròpia i seguiment de les principals aportacions estrangeres, etc...), però també féu seva, en la pràctica, molts aspectes de la crítica que els historiadors de la seva generació i posteriors feren dels rampells romàntics i provincians que encara tenien els investigadors del tombant de segle, entre els quals es pot incloure, en bona part, A. Rubió. Val la pena insistir, però, en el fet que F. Soldevila, en relació al seu mestre, es mantingué fidel a la idea de continuïtat (que és la que permet parlar de "superació") i no a la de fer "tabula rasa" amb la pròpia tradició historiogràfica immediatament anterior (que només permet parlar de pura negació). Això és el que possibilita una col.laboració mútua i un alt grau d'amistat personal entre els dos historiadors. En aquest sentit, cal recordar que F. Soldevila participà decididament en l'elaboració dels índexs del segon llibre dels Documents per l'Historia de la Cultura Catalana mig-eval (1921), una feina que el mateix Rubió, en el pròleg de l'obra, va assenyalar que fou feta amb "escrupulosa cura".

L'assumpció de F. Soldevila de l'esmentada idea de continuïtat és el que també explica que el reconeixement que fa de Rubió i LLuc vagi més enllà de la lleialtat personal i el consideri també com un dels historiadors --i, en sentit ampli, intel.lectuals--- clau en el desenvolupament científic de la disciplina i en la consolidació de la cultura catalana moderna. Sobre aquesta qüestió va escriure un bon nombre d'articles. Convé citar sobretot aquests:Un homenatge

104 "Tele Estel", núm 92, 19-IV-1968.

105 "Raixa". Miscel.lània de literatura catalana, Mallorca, 1953, ps. 66-68.

a Rubió i LLuch ("Revista de Catalunya" núm 13, jul. 1925, ps. 87-88), La jubilació de Rubió i LLuch ("La Publicitat", 9-VI-1926, p. 1), Hispanists past and present. Antonio Rubió Lluch ("Bulletin of Spanish Studies", gener 1928, núm 17, vol V, ps. 25-27) i El discurs acadèmic de Rubió i LLuch ("La Publicitat", 29-V-1930, p. 1), on fa referència al parlament que pronuncià a la Reial Acadèmia Espanyola de la LLengua amb el títol Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana. En la majoria dels escrits citats, al costat del valor de la seva aportació intel·lectual, insisteix de manera especial en destacar que Rubió i Lluch va poder crear una escola d'historiadors que arribà a poder col·laborar en la seva obra. I en més d'un d'aquests textos reporta el fragment del "Prefaci" del vol. II dels Documents per a la historia de la cultura catalana mig-eval, on Rubió i Lluch assenyala:

"Ja vaig indicar, en el pròleg del primer volum, que aquest llibre, nascut en la meua aula de literatura catalana, era una obra col·lectiva més que personal, de compenetració entre el mestre i els deixebles, modesta i abnegada".

Com a complement d'aquest bloc d'escrits, cal esmentar l'article més de caire testimonial i afectiu que F. Soldevila escriví amb motiu del seu traspàs, Al mestre A. Rubió i Lluch.¹⁰⁶ Hi evoca els darrers temps d' A. Rubió, malmès per les seves limitacions físiques --vista misèrrima, sordesa progressiva--, però capaç encara d'entusiasme a l'hora de parlar de temes d'història, de literatura o d'erudició i amb prou força com per dictar el prefaci del Diplomatari de l'Orient català, que fou la seva darrera producció, ja que després no va poder treballar en res més. En l'escrit, F. Soldevila també hi reporta les seves reflexions i vivències davant del seu mestre mort:

"No havia de tornar a veure'l sinó mort. Jeia en el taüt, a poca alçada de terra. Sobtava la cara esblanqueïda i xuclada, en contrast amb la cara congestionada i plena d'altre temps. Però un cop superada aquesta primera impressió, l'esguard reposava en l'expressió tranquil·la i serena d'aquell rostre. Ni el somriure dels morts ni el desvaliment dels morts. Ni desolació ni runa. L'agonia no havia durat ni mitja hora. El taüt esdevenia una estada normal, pacífica. Son? Somni? Traspàs? Cap interrogant. Res que toqués el misteri o l'esglai. Un acabament normal, simple, acollidor.

Al meu costat hi havia un dels seus deixebles preferits. Tots dos érem així, davant del mestre, drets immobils, atents. Era la darrera lliçó. Fins que vam haver de sortir de la cambra no vam bescanviar cap mot".

¹⁰⁶ Inicialment fou publicat a "La Publicitat" (13-VI-1937) i reproduït a Al llarg..., ps. 363-365. Darrerament, ha estat inclòs en el recull Noms propis, ps. 81-84.

CAPÍTOL III: EL PERÍODE CONSTITUENT DE LA CULTURA CATALANA CONTEMPORÀNIA

Anteriorment ja s'ha reportat la frase de Joan Fuster que serveix de titular d'aquest tercer capítol i s'ha apuntat la importància que va tenir la institucionalització cultural duta a terme durant el procés constitutiu de la Mancomunitat de Catalunya.¹ Ara es vol analitzar amb detall com es va concretar aquest impuls institucionalitzador en el conjunt de la cultura de l'època i, de manera especial, en el camp de la història; així mateix, es vol resseguir la destacada participació que F. Soldevila va tenir en tot el procés. De l'acció mancomunada, el mateix F. Soldevila en va fer una judicació molt positiva en una entrevista realitzada per Baltasar Porcel l'any 1967, on no dubtà a respondre que el principal èxit col·lectiu d'ençà del segle XIX fou : "l'obtenció i l'administració de la Mancomunitat, sostinguda per plena dedicació, enmig de difícils equilibris".² I encara afegí: "també ho podria haver estat l'obtenció de l'Estatut, si tothom hagués sabut valorar-lo en tota la seva eficàcia i en totes les seves possibilitats".³ Aquestes afirmacions tenen molt a veure amb la seva implicació personal i professional amb aquell projecte i tenen també molta relació amb el context en què foren fetes. F. Soldevila no va arribar a veure el restabliment de la Generalitat i, per tant, tendí a fer una valoració global més positiva del període mancomunitari que no del període estatutari republicà -- que, en definitiva, ha estat el punt de referència bàsic per a la moderna recuperació d'un govern autonòmic per al Principat i també per a la resta dels territoris catalans. Tot i això, sí que cal tenir present que ell era molt conscient de la transcendència de la política mancomunada en la configuració de la cultura catalana contemporània i en aquest punt la seva opinió, segurament, hauria estat tan altament favorable aleshores com ara. De fet, actualment existeix una ample acord entre historiadors de diferents tendències a l'hora reconèixer la importància de la institucionalització de l'alta cultura feta en aquell període. Una actitud que, evidentment, no ha comportat haver de negligir les importants limitacions a què estava sotmesa la Mancomunitat i el mateix corrent noucentista.

¹ Vegeu els paràgrafs finals de l'apartat "El punt d'inflexió" del primer capítol i el que es diu a la introducció sobre el tema.

² Baltasar Porcel, Ferran Soldevila o el detallisme abrandat, dins F. Soldevila, Textos..., Op. cit. p. 205.

³ Op. cit. p. 205.

3.1.-La construcció de l'estat regional mancomunitari i el paper emblemàtic de la seva política cultural

El projecte d'assumpció d'un tipus de govern autòcton era una de les aspiracions compartides per diferents branques del catalanisme d'ençà de la seva constitució com a moviment polític de masses, al darrer terç del segle XIX. No fou, però, fins l'enfonsament colonial espanyol del 1898 --que accelerà la crisi del sistema restauracionista i possibilità l'eclosió d'una major consciència nacional catalana--, quan aquest moviment esdevingué, en paraules de Joan-Lluís Marfany, "un dels protagonistes de la història de Catalunya".⁴ Aquest mateix autor ja havia constatat anteriorment l'important salt ideològic que aleshores es produí: "patriotisme català i patriotisme espanyol no sols es divorciaren, sinó que esdevenen antagònics".⁵ El nou moviment, però, tenia un caire diferent del que inicialment s'havia organitzat en entitats com el Centre Català (fundat el 1882) o la Unió Catalanista (fundada el 1891), perquè com ha observat Josep Termes: "ja no era una escola, ni una agrupació, ni una tendència, sinó una variada pluralitat de tendències, agrupacions i escoles, en les quals es manifestaven totes les idees de l'època, fins les més extremes".⁶ Un conjunt d'opcions diverses que no eren sinó la mostra de la complexitat a la qual havia arribat aleshores la societat catalana, caracteritzada per un avançat desenvolupament industrial. Aquesta pluralitat d'interessos diferents que tenien com a comú denominador llur voluntat catalanitzadora féu que arribessin a cristalitzar propostes de caire unitari, com ara la Solidaritat Catalana (1906-1909); però també que una experiència així, malgrat alguns èxits electorals, acabés per dividir-se bàsicament entre una dreta regionalista i pactista amb el règim monàrquic, i una esquerra catalanista i republicana. El fracàs de la Solidaritat Catalana i la convulsió de la Setmana Tràgica (1909) hauria pogut provocar, a criteri d'Albert Balcells, "un retrocés del moviment nacional català en cas de no haver-se trobat un objectiu viable a curt termini".⁷ Aquest objectiu fou la idea de creació d'una mena d'estat regional que respongués (ni que fos mínimament) a una noció d'autogovern català. En un principi, com ha remarcat l'esmentat Balcells:

⁴ Joan-Lluís Marfany, La cultura del catalanisme, Ed. Empúries, Barcelona, 1995, p. 28.

⁵ Joan-Lluís Marfany, Mitologia de la Renaixença i mitologia nacionalista, dins "L'Avenç" núm 164 (novembre 1992).

⁶ Josep Termes, De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil, vol VI de Història de Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1989 (3^a ed.), p. 167.

⁷ Albert Balcells, Enric Pujol i Jordi Sabater, La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia, Ed. Proa, Barcelona, 1996, p. 13

"es barrejaren conceptes diferents però no incompatibles --com ara regionalització de l'administració local, descentralització administrativa i autonomia política regional-- en l'estratègia utilitzada pel catalanisme conservador, que desitjava l'autogovern sense que en resultés afectada l'estabilitat del règim establert, és a dir, la monarquia d'Alfons XIII".⁸

S'imposà la noció de mancomunitat que, de fet, era una idea del 1906 i que comportava crear un ens regional unificador a partir de la federació voluntària de les diputacions provincials. Només al Principat s'arribà a fer efectiva, ja que al País Valencià, no es passà de les converses preliminars. El partit vertebrador del projecte (i seu el màxim beneficiari) fou la Lliga Regionalista, però com ha remarcat A. Balcells, "sense el suport del catalanisme republicà --de l'esquerra nacionalista-- i dels catalans dels partits dinàstics espanyols, no s'hauria aconseguit la unanimitat gairebé total que inclinà el poder central a concedir la Mancomunitat".⁹ Finalment, fou autoritzada per un decret del 18-XII-1913 i es constituí el 6-IV-1914. En opinió del ja citat Albert Balcells (responsable de la síntesi més extensa i sòlida sobre el tema):

"la Mancomunitat fou el producte d'una estratègia gradualista del catalanisme, que, sense deixar de considerar que les diputacions eren un instrument de disgregació i de provincianització de Catalunya, va optar per utilitzar-les per a restablir la unitat administrativa del Principat, un esglaó ineludible en el procés de construcció nacional catalana".¹⁰

L'acció de govern de la Mancomunitat sempre va estar condicionada per la migradesa de les atribucions concedides per Madrid, mai no superiors a les d'una diputació provincial. No obstant això, va arribar a importants realitzacions com ara la creació d'una xarxa telefònica, la construcció de carreteres i hospitals, l'establiment d'escoles tècniques inserides al sistema productiu i d'altres actuacions en diferents àmbits, especialment relacionats amb el que ara definim com a "serveis públics". Una acció política coherent amb l'hegemonia que els sectors industrialistes --concretament el bloc industrial barceloní-- van tenir en la construcció d'aquest estat regional en projecte. Com ha remarcat l'economista Francesc Roca, el propòsit dels dirigents mancomunitaris era "recuperar el temps perdut a base de realitzar l'obra d'un estat europeu avançat del segle XIX i de proposar-se, alhora, altres objectius,

⁸ A. Balcells, Op. cit. p. 13

⁹ A. Balcells, Op. cit. p. 13. Aquest autor també ha assenyalat que fins i tot els mateixos lerrouxistes, malgrat la seva oposició inicial, van acabar per fer part dels consells permanents de la mancomunitat a partir del 1917 i donaren suport a la campanya autonomista a l'acabament de la Primera Guerra Mundial.

¹⁰ *Ibidem*, p. 13

altres camps, tenint molt presents les lliçons d'actualitat del progrés nordamericà i del triomf bolxevic a Rússia".¹¹

Fou, però, la seva política cultural allò que va conferir a la mateixa Mancomunitat una major prestigi, sobretot a posteriori. Existeix un ampli consentiment entre els diferents estudiosos a l'hora de valorar molt positivament la seva actuació en l'àmbit de l'"alta cultura". Malgrat que la partida pressupostària destinada a Cultura i Instrucció no superà mai la desena part del pressupost total, jugà un paper clau perquè incidí de manera decisiva en el procés de conscienciació nacional. Internament, fou un factor de cohesió extraordinari en fer viable la normativització lingüística i en proveir la societat catalana, per primer cop en segles, d'unes institucions culturals autòctones d'alta volada i dotades d'una assignació econòmica mínima per mitjà del finançament públic. Externament, possibilità el reconeixement acadèmic internacional no tan sols d'una cultura, sinó de tota una comunitat científica organitzada de bell nou.¹² L'instrument utilitzat per dur a terme aquest ambiciós projecte fou l'Institut d'Estudis Catalans (1907), creat anys abans de la constitució formal de la mateixa Mancomunitat, però ja erigit per Enric Prat de la Riba des de la presidència de la Diputació de Barcelona amb l'expectativa de poder bastir un estat regional.

Si en l'àmbit de l'"alta cultura" no és agosarat afirmar que el balanç és positiu, no ho és tant en el que en podríem dir la "popularització cultural". Un cas paradigmàtic fou l'obra d'instrucció pública. L'ensenyament oficial --on imperava la prohibició explícita de l'ús del català-- no va arribar a dependre mai de la Mancomunitat i només es va poder fer una feina preparatòria, en l'expectativa d'un traspàs competencial futur que no va arribar mai. Alexandre Galí, que aleshores fou una figura destacada en aquest àmbit, ha emès un judici molt sever envers els dirigents mancomunitaris. Segons ell, el deler catalanitzador en l'ensenyament "no fou recollit ni impulsat pel catalanisme de la Lliga" i atribueix a la Protectora el mèrit de la lluita per la catalanització efectiva d'aquest sector fonamental.¹³

En la frustració d'una popularització cultural (que sí va poder abordar --bé que amb un plaç molt breu de temps-- la Generalitat republicana amb

¹¹ Francesc Roca, La Mancomunitat de Catalunya, dins Ulisses vol XI, Barcelona 1984, p. 154.

¹² Per a un major aprofundiment en l'anàlisi del paper emblemàtic de la política cultural mancomunitària i de les realitzacions concretes --així com de les frustracions-- en aquest camp i en el de l'ensenyament, vegeu els capítols que vaig redactar per al llibre La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia, Op. cit. ps. 433-478.

¹³ A. Galí, Història..., Llibre I, p. 126.

hegemonia esquerrana) cal comptar-hi com a factors decisius les precàries competències concedides per Madrid, la concepció elitista de la cultura de destacats dirigents mancomunitaris i les limitacions objectives d'una societat que comptava amb unes elevades taxes d'analfabetisme que, segons les pròpies fonts mancomunatàries, arribava l'any 1915 al 48% a tot el Principat.¹⁴

La institució mancomunal, en els seus eixos bàsics, s'havia fet a mida del bloc industrial barceloní que, davant la pèrdua de funcionalitat del sistema restauracionista espanyol al tombant de segle, va recuperar un catalanisme que havia abandonat a mitjan segle XIX. Això va permetre que s'iniciés un període de mobilització i de conscienciació nacional d'amplis sectors de la societat catalana que, segons Jordi Casassas, es perllongà fins pels volts de 1914, moment d'un gran viratge d'importants sectors burgesos que: "davant la crisi oberta per la Gran Guerra i la predicció de les seves repercussions negatives i desestabilitzadores, abandonarà tota iniciativa de mobilització global i es girarà cada cop més de cara al govern de Madrid perquè els continui assegurant una hegemonia que no han aconseguit d'estabilitzar"¹⁵.

Aquest gir és fonamental a l'hora d'analitzar la causa determinant del fracàs de la mateixa experiència d'estat regional: la situació de creixent guerra social que es patí d'ençà d'aleshores. En paraules de l'esmentat Albert Balcells "la impotència de la Mancomunitat i la desorientació dels seus dirigents davant el cop militar de setembre del 1923 a Barcelona s'expliquen pel bloqueig polític a què havia conduït la contraposició i la incomunicació entre un moviment catalanista dominat per un partit conservador i un moviment obrer dominat per l'anarcosindicalisme".¹⁶

Un bloqueig que no deixava d'ésser, en l'àmbit polític, el reflex de l'enfrontament violent entre una patronal (progressivament més i més defensada per la Lliga) que aspirava a la liquidació física del sindicat hegemònic a Catalunya i que no dubtava a recórrer al "terrorisme blanc", i una CNT que havia optat també per la via armada per assolir els seus objectius.

Ja s'ha esmentat abans la importància que la Mancomunitat va tenir en l'assumpció d'un major grau de consciència nacional. En aquest sentit, convé remarcar que la seva influència anà més enllà del seu àmbit competencial, l'estricta Principat, i que tingué una important repercussió en el conjunt dels territoris catalans, especialment pel que fa a l'acció cultural. D'entrada, cal tenir

¹⁴ Vegeu A. Balcells (dir.), La Mancomunitat..., p. 450.

¹⁵ J. Casassas, La configuració del sector intel·lectual professional a la Catalunya de la Restauració, dins "Recerques", núm. 8, p. 129.

¹⁶ A. Balcells Op. cit. p. 16.

present que la principal institució d'alta cultura, l'IEC, ja proclamà com a àmbit d'actuació pròpia el conjunt de les terres de parla catalana. En el cas de les Illes es pot arribar fins i tot a parlar d'una decidida inclusió "soterrada" d'aquests territoris en el mateix projecte mancomunal. No ha de sobtar, doncs, que les principals revistes culturals de la Mancomunitat, com ara els "Quaderns d'Estudi" o el "Butlletí dels Mestres", els dediquin un seguiment informatiu minuciós, i que la darrera publicació fos repartida gratuïtament tant als mestres del Principat com als de les Illes. Diversos factors facilitaren aquesta profunda vinculació, entre els quals cal destacar les afinitats literàries que l'anomenada "escola mallorquina" tingué amb els noucentistes; l'existència de destacades personalitats d'origen illenc que feren de pont amb el continent --com Miquel S. Oliver o Joan Estelrich--; la implantació d'entitats catalanitzadores com Nostra Parla (1916); o, fins i tot, l'aparició de nuclis polítics mallorquinistes.¹⁷

Encara de manera més explícita es produí la integració d'Andorra en el programa institucionalitzador mancomunitari. En la sessió del Consell permanent de la Mancomunitat del 25-XI-1920 es plantejà "la manera de dur a la pràctica una col.laboració de la Mancomunitat de Catalunya en l'organització de la Instrucció Pública a Andorra".¹⁸

Al País Valencià, sorgiren diferents entitats culturals esperonades per l'experiència mancomunitària, com ara l'Editorial Valenciana (1918), l'Agrupació Valencianista Escolar (1918) o l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana (1921), que són la base del puixant moviment autonomista que sorgí als anys trenta. Fins i tot s'intentarà crear, el 1913, una institució similar a l'IEC, amb el nom de Centre de Cultura Valenciana, però que restà convertida en un cercle erudit provincià. Tampoc no es pot negligir, en un aspecte estrictament polític, l'aparició de diferents organitzacions valencianistes ja d'ençà de principis de segle. Cal recordar la constitució de València Nova (1904), de la Joventut Valencianista (1907), de la Joventut Valencianista Republicana (1915) o la fundació de la Unió Valencianista Regional, promoguda el 1918 per Ignasi Vilallonga i inspirada explícitament en la Lliga. I cal fer esment que el mateix 1918 aparegué la Declaració valencianista, que

¹⁷ El mallorquinisme polític d'aquella època ha estat estudiat per Isabel Peñarrúbia. Una síntesi de les seves investigacions es pot torbar a Caciquisme i regionalisme a la Mallorca de la Restauració (1917-1923), dins Catalunya i la Restauració. Centre d'Etudis del Bages, Manresa, 1992, ps. 93-97. Sobre la vessant cultural del mallorquinisme és de gran interès l'article d'Isabel Graña La generació de 1917 en el procés de conscienciació nacional de la Mallorca contemporània,(dins "Randa" núm. 35, Curial, Barcelona, 1994, p. 101) i el seu llibret divulgador La cultura a Mallorca (1840-1936), Ed. Documenta Balear, Palma, 1998.

¹⁸ "Crònica Oficial" any I, núm 2, novembre 1920, p. 44

segons Alfons Cucó, fou "el primer document polític elaborat, reflexiu i madur, de la història del valencianisme polític"¹⁹

A les terres de la Catalunya del Nord també s'evidencià aleshores la necessitat d'una institucionalització cultural, especialment quan es començà a parlar, des de Barcelona, de crear càtedres de català a les universitats de Tolosa i Montpeller, i de convertir aquest darrer centre en un nucli d'investigació catalanística. La preocupació que aquest projecte es portés a la pràctica, en detriment de Perpinyà, motivà les crides a la constitució d'una Universitat Catalana perpinyanesa promogudes per Joan Sarreta, director de la "Revue Catalane" (1907-21), òrgan de la Societat d'Estudis Catalans, on s'aplegaven els intel.lectuals defensors de la cultura autòctona".²⁰

Tota aquesta reacció del conjunt dels territoris catalans no ha pas de sobtar. Més encara si es té en compte que el catalanisme polític ha tingut des dels seus inicis aquest objectiu d'unificació territorial. Josep Pla ho ha explicat de manera nítida: "Aquesta és la feina decisiva que hi ha a fer: crear la unitat de la nostra àrea lingüística. La finalitat única --encara que sovint inconscient-- de l'anomenat renaixement català no és més que aquesta".²¹

3.2.-La institucionalització de la història: L'Institut d'Estudis Catalans

3.2.1.-La preeminència inicial dels estudis històrics

En el programa d'institucionalització cultural, l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) havia d'aconseguir, com ja s'ha apuntat abans, l'organització interna de la comunitat científica catalana i el seu reconeixement internacional. Es constituí l'any 1907, doncs, amb la voluntat d'erigir un veritable centre d'investigació científica, allunyat de l'encarcament acadèmic i de la dependència provinciana de la universitat oficial i dels altres centres d'alta cultura de l'època. Des d'un primer moment, s'evidencià la preeminència que hi van tenir els estudis històrics, pràcticament els únics fins a la reestructuració del 1911, durant la qual es creà la Secció de Ciències i la Secció Filològica, que

¹⁹ A. Cucó, Nacionalisme de principis de segle, dins "El Temps", núm 752, 16-XI-1998, p. 48. Sobre la qüestió, el mateix A. Cucó és el principal especialista, ja que redactà l'estudi El valencianisme polític 1874-1939 (1971), recentment reeditat per l'ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1999.

²⁰ La crida fou recollida als "Quaderns d'Estudi" núm 40, maig 1920, ps. 180-182.

²¹ Josep Pla, Joan Fuster, dins Homenots. Quarta sèrie, vol 29 de l'Obra completa, Ed. Destino, Barcelona, 1982, p. 364.

posteriorment arribà a tenir una extraordinària dimensió pública en abordar la normativització lingüística.²²

No ha de sorprendre aquest protagonisme inicial dels estudis històrics, puix que era derivat del fet que socialment l'argumentació històrica havia estat (junt amb la llengua pròpia i el dret) un dels principals principis legitimadors del moviment de recuperació nacional, en absència d'una justificació juridicopolítica moderna, que no fou possible fins que no es constituí el primer govern autonòmic del segle: la Mancomunitat de Catalunya. Tal preeminència de la disciplina històrica en el si de l'Institut és perfectament constatable només amb el repàs dels seus membres fundadors, la majoria destacats historiadors o intel·lectuals d'altres camps amb una notable obra historiogràfica: Antoni Rubió i LLuc (1856-1936), Jaume Massó i Torrents (1863-1943), Miquel dels Sants Oliver (1864-1920), Joaquim Miret i Sans (1858-1919), Guillem M. de Brocà (1850-1918), Pere Coromines (1870-1939), Josep Puig i Cadafalch (1869-1956) i Josep Pijoan (1879-1963). Encara que això revelés una seriosa limitació --ja que el que es volia era fer convergir les ciències de la natura, les ciències socials i la filosofia en una mateixa visió globalitadora-- era també una mostra d'honestedat científica que va tenir els seus fruits. Alexandre Galí ha remarcat el següent:

"Començar així, per la Secció Històrico-Arqueològica (1907), va ser saludable perquè els instruments de treball, encara que no tots científicament organitzats, els tenia a mà: els arxius. De seguida va poder fer un paper lluït amb les seves publicacions i amb les seves aportacions a congressos i reunions internacionals".²³

Naturalment, a part de comptar amb unes eines de treball bàsiques, cal tenir també present que els estudis històrics eren els que havien arribat a un grau més notable de desenvolupament, com es reconeixia per part del mateix Institut.²⁴

²² L'anàlisi de la importància de l'Institut en l'organització i desenvolupament dels estudis històrics, i una visió general de la situació historiogràfica d'inicis del nostre segle, la vaig iniciar ja en el capítol La historiografia a les primeres dècades del segle XX (dins El noucentisme, vol VII de la Història de la cultura catalana, Ed.62, Barcelona, 1996, ps. 81-104) i l'he aprofundida en l'estudi monogràfic sobre la institució, la Història de l'Institut d'Estudis Catalans, que actualment preparo conjuntament amb A. Balcells i que tot just es troba en una fase de redacció inicial.

²³ Alexandre Galí, "Vida acadèmica", dins Ferran Soldevila (dir.) Un segle de vida catalana, Barcelona, Ed. Alcides, vol II, p. 1451.

²⁴ Així, en el llibre commemoratiu dels primers vint-i-cinc anys de la nova institució L'Institut d'Estudis Catalans. Els seus primers XXV anys (Barcelona, 1935) es diu: "L'Institut venia a recollir i organitzar aquelles branques del coneixement humà que més havien arribat a Catalunya a un cert grau de maduració: els estudis històrics".

L'atracció que l'Institut exercia pels aleshores joves estudiants interessats per la temàtica històrica i compromesos en un projecte de reconstrucció cultural i nacional era enorme. Especialment per aquells que, com Ferran Soldevila, procedents de la universitat oficial havien entrat als Estudis Universitaris Catalans. I és que el prestigi que socialment començava a adquirir el nou Institut es veia reforçat per la personalitat del seu primer president, Antoni Rubió i LLuc. Ell fou qui facilità l'entrada al jove F. Soldevila en la institució. S'ha conservat la carta entusiasta que el deixeble envià al seu mestre en assabentar-se'n de la seva incorporació a l'entitat com a secretari-redactor. Datada el 30-III-1915, diu el següent:

"Estimat mestre: ja pot imaginar-se l'alegria amb que he sapigut la meva definitiva entrada a l'Institut d'Estudis Catalans. El seu fill Jordi m'havia ja avençat la notícia, i diumenge vaig rebre la seva amable lletra en que aquella m'es confirmada.

Si gran es la meva alegria, no ho es menys el meu agraiment. Des de fa uns quatre anys en que per primera vegada vaig esser al Institut, algunes estones m'havia afalagat com un somni ardit i llunyà, l'idea d'arribar-ne a formar part. L'ambient propici al estudi que hi ha en ell, l'encoratjament que els estudiosos hi troven, la relació amb gents de ciencia, amb les quals fins la mateixa frèvola conversa es font de saber i disciplina d'aprenentatge, m'el feien entreveure com una terra de promissió. Però em sentia tan poc digne que quan aquest istiu V. va parlar-me d'entrar-hi passatgerament, vaig restar-ne meravellat. Ara degut a la seva benevolencia i a la dels seus companys el somni ha devingut una bella realitat. Vagi per a tots el meu reconeixement. Però per a V., Dr. Rubió, la major part. V. no ha tingut prou amb desvetllar en mi aquesta afició a l'investigació i als estudis correlatius --això tan atrayent que en si mateix ja té la compensació i el premi--, sino que ha volgut posar-me en condicions de poguer consagrar-hi la meva vida".²⁵

Un entusiasme que es pot afirmar que sol ésser inherent al càrrec, ja que gairebé tots el que l'han exercit han afirmat que l'havien sentit en el moment d'ésser nomenats. És el cas, per exemple, de Jordi Carbonell, que el va ocupar durant els anys més difícils de la nostra postguerra, el 1946, i que ha explicat que "enlloc no he sentit la meva feina dignificada com treballant-hi, ni que fos --ho era sovint-- portant paquets a correus".²⁶ És el mateix Carbonell que fa aquesta reflexió:

"Si aquest esperit ens omplia, en plena vida catacumbària, ¿què no degué passar l'any set, quan l'Institut naixia sota els millors auspicis --que aviat foren realitats-- i el treball científic s'obria davat els joves llicenciats, delerosos de llançar-s'hi amb tot l'ímpetu de llur joventut?".²⁷

²⁵ LPFSC 6.2.1.30.

²⁶ Jordi Carbonell, Jordi Rubió i l'Institut d'Estudis Catalans, dins "Serra d'Or", abril 1967, ps. 31-32.

²⁷ J. Carbonell, Op. cit.

Anteriorment a la data del nomenament oficial de F. Soldevila com a secretari-redactor, el mateix A. Rubió i Lluc procurà facilitar-li una activitat vinculada a l'Institut que, al mateix temps, fos decisiva per a la seva formació intel·lectual. Així, proposà el 2-VII-1913 a la junta de la Secció Històrico-Arqueològica (que aleshores el propi A. Rubió i Lluch presidia) que F. Soldevila i Carles Riba fossin designats com a becaris per a l'Escola Espanyola de Roma, institució que havia nascut de l'impuls conjunt de l'Institut i de la Junta de Ampliación de Estudios, de Madrid. Aquesta proposta, però, no s'arribà a fer mai efectiva.²⁸ Sí que segurament aconseguí, però, que F. Soldevila fes una primera substitució provisional de Francesc Martorell el 6-VII-1914.²⁹ El seu nomenament oficial, mesos després, que motivà la carta ja al·ludida del 30-III-1915, tenia un caràcter de decisió en ferm que permetia fer-se moltes il·lusions de cara a l'esdevenidor, ja que no es tractava d'una mera substitució temporal de curt termini com la de l'any anterior, sinó d'ocupar una plaça que havia hagut de deixar Ramon d'Alòs Moner perquè passà a la Biblioteca de Catalunya.³⁰

F. Soldevila es va llicenciar el mateix 1915 i l'any següent anà a fer el doctorat a Madrid, raó per la qual va haver d'ésser rellevat del seu càrrec.³¹ El 1917 va tornar a les seves funcions com a secretari-redactor, que va continuar amb algunes interrupcions (com la seva anada a Suïssa el 1920³² o per causa de malaltia) fins al 23-III-1922, data en què renuncià definitivament per tal de poder preparar les seves oposicions al servei d'arxius.³³

Aquesta experiència li va exigir realitzar diferents recensions per a l'"Anuari" de l'IEC, que li foren molt útils per a la seva formació com a historiador. La seva activitat com a secretari-redactor, però, comportava també d'altres feines, com ara el seguiment de l'edició del mateixos anualis. Això es fa palès en una carta, sense datar, que ell adreçà a Nicolau d'Olwer:
"Vaig rebre'l vostre treball sobre l'escola poètica ripollesa, i tot seguit vaig enviar-lo a ca l'Henric(?). Al anar-hi abans d'ahir per a saber de l'estat de l'Anuari vaig torbar-me amb que encara no havien començat res del seu estudi a causa d'alguns dubtes que se'ls presentaren. Jo m'he estimat més consultar-li a fi de que fossin resolts segons el seu desig".³⁴

28 Actes de la Secció Històrico-Arqueològica. Llibre -1 (1912-13). Arxiu de l'IEC.

29 Actes de la Secció Històrico-Arqueològica. Llibre 1 (1914-15). Arxiu de l'IEC.

30 Actes... Llibre 1.

31 La seva petició perquè se li concedís la llicència, fou aprovada en la sessió del 3-IV-1916. Vegeu Actes... Llibre 3 (1916-17).

32 Actes... Llibre 5.

33 Així consta en l'acta d'aquella data. Vegeu Actes... Llibre 7 (1922-1924).

34 Epistolari. Carta a Nicolau d'Olwer s/d (1915?)

Un cop exposats els dubtes, acaba la seva lletra amb aquestes paraules: "I perdoni que, per la meua poca experiència en aquests assumptes, hagi tingut que molestar-lo". La deferència que utilitza davant de Nicolau d'Olwer no és pas merament convencional, ja que havia estat ell el que l'havia atès durant la seva primera visita a l'Institut, realitzada ja durant el curs 1909-1910, tot just quan feia poc que acabava d'entrar a la universitat. L'impacte que Nicolau d'Olwer li va produir aleshores degué ésser notable, ja que F. Soldevila ha rememorat per escrit en més d'una ocasió aquella primera trobada.³⁵

A causa de la seva condició de secretari-redactor se li encomanà, pels volts de 1916³⁶, l'anotació històrica de la Crònica de B. Desclot, que entrava dins d'un ambiciós pla de publicació de les cròniques medievals catalanes que havia assumit el mateix Institut.³⁷ Aquesta activitat, segons Miquel Coll i Alentorn, "sembla fixar definitivament, no solament la seva vocació d'historiador, sinó també la seva especialització en el nostre segle XIII".³⁸ Així mateix, des de finals del 1919, va haver d'encarregar-se del servei d'intercanvi de publicacions i de correspondència estrangera que la secció mantenia amb multitud d'entitats similars d'arreu del món.³⁹ Durant una part d'aquest període, sembla ésser que rebé una subvenció de l'Institut pels seus treballs primerencs sobre la figura de Pere el Gran.⁴⁰ I fou també en aquest període que va dur a terme la realització dels índexs del segon volum dels Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval d'Antoni Rubió.

3.2.2.-L'Institut en el tram cultural mancomunitari

La constitució de la Mancomunitat, el 1914, contribuï a reforçar el caràcter públic que l'Institut, malgrat ésser una institució científica autònoma, va tenir des de la seva fundació; cosa que el convertí, en mots d'Antoni Roca "en el primer centre públic de recerca de la història de Catalunya".⁴¹ Això explica la

³⁵ La darrera és en l'article del 1967 Jordi Rubió i la Biblioteca de Catalunya, dins "Serra d'Or" (abril 1967), p. 35

³⁶ Ell mateix ho explicà en el prefaci de Pere el Gran. Primera part. L'infant, Institut d'Estudis Catalans, 2^aed., Barcelona, 1995, vol I, p. IX. I ho corroboren les actes de l'entitat, puix que periòdicament hagué d'informar de l'estat del seu treball, com consta en l'anotació corresponent al 18-III-1920. Vegeu Actes... Llibre 5.

³⁷ Vegeu al cap. XV, l'apartat "L'edició de les quatre grans cròniques, culminació del projecte de tota una vida".

³⁸ M. Coll i Alentorn, Ferran Soldevila..., Op. cit.

³⁹ Així consta en l'anotació del 4-XII-1919. Vegeu Actes... Llibre 5.

⁴⁰ D'aquest ajut se'n parla en l'anotació del 4-XII-1919 abans esmentada.

⁴¹ Antoni Roca, Les possibilitats d'una producció científica catalana. Entorn de l'acció de la Mancomunitat de Catalunya, dins "Recerques", núm 14, Barcelona, 1983, ps. 81-95.

seva voluntat d'oferir diferents serveis ja des de la seva constitució, la majoria dels quals foren formalitzats pel govern mancomunitari, sovint amb la participació de l'ajuntament barceloní, com és el cas de la preservació dels arxius, les excavacions arqueològiques, la catalogació de monuments o les iniciatives encaminades a la conservació del patrimoni artístic-arquitectònic. El mateix any 1914, la Diputació de Barcelona rebé, amb data 26 de febrer, una memòria "sobre la conservació i catalogació d'arxius i biblioteques d'interès històric" realitzada per Antoni Rubió i Joaquim Miret; i, dos mesos després, amb data 30 d'abril, una memòria "sobre l'exploració d'estacions prehistòriques i la conservació i catalogació de monuments", la primera part de la qual fou realitzada per Lluís M. Vidal i Manuel Cazorro, i la segona per Miquel dels Sants Oliver i Jaume Massó. Ja des d'un primer moment, doncs, en l'estructura de la política cultural de la Mancomunitat, l'Institut --com a tal-- va tenir-hi un paper destacadíssim. De fet, es convertí en un organisme d'assessorament i control tècnic dels serveis mancomunals de més marcat caràcter científic, encara que les seves atribucions variaren d'acord amb les necessitats organitzatives de la Mancomunitat. Ací ens referirem només als serveis més directament vinculats al món que envolta els estudis històrics, ja que la institucionalització en el tram mancomunal d'alguns d'aquests serveis fou cabdal per al desenvolupament de diferents especialitats històriques. Aquest és el cas de l'arqueologia, necessitada d'importantes dotacions econòmiques per poder assegurar una prospecció sistemàtica dels jaciments i superar, d'aquesta manera, la fase d'esforços aïllats i voluntaristes.⁴² Així, el 1915 es va poder organitzar un Servei d'Excavacions, depenent de l'Institut, amb personal fix i sota la direcció de Pere Bosc Gimpera (1891-1974), que donà un impuls decisiu a una disciplina que aleshores tot just es trobava en una fase inicial. Una situació semblant era la que afectava la història de l'art, estretament vinculada a la prospecció arqueològica i a l'existència d'una política de recerca, inventari i conservació de monuments. El desenvolupament dels estudis arqueològics i artístics, doncs, fou extraordinari.⁴³ La institucionalització, però, també tingué una repercussió importantíssima en la consecució de les eines bàsiques de qualsevol recerca històrica. La que s'abordà en primer lloc, pel fet d'ésser la més bàsica i la que afectava al conjunt de les disciplines científiques, fou la Biblioteca de Catalunya.

⁴² Una síntesi extensa i rigurosa sobre les prospeccions arqueològiques en terres catalanes que parteix del segle XVIII, és la de Xavier Barral i Altet, Etapas de l'arqueologia, dins L'arqueologia a Catalunya, Barcelona, Ed. Destino, 1989.

⁴³ Les aportacions teòriques que anaren lligades a aquest desenvolupament s'exposen al cap. IV, a l'apartat "Característiques generals".

L'Institut, d'ençà de la seva formació, es plantejà la necessitat d'omplir el buit que creava la inexistència a Barcelona d'una gran biblioteca similar a les de les principals capitals europees. I en aquest objectiu trobà el suport decidit d'Enric Prat de la Riba. Ben aviat s'imposà el criteri de convertir-la en una veritable biblioteca nacional i, per tant, en un servei públic, i no reduir-la a la biblioteca d'una sola institució, encara que aquesta fos el mateix Institut. Una decisió que costà molt de pair a bastants dels seus membres, segons ha explicat Alexandre Galí.⁴⁴ El suport de l'estat regional en construcció va permetre que ràpidament es poguessin adquirir col·leccions privades --com la de Marià Aguiló-- i que se succeïssin les donacions de gran importància --com les d'Isidre Bonsoms, Antoni Aulèstia o Jacint Verdaguer. L'any 1914 fou inaugurada amb un fons de 25.000 títols i 47.000 volums. El desembre de 1922 ja comptava amb 76.000 obres registrades i més de 100.000 volums. El ràpid creixement dels seus fons bibliogràfics, així com l'augment espectacular dels seus lectors (que passaren de 4.634 l'any 1914 a 32.797 l'any 1922) mostren fins a quin punt la seva constitució responia a una necessitat objectiva i donen un indicatiu del paper destacat que la institució va tenir en la societat de l'època. El responsable màxim d'aquesta fructífera obra fou el seu director, Jordi Rubió i Balaguer, fill d'Antoni Rubió i LLuch, nomenat l'any 1913. Ferran Soldevila va recordar la seva tasca com a director en els primers temps de l'entitat: "Qui recorri les pàgines del "Butlletí de la Biblioteca de Catalunya" podrà fer-se càrrec de la labor que Jordi Rubió i els seus col·laboradors van desenrotllar al llarg dels anys (...) Des de la seva taula, darrera la del bibliotecari que servia el públic, ell vetllava damunt la marxa de la Biblioteca. Però el recordo principalment (record més tardà) en una cel·la minúscula, que rebia llum indirectament del Pati dels Tarongers. Davant i enmig de llibres, voltat de prestatges que anaven rebent les noves aportacions de llibres catalogats o per catalogar, vigilant personalment l'exactitud de la catalogació decimal, Jordi Rubió desenrotllava la seva tasca silenciosa, i dirigia tot aquell rusc treballador. Col·laboraven amb ell el seu company Ramon d'Alòs, el malaguanyat Eudald Duran-Reynals, Josep M. de Macià, i unes quantes bibliotecàries, que procedien, si no m'equivoco, de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona, que regia la Sra. Bonnemaison de Verdaguer: Elvira Zimmer, Mercè Robles, Cèlia Albert. Ostentava el càrrec d'Inspector de la Biblioteca Jaume Massó i Torrents".⁴⁵

La creació d'una biblioteca central a Barcelona no resolva les insuficiències que existien en aquest camp. D'aquí va sorgir la necessitat de crear una xarxa de biblioteques, dites populars, que fossin filials de la Biblioteca de Catalunya i que estenguessin arreu els beneficis del préstec de llibres, tota una novetat que

⁴⁴ A. Galí, Història..., llibre XVII, ps. 95-96.

⁴⁵ F. Soldevila, Jordi Rubió i la Biblioteca..., ja citat.

s'havia imposat en aquella nova institució, derivada de la seva condició pública. Així mateix, s'havien de convertir en veritables centres de cultura, on els diferents estudiosos de cada localitat poguessin trobar les eines bibliogràfiques necessàries per als seus treballs i on es pogués disposar d'un espai per a conferències i actes similars. La idea de fundar biblioteques populars ja aparegué en el frustrat projecte de pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona del 1908 i també es troba en el discurs de J. Massó i Torrents fet en la sessió inaugural de la Biblioteca de Catalunya, l'any 1914.⁴⁶ L'impulsor, però, fou Eugeni d'Ors, membre del Consell de Pedagogia, director d'Instrucció Pública des del 1917 i primer director de l'Escola de Bibliotecàries, l'organisme que havia de formar el personal necessari per a dotar tota aquesta xarxa de biblioteques populars.

Al marge d'aquesta gran realització d'un servei bibliotecari modern, la institucionalització cultural va possibilitar la concessió de premis i beques, i sobretot tenir una política editorial. Això darrer va permetre a l'Institut publicar textos històrics fonamentals i estudis de relleu --com els Documents per l'història de la cultura catalana mig-eva (1908-1921), d'Antoni Rubió i Lluc o Les monedes catalanes (1908-1911), de Joaquim Botet i Sisó--, i especialment els "Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans", que no tan sols contenen estudis monogràfics de gran interès, sinó que constitueixen una relació detallada de l'evolució de la historiografia del període.

La importància dels arxius fou un altre aspecte que no quedà pas desatès. La Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC ja assumí la conservació i catalogació dels arxius i biblioteques d'interès històric abans que es plantegés això com un servei permanent per part de la Mancomunitat. El 1914 mateix, presentà a la Diputació de Barcelona la memòria realitzada per Antoni Rubió i Joaquim Miret i Sans citada ja anteriorment. D'ençà d'aquella data, s'establí un concurs d'arxius que es convocà anualment fins el 1919. L'any següent, el 1920, ja es destinà una partida del pressupost mancomunal al Servei d'Estudis i Catalogació de Documents i Arxius, com també a l'adquisició de fons documentals o bibliogràfics d'interès, que havia de gestionar la Biblioteca de Catalunya --entitat que a partir d'aleshores s'encarregà d'administrar la partida mancomunal.

⁴⁶ Així ho remarca Rosa Leveroni en el seu article Les biblioteques populars, dins "Serra d'Or", desembre 1968, ps.

43-47. També sobre el tema de les biblioteques populars és de gran interès el text de Teresa Rovira, La xarxa de biblioteques populars: dels orígens a la desfeta del 1939, dins "Revista de Biblioteconomia i Documentació" núm 14, Barcelona, 1994, ps. 5-20.

A més a més, l'Institut va participar decisivament en importants entitats relacionades amb la temàtica històrica que foren fundades o impulsades per la Mancomunitat. És el cas del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments que el govern mancomunal creà per tal de suplir la indiferència que l'estat espanyol havia mantingut sobre la qüestió. El 1915 inicià les seves tasques, sota el guiatge de la Secció Històrico-Arqueològica, per bé que aquesta data, com ha assenyalat Alexandre Galí, és la de la seva constitució "formal", ja que les feines de catalogació s'havien iniciat d'ençà de la constitució de l'Institut.⁴⁷ En aquest sentit cal recordar que ja el 1914 presentà una memòria sobre el tema redactada per Miquel dels Sants Oliver i Jaume Massó i Torrents. Segons l'esmentat Galí, l'ànima del projecte fou Puig i Cadafalc i la direcció del servei anà a càrrec de l'arquitecte Jeroni Martorell.

També l'acció conjunta de l'Institut, la Mancomunitat i l'Ajuntament barceloní fou transcendental en el camp de la política museística. El govern mancomunal entrà a formar part de la Junta de Museus de Barcelona, en substitució de la Diputació barcelonina, que hi participava --conjuntament amb l'Ajuntament-- d'ençà de la seva fundació l'any 1907. Eren de la seva competència els museus reunits en l'anomenat Museu de la Ciutadella, l'antic Palau Reial del Parc --on hi havia instal·lats el Museu d'Art Medieval i Modern i el Museu Arqueològic--, com també el Museu de Pintura i Escultura contemporànies, ubicat al Palau de Belles Arts. Es va poder revitalitzar les instal·lacions esmentades gràcies a la participació que va tenir-hi l'IEC, responsable de la descoberta de la pintura romànica catalana i de la revalorització d'aquest estil artístic, com també de les importants descobertes gregues i romanes d'Empúries. Això va permetre, com han explicat Josep M. Ainaud i Enric Jardí, concebre la idea d'un gran museu d'art català de nivell internacional que impulsaren Josep Pijoan i Josep Puig i Cadafalc, encara que el responsable de la seva concreció fou Joaquim Folc i Torres.⁴⁸

El desenvolupament de les noves entitats creades de bell nou sota l'empara de l'Estat regional, especialment de l'Institut i de la Biblioteca de Catalunya, féu que s'aprofundís la crisi d'altres institucions més antigues, com ara la Reial Acadèmia de Bones Lletres o la Biblioteca de l'Ateneu barcelonès. Pel que fa a l'Acadèmia de Bones Lletres, que durant el segle XIX era pràcticament l'única i indiscutible autoritat autòctona en matèria d'història i literatura, convé dir que ja a finals d'aquell segle mostrà símptomes seriosos de decadència, com ha

⁴⁷ A. Galí, Història... llibre XVII Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1986, ps. 243-251.

⁴⁸ Josep M. Ainaud de Lasarte i Enric Jardí, Prat de la Riba, home de govern Ed. Ariel, Barcelona, 1973

remarcat Martí de Riquer.⁴⁹ Malgrat que en el darrer terç del segle XIX va experimentar una certa renovació amb l'entrada de figures com Josep Balari Jovany, Joaquim Miret i Sans, Antoni Rubió i LLuc i Francesc Carreres Candi, no va arribar a assolir el paper que anteriorment havia jugat. En aquell moment, però, s'aconseguien algunes fites com ara la publicació --a proposta de F. Carreres Candi-- d'un "Butlletí" que arribà a editar setze volums fins al 1939. La davallada, però, fou inevitable. D'ençà de la seva constitució, al segle XVIII, s'havia d'encarregar de redactar una nova Història de Catalunya, encara que també assumí responsabilitats en matèria lingüística i assajà de convertir-se en una acadèmia de la llengua catalana. Una doble orientació que mantingué i precisà, encara més, entrat el segle XX. Aleshores, com el mateix Martí de Riquer ha reconegut, va adoptar una actitud tradicional i conservadora especialment en matèria lingüística i s'arribà a enfrontar-se amb l'IEC, perquè va rebutjar la normativització del català impulsada per aquella entitat. Fins al 1931 no va adoptar la normativa fabriana. No obstant això, d'ençà del 1918 s'inicià una certa política d'acostament per part d'elements molt vinculats a l'obra de l'IEC, que passaren a formar-ne part, com ara Ferran Valls Taberner, Agustí Duran i Santpere, Pere Bosc Gimpera o Ramon d'Alòs Moner. Alexandre Galí ha valorat especialment aquest fet, que contribuí a renovar l'entitat i que serví, segons el seu criteri, per obrir "l'època millor de la seva llarga història".⁵⁰ Una renovació, però, que no fou suficient com per situar-la al capdavant de les institucions d'alta cultural del país.

Un desplaçament similar de la seva incidència social patí també la Biblioteca de l'Ateneu barcelonès, que fins a la fundació de la Biblioteca de Catalunya havia fet una feina de suplència de les funcions pròpies d'un centre bibliogràfic públic. En canvi, una altra institució secular, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, cobrà una nova vitalitat, gràcies en bona part a la intervenció directa de F. Valls Taberner.

En tot el procés d'institucionalització cultural, cal dir que l'Ajuntament de Barcelona hi jugà també un paper decisiu, ja que no tan sols participà en la gestió i finançament del mateix Institut, de la Biblioteca de Catalunya o dels museus de la ciutat, sinó que organitzà, d'ençà del 1917 i amb la participació decidida d'Agustí Duran i Santpere (1887-1975), l'Arxiu Històric Municipal a la casa de l'Ardiaca; al mateix temps que creà l'Oficina d'Investigacions i Publicacions històriques, i que abordà un ambiciós pla d'edicions d'interès

⁴⁹ Martí de Riquer, Breve historia de la Real Academia, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" vol. XXV (1953), p. 27.

⁵⁰ A. Galí, Acadèmies i societats científiques, Llibre XVI de Història..., Barcelona, 1986, p. 68.

històric, com la culminació del Dietari de l'Antic Consell Barceloní, de les Rúbriques de Bruniquer o Cerimonial dels magnífichs Concellers i Regiment de la ciutat de Barcelona, o la publicació d'un "Recull de documents i estudis".

3.2.3.-Els Anuaris de l'Institut i el mestratge indirecte del jove F. Soldevila

En els voluminosos anuaris de l'IEC no tan sols s'hi troben importants articles dels més destacats historiadors del moment, sinó que --com ja s'ha dit abans-- es pot seguir l'espectacular evolució feta per la historiografia catalana, en rigor i especialització, durant el primer terç del nostre segle. Així mateix, per la intervenció que hi va tenir F. Soldevila es pot veure com en les pàgines d'aquesta publicació es forjà el seu tremp d'historiador i rebé el mestratge indirecte d'importants historiadors, sobretot, Roger B. Merriman.

La situació preeminent l'ocupen les pàgines dedicades a l'arqueologia i a la història de l'art, que gràcies a un considerable desplegament de fotografies i il·lustracions diverses, algunes en color, despertaren la fascinació d'historiadors i erudits d'arreu del món. Però es pot apreciar també el notabilíssim desenvolupament dels estudis d'història general i literària. A part de la crònica de cada secció, hi ha una relació de les publicacions més importants sobre la història catalana, un buidat de revistes autòctones i estrangeres, una bibliografia amb ressenyes força extenses i unes notes necrològiques referides tant a investigadors catalans com a estudiosos d'altres nacionalitats que s'havien preocupat per la nostra història. Cal remarcar que els llibres i publicacions foranes (principalment francesos, però també anglesos, alemanys, italians i nord-americans) hi eren recensionats en el moment que apareixien publicats en la seva llengua original, cosa que diu molt de la voluntat antiprovinciana i de la dimensió internacional de la publicació. En el primer anuari, del 1907, s'afirmava que els estudis d'historiadors estrangers referents als territoris catalans arribaven a superar en nombre els dels autòctons, una situació que ràpidament s'invertí pel considerable augment de la producció pròpia. El gran interès que els investigadors d'altres nacions van mostrar per la riquesa dels arxius i de les mostres arqueològiques i artístiques catalanes degué actuar, sens dubte, d'incentiu en la presa de consciència de la importància del patrimoni històric propi. Un repàs general dels anuaris també permet constatar l'important pes dels estudis medievals, sovint molt lligats a les recerques que es feien paral·lelament a la secció literària. Una situació, però, que varià de manera lenta i progressiva, ja que en els darrers números s'observa un apreciable augment de l'interès per la història moderna, fins al

punt que, en el volum del 1921-1926, aquest període ja compta amb un apartat propi.

La primera intervenció de F. Soldevila fou en l'anuari de 1913-14 (vol V), on recensionà els llibres de Ludwing Klüpfel, Die äussere Politik Alfonsos III von Aragonien (1285-1291) (ps. 799-801) i de Karl Schwarz, Aragonisch Hofordnungen im 13. und 14. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Hofämter und Zentralbehörden des königreichs Aragon (ps. 802-803). Tots dos autors eren deixebles d'Heinrich Finke, que havia reeixit a formar una escola d'historiadors alemanys interessats per la història de la Corona catalano-aragonesa. El primer d'ells, Klüpfel, aleshores recentment doctorat per la Universitat de Freiburg, havia mort accidentalment a l'Empordà l'any 1913 i en el mateix anuari on hi havia la recensió del seu llibre s'hi incloïa també la nota de la seva defunció. El segon, Schwarz morí pocs anys després als Càrpats, en el decurs de la primera gran guerra mundial.

Molt més substantiva és la participació de F. Soldevila en el volum de 1915-1920, on féu les recensions següents: Roger Bigelow Merriman, The rise of the Spanish Empire --els dos primers volums-- (ps. 855-858); Conde de Castellano, Crónica de Aragón (ps. 858-859); Giuseppe la Mantia, Codice Diplomatico dei re aragonesi di Sicilia (1282-1355) (ps. 864-865); Marqués de Laucencín, Los almirantes de Aragón. Datos para su cronología (p. 866); i Ignasi Gonzalez Llubera, Viajes de Benjamín de Tudela (1160-1173) (ps. 866-867).

Dos dels autors recensionats, L. Klüpfel i R. B. Merriman, apareixeren en el primer dels seus articles de temàtica històrica aparegut en una publicació cultural no erudita: "La Revista", dirigida per Josep M. López-Picó. En aquest escrit, titulat Restauració de valors (núm 89, 1919, ps. 142-143), critica l'actitud de la historiografia tradicional espanyola d'"exalçar Castella i esblaimar Catalunya", que era seguida per més d'un historiador estranger (cita Lecoy de la Marche) i afirma que tal actitud seguidista per part dels investigadors foranis ja no és possible, com ho demostren les obres de Klüpfel i de Merriman. Més de la meitat del seu article és dedicat al segon, a qui arribarà a considerar com un dels seus mestres destacats. Segons ell, "un esperit de justa vindicació, d'elevadora simpatia el mou, i de les seves mans ix la Catalunya pretèrita amb tota la seva colpidora dignitat i amb tota la seva expansiva puixança". Anys més tard va remarcar l'impacte que la primera lectura de Merriman li va produir: "Recordarem sempre la impressió que ens va produir --d'això fa ja set anys-- la lectura dels capítols concernents a Catalunya. Era passar sobtadament de l'encongiment --per timidesa o per miopia-- d'alguns historiadors locals, i del

sistemàtic rebaixament de la importància històrica del nostre poble que practicaven alguns historiadors veïns, a un pla de justícia, d'amplitud".⁵¹

Al marge d'aquest testimoni, la gran quantitat de textos que li dedicà al llarg dels anys són també una bona prova de la notable influència que l'obra de Merriman li causà. Val a dir que Roger B. Merriman fou un dels més destacats historiadors nordamericans especialitzats en el passat hispànic. A part de The Rise of the Spanish Empire (1913-1934), al qual Soldevila dedicà nombroses recensions, fou l'autor de Six Contemporanean Revolutions (1937), entre les qual va consignar també la revolució catalana de 1640. Un historiador modern com Richard L. Kagan ha fet una valoració molt positiva de la seva aportació, ja que el considera com un avançat al seu temps per haver introduït l'estudi de la història de la cultura en el programa de la Universitat de Harvard i, sobretot, per no haver caigut en el que el propi Kagan qualifica de "paradigma de Prescott" -- és a dir, per no estar influït pel criteri del prestigiós historiador William H. Prescott, que tant va condicionar els estudiosos posteriors, segons el qual el passat hispànic no era sinó una situació inversa a la realitat nordamericana, privat de progrés i prosperitat, i completament separat del corrent europeu dominant.⁵²

Donada aquesta admiració envers Merriman, no ha de sobtar que també els primers articles de F. Soldevila a un diari, escrits a "La Publicitat" del 1920 --en el període que només mantenia alguna pàgina en català--, fossin dedicats a la visió que el nordamericà donava de l'ascensió de l'imperi hispànic.⁵³ Hi ha constància que F. Soldevila el va arribar a escriure i s'ha conservat la carta de resposta de Merriman, del 11-I-1920. En aquesta lletra, agraeix la tramesa del llibre que el jove historiador català li havia fet arribar sobre el desafiament de Pere el Gran i manifesta la seva capacitat de lectura del català i el seu interès pel monarca, que considera com un dels personatges més remarcables de tota l'edat mitjana europea.⁵⁴ Pel mateix Soldevila sabem que encara existeix una altra carta, avui desapareguda, que contribuiria a aclarir millor la relació entre tots dos autors. En els seus Dieteris de l'exili i del retorn, va escriure, el 22-VI-1948, que no trobava algunes cartes que havia separat per la seva importància, entre les quals esmentava "la de Merriman en què a propòsit d'un meu article feia de mi el màxim elogi: You are a genius". També en les darreres entrevistes

⁵¹ Un llibre sobre Carles V, dins "Revista de Catalunya", núm 31 (gener 1927), ps. 34-43.

⁵² Richard L. Kagan, El paradigma de Prescott: la historiografía norteamericana y la decadencia de España, dins "Manuscrits", núm 16, Bellaterra, 1998, ps. 229-253.

⁵³ Amb el mateix títol Cultura catalana. L'ascensió de l'imperi espanyol van aparèixer en els números dels dies 22-VII-1920, 20-VII-1920, 1-X-1920, 22-X-1920 i 29-XI-1920.

⁵⁴ LPFSC 6.2.2.2.

concedides durant la seva vellesa, F. Soldevila es va mantenir fidel a la memòria del qui arribava a considerar com un dels seus mestres. Així, en la concedida a Baltasar Porcel, quan se li va preguntar sobre aquest punt va respondre:

"No puc deixar fora de la llista, tot i no haver-ne estat deixeble directe, el nom del professor nord-americà Roger B. Merriman, l'obra del qual, The Rise of the Spanish Empire, em va fer una gran impressió i va exercir una gran influència damunt meu, més que res per la forma com havia sabut comprendre Catalunya. Recordo que, en una carta, me li declarava deixeble".⁵⁵

En l'Anuari de l'IEC del 1921-26 F. Soldevila va reprendre la crítica del tercer volum de l'obra de Merriman. I el llibre fou també el centre d'interès d'un seguit de tres articles a la "Revista de Catalunya" apareguts els tres primers mesos de 1927.⁵⁶ L'interès de F. Soldevila per aquesta darrera obra de Merriman --que abasta en la seva part final els temps moderns-- denota ja una incipient atracció per aquest període històric, que esdevindrà autèntica passió durant els anys trenta.

Finalment, per cloure aquest apartat dedicat a les seves recensions als Anuaris de l'IEC, cal consignar que en el volum VIII, del 1927-1931 --el darrer que l'Institut va poder editar abans de la guerra--, féu un extens article dedicat a les tesis de Luis Ulloa sobre l'origen català de Cristòfor Colom titulat La qüestió de la nacionalitat de Colom (ps. 409-411).⁵⁷

La realització d'aquest seguit de crítiques d'importants llibres d'història del moment li serví a F. Soldevila per consolidar la seva formació intel·lectual. Tots els textos revelen ja algunes de les inquietuds més notables que es convertiren en una constant de la seva obra i que s'arribaren a constituir en veritable tret distintiu de la cultura catalana del primer terç del segle XX. Així, hi trobem la preocupació per la interpretació que els historiadors estrangers feien de la realitat històrica catalana; cosa que implicava també fer una alta valoració de llur aportació al desenvolupament de la historiografia pròpia. Una inquietud que anava lligada a l'aspiració internacional del món cultural de l'època i a la pugna per aconseguir una historiografia desacomplexada, equiparable a les més desenvolupades d'Europa.

⁵⁵ B. Porcel, Op. cit. p. 198.

⁵⁶ Concretament en els números 31 (geners 1927, ps. 34-43), 32 (febrer 1927, ps. 139-148) i 33 (març 1927, ps. 243-252).

⁵⁷ Sobre la seva relació amb L. Ulloa i la seva posició envers les tesis del peruà, vegeu el Cap. VII, l'apartat "Catalanitat, visió històrica progressista i escrupolositat científica".

El conjunt de recensions ens dona també una pista sobre la diversitat d'idiomes que F. Soldevila dominava ja en aquells moments. Per diferents indicis i testimonis, se sap que tenia un bon domini del francès i, gràcies a aquests textos, es pot assegurar també que llegia bé l'anglès (que també escrivia), l'italià i l'alemany. Sobre aquest darrer idioma es pot assegurar que s'atrevia fins i tot a escriure'l, ja que existeix un esborrany d'una seva carta redactada en llengua alemanya, del 1921.⁵⁸ En aquesta lletra, sol·licitava al professor alemany Heinrich Finke --que havia manifestat gran admiració pel seu treball sobre el desafiament de Pere el Gran-- que l'acollís. Pensava anar a Alemanya per preparar-se millor metodològicament i iniciar una recerca sobre Frederic de Sicília. Aquesta seva estada havia de servir, al mateix temps, per perfeccionar el seu alemany. Comptava amb poder obtenir una de les beques que la Mancomunitat oferia per a viatges d'estudis a l'estranger. El professor Finke va respondre afirmativament als seus desitjos en una carta datada el 17-XI-1921 i escrita també en alemany.⁽⁵⁹⁾ En aquesta lletra li aventurava la possibilitat de poder acollir-lo a casa seva i li recomanava vivament l'anada a Alemanya més que per aprofundir la seva metodologia, per poder conèixer bé la bibliografia històrica existent. Aquest projectat viatge no s'arribà a realitzar a causa del cop d'estat de Primo de Rivera. Uns anys després ho explicà el mateix F. Soldevila --d'una manera ben subtil, per defugir la censura-- en l'article L'homenatge a Heinrich Finke:

"De temps en temps, el professor Finke visita de bell nou el nostre Arxiu de la Corona. Allí me'l va presentar un dia Valls-Taberner, i vaig poder complaure'm a constatar, davant la seva vellesa distingida i bondadosa, que l'home no desmereixia de l'historiador. Allí van prendre inici uns projectes que la marcial renovació hespèrica va esmicolar i que m'haurien permès de rebre directament el seu alt mestratge".⁶⁰

Un darrer nom que tindrà un cert paper en la trajectòria futura de F. Soldevila apareix en aquest bloc de recensions: Ignasi Gonzalez Llobera. Certament, aquest prestigiós hebraïsta no exercí pas una influència similar a la de Merriman o a la fascinació com li degué ocasionar H. Finke, però sí que li oferí, com veurem, una orientació valuosa per a la seva anada a Gran Bretanya.⁶¹

Vista la transcendència que els anuaris de l'IEC van tenir tant des d'una perspectiva col·lectiva com personal, no ha de sorprendre que F. Soldevila dediqués nombrosos articles periodístics a glossar-los i lloar-los. Així, per

58 LPFSC 6.2.3.29.

59 DCS 2.1.8.

60 "Revista de Catalunya" núm 16, oct. 1925, p. 411. El subratllat és meu.

61 Vegeu al cap. VI, l'apartat "L'estada a la Gran Bretanya: Hores angleses".

exemple, només entre els publicats a "La Publicitat" podem citar: L'obra de l'Institut (29-IV-1923), Cultura nacional. L'anuari de l'Institut (17-V-1923), L'anuari de l'Institut (26-V-1923), L'anuari de l'Institut (9-VI-1923), Un elogi de l'IEC (19-X- 1928), L'anuari de l'Institut (25-X-1931), L'anuari de l'Institut (27-VI-1937).

3.2.4.- *Un àmbit de relació privilegiat*

L'Institut oferí al jove Soldevila un marc de formació que, al marge de les feines concretes que ell tenia encomanades i de mestratges indirectes, es basava també en les relacions personals directes que permetia la concurrència d'importants intel·lectuals en un mateix espai comú.

Per una qüestió purament cronològica (ell va entrar a l'Institut l'any 1915) hi ha tot un bloc de membres fundadors que no degueren poder exercir damunt seu una influència personal important, ja fos perquè s'havien desvinculat de la institució (és el cas de Josep Pijoan i, d'ençà del 1916, de Miquel dels Sant Oliver) o perquè van morir poc temps després (com Joaquim Miret i Sants, el 1919, o Guillem M. de Brocà, el 1918). Tots els esmentats comptaven amb una producció historiogràfica molt notable, encara que alguns no fossin historiadors propiament dits. De J. Pijoan (que fou un dels promotors claus en l'etapa fundacional de l'Institut), cal destacar la seva valuosa contribució a la descoberta de les pintures murals romàniques.⁶² De M. S. Oliver, destacat periodista i ideòleg conservador, cal recordar que fou deixeble de Josep M. Quadrado i que redactà obres històriques rellevants com Notes històriques sobre Catalunya en temps de la Revolució francesa (1911-12), publicades en els mateixos anuals de l'entitat.⁶³ Fins i tot el jurista Guillem M. de Brocà s'ocupà de molts aspectes històrics del dret català, com ara el seu ensenyament abans del s. XVIII o l'estudi de juristes i juriconsults del període medieval i modern.⁶⁴ Un cas a part d'aquest grup el constitueix Joaquim Miret i Sans que, per la seva condició de destacat medievalista, sí que influí F. Soldevila indirectament, per

⁶² Els seus treballs més importants d'aquesta època foren aplegats a Obra catalana (Ed. Selecta, Barcelona, 1963).

⁶³ Joaquim Molas n'ha fet una semblança, Miquel dels Sants Oliver (dins IEC. Memòria curs 1996-97, ps. 103-108), on ha remarcat que el personatge, malgrat que compta amb dues tesis doctorals –de Gregori Mir i de Damià Pons–, “no ha despertat fins ara l'atenció que es mereix”.

⁶⁴ Vegeu la semblança que li dedicà Josep M. Font i Rius a la ja esmentada memòria de l'IEC corresponent al curs 1996-97 (ps. 99-102), on es fa esment també dels moderns treballs d'Encarna Roca sobre el contingut doctrinal dels estudis de Brocà.

via bibliogràfica.⁶⁵ No en va Miret, segons M. Coll i Alentorn, havia estat l'introduïdor a la historiografia catalana de la confecció d'itineraris de personalitats destacades, com ara els reis catalans Alfons I (1904), Pere I (1905-7), Alfons III (1909) o Jaume I (1918).⁶⁶ Les seves obres van constituir per a F. Soldevila un punt de referència constant, encara que, en ocasions, fos per criticar-les o contradir-les. L'existència d'una influència personal de Miret damunt Soldevila, no tan sols era difícil per la raó cronològica apuntada, sinó també per la important vinculació del primer amb l'Acadèmia de Bones Lletres (que no s'afeblí amb la seva incorporació a l'Institut) i per la seva opció contrària a la normativa fabriana proposada pel mateix IEC, de la qual el segon n'era un fervent partidari.

La resta dels altres components d'aquest nucli inicial sí que van mantenir una relació personal considerable amb F. Soldevila. Ja s'ha parlat a bastament sobre la tinguda amb Antoni Rubió i LLuc. Encara que no fos equiparable a aquesta, també fou important la que va sostenir amb Josep Puig i Cadafalc, especialment per la seva llarga durada. En una segona etapa de l'Institut, durant els anys més foscos del franquisme, ambdós van haver de sumar esforços per tal de mantenir la institució enmig d'unes condicions molt adverses.

La llargada d'aquesta coneixença i, especialment, la condició de dirigent polític de Puig i Cadafalc feren que no sempre fos fluïda i que, en ocasions, aparegués la divergència de criteris.

Amb Pere Coromines, no és agosarat parlar d'una clara simpatia, que mantingué també, anys després, amb el seu fill, Joan Coromines. Malgrat que P. Coromines passà el 1911 a la Secció de Ciències, el fet d'ésser un destacat escriptor, un notable economista i un bon afeccionat a la història foren uns punts sòlids d'interès comú en els quals van poder assentar la seva relació mútua. F. Soldevila, en un article del gener de 1928, arribà a lloar les seves condicions d'historiador i a instar-lo perquè es dedicués als estudis històrics,

⁶⁵ Malgrat la seva inqüestionada importància, Miret encara avui és una figura molt poc coneguda, ja que no se li ha dedicat cap monografia extensa. De les semblances existents, destaca la de Ferran Valls i Taberner al llibre L'Institut d'Estudis Catalans. Els seus primers XXV anys (Barcelona, 1935), que conté també una extensa bibliografia; la de Francesc Carreres Candi (al "Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona", vol X, 1921-22); la que figura al Diccionari Biogràfic Albertí (Barcelona, 1969); la veu que li dedicà Miquel Coll i Alentorn a la GEC i la de Ramon Grau al Diccionari d'Història de Catalunya (Ed. 62, Barcelona, 1992).

⁶⁶ Vegeu la veu que li dedicà a la Gran Enciclopèdia Catalana.

especialment al tema del carlisme, sobre el qual P. Coromines acabava de fer una brillant conferència.⁶⁷

També sembla que tingué una relació ben cordial amb Jaume Massó i Torrents, a qui, amb motiu del centenari del seu naixement, va dedicar un escrit.⁶⁸ En el text, es fa ressò de l'aportació de Massó i Torrents a la cultura catalana d'ençà de l'època en què fundà "L'Avenç" i assenyala la triple faceta que tingué la seva activitat: la literatura, l'erudició i l'excursionisme. Naturalment, hi remarca les obres de major contingut històric i erudit, com ara Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional (1905), el pla per la publicació de les cròniques catalanes (1909 i 1912) --que ell, F. Soldevila, anys després, va haver de dur a la pràctica-- o la publicació de la "Revista de Bibliografia Catalana" (1901-1907). Finalment, féu un breu retrat del personatge:

"De caràcter modest, tímid en les seves manifestacions públiques, decantat a una cordialitat amical, solcada d'una benevolent i ingènua ironia, Massó i Torrents es feia estimar de tots els qui el tractaven".

Una tímidesa i bonhomia que no ha d'amagar (com ha passat fins ara) la seva gran importància en el si de la intel.lectualitat de la seva època (especialment en l'àmbit historiogràfic i bibliogràfic) ni la seva transcendental actuació en la constitució inicial de la Biblioteca de Catalunya.⁶⁹

A part d'aquest nucli de membres fundadors esmentat cal consignar un altre nom, que també tingué una participació molt important ja en l'etapa fundacional de l'Institut i que establí amb F. Soldevila una amistat i col.laboració de per vida: Jordi Rubió i Balaguer. Fill d'Antoni Rubió i LLuc, seguí de ben jove les passes del seu pare i assumí també els eixos principals del seu pensament, ja que per a ell fou el seu mestre principal.⁷⁰ LLicenciat el curs 1905-1906, la

⁶⁷ A propòsit de la conferència de Pere Coromines sobre els estudis carlins, publicat inicialment a la "Revista de Catalunya" núm 43 (gener 1928, ps. 75-77) i reproduït recentment a Ferran soldevila. Textos d'història i política (1924-1967) Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994, ps. 89-92.

⁶⁸ Centenari de la naixença de Massó i Torrents, dins Llibre de l'any 1963, Barcelona, Ed. Alcides, 1964. ps. 75-77.

⁶⁹ Fa pocs anys, Agustí Pons es queixà públicament del poc cas que va merèixer la commemoració del cinquantenari de la mort de Jaume Massó i Torrents i del fet d'ésser aleshores (i encara avui) una "figura perfectament oblidada", malgrat la seva important contribució a la cultura del país, que féu d'ell "un d'aquells catalans que es va arruïnar a remolc d'una certa idea de pàtria". Vegeu Massó i Torrents, Jaume, dins "Avui" 15-IX-1994, p. 60.

⁷⁰ En diferents ocasions Jordi Rubió va reconèixer el mestratge patern. Però potser on dóna un dels testimonis més vius és en l'entrevista que li féu Baltasar Porcel Jordi Rubió

seva tesi doctoral, llegida a Madrid el 1907, se centrà en l'estudi de la historiografia catalana medieval i, en particular, de la crònica de Desclot. El mateix any 1907 entrà a col.laborar a l'IEC creat aleshores, fent les funcions de secretari-redactor. També féu part dels Estudis Universitaris Catalans, primer com a alumne --on rebé el mestratge de Jaume Massó i Torrents, que l'havia de marcar de manera decisiva-- i, posteriorment, com a professor.⁷¹ Després d'una estada en diferents universitats alemanyes durant el període 1912-1913, retornà a Barcelona i fou nomenat director de la Biblioteca de Catalunya, així com professor auxiliar --de la càtedra de bibliologia-- de la Universitat barcelonina. En aquesta època fou quan establí una vinculació més estreta amb F. Soldevila. Aquest darrer ha deixat un testimoni escrit d'aquells moments: "Ens vèiem, doncs, sovint: al matí, els dies de classe --alterna-- a la Universitat; a les tardes, a la Biblioteca".⁷² I aquest contacte va donar els seus fruits:

"Per encàrrec d'ell, jo feia un treball de classe sobre la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim, i sobre la seva biblioteca, treball que després va servir-me per a la tesi doctoral i em valgué el Premi extraordinari, com després, presentat a un concurs de l'Acadèmia de Bones Lletres, em valgué un dels premis Patxot i Jubert".⁷³

Ja s'ha parlat anteriorment en detall de la qüestió i s'ha procurat dilucidar fins a quin punt es tractava d'un mateix text o bé diferents reelaboracions d'un treball inicial. El mateix Soldevila, en l'article que ens ocupa, veu la necessitat de donar explicacions sobre el seu propi testimoni:

"Recordo aquests fets no solament perquè justifiquen que jo parli --com d'altres amb els mateixos i millors títols que jo podrien parlar-ne--, sinó també perquè mostren les connexions que s'estableixen, fecundes, entre les diverses activitats dels components d'un mateix equip, especialment si la relació arriba a ésser de mestre a deixeble, com fou també el cas, més àmpliament, i més decisivament, amb el Dr. Rubió i LLuch, perquè ell em donà l'impuls inicial, el decantament definitiu".

entre l'erudició i la vida, feta inicialment a "Serra d'Or" (1969) i reproduïda a Grans catalans d'ara, ps. 54-70.

⁷¹ Sobre la influència que sobre ell exercí J. Massó i Torrents, J. Rubió va redactar una mena de retrat intel.lectual recollit en el llibre Mestres, companys i amics (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, ps. 15-20), on afirma: "Després del meu pare, és l'home a Catalunya al qual deu més la meva formació"

⁷² F. Soldevila, Jordi Rubió i la Biblioteca de Catalunya, article ja citat.

⁷³ Op. cit.

En aquestes paraules hi ha, indubtablement, el reconeixement d'un mestratge (per part de Jordi Rubió), però hi preval la idea de companyonia, de pertinença a un mateix equip. En el benentès que la noció de company adquireix una doble accepció: la d'amistat (més enllà de desavinències personals i de divergències d'opinió, que també existiren) i la de col·lega en la recerca històrica, més centrada, en el cas de J. Rubió, en la història de la cultura.

Aquesta idea de pertinença a un mateix equip intel·lectual és plenament compartida per F. Soldevila que, molts anys després, el dia 1-XI-1940, amb motiu de la detenció, per part dels nazis, de L. Nicolau d'Oliver, va escriure en els Dietaris de l'exili i del retorn:

"Què en restarà de tota aquella joventut que treballava a l'Institut d'Estudis Catalans quan jo vaig entrar a la vida erudita? L'Eudald [Duran i Reynals], en Martorell [Francesc], en Balcells [Joaquim], l'Alòs [Ramon] són morts. I ara una mort violenta i injusta en arrabassaria també en Nicolau? No restaríem sinó en Bosch Gimpera, en Jordi Rubió, en Valls-Taberner, l'Agustí Calvet i jo."⁷⁴

Una idea que referma també Pere Bosch Gimpera en una carta adreçada a Rafael Olivar-Bertrand el 2-VI-1971: "Saps que s'ha mort en Ferran Soldevila, a Barcelona? Havíem anat a escola junts, i d'aquella generació no resta sinó en Jordi Rubió i jo. Vejam el que durarem".⁷⁵

En rigor, és molt difícil poder parlar de generació, ja que els noms esmentats fins ara pertanyen a diferents tongades generacionals. A no ser que el concepte "generació" s'utilitzi en el sentit que l'emprava el propi Jordi Rubió quan va escriure: "El segell que distingeix les generacions no el posen les dates del registre civil, sinó l'estil de vida i la permeabilitat als signes dels temps".⁷⁶ Si atendre'ns exclusivament a les dates de naixença pot conduir a confusió és millor, doncs, parlar d'un equip intel·lectual que es formà durant el procés d'institucionalització cultural contemporània i que, per aquesta raó, bé mereix el qualificatiu de "noucentista".⁷⁷

Sobre la persistència en el temps d'aquest equip, sobre la consciència d'una noció de continuïtat entre els integrants d'aquest grup, existeix un testimoni del mateix Jordi Rubió que recollí F. Soldevila en els seus dietaris, amb data 11-I-1948: "Jordi Rubió, fill de Jordi Rubió i de Maria Lois. Ahir el pare em deia: Jo

⁷⁴ Dietaris de l'exili del retorn, vol I, ps, 191-192.

⁷⁵ Reproduïda a P. Bosch-Gimpera i R. Olivar-Bertrand, Correspondència, Ed. Proa, Barcelona, 1978, p. 45.

⁷⁶ Jordi Rubió, Pròleg a Prat de la Riba propulsor de la llengua i la cultura, Ed. Selecta, Barcelona, 1974, p. 9. Reproduït també a Mestres, companys i amics, ps. 21-35.

⁷⁷ En el capítol pròxim s'intenta fer-ne una caracterització. Vegeu "Un assaig de definició".

pensava: fa anys, el meu pare ensenyava a En Soldevila a treballar com ara en Soldevila ensenya al meu fill".⁷⁸

De tot aquest col·lectiu, F. Soldevila ja començava a despuntar aleshores com a cap de brot i no ha de sobtar gaire que el seu germà Carles, en una carta del 19-VI-1920, li reporti una opinió altament favorable d'Antoni Rovira i Virgili sobre la seva aptitud com a historiador:

"He estat parlant --com cada dia-- amb en Rovira i Virgili. L'Història l'apassiona cada cop més.(...) Ha criticat a gairebé tots els membres de la Secció H. A. [Històrico-Arqueològica] En Martorell, inèdit. En Miret, conciencios, fi, però sense enlairar-se a la veritable Història. En Valls, neula. En Sagarra, col·leccionista.

Només l'Alós mereix el seu respecte, per bé que'l troba un xic divagador (...) Creu que t'han de conrear amorosament, per que ets el millor".⁷⁹

3.3.-Normativització i normalització lingüística: El compromís amb la llengua pròpia

La resolució del "magne problema" --en definició d'Alexandre Galí-- de la normativització lingüística del català fou una de les principals realitzacions de l'estat regional. F. Soldevila així ho va entendre també i per això, ja des del principi de la seva intervenció pública, va optar decididament per defensar la normativa fabriana assumida per l'Institut d'Estudis Catalans.

Els intents de fixar, anteriorment, una normativa ortogràfica havien estat nombrosos i, malgrat que havien fracassat, contribuïren a la creació d'una certa consciència sobre la problemàtica situació lingüística que es vivia. No es trobà la solució fins que fou possible l'acció combinada d'una obra de govern amb la proposta reformadora de Pompeu Fabra. El pas fonamental fou la publicació, el 1913, de les Normes ortogràfiques, signades per la totalitat de membres de l'IEC i ràpidament acceptades per un gran nombre d'escriptors, publicacions i entitats. Naturalment, la solidesa gramatical de Fabra contribuí en gran manera a l'acceptació majoritària de la normativa, però no es pot pas negligir en aquest èxit ni l'apel·lació al patriotisme perquè fos acceptada feta per Prat de la Riba des de "La Veu de Catalunya" ni l'actitud de suport decidit practicada per tot l'estat regional --les seves institucions culturals, la Diputació barcelonina, la Mancomunitat, etc-- i per l'Ajuntament de Barcelona.⁸⁰ La normativització

⁷⁸ Dietaris..., vol II.

⁷⁹ LPFSC 6.2.2.1.

⁸⁰ Així ha estat remarcat per Mila Segarra en la seva Història de l'ortografia catalana (Barcelona, Ed. Empúries, 1985), que en el capítol cinquè "L'ortografia durant el primer terç del segle XX. L'assoliment de la uniformitat" analitza les idees gramaticals de Pompeu Fabra,

fabriana féu possible l'assumpció d'una política normalitzadora institucional i aquesta facilità la implantació de la reforma lingüística.

Des d'un primer moment, però, existiren antinormistes: escriptors oposats al noucentisme, alguns periodics, els Jocs Florals, l'efímera Acadèmia de la Llengua Catalana i, especialment, l'Acadèmia de Bones Lletres --que no acceptà les normes de l'Institut fins el 1931.⁸¹ Un cas a part és el del canonge Antoni M. Alcover, president de la Secció Filològica, que primer acceptà --no sense reticències-- les Normes editades el 1913 i que, d'ençà del 1917, atacà activament les propostes fabrianes i les iniciatives normalitzadores adoptades per l'estat regional des del seu "Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana", iniciat el 1901 com a eina de coordinació en l'elaboració del seu famós Diccionari. No cal insistir gaire en l'efecte negatiu per a les tesis de l'IEC que degué provocar la seva actitud en l'opinió pública en general i, de manera especial, entre els sectors catòlics conservadors tant del Principat com de Mallorca.⁸²

la gestació de les Normes Ortogràfiques i la reacció que despertà la reforma lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans (ps. 288-382). Més recentment, la mateixa autora ha redactat una biografia intel·lectual de Fabra: Pompeu Fabra. Una biografia, Ed. Empúries, Barcelona, 1998.

⁸¹ Entre les personalitats destacaren Francesc Matheu, Jaume Collell, Joaquim Riera i Bertran, Conrad Roure, Narcís Oller, Josep Pin i Soler, Martí Genís i Aguilar, Francesc Carreres i Candi, Apel·les Mestres, Ramon Miquel i Planes, Josep Pella i Forgues, Víctor Català i el valencià Lluís Fullana. Les publicacions principals foren: "La Gazeta Montanyesa", de Vic; "La Costa de Llevant", de Lloret de Mar; "Les Montanyes Regalades", de Perpinyà; "El Diario de Reus"; i "Las Noticias" i "El Correo Catalán", de Barcelona. Una exposició més detallada sobre els mòbils i integrants d'aquest sector es troba en l'obra de Mila Segarra ja citada, Història...

⁸² Diversos autors han coincidit amb Francesc de Borja Moll en assenyalar que en aquesta ruptura podia haver-hi tingut molta responsabilitat l'actuació "impolítica" de l'aleshores recentment nomenat president de la Mancomunitat, J. Puig i Cadafalch, que rebutjà una entesa que semblava possible. No obstant això, cal tenir també present que les diferències venien de lluny i que, com ha assenyalat Alexandre Galí, el problema de fons era que Alcover "no comprenia el problema de la necessitat o urgència d'unificar l'ortografia". (Història ..., Llibre XVII, p. 178). Un punt que ha estat reconegut per l'esmentat F. de B. Moll, que en els seus escrits ha volgut remarcar la meta comuna que cercaven tant Alcover com Fabra, malgrat les seves diferències. (Un home de combat (Mossèn Alcover), Reixa, Palma de Mallorca, 1962, i Aspectes marginals d'un home de combat, Curial- Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984). Segons ell, els dos personatges es trobaven en situacions contraposades: "mossèn Alcover, dedicat primordialment a la dialectologia, i enamorat, amb passió de col·leccionista, de la varietat multicolor del llenguatge parlat a les diverses comarques; Pompeu Fabra, aplicat a reduir aquella varietat a una relativa i còmoda unitat que representàs el model de llengua literària comuna a totes les regions". (Aspectes..., p. 28) A això cal afegir-hi la seva procedència de camps ideològics oposats: mentre Alcover procedia de l'integrisme radical, Fabra era un lliurepensador republicà.

Per bé que els sectors antinormistes han estat a bastament estudiats, la realitat sociolingüística de l'època no és prou coneguda. No existeixen gaires visions generals sobre l'ús de la llengua dominant espanyola arreu del territori catalans durant el període mancomunal que expliquin els diferents àmbits on s'utilitzava i la importància que aquests tenien, encara que sí s'ha remarcat la seva implantació en tots els organismes de dependència oficial i en molts aspectes de la vida pública ciutadana, que podria contrastar amb una situació relativament diferent fora de les grans ciutats i en les àrees rurals, on s'han detectat nuclis de monolingüisme català. El 1923 només existien dos diaris barcelonins en llengua catalana --davant dels 22 que es publicaven en espanyol-- i la seva tirada no arribava a representar el 6% del total de la premsa diària de la principal ciutat catalana.⁸³ Fora de l'edició mancomunal, les publicacions oficials provincials i municipals seguiren apareguent escrites exclusivament en espanyol. Malgrat que als plens de l'Ajuntament i de la Diputació de Barcelona s'utilitzava molt el català, la seva transcripció tant en les actes com en els butlletins oficials era feta en espanyol encara l'any 1923, abans del cop militar. En aquest context, foren molt importants iniciatives com la del Col·legi d'Advocats barceloní, que adoptà el català com a llengua corporativa el 1922. Cal recordar, però, que d'altres importants entitats ciutadanes, com les cambres de comerç i d'indústria, així com l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, seguiren publicant les seves revistes en espanyol i que aquesta era la llengua única a les universitats de Barcelona i de València.

Tampoc no s'ha valorat els efectes reals que la política normalitzadora de l'estat regional va tenir damunt el conjunt social, cosa que dificulta saber amb precisió la seva importància quantitativa. Enric Ucelay Da Cal ha assenyalat que "el significat real de la reforma fabriana fou permetre el sorgiment d'un mercat cultural madur".⁸⁴ Ell mateix, però, ha remarcat la feblesa i les notables limitacions que tenia, encara que també hagi reconegut que, en el camp de l'edició, es produí una veritable popularització de la lectura en català. Cal tenir ben present que la intenció mancomunal d'aconseguir la cooficialitat del català

Joan Fuster també ha estat una de les veus que ha remarcat l'inequívoca voluntat de servei a l'idioma que sempre va mantenir Alcover i l'ha arribat a considerar el fundador de la dialectologia catalana, però no ha pogut deixar d'assenyalar que: "si el seu criteri hagués estat acceptat, el català s'hauria vist condemnat a vegetar en una situació confusa i desgraciadament folklòrica". (Literatura..., p. 31).

⁸³ Josep M. Figueres, Breu història de la premsa a Catalunya, Barcelona. Ed. Barcanova, 1994.

⁸⁴ Enric Ucelay, La Diputació i la Mancomunitat 1914-1923, dins Història de la Diputació de Barcelona, vol II, Barcelona, 1987, p. 75.

dins el seu àmbit territorial d'actuació no reeixí, cosa que suposà una trava molt important per a un veritable procés normalitzador. Tot i les insuficiències, el camí vers la normalització lingüística propugnat per la Mancomunitat arribà a un punt prou avançat com perquè no fos possible una involució irreversible com la que el Directori militar tractà d'imposar a partir del setembre de 1923. Els defensors de la normativització lingüística no tan sols hagueren de vèncer la resistència dels antinormistes i la derivada d'una situació sociolingüística marcada per la diglòssia, sinó que hagueren de fer front a l'acció contrària a la normalització de l'idioma impulsada des dels centres de poder polític espanyols.

Malgrat totes les adversitats, les Normes del 1913 (ampliades i reformades el 1917) havien obert un camí que es continuà amb la publicació, el mateix 1917, del Diccionari Ortogràfic, realitzat per un equip de la Secció Filològica de l'IEC dirigit per Pompeu Fabra. L'any següent, el 1918, Fabra publicà la seva Gramàtica catalana, que l'Institut adoptà com a oficial, i el seu famós Curs Mitjà de Gramàtica Catalana, realitzat per encàrrec de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Així, amb la fixació ortogràfica i gramàtica s'assolí una llengua metoditzada i organitzada, apta per a ésser ensenyada i difosa per l'estat regional en construcció. Fins al 1932, però, no sortí publicat el famós Diccionari general de la llengua catalana que --segons deia el mateix Fabra en el pròleg--, no era sinó "el canemàs" d'un futur diccionari que fos l'obra monumenal de tot l'Institut, encara que complí perfectament la funció de "diccionari normatiu", com ha assenyalat Antoni M. Badia i Margarit.⁸⁵

La implantació de la proposta fabriana s'estengué progressivament arreu dels territoris catalans i, com ha remarcat J. Fuster: "cap al 1931 es pot dir que l'actitud antinormalística era, tant a les Illes com al País Valencià i al Rosselló, minoritària i desprestigiada".⁽⁸⁶⁾ Una situació que no canvià substantivament malgrat l'intent de genocidi cultural del franquisme. Així ho constatà Josep Pla, que escriví: "l'única cosa del passat immediat que ha afrontat totes les fortunes ha estat l'obra de Pompeu Fabra".⁸⁷

F. Soldevila, conscient del que estava en joc, assumí plenament des del principi la normativa fabriana, tant en els seus escrits públics com privats. Naturalment, en aquesta assumpció plena hi tenia molt a veure el fet que ell fes part de les grans institucions culturals promotores de la normativització. Bona

⁸⁵ Introducció. Gestació, història, contingut i formes d'aquest diccionari, dins Diccionari de la llengua catalana, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona-Palma de Mallorca-València, 1995.

⁸⁶ Joan Fuster, Op. cit. p. 148

⁸⁷ Josep Pla, Homenots, Primera sèrie, Ed. Destino, Barcelona, 1969.

prova de la precocitat de la seva opció en són les seves mateixes cartes personals, algunes de les quals s'han reproduït en aquesta tesi. Així, veiem com progressivament, però de manera accelerada, millora l'idioma que utilitza a l'hora d'escriure als seus corresponents i amics. D'un model de llengua vacil·lant (però no pas exempta d'una gran vivor) que emprà en les cartes als seus companys d'universitat abans de mitjans de la primera dècada del segle, ràpidament passa, el 1915, a un català que pren com a referent el normatiu (encara que hi hagi algunes faltes d'ortografia). Ja el 1916, en una carta a la seva germana Mercè, no dubta a cridar-li l'atenció perquè fa moltes errades en les cartes que ella li adreça en català.⁸⁸ Li diu que no usi les formes col·loquials "ma", "ta", "sa"; que vetlli per la puntuació dels seus escrits i que, en català, no existeix la "ch" castellana. Davant d'aquest alligonament, la reacció d'ella no fou gaire positiva i, en una carta següent, de finals del mateix 1916 o principis del 1917 li diu: "No te extrañes te escriba en castellano, pero (sic) para hacerlo en catalán necesito tener mas tiempo y mas humor".⁸⁹ Precisament l'any 1916 abordà la feina d'escriure de cara a la publicació periòdica i ho va fer des d'una posició molt ambiciosa i compromesa: la de poeta. El domini d'una llengua recentment normativitzada i en procés de normalització social fou, doncs, el seu objectiu prioritari. Així, els primers escrits publicats en una revista no erudita i d'abast cultural més genèric foren els poemes apareguts a "La Revista" que dirigia el també poeta Josep M. López-Picó. I del mateix 1916 és el seu primer llibre, el recull Poema de l'amor perdut.⁹⁰ Públicament, doncs, F. Soldevila fou conegut primer com a poeta que no com a historiador.

Poc temps després, en la mateixa publicació esmentada, "La Revista", aparegueren també els primers articles periodístics de base històrica, com ja s'ha assenyalat anteriorment. La seva participació en aquella revista es perllongà fins al 1920, quan inicià la seva col·laboració regular al diari "La Publicitat", aleshores encara redactat majoritàriament en castellà, però amb unes pàgines en català on ell escrivia. Una col·laboració que es mantingué, amb alguna interrupció, fins a la desaparició del diari (ja completament catalanitzat d'ençà del 1921) com a conseqüència del triomf franquista.

Poeta, periodista, historiador i més tard, dramaturg... En tot cas, escriptor, com ell li agradava definir-se en el fons (així ho féu constar fins i tot en el seu carnet d'identitat). És a dir, forjador d'una llengua. No ha de sorprendre, doncs, el seu compromís amb l'idioma propi, el material primer, bàsic, de la seva

88 LPFSC 6.2.1.1.

89 DCS 2.1.4.

90 Barcelona, Tipografia L'Avenç.

producció; i amb les iniciatives tendents a modernitzar-lo i a convertir-lo en una llengua indefinidament apte per a tots els usos. Uns propòsits que no tan sols assumí, sinó que arribà a aplicar amb èxit en la seva obra, especialment en la seva prosa. D'ací que el crític i escriptor Miquel Arimany, a mitjans dels anys seixanta, el citi entre el grup dels qui van assolir un notabilíssim grau de normalitat d'expressió:

"I és curiós de constatar que en un esforç equivalent al que en poesia significà la lluita entre la tendència arcaïtzant i el català que ara es parla, cercant una normalitat d'expressió, han assolit la millor naturalitat en prosa no pas els escriptors dedicats a l'obra totalment creadora, novel·la o narració, sinó els que cultiven branques marginals (ni que alguns d'ells siguin novel·listes també). Preponderantment, els historiadors o escriptors de llibres de divulgació històrica: abans de la guerra, Rovira i Virgili, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Soldevila; ara, Rafael Tasis o el gran periodista que és Josep Pla".⁹¹

Precisament aquest darrer, Josep Pla, féu també un decisiu reconeixement de la prosa de F. Soldevila en un paràgraf que tractava d'aquesta qüestió:

"Ara: hi ha la prosa catalana que s'ha fet aquests últims anys i que té com a representants màxims Verdaguer, Joaquim Ruyra i les escasses coses que ha escrit en prosa Salvador Espriu (...) A aquests noms, jo hi afegiria Carles Soldevila, el prosista Llor i dos excel·lents historiadors Vicenç Vives i Ferran Soldevila. I encara hi afegiria un altre prosista anterior: el senyor Toda i Güell".⁹²

El seu model lingüístic va merèixer, així mateix, l'elogi de figures com Miquel Coll i Alentorn o Albert Manent. El primer va afirmar que F. Soldevila fou "el millor autor de prosa historiogràfica que hem tingut des de Muntaner ençà".⁹³ Mentre que el segon ha valorat el seu estil "precís, condensat i de vegades irisat, que ens recorda grans historiadors clàssics com Tucídides i Bainville, amb ressons de la prosa de Maquiavel".⁹⁴

En l'anàlisi del compromís de F. Soldevila amb la normativització lingüística i, per tant, amb la seva modernització hi ha un darrer factor a tenir en compte: la seva amistat personal amb Pompeu Fabra, que es mantingué de per vida. És possible que, almenys en un principi, hagués facilitat llur relació l'amistat que Fabra ja havia mantingut amb el seu pare, Carles Melcior, i que provenia de l'època escolar.⁹⁵ Prova d'aquesta relació amical entre Ferran i P. Fabra és el

⁹¹ Miquel Arimany, I els catalans també, Ed. Selecta, Barcelona, 1965, p. 185.

⁹² Josep Pla Obra completa, Ed. Destino, vol 44, p. 454

⁹³ Miquel Coll i Alentorn, Ferran Soldevila..., p. 14

⁹⁴ Dins M. de Riquer, A. Comas i J. Molas, Història de la Literatura Catalana, Ed. Ariel, vol X, Barcelona, 1987, p. 110

⁹⁵ Josep Miracle ha explicat que ambdós havien anat al Col·legi Pelford en la seva biografia Pompeu Fabra (Ed. Proa, Barcelona, 2^a ed. 1998, p. 92).

testimoni de la filla d'aquest darrer, Carlota, que, parlant del seu pare, en una entrevista feta per Rosa Maria Piñol va declarar:

"Però sobretot era amic d'en Ferran Soldevila. Era simpatiquíssim, més que en Carles. El meu pare estava enamorat d'en Ferran. Deia 'és un home estupend'. En Carles també escrivia molt bé. Però en Ferran, pel seu aspecte, era agradable de veure. Aquest sí que el vaig conèixer bastant".⁹⁶

La seva pròpia producció escrita és, potser, la millor prova de la seva fidelitat a l'obra de Fabra, a qui no dubtava de tractar de "mestre". Els seus textos de defensa explícita de la normativa fabriana i a la figura del seu promotor constitueixen una veritable constant. Ja durant els anys vint des de "La Publicitat", i en plena dictadura de Primo de Rivera, escriví articles com Preguntes a Pompeu Fabra (24-VIII-1927), Cap a la reducció del cisma ortogràfic (28-VIII-1928), Estudis filològics (5-IX-1928), La maduresa de l'idioma (9-IX-1928) o L'idioma vivent (15-II-1929). Als anys trenta, participà activament en les iniciatives col·lectives encaminades a promoure la normativització i normalització lingüística, promogudes sobretot per l'organització Palestra i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Naturalment, sense deixar d'intervenir en la mateixa direcció esmentada des de les pàgines també de "La Publicitat" amb articles com Un idioma de cultura (5-VII-1930), L'idioma escolar (29-I-1931), La defensa de l'idioma (7-II-1936) o La catalanització lingüística (21-III-1936).

Una actitud que mantingué durant l'exili i els anys més foscos del franquisme, i que procurà intensificar d'ençà de la mort de Fabra, l'any 1948. Així, el 1963, tingué un paper molt destacat en la commemoració del cinquantenari de la publicació de les normes ortogràfiques. A Igualada féu la conferència Transcendència de les normes en la vida general del país, però on tingué un paper més destacat fou en el solemne acte celebrat a l'ajuntament de Perpinyà, on fou l'encarregat de parlar en nom dels organitzadors.⁹⁷ En el seu discurs qualificà Fabra de "símbol vivent del nostre idioma" i justificà les seves paraules d'aquesta manera:

⁹⁶ Pompeu Fabra, el meu pare Records personals de Carlota Fabra recollits per Rosa Maria Piñol, Barcelona, Ed. La Campana, 1991, p. 119.

⁹⁷ L'acte d'Igualada, promogut per "Lacetània" se celebrà en el Centre d'Estudis Comarcals i també es feren dues altres conferències més: una de Josep Miracle Campanya ortogràfica de l'Avenç i l'altra de Josep M. de Casacuberta Pompeu Fabra i el català literari. L'acte de Perpinyà s'inscriví en un seguit de celebracions a diversos indrets de la Catalunya del Nord que, organitzats pel Grup Rossellonès d'Estudis Catalans, culminaren a Prada, on Fabra visqué durant els darrers anys de la seva vida. Les principals figures intel·lectuals d'arreu dels Països Catalans van participar-hi.

"I dic símbol vivent, perquè Pompeu Fabra segueix actuant damunt la vida cultural i literària del nostre poble. Cada vegada que consultem el seu Diccionari o alguna de les seves Gramàtiques catalanes (i quantes vegades no seran consultades al cap del dia!) el mestre reviu entre nosaltres amb el seu mestratge i el seu alligonament. Si Verdaguer, com vaig escriure un dia, havia estat el poeta que amb la intuïció i la força del seu geni havia d'elevat la nostra llengua a la categoria de llengua literària, Pompeu Fabra va ésser l'estudiós que, amb la seva tasca d'estructuració del nostre idioma, va elevar-lo a la categoria de llengua de civilitat i de cultura".⁹⁸

Ja de bon principi, la defensa de la normativa fabriana anà aparellada a la pugna per una normalització lingüística del català en tots els àmbits de la vida social i, per tant, havia també d'afectar el món dels historiadors. Encara s'ha d'iniciar un estudi mínimament detallat sobre aquesta qüestió, però no costa gaire de deduir que s'hi reproduïren les grans tendències generals existents al si de la societat catalana de l'època. Pel que fa als partidaris, ja s'ha esmentat el paràgraf de Miquel Arimany on remarca l'important paper jugat per alguns historiadors destacats en l'assoliment del català modern: el mateix F. Soldevila, A. Rovira i Virgili, L. Nicolau d'Olwer, A. Galí, R. Tasis...La llista es podria completar amb molts dels noms que se citaran al llarg d'aquest treball.

Pel que fa als detractors de les normes, també s'han esmentat ja alguns dels noms més destacats i, especialment, la principal institució cultural que els donà cobertura: La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona --encara que d'antinormistes n'hi hagué arreu dels territoris catalans. Segons Mila Segarra, aquesta acadèmia, abans del 1922, havia mantingut una actitud prudent davant les reformes de l'IEC, ja que no s'hi havia adherit, però tampoc no havia tingut una actitud d'oposició frontal com la que s'adoptà d'ençà d'aleshores a instàncies de Francesc Carreres Candi (nomenat president el 28-X-1918) i Francesc Matheu (nomenat acadèmic de número el 28-V-1922).⁹⁹ Precisament F. Soldevila fou víctima d'aquest embat antinormatiu, ja que la seva monografia històrica sobre la reina Maria, premiada per la Fundació Patxot el 1922, es publicà el 1928 --inclosa amb d'altres en el recull Sobiranes de Catalunya-- sota la direcció de l'Acadèmia de Bones Lletres i, doncs, es féu en un català pre-fabrià, alterant el text original. Ell, que era ja de feia temps un puntal en la defensa de la normativització, va creure necessari explicar públicament el fet en un article aparegut el 21-IX-1928 a "La Publicitat", Explicació deguda, on aprofitava l'ocasió per demanar l'aplicació de les normes ortogràfiques fabrianes

⁹⁸ El seu parlament va ésser reproduït a la revista "Tramontane" núms 473-474 (1964), que estava dedicada enterament al Record de Pompeu Fabra.

⁹⁹ Mila Segarra, L'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'ortografia catalana, dins Studia in honorem prof. M. de Riquer, Barcelona, Quaderns Crema, vol III, p. 151.

als treballs històrics. L'afer va generar tot un seguit de correspondència, de la qual se n'han conservat algunes mostres en el seu arxiu personal. Així, hi ha una carta que li adreçà el mecenes Rafael Patxot, del 19-XI-1928, on aquest intentava treure ferro a la qüestió i defensava una acció pragmàtica envers l'Acadèmia de Bones Lletres.¹⁰⁰ Segons Patxot, la Fundació de la qual ell n'era responsable "fa espiritualitat catalana i no pas ortografia", raó per la qual vol evitar pronunciar-se en favor de la normativització. A més a més, Patxot explica el següent:

"Anys enrera vaig salvar l'Acadèmia (sense ser-ne) perquè és un nucli intel·lectual secular i no estem pas tant sobrats de això perquè ho malbaratem sense seny. Si ara deixo l'Acadèmia, farà les publicacions en castellà i per ara no vull pas repetir l'error dels vostres companys, que podien fer-se amos de l'Acadèmia i per negligència i incomparescència han deixat que 'ls altres reprenguessin el dessus i resultés la situació actual. L'ortografia és una convenció i per una convenció no s'ha de perdre la realitat d'un centre d'acció que és fàcil de redreçar, però molt difícil de crear".

També n'hi ha una altra, de lletra, de Daniel Girona Llagostera a F. Soldevila del 24-XI-1928, en la qual el que havia estat secretari de l'Acadèmia li explicava que havia dimitit ja a les darreries del 1923 del seu càrrec en disconformitat amb diverses actuacions de l'entitat i que, per tant, no havia tingut cap intervenció en la publicació de la seva monografia.¹⁰¹ Ja s'ha dit abans que les posicions antinormistes no feren sinó minvar i que en la dècada dels trenta eren majoritàriament desprestigiades arreu de l'àmbit català.

Enllà de la pugna entre partidaris i detractors de les normes, hi va haver els que continuaren utilitzant la llengua dominant espanyola com a idioma de treball. És a dir, els sectors més reticents a una normalització del català, ja fos en el conjunt social o bé, més específicament, en el seu ús com a llengua de cultura. L'adveniment del franquisme alimentà aquesta opció en proscriure l'ús del català de la vida pública.

3.4.-L'inici de la professionalització dels intel·lectuals i la situació dels historiadors

La creació d'un seguit d'organismes públics de cultura contribuï, de manera

100 LPFSC 6.2.5.35.

101 LPFSC 6.2.5.4.

directa, a la progressiva professionalització de molts intel·lectuals i tècnics que s'havia ja iniciat com a producte del desenvolupament industrialista de la societat catalana i, naturalment, de la necessitat bàsica de la burgesia hegemònica de poder comptar amb un bon planter de quadres professionals al seu servei. L'elevat nombre d'institucions culturals i educatives (especialment l'ensenyament tècnic) que arribà a crear la Mancomunitat o que passaren a dependre d'ella permet fer-se una idea més precisa de la importància que va tenir en el procés esmentat.¹⁰² Per primera vegada, en segles, els sectors intel·lectuals que se'n beneficiaren foren els que havien fet una opció de compromís en favor de la catalanització de la ciència i la cultura com la que defensava el govern mancomunal. Ràpidament es va constituir un voluminós equip humà que arribà a tenir una idea molt elevada de la seva pròpia funció. Jordi Cassasas ha parlat d'una creixent "autocomprensió" d'aquests sectors (provinents bàsicament de la "classe mitjana") que els conduí a prendre consciència de llur condició de "servidors públics" i a considerar-se a si mateixos els veritables protagonistes del procés de catalanització institucional.¹⁰³ Res, doncs, de considerar-se mers servidors "orgànics" de la classe dominant o dels dirigents polítics que els contractaven. Naturalment, aquesta convicció íntima no eliminà llurs dependències objectives, però desencadenà un seguit de contradiccions que, com veurem, no foren pas anecdòtiques.

El caràcter pluralista i unitari que va tenir la primera fase de constitució de l'estat regional va permetre integrar intel·lectuals de signe esquerrà en càrrecs destacats dels nous organismes públics de cultura, malgrat la clara hegemonia de la Lliga. Els noms del líder socialista Rafael Campalans o del republicà Pere Coromines són ben representatius d'aquest fet. Però cal tenir en compte, com ha destacat Albert Balcells, que això no es pot desorbitar, ja que l'esquerra es trobava molt afeblida i els nomenaments, en ésser personals, no comportaven la incorporació de les organitzacions d'esquerra com a tals en la construcció mancomunal. Amb tot, l'àmbit cultural fou on va ser més viable parlar d'un "bloc autonomista", almenys fins als anys vint. La "guerra social" i el decantament de la Lliga en favor dels interessos més específics de la burgesia industrial dificultaren la persistència d'una política unitària en aquest terreny i estimularen una ruptura en el si del mateix partit que havia dirigit la construcció mancomunal.

¹⁰² Vegeu al llarg llista de les entitats culturals creades o assumides pel govern mancomunal dins l'obra ja citada La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia, ps. 475-478.

¹⁰³ Jordi Casassas, El sector intel·lectual-professional a Catalunya, dins "Recerques", núm 8, p. 103-131.

La contribució de la Mancomunitat en la progressiva professionalització intel·lectual anà més enllà del proveïment de llocs de treball en centres públics propis i va tenir també unes vies més indirectes. La seva política de normalització lingüística i d'edició en la llengua autòctona estimulà la creació d'un mercat de lectors en català que anteriorment era migradíssim. Enric Ucelay Da Cal, que n'ha remarcat la feblesa i les notables limitacions, ha reconegut també que aleshores es produí una veritable popularització de la lectura en català.¹⁰⁴ Llibres, revistes i diaris foren eines imprescindibles en la catalanització i en la professionalització dels intel·lectuals, ja que no tan sols reportaren remuneracions fixes o suplementàries, sinó que possibilitaren una capacitat de veritable incidència (especialment en el cas de la premsa) damunt una opinió pública que aleshores començava a tenir un pes específic. Una darrera aportació féu la Mancomunitat en l'esmentada professionalització: incidí en la bona formació dels que havien d'ésser l'elit intel·lectual. No tan sols promocionà centres de formació, sinó que també va tenir una política de premis i beques, algunes d'ampliació d'estudis a l'estranger que van permetre que el més destacats es poguessin formar al costat dels principals especialistes europeus en les respectives matèries, to i que en aquest darrer aspecte, aital política fou molt i molt limitada, com el mateix F. Soldevila arribà a assenyalar.¹⁰⁵

Si fins ara s'han analitzat les noves vies obertes per la Mancomunitat cal considerar també les restriccions que patia. Rosa Congost ha apuntat que el discurs noucentista de la complementarietat intel·lectual-món de la indústria "segurament encobria les dificultats de la professionalització de l'intel·lectual a la Catalunya del primer terç de segle".¹⁰⁶ I entre aquestes dificultats cal destacar la seva manca de competències pel que fa a tot el cicle de l'ensenyament oficial i especialment en l'universitari, un àmbit clau en el camí de professionalització intel·lectual. Aquesta limitació, però, no implicà que no s'arribés a constituir --com alguns creuen erròniament-- tot un projecte d'universitari mancomunat, perquè en el llibre L'obra a fer (1920) es troba ja ben definit. La idea principal en què aquest projecte es fonamentava, segons la publicació esmentada, era que amb petites modificacions d'institucions ja existents el 1920 "no caldrien gaires sacrificis més que el d'omplir algun buit o fer alguna ampliació, per trobar-nos ràpidament entre les mans amb una

¹⁰⁴ Enric Ucelay Da Cal, "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923", dins Història de la Diputació de Barcelona, vol. II, Barcelona, 1987, p. 75.

¹⁰⁵ "Cròniques catalanes", dins "RdC" núm 35, maig 1927, p. 520.

¹⁰⁶ Vegeu "Notes addicionals", dins Pierre Vilar, Pensar històricament, Ed. 3i4, València, 1995, p. 311.

Universitat Catalana". ¿Quines eren aquest seguit d'entitats que haurien servit de base al projecte universitari? Fonamentalment: els Estudis Universitaris Catalans, l'experiència dels Cursos Monogràfics i d'Intercanvi (impartits d'ençà del 1915), els Seminaris-Laboratoris creats per la Diputació barcelonina --sobretot els de Filosofia i Psicologia (1918) i de Fisiologia (1920)--, l'Institut d'Estudis Catalans i tota la xarxa institucional vinculada a la Universitat Industrial.¹⁰⁷ La vocació universitària de la Mancomunitat era ben clara i el seu president, J. Puig i Cadafalc, la formulà explícitament: "Hem de fundar la Universitat Catalana, sobre la Universitat Autònoma o sense ella", afirmà en un parlament del 1920.¹⁰⁸ Una frase que recollia una desconfiança força generalitzada envers la possibilitat d'una veritable autonomia universitària, però que era reveladora també de la seva convicció personal que calia crear tota una estructura de nova planta paral·lela al caduc model universitari espanyol establert en les terres catalanes. En aquesta opció hi tenia molt a veure la posició de tancament absolut per part de l'estat espanyol davant qualsevol intent de catalanització universitària. L'actitud de Puig i Cadafalc, segons ha remarcat Alexandre Galí, contrastava amb la d'altres dirigents de la Lliga, com ara Ramon d'Abadal i Calderó, partidaris d'una política mancomunària d'acostament a la Universitat.¹⁰⁹ Els vincles entre una i altra institució eren més nombrosos del que pot semblar a primera vista si és que ens atenem exclusivament al fet que només 4 dels 28 membres ingressats a l'Institut d'Estudis Catalans fins al 1924 fossin catedràtics de la universitat barcelonina (Antoni Rubió i LLuc, August Pi Sunyer, Miquel A. Fargas i Roca i Eduard Fontserè). Ja en el Segon Congrés Universitari Català del 1918, on es reclamà

¹⁰⁷ L'anomenada Universitat Industrial, dedicada a l'ensenyament tècnic i professional, acollí en un mateix recinte (l'antiga fàbrica Batlló de Barcelona) la famosa Escola del Treball, l'Escola Industrial (o de Directors d'Indústries), el Laboratori General d'Assaigs i Condicionament, l'Escola Superior de Bibliotecàries, l'Escola Superior d'Agricultura, l'Escola d'Alts Estudis Comercials, l'Escola Superior de Bells Oficis i l'Escola d'Infermeres

¹⁰⁸ Fou durant la inauguració de la Biblioteca Popular del Vendrell, el 17 d'octubre del 1920. El discurs fou reproduït a la "Crònica Oficial", Any I, núm 1, oct. 1920. En aquella mateixa ocasió parlà de projectes universitaris molt ambiciosos: "Hem de fundar el que el prof. Bertacchi reclamava per a Trieste: la Universitat del Mar; la Universitat de l'Expansió completant la Universitat de la Indústria; l'Escola Naval; la gran Escola de Comerç; el Museu d'Exportació i el Seminari del Comerç Colonial per a cercar les rutes perdudes del comerç antic cap a l'Orient mediterrani, i cap a l'Àfrica i cap a l'Amèrica".

Per entendre l'al·lusió a l'autonomia universitària cal recordar que el 21 d'abril del 1919 el ministre espanyol Cesar Silió la concedí sense èxit i tractà d'aplicar-la el 1921, en tornar a ocupar el càrrec de ministre d'instrucció.

¹⁰⁹ Vegeu "Canvi de front en la política universitària del catalanisme" dins Ensenyament universitari, vol IX de la Història..., ps. 77-78. I també les pàg. 275-280 sobre la concepció universitària de Puig i Cadafalch

l'autonomia universitària i la seva catalanització, la participació d'alumnes i professors de la Universitat barcelonina fou destacada. Sembla ésser que aquesta celebració marcà un punt d'inflexió decisiu a l'hora de conciliar posicions i establir un programa mínim de catalanització de la universitat oficial entre "els de dins" i "els de fora". No ha de sobtar, per tant, que, el 1921, un observador estranger qualificat, com el professor Georges Millardet, remarqués el fet:

"Seria, doncs, inexacte creure, com es fa sovint, que no hi ha cap relació entre els acadèmics de l'IEC o els professors de l'anomenada Universitat Industrial i el professorat de la Universitat literària o oficial, que depèn de l'Estat. Els dos agrupaments resten netament separats; però algunes afinitats secretes es manifesten entre ells malgrat tot".¹¹⁰

La política universitària de la Mancomunitat, com en d'altres casos, se centrà en la realització d'una feina de preparació, de creació d'un estil propi, que pogués aplicar quan l'estat regional arribés a tenir alguna mena d'atribució o d'influència competencial en aquest àmbit, cosa que no arribà a passar. La catalanització i l'autonomia de la universitat no foren una realitat fins al període republicà, ja que tot intent d'establir una autonomia universitària a l'estat espanyol, com el reial decret l'impulsat per Cèsar Silió el 1919, no arribà a reeixir.

Ferran Soldevila féu part de l'equip humà amb què va comptar l'estat regional en construcció i la seva trajectòria exemplifica molt bé el que s'ha exposat fins ara. Intel·lectual finalment professionalitzat, provinent de sectors benestants, assumí el programa nacionalitzador noucentista, però s'oposà obertament al projecte polític de la Lliga quan aquesta claudicà del seu programa interclassista de reconstrucció nacional. Ell és també un clar exponent de les dificultats de la professionalització, només possible si es podien compatibilitzar diverses feines en diferents institucions mancomunals o bé amb d'altres alienes a l'estat regional. En el seu cas, al marge dels treballs realitzats a l'Institut d'Estudis Catalans, algunes conferències per a la Comissió d'Educació General o la seva participació en l'Escola Catalana d'Art Dramàtic --per citar alguns dels organismes mancomunitaris en què participà--, va haver de fer oposicions al cos de bibliotecaris i arxivers de l'estat espanyol i va haver de recórrer al periodisme per poder assegurar-se un mínim sou. Els ingressos que podien

¹¹⁰ "Crònica Oficial" Any II, núm 2, febrer 1921, p. 39

Georges Millardet, professor de llengües i literatures romàniques a la Universitat de Montpeller féu una estada a Barcelona el maig del 1920, durant la qual participà als Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi amb el tema Del mètode en Dialectologia. L'any 1921 fou nomenat membre corresponent de la Secció Filològica de l'IEC.

provenir d'encàrrecs editorials eren molt esporàdics i no devien ésser tampoc gaire substanciosos, ja que, malgrat la tendència que l'escriptor "en català" deixés d'ésser un aficionat, les condicions econòmiques de la majoria "eren més aviat estretes", com ha observat J. Fuster.¹¹¹ F. Soldevila personifica, així mateix, la vocació universitària de molts intel·lectuals destacats formats en el noucentisme que feren una opció personal molt clara en favor d'una universitat autònoma i desburocratitzada, que, en el seu cas, es féu palesa en articles periodístics com ara Problemes universitaris¹¹², on reclamà obertament l'autonomia universitària.

La no competència mancomunal en la política d'ensenyament superior fou un obstacle seriós per al procés de professionalització dels intel·lectuals catalans, però encara fou pitjor la "limitació històrica" de la dictadura de Primo de Rivera. La repressió exercida contra la cultura catalana durant aquell període entorpí notablement l'esmentat procés i tingué repercussions negatives que es feren sentir encara durant l'etapa republicana.¹¹³ Malgrat els avenços fets en aquest sentit amb el canvi de règim, la situació va distar molt d'ésser òptima. El propi F. Soldevila, en una carta que adreçà a Rosa Leveroni el 27-VIII-1935, exclamava "Quins temps tan dolents corren per als intel·lectuals!", perquè s'havia pogut treure el carnet de conduir, però no es podia ni plantejar comprar-se un cotxe.¹¹⁴ La precarietat d'aquesta situació no tan sols afectà F. Soldevila, sinó que també es pot fer extensible al conjunt dels historiadors que es plantejaven viure d'aquest ofici i que, com ell, havien de compatibilitzar diferents feines i difícilment podien viure exclusivament de la recerca i l'ensenyament. Antoni Rovira i Virgili esboçà en el seu famós article La gran pietat de la nostra història (1924) un panorama ben migrat.¹¹⁵ Qualificà "d'incompletíssima" la investigació i el coneixement d'uns arxius molt rics en documentació, però ben poc concorreguts. Segons ell, tant a l'Arxiu de la Corona d'Aragó com al de la Ciutat de Barcelona no solia haver-hi mai més d'un parell de persones, i a la càtedra d'Història de Catalunya dels Estudis Universitaris Catalans, aquell any 1924, hi havia uns vuit alumnes matriculats (una xifra que no considerava pas menyspreable, encara que pensava que havia d'ésser, com a mínim, quadruplicada). Davant d'aquesta situació, féu una crida al jovent universitari perquè deixés d'escriure poesies i es decidís a

111 "La professionalització de l'escriptor" dins Literatura..., p. 161.

112 "La Publicitat" 24-III-1925.

113 Això no treu, però, que en aquesta etapa no existís una brillant vida intel·lectual a desgrat de la repressió.

114 La carta és al Fons Rosa Leveroni de la Biblioteca de Catalunya.

115 "Revista de Catalunya", desembre 1924, ps. 537-546.

especialitzar-se en la disciplina històrica --que fou seguida per molt pocs, entre ells, Josep Sanabre, segons confessió pròpia. Si d'alguna cosa pecà el seu article, que sembla molt precís en la descripció de la situació, fou d'excés de voluntarisme, ja que, com a via de solució del problema, només apuntà bàsicament compensacions d'ordre moral. No ha de sobtar, doncs, que Josep de C. Serra Ràfols en un carta a F. Soldevila del 5-II-1925 es queixés del fet que dedicar-se als estudis històrics equivalgués a "fer vot de misèria".¹¹⁶

3.5.-Els capdavanters del procés institucionalitzador

Tot aquest procés d'institucionalització cultural descrit fins ara va tenir uns capdavanters que l'impulsaren i que li van conferir el caràcter que finalment va adoptar. Naturalment foren molts els que feren això possible, però ací es vol recordar només els noms dels principals directors. Existeix un ampli acord a l'hora d'afirmar que fou Enric Prat de la Riba --màxim dirigent de la Lliga i primer president de la Mancomunitat-- el "motor" no tan sols de la política cultural, sinó de tot el projecte mancomunitari. L'altre gran responsable intel.lectual de tot el procés, Eugeni d'Ors (Xènius) --el formulador del moviment noucentista--, no dubtà a qualificar-lo de "seny ordenador de Catalunya". La frase va tenir èxit i els estudis històrics més recents no semblen pas voler desmentir aquesta idea. Fins i tot, ara sembla més clara la supeditació de la figura de Xènius a la de Prat, com si això servís per fer més evident la real dependència dels intel.lectuals noucentistes --malgrat la seva aspiració d'independència-- envers els poders establerts. Segons Joan Fuster: "Prat de la Riba donà l'empenta i l'ajut que només el poder podia donar, i D'Ors ho decorà tot amb les pertinents justificacions"¹¹⁷. No en va, com ha apuntat el mateix Fuster: "els criteris i les receptes de Xènius no podien ser més oportuns; encaixaven perfectament amb allò que Prat volia i servien la classe dirigent amb indiscutible intel.ligència".¹¹⁸

Josep Pla, anteriorment, encara havia estat més taxatiu:

"El senyor Prat de la Riba havia suscitat, creat, la figura d'Eugeni d'Ors. El senyor Eugeni d'Ors, com a contrapartida, havia donat un rendiment explícit en la valoració de la cultura del país".¹¹⁹

116 DCS 2.3.3.

117 J. Fuster, *Literatura...*, p. 159

118 J. Fuster, op. cit. p. 158

119 Josep Pla, *Homenots. (Primera sèrie)*, Ed. Selecta, Barcelona, 1958, p. 123.

I encara, en aquesta mateixa direcció, un historiador actual com Joan-Lluís Marfany ha afirmat:

"L'hàbil Prat situà l'ambició i egòlatra Pantarca [àlies pejoratiu d'E. d'Ors] en una privilegiada posició d'influència i poder i li permeté certes expansions ocasionals amb les quals és evident que no podia combregar, però no li tolerà cap desviació mínimament important".¹²⁰

Sobre Prat de la Riba existeix una notable bibliografia realitzada per estudiosos qualificats, però encara no s'ha acabat de desvetllar el que Agustí Colomines ha anomenat "L'enigma Prat de la Riba".¹²¹ A criteri de l'esmentat Colomines encara resta per dilucidar la relació existent entre el pensament pratian i l'acció política que el va dur a aconseguir el liderat indiscutible del moviment catalanista entre 1900 i 1907, data de la seva mort. Cal per tant, segons les seves paraules:

"una anàlisi que atengui la tensió entre el pensament i l'acció de Prat de la Riba (i del catalanisme que va representar), n'avaluï les contradiccions (per bé i per mal) i en plantegi els resultats sense el doctrinalisme ideològic habitual".

Al marge de la visió donada per Jordi Solé Tura, que va insistir en la filiació classista del dirigent polític i la féu extensiva al conjunt del moviment catalanista, la figura de Prat ha aconseguit mantenir-se com a una de les

¹²⁰ J.L. Marfany, Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme, dins "Els Marges" núm 1, maig 1974, p. 59.

¹²¹ L'article d'Agustí Colomines, L'enigma Prat de la Riba va aparèixer a l'"Avui" 1-X-1995, p. C4.

La sistematització més recent i extensa de la formulació pratiana és la d'Albert Balcells, Evolució del pensament polític de Prat de la Riba --extensa introducció al primer volum de l'Obra completa d'aquest polític (Ed. Proa-IEC, Barcelona, 1998, ps. 21- 93). Anteriorment, Jordi Casassas n'havia fet una síntesi contundent a Enric Prat de la Riba: la tenacitat d'un estratega, (dins El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX, Ed. 62, Barcelona, 1988) i a Prat de la Riba i La nacionalitat catalana (pròleg a La nacionalitat catalana. Compendi de doctrina catalanista, Ed. La Magrana, Barcelona, 1993). Pel que fa a d'altres treballs monogràfics cal remarcar el pioner de Martí Esteve (número especial de "Quaderns d'Estudi" oct. 1917), el de Joaquim Pellicena (El nostre imperialisme. La idea imperial de Prat de la Riba, Publicacions de la Joventut de la Lliga Regionalista de Barcelona, Barcelona, 1930), el de Jaume Bofill i Mates (Prat de la Riba i la cultura catalana, a cura de Jordi Casassas, Ed. 62, Barcelona, 1979), el d'Antoni Rovira i Virgili (Prat de la Riba, Pròleg i selecció d'Isidre Molas, Ed. 62, Barcelona, 1968), el de Rafael Olivar Bertrand (Prat de la Riba, Aedos, Barcelona, 1966) el de Josep M. Ainaud i Enric Jardí (Prat de la Riba, home de govern, Ariel, Esplugues de Llobregat, 1973), i el d'aquest darrer en solitari (El pensament de Prat de la Riba, Barcelona, 1983). Als quals caldria incloure l'obra col·lectiva Prat de la Riba, propulsor de la llengua i la cultura, Ed. Selecta, Barcelona, 1974. Una relació més extensa dels estudis realitzats sobre el personatge es pot trobar en el vol I de l'obra completa ja al·ludit (ps. 99-106).

fonamentals en el procés de recuperació nacional modern.¹²² La causa principal cal cercar-la en el fet que alguns punts fonamentals del seu ideari han passat a ésser patrimoni comú del conjunt del moviment emancipatori, com ara la distinció entre nació i estat o la voluntat de superació de l'horitzó provincià. També hi ha contribuït la data de la seva mort, que com ha apuntat Jordi Casassas:

"li va estalviar haver de triar una postura o altra davant la 'guerra social' posterior a la Gran Guerra, davant el cop d'Estat de Primo de Rivera, la política a seguir a l'etapa republicana i, no cal dir-ho, davant la 'definitiva' tria de bàndol en la guerra civil del 1936 (aleshores hauria tingut 66 anys)".¹²³

El mateix J. Casassas, en un altre escrit, ha remarcat que Prat va saber "fer la síntesi entre una acció estabilitzadora i un moviment reivindicatiu" i va "contribuir d'una forma decisiva a vertebrar la moderna cultura política catalana".¹²⁴ Per això, Prat, segons aquest autor:

"personifica molt bé el camí ple de dificultats que va recórrer la 'Catalunya dins l'Espanya contemporània' en aquest decisiu entre-dos-segles en el qual els sistemes polítics occidentals s'estaven adaptant a l'eclosió de l'actual societat de masses".

Naturalment, d'altres aspectes del pensament pratià foren ja impugnats pels seus mateixos contemporanis, com és el cas de la noció d'imperialisme, dels elements més marcadament conservadors i essencialistes o de les reminiscències corporativistes que trobem en el seu ideari polític.¹²⁵ Malgrat tot, com ha apuntat A. Balcells¹²⁶, moltes d'aquestes conviccions, especialment les seves reticències envers el sufragi universal i l'associacionisme obrer, les canvià amb el temps (potser a remolc naturalment, de les mutacions generals experimentades per la mateixa societat catalana de la seva època) per assumir

¹²² L'obra de Jordi Solé Tura, Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba (Ed. 62, Barcelona, 1967), va desfermar una intensa polèmica en què Josep Benet i Josep Termes es van destacar per la seva rèplica a les tesis de l'autor i per la seva defensa de l'existència d'un catalanisme popular.

¹²³ J. Casassas, Enric Prat de la Riba: la tenacitat d'un estratega, p. 179

¹²⁴ J. Casassas, Enric Prat de la Riba, a vuitanta anys de distància, dins "Avui" 29-X-1997, p. 23.

¹²⁵ Més recentment, J. Casassas ha tractat la qüestió de l'imperialisme (a Un problema de la relació nacionalismo- burgesía. El imperialismo en la teoría y estrategia de Enric Prat de la Riba, dins "Estudios de Historia Social", núm 28-29, 1984) i Borja de Riquer ha analitzat la seva actitud envers la qüestió social, ben característica dels sectors conservador europeus de l'època, a El pensament social de Prat de la Riba, dins vol VIII de Història, Política, Societat i Cultura als Països Catalans (Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1995, ps. 256-257).

¹²⁶ Evolució...

posicions més avançades. El mateix Balcells ha remarcat que, sense deixar d'ésser un polític clarament conservador Prat no es pot considerar com un reaccionari. En aquest sentit, l'esmentat historiador ha valorat molt l'esforç que féu Prat, en la seva proposta teòrica, d'evitar caure en una posició integrista, com hauria estat fer de la religió un tret definitori de la nació.

La valoració que F. Soldevila féu de la figura històrica de Prat de la Riba no diferí gaire de l'alta valoració que li mereixia l'obra mancomunada. En el darrer volum de Història dels catalans, dedicat als segles XIX i XX, deixà constància de la seva opinió sobre el destacat polític.¹²⁷ Com que es dona la circumstància que el text fou redactat molt tardanament (a finals dels seixanta), la seva visió, per bé que breu, sembla fruit d'una convicció meditada. Per a ell, quan Prat va ésser no el líder, sinó la veritable "ànima" del moviment catalanista, aquest va tenir "un caràcter amplament popular". Així mateix, F. Soldevila justifica l'hegemonia que la burgesia va tenir en el si del catalanisme polític de principis de segle pel fet que era aleshores la classe més "viva", "dinàmica" i que podia convertir Catalunya en "un país de tònica europea", utilitzant, doncs, la mateixa argumentació que Jaume Vicenç Vives, a qui cita repetidament en la seva panoràmica del segle XIX i XX. És més, considera que haver atret la burgesia a la causa del catalanisme "fou precisament un dels grans encert tàctics de Prat de la Riba". No cal dir que la participació activa de Soldevila en el tram mancomunitari explicaria, per si sola, bona part de l'entusiasme amb què parla de Prat de la Riba, però hi ha també d'altres factors. Un dels més importants, pel que implica de barreja de compromís personal i intel·lectual amb el polític, és el fet que Soldevila va preparar l'edició pòstuma del llibre de Prat Història de la nació catalana per a la col·lecció "Minerva", impulsada pel Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona, sense que el seu nom figurés en la publicació.¹²⁸ El text era una adaptació del Compendi d'Història de Catalunya que havia guanyat els Jocs Florals de 1898. Soldevila era l'encarregat d'eliminar els paràgrafs o capítols que havien quedat depassats i fer les modificacions pertinents als que encara mantenien certa vigència. Naturalment, Prat no era un historiador professional, però l'argumentació històrica constituïa un eix bàsic del seu pensament polític. Entenia que era un element fonamental a l'hora d'explicar l'existència d'una nació i que també era transcendental per poder assolir l'autoconsciència nacional, que ell considerava com una etapa de

¹²⁷ Història dels catalans, vol V, Ed. Ariel, Barcelona, 1974, ps. 2957-2962. El pròleg és datat a l'any 1970.

¹²⁸ Tampoc no consta la data d'edició. Una crítica del llibre que va aparèixer al volum IX dels "Quaderns d'Estudi", corresponent al març del 1919, permet aventurar que va aparèixer aquell any o bé a finals de l'anterior.

maduresa. Així ho explicità el 1899 en una carta oberta adreçada a Joan Mañé i Flaquer:

"De tots els coneixements humans, és indubtable que els que influeixen d'una manera més directa i decisiva en la formació del criteri polític són els coneixements històrics".¹²⁹

Una concepció que no devia pas ésser gaire allunyada de la que, en aquest punt, també devia tenir F. Soldevila per la seva condició d'historiador compromès amb el moviment d'emancipació nacional. No ha de sobtar, doncs, que tant a la seva obra emblemàtica, La nacionalitat catalana (1906), com a moltes altres, Prat dediqui especial atenció als elements històrics i que no dubti a abordar estudis de temàtica explícitament històrica (com Els pagesos de remença, apareguts a la "Revista Jurídica Catalana" entre 1906 i 1909) o s'atreveixi a redactar una síntesi general com el mateix Compendi de la Història de Catalunya.

Segurament, existia un acord "de base" sobre la funció que la història havia de tenir en un procés de conscienciació general, però les modificacions que F. Soldevila va introduir en el text de Prat foren molt notables. No en va, com ja s'ha dit, l'autor no era un "professional" i l'avenç historiogràfic experimentat d'ençà de la data de redacció del text havia estat espectacular, com es tracta de demostrar en aquesta tesi. S'eliminaren els cinc primers capítols referents al període antic i es reduïren a una sola pàgina introductòria. El text pròpiament dit s'iniciava, doncs, en el període medieval. D'aquesta manera no tan sols es solventaven molts errors o creences no gaire ben fonamentades (com ara un suposat "imperi dels sardans" del segle X-XI a.n.e., que Prat havia recollit de l'obra de J. Pella i Forges Historia del Ampurdán i que es troba també a la Història de Catalunya d'Aulèstia), sinó que es fixava, de manera clara per al lector, el moment que per als historiadors noucentistes es produí el naixement de la nació catalana. Aquesta mateixa idea es reblava també en una nota anterior, on es deia que per tal d'adaptar el text original a les proporcions de la col·lecció, s'havia cenyit als temps medievals i moderns "els que estrictament constitueixen la Història de la Nació catalana". Les altres supressions importants que es feren consistiren en alleugerir el text en nombroses ocasions (prescindint dels elements descriptius) i eliminar un capítol dedicat a la cultura medieval (on es barrejava l'element occità i el català). Es mantingué,

¹²⁹ La història falsa, en l'Apèndix de La nacionalitat catalana, Ed. 62-La Caixa, MOLC, Barcelona, 1978.

lògicament, el caràcter de volguda " història política" que, en l'original, es feia explícita en una advertiment inicial que també desaparegué en la nova edició.

Si bé l'esquema seguit per Prat era el del cicle convencional que estableix el naixement i esplendor nacional a l'Edat Mitjana i que dóna pas a la decadència durant els temps moderns per tal de detectar un renaixement que té les seves arrels en el segle XVIII, té com a característica novedosa el tractament d'alguns aspectes de la política espanyola del XIX (dins el capítol "Dominació castellana"), que el porten a concloure que: "durant el període parlamentari la dominació s'ha fet sentir amb més força que mai". La nova edició oferí també la possibilitat de realitzar una normalització del text original no tan sols lingüística (amb la nova normativa de l'IEC), sinó també pel que fa a la numeració dels reis medievals, que es féu d'acord amb la seva condició de sobirans catalans. Al mateix temps, es va introduir un seguit de petits epígrafs al principi d'alguns paràgrafs --que permeten agilitzar la lectura i emfatitzar determinats temes tractats enmig del text--, així com unes poques frases entre claudàtors que resumeixen parts substituïdes o afegeixen alguna dada important que no era a l'original.

L'altre gran protagonista del procés institucionalitzador fou, sens dubte, Eugeni d'Ors. La seva personalitat encara avui desperta debats apassionats que arriben a ocupar les pàgines dels diaris. Fa uns anys Francesc-Marc Alvaro escriví l'article La guerra freda d'Eugeni d'Ors¹³⁰ on es queixà de la marginació que, segons ell, encara pesava sobre el personatge. Això valgué la rèplica d'Albert Manent, que la setmana següent, el 29-IX-1994, publicà en el mateix diari Tòpics sobre Eugeni d'Ors, on afirmava que el suposat oblit de Xènius era un tòpic perquè l'interès per revisar l'obra del pensador a Catalunya no havia fet sinó créixer i, per defensar això, aportava l'abundant bibliografia apareguda d'ençà del 1967.¹³¹ No es tracta de fer ací una anàlisi del conjunt de la seva obra i de la seva actuació, però cal reportar que per a molts estudiosos del moviment noucentista aquest finalitzà en el moment que d'Ors fou destituït del seu càrrec de màxim dirigent cultural mancomunitari, cosa que ens dóna una

¹³⁰ "Avui" 23-IX-1994.

¹³¹ En la relació de Manent hi figuraven el llibre d'Enric Jardí (Eugeni d'Ors, Aymà, Barcelona, 1967), els dos de Guillem Diaz Plaja (La defenestració de Xènius, Editorial Andorra, Andorra la Vella, 1967 i Lo social en Eugenio d'Ors, 1992), l'estudi de Norbert Bilbeny (Eugeni d'Ors i la ideologia del Noucentisme, La Magrana, Barcelona, 1988), el de Joan Tusquets (L'imperialisme cultural d'Eugeni d'Ors, Columna, 1989) i el de Mercè Rius (La filosofia d'Eugeni d'Ors, Ed. Curial, Barcelona, 1991); així com una notícia de l'edició de l'obra completa de l'autor (a hores d'ara en curs de publicació), dels diferents actes realitzats en homenatge seu i d'alguns dels autors que, malgrat tenir una ideologia oposada a la seva, van defensar la seva aportació, com ara Jordi Arquero o Joan Fuster.

idea prou clara de la seva importància.¹³² Així, Jordi Castellanos remarca la coincidència entre la defenestració de Xènius amb la pèrdua d'hegemonia en el si del moviment catalanista per part del nucli industrial barceloní, fruit de la creixent lluita obrera i de les contradiccions sorgides dins de la seva intelligentsia; i Joan Fuster afirma que després del 1920 cal parlar de "neonoucentisme".¹³³ Paradoxalment (o potser, precisament), el mateix 1920 fou el moment de màxima concentració de poder per al govern mancomunal gràcies als traspassos provincials i, com a conseqüència d'això, també de màxima definició del seu projecte polític-institucional.¹³⁴

Val la pena apuntar també, en aquesta tesi dedicada a la historiografia contemporània, un aspecte de la filosofia orsiana que no ha estat gaire remarcat: la seva dimensió historiogràfica. Precisament per la seva condició de filòsof "pròpiament dit", la reflexió d'Ors sobre la història és de gran interès i manté una notable continuïtat en les dues fases --catalana i espanyola-- en què es pot dividir la seva producció intel·lectual. Segons Norbert Bilbeny: "la història presenta per a d'Ors unes lleis o constants ideals --eones, escrivia--, alternants i complementàries entre elles (l'eon 'clàssic' contra l'eon 'romàntic'), com els estils respecte de la cultura".¹³⁵

La cultura, però segons el pensament orsià, és allò que ve després de la història; una concepció que ja defensà en el curs "La Història i la Història de la Cultura", que donà el maig del 1917 en el si dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi.¹³⁶ Com ha sintetitzat l'esmentat Bilbeny, en la mateixa obra al·ludida:

"la plenitud o 'epifania' de la cultura, en el curs de la civilització, es dona justament en una 'posthistòria', la qual s'inicia ja en el segle XX --el noucents--, quan podem dir que la 'història' ha acabat les seves successives plenituds: en l'home (edat antiga), en la societat (edat mitjana), en l'estat (renaixement) i en el poble (segle XIX)".

Donat aquest interès per la reflexió històrica, no ha de sobtar que la qüestió aparegués també en "l'època d'or" del Glosari. En aquest sentit, cal destacar

¹³² Una síntesi recent sobre aquesta qüestió és la d'Albert Balcells L'afer de la defenestració de Xènius, dins l'obra col·lectiva La Mancomunitat..., ps. 179-186.

¹³³ J. Castellanos (Noucentisme, dins Els Països Catalans, vol XI d'Ulisses. Enciclopèdia de la Recerca i la Descoberta, Barcelona, 1984, p. 167.) i Joan Fuster, Literatura..., p. 196.

¹³⁴ Vegeu Estat regional i institucionalització cultural, dins La Mancomunitat.. ps. 433-440.

¹³⁵ Norbert Bilbeny, Eugeni d'Ors, el volum del pensament, dins Filosofia contemporània a Catalunya, Edhasa, Barcelona, 1985, p. 309.

¹³⁶ N'existeix una extensa recensió de Carme Montaner a "Quaderns d'Estudi" vol VII, juny 1918, ps. 99-109.

Sobre la corrupció de les fonts de la història (22-X-1920) --on critica la descarada manipulació dels esdeveniments feta durant la primera guerra mundial i la immediata postguerra-- i Una continuïtat (2-XI-1916), on critica Benedetto Croce per l'exclusió que fa de la història d'Itàlia de tots aquells períodes anteriors a la unificació, especialment del Renaixement, que segons d'Ors sí que manté una línia de continuïtat amb la nació moderna.

No sembla que existeixi una influència substantiva d'Ors envers Soldevila. Ni pel que fa a la literatura --el segon faria part del que Fuster anomena "neonoucentistes", és a dir, aquells que segons la seva definició ja no visqueren la fascinació pel Glosari-- ni pel que fa a la reflexió històrica orsiana, més pròpia de la filosofia de la història que no de les qüestions que es plantejaven als historiadors que aspiraven a professionalitzar-se en aquesta disciplina. La trajectòria posterior de Xènius (abandonament de la pugna per la normalització de la cultura catalana i alineament en el bàndol franquista durant la guerra) no degué contribuir gens a despertar l'interès de l'historiador per la producció posterior d'Ors ni a fer una valoració gaire encomiàstica de la seva anterior aportació a la institucionalització de la cultura catalana contemporània. Així, en els seus Diataris de l'exili i del retorn, mostrà les seves reticències envers el personatge, fins i tot en qüestions de tipus lingüístics. El 14-XII-1940 anotà:

"L'Ors veia bé els problemes que calia escometre, però no les solucions. La seva solució fonètica era, personalment, ridícula i deplorable (...) Però, àdhuc partint d'aquesta solució equivocada, la seva acció era útil".¹³⁷

Si habitualment s'ha reconegut amplament la feina feta per Prat en la política cultural mancomunatària, no ha succeït el mateix amb el qui fou el segon president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalc. Són excepcionals els qui, com Ramon Grau i Marina López, el consideren un dels màxims responsables de l'actuació que es va dur en aquesta àrea.¹³⁸ Aquest migrat reconeixement s'explica sobretot per la seva acceptació inicial de la Dictadura de Primo de Rivera --cosa que li costà la seva "mort política"--, més que no pas per la seva dura actuació en l'arraconament de mossèn Alcover o d'Eugeni d'Ors.¹³⁹ Un

¹³⁷ Vol I, p. 229.

¹³⁸ "Puig i Cadafalch", dins Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans, Ed. 62, Barcelona, 1979.

¹³⁹ Realment és sorprenent --si no es té en compte el factor esmentat-- la manca d'estudis extensos sobre un personatge que va tenir una actuació tan destacada --com a polític i com a intel·lectual-- en la nostra història contemporània. El llibre d'Enric Jardí, Puig i Cadafalch: arquitecte polític i historiadors de l'art (Ed. Ariel, Barcelona, 1975) constitueix una de les poques excepcions.

rígid procedir que ja s'havia fet sentir en el si de l'Institut d'Estudis Catalans abans del seu nomenament com a president de la Mancomunitat. Com ha apuntat Alexandre Galí, "per la seva alta significació i la seva autoritat polítiques, de fet manava més que el president".¹⁴⁰ Una realitat que el mateix Antoni Rubió i Lluc, primer cap de la màxima entitat culta del país, va haver d'acceptar. Així mateix, sembla que la seva actuació degué influir en l'allunyament del també historiador de l'art Josep Pijoan, que havia jugat un paper clau en la primera etapa de l'Institut (encara que sembla que no cal atribuir a llur evident rivalitat mútua la causa principal de la partença de Pijoan). En qualsevol cas, la dictadura de Primo de Rivera marcà un final de la seva carrera política pública i un retorn a l'activitat professional, més dedicada als estudis històrico-arqueològics que no a una actuació com a arquitecte que havia estat especialment rellevant en el tombant de segle. Pel que fa a la seva relació amb F. Soldevila sembla que fou especialment intensa --o almenys és més ben documentada-- en una etapa molt posterior, quan es va voler reconstituir l'actuació de l'Institut en els difícils anys del primer franquisme.

Dos noms més, com a mínim, caldria afegir en el grup de polítics clau en la configuració i el desenvolupament del programa cultural mancomunitari, especialment en la seva darrera etapa: Romà Sol i Jaume Bofill i Mates. El primer, que fou conseller de Cultura i Instrucció entre els anys 1920 i 1923, féu una brillant carrera política que el portà, arran de la mort de Prat de la Riba, a la presidència accidental de la Mancomunitat i que, a criteri d'alguns, el podria haver convertit en el màxim responsable polític de la institució si una greu malaltia a la vista no li ho hagués impedit.¹⁴¹

Jaume Bofill i Mates, un dels principals poetes i intel·lectuals del noucentisme, és considerat com el veritable formulador de l'actuació seguida en l'àmbit cultural després de la defenestració de Xènius, de la qual en fou un dels màxims responsables.¹⁴² La relació de Bofill amb F. Soldevila fou especialment important. L'historiador milità a Acció Catalana quan Bofill n'era un dels principals dirigents i això va tenir les seves repercussions en l'ideari

¹⁴⁰ A. Galí, Institut d'Estudis Catalans, Llibre XVII de Història... p. 150.

¹⁴¹ Aquesta opinió defensen Romà Sol i Carme Torres a LLeida en temps de la Mancomunitat de Catalunya (Virgili i Pagès, Lleida, 1989, ps. 231-232), on reporten també el parer coincident d'Edmon Vallès, exposat a Història gràfica de la Catalunya contemporània, vol III, Barcelona, 1976, p. 106.

¹⁴² Sobre la seva doble condició d'intel·lectual i polític, vegeu Albert Manent, Jaume Bofill i Mates. Guerau de Liost. L'home, el poeta, el polític (Ed. 62, Barcelona, 1979) i Jordi Casassas, Jaume Bofill i Mates (1878-1933) (Curial, Barcelona, 1980). El seu discurs contra d'Ors a l'Assemblea de la Mancomunitat, el 15-I-1920, és reproduït al ja citat llibre de Guillem Diaz-Plaja, La defenestració...

polític de Soldevila. Així mateix, Bofill fou un dels més destacats poetes noucentistes (amb el pseudònim de Guerau de Liost), cosa que possibilità també una estreta relació en l'àmbit poètic, que fou commemorada per F. Soldevila, anys després de la mort de l'amic, en l'article Guerau de Liost i el Montseny¹⁴³, on recordà l'època en què es van conèixer:

"Vaig conèixer Jaume Bofill i Mates (...) a la Plaça Nova o potser al carrer del Bisbe. El lloc era escaient al seu barcelonisme adoptiu, tornat essencial, i al meu barcelonisme nadiu. Ell venia dels seus quefers d'advocat i anava cap a casa seva. Nosaltres (i dic nosaltres perquè érem Eudald i Estanislau Duran-Reynals, Josep M. de Sagarra, potser Elias Rogent i jo) veníem de l'Institut d'Estudis Catalans –que aleshores tenia el seu estatge, amb la Biblioteca de Catalunya, al carrer del Bisbe, en el Palau de la Diputació-- i anàvem cap als nostres respectius domicilis (...) Gairebé cada dia els nostres amics venien a cercar-nos a Eudald i a mi, i de tant en tant, s'esqueia que trobéssim Bofill i Mates. Hi parlàvem uns moments, en petit rotllo (...) Bofill era aleshores a mig camí entre la trentena i la quarentena".

I en l'escrit, féu referència també a l'actitud de reserva que ell i els seus amics van tenir en un principi envers el poeta:

"He de dir que aleshores, alguns de nosaltres no valoràvem massa altament la producció de Guerau de Liost. Com és corrent en aquelles edats, jutjàvem en judici sumaríssim, a base d'una vaga coneixença de l'obra i d'una altra vaga coneixença de la persona. La seva simpatia i la seva subtileza personals prou ens guanyaven; però la nostra adolescència no li podia perdonar que 'tirés' amb tanta d'assiduitat i d'il·lúsió als Jocs Florals, menys valorats per nosaltres".

Una reserva que amb el tracte de l'home i la coneixença de l'obra varià substancialment, com quedà palès en la necrològica que el propi Ferran li dedicà el 1933, arran de la mort del famós poeta i polític:

"Una baixa dolorosa hi ha hagut en aquests dies en què Catalunya celebra el centenari de la seva Renaixença, en els rengles de la literatura catalana: ha mort Jaume Bofill i Mates. Era un dels poetes més originals de la moderna poesia (...) no era, però, exclusivament un poeta, ni tan sols un literat: era al mateix temps un polític, alhora un teoritzador i un actiu. L'altra concòrdia és el títol del seu darrer llibre de caràcter polític --una rèplica al llibre de Francesc Cambó Per la concòrdia. Regidor a l'Ajuntament de Barcelona, diputat provincial, president del partit Acció Catalana, la seva actuació política s'havia manifestat recentment en la seva reintegració als rengles de la Lliga Regionalista, avui rebatejada amb el nom de Lliga Catalana".¹⁴⁴

Precisament aquesta obra teòrica de Bofill contribuí a la formulació de la concepció política soldeviliana basada en la idea d'una "concòrdia interna" entre els partits catalans en aquelles qüestions (com l'autogovern i la defensa

143 "RdC" núm 105, Sao Paulo, des. 1956, ps. 13-29.

144 "Bulletin of Spanish Studies", vol X, (1933), p. 148.

de la llengua i la cultura pròpies) que ell considerava bàsiques per assolir el seu objectiu últim: “Fer de Catalunya un poble normal”.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Vegeu al cap. VII, l’apartat “La concepció política i ideològica de F. Soldevila”.

CAPÍTOL IV.-ELS HISTORIADORS NOUCENTISTES

4.1.-Un assaig de definició

Si la institucionalització cultural mancomunitària fou decisiva per poder parlar d'una cultura (i d'una història) catalana contemporània, no hauria de sobtar que es qualifiqués d'historiadors "noucentistes" tots aquells que van participar en aquest procés. Ja ha estat prou demostrada, per part de diferents investigadors, l'estreta il.lació entre l'impuls institucionalitzador i la consolidació del moviment del nou-cents, fins al punt de considerar aquest primer com l'element que permeté la consolidació del moviment i que li conferí el seu tret més característic, almenys pel que fa a una consideració històrico-sociològica.¹ Sobre aquest punt, Jordi Castellanos ha estat categòric: "sense el poder polític, contra el poder polític, no era possible una cultura normal"². Malgrat tot, però, encara avui no és prou assumida una definició com la de "historiografia noucentista". La cosa és ben paradoxal, ja que resulta molt difícil admetre que existís un programa cultural, filosòfic i polític noucentista que no compregués també la historiografia. Utilitzar de manera sistemàtica la denominació proposada seria més aclaridor i precís, ja que comportaria inscriure una escola d'historiadors dins un programa político- cultural global.³ Cal aclarir d'entrada que el terme vol designar, a la vegada, un període de la història de la historiografia catalana (el de l'hegemonia noucentista, marcat per la seva participació en el poder mancomunal), i també una "escola", amb unes característiques comunes entre els que en foren membres aleshores o que en quedaren influïts. En el benentès que junt amb els punts en comú hi van haver-hi també moltes diferències entre els integrants, ja fossin per raons "generacionals" o ideològico-polítiques, i que molts dels noms que es poden

¹ Sobre el concepte, el programa teòric i la pràctica cultural del moviment, vegeu Josep Murgades, "El noucentisme", dins el vol. IX d'Història de la Literatura Catalana (Ariel, Barcelona, 1987); Jaume Vallcorba, Noucentisme, mediterranisme i classicisme. Apunts per a la Història d'una estètica (Quaderns Crema, Barcelona, 1994); i Pere Gabriel (dir.), El noucentisme (1906-1918), vol IX d'Història de la Cultura Catalana (Ed. 62, Barcelona, 1996).

² Jordi Castellanos, "Noucentisme", dins Els Països Catalans, vol XI d'Ulisses. Enciclopèdia de la Recerca i la Descoberta, Barcelona, 1984.

³ Aquesta proposta ja vaig apuntar-la a El descrèdit de la història --concretament al principi de la segona part "Apunts per a una revisió historiogràfica" (ps. 91-105)-- i, posteriorment, la vaig desenvolupar al meu treball de doctorat Ferran Soldevila... i a l'article La historiografia a les primeres dècades del segle XX, dins el vol VII de la Història de la cultura catalana. (dirigida per Pere Gabriel i publicada per Ed. 62, Barcelona, 1996)

incloure en aquest grup tingueren una evolució posterior que (amb major o menor mesura) els allunyà dels pressupòsits defensats en el període de domini noucentista.

Precisament les dates que haurien d'acotar aquesta hegemonia del moviment han estat motiu d'intensa discussió, sobretot entre els historiadors de la literatura --que, per les limitacions objectives actuals, s'ha hagut d'erigir, en la pràctica, en els principals estudiosos de la nostra cultura contemporània. Hi ha hagut, però, una certa coincidència en assenyalar el 1906 com un "moment crucial", segons definició de Fuster. Ja aquest mateix autor va apuntar que aleshores "coincidiren davant el públic, en significativa coetaneïtat, l'Enllà de Maragall, les Horacianes de Costa i Llobera, Els fruits saborosos de Josep Carner i les primeres Gloses de l'Ors a "La Veu de Catalunya".⁴ Ha estat, però, Josep Murgades qui al costat d'aquestes fites d'ordre cultural n'ha aportat d'altres d'ordre polític per refermar la importància d'aquest any com a punt d'arrencada, ja que també és la data:

"de la publicació de La nacionalitat catalana de Prat de la Riba, de l'esclat de la Solidaritat Catalana, de la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i, en un altre no menys important ordre de coses, de l'aranzel proteccionista que permetrà de revifar una indústria cotonera molt malmesa des de la crisi del 98".⁵

També en una de les aportacions més recents --i de gran ambició-- feta sobre el tema, el llibre corresponent al noucentisme de la monumental Història de la cultura catalana, ja esmentat, s'ha fixat com a data d'inici el 1906. Naturalment, això d'escollir un any precís com a punt d'arrencada del moviment no deixa d'ésser una pura convenció i, com a tal, pot ésser tema d'inacabables discussions. Té només una funció orientadora. El mateix Murgades (que parla del 1906 com a "data de naixença"), afirma també que el noucentisme és el resultat d'un procés iniciat anys abans, amb la desfeta colonial espanyola de 1898 i amb la conseqüent reacció de la societat catalana, que possibilità l'emergència d'un catalanisme polític de masses, encapçalat pel que Jaume Vicenç Vives anomenà "generació de 1901".⁶

Des d'una perspectiva que atengués exclusivament a referents propis de la història de la historiografia, la data d'inici d'una "historiografia noucentista" no diferiria gaire de la de 1906, ja que la fita més important en aquest camp fou, sens dubte, la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1907. Ja s'ha parlat

⁴ J. Fuster, Literatura..., p. 149.

⁵ J. Murgades, Op. cit. p. 24

⁶ Josep Murgades, Op. cit. ps. 13 i 14. El terme vicencià és extret de l'obra Industrials i polítics (Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1980).

de la gran importància que van tenir, en un primer moment, els estudis històrics en el si de la que es convertí en primera institució cultural autòctona i de l'empenta espectacular que, gràcies a la nova entitat, van rebre. Però no seria tampoc gens desencaminat donar la data de 1903, any de la constitució dels Estudis Universitaris Catalans, ja que de seguida empalmaríem amb l'impuls general del moviment catalanista de 1901. Òbviament, el noucentisme, com ha apuntat J. Murgades, fou un fenomen global que es desenvolupà en diferents camps, però que, malgrat aquesta pluralitat de manifestacions, responia a uns mateixos condicionaments històrics.

Tot el que s'ha dit es pot aplicar també a la data de finalització del moviment, que també ha desfermat moltes controvèrsies. La més clara és potser el 1923, quan es proclama la dictadura de Primo de Rivera, que marca la fi de la Mancomunitat i la impossibilitat d'aplicar el programa cultural i cívic del noucentisme des d'una instància de poder. Naturalment això no comportà pas la fi definitiva de tota expressió noucentista (que encara trobem ben vives en els anys de la postguerra), però sí de la seva hegemonia en el panorama cultural català. Una situació privilegiada que ja havia entrat en crisi, com a mínim, d'ençà del 1917 (data de la mort de Prat de la Riba i de la famosa crisi política i vaguística) i que s'havia fet especialment evident el 1920, amb l'expulsió del principal formulador del moviment, Eugeni d'Ors, dels seus càrrecs a la Mancomunitat. Com ha assenyalat Jordi Castellanos, la "defenestració" de Xènius coincidí amb la pèrdua d'hegemonia de la Lliga en el si del moviment catalanista, fruit de la creixent lluita obrera i de les contradiccions entre el nucli industrial barceloní i la seva intelligentsia.⁷ Sens dubte, la clara davallada s'inicià aleshores, però, paradoxalment, aquell any fou el moment de màxima concentració de poder per al govern mancomunal gràcies als traspassos provincials i, com a conseqüència d'això, també de màxima definició del seu projecte polític-institucional. Durant el període 1920-1923 es va viure un espectacular desenvolupament del programa institucionalitzador i proliferaren especialment les publicacions que explicaven allò fet i el que es volia tirar endavant. El mateix 1920 aparegué la "Crònica Oficial" (butlletí on s'explicava la feina feta) i el llibre sobre L'obra a fer, on a més d'exposar el destí de l'emprestit de cinquanta milions fet per la Mancomunitat, s'aventuraven diversos projectes de futur. I encara el 1923 es

⁷ J. Castellanos, Op. cit. p. 167.

publicaren els volums de L'obra realitzada (1914-1923), balanç que coincidí amb el principi de la fi de la mateixa existència de l'Estat regional.⁸

Durant tot aquest període d'hegemonia noucentista (que, en una consideració àmplia, s'inicià a principis de segle i que finalitzà definitivament el 1923-24) no hi va haver només en el camp dels estudis històrics "noucentisme historiogràfic", sinó que es desenvoluparen una pluralitat de tendències diverses, les mateixes, aproximadament, que es van donar en les societats europees més desenvolupades de l'època. Així, si en un extrem del ventall ideològic va persistir la vella erudició i concepcions històriques de caire tradicionalista, a l'altre, ja començaren a aparèixer, per exemple, les primeres formulacions d'un marxisme historiogràfic --com s'evidencià amb la conferència d'Antoni Fabra i Ribes, "La interpretació materialista i la interpretació idealista de la història", donada el 1918 en els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i Intercanvi organitzats per la Mancomunitat i l'IEC.

Cal dir que hi ha hagut d'altres propostes de denominació del col·lectiu d'historiadors marcats pel noucentisme i per l'experiència mancomunada que són molt pròximes a la plantejada ací. Antoni Simon ha usat el terme "deixebles d'Antoni Rubió" i, en un sentit similar, Joan Reglà esmentà la "generació" de Rubió i Lluç com a decisiva per a la formació de la "moderna escola d'investigació històrica".⁹ Joaquim Nadal, per la seva banda, va parlar dels "historiadors de l'Institut d'Estudis Catalans" en els curs d'historiografia catalana que impartí a la Universitat Autònoma de Barcelona durant el curs 1981-1982. També Ramon Grau ha arribat a utilitzar el terme "historiadors noucentistes", però ha preferit optar, de manera sistemàtica, per la designació d'"historiografia neoromàntica", que ell mateix ha formulat.¹⁰ La seva definició es basa en l'aplicació, al terreny de la historiografia catalana, d'un terme vigent en la història del pensament europeu occidental, "neoromàntic", que designa un corrent que va aparèixer en el tombant de segle i que es caracteritzà per la represa d'alguns elements propis del vell romanticisme com a reacció contra els corrents científistes que ja aleshores havien començat a arrelar en les arts i les ciències socials. Una definició així, però, tendeix a allunyar la historiografia del

⁸ Vegeu Estat regional i institucionalització cultural, dins La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia, ps. 433-440.

⁹ Vegeu Antoni Simon, "Per una història de la historiografia catalana. Una aproximació bibliogràfica" (dins La historiografia catalana. Balanç i perspectives, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1990.) i Joan Reglà, "Formació de la moderna escola d'investigació històrica" (dins Un segle de vida catalana, vol II, Ed. Alcides, Barcelona, 1961, p. 974).

¹⁰ Vegeu la veu "Neoromanticisme" dins el Diccionari d'Història de Catalunya (Ed. 62, Barcelona, 1992, ps. 733-734).

cicle cultural-polític i social global al qual pertany. De fet, és evident que de trets "neoromàntics" n'hi ha en el camp de la historiografia dominant d'aquesta època, però són els mateixos que té el conjunt del moviment noucentista. I l'existència d'aquests trets no ens ha pas portat a canviar el terme "noucentista" pel de "neoromàntic" a l'hora de referir-nos de manera global a aquest corrent. La definició "historiografia noucentista" no tan sols remarca la seva pertinença a un moviment general propi d'una societat determinada i d'un moment històric precís, sinó que no comporta tampoc l'exclusió de l'existència de trets neoromàntics presents, com ja s'ha reconegut, no tan sols a l'escola historiogràfica al.ludida, sinó també a tot el programa cultural del nou-cents (rampells historicistes, èmfasi en la interpretació personal, idealisme, etc...).

4.2.-Components i abast territorial

A l'hora d'enumerar els principals noms que es podrien incloure en una definició com la proposada, gairebé desapareix tota disputa. I tampoc no hi ha controvèrsia quan es tracta de valorar el pes decisiu que tingueren en aquest corrent historiogràfic institucions com els Estudis Universitaris Catalans o l'Institut d'Estudis Catalans. Així, doncs, cal partir, en una primera formulació, de l'equip intel.lectual format en aquestes dues institucions. L'esmentat Ramon Grau ha fet una distinció entre el primer grup dels "mestres fundadors", que aplegaria els noms dels integrants del primer IEC --Miquel dels Sants Oliver, Joaquim Miret i Sans, Guillem M. de Brocà, Antoni Rubió i Lluc, Josep Puig i Cadafalc, Jaume Massó i Torrents, Pere Coromines i Josep Pijoan-- i un altre dels seus deixebles, la "generació de la Solidaritat", entre els quals cita: Ramon d'Alòs Moner, Joaquim Folc i Torres, Agustí Duran i Santpere, Manuel de Montoliu, Jordi Rubió i Balaguer, Francesc Martorell, Ramon d'Abadal, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls Taberner, Manuel Reventós, Pere Bosc Gimpere i el mateix Ferran Soldevila. De fet, la distinció de Grau s'acosta molt a la definició de "generació de 1917" que féu Jaume Vicenç Vives, la qual, com ha reportat Josep Pla:

"fou propiament la segona gran generació de la historiografia i de l'erudició catalanes, la que emplenà els buits deixats a l'Institut d'Estudis Catalans pels fundadors de la primera gran institució cultural catalana creada per Prat de la Riba i Josep Pijoan".¹¹

¹¹ Josep Pla, Homenots. Segona sèrie, vol XVI d' Obra completa, Ed.Destino, Barcelona, 1981, p. 62.

Entre aquests dos grups encara s'hi podrien afegir d'altres noms vinculats a l'IEC, com ara Joaquim Botet i Sisó (1846-1917) --més pròxim generacionalment als fundadors i de qui l'Institut publicà Les monedes catalanes (1908-1911)--, Ferran de Sagarra i de Siscar (1853-1939) --autor de Sigil.lografia catalana (1916-1932), que entrà a la Secció Històrico-arqueològica el 1920-- o Josep Gudiol i Cunill (1872-1931), membre corresponent de la Secció Històrico-arqueològica d'ençà de 1922.

Al costat de tots aquests blocs d'historiadors professionalitzats com a tals, encara caldria consignar també aquells que no tenen aquesta activitat com a principal, però que han fet aportacions substantives a la historiografia. És el cas dels principals dirigents polítics o culturals de la Mancomunitat: Enric Prat de la Riba, Eugeni d'Ors, Jaume Bofill i Mates, Francesc Cambó; i també d'Alexandre Galí (1886-1969), eminent pedagog i un dels principals responsables de la política d'ensenyament mancomunal, que és autor de molts estudis històrics, entre els quals destaca la monumental Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936, publicada pòstumament en 23 volums(1978- 1986).¹² No hi han de faltar tampoc els escriptors, com Lluís Bertran Nadal i Canudas (1857-1913) --encarregat de la càtedra d'Història de Catalunya dels Estudis Universitaris Catalans i director de la revista d'aquesta entitat-- o Agustí Calbet (1887-1964) "Gaziel", intel.lectualment format a l'Institut; ni, molt menys, pensadors de la categoria de Joan Crexells (1896-1924), autor de La història a l'inrevès (1925).¹³ La divisió generacional és en la que s'hi reconeixen més els mateixos protagonistes, però, per a l'anàlisi històrica és excessivament limitada. Sense impugnar de manera absoluta la noció mateixa, que pot ésser sovint molt útil, cal anar més enllà de la circumstància estrictament personal i de la coneixença directa entre els protagonistes (que només es pot donar en un petit nucli de gent i en un territori molt reduït) i cercar allò que veritablement caracteritza una escola o un corrent (l'existència d'uns objectius i inquietuds, una orientació de la recerca i del treball, uns referents, una institució, uns òrgans d'expressió...comuns). L'establiment d'aquestes característiques comunes ha de servir per detectar afinitats (o, fins i tot, mimetismes) en d'altres investigadors que no tenen perquè

¹² Una semblança biogràfica es pot trobar a Alexandre Galí i el seu temps (Ed. Proa, Barcelona, 1995), feta pel seu fill Jordi Galí, a partir del recull de textos autobiogràfics del seu pare. Vegeu també "D'altres noms de primer ordre" (cap. XIII).

¹³ Recentment inclosa en el primer volum de la seva Obra completa, que du per títol De Plató a Carles Riba, Ed. La Magrana, Barcelona, 1996. Sobre J. Crexells encara és una obra de referència l'estudi de Norbert Bilbeny, Joan Crexells en la filosofia del noucents, Ed. Dopesa, Barcelona, 1979.

ésser necessàriament amics entre ells, haver freqüentat uns mateixos ambients o viure i treballar en la mateixa ciutat. I això és especialment vàlid en el cas del noucentisme historiogràfic, ja que és la primera escola historiogràfica catalana que fou assumida dins d'un programa cultural de govern autòcton. Gràcies al finançament públic, va poder comptar amb uns mitjans insòlits fins aleshores: institucions pròpies ben dotades (sobretot l'IEC i també els EUC i d'altres serveis mancomunals), òrgans d'expressió propis, una política editorial precisa, etc...; cosa que va possibilitar que arribés a definir un veritable programa de treball i uns principis metodològics compartits. La seva vinculació amb l'estat regional, féu que les seves formulacions anessin molt més enllà dels cercles erudits de Barcelona i s'estenguessin, amb més o menys èxit, arreu dels territoris catalans, enllà de l'àmbit competencial mancomunitari.

També en el cas dels estudis històrics, les repercussions de l'experiència mancomunal serviren perquè existís una major articulació entre els investigadors del mateix Principat i entre els que compartien unes aspiracions comunes en tot l'àmbit català. D'ací que la llista dels que es poden adscriure a un noucentisme historiogràfic no s'hagi de reduir als que operaven a Barcelona. Naturalment, la ciutat feia de capital: aglutinava gent d'arreu, era la seu de les institucions i dels principals fons bibliogràfics, acollia el que podríem titllar de "nucli dur" de la intel·lectualitat del país, tenia una vida cultural complexa, les redaccions dels principals diaris, etc... No cal insistir sobre aquest punt, ja Vicenç Vives va apuntar el "paper de Barcelona" en la configuració de la Catalunya contemporània i, recentement Jordi Casassas ha remarcat la funció de la ciutat dins del que ell defineix com a "estratègia de la modernització".¹⁴ I, naturalment, aquesta capitalitat no afectava només la Catalunya estricta, sinó que s'estenia al conjunt dels territoris catalans. Aquest fet, però, no ha de servir per a negligir, com es fa massa sovint, els altres nuclis on despuntaren col·lectius d'estudiosos o individualitats prou notables, com Girona, Reus, Vic, Lleida, Terrassa, Tarragona, Manresa, Castelló de la Plana, València, Mallorca, Perpinyà... Una llista amb pretensions d'exhaustivitat dels historiadors noucentistes no pot ésser sinó el fruit d'una recerca sistemàtica i col·lectiva. A títol indicatiu, ja se n'han esmentat una colla dels que treballaven al Principat, als quals caldria afegir-hi els de la resta del territori.

Pel que fa a les Illes, Isabel Peñarrúbia ha estudiat els historiadors mallorquins del període 1890-1920 (incloent-hi tant els historiadors

¹⁴ Vegeu, J. Vicenç Vives, Industrials... (ps. 20-22) i Jordi Casassas, "Les bases inicials de la democratització de la societat catalana", dins El noucentisme, vol VII, de la Història de la Cultura Catalana

professionalitzats com els intel·lectuals que utilitzaren l'argumentació històrica com part importa de la seva obra) i ha vist, entre les més importants, "punts de coincidència" prou significatius.¹⁵ Ella ha analitzat tant els que van romandre a l'illa com els que desenvoluparen la seva activitat al continent: Miquel dels Sants Oliver, Rafael Ballester, Miquel Ferrà, Guillem Forteza, Joan Estelric, Mn. Alcover, Benet Pons i Fàbregues, Lluís Martí, Miquel Bordoy... "Tots ells es trobaren braç a braç amb la política regionalista", apunta Peñarrúbia, que afegeix: "i, a més a més, no tingueren ocasió de confrontar-se perquè no deixaren de ser marginals dins la política de la Mallorca de la Restauració, dominada pel caciquisme i pel centralisme".¹⁶ Sobre aquesta mateixa qüestió, Isabel Graña ha parlat d'una "generació de 1917" també entre la intel·lectualitat mallorquina, fortament influïda pel noucentisme i obertament catalanista, que era integrada per alguns dels noms ja al·ludits, al quals ella n'afegeix d'altres, dels quals destaquem ací, perquè tenen obra històrica, Joan Pons i Marquès, Pere Oliver Domenge i Josep Sureda Blanes.¹⁷ Un grup que, com ella mateixa també ha apuntat, arribà a prendre una concreció institucional: l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923), que jugà un paper clau en la recuperació de la cultura i la llengua autòctona. A les relacions de Peñarrúbia i Graña encara caldria afegir-hi el puixant nucli d'erudits menorquins, on destaca la figura de Francesc Hernández Sanz (1863-1949), autor d'un compendi històric de l'illa publicat el 1908, membre fundador del grup catalanista "Nostra Parla", i director de l'Arxiu Històric de Maó (1910-1943) i de la "Revista de Menorca" (1898-1934).

En el cas del País Valencià,¹⁸ també es pot parlar d'un important impacte -- més del que s'ha dit fins ara-- de les inquietuts noucentistes, que ja havia estat apuntat per Manuel Sanchis Guarner: "En iniciar-se el segle XX un nou esperit

¹⁵ Isabel Peñarrúbia, La historiografia mallorquina de 1890 a 1920, dins Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939), ps. 73-140.

¹⁶ Op. cit. p. 130.

¹⁷ Isabel Graña, La generació de 1917 en el procés de conscienciació nacional de la Mallorca contemporània, dins "Randa" núm 35, ps. 101-112.

"En l'aportació teòrica al nacionalisme català feta per Emili Darder, Guillem Forteza, Pere Oliver i Domenge, Joan Estelrich, Antoni Salvà i Joan Pons Marquès, com a ideòlegs més destacats, perdura l'empremta del camí iniciat per Miquel dels Sants Oliver, les idees i l'exemple d'integritat de Gabriel Alomar i, sobretot, el guiatge i l'empenta d'un Miquel Ferrà que es declarava obertament catalanista: 'no regionalista ben entés i esfumat, amb atenuants i distingos, sino catalanista, es a dir, partidari de la reconstrucció de Catalunya com a nació, i de la integració de Mallorca dins un Estat català amb Barcelona per centre i capital".

¹⁸ A l'hora d'elaborar aquesta part referida a les terres valencianes he comptat amb la valuosa orientació de l'historiador Mateu Rodrigo Lizondo a qui, des d'ací, vull agrair el seu ajut.

començà a animar el valencianisme, accentuant les seues coincidències amb el catalanisme polític i literari".¹⁹ Això s'evidencià amb la creació de noves entitats i revistes com "València Nova" (1906), "Lo Crit de la Pàtria" (1907), "Renaixement" (1908), "Terra Valenciana" (1908) o "Patria Nova" (1915). El fenomen, segons el mateix Sanchis Guarner, "era un reflex del moviment polític de la Solidaritat Catalana, i un ressò del noucentisme, credo intel·lectual i estètic que s'imposava a Barcelona".²⁰ Malgrat la importància d'aquesta nova influència, no fou suficient com perquè es traduís en la constitució, a la capital valenciana, d'una institució d'alta cultura autòctona similiar a l'IEC o que articulés la seva tasca amb el programa de l'Institut. En un principi, aquesta havia d'ésser la funció del Centre de Cultura Valenciana, que havia promogut, el 1913, el diputat Joan Pérez Lucia, però l'entitat (fundada el 1915 sota la tutela de la diputació provincial i organitzada per l'historiador Josep Martínez Aloy) mai no arribà a complir una funció similar a l'institut barceloní, sinó que la seva actuació fou més aviat equiparable a la dels centres acadèmics tradicionals i el seu posicionament sobre el conreu científic amb la llengua pròpia va ésser també ambigu.²¹ Naturalment, això no treu que en el centre no hi haguessin, en càrrecs directius, historiadors de gran categoria, com el ja esmentat Martínez Aloy o Francesc Almarç Vazquez; o que comptés també amb d'altres importantíssimes figures clarament patidàries de les aspiracions de nou-cents i, fins i tot, vinculades al mateix IEC, com és el cas de Josep Sanchis Sivera.²² La qüestió encara no ha estat prou estudiada i en el futur caldrà precisar més quin fou el paper real d'aquesta institució i l'actuació concreta dels seus membres principals, enllà del judici apologetic i de la rebentada àcida.²³

¹⁹ Manuel Sanchis Guarner, L'evolució de la llengua literària dels escriptors valencians de la Renaixença, dins "Criterion" núm 17, Barcelona, 1963, p. 69.

²⁰ Op. cit. p. 70.

²¹ La qüestió fou ja denunciada per Miquel Duran de València, com recentment ha remarcat Pau Viciano a La temptació de la memòria, Ed. 3i4, València, 1995, p. 24.

²² Un balanç sobre la vàlua de l'aportació de moltes de les individualitats que van estar vinculades a l'entitat és a

Antoni Igual Ubeda, Historiografia del arte valenciano, Institució Alfons el Magnànim, València, 1956, ps. 146-173.

²³ Joan Fuster fou extremadament crític amb l'actuació de l'entitat, que la considerava "una institució provinciana, merament 'condecorativa', que reunia estudiosos locals de la més variada categoria" (Vegeu la veu "Centre de Cultura Valenciana" de la Gran Enciclopèdia Catalana, vol IV, Barcelona, 1973). Val a dir que la consideració fusteriana devia estar molt influïda per la trajectòria que l'esmentada institució va seguir en les últimes dècades del segle XX, de marcada esclerotització. En contrast amb aquesta versió, existeixen alguns estudis publicats pel mateix organisme sobre la seva pròpia història, com ara els articles Los

Al marge d'aquest centre, cal esmentar també, a la mateixa ciutat de València, dues altres entitats que van tenir una transcendència important en el camp de la història i l'erudició: L'Acadèmia de St. Carles de València (que experimentà una notable revitalització a principis de segle i que, d'ençà del 1915 edità la revista "Archivo de Arte Valenciano") i la societat de bibliòfils Acción Bibliográfica Valenciana, que a partir del 1921 començà a publicar cròniques i dietaris dels períodes medieval i modern. Ambdues, però, van complir una tasca més similar a les velles acadèmies que no als propòsits noucentistes. En canvi, a Castelló de la Plana sí que en aquell període arribà a quallar una institució més afí als principis del nou-cents. Segons l'esmentat Manuel Sanchis Guarner: "a Castelló de la Plana hi hagué llavors un intens moviment cultural superior en molts caires al coetani de la ciutat de València i Azorin pogué anomenar aleshores Castelló la capital intel.lectual del Regne." El 1919 es fundà la Societat Castellonenca de Cultura, que malgrat ésser una entitat "local", desenvolupà una feina sòlida i fecunda fins a l'esclat de la guerra de 1936-39.²⁴

La mancança d'una institucionalització cultural ben dotada amb cabals públics que abastès el conjunt del País Valencià i l'absència d'un programa cultural nacionalitzador comú arreu d'aquest territori, derivades de la inexistència d'un govern mancomunal --o la seva decidida inclusió, ni que fos de manera soterrada, dins del desplegat per la Mancomunitat catalana, com succeí amb les Illes o Andorra-- i d'una consciència nacional clara per part de la classe dominant (com passava també en el cas mallorquí) fa que, si s'aplica un criteri excessivament rigorista, no es pugui parlar pròpiament d'un "noucentisme valencià"; però sembla fora de dubte la influència notable que aquest corrent va tenir arreu de les terres valencianes. Encara que l'impacte es reduí a nuclis culturalitzats i "minoritaris", va jugar un paper decisiu en l'assumpció d'un major grau de consciència nacional, ja que constituí el llevat d'on sorgí el puixant valencianisme autonomista del període republicà. I és que potser fóra excessiu esperar que nuclis com la ciutat de València de l'època poguessin mobilitzar un

L años del Centro de Cultura Valenciana. Crònica de la commemoración jubilar i Conmemorando el cincuentenario del Centro de Cultura Valenciana, de Carmen Martínez-Aloy, ambdós publicats als "Anales del Centro de Cultura Valenciana" 2ª època, XXVI (1965) ps. 1-27 i 135-146, respectivament.

²⁴ Vegeu Vicent Falomir del Campo, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura". Index General (1920-1991), Generalitat Valenciana, València, 1992. També sobre la mateixa publicació, hi ha el treball de doctorat, inèdit, de Joan Ferreres i Nos, El Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura. Estudi Historiogràfic de 1920 a 1950 (Universitat Autònoma de Barcelona, 1992).

contingent intel·lectual i humà similar al d'una Barcelona que s'havia erigit, ja aleshores, en un centre puixant de l'Europa mediterrània occidental.

A l'hora de parlar d'individualitats del País Valencià que, per les seves idees o per la seva vinculació personal, es poguessin incloure dins una historiografia noucentista, caldria partir dels integrants de diferents nuclis. Un podria ésser l'esmentada Societat Castellonenca de Cultura, on el conreu de la història fou practicat pels seus membres més destacats: Àngel Sanchez Gozalbo, Manuel Betí, Joan Porcar o Lluís Revest. Un altre nucli important seria els dels integrants de les entitats valencianistes de principis de segle, on destacaren Miquel Duran i Tortajada, Eduard Martínez Ferrando, Faustí Barberà, Enric Navarro i Borràs o Jesús Ernest Martínez Ferrando --alguns dels quals, posteriorment, foren els puntals de l'autonomisme republicà.

I, encara de manera destacada, caldria considerar els que, en un pla estrictament acadèmic, van mantenir estrets contactes amb l'IEC i amb el nucli d'historiadors noucentistes barcelonins. Ja des dels primers moments del funcionament de l'Institut, historiadors de la categoria de Roc Chabàs (1844-1912) i Lluís Tremoyeres Blasco (1851-1920)²⁵ hi col·laboraren, com testimonia la documentació que s'ha conservat en l'arxiu de l'entitat.²⁶ Fins i tot arribaren a tenir --conjuntament amb J. Martínez Aloy (1855-1924)-- una participació molt destacada en l'organització de la participació de l'IEC a l'Exposició de Roma del 1911. Aquesta relació possibilità, poc temps després, l'establiment d'un vincle pròpiament orgànic amb la designació, el 1916, de Josep Sanchis Sivera (1867-1937) com a membre corresponent de l'Institut. Deixeble de Roc Chabàs, Sanchis Sivera fou, sens dubte, la figura principal d'aquest noucentisme historiogràfic valencià, tant pel seu prestigi científic (fou també membre de l'Acadèmia de Sant Carles, de la de Bones Lletres de Barcelona, i d'altres) com pel fet d'haver estat, en paraules de Sanchis Guarner, "un dels primers erudits valencians que tingué unes idees clares sobre les arrels catalanes de la cultura valenciana i la unitat de la llengua".²⁷ Es dona la

²⁵ Sobre el primer, Chabàs, vegeu la semblança feta al cap. I, a l'apartat "Panorama historiogràfic de finals del vuitcents". Pel que fa a Tremoyeres, el ja esmentat Antoni Igual ha apuntat que era un dels historiadors del tombant de segle que ja tenia un concepte modern de la història i de la crítica. Vegeu A. Igual, Historiografia..., p. 152.

²⁶ Vegeu Correspondència de Presidència. Arxivador núm 1 (1907-1910). Arxiu IEC, Barcelona.

²⁷ Manuel Sanchis Guarner, "Josep Sanchis Sivera", dins Gran Enciclopèdia Catalana, vol XIII, Barcelona, 1979.

Sobre la figura d'aquest historiador hi ha una semblança intel·lectual als "Anales de Centro de Cultura Valenciana" (Segona època, XIII, València, 1952), sense signar, segurament obra de Salvador Carreres Zacarès, secretari de l'entitat. Una relació de la seva bibliografia, fou

circumstància (i no és pas casual) que va mantenir amb F. Soldevila un cert contacte personal, com s'evidencia amb una carta del 6-III-1920, on Sanchis Sivera li agraeix a l'historiador barceloní el comentari que féu a "La Publicitat" d'un seu treball sobre Joan de Borja.²⁸

En aquest mateix grup d'historiadors acadèmics, potser també es podria esmentar Francesc Almarche i Vázquez (1875-1927), l'autor de la Historiografia valenciana (1919), de qui Ferran Valls Taberner va dir que d'ençà del 1907 (data de la celebració a Barcelona del primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó) "mai no va deixar d'estar en íntim contacte amb el moviment històric de Catalunya i de col.laborar-hi activament".²⁹ President de "Lo Rat Penat", secretari de l'Acadèmia de Belles Arts, corresponent de les Acadèmies de la Història de Madrid i de Bones Lletres de Barcelona, el mateix Valls Taberner, en l'article al.ludit, el definí com "un valencianista de cor i amorós de totes les terres que una mateixa parla enllaça i uneix espiritualment encara". El propi F. Soldevila en féu també una nota necrològica a la "RdC", on assenyala: "Pel fet d'haver-se ocupat de la història de Catalunya (o de la de València, que per a nosaltres tot és u) en diversos dels seus treballs, i pel fet d'ésser un bon amic de la nostra terra (circumstàncies que rarament es troben separades), escau de recordar ací, amb reverència i greu, el seu nom i la seva obra, dins de la qual destaca el seu treball sobre Ramon Muntaner, ciutadà de València, publicat en els volums del primer Congrés d'història de la Corona d'Aragó"³⁰

Més dubtosa seria la inclusió d'altres destacats historiadors com Josep Rodrigo Pertegàs (1851-1924) o Josep Martínez Aloy (1855- 1924), molt crític amb la institució mancomunal, polític conservador, alcalde de la ciutat de València, director del Centre de Cultura Valenciana i autor de la síntesi històrica de la "província de València" inclosa a la Geografía General del Reino de Valencia dirigida per Francesc Carreres Candi, que un historiador actual com Pau Viciano reconeix que "recollia les aportacions de la millor erudició renaixentista".³¹ En una relació general com la que es pretén fer ací, tampoc no es poden oblidar els casos singulars, com Josep Ribelles i Comín (1872 -

redactada pel mateix Sanchis Sivera i reproduïda a l'almanac anual de "Las Provincias", corresponent a 1940 (València, 1939).

²⁸ Es tracta de Algunos documentos y cartas privadas que pertenecieron al segundo duque de Gandia D. Juan de Borja, (València, 1919), que és l'edició i el comentari d'un fons documental de l'Arxiu de la Catedral de València.

²⁹ F. Valls Taberner en redactà la nota necrològica per a l'"Anuari de l'IEC" (1927-1931), p. 414.

³⁰ "RdC" núm 40, oct. 1927, p. 410.

³¹ P. Viciano, La temptació..., p. 25.

1951), autor de la monumental Bibliografia de la lengua valenciana (1915-1943), que s'afincà a Barcelona d'ençà del 1898, on fou funcionari de la Diputació de Barcelona (1905) i realitzà l'inventari de la llibreria catalana de Marià Aguiló, embrió de la futura Biblioteca de Catalunya.³²

A les terres de la Catalunya del Nord, la constitució de l'estat regional mancomunitari propicià el que es coneix com a "segona renaixença", que es perllongà fins al 1921, malgrat les desavinences sorgides amb el nucli erudit barceloní durant la primera Gran Guerra, a causa de l'actitud germanòfila d'alguns dels principals dirigents noucentistes. No ha de sobtar, per tant, que els més destacats historiadors nord-catalans figuressin habitualment en les principals publicacions cultes i fossin inclosos, sovint, dins el conjunt de la producció historiogràfica catalana, fins i tot quan havien escrit els seus treballs en francès. En els anuaris de l'IEC o als "Quaderns d'Estudi", es troben freqüents referències al "Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales", a la "Revue Catalane" o a l'entitat editora d'aquesta darrera publicació, la Société d'Études Catalanes, que aplegà els intel·lectuals defensors de la història i la cultura autòctones. Tampoc no cal sorprendre's per l'aparició, en les publicacions esmentades, d'articles signats pels més importants historiadors de l'altra banda de l'Albera, com Joan Capeille (1872-1952) --autor del Dictionnaire de biographies roussillonnaises (1914)--, Pere Vidal (1848-1929) o Josep Calmette (1873-1952) --coautor, amb l'esmentat Vidal d'una bibliografia rossellonesa (1906) i d'una història del Rosselló (1923), i responsable d'articles d'interès historiogràfic com Les historiens du Roussillon, publicat en el primer anuari de l'IEC del 1907. En el camp més específic de la història literària no es pot deixar de citar Joan Amade (1878-1949), Amadeu Pagès (1865-1952) --que el 1912 presentà, per primer cop, una tesi en català sobre Ausiàs Marc a la Sorbona de París (cosa que era impossible de fer a cap universitat de l'estat espanyol) i Josep Sebastià Pons (1886-1962).

L'impacte noucentista es féu notar també a la Franja de Ponent, com ha remarcat Joaquim Monclús, ja que un dels historiadors més destacats, Miquel Joan Cabré i Aguiló (1882-1947) es formà, en bona part, "a l'ombra de l'IEC", malgrat que després es traslladés a Madrid.³³ Aquesta vinculació amb la principal institució d'alta cultura ajuda a explicar el descrèdit de les tesis aragonistes per part dels principals erudits de la zona, ja d'ençà de principis del nostre segle.

³² Jordi Rubió i Balaguer li dedicà una nota necrològica a l'"Anuari de l'IEC" 1952, ps. 89-90, reproduïda també a Mestres, companys i amics (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991).

³³ Joaquim Monclús, L'IEC visita la Franja de Ponent, dins "Avui" 9-XI-1997, p. 24.

4.3.-Característiques generals

El principal tret comú entre tots els noms que fins ara s'han esmentat seria, d'acord amb la mateixa definició adoptada, la seva participació o identificació amb la institucionalització mancomunal en el cas dels historiadors principatins i l'intent d'emular-la o d'afegir-s'hi per als de la resta de territoris catalans. A part d'aquest punt de partida, però, quins altres elements els uniren? Naturalment, pel caire d'assaig de definició d'aquest text, només ens plantegen ací els trets principals, com a primera hipòtesi de treball. Un dels més rellevant fou, sens dubte, el d'aprofundir la línia ja marcada pels seus predecessors d'unir la reivindicació d'una cultura i una historiografia desprovincianitzada amb una major exigència de rigor científic. Els exemples són nombrosos i no tan sols es troben entre els membres més joves. Lluís Bertran i Nadal (1857-1913), que podríem incloure en el bloc dels "fundadors", ja en el primer número de la "Revista dels Estudis Catalans" (gener-març de 1907) que ell dirigia, defensà que el professor havia d'ésser "implacable" i explicar la història "tal com raja de les més autorisades fonts, clara o tèrbola, dolça o amarga". Això suscitava una pregunta que ell mateix plantejava i contestava en el mateix article esmentat: "De manera que aixís, totes aquestes llums, tots aquests espendors, que'ls alumnes, patriotes entusiastes, venian a buscar en aquesta càtedra se tornaran tenebres, severitat, desengany, amargura? (...) Ab el nostre sistema, el Rey Jaume I se veura ab un clar-y-obscur més pronunciat que qui sab si encara contribuirà a agegantar més sa figura, y ab el mateix fer potser lograrem esvahir una mica les espeses tenebres que voltan a Joan II y fer conèixer sa verdadera figura moral y política".

Els més joves i els membres més conscients del problema explicitaren amb major contundència aquesta direcció. Així, Ramon d'Abadal, el 1922, precisament en una recensió crítica del volum conjunt de Ferran Valls i Taberner i Ferran Soldevila Història de Catalunya (1922), per refermar l'orientació seguida pels autors, es pronunciava amb gran rotunditat: "En el domini científic (sinó en altres terrenys) cal que el nostre nacionalisme sigui desapassionat, tot i essent ferm, radicalíssim. La veritat i l'exactitud abans de tot".³⁴

I aquesta major fermesa també es troba en la seva aspiració d'assolir una cultura desprovincianitzada, culminació d'un procés de major presa de consciència nacional. Així, la lluita contra la situació de diglòssia i la defensa de

³⁴ Ramon d'Abadal, recensió crítica dins "Quaderns d'Estudi", núm 53, oct-des. 1922, ps. 378-379.

la normativa de l'IEC, foren dos punts definitoris del col·lectiu, per bé que es manifestaren de manera molt ambigüa encara entre alguns dels membres fundadors. Nicolau d'Olwer ha explicat la situació:

"La generació nostra vingué a la llum de la cultura en moments de reivindicació nacional. L'hegemonia de la llengua castellana ja no era admesa com a fet natural: era sentida com a imposició d'autoritats forasteres, amb estat de guerra i llei de jurisdiccions. Per això és la nostra generació la primera a rompre el bilingüisme".³⁵

Segons l'esmentat Nicolau, aital actitud diferia de l'adoptada per la mateixa generació de Rubió i Lluc, que no havia posat fites a l'ús de la llengua catalana i per la qual tenia "les màximes ambicions, excepte una: la del seu imperi exclusiu".³⁶ Aquesta decidida opció en favor d'una normalització completa de la llengua en el seu ús col·loquial i en els seus usos cultes era reflex del major grau de compromís adoptat també, com ja apuntàvem, en la mateixa concepció nacional. Recordem, en aquest sentit, la frase ja citada de Joan Lluís Marfany: "Patriotisme català i patriotisme espanyol no sols es divorcien sinó que esdevenen antagònics".³⁷ No ha de sobtar, doncs, que aleshores s'explicités més nítidament quin era l'àmbit territorial propi de la llengua i la cultura catalana, i que un terme com "països catalans" o d'altres de sinònims es trobin sovint en els escrits de l'època --encara que, naturalment, no com a fórmula sistematitzada del concepte, cosa que no es produiria fins a l'obra de Joan Fuster.

Un testimoni d'excepció d'aquell moment, l'escriptor Josep Pla, ha insistit molt en els resultats efectius del procés desprovincianitzador: "Férem un pas considerable en la liquidació del provincianisme, per centrar-nos en la nostra autèntica personalitat. D'aquesta presa inicial de posicions, pràcticament encara en vivim. En tot cas, els qui som supervivents no podríem pas oblidar-la. Tots els esforços que s'han fet per provincialitzar-nos, per debolir els lligams d'aquest país amb Europa, han estat importants i aparentment d'una gran eficàcia, però han estat efímers. I és que les posicions culturals, obra de Prat de la Riba, foren construïdes sòlidament, més sòlidament, en tot cas, que les posicions político-electoral"³⁸

Com ja s'apunta en l'esmentat paràgraf, la desprovincianització cultural i el major grau de consciència nacional van dur a una major connexió amb Europa i

³⁵ Caliu, p. 38

³⁶ Op. cit. p. 37.

³⁷ J.L. Marfany, Mitologia de la Renaixença i mitologia noucentista, dins "L'Avenç" 164 (novembre 1992), p. 26.

³⁸ J. Pla, Eugeni d'Ors, dins Homenots (Primera sèrie), vol XI de Obres completes Editorial Selecta, Barcelona, 1958, p. 136.

això alimentà un sentiment cosmopolita. El mateix Pla també ho constata: "En síntesi diré una vegada més que el noucentisme representa el moment àlgid de l'uropeisme en aquest país i, per tant, el punt més baix del tradicionalisme cultural peninsular, ja molt en baixa, però encara persistent"³⁹

La vocació internacional anà més enllà d'una simple aspiració programàtica i va aconseguir prendre algunes concrecions.⁴⁰ Així, de cara a l'exterior, Institut d'Estudis Catalans va aconseguir el reconeixement internacional de la comunitat científica catalana com a tal. Una fita --en la qual els historiadors hi jugaren un paper clau-- iniciada tímidament amb l'intercanvi de publicacions i amb gestos com l'admissió d'articles en català a la "Revue Hispanique" --la primera publicació estrangera que els va admetre--, que s'afermà amb l'assistència a congressos internacionals i que culminà amb l'admissió de l'Institut a la Unió Acadèmica Internacional (1923). D'altres mostres d'aquesta mateixa voluntat són els viatges d'ampliació d'estudis a l'exterior que van emprendre els historiadors catalans més destacats, l'atenció amb què se seguia la producció forana o la política d'atracció dels intel·lectuals estrangers més brillants del moment practicada pels famosos Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi.

El canvi experimentat en relació a l'etapa final del segle passat, doncs, fou qualitativament i quantitativament espectacular, però això no ens ha de dur a negligir el fet que alguns punts fonamentals del programa noucentista partien ja del moviment renaixentista de la centúria anterior, com ara la noció d'independència cultural que ja postulà Joaquim Rubió i Ors. Ni tampoc no s'ha de menystenir el fet que el modernisme constituí, durant la darrera dècada del segle passat, un pas més en l'orientació desprovincianitzadora i cosmopolita, ja que segons l'esmentat Joan Lluís Marfany, fou un "procés de transformació de la cultura catalana de cultura tradicionalista i regional en cultura moderna i nacional".⁴¹ Remarcar aquests elements de continuïtat no rebaixa la importància de la ruptura ideològica del nou-cents en relació amb el vuit-cents i contribueix a evidenciar una altra de les característiques generals del moviment noucentista: el seu antivuitcentisme.⁴² Efectivament, els noucentistes es definiren també per oposició als seus predecessors. Aquesta actitud, enllà de consideracions estrictament estètiques i culturals, responia, en el fons, a una voluntat política de fer creu i ratlla amb el que havia estat la política del XIX,

³⁹ Josep Pla, Op. cit. p. 135.

⁴⁰ Una visió més detallada de la qüestió es dona al cap. VI: "Europa i el món".

⁴¹ J.L. Marfany, Aspectes del modernisme, Ed. Curial, Barcelona, 1990, 8ª ed. p. 34.

⁴² Sobre els avenços fets en el camp historiogràfic, vegeu al cap. I, l'apartat "Panorama historiogràfic de finals del vuitcents".

judicada globalment com un fracàs que culminà amb la pèrdua de les darreres colònies espanyoles el 1898. És en aquest sentit que Josep Pla afirmà que el partit hegemònic del procés institucionalitzador, la Lliga, "fou un partit noucentista, fatigat del passat, contrari al vuit-cents".⁴³ Naturalment, l'atac implacable als predecessors era també una exigència inevitable si el nou moviment es volia erigir en nova elit intel·lectual.

Així, doncs, els historiadors noucentistes tendiren a marcar una divisió taxativa en relació amb llurs col·legues del segle anterior, que en ocasions esdevingué crítica implacable. S'arribà a desfermar una veritable passió desmitificadora contra els principals mites històrics construïts pels estudiosos vuitcentistes. La desautorització de Víctor Balaguer fou general, es començà a destriar els elements llegendaris o falsejats de les cròniques medievals i de les principals fonts escrites, i s'inicià una sistemàtica i veritable depuració historiogràfica.

També a diferència de llurs antecessors, els historiadors noucentistes abordaren nous àmbits i períodes d'estudi. El passat medieval es va mantenir encara com a l'àmbit d'anàlisi privilegiat, ja que segons la consideració d'Antoni Rubió i Lluc (que seguiren els seus deixebles) era el "període nacional". No obstant això, també es produí una obertura als temps moderns, que es pot constatar amb l'aparició d'una secció fixa dedicada al període en els "Anuaris" de l'Institut o amb els treballs d'alguns dels membres destacats del grup, com ara Ferran de Sagarra, que centrà molts dels seus estudis en la guerra dels Segadors, en la de Successió i en el conflicte carlí. Així mateix, el conreu de la història de l'art i de la literatura va experimentar un creixament extraordinari. Pel que fa a l'art medieval es descobriren les pintures murals romàniques gràcies a la iniciativa de Josep Pijoan i es va poder elaborar una primera teorització global sobre l'origen del romànic català, obra de Josep Puig i Cadafalc. On els avenços encara foren potser més espectaculars, fou en el terreny arqueològic (propiciats pel fet de poder disposar d'importants fons públics per finançar les excavacions), que estimularen l'interès per la prehistòria i el món antic. En poc temps, es van poder conèixer molts períodes del passat més remot dels quals, com ha remarcat Miquel Terradell "no es tenia cap notícia".⁴⁴ I s'arribà a una sistematització de la prehistòria gràcies a l'obra de Pere Bosc Gimpera (que compregué no tan sols les terres catalanes, sinó tota la Península ibèrica, Portugal inclòs), al mateix temps que s'aconseguí un

⁴³ Josep Pla, "La comissió política de la Lliga Regionalista", dins Caps-i-puntes, vol 43 de Obra completa Ed. Destino, Barcelona, 1983, ps. 553-576.

⁴⁴ Miquel Terradell, "Els estudis arqueològics", dins Un segle de vida catalana 1814-1930, vol II, ps. 1453-1458.

coneixment notabilíssim de l'assentament grec d'Empúries, cosa que, com ha remarcat Alexandre Cirici i Pellicer, alimentà "el gran mite noucentista de la Catalunya grega".⁴⁵

De fet, aquest mite tenia molt a veure amb la idea de clacissime, tan grata als noucentistes. Els servia d'inici d'un cicle històric de llarg abast que, com ha remarcat Albert Balcells, partia d'una primera influència clàssica exterior (la Catalunya grega) per culminar, segles després, en una nova classicitat medieval plenament catalana (el domini català de la Mediterrània i, de manera ben significativa, de la mateixa Grècia).⁴⁶ En aquest cicle, el romànic era la primera manifestació d'una cultura pròpia que aleshores ja despuntava i que prengué la seva eclosió amb el gòtic, que s'expandí enllà de la mar. D'ací la consideració del període medieval com a període nacional, és a dir, d'expansió política i cultural, fàcilment equiparable a les idees d'"imperialisme" i de difusió de la "civilitat" pregonades pel nou-cents. Aquest cicle de llarg termini es tancava amb la modernitat més immediata, moment de l'assumpció de la "nova classicitat" defensada pel noucentisme, un cop superades les preteses indeterminacions del vuit-cents i la suposada llarga "decadència" dels segles anteriors (que ha estat impugnada per la historiografia actual).

Totes les característiques que s'acaben d'esmentar (participació en el tramut mancomunal, exigència de rigor científic, opció per una cultura desacomplexada i per una normalització lingüística completa, cosmopolitisme, antivuitcentisme i crítica antiromàntica, interès per nous àmbits i períodes, etc...) es troben de manera nítida en l'obra de F. Soldevila. Sobre alguns d'aquests aspectes ja se n'ha fet referència anteriorment, sobre d'altres se'n farà una anàlisi detallada més endavant. Ara, però, vegem una mostra del seu antiromanticisme historiogràfic en la duríssima crítica que féu, el gener de 1925, de l'obra de Víctor Balaguer i d'Antoni Bofarull a la "Revista de Catalunya". Parteix del criteri, també compartit per Antoni Rovira i Virgili, que les històries de Catalunya de Balaguer i Bofarull "més que velles eren mortes". I, de Balaguer, encara assenyala: "Bofarull va refutar-lo, Aulèstia va prescindir-ne, Valls Taberner i el qui signa aquesta crònica van considerar-lo inexistent".⁴⁷ La severitat d'aquest judici afecta també tots els elements llegendaris i mitificadors que conté l'obra del principal historiador romàntic, i només mostra una certa simpatia envers ell cap al final de l'escrit:

⁴⁵ A. Cirici, "Els estudis sobre art", dins Un segle de vida catalana 1814-1930, Ed. Alcides, Barcelona, vol II, p. 1458-1468.

⁴⁶ Albert Balcells, Història de l'IEC (en preparació)

⁴⁷ El centenari de Víctor Balaguer, dins "RdC", 7 (gener 1925), ps. 59-61.

"Amb els lectors i admiradors populars de la 'Història' de Balaguer comença aquesta tradició ininterrompuda de preparació històrica, bona o dolenta, exacta o llegendària, que hom troba en les nostres classes populars, i que fa sovint d'un simple salta-taulells o viatjant de comerç un formidable polemista".

Per tot el que s'ha apuntat, no hi ha cap dubte que la formació de F. Soldevila com a investigador es féu en el període àlgid del moviment i que ell en quedà marcat de per vida. Malgrat això, ell va evolucionar, conjuntament amb tot un bloc d'historiadors de formació també noucentista, cap a unes posicions que cada cop es distanciaren més i més dels pressupòsits inicials d'aquest corrent, i sobretot de les dependències polítiques que la realització del programa del nou-cents havia comportat.

4.4.-Neonoucentisme?

A conseqüència del progressiu distanciament de F. Soldevila i de tot un grup d'intel·lectuals formats en el període àlgid del noucentisme cap a posicions cada cop més originals, Joan Fuster va parlar de l'existència d'una nova generació que ell qualificà de "neonoucentista". Segons aquest analista "s'estalviaren ja l'enlluernament del Glosari i se sentiren atrets per problemes i per doctrines molt diferents".⁴⁸ I afegeix:

"En un moment o altre, tots els neonoucentistes van criticar el Noucentisme primitiu, i ho van fer, de vegades, amb independència de la qüestió d'Ors. La seva crítica (...) tendia a acusar els peoners del moviment d'haver frustrat o de no haver realitzat el programa que havien promès"⁴⁹

En un sentit similar, Joan Triadú ha qualificat F. Soldevila com a un "home de lletres català del postnoucentisme"⁵⁰

Aquesta definició de "neonoucentisme" proposada per Fuster, però, ha estat impugnada per Joan-Lluís Marfany que considera que el terme pot "embolicar la troca" i que "cal malfiar-se dels neo-ismes".⁵¹ Sobre el primer aspecte, l'esmentat autor argumenta:

"Vull dir que el mot no ingressi ràpidament en els esquemes interpretatius de la nostra història de la cultura com a període i part d'un procés històric, en

48 Literatura... p. 196

49 Op. cit. p. 196

50 Joan Triadú, Ferran Soldevila: Passió i acció, dins "Serra d'Or" juliol 1971, p. 21

51 Joan-Lluís Marfany, Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de 'Literatura Catalana Contemporània' de Joan Fuster), dins "Els Marges" núm 1 (maig 1974), ps. 49-71.

comptes de quedar-se en el que és en el llibre de Fuster: una etiqueta enquadradora, dins del catàleg, d'uns quants noms i uns quants títols".⁵²

I sobre el segon:

"(...) aquests termes reflecteixen sobretot la incapacitat dels especialistes per a explicar històricament una certa parcel·la de la cultura d'una col·lectivitat, per a incorporar-la, com cal, a la història d'aquesta comunitat. Hom recorre aleshores a la trampa de definir aquesta parcel·la a través de la referència associativa a una altra parcel·la anterior, més ben definida com a terme històric no tant perquè hagi estat més estudiada i més ben compresa, com perquè el nom amb la qual el dissenyem l'hem heretat dels mateixos interessats i posseeix, doncs, un cert valor històric".⁵³

Malgrat aquests advertiments de Marfany, és molt evident que, des d'una perspectiva historiogràfica, va existir un important canvi d'actitud per part d'un grup d'historiadors i d'intel·lectuals d'arrel noucentista que respon a uns condicionants històrics molt concrets. Un d'ells és la fractura que entre les elits intel·lectuals va provocar l'intensificació de la guerra social desfermada pels volts de l'any 1920, que --com ha assenyalat Jordi Casassas-- és el que, en darrer terme, explica la fundació d'Acció Catalana (fruit en bona part de l'escissió del partit fins aleshores hegemonitzador de tot el procés, la Lliga) i l'aparició de la Unió Socialista de Catalunya.⁵⁴ Dues organitzacions on els intel·lectuals professionalitzats jugaren un destacat paper, raó per la qual el citat Casassas les considera com a dos punts de cristallització del que ell anomena "procés d'autocomprensió" d'aquest grup social.⁵⁵

L'altre fet històric que marca un punt d'inflexió inequívoc és la desaparició de la Mancomunitat a conseqüència de la implantació de la Dictadura de Primo de Ribera. Això no tan sols va provocar que desaparegués la principal plataforma des d'on aplicar el programa del nou-cents, sinó que desfermà en molts intel·lectuals una actitud cada cop més crítica envers l'actuació que havia conduït a aquella situació. La bel·ligerància anticatalana i antisocial de la primera dictadura no va fer sinó aguditzar la posició antitètica d'un col·lectiu no pas negligible, que va acabar adoptant una posició decidida de ruptura contra el règim monàrquic.

No cal pas insistir en una pugna terminològica, però cal tenir ben present que és sota aquesta conjuntura històrica que es conformà l'embrió d'un equip intel·lectual republicà i catalanista --en bona part integrat per membres formats

⁵² Op. cit. p. 66

⁵³ Op. cit. p. 67.

⁵⁴ J. Casassas, La configuració...

⁵⁵ Vegeu l'apartat "Cap a la professionalització dels intel·lectuals". (Cap. III).

amb el noucentisme-- que fou el que va definir la política cultural de la Generalitat republicana.⁵⁶

Com es va concretar aquest canvi d'actitud al qual abans es feia referència? Sembla molt encertada l'observació de Fuster segons la qual pels volts dels anys vint es pot detectar una radicalització de molts aspectes del programa del noucentisme per part d'importants elements del món intel·lectual, així com la reivindicació d'altres aspectes que semblava que havien estat abandonats. La posició antitètica a la qual els va abocar després la dictadura no féu sinó estimular llur actitud crítica i afermà l'opció decidida de la majoria en favor d'un canvi de règim d'orientació republicana. Així mateix, estimulà una anàlisi també desaprovatòria envers la política seguida durant la primera experiència de govern autònom català del segle. Això darrer es concretà, sobretot, en una bel·ligerància aguda contra l'elitisme cultural que s'havia practicat durant el període d'hegemonia del noucentisme. Era molt difícil que aquest grup s'organitzés, en una situació de dictadura, en un corrent molt ben organitzat o en una "escola", per bé que eren els qui articularen, de manera efectiva, el front de la resistència cultural contra el règim. No passà d'ésser un embrió del que es desenvolupà durant els anys de la Generalitat republicana, quan bona part d'aquest nucli de catalanistes republicans passà a ocupar els llocs claus en la política cultural del nou règim i, des d'aquesta posició preeminent, va poder iniciar un programa innovador.

En l'obra de F. Soldevila (a qui es pot considerar una de les figures emblemàtiques d'aquest col·lectiu de catalanistes republicans) trobem molts d'exemples d'aquest "canvi d'actitud". No en va ell fou un dels que ingressà (en bona part empès pel seu germà Carles) a Acció Catalana quan es formà el partit i fou una figura destacada durant la dictadura per la seva posició de defensa de la catalanitat i de la democràcia.⁵⁷ Així, en la seva producció dels anys vint, es troben moltes mostres de la radicalització de l'esperit crític i de la voluntat de revisió historiogràfica profunda que caracteritzava tot aquell col·lectiu. En un article al diari "La Publicitat" del 3-IX-1927, Història i aigua de roses?, va sortir al pas de les acusacions que el periodista Josep Pla feia, globalment, als historiadors de l'època, als quals imputava posicions cofoies i censurava llur actitud de callar "davant la insuficiència política dels catalans". F. Soldevila hi afirmava que "els nostres historiadors no solament no ho troben tot bé en la nostra història, sinó que hi troben força coses malament" i aportava,

⁵⁶ Sobre aquest col·lectiu, vegeu al cap. VII, l'apartat "Els intel·lectuals republicans d'esquerra".

⁵⁷ Vegeu en el pròxim capítol, l'apartat "La resistència a la dictadura de Primo de Rivera".

com a exemple, les crítiques que Antoni Rovira i Virgili feia de Jaume I al quart volum de la seva Història de Catalunya per tal que es comparaessin amb "les lloances ditiràmiques dels vells panegiristes" i es comprenguéss "d'un cop la veritable revolució que s'ha operat en el camp de la nostra historiografia". Ell mateix, en un article anterior, Fou Aurembiaix d'Urgell amistançada de Jaume I?, havia contribuït també a desacralitzar la figura d'aquell sobirà.⁵⁸ En el seu escrit, responia afirmativament a la pregunta que ell mateix plantejava en el títol i conclouïa el següent:

"Sia com sia, l'orfeneta desvalguda i el cavalleresc defensor de què ens parlen els historiadors romàntics, se'ns presenten avui amb un aire molt menys ingenu i generós".

No en va defensar, a La valor de la història, que "tota falsificació de la història, en el sentit que sigui, és un perill per al poble al qual s'adreça", ja que invalida tota possibilitat d'alliçonament, que és, segons ell, un dels elements que li confereix el gran interès que té aquesta disciplina.⁵⁹ Com si aquest seu pronunciament personal no hagués estat suficient, reivindicà, a Els historiadors catalans, els criteris de rigor que havien adoptat tant ell com el conjunt d'investigadors afins de la seva generació, aquest cop contra les crítiques d'excessiu patriotisme català fetes pels representants de la historiografia nacionalista espanyola.⁶⁰ Hi afirmà cataegòricament: "No cerco sinó la veritat històrica. No tinc cap fe en la mixtificació de la història amb finalitats patriòtiques".

En l'escrit de F. Soldevila on, però, es fa més explícita una línia de ruptura amb els antecessors és, potser, a El tòpic de la fredor, on contestava l'actitud de Joan Vallès i Pujals (1881-1966), que es queixava de l'"esperit de severa crítica" amb què eren fets els treballs històrics d'aquells moments.⁶¹ Aquesta declaració de Vallès i Pujals (que havia estat president de la Diputació de Barcelona en el període 1918-1924 i que era un destacat dirigent de la Lliga) va ésser feta arran de la publicació del seu llibre Elogi de Catalunya (1928), on l'argumentació històrica jugava un notable paper. Soldevila havia volgut contestar aquest autor perquè, precisament, no es tractava de cap membre de la generació d'empelt renaixentista, sinó d'un que "es troba molt més a la vora d'allò que ell anomena generació actual" i perquè havia estat també una figura política destacada de l'estat regional. La queixa de Vallès i Pujals il·lustra molt

58 "Revista de Catalunya" núm 28 (octubre 1926), ps. 399- 410.

59 "La Publicitat" 2-VII-1925.

60 "La Publicitat" 21-VII-1925

61 "Revista de Catalunya" núm 47, maig 1928, ps. 449-456.

Reproduït recentment a Ferran Soldevila. Textos d'història i política ps. 93-100.

bé la "marxa enrere" que volien imposar molts dels mateixos responsables de la institucionalització mancomunària, espantats de l'aplicació de punts del propi programa noucentista que ells trobaven excessivament "radicals", com ho podia ésser la revisió historiogràfica engegada. En el seu article, el nostre historiador va desmentir que existís cap manca d'entusiasme entre els cap de brot de la intel.lectualitat coetània i va precisar que "si fredor volgués dir el contrari de xovinisme, aquesta fredor no seria sinó lloable". Aprofità l'ocasió per fer-hi una exposició nítida del principi renovador que calia dur a terme contra tota temptativa nostàlgica:

"Veure els defectes d'un poble i deixar caure els braços inermes, tot murmurant que no hi ha res a fer, és un covard capteniment. Tancar els ulls als defectes per no veure sinó les bones qualitats, és un capteniment insensat. Cercar els defectes, posar-los ben al descobert, per tal de combatre'ls o de contrarestar-los, cercar bé les qualitats, sense deixar-se enlluernar per vanes lluïssors, sospesar-les, confrontar-les amb els defectes, arribar, en fi, a penetrar la veritable essència d'un poble, i treballar en conseqüència, treballar àdhuc si el resultat de la confrontació ha estat deficitari: aquesta ens sembla la sola conducta digna i viril a seguir, i, per dir-ho tot, la sola que pugui tenir possibilitats de victòria."

També pel que fa a la qüestió nacional hi trobem, en els escrits de Soldevila dels anys vint, un aprofundiment que en d'altres noucentistes "primitius" --com en deia irònicament Fuster-- havia minvat notablement. En els seus articles periodístics d'aquella època tractà sovint temes d'arreu dels territoris catalans. Així, per exemple, a la "Revista de Catalunya" dedicà especial atenció a qüestions referides al País Valencià, a les Illes o al Rosselló. No solament a les figures històriques destacades del període medieval --com Els Borja (Núm 38, agost 1927) o Sant Vicenç Ferrer (Núm 40, oct. 1927 i Núm 46, abril 1928)-- i a les històries locals --Menorca prehistòrica (Núm 3, set. 1924), Història de Vinaroç (Núm 59, oct. 1929)--, sinó també a les qüestions que afectaven el tram cultural, com ara Desperfectes a l'Arxiu Municipal de València (Núm 5, nov. 1924) o Publicacions de la Societat Castellonenca de Cultura (Núm 36, juny 1927). Sobre l'autor nord-català Joan Amade i la seva tesi doctoral Origines et premières manifestations de la renaissance littéraire en Catalogne au XIXè siècle, hi dedicà tres llargs articles⁶². Allò més significatiu de la seva visió global és el fet que no dubtà en utilitzar el terme "països catalans" per a designar el conjunt nacional en el seguit d'articles dedicats a l'estudi del volum III del llibre de Roger B. Merriman:

⁶² Els elements tradicionals i els orígens de la Renaixença literària catalana (Núm 17, nov. 1925), Els factors nous en l'origen de la Renaixença catalana (Núm 18, des. 1925) i El romanticisme i els començament de la Renaixença catalana (Núm 19, gener 1926)

"Així presenta el professor Merriman la primera estada de Carles V a la Península en la part concernent als països catalans (...) En un pròxim article examinarem els altres passatges d'aquest volum on l'il·lustre historiador nord-americà tracta de fets relacionats amb els països catalans"⁶³

D'acord amb aquest enunciat, el segon dels seus escrits és dedicat a Carles V i els valencians, i en el tercer analitza la germania mallorquina. Evidentment, aquest criteri no fou aplicat sistemàticament i sense dubtes o incongruències al llarg de la seva obra posterior (cal tenir present que la concepció moderna de la noció "països catalans" no es formulà fins aproximadament als anys seixanta, amb l'obra de Joan Fuster), però sí que indica clarament un reconeixement nítid de quin era per a ell, ja en aquells moments, l'àmbit d'estudi propi de la historiografia catalana.

Finalment, cal remarcar que són també molt nombroses les seves crítiques a l'elitisme cultural que fins aleshores s'havia practicat. En una seva crònica sobre l'obertura dels cursos dels Estudis Universitaris Catalans de l'any 1924 fa aquesta proposta:

"(...) quan les circumstàncies ho permetran, convindria preocupar-se d'organitzar, al costat de les classes d'especialització (...) classes de divulgació, on cada curs, amb un nombre relativament reduït de conferències, sigui exposada d'una manera vívida i amena la totalitat del programa. Així s'aconseguiria una doble finalitat necessària: la de formar especialistes i la de formar el poble."

Aquesta necessitat de combinar la investigació amb la divulgació comportava una certa crítica de les directrius que havia seguit la política cultural mancomunària, que no s'havia pas caracteritzat per incidir en els aspectes divulgatius. Segons F. Soldevila, calia corregir aquesta línia d'actuació i, per assolir una divulgació efectiva, calia anar més enllà de les limitacions que, en matèria escolar, havia tingut l'experiència mancomunada. No en va, tal i com exposà en l'article L'ensenyament de la Història, l'escola era el lloc clau per aconseguir-ho.⁶⁴ En aquest escrit responia al líder de la Lliga, Francesc Cambó, que en un altre article a "La Veu de Catalunya", havia deplorat el generalitzat desconeixement de la història de Catalunya i havia reclamat una campanya de premsa. Soldevila li donava la raó en la constatació del fet, però afirmava que aquest problema era "derivat del problema de l'ensenyament, i aquest ho és, al seu torn, com tants d'altres que ens assetgen, de la nostra situació dins l'Estat espanyol". Segons ell:

⁶³ Un llibre sobre Carles V, dins "Revista de Catalunya" núm 31 (geny 1927), p. 43.

⁶⁴ "La Publicitat" 1-IV-1931

"els esforços que es facin --i que cal fer i intensificar tenaçment-- al marge de l'ensenyança oficial --conferències, cursets, publicacions de divulgació-- podran aconseguir resultats eficaços, però ja no arribaran a obtenir l'extensió i l'oportunitat de l'ensenyament escolar".

De manera conseqüent a l'ideari exposat, la seva obra, ja d'ençà d'aleshores, començà a seguir aquesta doble direcció d'alta investigació i de síntesi divulgativa que es convertí en una de les principals característiques de la seva producció historiogràfica. Aquesta duplicitat era plenament assumida i conscient en el "Prefaci" del seu llibre Recerques i comentaris, del 1929:

"Així, en conjunt, aquest llibre respon a la nostra posició com a historiadors --posició equidistant entre el diletant i l'especialista, segons la preciosa definició que en donava, a Londres, l'any passat, després del sopar anual de la Historical Association, Mr. W. R. Halliday: 'L' especialista --deia-- és l'home que coneix cada cop més sobre cada cop menys (...); el diletant, aquell qui coneix cada cop menys sobre cada cop més (...)".⁶⁵

El fet, des d'una perspectiva metodològica, no era pas anecdòtic ja que comportava també una certa correcció de la línia de conreu exclusiu de la monografia històrica especialitzada que havien imposat els historiadors del tombant de segle i que havien consolidat els noucentistes de primera fornada.

4.5.-Les afinitats electives

F. Soldevila no tan sols compartí característiques i inquietuds comunes amb el nucli d'historiadors noucentistes del qual féu part, sinó que establí vincles sovint molt estrets amb alguns dels principals representants. Abans s'ha analitzat la seva relació amb el nucli de membres fundadors de l'IEC i amb Jordi Rubió⁶⁶, ara convindria veure breument quina amistat va mantenir amb d'altres components d'aquesta institució que s'hi incorporaren posteriorment.

4.5.1.-Un guiatge orientador.

El primer nom que cal citar és el de l'historiador i hel.lenista Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961), no en va ell fou qui el va rebre i atendre la primera vegada que Soldevila va anar a l'Institut, durant els curs 1909-1910. En aquella època, Nicolau era secretari-redactor i no en fou nomenat membre adjunt (de la Secció Filològica) fins al 1917, per bé que passà a numerari l'any següent, el 1918. Malgrat la seva adscripció a la "filològica" ell s'havia dedicat bàsicament, de manera molt reeixida, als estudis hel.lenístics i a la història de la cultura i de

⁶⁵ Llibreria Catalònia, Barcelona, 1929, ps. 9 i 10.

⁶⁶ Vegeu "Un àmbit de relació privilegiat" (cap. III).

la literatura; camp, aquest darrer, on ja havia publicat alguns estudis molt notables com Gerbert (Silvestre II) i la cultura catalana del segle X (1910) i Literatura catalana. Perspectiva general (1917). Aquesta línia, de combinar el conreu de les lletres i de la història, la va mantenir durant tota la seva trajectòria intel·lectual, cosa que el converteix en un dels principals historiadors noucentistes i també en un dels capdavanters del grup d'historiadors republicans d'esquerra, malgrat que l'estudi de la seva producció historiogràfica encara estigui per fer.⁶⁷ D'entre els seus títols de més marcat caràcter històric publicats abans de la dècada del anys trenta, cal destacar: L'expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental (1926), La crònica del Conqueridor i els seus problemes (1926), El pont de la mar blava (1928), Resum de literatura catalana (1927) i Paisatges de la nostra història (1929). La vàlua de la seva producció erudita també va merèixer la consideració de F. Soldevila, que aquest no feia pas extensiva a la seva activitat política, malgrat que (o precisament per aquesta mateixa causa) havien militat junts a Acció Catalana, partit del qual Nicolau en fou un dels fundadors i dirigents, després d'haver estat adscrit primer a la Lliga. A Al llarg de la meua vida Soldevila anotà: "He lloat més d'un cop en Nicolau. M'he guardat sempre, però, de lloar-lo com a polític. D'altra banda, és un home d'un poder de simpatia com pocs n'hi ha"⁶⁸ Aquesta valoració no ha pas de sorprendre gaire, puix que, com ha reportat Jordi Rubió: "Nicolau tanmateix, i ell ho va dir i ho va escriure més d'una vegada, se sentia més atret per la vida intel·lectual que per l'actuació política.

⁶⁷ Recentment, ha estat establerta i publicada per Rosa Soler i Eulàlia Miret la seva Bibliografia (Institut d'Estudis Catalans. Servei de Catalogació, Documentació i Arxiu. Barcelona, 1995). Aquestes dues autores també s'han encarregat d'elaborar l'Inventari de l'arxiu Lluís Nicolau d'Olwer, publicat també per l'IEC (Barcelona, 1995). Tots dos treballs constitueixen una base fonamental per a una futura anàlisi de la seva obra. En el primer, l'autora del pròleg, Victòria Alsina, considera Nicolau com "una de les figures més paradigmàtiques del noucentisme, corrent en el qual s'inscriu plenament tant per edat com per la formació, les activitats i les idees". (p. 5) L'esmentada V. Alsina és l'autora d'una tesi doctoral inèdita, Lluís Nicolau d'Olwer, humanista, on analitza una part ben important de la múltiple activitat de l'autor.

⁶⁸ 18-II-1933, p. 260

En tenim la prova només donant una ullada a la llista dels seus escrits."⁶⁹ Malgrat això, no es pot menystenir en cap cas la faceta política del personatge que fou de primeríssim ordre durant el període republicà.⁷⁰

La relació entre els dos historiadors fou molt intensa, ja que, a part de la militància política comuna també van coincidir al periòdic "La Publicitat" (del qual Nicolau en fou director --1922-1923-- quan Soldevila hi col.laborava) i realitzaren una feina conjunta en el si de la delegació catalana al Comitè Internacional de Ciències Històriques.⁷¹ La correspondència que s'ha pogut aplegar no fa sinó confirmar aquest extrem, ja que les cartes són abundants des del 1919 fins, com a mínim, el 1939 --és a dir, fins a l'exili.⁷² Les lletres dels primers temps ens permeten veure un jove Soldevila que molt sovint s'adreça a un interlocutor consagrat --amb càrrecs polítics i culturals-- en recerca de consells i favors. Naturalment això canvià amb el temps i les cartes començaren a adquirir un major to de companyonia que es mantingué fins i tot en els moments que Nicolau ocupà alts càrrecs durant el règim republicà (ministre, diputat, governador del Banc d'Espanya). Aquest tracte amical fou possible, a més de la col.laboració mútua en diferents empreses culturals i científiques, per la coincidència en la trajectòria ideològicopolítica de tots dos: lluitadors contra la dictadura de Primo de Rivera, intel.lectuals republicans d'esquerra, ideòlegs i defensors aferrissats de la Generalitat republicana, militants antifranquistes...

Ferran Valls Taberner (1888-1942), és l'altre gran nom dels historiadors noucentistes amb qui F. Soldevila mantingué un vincle molt profund, fins al punt

⁶⁹ Jordi Rubió, Nicolau d'Olwer, avui introducció a L. Nicolau d'Olwer, Caliu. Reproduït també a J. Rubió, Mestres, companys i amics, ps. 189-194.

⁷⁰ Cal tenir present que fou una figura clau en episodis cabdals de l'època republicana, posem per cas en la transformació de la República catalana en Generalitat o en la famosa qüestió de l'"or de Moscú" (donada la seva condició de governador del Banc d'Espanya durant la guerra).

⁷¹ Vegeu al cap. VI, "Els congressos i les assemblees del Comitè Internacional de Ciències Històriques".

⁷² Gràcies als Dietaris de l'exili i del retorn es pot veure que la difícil circumstància de l'exili no va pas tallar la seva relació.

La correspondència que Lluís Nicolau d'Olwer adreçà a F. Soldevila i que es conservava a Chavornay figura en l'Annex II (Vegeu l'índex de noms). Inversament, les cartes que F. Soldevila va trametre a Lluís Nicolau d'Olwer i que es conserven a l'arxiu d'aquest darrer a Montserrat són: 15-IX-1919 / 26-IX-1919 / 18-VIII-1922 / 8-V-1923 / 23-IV-1924 / 20-IX-1926 / 18-VII-1928 / 12-XII-1928 / 24-IV-1929 / 1-V-1929 / 7-VI-1929 / 16-VI-1929 / 18-VI-1929 / 5-IX-1929 / 3-VII-1930 / 23-I-1931 / 7-X-1931 / 6-XII-1931 / 1-I-1933 / 9-II-1933.

que , en part, l'arribà a reconèixer com a mestre. En una entrevista concedida a Jordi Sarsanedes per a la revista "Raixa", fou forçà explícit al respecte: "(...)vaig tenir aviat un altre mestratge: el de Ferran Valls Taberner. Van encarregar-li un manual d'història i ell suggerí la meva col.laboració. Jo era un principiant i ell ja era professor als Estudis Universitaris. En acabar la redacció d'aquell manual, jo havia augmentat considerablement els meus coneixements. I és que, en certa manera, no hi ha millor mestratge que l'elaboració de les pròpies obres, ni millor aprenentatge que la tasca docent".⁷³

Tanmateix, aquest paràgraf deixa veure que aquest mestratge fou més de funció orientadora que no d'influència metodològica o ideològica, cosa que encara es fa més evident en d'altres entrevistes on féu referència al tema. Així, en la de B. Porcel⁷⁴, valorà sobretot que Valls el posà en relació amb la bibliografia existent que ell necessitava per a fer la seva part del llibre abans al.ludit, que no era altre que el manual Història de Catalunya. Curs superior, encomanat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i publicat en dos volums el 1922-1923. Les cartes conservades avalen aquest extrem. Valgui com a exemple aquesta que Valls Taberner féu arribar a Soldevila el 9-IV-1919:

"Amic Sol: El suposo ja instalat a Palautordera, empassant-se àvidament el llibre de Schlumberguer, amb algunes ullades, només que de passada, a l'obra de Merriman. Per quant arribi a fer la llistó 33^a li incloc el programa d'aquesta reformat, perquè'l que li vaig donar era fet sobre notes menys completes. Aquí li transcriu les paraules de Vidal de Vilanova (embaixador a la cort romana) a Jaume II: 'Se diu clarament en la cort que mes hic escrits vos, senyor, tot sol, que entre tots los altres prínceps del mon'. Que li provi molt i no s'hi cansi massa."⁷⁵

Sobre els detalls del treball en comú que s'establí en la confecció d'aquesta obra existeix un text del mateix Soldevila, A propòsit de la col.laboració amb Ferran Valls-Taberner, on també reporta els orígens de la mútua amistat:

"Vaig conèixer Valls-Taberner en els meus primers contactes amb l'Institut d'Estudis Catalans i amb la Biblioteca de Catalunya; però la nostra relació tingué lloc, principalment, a través de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, els temps que ell va començar a exercir-hi el càrrec d'arxiver(...) Gairebé cada dia, en finir la tasca matinal, sortíem plegats de l'Arxiu. Els nostres domicilis eren molt a la vora l'un de l'altre; el seu, al carrer de Girona; el meu al carrer d'Ausiàs March, de manera que fèiem plegats gairebé tot el trajecte (...) La conversa, d'altra banda, oferia sempre un viu interès, perquè Valls-Taberner tenia moltes

73 "Raixa" 1953, ps. 66-68.

74 F. Soldevila, Textos...

75 LPFSC 6.2.1.21.

coneixences, en el record i en el present, que venien a afegir-se a l'interès de la seva erudició. Així va néixer i va afermar-se la nostra amistat."⁷⁶

Aquest escrit té un gran interès, perquè no tan sols explica la laboriosa gestació del llibre, sinó que conté un cert punt de crítica per part del mateix Soldevila, com quan parla de la lentitud amb què escrivia la seva part l'altre coautor i la possible solució que aquest darrer li proposà per agilitzar la redacció de l'obra: "En Valls em va proposar que jo fes també els capítols dels que li havien estat assignats de comú acord. Jo m'hi vaig negar, no sense una certa indignació. Després he pensat que havia estat un error per part meva, perquè, no sense molta feina, és veritat (més, sense dubte, que la que va costar a En Valls), m'hauria trobat de cop i volta amb els meus coneixements notablement eixamplats."⁷⁷

Aquesta lentitud de redacció és, potser, la que explica que la Història de Catalunya. Curs superior quedés interrompuda en el segon volum, que només arribava fins al regnat de Joan II, inclusiu. Malgrat aquesta circumstància, va tenir una gran acceptació, com ho palesen les bones crítiques rebudes i les successives edicions que es feren de l'obra --que culminaren amb una edició completa, redactada en solitari per F. Soldevila, que li fou encomanada als anys quaranta per l'Editorial Pedagògica.⁷⁸ La clau de l'èxit, segons el pedagog i historiador Alexandre Galí, és que "era el manual que faltava, útil sobretot per als ensenyaments secundaris, però també molt necessari (...) per a escometre amb més facilitat la redacció de textos més elementals"⁷⁹. El mateix Galí també s'atreu a fer un judici valoratiu de l'aportació de cadascun dels historiadors en aquella obra i lloà especialment Soldevila, que realitzà un treball de síntesi que, segons ell, Valls "no era capaç de realitzar".⁸⁰ Malgrat que una opinió semblant

⁷⁶ Inclòs a Miscelánea de artículos dedicados a Fernando Valls Taberner, Diputació Provincial, Barcelona, 1964. Reproduït també a Noms propis, ps. 140-149.

⁷⁷ Noms propis, p. 146.

⁷⁸ D'entre les crítiques favorables cal destacar la de Ramon d'Abadal publicada a "Quaderns d'Estudi" (núm 53, oct-des. 1922, ps. 378-379), on remarcà "el doble aspecte d'ésser, ultra un compendi útil a l'historiador ja bregat en el coneixement de la nostra història, un llibre de divulgació i de text per a les escoles".

A part de l'edició del 1922-1923, hi hagué una 2^a ed. el 1932 i una 3^a ed. revisada el 1937. Pel que fa a la culminació de l'obra completa, va tenir dues fases. Una primera, a mitjans dels anys cinquanta, que fou publicada dins les Obras Selectas de F. Valls- Taberner (Barcelona-Madrid, 1955-57) i que arribava al segle XVII; i una segona, el 1968, publicada per l'Ed. Selecta, que arribava a les darreries del XIX.

⁷⁹ A. Galí, Història..., Llibre I, ps. 240-241.

El mateix A. Galí també és el responsable d'una crítica laudatòria de l'obra apareguda ja quan es féu la primera edició de l'obra ("Butlletí dels Mestres" núm 38, 15-VIII-1923, ps. 284-285.

⁸⁰ A. Galí, Op. cit., Llibre XVIII-XIX, p. 159.

a aquesta tendí, amb el temps, a generalitzar-se, no es pot pas menystenir la feina realitzada per Valls. Així, uns historiadors actuals com Ramon Grau i Marina Lopez han assenyalat que:

"El seu coneixement, des de l'angle jurídic, de les institucions socials i econòmiques medievals el portà a intentar superar la visió general de la història catalana basada en una historiografia política personalista i a aprofundir-hi amb la perspectiva institucional, cosa que fou la seva aportació més valuosa a la Història de Catalunya, 1922-23 (en col.laboració amb F. Soldevila)".⁸¹

No es pot oblidar tampoc, que en el moment de redacció de l'obra, Valls era el que en podríem dir un historiador "de referència", un jurista de renom i un dirigent polític de la Lliga, raó per la qual Antoni Jutglar va dir que: "fou un dels homes públics més destacats de la vida catalana --inclús de la general espanyola-- entre 1910, més o menys, i l'any 1942, data de la seva mort".⁸² En aquest sentit, cal tenir en compte que molts dels treballs que li oferiren a F. Soldevila pels volts d'aquells anys, primer els havien ofert a Valls. En alguna ocasió, va ésser el mateix Valls que féu ofertes laborals a l'aleshores jove historiador, com evidencia la carta del 16-IX-1926, on li demana que redacti la part de geografia humana d'Anglaterra de la Geografia Universal Gallach (un encàrrec, però, que no s'arribà a publicar).⁸³ Naturalment, la relació entre tots dos, encara que molt cordial en aquella època, no va estar mancada d'algunes reticències. El mateix F. Soldevila les consignà, en el seu dietari inclòs a Al llarg.... El dia 6-II-1931 escriví:

"Serà cert? He tornat a tenir la impressió que en Valls no veuria amb gaire entusiasme la meua entrada a la Biblioteca Universitària o a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En canvi, ha semblat disposat a fer tot el que calgui perquè vagi a Vilanova, fins anar ell, personalment, a Madrid per aconseguir-ho. Llavors de la meua entrada a l'Escola de Bibliotecàries no va fer més que mostrar-me inconvenients. És estrany."

I el dia 11-II-1931 explicà:

"Insomni. He trobat en Valls. Li he dit la impressió que tenia. S'ha explicat. S'ha excusat: 'Si de cas, és una cosa instintiva', ha dit. Es veu que li fa goig que hi vagi un arxiver que és a Tarragona (Mateu). Tanmateix, sembla que haurien d'ésser molts els motius que l'hauríem d'haver decantat a rebre'm amb els braços oberts."

El distanciament entre ambdós va venir propiciat per la trajectòria política divergent d'un i altre. Coincidiren en la lluita contra la dictadura de Primo de

81 Ictineu p. 492.

82 Vegeu la seva "Nota introductòria" a Ideari de Ferran Valls i Taberner, Ed. Dopesa, Barcelona, 1973, p. 9.

83 LPFSC 6.2.4.3.

Rivera --durant la qual Valls fou víctima de diverses represàlies, com ara ésser empresonat i confinat a Morella (1926) o vetat com a director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1925)--, però divergiren profundament arran de l'adveniment del règim republicà i prengueren bàndols enfrontats durant la guerra. En els moments finals de la primera dictadura, F. Soldevila li arribà a dedicar un article laudatori de la seva actitud cívica i política, que duia el seu nom, a "La Publicitat" (20-IV-1930). I en el "Prefaci" del primer volum de la seva obra magna, la Història de Catalunya, aparegut el 1934, li manifestà el seu agraïment per haver llegit el text i haver-ne fet unes observacions escaients.⁸⁴ El punt de ruptura que comportà l'esclat de la guerra fou explicitat en l'evocació ja citada, A propòsit..., on Soldevila afirma que, d'ençà d'aleshores, no el tornà a veure mai més. Valls fou un exiliat del 1936 i Soldevila, un del 1939 --cosa que li impedí retornar a Barcelona fins al 1943, un any després de la mort de l'altre. Malgrat les discrepàncies ideològiques i historiogràfiques d'ambdós, Soldevila el considerà sempre com un historiador molt notable. Un criteri compartit també per Nicolau d'Olwer --que va dir d'ell que "molt li deu la investigació històrica de la nostra terra" ⁸⁵-- i per Jordi Rubió, que li dedicà un escrit molt important centrat en la seva faceta erudita, Ferran Valls- Taberner vist per un company d'estudis ⁸⁶. Enllà d'aquests estudiosos molt pròxims generacionalment i que compartiren una formació comuna --Valls havia estudiat en la mateixa promoció de Nicolau, Ramon d'Abadal, F. Martorell, R. d'Alòs Moner, J. Rubió i d'altres noms que apareixeran en aquests pàgines-- ha merescut també la rememoració elogiosa de la seva personalitat per part d'un historiador com Pierre Vilar:

"Penso en un Ferran Valls i Taberner, que dirigia l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que era conegut aleshores com a Don Fernando. Cordial i solemne alhora, Don Fernando era un personatge important, no solament com a director de la casa, i com a historiador del dret català, sinó també com a membre de l'alta burgesia catalana, amb contactes amb l'alta jerarquia eclesiàstica i, en fi, com a home molt compromès en la política, molt proper a Francesc Cambó, en la cimera de la Lliga Regionalista. A França un home d'aquesta categoria --en coneixia

⁸⁴ Fou Cambó, però, qui donà el text a Valls perquè el llegís, segons explica el mateix Soldevila a Al llarg.. (9-V- 1933): "Visita a en Cambó. Malalt, al llit. 'La seva Història fa una gran impressió', m'ha dit (...) L'he donada a llegir a en Ferran Valls i n'està entusiasmat". (p. 266).

⁸⁵ Caliu, p. 89

⁸⁶ Fou el pròleg a Ferran Valls-Taberner, Obres selectes, vol I, 1ª part, Madrid-Barcelona, ps. 25-106. Reproduït a Mestres, companys i amics (ps. 63-138), on s'inclou també un altre article centrat en el personatge: Valls i Taberner fidel sempre a la llei de la tenacitat (ps. 139-148)

alguns exemples-- s'hauria mostrat altiu i hauria exigit tot un cerimonial per a apropar-s'hi. Ferran Valls i Taberner no posava cap barrera ni als seus col.laboradors ni als joves estrangers com nosaltres. Vaig poder mantenir amb ell, improvisadament, llargues converses, (...) Menys freqüentment, però més d'una vegada, ens convidà a la seva taula, on vam escoltar-hi algunes afirmacions espontànies, no convencional, que vaig retenir com a històricament significatives."⁸⁷

Es troba a faltar encara avui, sobre Valls-Taberner, un estudi monogràfic "detingut, llarg, pacient i detallat" com el que ja demanava, l'any 1973, Antoni Jutglar.⁸⁸ I més quan ara comença a existir una bona base per fer-ho possible.⁸⁹

Un tercer nom caldria reportar ací, el de Ferran de Sagarra i de Siscar (1853-1939), més pròxim, per edat, al nucli dels membres fundadors, encara que ell no ingressà a l'Institut fins a l'any 1920, quan tenia en curs de publicació la seva obra cabdal, Sigillografia catalana: inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya (editada en cinc volums pel mateix Institut d'ençà del 1916 fins al 1932). Afortunadament, existeix un text del mateix F. Soldevila, L'historiador i erudit Ferran de Sagarra i de Siscar⁹⁰, on explica la vinculació que va mantenir amb ell, ja des del mateix origen:

"El vaig conèixer a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, quan jo hi feia les meves primeres armes, quan justament, no havent passat encara per la classe de Paleografia, aprenia a llegir els nostres documents en els registres de Joan I i Martí l'Humà (...) Ja era vell. Ja tenia els cabells ben blancs, i els duia, com els ha duts fins als darrers temps que el vaig veure, partits en una clenxa al costat. Emmarcaven una cara afable, de galtes una mica caigudes, de color vermellenca. Els ulls malalts exigien a temporades ulleres negres. Però, a part d'aquesta xacra, la seva còrpora una mica corbada no en coneixia cap més. I la seva fortitud l'ha dut fins a ultrapassar de sis anys i mig la vuitantena."

Amb la incorporació de F. de Sagarra a l'IEC, la relació entre tots dos es féu més intensa i sovintejada, cosa que va permetre que el tractés fins a poc temps abans del seu traspàs i que, en l'escrit al.ludit abans, expliqués com vivia i en

⁸⁷ Pierre Vilar, Pensar històricament, Ed. 3i4, València, 1995, ps. 163-164.

⁸⁸ Nota introductòria, dins Ideari... p. 15.

⁸⁹ A més a més de les obres ja esmentades, hi ha el llibre de J. A. Parpal i J. M. Lladó, Ferran Valls i Taberner. Un polític per a la cultura catalana (Ed. Ariel, Barcelona, 1970), que, malgrat tenir un marcadíssim to reivindicatiu envers el personatge estudiat i no comptar amb aparat crític, si té una base documental important i fa una síntesi plausible del context històricocultural. I no es poden oblidar, de cap manera, les aportacions fetes per Manuel J. Peláez --catedràtic de dret de la Universitat de Màlaga--, repartides en els diferents volums dels Trabajos en homenaje a F. Valls Taberner, dels quals n'ha tingut cura.

⁹⁰ Originàriament, fou publicat durant l'exili a la revista "Catalunya" de Buenos Aires (núm 117, agost 1940, ps. 20-21). Figura també en el recull Noms propis ps. 115-121.

què treballava en aquells moments. Així, Soldevila va poder donar notícia d'un seu treball molt ambiciós que va quedar inèdit i que sembla que havia d'ésser de gran interès:

"(...) havia d'haver-hi en la seva obra un gran llibre, segurament de diversos volums, dictat exclusivament pel seu patriotisme català: la Història de la Guerra dels Segadors. Llargament havia treballat en l'arreplec de materials, i, amb motius diversos, ja n'havia donat a conèixer algun fragment, tast minúscul per a la grandària de l'obra (...) Però la gran obra sobre la guerra en conjunt ha restat inèdita. Per fortuna, prou madura per a la publicació perquè ens aconsoli l'esperança --la certitud-- que un dia podrà veure la llum"

L'article reportat evidencia la profunda simpatia que l'autor sentia pel personatge commemorat. No en va, més que d'un guiatge intel·lectual, en aquest cas, cal parlar d'un intens vincle afectiu, segurament alimentat també per la profunda amistat que F. Soldevila mantingué, de ben jove, amb el fill de Ferran de Sagarra, l'escriptor Josep M. de Sagarra. Un darrer testimoniatge d'aquest afecte el trobem també en els Diataris de l'exili i el retorn, on Soldevila descriu el seu enterrament a Saint- Sulpice-la-Pointe (departament de Tarn, al Llenguadoc), que qualifica de "cerimonia commovedora".⁹¹

4.5.2.-Els companys

Anteriorment, s'ha reportat una cita de F. Soldevila on commemorava els companys que va trobar a l'Institut d'Estudis Catalans quan ell va iniciar la seva trajectòria professional.⁹² Hi esmentava en Francesc Martorell, en Ramon d'Alòs Moner, en Joaquim Balcells, l'Eudald Duran i Reinald, l'Agustí Calbet, en Pere Bosc Gimpera, en Jordi Rubió, en Lluís Nicolau d'Olwer i en Ferran Valls i Taberner.

Els dos primers van tenir una intervenció decisiva en l'organització de la que aleshores era la principal entitat culta del país. Francesc Martorell (1887-1935), que fou secretari de la Secció Històrico-Arqueològica, se'l nomenà membre adjunt el 1916 i numerari el 1918. Va ésser també professor d'història de Catalunya i d'art dels Estudis Universitaris Catalans, membre del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya i, posteriorment, del Consell de Cultura de la Generalitat. Nicolau d'Olwer, sobre la seva aportació, va escriure: "Cercant la perfecció, l'obra completa, acabada, en Martorell es morí, després d'anys i anys de treball gairebé inèdit. La seva bibliografia cabrà en poques ratlles, però els seus deixebles no oblidaran mai el mestre a qui deuen la més profitosa de totes les lliçons: la del seu exemple. Fou com aquells artífexs anònims de les nostres catedrals. Les generacions a venir no sabran mai allò

⁹¹ Vol I, Pàg 81

⁹² Vegeu "Un àmbit de relació privilegiat" (cap. III)

que les creacions més reeixides de la nostra cultura --l'Institut d'Estudis Catalans, els Museus de Barcelona-- deuen a la tasca silenciosa i constant de Francesc Martorell i Trabal".⁹³

La relació de Martorell amb F. Soldevila partí de l'època en què tots dos foren secretaris-redactors de l'Institut (1914-16).⁹⁴ Llur amistat, si bé sembla que no fou especialment intensa --tot i que Martorell apareix sovint en molts dels escrits soldevilians-- sí que fou decisiva en la trajectòria professional del nostre historiador. Així es pot deduir de dues cartes conservades en l'arxiu de Chavornay. Per una del 17-X-1928 podem saber que la seva intervenció fou determinant perquè Francesc Cambó li encomanés la realització de la Història de Catalunya a F. Soldevila:

"Ja fa molt de temps, segurament més d'un any, que el Sr. Cambó em va parlar de la conveniència de fer una Història de Catalunya, diferent de les que corren, tipus Bainville, amena i tendenciosa. Ell té respecte d'aquesta qüestió idees pròpies i necessita un col.laborador. Em va preguntar qui podria fer-ho i li vareig(sic) dir que vosté era l'home. Després en va parlar a n'en Valls i li va dir el mateix que jo li havia dit. Me n'ha anat parlant sovint sense precisar res, fins abans d'ahir que tornant altra vegada sobre això mateix em va encarregar que li digués a vosté que l'anés a veure. Potser fora pràctic que vosté li escrivís demanant hora i que ens veiéssim abans que vosté hi vagi. Fora bó fer-ho depressa. Si no li vol demanar hora pensi que ell rep normalment tots els dematins, però em sembla millor el que li dic perquè potser voldrà parlar-ne extensament i podria ésser que el cridés una tarda."⁹⁵

En l'altra, del 31-VII-1930, es pot comprovar com Martorell pressiona Soldevila perquè accepti fer classes a l'Escola de Bibliotecàries, en un lloc de treball que ell mateix havia contribuït a instituir:

"(...) no sé si ha vista la convocatòria publicada per a proveir càtedres de l'Escola de Bibliotecàries restaurada. Una d'elles és de Història de Catalunya, alterna i amb 2.000 ptes anuals. Jo no hi puc concursar perquè vareig ésser jo mateix que la vaig posar al pla d'estudis. Crec que vostè l'hauria de fer. Evidentment, deixem a part tota modestia, vosté la faria divinament. Per mi no deixi de prendre part al concurs, perquè per això he començat dient-li que jo no la concursava. No hi ha per aquesta assignatura professor destituït que tingui drets preferents i és una cosa clara que si vostè es presenta serà per a vosté. No ha de fer més que fer una instància (...) i amb això basta i fins si vol: m'ho envia, jo mateix li presentaré. Hi ha temps fins al dia 9 d'agost."⁹⁶

Ramon d'Alòs Moner (1885-1939) fou una altra figura puntal en el funcionament de l'Institut, on hi entrà com a secretari-redactor d'ençà de la

⁹³ Caliu, p. 88

⁹⁴ Vegeu "La institucionalització de la història: L'Institut d'Estudis Catalans (IEC)".

⁹⁵ LPFSC 6.2.5.1.

⁹⁶ LPFSC 7.1.1.5.

seva fundació. Deixeble preferit d'Antoni Rubió i Lluç, l'acompanyà en els viatges de recerca per Itàlia i Grècia que feren el 1909. D'ençà del 1918 entrà a la secció històrica de l'Institut, entitat de la qual n'arribà a ésser secretari general, en substitució d'Eugeni d'Ors. En funció del seu càrrec, assistí a nombroses trobades internacionals i la seva actuació --conjuntament amb Francesc Martorell-- fou decisiva per a l'admissió de l'IEC a la Unió Acadèmica Internacional l'any 1923 (entitat internacional de la qual en fou també secretari adjunt). Així, coincidí amb Ferran Soldevila --i Lluís Nicolau d'Olwer-- en algunes reunions del Comitè Internacional de Ciències Històriques, de les quals en féu el corresponent informe que es publicà en l'"Anuari" de l'IEC. Al marge dels nombrosos escrits redactats per a l'Institut, fou un destacat especialista en Arnau de Vilanova, Ramon LLull i Dant, i també l'autor d'obres d'interès historiogràfic com Autors catalans antics. I.-Historiografia⁹⁷ o balanços com Un siècle d'historiographie catalane (1836- 1936), publicat dins les actes del VIIIè Congrès Internacional de Ciències Històriques. Sembla que la seva relació amb Soldevila fou habitual i cordial, ja que aquest darrer s'hi refereix sovint en diversos escrits sempre amb un gran respecte. Així a Al llarg... l'evoca en diverses ocasions: en el moment d'enterrar Antoni Rubió i LLuc, el mestre comú; durant un congrés internacional d'Història; o en una conversa sobre la consideració que es tenia dels italians (la seva dona era d'aquesta nacionalitat). No obstant això, no s'han conservat textos que aprofundissin més en la seva vinculació amical. Ni tan sols les cartes conservades, poques, no abandonen mai un caràcter protocolari i funcional.⁹⁸

En el cas del llatísta Joaquim Balcells (1890-1936) es dona, agreujada, l'absència de referències d'ell en l'obra de Soldevila, fins al punt que no arriba a haver-hi cap carta seva en els arxius de l'historiador. Tot el contrari és l'Eudald Duran i Reinalts (1891-1917), que compateix amb els anteriors la circumstància d'haver mort sobtadament i en plena joventut. Poeta i bibliotecari de la Biblioteca de Catalunya, era l'amic íntim de Soldevila d'aquella època i se'l considerava com una de les grans promeses de les lletres catalanes. La correspondència dels dos amics conservada és molt abundant i rica, com també els escrits on Ferran evoca el seu company mort. Les cartes que Duran li envià foren publicades l'any 1952 a Proses Completes d'Eudald Duran Reynals.⁹⁹ Aquest epistolari es remunta al 1913 --quan Soldevila tenia 19 anys

⁹⁷ Ed. Barcino, Barcelona, 1932.

⁹⁸ A l'arxiu de Chavornay se n'han conservat quatre: 1-IX- 1921 / 18-VII-1933 / 14-VIII-1933 / 28-III-1934. I una a la DCS, del 7-VIII-1924.

⁹⁹ Ed. Selecta, Barcelona, 1952. El llibre conté una extensa introducció de Josep M. de Sagarra, Paraules preliminars, on es fa un estudi de l'obra d'E. Duran i de la seva persona, a

i Duran, 22-- i es clou el 18 de novembre de 1917, un mes abans de la mort del jove poeta. En les cartes, Duran l'anomena "Ferranet" o "Sol" i li confessa els seus anhels poètics, vitals i amorosos més íntims. En una lletra del maig de 1916 li diu:

"Ara tu potser diràs que m'he preparat l'escena i el lloc, i que això no està bé, i pensaràs: 'aquest xicot, sempre tan sentimental'. Potser sí que ho pensaràs, perquè d'un temps a aquesta banda, has perduda molta ingenuïtat, i has guanyat molta malícia, i fins i tot et permetes el luxe de malfiar de tant en tant. En canvi, jo cada dia més ingenu (...)

Que et deu divertir això, oi? 'Jo l'autor del Poema de l'amor perdut, d'aquesta meravella d'ingenuïtat, em passejo a ell, l'autor de...moltes coses que voldran ser-ho tot menys meravelles d'ingenuïtat'. Deus dir això o una cosa per l'estil. Ja et sento. Amb quin aire agafaràs el braç de la X.X.! I pensar que jo, un dia -- com és lluny, Déu meu, tot això!-- vaig voler alligonar-te sobre la vida!"¹⁰⁰

Dels escrits on Soldevila evoca la seva amistat amb Duran el més punyent és el que li dedicà, arran de la seva mort, a "La Revista"¹⁰¹, on en una nota a peu de pàgina advertia: "En la mort d'aquest amic nostre, m'hauria plagut poder servir el dolorós silenci. Un cop demanades les meves paraules de recordança, jo no podia, però, negar-les". Al seu article, Soldevila situà Duran com a "fill de la reacció contra la Fi de segle" i explicà quin era l'estat d'ànim del seu amic en els que havien d'ésser els seus darrers moments, a París:

"Una modestíssima cambra del carrer de l'Odeon li fou estatge. D'allí estant, sol amb els seus llibres i les seves infinides cabòries, guaitava l'incert avenir confiadament, per damunt de la fretura econòmica que l'estrenyia, per damunt de la tragèdia que l'envoltava¹⁰²: 'Quines coses --m'escrivia en la seva última lletra-- hauran passat quan ens tornem a veure? Què haurem fet l'un i l'altre? Misteri ple de llum que sols el temps pot desxifrar".

Dels noms esmentats al principi d'aquest apartat, encara caldria parlar d'Agustí Calbet, Gaziel, (1887-1964) i de Pere Bosc Gimpera (1891-1974) --tot

qui qualifica de "perfecte elegant". Especialment punyent és la descripció que hi fa Sagarra de la mort del poeta: "Un parell de dies abans de la festa nadalenca, als dos mesos de la seva instal·lació a París, Eudald Duran fou trobat mort al llit. Una mena d'esvaniment del qual havia sofert altres vegades degut a una malaltia d'estómac, va arregar-lo a la nit, després d'un bombardeig, segurament una mica feble i refredat. El trobaren mort de bocaterrosa damunt el coixí. Estant esvanit en aquesta posició, sense tenir esma per a moure's, li deuria ser impossible respirar, i morí asfixiat. És probable que Eudald Duran no s'adonés de res (...) D'una manera covarda i miserable la mort se l'endugué quan estava més desprevingut. Hi ha una mena de fredor brutal, una mena de gust d'assassinat en aquesta mort, que ens amarga la sang. Al seu enterrament, hi anaren poquíssimes persones. El seu cos reposa al cementiri de Bagneux". ps. 31-32.

¹⁰⁰ Op. cit. ps. 214-215.

¹⁰¹ Núm 57, 1918, p. 43. Reproduït també a Noms propis, p. 15-17.

¹⁰² F. Soldevila es refereix a la Primera Guerra Mundial, que aleshores sacsejava Europa.

dos aleshores estretament vinculats amb l'Institut--, però com que la seva relació amb Soldevila prengué un caràcter més significatiu en d'altres moments històrics són tractats més endavant.¹⁰³ Tanmateix, del segon, Pere Bosc Gimpera, cal recordar que foren companys des de la infantesa –ambdós anaren al Liceo Políglota-- i que exercí damunt del jove Soldevila un inicial mestratge en matèria de prehistòria que no va tenir continuïtat, com reconeix l'incipient deixeble en el pròleg del primer volum de la Història d'Espanya.¹⁰⁴ Segurament a causa d'aquest primerenc mestratge, F. Soldevila dedicà un dels seus primers llibres, La història universal (1920), al prestigiós arqueòleg i historiador.

4.6.-L'estètica del noucents

La formació noucentista de F. Soldevila no afectà tan sols la seva producció historiogràfica, sinó que comportà l'assumpció d'una estètica que el marcà de manera decisiva i que ja no va abandonar mai més. Si en l'àmbit polític-ideològic és molt clara la seva ruptura amb els criteris del partit hegemònic en la construcció mancomunada i en la seva producció historiogràfica s'aprecia, molt aviat, la seva permeabilitat a influències molt diverses, no succeeix el mateix quan s'analitza la seva obra poètica i més pròpiament literària, que en el decurs del temps es mantingué fidel, a grans trets, als criteris principals del noucentisme.

4.6.1.-El grup de "La Revista"

"La Revista" fou una publicació impulsada pels poetes Josep M. Lopez Picó i Joaquim Folguera que, iniciada el 15-V-1915, es mantingué fins al 5-VI-1936 com la principal publicació literària catalana. El fet d'escriure-hi comportava, com ha apuntat Agustí Esclassans, "obtenir patent de bon escriptor català", cosa que facilitava l'entrada, com el mateix autor apunta, a "les pàgines dels grans diaris catalans ("La Publicitat", "La Veu de Catalunya", "El Matí"...) i a les de gairebé totes les revistes i revistetes de Catalunya".¹⁰⁵ Soldevila hi publicà el seu primer poema Evocació (vol II, núm 23, p. 10) l'any 1916, el mateix any que va aparèixer el seu recull poètic Poema de l'amor perdut (Tip. "L'Avenç",

¹⁰³ Sobre Gaziell, vegeu "La Història de Catalunya de F. Soldevila, concreció i símbol de la represa nacionalitzadora contemporània" (cap. VIII) i "D'altres noms de primer ordre" (cap. XIII). Pel que fa a P. Bosch Gimpera, "La universitat autònoma i republicana" (cap. VII) i "Els treballs historiogràfics" (cap. XIII).

¹⁰⁴ Ed. Ariel, Barcelona, 1952.

¹⁰⁵ A. Esclassans, La meua vida, Ed. Selecta, Barcelona, 1957, vol II, p. 22.

Barcelona). Durant l'any 1917 hi aparegueren també dos poemes més, Lluny (vol III, núm 30, p. 10) i Decandiment (vol III, núm 44, p. 268). L'any següent, el 1918, --que marcà un punt culminant de la seva trajectòria poètica inicial-- publicà Cant a la solitud en l'"Almanac" anual de la revista, que en aquella ocasió arribà a tenir 168 pàgines; i els responsables de la publicació li editaren, en les "Publicacions de La Revista", el seu poemari Exili, que segons el seu propi testimoni "fou un gran èxit, no sols per la crítica unànime, sinó també, podríem dir, per ambient".¹⁰⁶ El recull mereixé també l'elogi d'Eugeni d'Ors, com s'evidencia en la carta que aquest darrer li va trametre el 16-IV-1918: "A reserva de veure'l un d'aquests dies per parlar-li de la bona obra que m'ha posat entre mans, vagin ara aquest mots per remerciar-lo del present. La penitència que Apol.lo posarà al seu pecat de fer versos encara és la dolça condemna de fer-ne igualment bell tota la vida"¹⁰⁷

Potser encara més important, per a la seva formació com a poeta, que publicar els versos en la revista fou la participació en el cercle d'amics escriptors que hi col.laboraven i que se solia reunir al Cafè Continental de Barcelona. Allí era el lloc on podien intercanviar idees i posar en comú llurs aspiracions. Maria Carme Ribé, en el seu llibre d'anàlisi de "La Revista", ha esboçat les característiques principals dels membres d'aquest cenacle: "Tots els membres de la penya eren gent, encara que molt jove, introduïda en les capes de la cultura oficial del país. Eren persones instal.lades dins les normes del seny i de la mesura noucentistes i per bé que tenien les seves vel.leitats més o menys avantguardistes, aquestes no predominaven (...) La llengua era un instrument bàsic. Per això aquells homes adoptaren sense parpellejar les normes ortogràfiques de l'IEC i donaren una importància màxima a la poesia, com a enriquidora del llenguatge".¹⁰⁸

Eufemià Fort i Cogul va recollir el nom d'alguns dels integrants de la colla en la seva biografia sobre Ventura Gassol --que també s'integrà en el grup--: "Ultra [Joaquim] Folguera, hi conegué Josep M. de Sagarra, Joan Arús, Josep M. Junoi, Joan Santamaria, Miquel Ferrà, Carles i Ferran Soldevila, Ernest Martínez Ferrando, Marià Manent, Salvador Albert i d'altres".¹⁰⁹ Entre aquests "altres" caldria consignar-hi també J. V. Foix, Agustí Esclassans, Ramon Rucabado, Carles Riba i Eudald Duran i Reinalts.

¹⁰⁶ Entrevista Porcel, Textos..., p. 203.

¹⁰⁷ LPFSC 6.2.1.19.

¹⁰⁸ Maria Carme Ribé, "La Revista" (1915-1936). La seva estructura. El seu contingut, Barcelona, Ed. Barcino, 1983

¹⁰⁹ E. Fort i Cogul, Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya, EDHASA, Barcelona, 1979, p. 61.

La importància que va tenir per a F. Soldevila l'experiència de participar en el grup i en la revista fou clau per a la seva trajectòria posterior. Així ja ho va apuntar Domènec Guansé:

"Ferran Soldevila hi publicà els seus primers versos abans d'emprendre la vasta i ressonant obra d'historiador que si havia d'eclipsar el poeta i d'ofuscar el dramaturg no fou sense que el dramaturg i el poeta deixessin una profunda empremta en la seva expressió sempre punyent"¹¹⁰

L'any 1919 a "La Revista" hi aparegueren dos dels seus primers articles d'assaig ja citats Restauració de valors (vol V, núm 89, ps. 142-144) i Estirabot (vol V, núm 96, ps. 276-277). Iniciaven, de fet, el que havia d'ésser una fructífera trajectòria periodística desenvolupada, però, en d'altres mitjans, ja que en aquella publicació no s'hi tornen a trobar escrits seus d'aquest gènere. Les seves darreres col.laboracions poètiques a "La Revista" foren A una donzella (Almanac del 1919, p. 70) i Com un llac el meu esperit (vol VI, 1920, núm 103-106, p. 10). Malgrat això, el vincle amb les "Publicacions de La Revista" continuà i per això li editaren el 1921 Càntics de mar, d'amor i de mort, el seu tercer recull poètic que, com ell mateix reconegué, passà bastant desapercebut encara que, diu, "va inspirar a Joan Alcover un judici que no puc recordar sense enorgullir-me"¹¹¹

L'any següent, el 1922, participà en el volum col.lectiu Cançons i balades de la lírica catalana moderna ¹¹² i el 1924 se li dedicà un exemplar de la col.lecció "Els poetes d'ara", on Tomàs Garcés --encarregat de fer la tria dels poemes i d'escriure el pròleg-- caracteritzà la seva obra poètica amb aquestes paraules: "Entre l'angúnia i el conhort, entre l'enyorança romàntica i la quieta plenitud clàssica, la poesia de Ferran Soldevila brolla roent".¹¹³ La frase situa la seva poesia al mateix lloc que ho féu, posteriorment, Joan Fuster: "en una zona a mig camí entre Maragall i Carner", per bé que --segons el mateix Fuster-- F.

¹¹⁰ D. Guansé, Abans d'ara, Barcelona, 1966, p. 82.

¹¹¹ Entrevista Porcel, p. 203.

¹¹² Barcelona, Edicions dels Amics de la poesia, 1922.

Els altres poetes inclosos són: Clementina Arderiu, Joan Arús, Jaume Bofill i Ferro, Josep Carner, Trinitat Catasús, Miquel Ferrà, Joaquim Folguera, Tomàs Garcés, Ventura Gassol, Guerau de Liost, Josep M. López-Picó, Rossend Llatas, Marià Manent, J. Millàs-Raurell, Josep Pijoan, J.S. Pons, F. Pujols, Josep M. de Sagarra, Carles Soldevila.

¹¹³ Ferran Soldevila, Col. "Els poetes d'ara", Impremta Omega, Barcelona, 1924. Els poemes escollits per T. Garcés per aquest volum són: Poema de l'amor perdut, Lluny, Minves, Matí d'hivern, Decandiment, Cant a la solitud, Desvetllament, A un gos, Retorn, Col.loqui, Els meus versos a tu, Cançó d'absència, Cant a la mort i Com un llac el meu esperit.

Soldevila "aporta a la línia carneriana una nota de severitat i de pregonesa personal".¹¹⁴ El mateix Soldevila va reconèixer, en diverses ocasions, el seu deute amb Maragall i Carner, encara que la seva adscripció noucentista el feia refractari a la teoria de la paraula viva del primer. En el seu article Maragall, poeta de fondo y forma, publicat el desembre de 1961 a la revista madrilenya "Insula" (núm 181, p. 19), F. Soldevila afirmava que la teoria maragalliana de la paraula viva (és a dir, de no modificar posteriorment cap mot dels que el poeta ha escrit en un moment sublim d'inspiració) només era útil per a qui la va formular i per alguns altres que arribaven a la poesia com ell, però no pas per a la gran majoria de creadors. Fins i tot demostrava que Maragall mateix no havia estat un defensor ultrancer d'aquesta tesi i que admetia les modificacions necessàries fetes en el moment de postinspiració, quan l'autor podia analitzar amb ull crític la seva pròpia creació. Malgrat aquesta objecció, la seva admiració per Maragall es mantingué de per vida i no la limità a la faceta poètica, sinó que també la féu extensiva a la crítica actitud cívica que el poeta defensa en el tombant de segle. En aquest darrer aspecte, cal assenyalar que Soldevila fou un fervent defensor de Maragall davant les crítiques que, ja als anys vint, l'acusaven de "burguesisme". En l'article Burgès o ultrasensible? Soldevila hi defensà que qui hagués llegit l'obra maragalliana difícilment podria sostenir que tenia una mentalitat burgesa (almenys pel que fa a l'adopció d'una actitud acrítica o conformista).¹¹⁵ Per defensar la seva tesi, recordà els textos que Maragall escriví després de la Setmana Tràgica (1909) i cità (per primer cop d'una manera pública i escrita) l'article que li fou censurat aleshores per "La Veu de Catalunya", on reclamava el perdó per al pedagog anarquista Francesc Ferrer i Guàrdia, acusat d'haver instigat els fets i afusellat pocs dies després. L'escrit maragallià en qüestió era La ciutat del perdó, que no arribà a ésser publicat fins al 1932, anys després de l'aparició de l'article de Soldevila.¹¹⁶

La influència poètica maragalliana, però, es veié progressivament substituïda, avançada la joventut (segons confessió pròpia), pel Baudelaire de la sèrie A la très bonne, a la très belle.¹¹⁷ Pel que fa al seu propòsit poètic general, també comptem amb el seu propi testimoni, ja que sobre la qüestió féu la següent anotació, el 28-VII-1926:

"¿Per què els innovadors literaris es proposen gairebé sempre noves formes d'expressió, i rarament l'expressió de nous sentiments? Confesso que, en

114 Literatura... p. 216.

115 "La Publicitat" 23-XI-1927.

116 Soldevila no sabia el títol exacte i en el seu article l'anomena No el mateu. Sobre la qüestió, vegeu Josep Benet, Maragall i la setmana tràgica Ed. 62, Barcelona, 2^a ed. 1964.

117 Entrevista a "Tele Estel" (19-IV-1968)

començar a escriure versos, mai no em va passar pel cap de trencar les formes tradicionals: però, en canvi, el meu ideal era de dur a la lírica catalana un sentit de l'amor que hi trobava a faltar llastimosament".¹¹⁸

4.6.2.-Els poetes amics

Dels poetes vinculats al grup de "La Revista" que van mantenir una relació important amb F. Soldevila, cal considerar en primer lloc Josep M. López Picó (1866-1959), que fou promotor i director de la publicació. Això sol estimulà la relació, ja que Soldevila, com s'ha vist, va poder publicar no tan sols articles sinó també llibres en l'editorial que regentava López Picó. Però la consideració de bon poeta que aquest darrer tenia aleshores fou l'altre factor de pes que contribuí decisivament a alimentar la relació entre tots dos. No ha de sobtar, doncs, que la correspondència conservada sigui molt abundant en els anys anteriors a la guerra; després, pràcticament, s'interromp i no queda sinó alguna nadala dels anys cinquanta.¹¹⁹ En les cartes que li envià, més que en cap altra text de Soldevila, s'hi troba l'opinió que li mereixia López-Picó com a poeta i escriptor. Així, el 5-III-1928 no dubtava a dir-li:

"¿Em permeteu ara una minúscula objecció a una certa tendència formal que observo en la vostra poesia? La barreja de consonants i assonants, i l'ús d'un doble assonant en aquesta forma: a-b-a-b. No és que rebutgi l'assonant, però no em plau sinó en metres curts i en forma arromançada. Altrament, em plau molt més la nuditat del vers lliure que vós heu conreat sovint amb un èxit total. Excuseu aquesta observació. Estic segur que sabreu apreciar-la com una prova de l'interès que la vostra poesia m'inspira".¹²⁰

I en una altra carta del 9-XI-1928:

"He sostingut sempre que la vostra sèrie en vers és superior a la vostra sèrie en prosa. No m'estranyaria que vós fóssiu de la mateixa opinió. Però aquest judici no m'impedeix d'assaborir definicions perfectes, incisives crítiques,

¹¹⁸ *Al llarg...*, p. 17

¹¹⁹ No deu ésser aliè a aquesta interrupció el gran sotrac que en l'ànim del poeta provocà la guerra i, posteriorment, l'intent genocida del franquisme. Vegeu J.M. Lopez Picó, *Dietari 1929-1959* (Ed. Curial, PAM, Barcelona, 1999). En el Fons Josep M. López-Picó de l'Institut Municipal d'Història (capsa 26) hi ha un total de 22 cartes que F. Soldevila li va adreçar: 13-VI-1923 / 24-I-1927 / 31-III-1927 / 21-V-1927 / 23-VI-1927 / 9-VIII-1927 / 26-XI-1927 / 16-XII-1927 / 5-III-1928 / 10-VI-1928 / 19-VIII-1928 / 9-IX-1928 / 9-XI-1928 / 17-XI-1928 / 27-XI-1928 / 23-VI-1930 / 19-VIII-1930 / 4-IX-1930 / 6-IV-1931 / 12-II-1934 / 2-XI-1934 / 2-II-1936. Pel que fa a les trameses per López-Picó a F. Soldevila, en el fons d'aquest darrer de Chavornay, hi ha les següents: 10-XI-1928 / 20-VI-1930 / 5-IX-1930 / 14-IV-1931 / 31-I-1935 / ?-XII-1951 / Nadal 1953.

¹²⁰ Institut Municipal d'Història de Barcelona. Fons Josep M. López-Picó, capsa 26.

pronòstiques agudes que sovint, amb un nombre mínim de paraules, arriben a formular".¹²¹

En la correspondència de Soldevila sempre s'hi troba un gran respecte per la validesa de l'opció poètica de López-Picó, refermada per la seguretat de compartir un mateix ideal estètic. Això darrer s'evidencia especialment en una lletra del 2-XI-1934, en la qual Soldevila li agraiïa la tramesa d'un llibre aparegut aleshores:

"(...) enmig de tantes coses que, per culpa de la ignorància o de la insensatesa, s'ensorren o trontollen, és consolador de veure l'obra de la intel·ligència perdurar, i confirmar un cop més la sentència del poeta: "Tout passe. L'art robuste seul à l'éternité..."¹²²

De manera conseqüent amb l'alta valoració que tenia de López Picó --i segurament com a contrapartida per l'ajut que aquest sempre li havia ofert en empreses editorials-- Soldevila va requerir la seva participació en diferents projectes dels quals ell n'era responsable. Així, hi ha constància que li demanà, el 1928, unes traduccions per a una Antologia de poètes anglesos del segle XIX que preparava, però que no existeix constància que s'arribés a publicar.¹²³

I també fou dels primers (el segon) en poder publicar les seves tres millors poesies en una secció que F. Soldevila va establir quan es féu càrrec de la nova etapa de la "Revista de Catalunya" (1930-1931).¹²⁴ Des de les pàgines d'aquesta mateixa publicació, el 1931, Soldevila saludava de manera entusiasta l'aparició d'una antologia del poeta, feta com a mostra d'homenatge públic:

"No cal dir gairebé, com (...) l'antologia destaca, d'una manera excelsa, la qualitat de l'obra lópezpiconiana. Sota la seva impressió, rebuda enmig de tantes impressions depriments com l'espectacle de la nostra gent produeix avui, hem hagut de pensar si no tindrà raó un amic nostre que, en parlar-li nosaltres d'aquest recull, intervenia:

-Si és un gran poeta!...No ens el mereixem.

Potser sí. Potser sí que tots plegats no ens el mereixem. Però se'l mereix Catalunya, que fem tots plegats, però que és molt més que tots plegats".¹²⁵

En el grup es trobava un altre gran poeta, Carles Riba, amb qui Soldevila va mantenir una amistat inicial que posteriorment va derivar en soterrat

¹²¹ Institut Municipal d'Història de Barcelona. Fons Josep M. López-Picó, capsa 26.

¹²² Institut Municipal d'Història (capsa 26). La cita de F. Soldevila correspon al llibre de Théophile Gautier Émaux et camées (1852).

¹²³ Cartes del 19-VIII-1928, 9-IX-1928 i 9-XI-1928. Institut Municipal d'Història (capsa 26).

¹²⁴ Concretament, en el número d'octubre del 1930.

¹²⁵ "Revista de Catalunya" núm 76, des. 1931, p. 545. També reproduït a Noms propis, ps. 79-80.

enfrentament.¹²⁶ En aquella primera època sembla que el tracte mutuú era amical i fluít. En una carta interessantíssima que F. Soldevila li adreçà el 20-VII-1919, arran de la publicació de les Estances, li deia:

"Escolta'm, el teu llibre m'ha estat una sorpresa. I no solament per les poesies que m'eren desconegudes, sinó per les que ja coneixia. Hi he descobert molts caires que m'havien passat desapercebuts i, sobretot, se m'han revelat intel·ligibles molts versos que abans jutjava obscurs. I és que, de vegades, cal que un llibre ens interessi perquè ens agradi, i no pas que ens agradi perquè ens interessi".¹²⁷

I, tot seguit afegia:

"I és que les teves Estances rellisquen sobre l'esperit poc atent. Cal sovint un esforç per copsar-ne el sentit. No és arriscat augurar que la teva poesia mai no esdevindrà popular (...) Però és possible que àdhuc alguns intel·lectuals i refinats (...) romanguin estranys a la teva obra: amb tot, pots, en canvi, tenir la seguretat que el dia que aquests mateixos detractors o malconeixents de la teva poesia haguessin de formular-ne i d'estampar-ne una crítica, es convertirien, sinó a l'entusiasme, al menys al respecte. I no per desig d'afalagar-te o per covardia, sinó perquè haurien hagut d'aturar-se un poc a conèixer-te, i, sota l'aparença una mica hermètica, haurien trobat en els teus versos una riquesa de pensaments, d'imatges i de sons que els obligarien a l'elogi".

Per acabar, en la mateixa lletra, F. Soldevila apuntava una nítida línia divisòria entre la poesia de López Picó i la de Riba:

"No t'esveris de veure-t'hi, aquí, tan a prop; n'ets molt lluny: l'esguard girat endins veu coses molt diverses i de molt diversa manera. És indubtable que en López ha estat per a tu perillós (...) és possible que haguessis devingut un lopezpiconià més i que bona part de la teva personalitat s'hagués malmès sota la seva influència, com va succeir-li a en Folguera"

Afortunadament, s'ha conservat també la resposta de Riba, de l'agost del 1919: "Estic molt content del que em dius del meu llibre. Et confesso que el teu judici em feia por. Tu i jo tenim punts de vista i amors comuns i el no retrobar-nos en un llibre hauria volgut dir per ventura un desviament desconcertador (...) T'agraeixo la teva franquesa de posar-me en L.-P. en una banda i a mi en una

¹²⁶ Vegeu "Unes 'antielegies' de Bierville" (cap. X) i "La dimensió privada de F. Soldevila" (cap. XI).

¹²⁷ Fons Carles Riba. Arxiu Nacional de Catalunya.

altra. Tant se me'n dóna a la dreta o a l'esquerra: la qüestió és ésser-ne lluny. Aquest altrament excel·lent poeta ha arribat en un grau de recel i d'autosaturació que ja sembla un conte de Renard o de Bernard".¹²⁸

Per acabar de reblar el clau, en una lletra del mes següent, setembre del 1919, F. Soldevila instava el seu amic a persistir en la via poètica que havia escollit, sense deixar-se atabalar per les crítiques dels altres:

"Si no fos, dilecte, perquè, al cap i a la fi, faràs el que la teva musa et dicti, exclusivament, et diria que no et deixessis capficar per la crítica, i menys per la crítica oral. Fins, potser, a hores d'ara, hagis reaccionat de la teva desorientació, i prescindint de les rutes que els altres vulguin signar-te, et disposes a fer la teva via, que és la sola que de tu pot de veres interessar-nos".¹²⁹

Malgrat aquesta fluïdesa manifesta, les opcions escollides pels dos poetes eren ben diferents. I no és difícil detectar una clara reticència de Riba envers la poesia de Soldevila ja d'ençà d'aquells moments --i que no féu sinó agumentar amb el temps, a mesura que es va consolidar la seva trajectòria poètica. Així ho ha apuntat també recentment Jordi Malé Pegueroles, que ha analitzat les crítiques que Riba féu dels dos primers poemaris de F. Soldevila (Exili i Poema de l'amor perdut) i que n'ha tret la següent conclusió:

"Ambdós llibres [de F.Soldevila] són si fa no fa molt semblants: poesia lírica de tema amorós i to sentimental, delicada i musical, amb bona dosi d'emoció i malenconia, de caire més aviat floralesc, en mots de Riba. Si els situem en relació al panorama poètic català a mitjan segona dècada del segle, deixant de banda Carner, el mestre indiscutible, Guerau de Liost, de tendència poètica depuradíssima, i López-Picó, la poesia reflexiva del qual s'adequava al gust de Riba, comprovarem que la resta de la producció catalana d'aquells anys no s'allunyava gaire de la característica de F. Soldevila (...) Són tipus poètics molt distants de la mena de poesia volguda i conreada per l'autor de les Estances; que, tanmateix, no podia renegar d'aquests poetes perquè eren els que constitueixen la realitat lírica de Catalunya en un moment clau per a la renaixença i l'expansió de la cultura catalana".¹³⁰

A part dels dos noms ja citats, val la pena fer també una breu referència a tres dels amics íntims de F. Soldevila que, com ell, van ésser també formats en el nucli de "La Revista": Eudald Duran i Reinalts, Josep M. de Sagarra i Jesús Ernest Martínez Ferrando. Del primer ja se n'ha parlat ampliament en un apartat anterior. El segon (com Duran i Reinalts) fou també un dels components del cercle més íntim de Soldevila al llarg de gairebé tota la vida. Llur relació

¹²⁸ LPFSC 6.2.1.25.

¹²⁹ Fons Carles Riba. Arxiu Nacional de Catalunya

¹³⁰ Jordi Malé Pegueroles, Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries (1913-1920), Ed. La Magrana, Barcelona, 1995, ps. 176-177.

s'inicià a la Universitat de Barcelona, on tots dos cursaren la carrera de dret, com va explicar el mateix Sagarra en les seves Memòries: "el primer amb el qual lligarem fou el poeta i historiador Ferran Soldevila, i des d'aleshores no desmaià mai la nostra amistat".¹³¹ Encara que la correspondència conservada entre tots dos és ínfima, Sagarra és un dels grans protagonistes dels Dietaris de l'exili i del retorn, puix que, com es veurà, tots dos van compartir llur exili a l'estat francès durant una bona temporada.¹³² Pel que fa a Jesús Ernest Martínez Ferrando (1891-1965), la vinculació fou doble, perquè, com en el cas de Soldevila, ell era també historiador i escriptor. Sembla que la seva amistat no fou tan intensa com en els altres dos casos citats, però sí que fou llarga en el temps, quotidiana --especialment en el període de postguerra, quan tots dos treballaren junts a l'Arxiu de la Corona d'Aragó-- i enriquida per la col.laboració en projectes historiogràfics comuns.¹³³ D'aquella primera etapa de la seva coneixença, F. Soldevila en féu una evocació en l'article Record d'Ernest Martínez Ferrando. L'arxiver. L'historiador:

"Quan vaig conèixer Martínez Ferrando, tot i que ell ja pertanyia al Cos d'Arxius, Biblioteques i Museus, el vaig conèixer com a home de lletres, no pas com a erudit o historiador, i el vaig veure més a l'Ateneu Barcelonès que no pas a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on treballava, gairebé sempre lluny del públic d'investigadors (...) La seva vocació veritable, aleshores, era la d'escriptor en llengua catalana, que maldava per trobar els seus camins i per obrir-se pas entre els joves literats catalans".¹³⁴

Consideració a part mereix la vinculació que F. Soldevila va mantenir amb l'aleshores indiscutible primera figura poètica: Josep Carner. No cal insistir en el paper de "poeta de referència" que aquest darrer va tenir per al bloc de poetes noucentistes. En aquest sentit, el mateix qualificatiu de "princep dels poetes" que li fou atorgat ho diu tot. La influència que va exercir en la poesia de F. Soldevila ha estat un fet prou remarcat per la crítica. La mútua amistat arrenca ja de l'etapa juvenil, com evidencia una carta del 24-VIII-1917:

"Benvolgut amic: serieu ben amable si compareguéssiu aquesta tarda a un Conciliàbul de Poetes Estiuejants Viladrauins, a Casa l'herbolari. Vingueu-hi, si us plau, armat de totes armes, per poder llegir sota un arbre. Vingueu-hi, a menys que l'Amor us convoqui més imperiosament a una dansa o fontada"¹³⁵

¹³¹ J.M. de Sagarra, Memòries, Ed. 62-La Caixa, Barcelona, 2^a ed. 1986, vol II, p. 14.

¹³² Vegeu "Una visió íntima dels exiliats i el seu món" (cap. X).

¹³³ Una semblança de J. E. Martínez Ferrando es troba al cap. XIII, "D'altres noms de primer ordre".

¹³⁴ Aparegué per primer cop a "Serra d'Or" des. 1965, ps. 77- 80. Ha estat reproduït a Noms propis, ps. 150-158

¹³⁵ LPFSC 6.2.1.8.

L'any abans, el 1916, Soldevila havia publicat el seu primer recull Poema de l'amor perdut, però encara havia de sortir el seu llibre poètic de més èxit, Exili, que no aparegué fins l'any següent, el 1918. D'ençà d'aleshores, el sentiment amical compartit no defallí, ni tan sols a causa de la perllongada absència de Carner del seu propi país, iniciada a principis dels anys vint. Tampoc no minvà l'admiració que Soldevila tingué sempre pel gran poeta. En els seus Diataris de l'exili i del retorn escriví, el 24-IV-1946: "Quin poeta hi ha en Josep Carner! Penso que encara no ha estat prou valorat".¹³⁶ En la mateixa obra, però en una data anterior, el 13-IX-1940, explicava com havia evolucionat el seu gust per l'obra carneriana, a propòsit de la relectura de Bella terra, bella gent:

"En la lectura mai no és convenient devorar, però molt menys en poesia. I menys encara en una poesia com la d'en Carner, tan rica de detalls --a vegades essencialment detall--; tan rica també d'observació.

Remarco que el meu gust s'ha eixamplat cap a regions que abans em desplaïen. Coses d'humor que em semblaven prosaiques i revoltants en l'adolescència i primera juvenesa, ara em semblen entenedidores (...) I aquest poder d'evocació és una de les grans forces del llibre. En conec pocs que donin una sensació tan viva de Barcelona, de Catalunya: concretament de la Barcelona i la Catalunya (vista per un barceloní) del temps que aquests versos foren escrits (...) Per a mi es barregen a més talment al meu passat! (...) És clar que així, en l'emoció que un llibre com aquest em produeix, hi ha molt més del que el llibre enclou. Difícilment podré jutjar-lo per ell mateix. Però si com a crític podria doldre-me'n, no me'n sabria doldre ni com a lector, ni com a escriptor ni com a historiador."¹³⁷

La idea, només apuntada en el fragment citat, del valor evocador i testimonial (fins i tot "històric", segons Soldevila) de la poesia carneriana, fou la base d'un seu article molt posterior, Josep Carner, historiador, que es va incloure en un volum col·lectiu d'homenatge al poeta, L'obra de Josep Carner, publicat el 1959.¹³⁸

Que l'admiració es mantingué en el decurs dels anys n'és una altra prova la darrera de les cartes conservades que ell va adreçar al poeta el 17-IV-1964, on s'acomiadava de Carner com a "amic i admirador".¹³⁹ El seu germà Carles Soldevila participava també d'aquest entusiasme per la poesia carneriana, com es fa palès en una carta que li adreçà a Ferran el 19-VI-1920:

"En Carner m'ha tramès el seu llibre l'Oreig entre les canyes. De primera. Hi ha quatre o cinc poemes que marquen el punt més alt de la inspiració carneriana. I

¹³⁶ Vol II (en premsa)

¹³⁷ Vol I, ps. 168-170.

¹³⁸ L'article ha estat reproduït recentment a Cronistes, joglars i poetes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, ps. 429-434.

¹³⁹ Fons Josep Carner de la Biblioteca de Catalunya

tots, tots, fins els que persegueixen una emoció petita, estan fets per enllaminir els més desmenjats. Llegint-los un hom es meravella de la perfecció assolida pel català. És la primera llengua del món --digam lo que quieran los positivistas."¹⁴⁰

En més d'una ocasió Ferran Soldevila demostrà la seva fidelitat al poeta i a la seva obra. Així, quan assumí la direcció de la "Revista de Catalunya", l'any 1930, Carner fou el poeta que --en el primer exemplar de la nova etapa corresponent al mes de setembre-- inicià una sèrie d'articles on els autors més importants del moment escollien les que consideraven com les seves tres millors composicions. Això va motivar un seguit de cartes molt interessants per les quals sabem que Soldevila va haver d'esmenar, d'acord amb Carner, alguns dels poemes lliurats. En una carta del 7-VIII-1930, aquest darrer li encomanà explícitament de fer aquesta feina de curador, perquè ell no disposava aleshores del material necessari: "Em fareu un gran servei si vós, tan parent de Racine, em voleu fer de Boileau."¹⁴¹ L'intercanvi epistolar generat per aquest afer ens permet veure també alguns criteris lingüístics de Carner obertament oposats a tot encarcament ortodox: "Tant se me'n dóna que "cadiral" no sigui al diccionari ortogràfic. Ni amb els mètodes helvètics, cap llengua no serà mai continguda en un diccionari".¹⁴² Un criteri que és molt possible que F. Soldevila també compartís.

Una altra mostra d'aquesta fidelitat amical i literària fou la participació de Soldevila en els principals homenatges que se li van fer a Carner, com ara el volum col·lectiu ja esmentat o la campanya pro concessió del premi Nobel, del 1964.¹⁴³ Esment especial mereixen els esforços que féu, quan era president de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona, per poder representar peces dramàtiques de Carner, com fou el cas de El ben cofat i l'altre i de Cop de vent. La primera hagué de superar molts entrebancs amb la censura franquista per poder ésser representada i la segona no arribà a ésser-ho.¹⁴⁴ entre els quals sobresortien els impediments posats per la censura franquista.¹⁴⁵

¹⁴⁰ LPFSC 6.2.7.3.

¹⁴¹ LPFSC 7.1.1.195.

¹⁴² 16-VIII-1930.(LPFSC 13.1.1.1).

¹⁴³ S'ha conservat una còpia de la carta que F. Soldevila va adreçar a l'Acadèmia Sueca del 22-I-1964

¹⁴⁴ Sobre la qüestió, vegeu el bloc de cartes publicades en el vol IV de l'Epistolari de Josep Carner (Ed. Curial, Barcelona, 1998, ps. 452-457), realitzat per Albert Manent i Jaume Medina, i del qual en vaig tenir cura.

¹⁴⁵ Sobre l'afer, vegeu cartes

Un darrer nom caldria consignar ací, el de Jaume Bofill i Mates, Guerau de Liost, però la relació que mantingué amb F. Soldevila i la consideració poètica que li mereixia ja han estat exposades anteriorment.¹⁴⁶

4.7.-Al marge del moviment

Ja advertíem abans que, com passà també en la globalitat del camp les arts i de les lletres, no tot fou noucentisme allò que es va fer durant el període en què aquest corrent tingué un clar paper hegemònic. Convé insistir en aquest punt per evitar una visió històrica excessivament esbiaixada. En realitat, es donaren una pluralitat de tendències força similar a la resta de països desenvolupats de l'època que es trobaven amb la mateixa circumstància d'adaptar-se al que avui anomenem una societat de masses. Si en el terreny explícitament polític i ideològic no ens sobta gens que el ventall d'aquella època anés des de les posicions tradicionalistes i ultraconservadores fins al marxisme i l'anarquisme, tampoc no ha de sorprendre que aquesta pluralitat afectés també l'àmbit historiogràfic, puix que tota ideologia consolidada tenia (i té) la seva pròpia visió de la història. La relativa marginalitat (o posició hegemònica) d'un o altre corrent vindria donada per la seva possibilitat de participar en les instàncies del poder.

D'ací que parlem d'un noucentisme hegemònic i d'uns altres corrents situats "al marge" i, molt sovint, influïts per aquest moviment que esdevingué dominant durant el període 1906-1923.

4.7.1.-Els altres corrents

A causa de l'objectiu mateix d'aquesta tesi no es pot fer ací una exposició mínimament detallada de totes les altres tendències historiogràfiques que es donaren en aquells moments. Sí que val la pena, però, assajar de fer, a nivell simplement indicatiu, un esboç --ni que sigui amb traços molt gruixuts-- del panorama historiogràfic general.

A desgrat dels avenços realitzats pels noucentistes, encara persistí --sembla que amb molta força-- la vella erudició, ancorada al positivisme de finals del segle XIX. En el nivell acadèmic, foren nombroses les velles entitats erudites que mantingueren una posició reticent o obertament contrària als principals postulats noucentistes, ja fos per discrepàcia ideològica o perquè es veieren desplaçades pels nous organismes nascuts sota l'impuls d'aquest corrent. És el cas de la ja esmentada Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, comandada des del principi de segle per Francesc Carreres Candi (1862-1937) i que

¹⁴⁶ Vegeu "Els capdavanters del procés institucionalitzador" (cap. III).

comptava amb d'altres historiadors destacats com Ernest Moliné Brasés (1860-1940), col.laborador assidu del "Butlletí" de l'entitat i, entre d'altres obres, curador de la segona edició de la Història de Catalunya d'Aulèstia (1922). El cas del citat Carreres Candi exemplifica bé la bel.ligerància existent també en el terreny historiogràfic (i, doncs, no tan sols en el lingüístic) entre aquesta tradicional corporació i els historiadors formats en les institucions del noucentisme.¹⁴⁷ Com ha assenyalat Ramon Grau, Carreras va quedar al marge de la creació de l'IEC --tot i que havia estat el primer professor d'Història de Catalunya als Estudis Universitaris Catalans (1903-1905)-- i, posteriorment, fou durament criticat pels noucentistes per la visió històrica donada en la seva monumental Geografia general de Catalunya (6 vol., Barcelona 1913-1918).¹⁴⁸ Malgrat aquesta consideració adversa, modernament s'ha tendit a valorar més positivament la seva aportació, especialment pel que fa als seus estudis sobre la història de Barcelona. Així, el volum La ciutat de Barcelona (1916) fou considerat per Agustí Duran i Santpere "la primera història de la formació urbana de la ciutat, redactada directament sobre fons documentals, encara avui la millor obra de conjunt publicada sobre Barcelona"¹⁴⁹

L'actitud de l'acadèmia barcelonina tingué un cert paral.lelisme amb la d'altres centres similars d'arreu dels territoris catalans. És el cas també del ja esmentat Centre de Cultura Valenciana i el del seu degà, Josep Martínez Aloy (1855-1924), membre del partit conservador que fou president de la diputació de València (1914-15) i alcalde de València (1907-1917), i que col.laborà en la Geografia General del Reino de Valencia promoguda per Carreres Candi. Sobre la vàlua d'aquesta darrera obra en concret, Pau Viciano (que ha estat molt crític amb el personatge) ha reconegut que "recollia les aportacions de la millor erudició renaixentista".¹⁵⁰ Un altre estudiós, Antoni Igual Úbeda el considera com una figura excepcional per haver promogut la creació del Centro de Cultura Valenciana i haver sabut posar així la política al servei de la cultura,

¹⁴⁷ Aquesta actitud de confrontació es volgué mitigar, com ja s'ha dit, a partir del 1918 amb la incorporació a l'Acadèmia d'algunes personalitats molt estretament vinculades a l'Institut i al projecte noucentista, com ara Ferran Valls Taberner, Pere Bosch Gimpera, Ramon d'Alòs Moner o Agustí Duran i Sanpere. En el terreny de la normativització lingüística, però, no foren acceptats els criteris de l'IEC fins al 1931.

¹⁴⁸ Vegeu Diccionari d'Història de Catalunya ps. 198-199.

¹⁴⁹ Francesc Carreras i Candi, dins Gran Enciclopèdia Catalana, vol IV, Barcelona, 1973 1^a ed.

¹⁵⁰ Pau Viciano, La temptació de la memòria, p. 25.

al mateix temps que ha destacat com a la seva obra més important La Diputación de la Generalidad del Reyno de Valencia.¹⁵¹

Si davallrem del nivell acadèmic, que incloïa autors molt notables com els que s'han esmentat suara, existia una munió de cronistes locals, historiadors aficionats i d'altres interessats en aquestes qüestions que difícilment, per la seva manca de rigor, podien equiparar-se (cosa molt excepcional) amb el que ací s'ha anomenat "vella erudició", per bé que en ocasions arribessin a utilitzar (sense gaire criteri) una bona documentació històrica.

No es pot negligir tampoc la força que tenien encara durant les primeres dècades del s. XX els historiadors que es podrien englobar dins un pensament tradicionalista, ja sigui pel seu catolicisme ultrancer, pròxim a l'integrisme, o per les seves posicions obertament carlines. Aquests darrers tenien una rica tradició desenvolupada durant tot el segle anterior, període en què arribaren a comptar amb institucions d'alta cultura pròpies --com ara l'anomenada Universitat Carlina situada a Solsona i Sant Pere de la Portella entre el 1838 i 1840¹⁵² -- i a disposar també de figures notables com Víctor Gebhardt (1830-1894), que en la seva Historia general de España y de sus Indias (1864) féu un contundent atacat als liberals. No ha de sobtar, doncs, que ja entrat el nostre segle arreu dels territoris catalans existissin historiadors d'explícita filiació carlina, com ara el valencià Josep Navarro Cabanes (1875-1929) --autor d'uns Apuntes bibliográficos de la prensa carlista (1917) i d'un valuós catàleg de Prensa valenciana (1928)-- o el mallorquí Miquel Bordoí (1877-1953).

Dins d'un fervent catolicisme i d'un conservadurisme maurista cal incloure Cosme Parpal (1878-1923), que, originari de Maó, s'instal·là el 1890 a Barcelona, on estudià a la universitat i tingué com a mestre Antoni Rubió i Lluc.¹⁵³ El fet de guanyar, el 1919, les oposicions a la càtedra de psicologia de la facultat de Barcelona davant de l'atre candidat, Eugeni d'Ors, li donaren una gran popularitat pública, sobretot entre els cercles conservadors catòlics, que hi veieren un triomf de l'ensenyament confessional.¹⁵⁴ D'entre la seva obra

¹⁵¹ A. Igual, Historiografía del arte valenciano, Institución Alfonso el Magnánimo, València, 1956.

¹⁵² Estudiada recentment per Daniel Montaña i Joan Pujol, La Universitat Carlina, Ed. Cossetània, Valls 1997.

¹⁵³ Vegeu J. L. Terron Ponce, Parpal y Marqués, su trayectoria vital, cultural e historiográfica, dins "Revista de Menorca", Maó, tercer trimestre de 1989, ps. 423-450.

¹⁵⁴ Agustí Calvet, "Gaziel", en les seves memòries Tots els camins duen a Roma (Ed. 62, MOLC, Barcelona, 1981) féu un retrat no gaire entusiasta de Parpal, al qual tenia com a professor a la universitat barcelonina, en substitució d'Antoni Rubió i LLuch: "(...) era el model del buròcrata docent i a més ben arrelat i amb tanta mà esquerra, que uns quants anys després aconseguí derrotar Eugeni d'Ors, ja famós en unes oposicions a la càtedra d'ètica de

historiogràfica destaca la primera monografia sobre la conquesta catalana de Menorca, La conquesta de Menorca en 1287 por Alfonso III (publicada el 1901 i, en versió catalana, el 1964). A l'altre pol ideològic, en les posicions netament anticonservadores i republicanes, destaquen un seguit de noms que mantingueren una certa vinculació amb determinats aspectes del noucentisme, però que no defensaren l'opció política hegemònica conservadora del moviment. En aquest bloc hi ha, per exemple, Pere Coromines (1870-1939) -- que fou un dels membres fundadors de l'Institut i que constituïa, de fet, la seva "referència esquerrana"-- o Gabriel Alomar, de marcat caràcter socialitzant, que malgrat tenir molts punts de coincidència amb el moviment n'era exclòs pel seu ideari radical, fins al punt que J.L. Marfany ha dit d'ell que fou "una de les víctimes més il.lustres del noucentisme".¹⁵⁵

En el camp específic del socialisme, que ja començava a prendre cos arreu del territori catalans, cal esmentar Manuel Serra i Moret (1884-1963) i Rafael Campalans (1887-1933), fundadors de la Unió Socialista de Catalunya (1923), considerada com una organització de matriu "noucentista" (com ho era també Acció Catalana), per haver-se format en el si d'aquest corrent alguns dels seus principals integrants de primera fornada. L'esmentat Campalans és el cas més clar. Vinculat al procés institucionalitzador mancomunitari (director, d'ençà del 1927, de l'Escola de Treball i secretari general de d'ensenyament tècnic i professional de la Mancomunitat el 1922) assajà d'introduir en un programa socialista netament català alguns dels elements principals del nou-cents (com ara protagonisme social dels intel.lectuals, l'ideal urbanitzador de la Catalunya-ciutat, la modernitat i l'europeisme entesos com a valors, etc...)¹⁵⁶

Pel que fa al marxisme més explícit, en les primeres dècades del segle, sobresurt Antoni Fabra i Ribes (1879-1958), ja que fins i tot arribà a mantenir una relació directa amb els dirigents socialistes europeus més importants de l'època com Jean Jaurès o Karl Kautsky. Cal tenir present que el marxisme com a corrent ideològic amb una certa implantació entre els sectors intel.lectuals catalans, no començà a prendre volada fins pel volts del 1914.¹⁵⁷ En aquesta

la Universitat de Barcelona. Amb el Dr. Parpal, de bona jeia, anàvem fent i tirant sense pena ni glòria. Del que perdíem, ens n'adonàvem només un parell de vegades en tot el curs: era quan Rubió i Lluch, seguint una mena de tradició ja consagrada, venia a explicar-nos alguna lliçó capital" (p. 198)

¹⁵⁵ Gabriel Alomar, oblidat, dins Aspectes del noucentisme.

¹⁵⁶ Sobre la figura de Campalans, vegeu la monografia d'A. Balcells, Rafael Campalans, socialisme català, PAM, Barcelona, 1985.

¹⁵⁷ Vegeu la veu "marxisme" dins Ictineu, a càrrec d'Emili Gasch i Francesc Roca (ps. 293-300). Pel que fa a la seva recepció entre els nuclis intel.lectuals, Manuel Costa-Pau, Intel.lectuals i socialisme, dins vol XI Ulisses, ps. 194-196.

data, havien pogut ja aparèixer començaren a existir (gràcies al procés institucionalitzador) intel·lectuals catalans professionalitzats i conscients de llur paper social. D'altra banda, és l'any de l'esclat de la primera gran guerra, fet que estimulà (amb debats com el del paper del pacifisme o la discussió entre aliadòfils i germanòfils) un decantament d'alguns cap a posicions d'esquerra. La seva expansió entre aquests àmbits, però, es va veure frenada arran de la revolució soviètica de 1917, quan es produí la seva orquestrada marginació de les instàncies acadèmiques d'arreu d'Europa per considerar-lo una ideologia extremadament subversiva. Els territoris catalans no foren cap excepció i malgrat la seva escassa influència inicial en el si d'un moviment obrer dominat sobretot per l'anarco-sindicalisme i pel republicanisme esquerrà fou molt combatut en el terreny ideològic per la seva perillositat potencial.¹⁵⁸ No fou fins a la dècada dels trenta que es produí un canvi notable, evidenciat no tan sols per la puixança de les organitzacions obreres d'aquest signe, sinó també per la plasmació de resultats concrets en el camp de les idees, com foren les interpretacions històriques i teòriques de Joaquim Maurin i Andreu Nin o bé la publicació de les principals obres referencials d'aquest pensament, com ara la primera traducció catalana completa del Manifest comunista (1930) feta per Emili Granier Barrera.¹⁵⁹

A diferència del marxisme, que es fonamenta en bona part en una determinada interpretació de la història (l'anomenat materialisme històric), l'anarquisme no tenia en el seu mateix cos de doctrina una interpretació d'aquesta mena. Això fa que sigui més complicat parlar d'una historiografia anarquista (almenys amb la mateixa claretat conceptual que es parla d'una historiografia marxista). Aquesta dificultat, naturalment, no implica que no existís una determinada visió de la història més o menys comuna per part dels qui es consideraven anarquistes a principis del segle XX. El tema ha estat molt poc estudiat fins ara, per bé que no seria gaire arriscat aventurar alguns dels principals trets d'una tal visió, per ésser trets comuns de l'ideari anarquista autòcton. Així, és molt possible que encara persistís una concepció idealista i lineal del progrés i de la història que responia al pensament de base republicana i lliurepensadora que el moviment anarquista de finals del segle

¹⁵⁸ Així, la "Biblioteca d'Estudis Socials" publicà un recull de traduccions fetes per Carles Riba de la Política d'Aristòtil amb el títol de Crítica del comunisme. La intencionalitat d'aquest títol és prou clara, però encara dins la mateixa col·lecció s'hi anunciava una Crítica del materialisme històric, que havia de realitzar Joan Crexells.

¹⁵⁹ Vegeu "Les altres tendències i la continuïtat de la pugna amb la historiografia nacionalista espanyola" (cap. VII).

passat havia adoptat com a propi.¹⁶⁰ I que per aquest sector mereixessin també una especial atenció aquells moviments que en el decurs històric havien encarnat una idea de progrés i d'alliberament social.

4.7.2.-La confrontació amb la historiografia nacionalista espanyola.

Enllà dels altres corrents catalans que foren contemporanis al noucentisme, cal considerar el moviment ideològic dominant aleshores en la cultura espanyola, que, de fet, no era tan sols un adversari del noucentisme, sinó de la mateixa idea de cultura catalana i de tota noció de sobirania política dels catalans. La pèrdua de les colònies espanyoles de Cuba, Puerto Rico i Filipines, amb la consegüent desfeta de la noció d'imperi fins aleshores vigent, evidencià, entre la intel·lectualitat espanyola dominant, la necessitat d'una nova concepció de la mateixa noció d'Espanya, que va tenir en els membres de l'anomenada generació del 98 els seus principals formuladors. Enrera va quedar la vella concepció basada en un estereotip d'identitat racial i cultural, feta a partir d'uns elements que Sebastian Balfour ha titllat de "castellano-andalusos, aristocràtics, catòlics, pretorians i precapitalistes."¹⁶¹

Gaziel --autor de la famosa trilogia ibèrica Castella endins (1959), Portugal enfora (1960) i La Península inacabada (1961)-- va remarcar el contrast que existia, pel que fa a l'acceptació de l'ús del català com a idioma literari, entre els intel·lectuals i escriptors espanyols adscrits a la generació del 98 i els de la generació immediatament anterior, en un escrit destinat a comentar la correspondència continguda a les Memòries literàries de Narcís Oller.¹⁶² En el seu text, Gaziel reportava l'actitud comprensiva de Valera, Menendez Pelayo, Pereda, Pardo Bazán, "Clarín", Echegaray i Quintanilla en contrast amb el que¹⁶³ majoritàriament es mantingué després. Tot un símptoma del canvi profund esdevingut.

El nacionalisme renovat per l'esmentat grup es concretà en una visió unitarista de l'estat espanyol --conformada a partir d'una opció castellanista-- que comprenia tant el terreny ideològicocultural com el pròpiament polític i que tenia també molt de resposta contrària al procés de modernització industrial

¹⁶⁰ Vegeu Pere Gabriel, Materialisme, positivisme i història, dins vol V de Història de la Cultura Catalana, ps. 142-148.

¹⁶¹ Sebastian Balfour, "El nacionalisme espanyol com a reacció a la crisi colonial", dins Agustí Colomines (dir.): La resposta catalana a la crisi i la pèrdua colonial de 1898, Generalitat de Catalunya-Editorial 92, Barcelona, ps. 125-133.

¹⁶² Vegeu Obra catalana completa, Ed. Selecta, Barcelona, 1970, ps. 1651-1654.

¹⁶³ De tota manera, cal dir que la formulació dels de la generació del 98 es va proveir de molts elements d'una tradició que tenia ja les seves arrels en el mateix període medieval.

que en aquells moments es vivia de manera especial als territoris catalans. En aquesta formulació, la història hi jugà un paper legitimador clau, gràcies sobretot a la importantíssima aportació feta per Ramón Menéndez Pidal. La visió menendezpidaliana del passat hispànic --que conformà el discurs dominant de la historiografia espanyola durant molt de temps-- insisteix en els factors unitaris d'ençà ja de l'època romana (i sobretot en el període visigòtic, on, segons ell, s'acompleix l'ideal unitari que es voldrà restituir durant el període medieval) i valora sobremanera el paper de Castella, considerada com a realitzadora i garant de la unitat espanyola.¹⁶⁴ Així mateix, per aquest historiador i filòleg, la llengua castellana (esdevinguda legítima i única llengua espanyola) és el principal factor unificador. Amb aquestes premisses no sorprèn la seva actitud decididament contrària a l'autonomia política dels catalans i als intents d'erigir la llengua pròpia com a un idioma de cultura. Des d'aquesta posició, com ha remarcat Horst Hina, R. Menendez Pidal retreu als historiadors catalans contemporanis l'intent de descastellanitzar la història d'Espanya i els acusa de falsejar els fets del passat.¹⁶⁵ Una greu acusació al voltant de la qual se centrarà bona part de la polèmica entre els historiadors catalans i espanyols.¹⁶⁶ El pes de la influència que Menéndez Pidal exercí en la generació del 98 va ésser tan evident que un escriptor recent, Andrés Trapiello, a l'hora de fer un llibre sobre aquell grup no ha dubtar en titular-lo Los hijos del Cid¹⁶⁷, en una clara referència al principal personatge estudiat per l'esmentat historiador, a qui dedicà un dels seus llibres més emblemàtics La España del Cid (1929).

Naturalment ací no és el lloc per fer una consideració aprofundida del grup, ni tan sols reportar la ingent bibliografia que ha generat. En aquest darrer aspecte, però, no es pot deixar de citar el llibre del ja esmentat Horst Hina, Castilla i Catalunya en el debate cultural, on el seu autor fa especial insistència en l'anàlisi de la relació entre la generació del 98 i Catalunya per tal de

¹⁶⁴ Val a dir que, en realitat, l'equiparació entre història d'Espanya i història de Castella ja es troba en els cronistes medievals castellans, com es cuidà de remarcar el propi F. Soldevila en la seva Història d'Espanya.

¹⁶⁵ Vegeu Horst Hina, Castilla i Catalunya en el debate cultural 1714-1939, especialment el capítol "Ramon Menéndez Pidal, el historiador de la España castellana" (Ed. Península, Barcelona, 1986, ps. 317-323)

¹⁶⁶ La confrontació general entre la historiografia catalana i espanyola motivà la polèmica entre els qui foren caps de brot d'una i altra tendència: Menéndez Pidal i Ferran Soldevila, com s'analitzarà més endavant. Vegeu l'apartat "Els altres corrents i la continuïtat de la pugna amb la historiografia nacionalista espanyola" (cap. VII) i "D'un renovat protagonisme públic a un cert ostracisme" (cap. XV).

¹⁶⁷ Ed. Planeta, Barcelona, 1997.

concloure que, malgrat l'interès i simpatia inicial d'alguns pocs dels seus membres envers la realitat catalana --que modificaren després--, com a grup mantingueren una posició obertament adversa.¹⁶⁸ Això explica que modernament s'hagi confrontat el grup amb l'anomenada, en mots de Vicenç Vives, "generació catalana del 1901"¹⁶⁹ (bàsicament els que ací s'ha anomenat "noucentistes", encara que es pot parlar d'una posició comuna en aquest punt per part de la majoria dels sectors de la intel·lectualitat catalana del moment), que, inversament a l'ideari dels del 98, feren bandera de la modernització industrialista i d'europèisme i d'obertura al món de la seva època. També Gaziel, en una línia similar a la vicenciana, contraposà Maragall a l'esmentada generació en la conferència La pàtria segons Maragall, on afirmà que les diferències existents entre els intel·lectuals catalans i el espanyols d'aquella època no eren motivades per causes individuals, sinó per "una manera de ser col·lectiva".¹⁷⁰ L'anticatalanisme militant d'aquell grup explica l'àmplia coincidència en les crítiques de la major part de la intel·lectualitat catalana d'aleshores i d'ara. Així, no ha de sobtar que un dels pensadors catalans més lúcids de les darreres dècades del segle XX, Joan Fuster, arribés a titular un dels seus llibres Contra Unamuno i los demàs, per significar d'aquesta manera la seva actitud contrària als pressupòsits del nacionalisme espanyolista més intransigent i assimilacionista, que Miguel de Unamuno encarnava a la perfecció, segons el criteri de l'escriptor de Sueca.¹⁷¹

L'animadversió que la generació del 98 va desfermar entre amplis sectors de la intel·lectualitat catalana no va poder atenuar el gran impacte que va tenir en el si de la cultura espanyola contemporània, fins al punt de posar les bases al que avui convencionalment s'entén com a "espanyolitat". Una influència que es pot explicar, en bona part, per la categoria intel·lectual dels principals representants. No en va l'esmentat Andrés Trapiello considera aquesta generació com "la més brillant de tota la literatura espanyola".¹⁷² Això fa que els seus pressupòsits principals fossin continuats i ampliat per l'anomenada generació del 1914 (per més que aquesta darrera en rebutgés els aspectes de crítica a la modernitat i assumís la necessitat d'una connexió intel·lectual amb

¹⁶⁸ Op. cit. ps. 281-340.

¹⁶⁹ Jaume Vicenç Vives, Industrials i polítics, Ed. Vicenç Vives, Barcelona, 3^a ed. 1980, ps. 297-298. Anteriorment ja formulada a Teoria de una generació, dins Obra dispersa, vol I (Ed. Vicenç Vives, Barcelona, 1967), ps. 467-470.

¹⁷⁰ Obra catalana completa, ps. 1609-1623.

¹⁷¹ La primera edició aparegué en la col·lecció "Libros de Bolsillo" i recentment s'ha tornat a publicar a Ediciones Península, Barcelona, 1998.

¹⁷² Així ho va recollir el diari "Avui" del 30-X-1997, p. 39.

Europa), on sobresortí la figura del filòsof José Ortega y Gasset, que en la seva España invertebrada (1921) ja afirmà que Espanya només es podia conformar a partir de l'hegemonia castellana; una idea que centrà tota la seva producció posterior sobre el tema.¹⁷³ No en va Horst Hina l'ha anomenat el "pensador" de la idea d'Espanya, del "problema" espanyol, i ha remarcat la influència que les seves idees van tenir en dos historiadors de gran influència posterior: Claudio Sánchez Albornoz i Américo Castro.¹⁷⁴ Aquesta influència contribueix a explicar la continuïtat dels eixos bàsics en què s'ha sustentat el nacionalisme espanyol --i la seva historiografia-- per damunt de generacions i d'opcions polítiques.¹⁷⁵ En aquest sentit, convé recordar que tant Sánchez Albornoz com Américo Castro patiren exili pel suport donat al règim republicà i que s'enfrontaren l'un amb l'altre en una llarga polèmica historiogràfica. Tots dos, però, compartien un mateix ideari nacionalista (unitarista, castellanista, anticatalanista) que no diferia gaire --en els seus eixos bàsics-- del que defensava la generació del 14 o la del 98 (on els partidaris del règim republicà foren excepció). Fuster ho deixà ben clar: "Todos són lobos de la misma camada".¹⁷⁶ Fins i tot recentment, en la commemoració del centenari del 98, han estat molt poques les veus en el si de la cultura espanyola que, com la de Juan Goytisolo, han reclamat una anàlisi crítica i desmitificadora del paper d'aquesta generació en la realitat hispànica contemporània.¹⁷⁷ Naturalment, l'actitud de la majoria de la intel·lectualitat catalana davant la commemoració sí que ha seguit una via contestatària.¹⁷⁸

La persistència d'aquesta visió nacionalista de matriu castellanista i uniformista que titlla de "nacionalismes perifèrics" les altres realitats nacionals de l'estat espanyol (catalana, basca i gallega) té la seva base en la seva funció que compleix com a tal nacionalisme. Efectivament, parlar com ha fet

¹⁷³ Per a una visió crítica, des d'una perspectiva catalanista de les generacions del 98 i del 14, i de les seves principals figures, vegeu Josep Sort: L'ombra del poder. Un estudi sobre el nacionalisme espanyol (Oikos-Tau, Barcelona, 1995) i Rafael Ninyoles, Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol Ed. Tàndem, València, 1998.

¹⁷⁴ H. Hina, Op. cit. ps. 383-395 i 396.

¹⁷⁵ Un ascendent també extensiu a un altre pensador, Julián Marías, que polemitzà, a la dècada dels seixanta, amb la intel·lectualitat catalana. Vegeu "D'un renovat protagonisme públic a un cert ostracisme" (cap. XV).

¹⁷⁶ Contra Unamuno..., p. 41

¹⁷⁷ El 98 que se nos viene encima, dins "El País", 27-V-1997, p. 13.

¹⁷⁸ Entre les iniciatives realitzades durant el centenari cal remarcar l'exposició Escolta Espanya; la realització, a Barcelona, d'un congrés internacional sobre el tema: 1898. Entre la crisi d'identitat i la modernització; i la publicació de diferents llibres, entre els quals destaca l'obra col·lectiva dirigida per Agustí Colomines La resposta catalana a la crisi i la pèrdua colonial de 1898, ja citada.

històricament (i encara avui fa) del perill que per a la unitat espanyola (considerada com una màxima sagrada) constitueixen els dits "nacionalismes perifèrics" (sovint considerats com a únics nacionalismes existents) serveix com a factor de cohesió interna i de superació de les tensions socials del nucli més nombrós, el conformat històricament per Castella i identificat amb l'Espanya autèntica. D'ací la força de la catalanofòbia manifestada per dirigents i intel·lectuals al llarg de tot el segle XX (i abans), que constitueix una característica indispensable d'aquest discurs nacionalista espanyol.¹⁷⁹

Donada la continuïtat ideològica dels pressupòsits en què s'ha fonamentat el nacionalisme espanyol dominant --i, doncs, també la historiografia-- no ha de sorprendre la permanència de la confrontació amb la historiografia catalana enllà dels diferents règims polítics. Així, el canvi republicà, que en principi podria haver servit per aminorar la confrontació, no resolgué el conflicte, com es tindrà ocasió de comprovar en el capítol corresponent.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Sobre la qüestió, vegeu Francesc Ferrer i Gironès, Catalanofòbia Ed. 62, Barcelona, 2000.

¹⁸⁰ Vegeu l'apartat "Les altres tendències i la continuïtat de la pugna amb la historiografia espanyola" del Cap. VII.

CAPÍTOL V.-CONSOLIDACIÓ PROFESSIONAL, COMPROMÍS CÍVIC I ACCIÓ POLÍTICA.

La dècada dels anys vint fou l'època de la consolidació professional de F. Soldevila, que va anar paral·lela a un decidit compromís civico-polític en favor de la catalanitat i de les llibertats públiques. D'ençà del 1922, s'afilià al partit Acció Catalana i, tot seguit, no dubtà a integrar-se en l'oposició contra la dictadura de Primo de Rivera, instaurada l'any següent, el 1923. Malgrat les dures condicions imposades pel règim dictatorial, va aconseguir dur endavant una obra historiogràfica i literària d'alta volada que el consolidà, ja a finals dels anys vint, com un dels intel·lectuals més destacats del moment.

5.1.-La consagració pública d'un jove historiador

5.1.1.-La producció historiogràfica i periodística

Un dels principals factors que va contribuir de manera decisiva al coneixement públic de F. Soldevila fou la possibilitat que va tenir de poder combinar la seva producció pròpiament historiogràfica amb l'obra poètica i el periodisme. Ja s'ha dit que a finals de la primera dècada del segle era més conegut pel gran públic com a poeta que no com a historiador. Això s'invertí en el decurs de la dècada següent, gràcies a la seva actuació periodística i a l'edició de les seves primeres obres històriques d'ambició; sense que desaparegués, però, el seu prestigi com a poeta i literat.

El mateix 1920 inicià, gràcies al seu germà Carles, la seva col·laboració periòdica al diari "La Publicidad" --aleshores tot just en vies de catalanització-- i va veure també editat el seu manual La Història Universal en la col·lecció "Minerva" dirigida pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, que fou molt ben rebut per la crítica. Prova d'aquesta bona acollida és la recensió que en féu Ramon d'Abadal per als "Quaderns d'Estudis", on afirmava que considerava el seu autor "com un dels millors historiadors que pot presentar la Catalunya renaixent"¹. Malgrat l'aparent modèstia de l'esmentat manual --era un llibret d'una trentena de pàgines--, serví per demostrar la gran capacitat de síntesi de F. Soldevila, a la vegada que evidencià el seu encert d'haver sabut incorporar elements de la història dels catalans en una visió de caire mundial. Així, en el capítol dedicat a tractar sobre els estats d'Europa fins al fi de l'edat mitjana, no deixava de considerar la Confederació catalanoaragonesa com a tal; o, fins i tot, en una altra part del llibre, arribava a

¹ "Quaderns d'Estudi" núm 47, abril-juny 1921 vol XIII, p. 161-162.

incloure un petit apartat sobre "El Pontificat i Catalunya". Naturalment, hi havia també aspectes que, avui, poden resultar xocants, com ara el judici que fa del relleu històric dels pobles (on arriba a dir, per exemple, que "les races negres de l'Àfrica no tenen quasi cap valor històrica"), una idea plenament compartida aleshores per la societat de l'època.

La seva col·laboració al diari "La Publicidad" s'inicià el 16-I-1920 amb l'article Un paral·lelisme entre Catalunya i Castella. Les fonts de la Història espanyola i va tenir una periodicitat mensual. Aleshores, aquest periòdic disposava d'unes pàgines especials escrites en català, que eren coordinades pel seu germà Carles i per Lluís Nicolau d'Olwer. No fou fins a l'u d'octubre de 1922 que s'acomplí la catalanització total del diari, que passà a dir-se "La Publicitat". En aquesta nova etapa, el primer article que F. Soldevila va escriure-hi fou Catalunya en la Guerra de Successió, en l'exemplar del 4-X-1922. Sobre aquest tortuós procés catalanitzador existeixen nombroses referències en l'abundant correspondència que els dos germans van mantenir en aquella època.² En una de les cartes -- sense datar, però corresponent a l'any 1920-- Carles li manifestà la seva desconfiança en l'èxit del procés: "Crec que d'aquí pocs dies hauré deixat d'escriure a La Publi que ha caigut en mans de la Patronal. No podia fer una fi més lletja. La cosa em contraria, naturalment. Substituiré amb relativa facilitat el sou; però difícilment trobaré un altre lloc on pugui escriure amb la llibertat que ho he fet aquests darrers anys. ¡Què hi farem! El periodisme a Barcelona és un carreró infecte."³

Un temps després, la cosa es redreçava i el mateix Carles no dubtava en afirmar, el 31-VIII-1922, la viabilitat del projecte:

"La Publicitat serà totalment en català abans l'octubre. Econòmicament és viable; ni dir que pot viure amb recursos naturals. Tira més que "La Veu", segons dades fidedignes. Ara, fora En Nicolau, mig-fora jo, fa de Director En M. Esteve. Demés, hi ha una redacció incompleta. Tinc esperança que cap a l'hivern, eliminats els amateurs i predominant els professionals, podrà fer-se un diari millor."⁴

Els pronòstics optimistes es compliren i pocs mesos després de l'aparició del diari, el 13-II-1923, Carles li escrivia a Ferran el següent:

"El diari va bé. A primer d'abril s'engegarà la rotativa nova. Crec que t'he fet sabedor del canvi de govern: ha plegat En Nicolau i ha pujat En Martí Esteve. Jo no faig de secretari de redacció --és a dir-- d'esmenador d'originals d'altri.

² Cal advertir que Ferran s'havia traslladat, de l'abril al desembre de 1920, a un balneari suís per refer la seva malmesa salut. Durant tot aquell període, Carles s'encarregava de cobrar-li els articles que Ferran trametia al diari i d'explicar-li la situació que es vivia al país. Vegeu "Els viatges a l'exterior, una necessitat formativa i vital" (cap. VI).

³ LPFSC 6.2.7.7.

⁴ LPFSC 6.2.7.12.

Faig el Full i la Vària (...) Fet i fet, he guanyat amb el canvi de feina. Tenia una obligació d'oficina i ara només tinc la de portar originals, molt més elàstica".⁵

En la mateixa carta, Carles es permetia donar-li algun consell a Ferran sobre el ritme del lliurament dels seus articles:

"Envies amb regularitat articles a la P.[ublicitat]? No badis. Més val que en tinguis dos per publicar, que no que esperis que hagin publicat l'un per enviar l'altre. Digue'm si et retarden gaire la inserció. Fet i fet, sou quatre gats els que col.laboreu. Ara que està realitzada la tria, crec que no ha d'ésser difícil de tornar a aconseguir un ritme satisfactori".

Sembla que Ferran li va fer cas al seu germà, ja que les seves col.laboracions van aparèixer força regularment i es van perllongar --amb algun període d'interrupció-- fins pràcticament la desaparició del diari, esdevinguda el 1939, arran de la fi de la guerra.⁶ No devia ésser aliena a aquesta fidelitat el fet que el periòdic arribés a ésser un punt de referència obligat per a l'intel.lectualitat catalanista (en bona part a conseqüència d'haver-se convertit en l'òrgan de premsa oficios d'Acció Catalana) i que, pel que sembla, paguessin força bé les col.laboracions (almenys al principi d'haver sortit al carrer). D'això darrer en tenim un indici en una altra carta de Carles, del 13-I-1923, on li comunica a Ferran que Cesar Bordoï, responsable dels "Quaderns d'Estudi", volia algun escrit seu per aquella revista:

"Parla d'un estudi sobre la Crònica del Rei Jaume que li havies promès. Paguen 4 pts per plana. Li he dit que a la Publi paguen 20 ptes per article. Ha comprès que el tracte era millor. Tanmateix, si et veus amb cor, res s'oposa a que aprofitis Quaderns i Publicitat.⁷

Val a dir que Ferran no va arribar a col.laborar mai als esmentats "Quaderns d'Estudi", que van desaparèixer poc temps després, amb l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera.

El 1923 marca un punt culminant en la seva trajectòria professional, ja que és l'any que finalitzà la publicació de la Història de Catalunya. Curs superior, escrita junt amb Ferran Valls Taberner, que tanta importància va tenir per a la seva formació com a historiador i per al seu prestigi personal.⁸ L'èxit d'aquesta empresa féu que la mateixa promotora de l'edició, l'Associació Protectora de

⁵ LPFSC 6.2.7.19.

⁶ Una anàlisi mínimament detallada de la gran quantitat d'articles publicats en el periòdic, prop de 400, desbordaria els límits del present treball i gairebé exigiria una altra tesi específica. En aquestes pàgines, però, sovintejaran les referències a molts d'aquests escrits, en diferents capítols, perquè constitueixen una font de primer ordre per a l'estudi de la seva obra.

⁷ LPFSC 6.2.7.16.

⁸ Vegeu al capítol anterior, "Un guiatge orientador".

l'Ensenyança Catalana, li encomanés, ara en solitari, la redacció d'una altra Història de Catalunya. Curs mitjà, publicada el mateix 1923, amb dibuixos de Joan Carrera. Per a la redacció, però, va comptar amb l'assessorament tant de F. Valls i Taberner com d'A. Rovira i Virgli. Aquest darrer, en una carta que li va enviar el 17-X-1924, li diu:

"He llegit ja les proves de la vostra Història de Catalunya, curs mitjà. Hi he trobat algunes esmenes meticuloses del bon amic Valls i Taberner. Pel meu compte, no us he esmenat sinó quatre o cinc detalls (...) No cal dir que si en algun detall creieu que sóc jo qui estic equivocant, podeu amb tota llibertat prescindir de l'esmena. El vostre treball queda molt bé, serà d'una gran utilitat, no tan sols per als petits, sinó també per als grans"⁹

Aquesta data, el 1923, és també la del premi Rafael Patxot i Ferrer per al seu treball sobre La reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim (encara que corresponia a la convocatòria de l'any anterior, el 1922)¹⁰. D'ençà del 1920 es convocava un concurs patrocinat pel nét del qui donava el nom del premi, el mecenes Rafael Patxot i Jubert, que era organitzat per l'Acadèmia de Bones Lletres. La convocatòria de l'any 1922 contemplava tres premis de 2.000 ptes cadascun i F. Soldevila optava al primer, dedicat a "La dona en la marxa general de Catalunya". En les dues ocasions anteriors, no s'havia arribat a adjudicar mai cap dels premis convocats i en la que ell va concursar va estar a punt de passar el mateix, ja que la seva admissió fou, en principi, posada en dubte i els altres dos premis foren declarats deserts. Per una lletra que li va adreçar F. Valls Taberner el 18-XI-1923, es pot conèixer el problema que es va plantejar al jurat i la seva resolució:

"Del concurs de la Academia ja'n deu saber notícies pel Sr. Girona. V. és l'únic que ha presentat treball i això l'ha salvat, perquè V. va fer l'etzegallada (sic) d'enviar el seu treball firmat contra el que deia la convocatòria del concurs. Però no havent-hi perjudici de tercer, ja que V. era l'únic, i havent dit el Sr. Girona que'l treball presentava aspecte de ser molt interessant, es va decidir que's considerés com no firmat i quedés admès".¹¹

⁹ DCS 2.2.16. La data de la carta de Rovira contradiu la data de publicació de l'obra. És molt possible que, en realitat, el llibre no es publicués fins al 1924, ja que comptava amb una subvenció pública i privada corresponent a l'any anterior.

¹⁰ Alexandre Galí ha explicat la mecànica de l'admissió dels treballs: "Eren convocats el 28 de gener que era el de la naixença de 'l'avi Patxot' i els terminis acabaven el mes d'octubre del mateix any o de l'any següent", vol XVIII-XIX de la seva Història de les institucions..., ps. 43-44.

¹¹ DCS 2.1.12.

La maduresa intel·lectual assolida aleshores li va impossibilitar seguir alguns dels consells maliciosos fets pel seu germà Carles per tal de fer-se un nom en el panorama de la història i les lletres catalanes, com ara els que li suggeria en una carta sense datar del 1920:

"La teva especialitat --Història-- és extraordinàriament propícia al pastitxo reproductiu. Tu no et veus amb cor de fer amb esforç relativament mòdic una cosa semblant a la Hist^a de Rússia d'En Rovira? Doncs per aquest camí, crec que hi ha veritable negoci. Un pastitxo, oficialment, és una obra original que inscrius a nom teu. Qui et priva --un altre exemple-- d'ampliar aquesta Minerva [La història universal editada en aquesta col·lecció] que has venut per quatre quartos i fer-ne un manualet? L'edites, en dones l'Admo. a l'Editorial Políglota, ofereixes tant per cent als mestres...

En fi, no val a badar."¹²

Res, doncs, de pastitxos. En cap moment no va voler posar en dubte el nivell intel·lectual aconseguit aleshores per les seves obres. Naturalment, això no comportava l'adopció de cap posició elitista o culturalista, ja que bona part del seu prestigi s'havia fet amb obres de divulgació (manuals i articles periodístics) que seguien un model rigurós i amè a la vegada.

La instauració del Directori de Primo de Rivera, el setembre de 1923, va venir a igualir un any que fou brillant per a la seva trajectòria. El règim dictatorial, però, no va aconseguir aturar ni la seva línia professional ascendent, ni tampoc l'entrada de la cultura catalana al que ara anomenem la contemporaneïtat.

5.1.2.-De funcionari al cos de bibliotecaris i arxivers a escriptor professional.

L'estabilitat salarial que li va reportar l'entrada, el 1922, al cos de bibliotecaris i arxivers de l'estat espanyol serví perquè, pocs anys després, pogués abordar amb major decisió el seu propòsit de poder viure com a professional de les lletres. Abans d'intentar aquesta via funcional, el 1921, fou nomenat auxiliar interí i gratuït de la Secció de Lletres de la Universitat de Barcelona, cosa que possiblement li degué fer veure com n'era de complicat de poder-se integrar en els centres universitaris de l'època.

L'entrada al cos de funcionaris d'Arxius, Biblioteques i Museus no era tampoc gens senzilla, ja que preceptivament anava precedida d'unes oposicions que no eren pas un mer tràmit. Una carta del seu germà Carles, del 6-VI-1922, serveix per corroborar-ho: "Aquestes oposicions que estàs fent són una llauna. Només aquesta experiència basta per convertir al nacionalisme més pur a qualsevol pastetes inconscient".¹³ D'ençà del mes de març del 1922, Ferran s'havia traslladat a Madrid per tal de preparar-les i examinar-se. Aquesta

¹² LPFSC 6.2.7.7.

¹³ LPFSC 6.2.7.10.

"preparació" comportava no tan sols un intens estudi, sinó també una imprescindible recerca d'influències que poguessin ésser-li favorables. Així, el 28-IV-1922 escriví a l'erudit Joan Givanel i Mas:

"No sé si sabeu que sóc a Madrid disposat a fer oposicions a Arxius, Biblioteques i Museus. Fa un mes que hi sóc, empollant de valent. En el tribunal hi ha En Rodríguez Marín.

En Rubió i LLuch m'hi recomanarà; però tinc entès que us hi uneix una certa amistat, i penso si potser la vostra recomanació em fóra útil. Si a vós us sembla que m'ho pot ésser, no cal dir que us agrairia que li donéssiu un copet en favor meu".¹⁴

Al marge d'això, també va cercar consell sobre les característiques de la professió a una persona que li mereixia molta confiança, el també historiador i escriptor Joan Pons Marquès (1894-1971) --que havia entrat al cos el mateix 1922 i aleshores feia pràctiques--, amb qui mantingué una intensa i perllongada amistat al llarg dels anys. Joan Pons fou un dels desvetlladors de la cultura contemporània catalana a Mallorca, on fundà i dirigí "L'Almanc de les Lletres" (1921-1936) i va tenir també una actuació molt important en el camp de la història, en el qual destacà com a arxiver --destinat primer a Tarragona (1922-1929), arribà a ésser, a partir del 1930, director de l'Arxiu Històric de Mallorca-- i com a capdavanter d'iniciatives com la Societat Arqueològica Lul·liana (que presidí a partir del 1937) o del Congrés d'Història de la Corona d'Aragó celebrat a Mallorca el 1955. L'any 1948 fou nomenat membre corresponent de l'IEC.¹⁵

El 15-III-1922 F. Soldevila li demanà a Ponç el següent:

"Voldria pregar-vos que quan vingueu de retorn a Madrid per fer les pràctiques volgueu recordar-vos de mi, i explicar-me, al cap d'algun temps de practicar, en què consisteix, les hores de treball, etc. perquè jo pugui fer-me càrrec de l'avenir que m'espera."¹⁶

La combinació d'estudi, coneixement sobre la professió i joc d'influències fou prou útil com per permetre-li superar amb èxit la prova, encara que fou el primer dels factors esmenats el decisiu, com es pot veure en la carta que li va enviar a l'esmentat Givanel el dia 1-VI-1922:

"Perdoneu que no us hagi escrit abans, agraint-vos la vostra lletra i les molèsties que us heu pres per mi. Ja us voldreu fer càrrec de la feinada que he

¹⁴ Fons Joan Givanel. Biblioteca Nacional de Catalunya.

¹⁵ Vegeu les semblances que li han dedicat Francesc de B. Moll (Joan Ponç i Marquès, "Serra d'Or" set. 1971, ps. 25-28), arran de la seva mort, i Josep Massot i Muntaner (Joan Pons i Marquès, català de Mallorca, "SdR" maig 1975, p. 45), amb motiu de la publicació de la seva obra dispersa i inèdita. També és ben útil la correspondència que Pons mantingué amb Miquel Ferrà (el líder indiscutible de la intel·lectualitat mallorquina dels anys vint i trenta) que ha estat editada per Isabel Graña (Ed., Curial-PAM, Barcelona, 1997).

¹⁶ Fons Particular Joan Pons (Mallorca)

tingut aquests darrers temps. A la fi, el dilluns vaig actuar amb tanta sort que fins ara sóc el millor puntuat. Em van donar 9,18 punts, i sé que En Rodríguez Marín ha dit que en les darreres oposicions, on puntuaven un xic més alt, hauria tingut 9,85 (El màxim és 10). Ara cal esperar el darrer exercici: l'exercici pràctic. Veurem què passa".¹⁷

El seu primer destí, després de dos mesos de pràctiques a la Biblioteca Nacional de Madrid, fou l'illa de Menorca, concretament la Biblioteca de l'Institut de Maó, on va romandre-hi del 15-XII-1922 fins al 12-VII-1924, que va traslladar-se a l'Arxiu d'Hisenda i Biblioteca de Logroño: més d'un any i mig. S'ha conservat una carta que ell adreçà al seu company i fidel conseller J. Pons, de l'endemà de la seva presa de possessió, 16-XII-1922, on li explica la primera impressió que li provocà l'illa i el lloc de treball:

"He tingut un viatge molt bo. He seguit el vostre consell i no m'he marejat. Vaig sopar abans d'embarcar-me, i em vaig ficar al llit abans que el vapor es mogués (...) Mahó (sic) m'ha produït un efecte immillorable, superior al que jo, ben predisposat, esperava experimentar.(...) La Biblioteca plena d'un gèlid, però suau, adormiment. El moço, servicial i madrileny. Em sembla que m'ho passaré molt bé, i veig que el meu optimisme no era sense fonament. I pensar que aquella gent de l'interior menyspreava aquesta vila polida i lluminosa! Ai! perdoneu: que vós també, poc o molt, la menyspreàveu (...) D'altra banda, m'han demanat una lectura de poesies a l'Ateneu. Ja veieu que tots els camins se m'obren".¹⁸

La recepció, doncs, fou molt bona. A l'illa, la seva activitat no es limità, com ja es pot deduir del fragment citat, a la seva feina de bibliotecari, sinó que tingué una especial transcendència per a la vida cultural i cívica illenca. En aquest darrer aspecte, cal remarcar que participà activament a la creació de l'entitat "Nostra Parla", que tenia com a objectiu principal la defensa de la cultura autòctona i de la unitat lingüística i cultural del conjunt dels territoris catalans. De fet, era el mateix programa de l'entitat homònima que s'havia fundat al Principat l'any 1916 i que fou dissolta amb la dictadura de Primo de Rivera.¹⁹ Aquesta "secció menorquina" era integrada també per Francesc Hernandez Sanz, Joan Hernandez Mora --fill del suara citat--, Marçal Pascuchi, Joan Mir i Mir, i d'altres. Es constituí l'any 1923 i va poder editar un butlletí que dirigí el darrer dels membres citats, Joan Mir, fins al maig del 1924 (n'aparegueren un total de deu números). En una carta del 11-VI-1923, Ferran anuncià al seu amic Pons la imminent formació del grup i ja al mes d'agost es publicà el primer

¹⁷ Fons Givanel. BNC.

¹⁸ Fons Particula Joan Pons (Mallorca)

¹⁹ Vegeu l'estudi d'Isabel Graña, L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

número de l'esmentat Butlletí de Nostra Parla. L'estudiosa Isabel Graña ha remarcat la significació que l'entitat va tenir no tan sols per a l'illa sinó per al conjunt de la cultura catalana, ja que serví perquè per primera vegada Menorca s'inserís en un projecte comú de caire nacional. Existeix un testimoni d'un dels membres del grup, Marçal Pascuchi, que fou recollit pel periodista Josep M. Quintana, on es minimitza la importància que F. Soldevila va tenir per aquell col·lectiu:

"Soldevila estava molt per damunt de naltros --m'ha dit Pascuchi--, però no adoptà mai un aire protector. Ens ajudà, però no masa, potser per la seva preparació va veure que en nosaltres hi havia més bona voluntat que no pas encert. De fet, Soldevila hauria pogut ésser un mestre, però no ho va ser".²⁰

Potser aquestes paraules no són mancades del tot de raó, encara que cal dir que F. Soldevila amb qui féu una amistat profunda fou amb un altre dels membres destacats del grup, Joan Hernandez Mora, amb qui va mantenir un intens contacte durant molts d'anys. Aquest darrer li adreçà una carta el 16-VIII-1924, quan feia molt poc que ell havia abandonat l'illa, que mostra la idea que alguns del grup tenien de Pascuchi i que pot aclarir un xic la sempre difícil trama de les relacions personals:

"Des que vareu deixar Menorca no ha succeït res de notable. En Pascuchi desesperat no es cansa de dir que aquí no es senten inquietuds espirituals. Els amics Mir, Juaneda, Ripoll, etc, etc, etc, m'encarreguen que us trameti les seves més afectuoses salutacions".²¹

Anys després, a principis dels anys trenta, quan F. Soldevila fou director de la "Revista de Catalunya" es preocupà d'incloure en la publicació una secció dedicada a Menorca, que va anar a càrrec, precisament, de Joan Hernandez Mora, que entre d'altres escrits, hi redactà La proclamació de la República a Menorca, dins d'un famós monogràfic dedicat al canvi de règim que va aparèixer el 1931. La relació amb Hernandez Mora no s'interrompí després de la guerra i en els Diataris de l'exili i del retorn F. Soldevila explica la seva emocionada retrobada, l'octubre del 1946, amb el seu amic, que havia patit la duresa de les presons franquistes.²² El contacte restablert tingué els seus fruits intel·lectuals a la dècada següent, ja que Soldevila, aleshores membre del semiclandestí Institut d'Estudis Catalans, va ajudar-lo i estimular-lo perquè

²⁰ Josep M. Quintana, Els menorquins i l'autonomia, Ed. Moll, 1977, p. 43.

²¹ LPFSC 6.2.3.41.

²² Sobre aquesta personalitat, Josefina Salord realitzà Joan Hernández Mora: les paraules i els silencis de la Menorca del segle XX (Conferència feta a l'Ateneu de Maó l'octubre del 1994, amb motiu de l'aniversari de la seva mort, que em fou lliurada per la mateixa autora).

presentés (i guanyés) el seu estudi sobre el metge Mateu Orfila a un premi que concedia l'entitat.

Com sigui, el que és fora de dubte és que la seva estada a l'illa marcà profundament la seva obra. Així, la preocupació i la consciència de l'especificitat menorquina en el conjunt illenc foren constants al llarg de la seva trajectòria. Ja en l'època que s'hi va estar redactà alguns dels seus escrits més punyents sobre aquella realitat, com és l'article Impressions de Menorca²³ o la poesia Elegia menorquina²⁴. Inversament, la seva figura deixà una forta empremta a l'illa com es pot constatar per les amistat i coneixences fetes arran de la seva estada. El seu record persistí, durant anys, enllà del cercle d'amics més íntims, com ho prova una carta de resposta a una menorquina desconeguda (no cita el seu nom) que ell va escriure el 18-XI-1965:

"Distingida amiga: Aquest tractament que m'atreveixo a donar-li li dirà que, tal com vostè creu, jo sóc aquell bibliotecari de l'Institut de Maó dels anys 1922-24. I encara que havia oblidat el seu cognom, crec que vostè no pot ésser sinó una al.lota menorquina que passejava cap-al-tard a Maó i que es deia Isabel com vostè --i a la qual jo deia Isabet, a la manera menorquina, provocant la seva rialla i la de la seva germana. Per més senyes, li diré que era esvelta, amb ulls negres i cabells negres pentinats amb tirabuixons. Pot, doncs, desenganyar les seves amigues: com a individu del Cos d'Arxius que acabava d'ingressar, aquella era la primera plaça que ocupava. Pot també desenganyar-me a mi, si vostè no és la que jo suposo. No crec, però, equivocar-me i em complau d'haver tingut notícies de vostè al cap de tants anys i em plau de saludar-la afectuosament."²⁵

I també l'interès demostrat pels redactors de la Enciclopedia Menorquina perquè ell figures a l'obra, com demostra la carta que va rebre el 15-XI-1923, signada per Antoni Cursac des de Montevideo, on aquest li notifica la recepció de les seves dades biogràfiques i la nòmina d'obres aleshores escrites.²⁶

El que sí es cert és que la inicial bona impressió que el nou treball i la vida illenca havien provocat en l'ànim de F. Soldevila canvià amb el temps. Com va confessar a J. Pons, Menorca se li féu petita. No es pot oblidar que els anys d'estada coincidiren amb un període transcendental, de primers èxits editorials, de configuració de la complexitat i diversitat que van caracteritzar la seva

²³ Publicat primer a Barcelona a "La Publicitat" (24-XI- 1923) i, després, a Mallorca, a "El Dia" (29-XI-1923).

²⁴ Inicialment publicada a la "Revista de Menorca" (1923) amb el títol Elegia i, molt més tard, incorporada al seu poemari La ruta invisible (1948) amb el nom de Elegia menorquina. Sobre aquest text i sobre la circumstància general de F. Soldevila a l'illa, vegeu Josefina Salord Ripoll, Elegia menorquina per a F. Soldevila, dins "Menorca. Diari insular". Suplement Mare de Déu de Gràcia 1994, ps. 19-21.

²⁵ Esborrany manuscrit. LPFSC 13.1.4.4.

²⁶ LPFSC 6.2.3.30.

producció creativa i, sobretot, d'importantíssims canvis personals. El desembre del 1923 va demanar una excedència de tres mesos, durant els quals va anar a Suïssa i, el 13-II-1924, es casà amb Yvonne Lepage. Tot plegat, junt amb unes no dissimulades ànsies de voltar món, provocaren una crisi professional que no es va resoldre amb el seu trasllat a Logronyo i que finalment el féu decidir a abandonar la feina de funcionari per intentar viure dels seus escrits. Gràcies a l'abundant correspondència conservada d'aquell període es pot fer un seguiment força minuciós d'aquesta crisi. En la carta que el 28-II-1924 li adreça al seu amic J. Pons, on li notificà el seu casament amb Yvonne, li deia:

"La meva dona ha hagut de restar amb la meva mare que segueix malalta [a Suïssa] Jo mentrestant començo a mirar si trobo algun pis o casa que em convingui, per instal·lar-nos, ai lassos! en aquesta roqueta, fins que trobi la manera de fugir-ne. En tinc ganes, creieu-me, entre d'altres raons perquè el clima d'aquest país no em prova. (...) L'augment a les 5.000 em sembla molt posat en raó. Encara que si us hagi de dir la veritat em miro amb no massa interès les coses del cuervo. Em sembla que en tinc per temps de poder anar a Catalunya, i d'altra banda tinc unes certes ganes de córrer món que em portaran, potser, a demanar l'excedència."²⁷

El trasllat a Logronyo semblava en principi que havia de resoldre aquesta situació. Si més no, és possible que ell així s'ho imaginés si fem cas de les seves cartes, com la que li va trametre el 26-VII-1924 a J. Pons:

"Suposo que ja sabeu per la Gazeta del 15 que he estat traslladat a Logronyo. Ja us vaig dir que si podia anar-me'n de Mahó, me'n aniria. Totes les notícies que tinc respecte a aquella població són molt bones. Té per a mi, sobretot, els avantatges del clima i de la comunicació amb Barcelona (12 hores de tren). Té el desavantatge de l'idioma, en canvi. Però, què hi farem? no ho podem atènyer tot."²⁸

També la correspondència que va mantenir, en aquella època, amb la seva mare va tenir aquest to optimista. Ell i el seu germà l'havien anat a recollir a Suïssa el mes d'abril i això havia comportat també la vinguda d'Yvonne i, doncs, la reunió del jove matrimoni, momentàniament a Menorca, per instal·lar-se tot seguit a la capital castellana el juliol del 1924. En una de les cartes a la seva mare, ja instal·lats a Logronyo, Ferran li explica que mengen molt i que tot és molt bo, i que ha trobat en excel·lents condicions la Biblioteca, però no així l'Arxiu d'Hisenda.²⁹ El mateix to té la seva carta a J. Pons del 19-IX-1924, on li diu: "aquesta ciutat, que no és tan autènticament castellana com creieu (té molt

²⁷ Fons Particular J. Pons (Mallorca).

²⁸ Fons J. Pons (Mallorca)

²⁹ Carta del 1-IX-1924. DCS 2.2.12.

de navarrès i alguna cosa de basc) em prova molt i m'agrada.³⁰ Malgrat tot, en algunes ja parla de les ganes que tenen tots dos de fer un viatge, aprofitant que es troben en un molt bon moment econòmic.³¹ Sobre això darrer, cal tenir present que al seu sou de funcionari s'hi afegien els ingressos per les seves feines editorials i col.laboracions periodístiques, que encara es van veure augmentades el juliol del 1924, quan participà a la "Revista de Catalunya", que aleshores va emprendre la seva trajectòria. Aquesta bonança econòmica i el seu creixent prestigi com a historiador i escriptor degueren ésser determinants perquè es decidís a finals del 1924 a demanar la seva excedència com a funcionari, que es féu efectiva el 19-I-1925. Així, va poder intentar viure d'escriure i complir el seu desig d'emprendre diversos viatges per Europa. En aquesta decisió íntima hi va tenir una influència remarcable el fet d'haver-se casat amb Yvonne i haver iniciat una nova vida en comú, però també hi degué tenir el seu paper decisiu els consells del seu germà Carles, ja que, com es pot constatar en diferents cartes, va animar-lo a emprendre un camí d'escriptor professionalitzat. De fet, era la mateixa opció vital que Carles ja havia adoptat uns anys abans, a principis de la dècada dels vint, quan decidí abandonar tota feina relacionada amb l'advocacia. En una carta d'aquella època li ho explicava a Ferran: "M'estimo més treballar quatre hores seguides escrivint per periòdics o traduint que no pas passar una hora fullejant proses judicials".³² D'ençà d'aleshores, Carles va insistir molt perquè Ferran es decidís. En una lletra que li adreçà el 26-VI-1924 fou molt explícit, sobretot perquè Ferran, abans, li havia explicat la seva intenció:

"Crec que et pots guanyar la vida treballant aquí. Ho he cregut sempre. Només cal tenir en compte que per arribar a una xifra decorosa amb la ploma a la mà (diguem 600 pts) has de treballar enormement...o almenys, de ferm. Una excedència en les condicions que dius fora ideal per a tu."³³

Aquesta pressió que Carles exercia sobre Ferran no era feta des del buit, ja que ell havia aconseguit sortir-se'n amb èxit del seu propòsit i era una ploma reputada amb molts contactes a diferents publicacions i editorials. Ja s'ha dit que fou ell qui li facilità, a Ferran, l'entrada a "La Publicitat". A sobre, el mateix 1924, Carles fou nomenat director del "D'Ací d'Allà" --on Ferran ja hi col.laborava d'ençà del 1920 amb alguns poemes i d'altres escrits-- i podia dir-li

30 Fons J. Pons (Mallorca)

31 Com a les del 10-XI-1924 i del 21-XI-1924 (DCS 2.2.17 i 2.2.18).

32 Carta sense data (1920). LPFSC 6.2.7.7.

33 LPFSC 6.2.7.29.

obertament, com féu en una carta sense data de principis del 1924, que li enviés tots els articles que volgués per a la revista:

"Des de la llegenda commovedora i patriòtica fins al conte sentimental o dramàtic, des d'un article sobre Nelson a Mahó que podries acompanyar amb fotos que et serien pagades a bon preu, fins a la traducció de qualsevol conte curt...Hi ha camp per corre".³⁴

En aquesta mateixa carta, Carles li anunciava un altre esdeveniment que, segurament, acabà de fer decidir Ferran:

"En Rovira, fundador i factotum de la "Revista de Catalunya", m'ha dit que et demanarà articles. Compta amb tu com un dels més conspicus escriptors de la revista. De manera que feina no te'n faltarà, més aviat te'n sobrarà".

La fermesa de la seva opció en favor de viure d'escriure ens la dóna també el fet que va desoir les crides que alguns amics li havien fet perquè acabés la seva carrera d'advocat i assegurés, així, una altra via de professionalització al marge de la història i l'escriptura. Es conserva una carta del seu antic company d'estudis Odó Duran d'Ocón del 29-VIII-1925 on encara l'anima perquè es presenti a les tres assignatures que li havien quedat i acabi la seva carrera de Dret.³⁵

5.2.-La constitució d'Acció Catalana i els inicis polítics de F. Soldevila

La fundació, el 1922, d'Acció Catalana fou possible, en gran part, gràcies al creixent descontentament envers la política de la Lliga menada per Francesc Cambó d'ençà de la mort de Prat de la Riba, cada cop més vinculada als interessos de la burgesia industrial i orientada cada cop més cap a un mer regionalisme. La nova formació, com ha apuntat Enric Ucelay Da Cal: "oferia un liberalisme que retenia el catalanisme de la Lliga, tot donant-li un activisme i una bel.ligerància cultural que el regionalisme semblava haver perdut pels pactes a Madrid"³⁶.

El grup encarnava perfectament el lema "Catalunya endins", ja que era palesa la seva voluntat de retirar-se de tota política intervencionista a Espanya i d'advocar per constituir-se en el que Horst Hina ha qualificat de "tendència nacionalitària"³⁷. La seva política, però, no tan sols fou de marcar distàncies amb la Lliga sinó també de distanciar-se dels grups d'esquerra catalanistes, amb els quals, segons Montserrat Baras:

³⁴ LPFSC 6.2.7.24.

³⁵ DCS

³⁶ Enric Ucelay Da Cal, La Catalunya populista, Barcelona, Ed. La Magrana, 1982, p. 91

³⁷ Horst Hina, Op. cit., ps. 352-355

"mantindrà una relació els límits de la qual queden marcats per la ruptura realitzada a la Conferència Nacional Catalana (juny 1922), quan es va derrotar l'esmena de Macià a la ponència d'organització que proposava la creació immediata d'Estat Català".³⁸

La naturalesa del grup s'adeia força bé amb la trajectòria i la circumstància socio-professional de F. Soldevila. Prova d'això la tenim en el fet que els principals dirigents del partit --Jaume Bofill i Mates, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner...--- foren amics, col.laboradors i interlocutors assidus d'aquest historiador. La seva entrada a l'organització, però, fou propiciada pel seu germà Carles, que en una carta del 31- VIII-1922 li deia:

"Et vaig inscriure des de fa temps a Acció Catalana. Així has quedat molt bé. Em sembla recordar que ultra la quota (1 pta al mes), vaig posar una altra pesseta com a donatiu voluntari"³⁹

En aquella època, Carles sembla que duia la veu cantant pel que fa a l'opinió i la intervenció política, almenys això és el que es desprèn de la correspondència conservada del principi de la dècada dels vint. Potser hi devia influir la seva condició de funcionari de la Mancomunitat, que li permetia fer un seguiment minuciós, i amb certa base, de la política del moment. Ja d'ençà del mateix 1920, Carles sembla voler influir en el seu germà Ferran amb els seus comentaris de la situació política. El 19-VI-1920 li escrivia:

"Tot plegat, fa tristesa. Hom desitja que s'esbotzi d'una vegada el partit cambonista i es reparteixin les forces catalanes d'una manera més política. En Puig [i Cadafalch] no pot seguir al davant de la Mtat [Mancomunitat] (...) La Presidència escauria a un Sr. menys caracteritzat, un poc tou, bon troç pastetes. En Ventosa em sembla ideal. (...) De més a més, convindria una minoria separatista encara que no se'n digués, però quasi dient-s'ho. (...) Ara és una olla. tothom fa tots els papers de l'auca. A Madrid veuen la comèdia. Aquí la gent se'n cansa".⁴⁰

I encara és més contundent en una altra carta del 1-VII-1920:

"Ah, si fa pena veure que les persones que avui representen Catalunya fan un seguit de papers ridículs.(...) La nostra generació seguirà uns altres viaranys. Està convençuda que de grat no ens concediran res; que tot ha d'ésser obtingut per força"⁴¹

³⁸ Montserrat Baras, La trajectòria d'Acció Catalana, dins "L'Avenç", núm. 72, juny 1984, p. 51. De la mateixa autora, Acció Catalana 1922-1936, Barcelona, Ed. Curial, 1984.

³⁹ LPFSC 6.2.7.12.

⁴⁰ LPFSC 6.2.7.5.

⁴¹ LPFSC 6.2.7.4.

És molt probable que Ferran compartís plenament aquestes opinions del seu germà, ja que sempre van estar molt units i acostumats a posar en comú les seves opinions tant estètiques com polítiques. Cap dels dos no havia fet part de la Lliga, cosa que els donava una major llibertat en els seus judicis, i no van militar políticament fins que es fundà l'Acció Catalana. Així es reconeix en una carta que Josep Carner adreçà a Jaume Bofill i Mates, des de Gènova el 19-IX-1922:

"En Soldevila m'ha escrit una lletra a propòsit d'un discurs teu, que lloava molt, amb només dues recances: que insistissis en l'ascendència de la Lliga --no són originaris de la Lliga, com saps, en Soldevila i d'altres-- i que passessis gairebé per damunt de la solució quirúrgica (...) Quedes, però, felicitat per la lògica de la teva argumentació que segons en S. ha estat definitiva"⁴²

Naturalment, el Soldevila a què al·ludeix la carta ara reportada era en Carles, que, a son torn, havia també escrit al seu germà Ferran l'opinió que li mereixia el manifest fundacional del nou partit:

"Veus algun diari de Barcelona? Ha aparegut el manifest de l'escissió. Ha estat llàstima que fos redactat per En Bofill, que en lloc de trobar la robustesa que calia, ha fet unes quantes frases cíviqües que es presten a la ironia. Tanmateix, la cosa marxa.(...) La Conferència aclarirà l'horitzó --encara que és possible que s'hi lliuri una batalla una mica forta. Veig que'ls directors del moviment han tingut l'encert de fer un reglament que faci quasi impossible la sorpresa i redueixi al mínim els perills de la democràcia. Un altre encert ha estat encomanar les ponències més delicades a homes d'una certa independència -- Rovira i Virgili, Nicolau d'Olwer, Pi Sunyer (J.M^a). De fet, aquests Otres definiran les directrius del nou partit i per les notícies que tinc no planyeran la Lliga, ni les orientacions de la Lliga. El que ens cal és un diari. Jo no cesso de dir-ho. Tot i que pugui semblar que defenso una tesi interessada".⁴³

Encara que ni Carles ni Ferran no arribessin a ésser uns dirigents públics d'Acció Catalana, sí que van jugar un paper molt destacat en el front cultural i ideològic. Tots dos van participar en el principal òrgan de premsa oficiós del partit, "La Publicitat" (especialment Carles) i en la "Revista de Catalunya", situada també dins de la seva òrbita, de la qual Ferran n'arribà a ésser el director el 1930 i passà a ocupar-se d'escriure'n la crònica política.

⁴² Epistolari de Josep Carner (I), a cura d'Albert Manent i Jaume Medina, Barcelona, Ed. Curial, 1994.

La correspondència entre Josep Carner i Jaume Bofill i Mates fou clau per conformar ideològicament i políticament el nou partit, fins al punt que Josep Pla, exagerant la cosa, va arribar a escriure que "la creació d'Acció Catalana provingué de la correspondència Carner-Bofill i Mates" (L'Acció Catalana: una invenció de Carner, dins Darrers escrits, vol. 44 de l'obra completa, Ed. Destino, Barcelona, 1984, ps. 207-210).

⁴³ LPFSC 6.2.7.15.

5.3.-La resistència a la dictadura de Primo de Rivera

5.3.1.-Una cultura en situació adversa

La instauració, el setembre del 1923, de la dictadura del general Primo de Rivera va comportar, com ha assenyalat Josep M. Roig i Rosich, "una forta agressió als fonaments culturals i polítics de Catalunya".⁴⁴ No en va, el mateix historiador l'ha considerada com el primer "assaig de repressió cultural" que va partir la realitat catalana en aquest segle; el segon, més brutal, fou l'intent genocida del franquisme.

Naturalment, el grau repressiu no afectà de la mateixa manera el conjunt dels Països Catalans, ja que l'objectiu principal del règim fou el de desarticular l'intent institucionalitzador que s'havia iniciat en el Principat i que volia erigir-se en punt de referència (i organisme rector) per al conjunt nacional. Així es pretenia escapar el procés de normalització cultural iniciat a les primeries de segle, que ja havia començat a donar els seus fruits arreu dels territoris catalans.

La desnaturalització i liquidació final de l'estat regional mancomunitari (el primer intent d'autonomia política catalana d'ençà del segle XVIII) acabà de desballestar, en el camp estrictament cultural, un moviment noucentista que necessitava d'un aparell insitucional per ésser quelcom més que un prestigiós corrent dins un panorama cultural cada cop més complex.⁴⁵ Josep Murgades ha apuntat que aquest règim dictatorial fou "la prova més palesa" tant del fracàs polític de la burgesia industrial barcelonina com de la seva expressió ideològico-cultural.⁴⁶ L'adveniment de la primera dictadura del segle marca, doncs, el final de la posició hegemònica-institucional del corrent noucentista; però no pas la seva fi, ja que, com assenyala el mateix Murgades: "el noucentisme ha reeixit a concretar-se en una praxis cultural i docent que, prenent com a base l'abundosa i multiforme aportació del modernisme i, sotmesa aquesta al sedàs del rigor exigít per la ciència i la política, endegarà de manera definitiva el redreçament lingüístico-cultural iniciat per la Renaixença i potenciarà activament la progressiva normalització de la cultura catalana fins a l'acabament de la guerra civil"⁴⁷

⁴⁴ Josep M. Roig Rosich, La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Abat Oliva", 1992, p. 4.

⁴⁵ Vegeu A. Balcells, "La Mancomunitat sota la Dictadura", dins La Mancomunitat..., ps. 218-250. També J.M. Roig i Rosich, "Desvertebració institucional: Procés de dissolució de la Mancomunitat de Catalunya", dins La Dictadura..., ps. 103-156.

⁴⁶ Noucentisme, dins Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans, Barcelona, Ed. 62, 1979.

⁴⁷ Op. cit.

L'intent d'acabar amb la institucionalització cultural (i política) no fou sinó la principal d'un seguit de múltiples agressions que va emprendre un règim que es proposava dur a terme tot un programa de repressió sistemàtica contra la llengua i la cultura catalana, paral·lel al que havia emprès contra el moviment obrer i el catalanisme polític. Aquesta actuació repressiva, en l'àmbit cultural, tingué una marcada connotació selectiva, com ha remarcat l'esmentat J.M. Roig Rosich, ja que es practicà una clara intransigència envers les manifestacions de caire popular i una major condescendència per les activitats culturals més elevades o minoritàries, considerades inofensives o poc perilloses.⁴⁸ Així, es cercava una efectiva desnacionalització en el desarrelament popular envers la cultura pròpia.

Evidentment, aquesta política selectiva no comportava pas una situació de favor per a l'alta cultura, que el règim dictatorial considerava que moriria d'inanició en no comptar amb el suport que fins aleshores havia tingut de la Mancomunitat. Així, l'Institut d'Estudis Catalans va deixar de rebre finançament públic a partir del 1925 i va haver de refiar-se del mecenatge privat (en el qual excel·liren les figures de Francesc Cambó i de Rafael Patxot), com també van haver de fer-ho els Estudis Universitaris Catalans. No cal insistir gaire en les serioses limitacions que una tal situació suposà. Existeix una carta de Pere Coromines a Rafael Patxot del 26-XI-1926, publicada en el segon volum dels Dietaris i records de Pere Coromines, que il·lustra perfectament això. En la lletra, Coromines intenta convèncer el prestigiós mecenes que modifiqui el criteri de la Institució Patxot de no patrocinar la publicació d'aquells treballs de l'Institut d'Estudis Catalans que tractin temes d'economia i de filosofia.⁴⁹

5.3.2.-Configuració d'una intel·lectualitat antidictatorial

El caràcter obertament desnacionalitzador de la dictadura féu que els grups opositors adoptessin, arreu dels territoris catalans, un notable militantisme cultural de caire unitarista, que fou també seguit per d'altres intel·lectuals independents, conscients de la gravetat de la situació. La defensa de la llengua i la cultura es convertí en un dels fronts de resistència més destacats i més reeixits. Molts nuclis intel·lectuals van prendre aleshores consciència de la necessitat de superar les posicions elitistes, d'optar per la difusió cultural i de comprometre's personalment contra el règim agressor. Així, sorgí la figura de

⁴⁸ J.M. Roig Rosich, L'impacte en el món cultural, dins "L'Avenç", 72 (juny 1984), ps. 70-74.

⁴⁹ Pere Coromines, Dietaris i records de Pere Coromines, vol II, De la solidaritat al catorze d'abril, Ed. Curial, Barcelona, 1974, ps. 444-446.

l'intel.lectual compromès políticament que, posteriorment, fou el protagonista de la renovació dels quadres polítics (i culturals) produïda amb l'adveniment del règim republicà. F. Soldevila fou un cas veritablement paradigmàtic d'aquest procés.

Els avenços de l'oposició antidictatorial en el camp cultural foren notables, sobretot en l'àmbit editorial, i el període ha passat a ésser considerat, malgrat les restriccions imposades, com un dels de major vitalitat intel.lectual dels nostres temps. En aquest punt coincideix el testimoni de dues de les grans figures de l'època: Jordi Rubió Balaguer i Pere Bosc Gimpera.⁵⁰ El segon arribà a afirmar que la dictadura "va preparar la fantàstica desclosa que provocà la vinguda de la República".⁵¹ L'anàlisi d'altres territoris catalans enllà del Principat no fa sinó afermar aquesta idea. Així, al País Valencià es va viure una singular etapa d'esplendor, com ha explicat Ricard Blasco: "Per a pal.liar els efectes del fre imposat per la Dictadura al seu ascens, els valencianistes van transferir les energies al terreny cultural, bé potenciant les institucions ja existents (com ara Nostra Parla, creada el 1922), bé establint-ne de noves: les Taules de Poesia (1927), l'editorial l'Estel (1928) i la Sala Blava (1929). La revista "Taula de lletres valencianes" (1927-1930), de singular èxit i relleu, fou més que una tribuna literària".⁵²

Una situació semblant es viví a les Illes, on cal destacar la fundació, a Ciutat de Mallorca, de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923).

En un intent d'objectivitzar el moment cultural, J.M. Roig i Rosich, en l'article de "L'Avenç" abans esmentat, conclou que l'oferta del llibre català en aquell període augmentà molt i es diversificà, al mateix temps que arribà arreu dels Països Catalans, per bé que encara era de tiratges més aviat reduïts (dos o tres mil exemplars). Així, doncs, durant el període s'arribà a aturar el procés d'institucionalització mancomunat, però s'evidencià també la impossibilitat de trencar les cotes de normalització assolides (consolidació d'un mercat editorial en català, existència d'una premsa catalanitzada, pervivència de les institucions autòctones d'alta cultura i de multitud de centres culturals arreu del territoris catalans, etc...) i fins i tot la tendència ascendent evidenciada clarament ja des del tombant de segle.

⁵⁰ Vegeu Baltasar Porcel, Grans catalans d'ara, "Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida" (p. 69) i "Pere Bosch Gimpera, obert als segles del món" (p. 98)

⁵¹ op. cit. p. 98.

⁵² Ricard Blasco, La lenta consolidació del valencianisme polític, dins L'època dels nous moviments socials 1900-1930, vol VIII de Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1995, ps. 249-254.

A part de la defensa de la llengua i de la cultura, existiren, naturalment, d'altres coincidències profundes de caire ideològic que possibilitaren l'organització d'un ampli front antidictatorial. Enric Ucelay Da Cal ha remarcat: "les diferències ideològiques entre la petita burgesia radicalitzada dins un republicanisme més o menys nacionalista i els obrers anarco-sindicalistes eren força menys colpidores del que podia semblar a primera vista (...) configuraven una cultura genuïnament popular, amb especificitats proletàries i petit-burgeses, però que componien un conjunt interclassista i barrejat"⁵³

En el si del bloc antidictatorial, pel que fa al Principat, va tenir un paper molt destacat el partit Acció Catalana --sobretot en el front cultural--, ja que d'ençà de la seva fundació va aconseguir reunir bona part de la plana major de la intel·lectualitat. A més a més de comptar amb grans figures, va saber dotar-se d'uns òrgans de premsa afins que, malgrat la censura, van arribar a tenir un notable ressò social, com ara el diari "La Publicitat", "Mirador" i la "Revista de Catalunya". També van mantenir una nítida trajectòria opositora d'altres grups republicans (entre ells, els obertament separatistes i partidaris de la lluita armada) i els partits d'esquerra catalans, que malgrat no fer un paper tan lluït en el terreny de la resistència cultural, foren els principals beneficiaris polítics de la situació creada a la fi de la dictadura.

Un cas a part el constituí la Lliga, que havia estat el partit hegemònic de tot el procés institucionalitzador mancomunitari, ja que passà d'un suport tàcit al directori militar per part dels seus principals dirigents (significativament J. Puig i Cadafalc i F. Cambó) a una posició de crítica, més o menys oberta, que s'afermà amb la progressiva dissolució de l'estat regional. Aleshores, algunes de les figures intel·lectuals vinculades al partit van patir també l'acció repressiva del règim. És el cas de F. Valls Taberner, que fou un dels més de 150 professors de la "Universitat Nova de Barcelona" (és a dir, dels centres que depenien la Mancomunitat) que van ésser destituïts, el 1924, per haver-se manifestat públicament contra l'expulsió de Georges Dwelshauvers del seu càrrec de director del Laboratori de Psicologia Experimental, aleshores encara vinculat a un ja desnaturalitzat consell mancomunat. L'any següent, va ésser vetat com a director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i, posteriorment, empresonat i confinat a Morella, arran del conflicte que, el 1926, el Directori va tenir amb la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona perquè aquesta entitat va decidir publicar en català la Guia Judicial i la llista de socis. D'aquests afers s'han conservat unes cartes que el propi F. Valls Taberner va adreçar al seu

⁵³ E. Ucelay Da Cal, La Catalunya ..., p. 105

company F. Soldevila, com ara una del 13-V-1925, on el mateix protagonista explica el seu cas:

"Lo de l'Arxiu de la Corona d'Aragó em va fracassar. La junta es va reunir el dia primer de maig, i per unanimitat m'anava a proposar a'n a mi. Llavors el Director general de Belles Arts, que presidia, va advertir que jo era l'únic candidat que'l govern no estaria disposat a acceptar. En vista d'aquest veto, i previa la protesta de dos vocals, la junta acordà proposar l'Agelet de Lleyda (arxiver d'Hisenda). Com vostè veu és allò que diuen, en buenas manos está el pandero".⁵⁴

Pel que fa al conflicte amb el Col·legi d'Advocats, d'on Valls Taberner era bibliotecari, existeix una lletra del 9-IV-1926, també adreçada a F. Soldevila, on explica com el van rebre a Morella on, després del seu empresonament, fou confinat:

"Aquí de moment vaig causar una gran expectació i un cert rezel. Després, quan diumenge em vegeren a Missa, la gent (que aquí es bastant d'Església) es va tranquilitzar. "Ché, em va dir un bon home d'aquí, ara les dones diuen: Si pareix un bon senyor. Mos creiem que tirave bombes, i ara resulta que va a Missa".⁵⁵

La impressió que el pas per la presó va provocar en l'ànim de Valls Taberner fou reportada per F. Soldevila a Al llarg.., en una anotació del 5-IV-1929:

"En Valls m'ha explicat impressions de la primera nit a Jefatura. Damunt una post, es va adormir. Després a la presó, en cel.la, va estar bé. Si hagués estat incomunicat, tenia el projecte de repassar música in mente, a fi d'ocupar-se en alguna cosa. Però no calgué. Llençols de casa, menjar, llibres, papers. Va redactar un article per a la Miscel·lània Paul Fournier. 'És molt interessant de passar-se uns quants dies a la presó, per conèixer-ne una mica la vida', diu." (p. 219)

L'actitud crítica amb el règim fou la tònica general entre la intel·lectualitat catalana que havia portat el pes de la política cultural de la Mancomunitat. Una posició que queda molt ben il·lustrada en algunes de les cartes que Carles Soldevila li adreçà al seu germà --sempre impregnades de fina ironia--, com ara una del 28-XII-1925, on li narra la situació de repressió que es vivia a Barcelona: "Estimat Nandet: La ballem. No es pot negar. Aviat tindrè més amics a la presó o a l'extranger, que lliures a Barcelona. A la mamà no li he donat aquesta notícia concreta i m'he limitat a dir-li que la cosa està embolicada. Tu calla, també. S'alarmaria massa (...) Escriu amb compte els articles. La denúncia de qualsevol ximple, pot donar valor a la cosa més inòcua. I aquesta cosa es suficient per comprometre el teu ofici. Jo...no cal, perquè ja no vé d'un pam."⁵⁶

54 DCS 2.3.10.

55 DCS 2.4.4.

56 LPFSC 6.2.7.31.

O una altra de l'abril del 1927, on li explica a Ferran l'èxit de la seva comèdia Els milions de l'oncle i els avenços en la seva carrera literària, sempre, però, amb recança per la continuïtat de la dictadura:

"Estem tots bé. I, naturalment, som feliços. A estones fins en som amb por...Quina llàstima que el país continui empantanegat en...en això. Tanta felicitat privada en tanta desgràcia pública, fa lleig."⁵⁷

La reacció antidictatorial d'aquest nucli d'intel.lectuals que havien participat en el tramat mancomunitari va anar acompanyada, també en una majoria de casos, d'una presa de consciència de la necessitat de donar suport a la fi de la monarquia espanyola. Pràcticament només els més vinculats a la Lliga o a sectors marcadament conservadors no avalaren aquesta posició. Aquest rebuig de la monarquia, però, no era pas una característica específica d'aquest grup, sinó que era una manifestació més d'un sentiment generalitzat al conjunt de les terres catalanes que no es va poder fer explícit fins a les eleccions municipals del 1931, que donaren pas a l'enfonsament del règim monàrquic espanyol.

5.3.3.-El periodisme, un front de combat

Un dels puntals de la resistència cultural a la dictadura primoriverista fou la premsa, que, malgrat la ferotge censura a la qual va estar sotmesa pel règim, va arribar a tenir una repercussió important en l'opinió pública (ja fos perquè hi va poder arribar a incidir o perquè va reeixir a expressar un sentiment social molt ampli de descontentament). En el cas de F. Soldevila l'àmbit periodístic fou, sobretot en aquest període --i, com veurem, també en el republicà-- on es manifestà de manera públicament més clara la seva actuació compromesa amb una llengua, una cultura i unes llibertats amenaçades. Durant la dictadura, continuà la seva col.laboració al diari "La Publicitat" i va iniciar una participació molt rellevant a la "Revista de Catalunya", ja d'ençà de l'inici de la seva publicació, el 1924. Així mateix, va participar en dos mitjans periodístics estrangers, mogut sobretot per l'ànsia de donar a conèixer la duresa de les condicions imposades pel règim dictatorial contra la realitat catalana i de fer evident també la puixança d'aquesta realitat contra tota opressió. Un fou el "Bulletin of Spanish Studies", una revista erudita fundada per E. Allison Peers i editada per la Universitat de Liverpool. L'altre fou el rotatiu suís "Journal de Genève".

De l'inici de la seva col.laboració en aquest darrer mitjà, ell mateix ens en parla a Al llarg de la meua vida. El dia 15 de gener del 1926 apunta en el seu dietari que, en una de les seves estades a Ginebra, aconseguí la

⁵⁷ LPFSC 6.2.7.34.

corresponsalia d'aquest prestigiós periòdic. La seva condició de corresponsal del diari per a tot l'estat espanyol el conduí a redactar fonamentalment articles d'anàlisi política on tingué l'oportunitat de criticar obertament la dictadura i d'explicar les aspiracions del poble català. L'actitud de manifesta oposició al règim dictatorial que s'evidencia en textos com Le cinquième anniversaire de la dictature en Espagne (23-9-1928), La dictature espagnole et l'université (27-4-1929) o La dictature du general Bérenguer (8-8-1930) el portà a signar-los tots amb les inicials A.K. per evitar represàlies.⁵⁸ Aquest pseudònim el mantingué mentre durà la seva col.laboració en el diari, que es perllongà fins a l'esclat del conflicte bèl·lic del 1936-39.⁵⁹ Després de la instauració de la República, el periòdic adoptà una actitud de recel envers el nou règim que, a l'inici de la guerra, fou de manifesta hostilitat i que comportà la fi de la seva col.laboració en el rotatiu.

Sembla que, a Catalunya, només una minoria, encara que segurament molt significativa, seguia les seves cròniques al "Journal de Genève" i coneixia qui s'amagava darrera les inicials A.K. Malgrat aquest pressumible cercle reduït de lectors --i subscriptors--, fou un mitjà que contribuí, en paraules d'ara, a "crear opinió", ja que es forjà un gran prestigi, especialment a Barcelona, per la seva línia editorial crítica envers el directori primoriverista. De cara a l'àmbit de més difusió del diari (Suïssa i França) les seves col.laboracions foren ben apreciades i contribuïren, poc o molt, a consolidar l'opinió contrària al règim dictatorial espanyol. Una prova de l'atenció que mereixien les seves cròniques per part d'alguns intel·lectuals destacats del moment fou que el seu article Le Saint-Siège contre le catalanisme, del 19-I-1929, va motivar un altre escrit de Charles Maurras, Rome et les catalans, on aquest autor prenia com a referència la denúncia feta per A. K. i criticava també les mesures empreses per Vaticà, sota pressió del govern espanyol, contra l'ús del català en la predicació i en l'ensenyament del catecisme.⁶⁰ És molt possible que aquest

⁵⁸ En el llibre de Josep Rodergas i Calmell, Els pseudònims usats a Catalunya (Barcelona, Ed. Millà, 1951), l'únic pseudònim que consta de F. Soldevila són les seves inicials, que Rodergas restringeix a les col.laboracions a "D'Ací i D'Allà".

⁵⁹ En l'antic Llegat Personal de Chavornay hi havia nombrosos retalls dels seus articles (LPFSC 14.1. i 14.2.). Rosa Montoriol a Ferran Soldevila 1894-1971. Una aproximació bibliogràfica (Catarroja-Barcelona, Ed. Afers, 1994) féu una relació extensa però incompleta dels escrits que ell hi publicà (ps. 115-120).

⁶⁰ Hi ha un retall de l'article de Soldevila i un altre del de Maurràs a la Donació Carlota Soldevila (DCS 1.15).

Sobre la relació de Charles Maurràs amb el moviment catalanista, vegeu: Albert Manent, Notes sobre la recepció de Charles Maurràs a Catalunya, dins Del noucentisme a l'exili. Sobre cultura catalana del nou-cents (Publicacions de l'Abadia De Montserrat, 1997) i també

article facilités la coneixença personal entre els dos intel·lectuals, que va tenir lloc el 5 de febrer del mateix 1929, tal i com quedà consignat a Al llarg...: "Visita a Maurras (...) Baix, grassó, grisenc cabell abundós migpartit, barba rodona, tot u amb el cabell. Diu: "Je ne reçois qu'avec rendez-vous, mais je vous reçois parce que j'aime beaucoup la Catalogne". Sord: breu conversa (...) Darrers mots, mistralencs: "Qui ten la llengua té la clau de la presó qui li delliure". Gràcies. Passi-ho bé. Contacte restablert." (ps. 215-216)

La participació de F. Soldevila en el diari ginebrí li va permetre d'altres actuacions que les estrictament periodístiques en favor de la resistència. Així, cap al final de la dictadura, féu les gestions --d'acord amb Lluís Nicolau d'Olwer i d'altres dirigents del moviment opositor--, que possibilitaren la vinguda a Barcelona del director del "Journal", William Martin, durant la celebració de l'exposició universal del 1929, perquè pogués conèixer, ni que fos mínimament, la realitat catalana. Sobre el fet s'ha conservat una carta que ell envia a Nicolau d'Olwer el 16-VI-1929:

"He rebut carta de W. M. Arribarà divendres al matí, però partirà el mateix vespre (...) Penso que el deuen emmenar a Sevilla amb els altres periodistes estrangers (...) Penso que potser convindria reservar-li una cambra en algun hotel, perquè pugui reposar en arribar, prendre un bany si cal, etc. Després podríem dur-lo a donar un cop d'ull a la Seu, Biblioteca de Catalunya, Diputació, Casa de la Ciutat, Arxiu. Sols un cop d'ull, pretext per anar-lo intoxicant. Després podríem dur-lo a dinar al Tibidabo. A aquest dinar podrien afegir-se alguns companys: En Valls, l'Abadal, En Bofill(?), Maspons, algú de "La Veu", tants com poguem. Després de dinar hauríem d'anar a l'Exposició".⁶¹

Al "Bulletin of Spanish Studies" F. Soldevila assumí la secció "Des de Barcelona", signada també amb un pseudònim --les inicials E.V.--, que es perllongà durant molts anys.⁶² La primera etapa, inciativa en el núm 8 (set. 1925), finalitzà, sobtadament, el 1936. Hi hagué, però, una represa de la seva secció en el núm 95, de juliol del 1947 que durà fins al juliol del 1951. Després d'aquesta data, però, sovintegen només les col·laboracions esporàdiques fins al 1956. La seva col·laboració a aquesta revista fou possible perquè va entrar en contacte amb el seu director, E. Allison Peers, arran de la preparació de la seva anada com a lector de literatures hispaniques a Liverpool. Val la pena recordar que la proposta d'anar a Gran Bretanya li va fer Joan Estelric el 4-III-1925, com ell consigna a Al llarg... (p. 9), i pocs mesos després, abans que s'hagués resolt

Joaquim Coll i Amargós, El catalanisme conservador davant l'afer Dreyfus 1894-1906 (Ed. Curial, Barcelona, 1994)

⁶¹ Fons Nicolau d'Olwer. Abadia de Montserrat.

⁶² En el Fons Personal de F. Soldevila dipositat a l'Institut d'Estudis Catalans hi ha diverses còpies originals manuscrites d'aquests articles, ja signades amb les inicials E.V. Vegeu Annex V, FFSIEC 2.3.4.

si se li atorgava aquella plaça de lector, ja escrivia per a la revista. A diferència de la seva participació en el diari ginebrí --que era publicada en francès--, en aquest butlletí anglès, donat el seu caire erudit i hispanòfil, va poder escriure la seva secció en català. Durant el període que es correspon a l'etapa de la dictadura de Primo de Rivera, la crònica se centrà en les novetats culturals i literàries, amb una atenció especial als temes d'història i erudició, però sense defugir la importància del moment polític que es vivia. L'objectiu fonamental era evidenciar que, malgrat les circumstàncies polítiques adverses, la cultura catalana vivia un dels seus moments d'auge. I la millor manera de demostrar-ho era explicar quines eren les grans iniciatives culturals que s'abordaven i poder fer-ho en català. Aquesta pauta d'actuació quedà ja marcada en la primera de les seves cròniques, que s'iniciava amb la constatació que al Principat de Catalunya les institucions culturals de tipus públic havien disminuït la seva activitat mentre que les particulars eren molt actives. La raó d'això l'exposava així:

"Des de la instauració del Directori els individus de les corporacions públiques (Mancomunitat de Catalunya, Diputacions provincials, Ajuntaments) no són ja elegits per sufragi popular, sinó que són nomenats directament pel Directori. Ara bé: el Directori elegeix aquests individus entre els més significats per llur hostilitat contra l'actual renaixement de Catalunya. No té, doncs, res d'estrany que hagin suprimit algunes institucions de cultura i que hagin disminuït molt els recursos econòmics de les altres"⁶³

Aquest fenomen, segons ell mateix ressaltava, es veia compensat per la vitalitat d'institucions i empreses particulars. L'activitat editorial era tan intensa que, en una seva crònica de l'any 1927 (vol IV, ps. 32-34) afirmava que, per no convertir els seus articles en una "simple i àrida enunciació", se cenyiria a comentar només aquelles novetats que més li interessaven.

En la seva secció, durant el període referit, hi desfilaren gairebé tots els seus mestres i amics: Antoni Rubió i Lluc, Lluís Nicolau d'Olwer, Antoni Rovira i Virgili, Joan Creixells, Joan Estelric, Lluís Ulloa... Així mateix, s'hi feren balanços molt interessants d'aspectes específics com la situació del teatre del moment o la importància que adquiriren en aquell període les conferències públiques (Vegeu vol V, 1928, ps 161-162 i ps. 137-138). Al marge de la seva crònica periòdica, durant aquella primera època, també hi féu col.laboracions esporàdiques de caràcter erudit que semblen encaminades a protegir el seu pseudònim i a confondre les autoritats espanyoles. Així, en el mateix número que hi escriví la seva segona crònica (Vol III, 1925-26, ps. 88-90) hi aparegué l'article Walter Scott y el renacimiento literario catalán redactat en castellà i

⁶³ Núm 8, set. 1925, vol II, ps. 178-180.

signat amb el seu nom. Posteriorment, signà una recensió, en anglès, del llibre d'E. Allison Peers, Ramon LLull. A Biography (Vol VI, 1919, ps. 122-124).

La seva participació a la "Revista de Catalunya" tingué, naturalment, una major repercussió en el si de la mateixa societat catalana que no la que féu en els periòdics estrangers. Bàsicament, perquè es tractava d'un mitjà de comunicació autòcton; però també, perquè el volum d'escrits que hi arribà a publicar fou extraordinari.⁶⁴ La seva primera col.laboració, L'esperit bel.licós, provocà un gran enrenou, ja que hi plantejà que aquest sentiment tenia una sòlida base històrica en el poble català i que, malgrat ésser aleshores adormit, podria refer-s'hi.⁶⁵ Sobre la repercussió de l'article, val a dir que encara en dates recents, Artur Bladé Desumvila va escriure: "Va sorprendre una mica que en lloc de la 'Presentació' habitual aquest primer número comencés amb un article, L'esperit bel.licós de F. Soldevila (l que aquest tal esperit fos el dels catalans)".⁶⁶

No ens hauria, avui, de sorprendre gaire la defensa d'aquesta tesi si es té en compte que, al principi de la dictadura primoriverista, un sector d'Acció Catalana encapçalat per Lluís Nicolau d'Olwer assajà de constituir un grup armat, la Societat d'Estudis Militars, per als cursos teòrics de la qual F. Soldevila féu classes d'història. Hi ha una extensa referència en les Memòries d'Abelard Tona i Nadalmà, on es diu:

"Ferran Soldevila suposo que sabia de què es tractava (...) Recordo el Soldevila d'aquell moment, feia poc arribat d'Anglaterra; jove, d'aspecte delicat i sentimental; historiador i poeta. Ens mirava, joves i fornits com érem --que fèiem goig de veure--, com el que ens proposàvem d'ésser, com a presumptes cadets catalans. Emotiu com era, de vegades li espurnejaven els ulls. Han estat les conferències d'història més emotives que mai més hagi seguit"⁶⁷

A aquell primer article, encara en va seguir un altre sobre el mateix tema en el número 3, del setembre de 1924, on s'anuncià una continuació que no s'arribà a publicar.⁶⁸ Una carta del propi Soldevila a la seva mare, del 21-XI-1924,

⁶⁴ Si se sumen les tres etapes de la revista en què ell participà --com a col.laborador (1924-1929), com a director (1930-1931) i com a membre de l'equip directiu (1938)-- se supera el miler de pàgines. Un estudi minuciós sobre les característiques de la seva aportació en la primera etapa de la publicació la vaig fer a l'apartat "La col.laboració a la Revista de Catalunya", dins F. Soldevila i els fonaments... ps. 60-69.

⁶⁵ Núm 1, juliol del 1924, ps. 1-10.

⁶⁶ A. Bladé i Desumvila, Antoni Rovira i Virgili i el seu temps. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1984, ps. 217-218.

⁶⁷ Abelard Tona i Nadalmà, Memòries d'un nacionalista català, PAM, Barcelona, 1995. Sobre la qüestió, vegeu també el testimoni de Miquel Ferrer a S.E.M. Societat d'Estudis Militars (1923-1926), dins "L'Avenc" núm 10 nov. 1978 ps. 53-57.

⁶⁸ La defensa de l'existència d'unes condicions de possibilitat d'un esperit bel.licós es convertí en una constant que F. Soldevila cregué revifada amb motiu de la guerra del 1936-

confirma que no es publicà per por a la censura.⁶⁹ Des del primer d'aquests articles, però, va planar aquest perill. Així ho reconeixia el propi director de la revista, Antoni Rovira i Virgili, en una carta que li va adreçar el 17-VI-1924, abans de sortir el número que iniciava la nova publicació:

"Rebuda la vostra postal i rebut també el vostre article. M'agrada molt el tema i la manera de tractar-lo. Els lectors de la "Revista de Catalunya" seran del mateix parer. Només tinc una mica de por de la censura. No obstant, elsensors diurns, que són els qui revisen la premsa no diària, acostumen a ésser més benèvols que els nocturns, consagrats preferentment a ratllar de vermell les proves dels quotidians".⁷⁰

Certament, en aquella ocasió, elsensors foren benèvols i el 7-VII-1924 el mateix Rovira va poder escriure-li:

"Afortunadament, el vostre article per a la 'Revista de Catalunya' ha sortit intacte de les mans del censor. Va ésser portat a la censura en un dia excepcionalment benigne. Altres dies ens han fet vertiables enormitats, en la mutilació de treballs".⁷¹

Al tercer article no van tenir tanta sort, puix que la censura, que durà tot el període dictatorial, no es caracteritzà pas per la seva benevolència. I, lògicament, els articles de F. Soldevila a la revista no foren cap excepció. Així, el 3-VIII-1929, Enric Palau, en nom dels responsables de la publicació li va trametre aquesta nota:

"No us estranyeu que no hàgim publicat en el carrer número de la 'Revista de Catalunya' la vostra crònica. Els de censura ens la creuaren amb el llapis roig de cap a peus. He demanat les proves a la impremta per a remetre-us-les".⁷²

Un altre cas semblant es produí pocs mesos després. En una carta que va escriure a Nicolau d'Olwer, el 5-IX-1929, li diu: "La censura és revoltant, ara. En el darrer nº de Rev. Cat. m'ha tatxat íntegra la crònica: parlava de l'Ulloa, del Peers i del Critchlow".⁷³

Els rigorsensors també afectaren els articles que periòdicament publicava a "La Publicitat", potser encara amb un criteri més estricte per tractar-se d'un

39. Per això, no dubtà gens a l'hora d'editar un llibre l'any 1966 on incloïa els dos articles ja publicats el 1924 i una tercera part nova que analitzava la situació durant el segle actual: Els catalans i l'esperit bel·licós (Barcelona, Ed. 62, Antologia Catalana Barcelona 1ª ed. 1966, 3ª ed. 1980). En dates més pròximes a nosaltres es torna a trobar una defensa de l'esperit bel·licós a Què cal saber de Catalunya? Barcelona, Club Editor, 1968 ps. 110-111.

⁶⁹ DCS 2.2.18.

⁷⁰ LPFSC 6.2.3.33.

⁷¹ DCS 2.2.5.

⁷² LPFSC 6.2.5.39.

⁷³ Fons Nicolau d'Olwer. Abadia de Montserrat.

diari. Tenim constància escrita d'alguns casos, com ara aquesta carta que la redacció li va trametre el 1-VII-1924:

"L'article "Banderes", que al.ludiu en la vostra postal del dia 28 del mes passat, sento manifestar-vos que el censor va tenir a bé passar-hi el llapis vermell, cosa que acostuma a fer molt sovint. Per l'esmentat motiu, aparegué, abans, l'article que em remetereu posteriorment" ⁷⁴

O bé aquest altre escrit, també de la redacció, del 11-XII-1924:

"No sols va ésser suprimit el vostre article 'Política Mediterrània' per la censura, sinó que també ha estat censurada la nota en la qual indicàvem el perquè ens havia estat impossible de publicar-lo".⁷⁵

A part del greuge contra la pròpia llibertat d'expressió que suposa per a tot escriptor la prohibició d'un article, en aquest cas, s'hi afegia un dany econòmic, ja que, a causa de la seva condició de col.laborador, l'escrit que no publicava no li era retribuit. Una carta que li adreçà el seu germà Carles el 24-VI-1924 ho explica clarament: "El darrer article que havia de sortir ahir [a 'La Publicitat] va ésser tatxat íntegrament. Aleshores: 0 [ptes]"⁷⁶

Malgrat la vigilància censora, Soldevila va reeixir a publicar alguns articles que no degueren fer cap gràcia a les autoritats. Aquest degué ésser el cas de El llibre de Georges Dwelshauvers, una crítica de l'obra d'aquest autor --La Catalogne et le problème catalan (París, 1926)--, que publicà a la "Revista de Catalunya".⁷⁷ Dwelshauvers s'havia convertit en un veritable símbol de la lluita contra la dictadura de Primo de Rivera, perquè la seva injusta destitució, el maig del 1924, de la Universitat Industrial de Barcelona desencadenà una àmplia campanya de solidaritat, en la qual participaren els intel.lectuals catalans més destacats. L'article de Soldevila fou un compromès homenatge a la seva figura que no va caure, però, en un panegíric acrític, ja que no es va estar pas de remarcar les falles o discrepàncies amb el títol ressenyat. Tanmateix, va poder fer aquesta cloenda:

"Malgrat les objeccions que hem hagut de fer a alguns detalls de l'obra del senyor Dwelshauvers, ella resta, no cal dir-ho, una obra de síntesi admirable i una arma destinada a aconseguir moltes victòries. Les seves conseqüències es faran sentir. Aquells qui menysprearen la personalitat i l'obra del docte professor belga, ja tenen la resposta. Aquells qui saberen, dignament, lligar llur sort a la d'ell, tenen un motiu més de satisfacció".

⁷⁴ LPFSC 6.2.3.58.

⁷⁵ DCS 2.2.22.

⁷⁶ LPFSC 6.2.7.29.

⁷⁷ Núm 21 (març 1926), ps. 261-68. Reproduït recentment a Textos d'història i política, ps. 55-64.

5.3.4.-Un prestigi professional en alça

La carrera de F. Soldevila com a escriptor professionalitzat, d'ençà de la seva baixa del cos d'arxius, no féu sinó seguir una línia ascendent, malgrat desenvolupar-se en un context cultural marcat per la repressió dictatorial. Així, intensificà la seva actuació periodística, que, a part dels mitjans fins ara esmentats amb més detall, es va estendre també a d'altres capçaleres, com "Mirador", "D'Ací i D'Allà" --on la seva participació es produí en la primera (1919-1924) i segona època (fins al desembre de 1931)--, "Nostra Terra", "Sòller" o l'"Anuari dels Catalans"--suplement de la "Revista de Catalunya" iniciat el 1923--, per bé que la seva col.laboració en totes aquestes altres publicacions no tingué la importància que assolí en els comentats anteriorment. El tipus d'articles que hi va escriure són més pròxims als fets per al diari "La Publicitat" que no als més erudits de la "Revista de Catalunya", ja que hi combinà la poesia amb la divulgació històrica i la crònica, i amb les impressions dels seus viatges. En els pocs números de l'"Anuari dels Catalans" que es publicaren, però, se cenyí també a uns petits estudis de temàtica històrica (divulgatius, en aquest cas). Així, en el segon número, del 1925, hi aparegué un Esbós de la Història de Catalunya i en el tercer número, de l'any següent, Les gestes de Pere el Gran, una extensa visió de conjunt del regnat d'aquell monarca que sembla l'embrió dels seus estudis posteriors sobre el tema.

La participació en la premsa catalana fou una manera de seguir de molt a prop la realitat que aleshores es vivia, malgrat que ell en fos absent físicament durant llargues temporades. Cal recordar, en aquest sentit, que un cop es donà de baixa del cos d'arxius, el 1925, va emprendre el mateix 1925 i el 1926 uns viatges amb la seva esposa Yvonne per França i Suïssa, i que de finals del 1926 fins al 1928 féu de lector a la Universitat de Liverpool, i que l'any següent, el 1929, retornà a París.⁷⁸

El seus articles periodístics, especialment els històrics --i, d'aquests, els de llarga extensió fets a la "Revista de Catalunya", concebuts com a petits (però aprofundits) estudis sobre determinats temes considerats d'interès del gran públic-- van consolidar-lo com a l'historiador més popular del moment. El propi Soldevila els valorava molt i això el degué empènyer a aplegar-los i publicar-los en forma de llibre. Així va nèixer Recerques i comentaris (1929), que havia d'ésser un primer volum d'aquesta obra dispersa, que no va tenir, però, continuïtat.⁷⁹ En la crítica d'aquest llibre que féu Lluís Nicolau d'Olwer per a la

⁷⁸ Vegeu "Els viatges a l'exterior, una necessitat formativa i vital (cap. VI).

⁷⁹ La immensa majoria havien aparegut a la "Revista de Catalunya" (L'esperit bel·licós, Els catalans i el descobriment d'Àfrica a l'edat mitjana, Els almogàvers, Consideracions sobre la reconquesta, L'expansió de Catalunya, La segona i la tercera estades de Jaume I a

revista "Mirador" s'hi remarcava el canvi d'orientació que aquest seguit d'estudis representaven en relació amb l'actitud dels erudits historiadors de la generació precedent, ja que Soldevila s'adreçava a un públic que rarament hauria llegit les feixugues investigacions monogràfiques:

"Calia, doncs, que els historiadors diguem-ne professionals sortissin de la torre de vori acadèmica per a servir al públic la veritat (...), sense deformacions, ni vanitoses ni humils. En aquest ordre, d'uns anys ençà hem guanyat molt a Catalunya, i un dels que més hi ha treballat és En Soldevila"⁸⁰

Aquest punt d'inflexió no es limitava tan sols a un important canvi d'actitud dels nous historiadors en favor d'un trencament de l'elitisme de llurs predecessors, sinó que afectava també la reflexió metodològica i historiogràfica, com ja s'ha explicat anteriorment.⁸¹

També en un altre aspecte els articles d'aquest període significaren un notable canvi qualitatiu: en una major assumpció del conjunt de l'àmbit nacional. Així, especialment pel que fa als apareguts a la "Revista de Catalunya" (a causa del caràcter indiscutible que tenia aleshores la pertinença a una mateixa llengua i cultura), mostrà una dedicació especial per temes referits al País Valencià, a les Illes o al Rosselló. No solament envers les figures històriques destacades del període medieval --com Els Borja (Núm 38, agost 1927) o Sant Vicenç Ferrer (Núm 40, oct. 1927 i Núm 46, abril 1928)-- i a les històries locals --Menorca prehistòrica (Núm 3, set. 1924), Història de Vinaroç (Núm 59, oct. 1929)--, sinó també a les qüestions que afectaven el tram cultural, com ara Desperfectes a l'Arxiu Municipal de València (Núm 5, nov. 1924) o Publicacions de la Societat Castellonenca de Cultura (Núm 36, juny 1927). Sobre l'autor nord-català Joan Amade i la seva tesi doctoral Origines et premières manifestations de la renaissance littéraire en Catalogne au XIXè siècle, dedicà tres llargs articles⁸². Allò més significatiu és la seva "visió global". El fet que, per exemple, no dubtà en utilitzar el terme "països

Mallorca, ¿Fou Aurembiaix d'Urgell amistançada de Jaume I?, Ferran el Catòlic i la qüestió dels remences), tres a "La Publicitat" (Catalunya en la Guerra de Successió, Dues biografies i El somni esvaït) i un a la publicació occitanista "Oc" (Sobre la política catalana a Provença).

⁸⁰ L. Nicolau d'Olwer, Els Llibres. F.S., Recerques i Comentaris, dins "Mirador" núm 51, gener 1930, p. 4

⁸¹ Vegeu "Neonoucentisme?" (cap. IV)

⁸² Els elements tradicionals i els orígens de la Renaixença literària catalana (Núm 17, nov. 1925), Els factors nous en l'origen de la Renaixença catalana (Núm 18, des. 1925) i El romanticisme i els començament de la Renaixença catalana (Núm 19, gener 1926).

Sembla que el seguit d'articles responien a una petició expressa que li féu Josep M. Casacuberta en una carta del 27-X-1925, on li demanava de parlar del treball de Joan Amade. (DCS 2.3.41).

catalans" per a designar el conjunt nacional en el seguit d'articles dedicats a l'estudi del volum III del llibre de Roger B. Merriman:

"Així presenta el professor Merriman la primera estada de Carles V a la Península en la part concernent als països catalans (...) En un pròxim article examinarem els altres passatges d'aquest volum on l'il·lustre historiador nord-americà tracta de fets relacionats amb els països catalans"⁸³

D'acord amb aquest enunciat, el segon dels seus escrits és dedicat a Carles V i els valencians, i en el tercer analitza la germania mallorquina.⁸⁴ Evidentment, aquest criteri no fou aplicat sistemàticament i sense dubtes o incongruències al llarg de la seva obra --cal tenir present que la concepció moderna de la noció "països catalans" no es formulà fins aproximadament als anys seixanta, amb l'obra de Joan Fuster--, però sí que indica clarament un reconeixement nítid de quin era per a ell, ja en aquells moments, l'àmbit d'estudi propi de la historiografia catalana.

Les seves col·laboracions als mitjans estrangers ja esmentats ("Bulletin of Spanish Studies" i "Journal de Genève") degueren també incidir en el seu prestigi professional tant a l'interior com a l'exterior del país. Aquesta projecció internacional del seu nom es degué veure un xic més reforçada, cap a finals de la dècada, amb la seva participació a la "Revue de Catalogne". Es poden conèixer molt bé els objectius que perseguia aquesta publicació, ja que Joan Estelric els va exposar en una carta del 30-XI-1928, que li adreçà a F. Soldevila per demanar-li la seva participació:

"Un grup d'escriptors catalanitzats de Marsella, d'acord amb nosaltres i amb els nostres amics de París, es farà càrrec, des de gener de 1929, de l'edició d'una revista destinada a revelar al públic europeu que llegeix francès, les valors de la cultura catalana. El títol d'aquesta publicació serà: LA REVUE DE CATALOGNE. I aquest títol explica per si sol el seu contingut, el qual comprendrà col·laboració francesa i estrangera i naturalment, molta col·laboració catalana.

En connexió amb l'esmentat grup, que dirigeix el conegut catalanòfil M. Pierre Rouquette, he assumit la responsabilitat de la col·laboració catalana i a tal efecte he reunit al meu entorn un altre grup d'escriptors que formarà la redacció catalana, radicada a Barcelona, redacció que hi representarà un paper sobretot informatiu"⁸⁵

Tant en aquesta carta d'Estelric com en una de posterior, d'Alfons Maseras, se li va demanar que la seva primera intervenció se centrés en les tesis de Luis Ulloa sobre la catalanitat de Cristòfor Colom, ja que era una proposta que partia

⁸³ Un llibre sobre Carles V, Núm 31, gener 1927 p.43

⁸⁴ Publicats respectivament en el núm 32 (febrer 1927, ps. 139-148) i núm 33 (març 1927, ps. 243-252).

⁸⁵ LPFSC 6.2.5.37.

dels "amics de Marsella".⁸⁶ Malgrat que els impulsors de la revista s'havien proposat arribar a treure deu números l'any, el projecte no va poder anar més enllà d'uns primers números, que sí que van recollir la col.laboració de F. Soldevila. Hi va redactar dos articles seguits sobre Le mystère de Chrispote Colom⁸⁷ i una recensió sobre la traducció anglesa de la Crònica de B. Desclot.

Al marge dels articles periodístics, d'altres treballs publicats en aquells anys van contribuir a reforçar el seu èxit. El 1923 es publicà a Cuba, gràcies al Centre Català de l'Havana, un Breve compendio de la Historia de Cataluña, amb el cognom de l'autor equivocat (Soldevilla).⁸⁸ D'aquest mateix escrit, d'una vintena llarga de pàgines, es projectà fer-ne una edició anglesa, a Nova York, que no hi ha constància que s'arribés a realitzar. Si que s'ha conservat, però, la carta on s'explica aquest projecte editorial, signada per Joan Estelric i datada el 10-III-1924:

"Us trameto un exemplar de l'edició cubana del vostre resum d'Història. Feu-hi, si us plau, les esmenes que us semblin necessàries, i torneu-me l'exemplar esmenat, car estic preparant una edició anglesa, a Nova York. La cosa urgeix."⁸⁹

El 1926, va aparèixer la seva petita monografia Jaume I per a l'Editorial Barcino, dins de la seva "Col.lecció popular", que és ja una primera mostra del seu interès per aquest monarca, que junt amb Pere el Gran, seran els dos sobirans estudiats amb més detall al llarg de la seva trajectòria. En aquest treball primicer, alguns crítics ja valoraren l'aportació de l'autor en diferents aspectes menystingut fins aleshors, com ara la reconstrucció que hi féu del caràcter del monarca. Això féu que en una crítica apareguda als "Estudis Universitaris Catalans" s'afirmés que "és aquí on Soldevila fa obra més personal"⁹⁰

Dos anys més tard, el 1928, va aparèixer el seu treball sobre la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, conjuntament amb d'altres treballs, en el volum Sobiranes de Catalunya, editat per l'Acadèmia de Bones Lletres.⁹¹ Ja s'ha

⁸⁶ Vegeu la carta d'Alfons Maseras del 4-XII-1928 LPFSC 6.2.5.38.

⁸⁷ En els núms 2 i 3, corresponents, respectivament, al 25-IV-1929 i al 25-V/VI-1929.

⁸⁸ El manuscrit s'ha conservat en el seu fons personal (LPFSC 16.1.10).

⁸⁹ LPFSC 6.2.3.31.

⁹⁰ La crítica, que va aparèixer en el vol XI de la segona època (1926), ps. 199-200, anava signada amb les inicials R. A. S. Segurament, Ramon Aramon i Serra.

⁹¹ Existeix també una altra publicació de l'obra feta a la impremta de la Casa de la Caritat de Barcelona, el 1927. Per la correspondència conservada, podria ésser que aquesta data no

parlat de la laboriosa gestació (i de les nombroses reelaboracions del que havia estat, inicialment, la seva tesi doctoral) i també de la polèmica que es produí pel fet que el llibre sortí editat en una versió pre-fabriana, contrària a la versió original de l'autor, escrita d'acord amb els normes de l'IEC.⁹² Malgrat això darrer, la publicació va donar a conèixer al públic un treball molt minuciós que fou valorat com a tal per la crítica especialitzada i pels mateixos historiadors. Així, Francesc Martorell i Trabal, en la crítica que li dedicà a l'Anuari de l'IEC corresponent al volum de 1927-1931, escriví:

"Ferran Soldevila ens té ja acostumats des del seu primer estudi sobre el desafiament de Pere el Gran, a una minuciositat d'investigació, a una profunditat d'observació i a una claredat d'exposició que no han fet més que accentuar-se en els seus estudis posteriors i que es manifesten també prou intensament en aquest assaig sobre la vida privada de la poc sortada filla d'Enric III de Castella i de Caterina de Lancàster (...) Cap dels aspectes essencials de les activitats de la reina no ha estat descurat en aquest estudi". (p. 450)

Una prova de l'èxit assolit en aquesta segona meitat de la dècada dels vint fou que, el 1927, quan ell era a Anglaterra, va aparèixer una biografia seva en el volum LVII de l'Enciclopedia Espasa --on hi tenien un lloc molt rellevant els articles publicats a la revista ja esmentada. La seva inclusió en aquesta prestigiosa enciclopèdia suposava una fita molt important per a la seva consagració pública. Gràcies a unes cartes que ell va adreçar a Carles Rahola s'ha pogut saber que fou l'intel.lectual gironí qui va redactar la seva biografia, a partir d'uns apunts que ell mateix li havia lliurat.⁹³

Un darrer fet evidencia també el seu prestigi d'aleshores: l'encàrrec del polític i mecenes Francesc Cambó perquè fos ell qui redactés una nova història de Catalunya, de marcat caràcter interpretatiu. Sobretot perquè aquesta comanda li va ésser feta per Cambó després d'haver-se assessorat amb d'altres dos importants historiadors de l'època, Ferran Valls Taberner i Francesc Martorell

fos la real. En una carta de Rafael Patxot a F. Soldevila, del 19-XI-1928 (LPFSC 6.2.5.35.) es pot veure com aquest darrer s'ha queixat perquè el seu treball ha estat publicat de manera conjunta amb d'altres sota el títol genèric de Sobiranes de Catalunya. D'existir una altra publicació separada de la seva obra, la queixa no tindria sentit.

⁹² Vegeu, respectivament, els apartats "L'afermament per l'interès per la història general" (Cap. 2) i "Normativització i normalització lingüística: El compromís amb la llengua pròpia" (Cap. 3).

⁹³ Es tracta de dues cartes, una del 2-III-1926 i una altra del 8-IV-1926, conservades en el fons personal de Carles Rahola. Ajuntament de Girona.

Trabal, que coincidiren en assenyalar que era ell la persona més capacitada per assumir una empresa d'aquesta categoria.⁹⁴

5.4.- Una concepció historiogràfica original

Arran de la traducció i edició dels Annals de Tàcit que, a la segona meitat de la dècada dels anys vint li proposà la Fundació Bernat Metge, F. Soldevila realitzà tota una reflexió personal que el va dur a una primera sistematització del que en podríem dir la proposta historiogràfica soldeviliana. Així, doncs, a finals de la dècada, en els moments que va rebre la comanda de redactar la Història de Catalunya, ja havia desenvolupat una formulació molt sòlida, que li va permetre poder construir la seva primera gran obra mestra.

5.4.1.-Els objectius de la Fundació Bernat Metge

La creació d'aquesta institució per part de Francesc Cambó, l'any 1922, va iniciar la seva activitat com a destacat mecenes de la cultura catalana contemporània. La seva condició de líder de la Lliga féu que la iniciativa es caracteritzés (com el conjunt del seu mecenatge) per no abandonar mai, en paraules d'A. Galí, "la dèria del polític i per tant de l'afaiçonador, o educador, si es vol, del seu poble".⁹⁵ D'acord amb aquesta línia d'actuació, l'entitat es proposà la traducció dels clàssics llatins i grecs, per tal d'estimular els estudis humanístics, aleshores pràcticament inexistents. A la vegada, des d'una perspectiva estrictament lingüístico-literària, l'empresa havia de servir per construir un model de llengua catalana culta a partir de la normativa establerta per l'IEC. L'èxit fou contundent. Abans del 1936, arribaren a publicar una vuitantena de títols. Del 1939 al 1946, la col·lecció va quedar interrompuda, però després es va reprendre i fins al 1997 (any del 75è aniversari de la seva fundació) ha editat un total de 300 títols.⁹⁶ Això fa que aquesta entitat, junt amb la Fundació Bíblica Catalana, fos la realització màxima del mecenatge cambonià, tant per la categoria de l'obra feta, com per la continuïtat que aquesta ha tingut en el temps. La direcció de la Fundació, des del principi, anà a càrrec de Joan Estelric (que la va mantenir fins a la seva mort, el 1958) i va comptar amb el guiatge científic de Carles Riba i Joaquim Balcells --que assajaren de formar-hi, en el si de l'entitat, una escola humanística i filològica.

Els propòsits, ben explícits des d'un primer moment, no eren els propis de la investigació erudita que es feia aleshores als països més desenvolupats

⁹⁴ Vegeu el fragment de carta que F. Martorell li adreçà el 17-X-1928, on s'explica això, i que s'ha reproduït en l'apartat "Els companys" (Cap. IV).

⁹⁵ A. Galí, "Mecenate de Francesc Cambó, dins vol. XVIII- XIX de la Història..., p. 69.

⁹⁶ Així ho afirma Josep M. Espinàs a l'article Bernat Metge, dins "Avui" 4-XII-1997, p. 2.

d'Europa (on sí que existia una sòlida tradició i, doncs, uns equips ben preparats), sinó els de fer una feina d'alta divulgació dels autors clàssics i de les edicions erudites més acreditades, i els de crear unes obres d'un valor literari inqüestionable.⁹⁷ D'ací que sovint es recorregués a intel·lectuals de formació ben diversa -- però de categoria literària indiscutible-- com a responsables de la traducció i l'edició dels textos clàssics. Aquest fou el cas de Ferran Soldevila, a qui li fou encomanada l'edició del primer volum dels Annals de Tàcit, que no es publicà fins al 1930.⁹⁸ L'any 1925, però, ja se li havia proposat que fes part de l'equip intel·lectual de la Fundació. Ell mateix va consignar-ho a Al llarg..., el 18-V-1925:

"L'Estelrich m'ha proposat de tenir un lloc fix a la Fundació Bernat Metge, ara que va a instal·lar-se magníficament a casa en Cambó. Però jo no puc renunciar a aquesta llibertat". (p. 10)

La declinació d'aquesta oferta degué anar acompanyada de l'acceptació de fer la traducció i l'edició dels Annals, puix que hi ha constància que a principis de l'any següent, el 1926, ja va començar la feina. El 15 de gener, va escriure, a Al llarg...:

"La meva principal ocupació és la traducció dels Annals de Tàcit per a la Fundació Bernat Metge. Així i tot, avanço poc i no traduiré, ni de molt, tot allò que em proposava." (p. 14)

Uns anys més tard, el 11-XI-1929, en la mateixa obra esmentada, quan ja tenia la seva versió a punt de publicació, va anotar:

"Ahir Carles [Soldevila] em va dir que ja es parlava de la meva traducció de Tàcit."Honorarà Tàcit i el seu traductor", li va dir en Nicol [Eduard]". (p. 225)

⁹⁷ L'esmentat A. Galí ha assenyalat que l'empresa hauria estat impossible d'assolir "si no s'hagués pogut comptar no sols amb la gruixa enorme de material d'estudi en el camp de les lletres clàssiques que la cultura europea havia anat produint i renovant incessantment, sinó, d'una manera encara més directa, amb una relativa quantitat de col·leccions com la que aquí es volia dur a terme, entre elles especialment la recentíssima que publicava a França la societat d'edició Les Belles Lettres sota el patronatge de l'Association Guillaume Budé". Vegeu op. cit, vol XVIII-XIX, ps. 52-53.

Un plantejament semblant al que es feia ací, era el que es produí en el món acadèmic nordamericà durant aquelles mateixes dates. L'historiador James T. Shotwell ha explicat que aleshores als EUA es va viure un retorn a les fonts clàssiques originals i s'emprengueren nombroses iniciatives editorials encaminades a la seva difusió universitària. D'aquesta embranzida va néixer el seu llibre The history of history, redactat inicialment com una introducció d'una àmplia biblioteca Records of Civilization: Sources and Studies, concebuda pel professor James Harvey Robinson, de la Universitat de Columbia. (J. T. Shotwell, The history of history, Nova York, 1939. Ed. espanyola, Historia de la historia en el mundo antiguo, Fondo de Cultura Económica, 1ª ed. Mèxic, 1940; reimpressió, Madrid, 1982).

⁹⁸ P. Corneli Tàcit, Annals, Llibres I-II, vol. I, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1930.

Efectivament, la crítica va corroborar aquesta expectativa quan el llibre va aparèixer al mercat. En una recensió feta pel mateix Eduard Nicol, aquest va lloar el treball de Soldevila: "Escriptor i erudit, artista doblat d'historiador i humanista, les seves condicions es troben correlativament adequades a les qualitats diverses de Tàcit".⁹⁹ El crític féu una valoració especial de la traducció soldeviliana que consistí a "seguir amb la màxima fidelitat que permet l'hipèrbaton i que obliga a vacil·lacions inevitables, el ritme de la frase llatina i l'ordenació dels mots en l'oració". Aquest procediment, segons ell, "facilita la comprensió de l'estil antic, i a F. Soldevila li ha donat ocasió de fer veritables troballes". Així mateix, en el seu escrit, Nicol va reportar també les paraules que J. Marouzeau va escriure a la Révue des Études Latines, que qualificaven el treball de Soldevila d'"honnête" i "sage". Encara recentment, un crític modern, Albert Mestres, ha valorat la seva versió com "senzillament brillant, des del punt de vista literari i de fidelitat a l'esperit original, ja que aconsegueix traduir la violència particular del discurs de Tàcit, que és paral·lela a la violència dels fets narrats"¹⁰⁰

5.4.2.-Defensa de Tàcit: l'emergència d'una reflexió personal

Enllà d'una consideració estrictament filològica o literària de la feina feta per F. Soldevila, cal remarcar també el valor que té aquesta obra des d'una perspectiva de reflexió metodològica i historiogràfica. El llibre s'inicià amb un estudi introductori, on el curador de l'edició féu una consideració ben original -- fruit de la seva pròpia experiència-- de la vàlua de Tàcit com a historiador.¹⁰¹ En aquest pròleg, davant les acusacions dels crítics --com Philippe Fabia-- que retreien a Tàcit no haver pres per bases del seu treball les fonts primàries i de valer-se d'una sola font, Soldevila reivindica la seva originalitat en la manera de presentar els fets i els personatges i en el judici que fa dels uns i dels altres: "Tothom està d'acord a concedir que Tàcit era un gran escriptor i un pensador profund. ¿I es pot admetre que un home d'aquestes qualitats no posés la seva empremta vigorosa en la seva obra d'historiador i no aportés la seva peculiar personalitat a la manera de veure i de jutjar els esdeveniments? (...) Avui precisament assistim a l'eclosió d'un conjunt de llibres històrics on la tasca d'investigació ha estat nul·la, i tanmateix es tracta d'unes obres fortament originals. Ens referim a les Històries d'un Bainville, d'un Wells, d'un Chesterton" (p. XXII)

I aprofita per teoritzar sobre l'ús que cal fer de les fonts:

⁹⁹ "Revista de Catalunya" núm 74 (oct. 1931), p. 369-370

¹⁰⁰ Albert Mestres, El sentit actual de Tàcit, dins "El contemporani" núm 13, p. 59.

¹⁰¹ Aquest pròleg ha estat reeditat recentment, amb el títol de Valor històrica dels Annals de Tàcit, dins Textos d'història i política ps. 101-124.

"Encara avui l'historiador, sobretot si no es tracta d'un monografista, es permet de no acudir a la font diplomàtica si l'erudit o historiador que l'ha aprofitada li mereix plena confiança. Observem encara que, un cop reconegut l'encert de Tàcit en la selecció de les seves fonts, ens caldria no precipitar-nos a condemnar-lo pel fet d'haver tingut una font principal (...) això no és necessàriament un defecte, i fins pot ésser una qualitat en el cas d'un historiador que sàpiga sospesar bé el valor de cada font (...) Rara vegada la narració històrica serà el resultat d'una combinació total de les fonts; haurà d'ésser, això sí, el resultat d'una comparació total de les fonts" (ps. XX-XXI)¹⁰²

Soldevila no s'està d'apuntar els prejudicis de classe i de nació (aristocraticisme i romanisme), i la concepció fatalista de la història que trobem en l'obra Tàcit, davant dels quals planteja el següent:

"Hauria estat més just, i més digne d'un gran historiador, que hagués sabut superar la visió dels altres, del vulgus o dels intel·lectuals. ¿Però això no fóra demanar un impossible? (p. XXV)

Així mateix, critica els seus procediments artístics, que foren nocius per al rigor històric. Tanmateix, afirma:

"Al costat, però, de la minva que els seus procediments artístics hagin pogut produir en la valor històrica de la seva obra, cal col·locar el guany que en pugui haver rebut: les vastes visions històriques que ens ha donat, el relleu que hi prenen els fets i els personatges, l'anàlisi psicològica a què ha pogut lliurar-se, l'emoció i el batec que ha pogut comunicar a la seva obra." (p. XXVIII)

I és que pel que fa a la valoració literària dels Annals, el seu criteri és altament favorable, com ho és també el de la majoria de crítics que els han judicat: "Tothom, o gairebé tothom, s'avé a considerar-los com l'obra mestra d'un dels més grans escriptors que hagin existit". Soldevila arriba a reputar el seu autor com a "l'artista complet":

"El seu poder pictòric ha estat admirat en les manifestacions més diverses (...) Pintor, escultor, orador, poeta, dramaturg. I per què no també arquitecte edificador d'una obra sòlida i bella (...)¿Per què no l'artista complet?" (p. XXIX)

La seva defensa de Tàcit com a historiador i com a escriptor ens revela moltes de les seves pròpies concepcions, al mateix temps que ens mostra el grau de maduresa que ja havia assolit aleshores la seva particular manera d'entendre la

¹⁰² L'esmentat Albert Mestres, en l'article ja al·ludit (el sentit actual de Tàcit), considera Tàcit com un investigador pròpiament dit "ja que maneja tota classe de fonts: les actes senatorials, els historiadors anteriors, la tradició oral i testimonis vius". I afegeix que: "amb això demostra una gran cultura (coneixements de dret, d'història i de literatura) i capacitat, ja que no és fàcil elaborar un discurs versemblant i cohesionat amb material tan heterogeni". (p. 59)

història i l'ofici d'historiador, estretament vinculada a la condició d'home de lletres. Així, en la concepció soldeviliana, ciència històrica i art literari són dos àmbits que s'enriqueixen mutuament; com passa, segons ell, en el cas de l'obra de Tàcit. També compartirà amb aquest autor clàssic un objectiu que ell considera fonamental: la "noble aspiració a fer de la història la consciència de la humanitat". D'ací que el prengui com a model de referència i arribi fins i tot a un grau molt alt d'identificació: Soldevila aspira a ésser ell també un artista total i esdevenir, per aquesta via, un clàssic.¹⁰³ Això explica la diversitat de la seva producció: poesia, periodisme, dramaturgia, novel·la, obra històrica...

La seva concepció personal i l'adopció de Tàcit com a model es féu, posteriorment, encara més explícita en la conferència De la imparcialitat en la Història: sine ira et studio, redactada en data indeterminada (encara que presumiblement de principis de la dècada dels trenta, de quan acabava de publicar la seva traducció), on va prendre aquesta màxima de l'historiador llatí per exposar el seu pensament historiogràfic.¹⁰⁴ Explicava que, en la seva versió dels Annals, ell no havia traduït studio per passió, sinó com a "parcialitat". Considerava Tàcit un apassionat i no veia que l'apassionament fos una característica equiparable a la parcialitat, a la manca d'exactitud o a la deformació de la realitat. És més, afirmava que la història "té alguna cosa de reivindicativa" i ell mateix s'autoconsiderava un "historiador apassionat".¹⁰⁵ Es cuidava, però, d'assenyalar: "Dubto que gaires vegades la passió m'hagi fet perdre l'equanimitat". Així mateix, contestava les veus que reclamaven atendre's només als fets i, davant d'això, denunciava que en la mateixa exposició dels esdeveniments l'historiador donava una determinada visió, fruit d'un posicionament concret. Malgrat tot, ell no renunciava a la recerca de la veritat: "Perquè la veritat cal cercar-la. Sols un déu o un pedant podrà creure's

¹⁰³ En el cap. XVI es fa una consideració sobre perquè F. Soldevila és ell també un clàssic.

¹⁰⁴ La conferència ha estat publicada (bé que incompleta) a Rosa Montoriol, Ferran Soldevila 1894-1971. Una aproximació bio- bibliogràfica, ps. 142-145.

Pel que es diu en el mateix escrit, no es aventurat afirmar que és anterior al 1934, ja que no hi ha cap referència a la seva gran obra Història de Catalunya. En canvi, si que fa esment d'una història de Catalunya que és la que féu amb Valls Taberner per a la Protectora.

¹⁰⁵ L'historiador de la historiografia nordamericà, James T. Shotwell, segurament endut pel caràcter apassionat de Tàcit, el considera com un romàntic en oposició al classicisme de la resta dels autors del seu temps, per bé que considera que no cau en cap excés, sinó que és capaç d'una serenitat que està fonamentada en la seva força expressiva. (The history of history..., Op cit.). Per la mateixa raó, Soldevila fou considerat per alguns com un romàntic (cosa que fou utilitzada pels seus detractors en contra seva). Sobre la distinció entre clàssics i romàntics, val la pena reportar aquesta reflexió de l'escriptor Marcel Proust, que es podria aplicar tant en el cas de Tàcit com en el del mateix Soldevila: "Quasi es podria arribar a dir, renovant, potser, amb aquesta interpretació que d'altra banda és molt parcial, la vella distinció entre clàssics i romàntics, que és el públic (el públic intel·ligent, és clar) qui és romàntic, mentre que els mestres (fins i tot els mestres classificats de romàntics, els mestres preferits pel públic romàntic) són clàssics" (Marcel Proust, Sobre la lectura, Traducció d'Anna Casassas. Quaderns Crema, Barcelona, 1996).

en possessió de la veritat: l'un amb raó, l'altre per vanitat desenfrenada. Cal cercar la veritat i recer-car-la sovint. És a dir, ésser prestos a rectificar quan, havent-nos cregut en possessió de la veritat, ens adonem del nostre error. Això que sembla tan senzill, es veu que per a certs historiadors ofereix grans dificultats. Fins i tot davant l'evidència s'aferren al seu punt de vista i el mantenen contra tot i tothom".

Apassionament, equanimitat, recerca de la veritat, concepció de la història com a consciència crítica, interrelació creadora entre la ciència i l'art, aspiració a esdevenir un artista total,... són trets que Soldevila valora en Tàcit perquè configuren també la pròpia proposta soldeviliana. I, d'ací ve, doncs, la gran identificació que ell arriba a sentir per l'autor llatí. Una identificació que el portà a prendre el nom de Tàcit com a pseudònim en alguns dels seus escrits (com ara en la seva correspondència íntima amb Rosa Leveroni).

5.4.3.-Joan Estelric, entre Ormazd i Ahriman.

En la segona meitat dels anys vint, la relació de F. Soldevila amb Joan Estelric, aleshores director de la Fundació Bernat Metge, esdevingué molt estreta. Hi ha constància, gràcies a la correspondència conservada, que s'havien tractat ja l'any 1919, amb motiu de la publicació de La història universal, obra que Soldevila redactà per a la col·lecció Minerva que dirigia J. Estelric. I aquest contacte va continuar a principis dels anys vint, etapa durant la qual aquest darrer fundà l'Expansió Catalana (1919), amb l'objectiu de donar a conèixer la cultura catalana a l'exterior.¹⁰⁶ F. Soldevila col·laborà en aquesta organització, com es pot deduir per la carta ja reportada anteriorment, del 10-III-1924, gràcies a la qual sabem que per mitjà d'Estelric es concertà la publicació a Cuba del Breve compendio de la Historia de Cataluña, de F. Soldevila, i que aquell féu tràmits per a una edició anglesa del compendi. També entre els seus papers s'ha trobat una llista, sense data, dels literats i crítics amics de l'E.C., amb l'adreça del lloc que aleshores residia cadascun. Hi consten, escrits a màquina, els següents noms:

Aubrey F.G. Bell (Lisboa), Pierre Rouquette (Marsella), Ismael Girard (Tolosa de Llenguadoc), A. Schneeberger (París). A. Popescu Telaga (Cracòvia), J. B. Trend (Londres), Giuseppe Ravegnani (Ferrara), Hrand Nazariants (Bari), Etienne Levrat (Tolosa de L.), Vicente Salaverri (Montevideo), Jesus de Sarria (Bilbao), Joan Torrendell (Buenos Aires), Carl Kjersmeier (Dinamarca), Vicens Risco (Ourense), J. Nadal Mallol (Buenos Aires), Michel Camelat (Hautes Pyrenées), J. S. Pons (Montpeller), J. Connagle (L'Havana), Camille Pitollet (París), Alfred Giannini (Nàpols), B. Schädel (Hamburg).

¹⁰⁶ Moltes de les accions realitzades per aquesta entitat han estat estudiades per Montserrat Corretger en el seu estudi Alfons Maseras, col·laborador de Joan Estelrich entre 1919 i 1928, dins Miscel·lània Joan Estelrich, El Tall editorial, Palma de Mallorca, 1997, ps. 133-161.

Aquests altres són consignats a mà, amb la lletra del propi Soldevila:

Dr. Grossmann, A. Ballesteros, Merriman (Massachussets), Estelrich, Joan Pons (Palma), Gual (Sarrià), Abuín (Barcelona), Lopez-Arias (Maó), Lleonard (Barcelona), F. Marí Castan (Barcelona), Jover (Barcelona), Cesare Giardeni (Milà), Falguerolle (França), Abadal (Barcelona), Fidelino de Figueiredo (Lisboa), Per Bohigas (Barcelona), Maria Casella (Florència).

Estelric arribà a ocupar la direcció d'algunes de les iniciatives culturals més importants del primer terç del segle XX d'ençà de la seva vinguda a Barcelona, procedent de Mallorca, on havia nascut.¹⁰⁷ La seva primera intervenció pública a Barcelona, el 6-I-1917 en el Palau de la Música Catalana, com a representant de les Illes, en un acte que havia organitzat Nostra Parla, li va obrir les portes de l'elit política i cultural de la capital. Josep Carner el presentà a Francesc Cambó, que l'acollí com a secretari personal i com a responsable de les seves actuacions de mecenatge. També va travar amistat amb Eugeni d'Ors --que, el 1918, el nomenà director de la revista "Quaderns d'Estudi" i de la col·lecció popular Minerva--, encara que tots dos es van enfrontar molt aviat, ja a l'any següent, el 1919. La seva condició de braç dret del principal dirigent de la Lliga (i la seva militància dins d'aquest partit) el va dur, el 1922, a la direcció de la Fundació Bernat Metge i també, el 1923, a la de l'editorial Alpha. En esclatar la guerra, féu servir tota la seva influència en favor dels franquistes i, un cop consolidat el règim, assumí càrrecs importants com ara el de representat estatal a la UNESCO (1952-58).

La seva trajectòria política, per raons òbvies, li va costar moltes crítiques, però aquestes també van afectar el treball que féu en el camp cultural i, fins i tot, a la seva categoria intel·lectual. Així, A. Galí considera que, en l'èxit de la Fundació Bernat Metge, ell fou "un instrument molt apte", però tot seguit afegeix:

"Fora d'aquesta gesta, no li'n coneixem cap més. D'ençà de la seva aparició en el món de la nostra cultura ha tocat moltes tecles literàries, filosòfiques, polítiques, periodístiques, editorials (...) però en cap d'elles no l'hem vist reeixir d'una manera franca; sempre ha donat la sensació d'un d'aquells homes que passen la corda fluixa portant una llarga barra."¹⁰⁸

I Josep Pla, a l'"homenot" que li va dedicar, va insistir en el caràcter dispers de la seva actuació com a element que va repercutir de manera negativa en la

¹⁰⁷ Estelrich havia nascut a Mallorca, encara que es formà a Menorca, on sojornà des del 1908 fins als 1914, com ha assenyalat Isabel Graña en el seu escrit Menorca en el desvetllament espiritual de Joan Estelrich, dins Miscel·lània Joan Estelrich, ps. 21-34.

¹⁰⁸ A. Galí, Història..., vol XVIII-XIX, p. 58.

valoració general de la seva obra, ja des del mateix títol: Joan Estelrich o la dispersió.¹⁰⁹

El mateix F. Soldevila també és molt crític amb Estelrich, especialment pel que fa a la seva integritat intel·lectual. En les memòries Al llarg.. féu, el 3-III-1929, aquesta semblança del personatge:

"L'Estelrich ha vingut a sopar. Llegeix llatí amb molta erudició. Va seguir algun curs aquí, no sé quant de temps (...)

És un home de trucs; però, indiscutiblement, d'una gran barra, i, considerat com a truquista, bon navegant. Anirà lluny i probablement serà un bé que hi vagi -- malgrat tots els seus defectes". (p. 217)

Aquest judici no ha de sorprendre si tenim present que, en aquest mateix dietari, el 12-VI-1926, havia escrit:

"L'Estelrich em va encarregar un article per a 'Le Temps': jo hi citava unes quantes grans figures literàries i ell ho va aprofitar per a afegir-hi el seu nom" (p. 11)

Tanmateix, quan F. Soldevila redactà el seu article El tòpic de la fredor (1928) el presenta com un dels intel·lectuals més destacats de la seva generació (en un bloc on inclou també Carles Riba i Ventura Gassol) i com un dels més entusiastes:

"Ignorem si els repetidors del tòpic de la fredor consideren que també n'és contaminat el director de la Fundació Bernat Metge, si creuen que una obra de coordinació i d'impulsió com la que duu a terme, o que recórrer mitja Europa, des de Sevilla a Brusel·les, i des de Lisboa a Sofia, assistint a reunions i congressos, i fent-hi sentir la seva veu, són coses per a ésser fetes sense cap foc intern que l'abrandi".¹¹⁰

El que degué ésser el punt de ruptura profund és també consignat en l'esmentat dietari, el 20-IV-1934, època en què va apareixer el primer volum de la seva Història de Catalunya:

"No han mancat alguns disgustos d'altra mena, com és ara la constatació que en... no sols ha recollit en el seu llibre recent un conjunt de ressonàncies de la meua obra inèdita --de la qual ha pogut disposar amb aquiescència meua, i això ho faria disculpable-- sinó que n'ha afusellat el paràgraf final del capítol vint-i-dos. Ja havia observat un fenomen semblant en una ressenya d'una conferència seva, i vaig pensar que no valia la pena de dir-li'n res; però no creia que la seva desaprensió anés tan lluny. Ara com ara, contra el seu costum, no m'ha enviat el llibre" (p. 273)

¹⁰⁹ Homenots. Primera Sèrie, Obra completa vol XI, Ed. Destino, Barcelona, 1980, 2ª ed., ps. 475-516.

¹¹⁰ "Revista de Catalunya", núm 47, maig 1928, ps. 449-456.

Encara que en aquest fragment no digui el seu nom, el desvetllà discretament en la segona edició de la seva Història, en fer aparèixer al final del referit capítol una nota que diu:

"També Joan Estelrich, Fènix o l'esperit de la Renaixença, Barcelona, 1929, que s'expressa en termes anàlegs, reproduint-los de la nostra Història, aleshores inèdita" (p. 648).

Un altre element que contribueix a corroborar el nom de l'aleshores secretari de Cambó, és l'existència, entre la documentació dipositada a l'IEC, d'un retall de "La Veu de Catalunya" del 14/VII/1933, on es fa un extracte d'una conferència de Joan Estelric a Badalona, organitzada per Palestra, i en el qual hi ha subratllat aquest paràgraf: "Catalunya que sempre havia donat la pauta com a poble content, disciplinat dels seus jerarques, es gira d'esquena i es torna aquell poble protestatari que tots hem conegut". Al marge, en lletra manuscrita per Soldevila, diu: "ressó del capítol de la història que ha llegit". El text de Soldevila en la seva obra és aquest:

"i el poble joiós, emprenedor, disciplinat, responsable, de fàcil governar, començava a esdevenir, per ésser-ho després totalment, el poble malcontent, protestatari, obsessió de governants, al marge de l'esforç estatal, que hem conegut en els nostre dies".(p. 40)

El calc és evident, només que al primer se li escapa un matís molt important que hi ha a l'original, que deixa molt clar que tal comportament és degut a un rebuig de l'estat, cosa que l'altre text negligeix. Si s'ha reportat ací aquest episodi no és pas per jutjar la licitud del procedir d'Estelric (ni tan sols per plantejar si el plagi és quelcom intel.lectualment condemnable o no en les ciències i en les lletres), sinó per mostrar que això degué ocasionar una profunda diferència entre els dos autors, segurament tant --o més-- que no la trajectoria política divergent d'ambdós.

Més enllà de totes aquestes crítiques, ara més que mai, convindria un replantejament de l'aportació d'Estelric. Com ha remarcat Isabel Graña, es fa necessari un "redreçament de la seva personalitat avui oblidada com a conseqüència d'un silenci que esdevé cada dia més una considerable manca de rigor històric".¹¹¹ Aquesta reivindicació de l'obra d'Estelric, iniciada d'ençà de la celebració del seu centenari, ja ha tingut alguns fruits, com ha estat l'edició d'estudis dedicats a la seva actuació o la publicació parcial d'un molt interessant dietari dels anys cinquanta.¹¹² En aquesta darrera obra, apareix un

¹¹¹ Isabel Graña, Menorca en el desvetllament espiritual de Joan Estelrich, dins Miscel.lània Joan Estelrich, ps. 21-34.

¹¹² Fragments d'aquest dietari foren publicats per Andreu Manresa al seu article Memòria secreta de Joan Estelrich, dins "Quadern 'El País'" 13-VI-1996. També, a carrec del mateix A.

Estelric molt crític envers les personalitats que l'envoltaren i, fins i tot, envers la seva pròpia actuació. En aquest sentit, malgrat l'èxit assolit per la Fundació Bernat Metge, escriu:

"L'obra mateixa de la FBM no ha influït com jo esperava, ni [tan] sols en l'esfera o en el món dels intel·lectuals, sovint desequilibrats (...) La FBM queda avui reduïda en el millor dels casos a pretext de cofoisme col·lectiu sostinguda molt poc i encara amb recança i gasiveria 'ad maiorem Cambonis gloriam'¹¹³

I és que F. Cambó és un dels que en surt, en bona part, més mal parat. Estelric li retreu que va morir, el 1947, "sense complir el que durant tota la vida m'havia promès: assegurar-me la vellesa, alliberar-me de tota preocupació econòmica" (26-II-1952). Així mateix, no dubta a explicar:

"FC ha demostrat, al capdavant, que no era ni bo, ni just, ni tan sols agraït. Terriblement utilitari, això sí; prenent gust a fer patir els qui l'estimaven; abandonant-se voluptuosament al plaer de la injustícia. Gran home d'acció i d'iniciativa d'acció. En idees, o nul o usurpador".¹¹⁴

Tanmateix, li reconeix la seva vàlua com a polític i critica els qui el volen presentar com un mer promotor d'iniciatives culturals:

"Per això em fa una certa pena que la figura d'En Cambó, gran polític, es vagi rebaixant, sots pretext de bona memòria i de reconeixença, a la d'un senyor ric, ministre, home de finances, que sostenia una fundació cultural i col·leccionava pintures de grans mestres. Reduït a mecenes el que tenia ànima de Cèsar".¹¹⁵

5.5.-La producció literària

5.5.1.-*El verí del teatre*

L'activitat dramàtica de F. Soldevila, iniciada durant els anys vint es podria incloure dins de la seva obra poètica general, ja que es tracta de teatre en vers. Així mateix, les seves peces d'aquesta època van tenir també una base històrica i llegendària, cosa que permet afirmar que la seva doble condició d'historiador i de poeta es revelà molt fructífera per a tots dos àmbits. De fet, el conreu de la dramaturgia va comportar la seva entrada a un món, el del teatre, al qual va pertànyer fins al final de la seva vida. La primera de les obres del període, Matilde d'Anglaterra (1923) --Premi de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic--, era una adaptació de la llegenda sobre el deslliurament de l'emperadriu alemanya pel comte Berenguer de Barcelona i la segona, Guifré (1927), es basava en la figura de Guifré el Pilós. Només una, la primera,

Manresa, a L'obra embastada o projecta que Joan Estelrich no pogué publicar, dins Miscel·lània Joan Estelrich, ps. 259-269.

¹¹³ Memòria secreta... p. 2.

¹¹⁴ Op. cit. p. 1

¹¹⁵ Ibídem, p. 5

s'arribà a representar públicament.¹¹⁶ Diversos crítics han assenyalat que aquells elements llegendaris que havia de rebutjar empès per la seva voluntat d'aplicar el rigor científic als estudis històrics, els aprofitava, en certa manera, en un àmbit més apropiat, el literari. Certament així sembla, però cal remarcar que fins i tot els temes més rigorosament històrics li servien d'inspiració per a la seva producció poètica. Ell mateix explicà, en una entrevista amb M. Aurèlia Capmany, que va arribar al teatre per mitjà del conreu de la història, ja que aquesta li semblava un immens espectacle teatral:

"Espectacle i també repertori fins al punt que sovint, al costat de l'anècdota històrica, se m'ha aparegut el tema teatral: personatges, acció, peripècia, desenllaç."¹¹⁷

Si la història li serví d'estímul per a la seva producció poètica i literària, les conquestes fetes en aquest darrer camp li havien d'ésser molt útils també en el primer. Domènec Guansé ja ho va assenyalar:

"Gran cosa és, però, que el nostre màxim historiador sigui poeta. Això haurà fet que si considera la història com una ciència, la tracti també com un art; que a la precisió que, com a historiador, li cal per a perfilar la frase, uneixi constantment la gràcia; que de l'estudi dels textos antics, no en surti carregat de fòssils i d'arcaïsmes que li encarcerin la prosa, sinó victoriós, amb un botí de girs i d'expressions que enriqueixen l'idioma i que l'ajuden a ésser clar i mal.leable. No debades ja ha estat dit que és un artífex de l'idioma, un clàssic".¹¹⁸

També el mateix Guansé remarcà, en l'article al.ludit, que "el poeta no solament afavoreix l'historiador en l'estètica, en el llenguatge; l'afavoreix també en la sensibilitat".

Malgrat que la seva producció poètico-dramàtica i la pròpiament històrica s'alimentaven mutuament, el rendiment de cadascun d'aquests àmbits de cara al públic va ser molt desigual. Si bé de seguida hi va haver un reconeixement pràcticament unànim del valor de la seva prosa històrica i periodística (que posteriorment no va fer sinó consolidar-se), no passà el mateix a l'hora de judicar la seva producció dramàtica. Les dues obres teatrals abans esmentades --escrites en versos alexandrins la primera i en decasíl.labs la segona-- van aconseguir algun elogi, però el seu projecte d'assolir un teatre poètic, a la manera de la tradició teatral neoclàssica francesa, fou impugnat de manera

¹¹⁶ Ambdues són publicades. La primera a l'Ed. Catalana, Barcelona, 1923 i la segona a les "Publicacions de la Revista", Barcelona, 1927.

¹¹⁷ Maria Aurèlia Capmany, Entreviu amb Ferran Soldevila, dins "Serra d'Or", oct. 1964, ps. 40-41.

¹¹⁸ Domènec Guansé, L'obra literària de Ferran Soldevila, dins "Serra d'Or", gener 1966, ps. 56-57

majoritària. Així, Manuel de Montoliu, molt influent aleshores, l'acusà d'ésser víctima de "l'esclavatge que implica tota imitació", sobretot perquè el seu propòsit era un "anacronisme no viable", que el crític considerava "intempestiu i pertorbador"¹¹⁹ Fins i tot alguns dels seus companys més pròxims també li van retreure el seu propòsit. Josep M. de Sagarra, en una crítica de l'època a Matilde d'Anglaterra, --on la seva voluntat de fer quedar bé Soldevila és manifesta--, per bé que reconeix que l'obra "és el moment potser de més elevació i més dignitat de la nostra escena", ha de remarcar que "em guardaria ben bé prou d'afirmar que és el moment de més emoció"; i ha de concloure que "Racine no és pas un bon patró per a un poeta català d'ara".¹²⁰ També Domènec Guansé, en una consideració posterior de les dues obres, encara que reconeix que "la seva perfecció formal era insòlita en la nostra escena, i devia fer goig de sentir-hi dringar uns versos tan purs", afirma que "una i altra, però, són peces rares i exquisides, més pròpies que per a exposar-les a la resplendor estrident dels escenaris, per a conservar-les, amorosament exhibides, en una vitrina de delicades curiositats literàries".¹²¹

Naturalment, van haver-hi també d'altres opinions autoritzades molt elogioses, com ara la dels poetes J.M. Lòpez Picó i d'Agustí Esclasans. El primer, en un article, La pacient coordinació, a "La Revista"¹²², defensà Matilde d'Anglaterra; cosa que va motivar una carta d'agraïment de F. Soldevila del 13-VI-1923, on li deia:

"Permeteu que us signifiqui el meu agraïment per l'exemplaritat que heu cregut poder treure de la meva tragèdia, i el meu aplaudiment per la condemna que hi féu de la falaguera improvisada, de la paròdia de la naturalitat i de la fòbia d'un català llengua morta. Una llengua morta que no menyspreen d'usar, en mots i girs, catalans de molts indrets de la nostra terra. Ací, a Menorca, per exemple, usen (malhaurats!) el co arcaic, l'empar arcaic, el fuita arcaic, i molt i molts altres arcaïsmes, paraules mortes que gaudeixen de bona salut, gràcies a Déu"¹²³

¹¹⁹ Els judicis són extrets de la crítica que Montoliu féu a Matilde d'Anglaterra, però també es repeteixen, de forma més suavitzada --puix que des del principi de l'article hi pondera la seva capacitat poètica i el seu talent-- a l'altra obra, Guifré. Vegeu, respectivament, Breviari crític vol I, 1923-1924, ps. 113-121 (Llibreria Catalònia, Barcelona, 1926) i vol III, 1927-1928, ps. 57-60 (Llibreria Catalònia, Barcelona, 1931).

¹²⁰ La crítica aparegué a "La Publicitat" (10/IV/1923) i està recollida en l'obra Josep M. de Sagarra, Crítiques de teatre a "La Publicitat" (1922-1927), a cura de Xavier Fàbregues, Barcelona, Institut del Teatre-Ed. 62, "Monografies de Teatre" núm 21, 1987, ps. 114-115

¹²¹ Op. cit. p. 57.

¹²² núm 183-184 (1923), ps. 94-95.

¹²³ Carta dipositada a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, Fons Josep M. Lopez Picó, capsa 26.

També Agustí Esclasans mostrà públicament la seva opinió favorable a l'obra esmentada i arribà a escriure-li, el 29-VII-1923, una llarga carta a F. Soldevila sobre l'obra, on li deia:

"Jo crec que al escriure Matilde d'Anglaterra vostè ja devia pensar que no calia esperar gran cosa del públic i que calia esperar quelcom dels crítics i tot dels poetes! Ja veu, doncs, com és convenient que quan hom escriu pensi en trobar un, un sol esperit afí i que al torbar-ne dos o quatre ja deu considerar-se pagat amb escreix. Aquesta és, em sembla, la millor filosofia dels autors que volen evitar-se desil.lusions." ¹²⁴

Des d'una perspectiva històrica, les primeres peces teatrals de F. Soldevila més que rareses, són, potser, la mostra d'un intent frustat de normalitzar un teatre culte en català similar a les dramaturgies més desenvolupades, en un moment que es volia instituir una cultura que fos equiparable a la dels països més rellevants en aquest camp i que, en conseqüència, comptés amb un ampli reconeixement internacional. Cal recordar que el teatre en vers no tan sols tingué durant tota la primera meitat del segle XX una continuïtat ben prestigiosa en el si de la cultura francesa, sinó que la cultura anglosaxona pogué aportar a aquesta tradició, durant aquesta mateixa època, un autor de la talla de T.S. Eliot (premi Nobel de literatura el 1948). Tanmateix, donada la realitat cultural del moment, el propi Soldevila reconegué, més tard, que es tractava d'un gènere "difícilment sostenible"¹²⁵ i assajà noves formes durant la postguerra que li reportaren, com veurem, un major èxit. Això no treu que ell també atribuís una alta responsabilitat de la poca acceptació que tingué, concretament Matilde d'Anglaterra, a la representació que es realitzà, de la qual no n'estava gens satisfet. En el seu Dietari inclòs a Al llarg..., corresponent al 29-XII-1936, després d'una llarga consideració sobre com hauria d'haver estat la representació, anotà:

"I l'actor --no recordo qui era-- feia precisament tot el contrari: anava, com frenètic, per l'escena, mostrant les espases i dient els mots amb un to en consonància amb aquell frenesí, malgrat que, a primera vista, els mots semblaven no haver-hi de consonar. I l'efecte era el que havia d'ésser" (p. 319).¹²⁶

¹²⁴ LPFSC 6.2.3.18.

¹²⁵ Entrevista amb M. Aurèlia Capmany, p. 40.

¹²⁶ A les dificultats inherents en el teatre en vers, que el ja esmentat T.S. Eliot exposà a Poesia i teatre i a Les tres veus de la poesia (dins Sobre poetes i poesia, Ed. Columna-Faig, Barcelona, 1999), cal afegir-hi aquest altre factor, el de la representació, que ací apunta F. Soldevila i que l'altre negligeix perquè dóna per suposada l'existència d'un planter d'actors i actrius ben preparats per assumir aquest gènere.

Les crítiques adverses a la primera obra representada tingueren prou força com perquè Guifré no arribés als escenaris, malgrat els esforços que tant l'autor com el seu germà Carles feren per aconseguir-ho. Aquest darrer li reportà, en una carta sense datar, de l'any 1925, l'opinió d'un empresari teatral que exemplifica molt bé l'actitud general: "Vaig parlar amb En Canals, en presència d'En Pous i Pagès. em va dir: 'No veu que és un gènere que no agrada al públic?'.¹²⁷ Els altres intents fets pel propi Ferran es revelaren també infructuosos, raó per la qual es decidí a publicar l'obra. Això li fou relativament fàcil, ja que l'edità J.M. Lòpez Picó. En unes cartes que ell va escriure al seu editor, dóna una relació de noms d'escriptors i crítics a qui havia d'ésser enviat el llibre, cosa que ens diu molt del cercle de gent que ell pensava que podria estar interessada en la seva producció literària.¹²⁸ La llista és la següent: A. Rovira i Virgili, Octavi Saltor, Feliu Elies, Manuel de Montoliu, Domènec Guansé, J. M. de Sagarra, Carles Riba, Nicolau d'Olwer, Pere Coromines, F. Valls Taberner, A. Esclasans, Ambròs Carrion, J.M. Junoi, Joan Puig i Ferrater, Rossend Llates, Boronat i Recasens, Prudenci Bertrana, J. M. Capdevila, Adrià Gual, Amadeu Vives, Josep Lleonart, Tomàs Garcès, J. Bofill i Mates, Josep Farran i Mayoral

Anys després, Soldevila mateix arribà a menystenir la seva producció dramàtica d'aquesta època i en la ja citada entrevista a B. Porcel assenyala que calia deixar de banda les seves primeres peces de teatre perquè considerava que seguien vies "inusitades i inescients". Paradoxalment, en un dels més recents estudis aprofundits sobre la seva producció dramàtica, l'article de Núria Santamaria L'obra teatral de F. Soldevila. Una primera aproximació, es concedeix molta importància a aquestes obres primerenques perquè, segons l'autora, en les seves tragèdies el component històric "no és conjuntural o decoratiu, sinó orgànic, integral".¹²⁹ Potser en la consideració del poc èxit de la producció dramàtica soldeviliana de l'època no seria del tot descabellat plantejar-se si no va influir-hi el fet que, com va assenyalar H. M. Enzensberger a pròposit del teatre de Diderot, "el gènere rebutja la intel·ligència"¹³⁰

De finals dels anys vint és també l'obra de teatre L'escull, de la qual en tenim notícia per les seves memòries, però que desconeixem perquè no s'ha trobat cap original complet. En l'antic fons personal de Chavornay hi havia un fragment --28 pàgines-- d'una peça dramàtica d'aquella època, que podria

127 LPFSC 6.2.7.30.

128 Cartes del 26-XI-1927 i del 16-XII-1927. Conservades en el Fons Josep M. Lòpez Picó. Institut Municipal d'Història. (Barcelona)

129 "El Contemporani" núm 2, gener-abril 1994, ps. 22-26

130 Conferència al paraninf de la Universitat de València (Divendres, 27-X-1995).

correspondre a aquest títol, però aital extrem no es podrà esbrinar fins a una futura investigació. De confirmar-se aquesta hipòtesi, s'evidenciaria un canvi d'orientació notable en el seu teatre, ja en aquelles dates, perquè la peça s'adiu més amb el tipus d'obra que escriví en la postguerra que no a les dues obres de tema històric analitzades anteriorment. D'aquesta dècada dels anys vint és possible que també fossin redactats els fragments d'un parell d'obres inacabades --de temàtica històrica i en vers--, de les quals en sabem el títol: Guillem de Cabestany i Pere Ramon.¹³¹

5.5.2.-Reticència envers l'avantguardisme

L'opció estètica noucentista de F. Soldevila --i, per tant, en favor d'un art de marcat to classicitzant-- és ben nítida en el seu cas, però convindria aclarir també quina fou la seva actitud envers l'avantguardisme que va prendre empena als anys vint i que marcà internacionalment l'estètica dominant de bona part del segle XX. No és senzill respondre a la qüestió, ja que cada cop és menys taxativa una divisió entre el noucentisme i l'avantguardisme. D'entrada, no es pot parlar de l'avantguardisme com a un bloc cohesionat, sinó més aviat de diferents manifestacions d'avantguarda, sovint no connexes entre elles i mancades del suport d'un aparell institucional que els permetés --com passà en el cas noucentista-- dur a terme un programa políticocultural determinat. Així mateix, es pot fer una divisió entre el que fou l'avantguardisme literari i el plàstic per la diferent concreció estètica que va prendre en un i altre camp, cosa que contribueix a explicar la desigual repercussió social que van seguir: mentre que el segon va tenir un impacte internacional de primeríssim ordre, el primer no va reeixir a erigir-se en moviment dominant en el si de les lletres catalanes. Finalment, cal també tenir present que hi ha fins i tot alguns autors, com ara el poeta J. V. Foix o Josep Carbonell --promotor de les revistes "Terramar", "Monitor" i "L'Amic de les Arts" (totes tres editades a Sitges)--, que van participar dels pressupòsits noucentistes i avantguardistes.

En el cas de F. Soldevila, es pot detectar una innegable reticència envers moltes manifestacions avantguardistes, malgrat que també valori l'obra de certs escriptors que hom vincula a aquell moviment (sense que això tingui cap repercussió en la seva pròpia producció). Així, la seva oposició és molt contundent en aquells aspectes que ell equipara a un ultraromanticisme i a les tesis de ruptura total amb la tradició, tal i com són exposades, posem per cas,

¹³¹ A l'antic fons de Chavornay hi havia l'escena IV i l'esquema de l'obra Guillem de Cabestany.(LPFSC 16.1.1). En el fons de l'IEC, hi han diversos fragments de Pere Ramon (FFSIEC 7.2.3.)

al Manifest groc (aparegut el març de 1928 i signat per Salvador Dalí, Lluís Montanyà i Sebastià Gasc). També es pot deduir un ferm refús dels pressupòsits surrealistes per molts indicis que trobem en la seva obra. Un d'ells és la manera com parla de Sigmund Freud, que era un dels pensadors que el moviment va prendre com a punt de referència. En el seu dietari Al llarg... anotà, el 2-I-1934: "Intoxicació per enfit de lectures de Freud". I en una reflexió desenvolupada els dies 17 i 18 d'agost de 1937:

"No sé que Freud hagi parlat d'aquesta admiració dels infants per les bèsties (...) Ja n'hi ha prou que ens hagi empastifat la infància, i que ens l'hagi empastifada d'excrements. I per fer una interpretació perversa, no per justos motius.

Que l'instint sexual existeix en la infància no és cap descoberta: n'hi ha prou d'haver estat infant per saber-ho. I és natural que existeixi. Però que l'interès que el nen, a una certa edat, pugui sentir per les seves deposicions sigui de caràcter sexual és tota una altra qüestió. En primer lloc, la descripció que el freudisme fa d'aquest interès és exagerada i la seva generalització també."

Es podria dir que F. Soldevila manté, en general, una actitud més oberta envers la literatura avantguardista (naturalment, d'uns certs autors) que no envers les manifestacions plàstiques d'avantguarda. Un exemple de la seva posició en certa manera receptiva envers l'avantguardisme (i no d'assumpció dels seus pressupòsits) el tenim en la crítica que féu en el "Bulletin of Spanish Studies" de El gris i el cadmi, de Josep M. Junoi --un autor que s'havia donat a conèixer per les seves provatures experimentals:

"Després d'haver-se lliurat als perills de la literatura d'avant-guarda, que va cultivar amb èxit, Junoy s'ha encastellat en una posició classicista. Però de la seva excursió pels camps de l'ultra-romanticisme, ha conservat maneres de dir, imatges ardides, irisacions de pensament. Amant de la retòrica com a bon llatí, la seva fórmula literària és 'retòrica en carn viva'. En el seu llibre recent la seva voluntat classicista, el seu vagabundeig ultra-romàntic i la retòrica en carn viva es fonen harmoniosament i estranyament sota el lema lamartinià: 'Ce nectar melangé que nous offre la vie'".¹³²

Admetia, doncs, que una certa experiència o influència avantguardista podia servir d'element renovador; naturalment, en uns casos molt determinats i no com a màxima de valor general. Fins i tot ell mateix arribà a utilitzar alguns recursos d'aquests en la seva pròpia producció. Puri Gonzalez ha detectat un cert acostament a l'estètica futurista en algun fragment d'Hores angleses: "ritme veloç i continuum de sintagmes nominals, només reforçats per algun verb de

132 vol III 1925-1926, p.180.

moviment que actua esporàdicament com a nexa d'unió per transmetre sensació de velocitat".¹³³

Pot il·lustrar la seva posició la consideració que li mereixia la proposta estètica de J. V. Foix (un dels màxims representants de la literatura d'avantguarda catalana), per qui sempre va mantenir una actitud de respecte i d'afinitat en molts punts. Segurament F. Soldevila compartia principis comuns amb Foix (com a mínim els que lligaven aquest autor amb el noucentisme) i, fins i tot, és molt possible que estés ben d'acord amb la màxima foixana de conciliació del vell i el nou. Extraliteràriament, les afinitats entre els dos autors eren majors per haver mantingut una trajectòria en bona part comuna: Ambdós militaren a l'Acció Catalana, van compartir l'aspiració panoccitanista de fondre Occitània i Catalunya en un mateix destí polític, foren directors (cadascun en una època diferent) de la "Revista de Catalunya", feren part de la resistència cultural al franquisme...No ha de sobtar, doncs, que sovintegin els escrits on l'un parla de l'altre. Recordem ací, a títol d'exemple, el Carnet d'un mateix que Foix dedicà a Soldevila a "La Publicitat" del 13-III-1936:

"Ferran Soldevila és un dels representants més distingits d'un tipus de català que érem molts que ens havíem fet la il·lusió que era el tipus mateix del català genèric: el patriota honest."¹³⁴

Molt més tardanament, F. Soldevila assumí l'avantguarda com a una experiència més que s'havia integrat en la mateixa tradició literària. Això li va permetre, per exemple, apuntar que caldria plantejar-se si la teoria de la paraula viva maragalliana no duia ja de manera embrionària elements surrealistes i que, a través de Joan Salvat Papasseit (a qui considerava un maragallià en aspectes essencials), Maragall no empalmava directament amb la poesia catalana més moderna.¹³⁵

Força més taxatiu fou el seu rebuig envers les formes plàstiques de l'avantguarda i la seva opció pels pintors i escultors noucentistes, amb alguns dels quals establí una forta relació personal, com Joaquim Sunyer --que li féu un retrat als anys quaranta. Un indicatiu de la seva actitud podria ésser el fet que els grans noms de la moderna pintura catalana, com Joan Miró Salvador Dalí o Picasso, no apareixen mai en els seus escrits, mentre que molt sovint opina sobre l'obra d'altres autors com l'esmentat Joaquim Sunyer, l'escultor Enric

¹³³ Puri Gomez, Hores angleses de F. Soldevila. Una recreació d'Oxton din de la literatura catalana, "Sdr" 454, oct. 97, ps. 40-41.

¹³⁴ Aquest escrit també fou reproduït en l'article Confiats i fiats que el poeta de Sarrià dedica a l'historiador quan aquest va morir ("Serra d'Or", juliol 1971, p. 18.)

¹³⁵ Aquest plantejament és la conclusió de l'article Maragall, poeta de fondo y de forma, reproduït recentment a Cronistes, joglars i poetes, p. 423.

Casanoves, Gargallo i d'altres. Però hi ha constància explícita del seu posicionament gràcies al testimoni que recollí el pintor Antoni Tàpies:

"Parlant d'historiadors Ferran Soldevila és dels pocs que una vegada em va retreure la meva 'modernitat'. Tàpies, Tàpies...per interessant que siguin les experiències modernes

--em digué-- no hi haurà mai res com la bellesa clàssica. Una venus sortint del mar sempre serà millor que la millor extravagància moderna"¹³⁶

La seva opció plàstica si bé, d'una banda, és una clara limitació pel que comporta de tancament a d'altres corrents, és també, d'altra banda, una mostra del seu interès i de la seva implicació en el debat estètic (una actitud ben insòlita entre els historiadors que no tenen l'especialitat acadèmica d'"història de l'art"). En el seus escrits, especialment en els dietaris, abunden les consideracions sobre el tema. Així, a Al llarg..., el 20-XII-1937, s'interroga sobre la indiferència de la majoria de gent davant d'una obra plàstica:

"Sessió de les Lletres Catalanes. ¿Sóc més sensible que els altres? En el saló on celebrem les sessions hi ha una pintura d'en Pruna, un nu deliciós, que no puc estar-me de mirar de tant en tant. En canvi, he observat que els col·legues no el miren mai" (p. 411)

O anteriorment, el 15-V-1937, feia aquesta reflexió:

"Penso sovint que caldria inculcar, tant com fos possible, el sentiment de la natura, del paisatge. És una de les poques coses que no falla mai." (p. 357)

¹³⁶ Antoni Tàpies, Memòria personal. Fragment per a una autobiografia, Fundació Antoni Tàpies-Ed. Empúries, Barcelona, 1993, p. 324.

CAPÍTOL VI.-EUROPA I EL MÓN

6.1.-Una cultura que es vol inserir en el món intel.lectual de la seva època

La cultura catalana contemporània s'ha caracteritzat per un doble propòsit: el d'inserir-se en els grans corrents internacionals que han constituït la modernitat i el de veure reconeguda la seva existència (i la seva aportació) per part de la comunitat mundial. En definitiva, ésser considerada per la resta de cultures com una més entre les que han configurat el nostre món d'ahir i d'avui. La feina de donar a conèixer a l'exterior l'existència d'una realitat lingüística i cultural específicament catalana (és a dir com a realitat independent de les dues grans cultures dominants més pròximes --la francesa i l'espanyola) ha estat, doncs, una de les tasques principals plantejades en aquest darrer segle XX. No cal insistir gaire en les relacions entre aquest reconeixement "cultural" internacional i un hipotètic reconeixement "nacional" que ha estat el gran objectiu del moviment emancipatori contemporani. Gairebé es podria dir que, donada la dificultat política d'assolir aquest darrer, ha estat en el camp cultural i lingüístic on potser s'han fet més visibles els avenços aconseguits. Però cal tenir també ben present que gràcies a les cotes de sobirania política conquerides durant el segle XX (per més que molt limitades en el temps i també sovint restringides territorialment a només una part de l'àmbit propi) s'ha pogut estimular (d'una manera mínimament organitzada i sistemàtica) aquesta projecció exterior de caràcter lingüísticocultural.

L'abundància de relacions entre erudits i científics autòctons amb personalitats d'arreu del món no és pas quelcom privatiu del nostre segle. Ni tan sols no arriba a ésser-ho la voluntat d'inserció en els grans corrents mundials. La mateixa "Renaixença" iniciada al primer terç del segle XIX (que podríem considerar com el punt d'arrencada modern) s'ha d'incloure dins la gran embranzida romàntica que sacsejà Europa i el mateix podríem dir de les idees il.lustrades de la centúria anterior. La novetat, ben característica del segle XX català, és que per primera vegada en molt de temps la connexió internacional no s'ha hagut de fer bàsicament a títol personal (d'erudit a erudit) sinó que, en disposar d'institucions autòctones de caràcter públic, s'ha pogut fer de manera col.lectiva, cosa que ha possibilitat un cert reconeixement de la comunitat científica catalana com a tal. I això sol constitueix un veritable salt qualitatiu.

La necessitat d'un reconeixement internacional sí que ha estat, però, un element relativament nou, que ha sorgit de la creixent interconnexió mundial

accelerada d'ençà de la segona meitat del segle XIX.¹ I aquest reconeixement s'ha erigit gairebé en una condició imprescindible no tan sols per aquella cultura que es planteja incidir en el gran debat del seu temps, sinó també per aquella que vulgui assegurar la seva supervivència. D'ací la multitud d'esforços fets en aquest sentit.

La raó última d'aquesta ànsia de "fer part del món", ja sia al costat de les societats més avançades i/o al de les que lluiten pel seu alliberament, (i, de fet, de l'explicació mateixa de l'existència d'una cultura catalana moderna) cal cercar-la en el fet que la societat catalana de principis del segle XX ja havia esdevingut una societat complexa, fruit d'un procés històric que li va permetre assolir unes altes cotes d'industrialització desenvolupades àmpliament al llarg de la centúria anterior, cosa que la convertia en un punt de marcat contrast amb un estat espanyol encara poc desenvolupat en aquest aspecte.

El noucentisme --pel fet d'estar intrínsecament vinculat a la primera fase del procés institucionalitzador contemporani i poder comptar, doncs, amb unes eines mínimes--representà un moment àlgid en la projecció exterior de la cultura i de la realitat catalana. Cal remarcar que per bé que l'àmbit competencial mancomunitari es reduïa al Principat, la promoció cultural es referia al conjunt nacional. El mateix ideari del noucentisme és impregnat per la voluntat d'incidir en el debat mundial, amb termes com cosmopolitisme, europeisme i imperialisme, que responien a un mateix ordre conceptual. Norbert Billbeny s'ha preocupat per aquesta qüestió en el seu article Nacionalisme i cosmopolitisme en la teoria noucentista,² on sosté que l'objectiu últim del moviment era "l'afirmació internacional de Catalunya" i conclou que aquest propòsit no fou pas la causa de la seva fallida, sinó que va ésser un factor innovador (a diferència del modernisme, el noucentisme deduí allò universal a partir d'allò local i no a l'inversa) i que el fracàs del seu projecte cal cercar-lo en el seu exclusivisme polític-ideològic. El noucentisme compartia la idea que Europa era la portadora de la civilització i que les cultures europees dominants eren les que havien reeixit a construir un imperi. D'acord amb això, sostenia

¹ Alexandre Galí ha remarcat --seguint l'Annuaire de la vie internationale (Brusel·les, 1909)-- que el primer nexe d'organització internacional de la vida moderna fou la Convenció Antiesclavista Mundial (Londres, 1840) i que fins al 1864 no es troba el segon, l'Associació Geodèsica Internacional. A partir d'aleshores la cosa s'engegà i arribà a ésser vertiginós el creixement a principis del segle XX. Així ho explica ell mateix:

"L'any 1910 arran del Primer Congrés Mundial d'Associacions Internacionals, es creà la Unió d'Associacions Internacionals, l'office de la qual s'establí a Brusel·les. L'any 1914 les associacions internacionals eren 514 i les reunions i congressos fets des del 1840 assoliren la xifra imponent de 2.704". Història ..., vol. XVIII-XIX, ps. 102-103.

² "Recerques" 14 (Ed. Curial, Barcelona, 1983), ps. 131-138,

que Catalunya (i en aquest terme s'inclouïa tots els anomenats, avui, Països Catalans) ho havia fet en el període medieval i ho tornaria a fer en el moment que recuperés la seva capacitat política (encara que fos reconstruint en una nova base --industrial, moderna-- l'imperi espanyol, que havia donat greus mostres de feblesa el 1898, amb la pèrdua de les seves colònies més emblemàtiques). No cal tornar a insistir ací que una tal concepció responia al projecte polític de la Lliga i del nucli industrial barceloní que li donà suport, però sí que val la pena assenyalar que era una màxima compartida per les burgesies dominants de l'Europa de l'època (i això, en aquell moment, volia dir "el món"). No en va reponia als criteris colonialistes i imperialistes que van dur a la Primera Gran Guerra Mundial.

Aquesta voluntat de projecció exterior de la cultura i la nació catalanes no responia, però, a l'exclusiva necessitat ni d'un grup polític ni d'una sola classe social. Es podria dir que havia estat assumida per bona part de la mateixa societat catalana. Així, en les antípodes ideològiques dels defensors d'un ideari imperialista (o senzillament "burgès") també s'hi troba aquesta necessitat d'obertura a l'exterior, ja sigui en grups nacionalistes o democràtics radicals, o bé en les mateixes organitzacions obreres, que defensaven un internacionalisme proletari (que sovint no estava pas renyit amb la defensa de llur identitat catalana). No ha de sorprendre trobar en el pensament polític català del moment (especialment després de la Primera Guerra Mundial) que termes com internacionalisme i catalanisme, per les raons al·ludides, no fossin conceptes contraris, sinó que fessin part d'un mateix projecte emancipador. Així, per exemple, Pau Vila (que milità primer a la Lliga i després a Acció Catalana) en el seu article L'internacionalisme i el nacionalisme en l'ensenyament de la història, escriví:

"L'imperialisme i el centralisme dels estats són els enemics irreconciliables d'un veritable internacionalisme (...) El nacionalisme és la base d'un internacionalisme realista i moral, car la llibertat de les nacions és el fonament indispensable per a la germanor dels pobles".³

I en un altre pol ideològic, el del marxisme leninista, Andreu Nin situà la reivindicació catalana entre els moviments d'emancipació nacional, cosa que li donava una dimensió internacionalista:

"El problema de l'emancipació de les nacionalitats oprimides, particularment agreujat després de la guerra imperialista del 1914-1918 (...) ofereix un interès indiscutible per al moviment obrer, que no pot desentendre's de cap dels aspectes de la lluita emancipadora dels homes i dels pobles, i molt

³ "Quaderns d'estudi" núm 52, jul-set. 1922, ps. 233-239.

especialment, per al d'aquells països que, com el nostre, el té plantejat d'una manera tan viva".⁴

Els exemples --i les concrecions-- d'aquesta necessitat d'obrir-se al món i d'incidir-hi són molt nombrosos durant els primers decennis del segle XX. Alguns foren possibles gràcies a la consecució de l'estat regional mancomunitari, d'altres van partir de la iniciativa de grups polítics o de nuclis intel.lectuals. D'entre aquests darrers cal destacar, per la seva ambició, el Comitè d'Amics per la Unitat d'Europa, impulsat per Eugeni d'Ors, que, davant la imminència de la primera guerra mundial, va redactar un Manifest (1914) de caire pacifista i va dur a terme una acció antibel·licista quan va esclatar el conflicte. Pel que fa a l'acció de la Mancomunitat, la inclusió de l'Institut d'Estudis Catalans dins de la xarxa de l'estat regional facilità l'expansió exterior d'aquest organisme d'alta cultura, que es concretà en l'assistència a nombroses trobades internacionals i que culminà amb el seu reconeixement, el 1923, per la Unió Acadèmica Internacional (aleshores la principal organització mundial erudita). En un sentit invers, és a dir, de facilitar la recepció forana, la Mancomunitat instituï, el 1915, els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi que van possibilitar la vinguda de rellevants figures mundials en diferents àmbits científics.⁵

Les minces competències mancomunals exclouien la possibilitat d'una oberta política exterior per part de l'estat regional, cosa que contribueix a explicar la creació, el 1919, d'Expansió Catalana. Aquesta entitat, dirigida per Joan Estelric (i, per tant, que comptava amb el suport de Francesc Cambó) es proposà dur a terme un extens pla per donar a conèixer arreu d'Europa la realitat de la cultura i la nació catalana. Es volia aprofitar la nova expectativa, sorgida al final de la primera gran guerra, d'un possible reconeixement del dret a l'autodeterminació per part de les realitats nacionals que no havien arribat a esdevenir estats. Els anomenats "catorze punts" formulats pel president dels Estats Units d'Amèrica, Thomas Woodrow Wilson (impulsor d'una política d'arbitratge i conciliació entre les principals potències europees que s'havien enfrontat en el conflicte) duïen implícita aquesta possibilitat, com també preveïen l'organització d'una Societat General de Nacions. D'ací que els

⁴ El fragment correspon a Els moviments d'emancipació nacional Ed. Proa, 1^a ed., Barcelona, 1935. Extret del llibre de Roger Arnau (Josep Benet), Marxisme català i qüestió nacional catalana, Edicions Catalanes de París, 1974, p. 23.

⁵ Una relació detallada de les personalitats mundials que participaren en aquests cursos es pot trobar en el volum L'obra realitzada 1914-1923, editat per la mateixa Mancomunitat l'any 1923 (ps. 216-223)

mateixos promotors d'Expansió Catalana (Joan Estelrich de manera destacada) també intentessin actuar en el si d'aquest organisme internacional per aconseguir un reconeixement de la nació catalana.⁶

Ferran Soldevila féu part de l'engranatge d'Expansió Catalana i també confià, fins a cert punt, en una solució per part dels organismes internacionals. Així es desprèn dels dos articles titulats Congressos Minoritaris que publicà a la "Revista de Catalunya", on feia una crònica dels anomenats Congressos de les Nacionalitats (organitzats d'ençà del 1925), vinculats a la Unió de Lligues per a la Societat de Nacions, una entitat que havia d'exercir una influència damunt la Societat de Nacions per tal d'aconseguir un reconeixement dels drets de les nacionalitats i de les minories nacionals existents en els diferents estats.⁷

Durant el període de la dictadura de Primo de Rivera, lluny de minvar l'acció internacional, aquesta es va intensificar. La situació d'excepcionalitat política féu que alguns destacats intel·lectuals i polítics haguessin de refugiar-se a l'estranger, circumstància que molts d'ells aprofitaren per donar a conèixer la realitat catalana. Bàsicament es pot parlar de tres grans nuclis, vinculats als partits catalanistes més destacats del moment. D'una banda, hi havia el nucli afí a la política de la Lliga, comandat per Estelric --amb la destacada contribució d'Alfons Maseres--, que havia impulsat l'Expansió Catalana i que va promoure aleshores, amb seu a París, la Société pour l'Encouragement de la Culture Catalane i la Société d'Édition Raymond Lulle (fundades ambdues el 1924), encarregades de l'edició de la revista "Le Courrier Catalan" (1924-1927) i d'un "Bulletin d'Information" (1924-1925). Un altre bloc era el format pels membres i simpatitzants d'Acció Catalana, entre els quals cal incloure-hi el propi F. Soldevila, que coincidien en algunes de les activitats culturals i de difusió empreses pel tàndem Estelric-Maseras. Un dels principals dirigents del partit, Lluís Nicolau d'Olwer s'havia hagut d'exiliar i aprofità la seva situació no tan sols per dedicar-se a la investigació històrica i erudita, sinó per fer organització política i actuar també prop de la Societat de Nacions en favor dels drets democràtics i nacionals de Catalunya. Finalment, hi havia un tercer grup, el d'Estat Català, que, sense descuidar la gestió prop d'organismes internacionals (on destacà l'acció conjunta de J.M. Batista i Roca i de F. Maspons i Anglasesell), centrà la seva actuació política en actes insurreccionalistes que aconseguiren un extraordinari ressó periodístic, el més

⁶ El gran impacte que la proposta wilsoniana va tenir en els grups esquerrans ha estat estudiada per Enric Ucelay da Cal, Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917, dins "L'Avenc" núm9, oct. 1978, ps. 53-58.

⁷ "Revista de Catalunya" núm 42 (des. 1927, ps. 577-586) i núm 43 (gener 1927, ps. 49-58).

important dels quals fou el complot de Prats de Molló (nov. 1926). Sota el comandament de Francesc Macià --excoronel de l'exèrcit espanyol-- s'intentà una ocupació de la Garrotxa feta des de territori francès. Frustat l'intent per la denúncia d'un espia infiltrat, els caps foren processats pels tribunals francesos, cosa que féu conèixer arreu del continent la causa nacional catalana. En les seves col.laboracions al "Journal de Genève", F. Soldevila dedicà nombroses notícies al fet i sembla que ve d'aleshores la seva fascinació per la figura política de Macià.⁸

Cap al final de la dictadura primoriverista, els intents de projecció exterior de la cultura catalana es multiplicaren i fou aleshores que sorgiren iniciatives periodístiques com ara la ja esmentada "Revue de Catalogne" (1928) i que s'arribaren a crear entitats com la "Fondation pour l'Étude des Arts et des Civilisations de la Méditerranée Occidentale" (1929), adscrita a l'"Institut d'Art et d'Archeologie" de la Universitat de París. La direcció d'aquesta fundació anà a càrrec d'Henri Lavedan i sembla que fou possible gràcies al finançament de Francesc Cambó.⁹ Del 1929 al 1935 fou un espai de trobada entre els estudiosos de l'art i de la literatura catalans amb els seus homònims francesos i d'altres nacionalitats europees. Per la part catalana hi intervingueren figures com J. Puig i Cadafalc, L. Nicolau d'Olwer, J. Folch i Torres, Agustí Duran i Santpere o Francesc Martorell. I entre els no catalans, hi van haver personalitats de la talla del ja esmentat H. Lavedan, Henri Focillon, M. Hulin de Loo i Jurgis Baltrusaitis.¹⁰

6.2.-Els viatges a l'exterior, una necessitat formativa i vital

Una part d'aquest impuls d'anada a l'estranger per part catalana venia motivat també per la feblesa i incomprensió de l'estat espanyol de l'època. Culturalment, la capital d'Espanya no era cap mena de punt de referència per a una intel.lectualitat que es proposava estar al dia dels progressos que es feien a Europa en tots els camps de les ciències i de les arts (ja s'ha remarcat el retard productiu i, per tant, també social i cultural de l'estat espanyol del moment). A més a més, Madrid (en tant que capital política) no estava

⁸ Junt amb al qüestió marroquina, aquest fou un dels temes més tractats en les seves cròniques de finals del 1926 i durant el 1927: 14-XI-1926, 6-I-1927, 11-I-1927, 19-I-1927, 28-X-1927, 30-X-1927, 16-XI-1927 i 23-XII-1927.

⁹ A. Galí inclou aquesta fundació dins del capítol dedicat al mecenatge exercit per F. Cambó, encara que no arriba a explicar les condicions de la seva creació. Vegeu A. Galí, Història... vol. XVIII-XIX, p. 64

¹⁰ Una llista força completa de les conferències i cursos impartits és a A. Galí, Op. cit. ps. 65-66.

disposada a cap mena de reconeixement d'una realitat cultural catalana (i molt menys d'una de política), un element d'incomprensió afegit que encara estimulava més l'orientació europeïsta i universalista.

Així, doncs, els intel·lectuals catalans punters, per poder arrodonir la seva formació, anaren a les principals capitals europees, cosa que els va servir també per entrar en contacte amb societats més desenvolupades i poder estimular, d'aquesta manera, llur formació humana. Aquest contacte els serví no tan sols per tenir un model a imitar, sinó també per exercir, amb coneixement de causa, la seva crítica de la pròpia societat catalana en base a la comparació amb d'altres de més avançades.

Entre els historiadors que en la seva joventut ampliaren els seus estudis a l'estranger es poden esmentar com a exemples emblemàtics Pere Bosc Gimpera i Jordi Rubió i Balaguer, que visitaren diverses universitats germàniques per tal de rebre el mestratge directe de les principals figures en les respectives especialitats. El cas de F. Soldevila, però, és, potser més que cap altre, el més simptomàtic. No tan sols fou un dels que més va voltar i va viure més temps en diferents indrets d'Europa, sinó que aquesta experiència va tenir per a ell unes repercussions decisives no tan sols en l'àmbit professional i estètic, sinó també en el més personal, l'íntim.

La seva estada, per raons de salut, a la residència suïssa de l'Ermitage (a La Tour de Peilz, vora del llac de Ginebra) durant un període de vuit mesos, d'abril al desembre de 1920, fou el primer de tot un seguit de sojorns que, durant gairebé la totalitat de la segona meitat dels anys vint, féu a diferents indrets d'Europa. A part d'aquesta estada del 1920 i del viatge que tornà a fer a Suïssa a finals del 1923 (quan es casà, el febrer de l'any següent, amb Yvonne Lepage), no hi ha constància que fes, en aquest període de més de dos anys, cap sortida de llarga durada a l'estranger. Sí que hi va haver, però, un intent de viatge d'estudis a Alemanya, finançat per la Mancomunitat, que es va veure frustrat arran de l'establiment de la dictadura promoriverista. Un any després del seu casament, el 1925, el jove matrimoni inicià un periple europeu que, gràcies a la correspondència conservada, s'ha pogut reconstruir en els seus itineraris principals. Pocs mesos després que ell cessés del cos d'arxius (gener de 1925), tots dos van emprendre, cap a finals de maig, un viatge a França (bàsicament a París) fins a primers de juliol. El mateix 1925, a finals, empengueren un nou viatge a Suïssa i França, que es perllongà fins el març del 1926. El mes de setembre del mateix 1926, van partir cap a Anglaterra, on ell féu de lector a Liverpool i on van romandre (amb algunes escapades a Barcelona, a França i a Suïssa) fins a l'estiu del 1928, que retornaren a

Catalunya i s'intal.laren novament en la seva residència de Palautordera (convertida en la llar conjugal primera d'ençà del cessament de Ferran del cos d'arxius). A principis del 1929 tornaren a França, on van estar-s'hi uns tres mesos, bàsicament a la capital, París.

I és que córrer món fou, com va reconèixer en una carta a Carles Rahola, del 8-IV-1926, un dels seus somnis principals.¹¹ La satisfacció que comportava l'acompliment d'aquest seu desig tenia també unes repercussions conjugals ben positives, com ell mateix remarcà, en el seu dietari, el 6-I-1926:

"Yvonne diu que l'estimo més quan sóc lluny de casa. No veu que el sojorn en d'altres indrets, renovant allò que fa el fons del nostre amor, sembla també renovar-lo. D'altra banda, hi ha encara una més gran sensació de viure solament l'un per l'altre, o bé, potser més exactament, de formar una sola vida". (Al llarg... p. 14)

L'acompliment d'aquest somni viatger, però, no satisfieia tothom. El seu germà Carles, en una carta sense datar però que devia ésser de l'etapa finals d'aquella època, li va dir:

"És ben curiós que vosaltres, aparentment destinats al sedentarisme més voltat de previsions i de rutines, hàgiu de voltar com a nòmades.

Em diràs que és el vostre gust. I contra això no tindria rèplica. Però internament no m'acabaré de tranquil.litzar. Per què no fas un cop de cap i t'estableixes d'una vegada a Barcelona?".¹²

6.2.1.-L'Ermitage, establiment medical

La delicada salut que, ja des de ben jove, va patir F. Soldevila fou el motiu que es decidís a intentar restablir-se en una clínica suïssa, ja que aleshores els establiments mèdics d'aquell país comptaven amb un gran prestigi internacional. Els seus mals partien d'una disfunció de l'aparell digestiu i feien d'ell un jove molt prim per la seva edat. Malgrat aquesta i d'altres cures, sempre va conservar un caràcter malaltís (i hipocondríac), que feia que tingués una veritable obsessió pel seu pes i per tot allò que havia (o no) de menjar. Una diagnosi real sobre el que tenia és molt difícilment deduïble pel que diu en els seus escrits (malgrat que en parla moltíssim, del tema), però afortunadament, el seu fill Gerard (metge de professió) ha fet recentment aquesta valoració mèdica i psicològica:

"El meu pare tenia fonamentalment dues afeccions digestives. La primera era una hèrnia hiatal, una malformació gàstrica, amb reflux gastro-esofagià; les conseqüències van arribar a ser tan importants i greus que va ser operat el desembre de 1966 (funduplicació completa, segons Nissen)(...) L'altra afecció

¹¹ Fons Carles Rahola. Arxiu Municipal d'Història (Girona)

¹² LPFSC 6.2.7.37.

digestiva era de tipus colíctic, però d'origen psicògen (...) La malaltia era un refugi, una força i una protecció de cara a l'exterior. I en això la meua mare era una excel·lent col·laboradora. No cal oblidar que el meu pare era un depressiu, amb tongades molt fortes."¹³

La seva entrada a l'Ermitage es produí el dia 9-IV-1920, a les 4 de la tarda, segons consta en una carta d'aquella data que ell va trametre a la seva mare.¹⁴ En aquesta lletra, li explicava que tenia una habitació senzilla i alegre, i alguna tribulació del seu llarg viatge, com ara la d'haver-se hagut d'esperar, a Tarascon, quatre hores en una sala assegut sobre la seva maleta. Malgrat això, la seva impressió, especialment del paisatge --i, concretament, de Ginebra i La Tour de Peilz-- era molt bona. En el seu fons personal hi ha també dues altres cartes anteriors, del 5-III-1919 i del 24-V-1919, signades pel Dr. Castanié, on hi ha informació sobre l'establiment i una petició de reserva d'habitació.¹⁵ Gràcies als Diataris de l'exili... se sap com és que va arribar a triar aquest centre. Resulta que fou gràcies a la seva amistat amb Josep M. de Sagarra que en tingué notícia. Ell mateix ho explicà en una anotació del 13-VIII-1940: "Hem recordat a en Sagarra (l'altre dia va tornar-me a la memòria) que si Yvonne i jo estem casats és gràcies a ell. Ha restat com qui veu visions. Aleshores li he recordat que, si jo vaig anar a l'Ermitage, fou perquè una de les noies Coll (ell festejava amb l'altra) hi havia fet una cura i s'hi havia engreixat. I fou ell mateix el qui em va donar l'adreça". (p. 155)

En els dies immediatament posteriors al seu ingrès, ell va refermar, davant la seva família, la necessitat d'haver acudit a la clínica. En un escrit adreçat a la seva mare, ell justificava moltes exigències anteriors, tingudes familiarmanet com a manies un xic excèntriques, perquè ara eren avalades com a convenients per part de l'equip mèdic. Així, assegurava que havia fet molt bé d'estar-se molta estona estirat, de caminar el menys possible, de menjar l'esmorzar sense aseure's al llit o de no menjar massa de pressa.¹⁶

Ben aviat es va aclimatar a la vida del centre i es van fer evidents els símptomes d'una notable recuperació, concretats en un considerable augment de pes. El tractament sembla que li va provar molt i també es veu, per les cartes que s'han conservat, que l'ambient que hi va trobar el va plaure d'allò més. Fins i tot, com reconeixia en una carta a la seva mare, aprofità l'avinentsa per fer proselitisme polític i per convertir el seu metge, el Dr.

13 En una carta que em va trametre el 24-XII-1995.

14 LPFSC 6.2.2.39.

15 LPFSC 6.2.1.28 i 6.2.1. 29, respectivament.

16 Carta del 25-IV-1920 (LPFSC 6.2.2.8).

Castanié, al catalanisme independentista.¹⁷ Fou, però, en l'àmbit sentimental (i també poètic) on tingueren lloc els esdeveniments més importants de la seva estada. Allà hi va conèixer una noia francesa, Yvonne Lepage, que hi anava com a acompanyant d'altres residents, i també a una altra amiga d'ella, de la mateixa nacionalitat, Elisabeth Héroult (de casada, Guest). Aquesta darrera era de família benestant, es dedicà a la pintura com a afecció i, posteriorment, es casà amb un jurista i visqué a Normandia i a París. Sembla que era una dona intel·ligent i bonica que arribà a flirtejar amb els dos germans Soldevila. D'ençà del casament de Ferran i Yvonne es convertí en amiga del matrimoni i la seva relació amb ells es mantingué tota la vida. Així, quan feia un parell d'anys que s'havien casat i ja s'havien pogut instal·lar a Palautordera (en una casa pairal de la família d'ell, anomenada la Saboneria), Elisabeth s'hi presentà per passar-hi una temporada i poder pair un desencís amorós. "Ha arribat Elisabeth. Ve a passar un mes amb nosaltres, convalescent d'un desengany amorós", anotà Ferran a Al llarg... el 4-V-1926 (p. 17).

En el mateix dietari esmentat i en la mateixa època en què Elisabeth passà el mes amb ells, existeix una evocació de l'època en què ell va conèixer les dues amigues, datada el 10-V-1926:

"No puc menys de somriure, de vegades, quan, suprimint tot interval, imagino Yvonne i Elisabeth a l'Ermitage, i les esguardo ací a Palautordera, a la Saboneria. Recordo aleshores la mena d'esllavissament que sentia en l'ànima, quan, de Suïssa estant, m'imaginava jo mateix ací, recordant-les enyorívol, definitivament allunyat d'elles." (p. 17)

Ja des d'un principi, totes dues van provocar un fort impacte en el seu ànim. Així ho insinuava en una carta a la seva mare del 13-VII-1920, on parlava de l'existència de dues mademoiselles que feien molt de goig, encara que ell no s'estava de manifestar la seva preferència per una d'elles, Yvonne (sense anomenar-la, però), de qui deia que era "una verdadera beldad".¹⁸

Una altra prova de l'atracció que, en un primer moment, sentia per ambdues noies és que elles foren les destinatàries del seu Poème de l'Ermitage, una llarga composició poètica escrita en francès de més de 200 versos --dividida en quatre parts--, on hi apareixien totes dues (i també una tercera jove, Maud) i on ell explicava els sentiments desfermats arran de la seva arribada a la residència de l'Ermitage.¹⁹ En una carta sense data adjunta (segurament de l'estiu de 1920), deia:

¹⁷ Del 8,9,10,11-V-1920 (LPFSC 6.2.2.40).

¹⁸ LPFSC 6.2.2.42.

¹⁹ El poema es conserva, manuscrit, a l'antic fons de Chavornay (LPFSC 6.2.2.6).

"Voici a la fin le Poème de l'Ermitage. Seulement le desir d'accomplir une parole engagée, m'a poussé jusqu'au bout. Autrement, je n'aurais jamais osé commettre un pareil attemplat contre la langue et l'art poétique française. Il y a quelques faux consonants, il y a syl.labes de plus. Il doit avoir bien d'autres défauts que j'ignore.

Le poème finit à Glion, endroit où je l'ai commencé. J'ai taché de conserver le ton."²⁰

La seva estada a l'Ermitage, però, també va despertar sospirs en d'altres noies residents, malgrat que no trobaren una actitud receptiva per part d'ell. És el cas d'una jove russa, de qui es desconeix el nom, però a la qual es fa algunes referències en els escrits soldevillians.

Quan es feu més evident la seva recuperació i arribà el bon temps, sortí de l'Ermitage i es traslladà a un hotel de Glion, amb el propòsit de fer un viatge per tot Suïssa. En una carta des d'aquella població adreçada a la seva mare, del 30-VIII-1920, reporta el consell del Dr. Castanié perquè no es precipiti ni a marxar ni a voltar el país, fins que no hagi fet un mes de repòs, i manifesta la seva voluntat de complir-lo.²¹ El seu germà Carles li va alimentar aquesta idea, com es fa palès en una carta que li adreçà la primavera del 1920:

Pens que seràs un nyèbit si no aprofites el teu emplaçament actual per fer una excursió a través de Suïssa. Hauries de visitar Berna, Zurich, Lucerna. Adhuc, podries entrar fins a Munich.²²

No se sap l'itinerari precís que finalment va fer en Ferran, però sí que existeix constància escrita del seu viatge (que, com a mínim, va comportar una estada a Lucerna) gràcies a una carta a la seva mare del 20-XII-1920.²³ En aquesta lletra, a més a més d'explicar alguns detalls del viatge, li comunicava que no pensava anar cap a casa per Nadal, ja que en realitat hauria de passar aquell dia, sol, en el camí de tornada, i s'estimava més fer-ho a l'Ermitage, on deia que hi tenia una bona companyia. Tanmateix, sembla que no tardà gaire a retornar a Barcelona, per restablir la seva vida quotidiana anterior.

La seva relació amb l'Ermitage no es limità a l'estada del 1920, encara que, en ser la primera, fou la que el marcà més profundament. Durant el seu llarg viatge per França i Suïssa del 1925-1926 amb Yvonne, anaren a principis de gener a l'Ermitage. Aleshores ell va prendre aquest seguit d'anotacions, que incorporà a Al llarg...

"Voldria poder definir tot això que experimento. La sola cosa que puc dir és que si vull cercar el sentiment tràgic de la vida, enlloc no el trobo com aquí. Aquí el

20 LPFSC 6.2.2.6.

21 LPFSC 6.2.2.43.

22 LPFSC 6.2.7.7.

23 LPFSC 6.2.2.44.

destí ha parlat per a mi. Aquí sento més punyent la fugacitat de les anyades i la dispersió de les vides." (2-I-1926, p. 13)

"Pensava marxar demà (el diner se'n va tan ràpidament a Suïssa!), però aquesta tarda Marquise i Croquemitaine ens han pregat insistentment de restar: som a l'Ermitage com a invitats, no com a pensionistes. Hi restarem encara uns quants dies. Ens han proporcionat una autèntica joia, sobretot a Yvonne" (5-I-1926, p. 13-14)

"Creia que la transformació de l'Ermitage en clínica de malalties mentals el faria canviar d'aspecte i m'hi sentiria extern. És al revés. Com que tots o quasi tots els malalts són en llurs cambres, la solitud del saló, de la veranda, del jardí dóna molt més la sensació que res no ha canviat" (7-I-1926, p. 14).

Aquesta darrera impressió sembla que la va canviar posteriorment, ja que en una carta a la seva mare del 28-III-1928 assenyala:

"Era una tontería encariñarse con el Ermitage. És mucho más caro y al fin y al cabo es un manicomio. Si alguien sabe que vamos allí, pensará que estamos más o menos guillados".²⁴

No hi ha constància de posteriors estades en aquest establiment, cosa que refermava la idea que va deixar d'anar-hi definitivament, però per motius ben diferents dels que exposava a la carta suara reportada. Malgrat la seva absència física d'aquest centre, és molt clar que l'indret passà a fer part del seu univers més íntim de per vida. Durant la guerra civil del 1936-1939 va fer un viatge a Suïssa per tal d'assistir al Congrés d'Història de Zuric del 1937, i va poder passar uns dies a Vevey, prop d'aquell centre mèdic, on va escriure, el 29-VIII-1937:

"(...) El moment de la partença de Vevey va ésser commovedor, sense arribar a ésser punyent. El tren pujava cap a Chexbres, el panorama del llac i les muntanyes anava eixamplant-se. I allí restava aquell racó de món, un dels que més estimo. El tornaria a veure? Tot hi prenia sobtadament importància. Tot era evocador. Cercava cap a La Tour l'edifici de l'Ermitage. Ahir volia tornar-lo a veure, a veure el jardí, encara que sols fos de fora estant de la reixa. No ha estat possible. un mot muntava, eixamplant-se: la pau, Senyor, la pau! Poder tornar aquí, amb Yvonne, reviure-hi amb ella el passat, portar-hi el petit [llur fill Gerard]". (Al llarg... p. 495-496).

6.2.2.-El casament amb Yvonne Lepage

Yvonne era originària de la població normanda de Falaise, on va néixer l'any 1889. De ben jove, es traslladà a treballar a París, on ja hi havia el seu germà gran, Edmond. Raons de salut motivaren que d'ençà del 1919 fes cures periòdiques a l'Ermitage, on feia d'assistenta d'altres pacients per poder-se

²⁴ DCS 2.5.1.

pagar la seva estada.²⁵ Allà fou on, com ja s'ha dit, es conegueren amb Ferran el 1920. Pocs anys després es van prometre i es van casar. No hi ha documents del període comprès entre la partida d'ell de l'establiment (inicis del 1921) fins al seu retorn per formalitzar el casament (viatge de finals del 1923) que expliquin com es va arribar a gestar aquesta decisió. No s'han conservat les cartes que els dos enamorats presumiblement es degueren escriure i a penes si hi ha algun indici documental d'una relació personal durant aquella època.

El seu viatge per casar-se el va justificar Ferran a la feina dient que havia d'acompanyar la seva mare que estava malalta.²⁶ Naturalment, això era veritat. Va dur la seva mare al sanatori suís de Leysin, però devia comptar que, en aquesta anada, hi trobaria Yvonne i podria fer-li la petició que anhelava. Que ell tenia un pla ben dissenyat es pot deduir gràcies a una carta al seu company J. Pons, del 3-XI-1923, on li demana consell per poder tornar a fer petició d'una nova llicència per aquell mateix any (n'havia fet una el febrer) i, enigmàticament, li diu: "Tinc algun projecte, però ja veurem".²⁷ En una altra lletra al mateix Pons, del 28-II-1924 (ja casat), és més explícit, ja que li diu: "Recordeu aquella escapada a França, llavors de les meves oposicions? Doncs allò ja era el camí".²⁸ Era, doncs, un "camí" iniciat formalment, com a mínim, a finals del 1922. Documentalment, també sabem que ell demanà un altre permís de feina el mes de febrer de 1923, que és possible que tingués a veure amb l'afer, però aquest extrem no s'ha pogut confirmar.

Finalment, el desembre de 1923, li foren atorgats els tres mesos de llicència sol·licitats i es va poder traslladar a Suïssa, on es casà amb Yvonne el 13-II-1924, a Leysin, en el cantó de Vaud; "a la muntanya, entre neus i en trineu", com ell mateix va dir.²⁹ De la preparació del casament sí que se n'ha conservat documentació, sobretot les cartes del seu germà Carles que, de Barcelona estant, li havia d'arreglar els papers necessaris per casar-se. La cosa no va ésser pas simple, com explica, amb bona ironia, el mateix Carles en la del 26-I-1924:

"He posat en marxa la tramitació militar i eclesiàstica. No ha estat cosa fàcil (...) A la comandància de Marina, quan m'he presentat volien que et presentessis tu mateix, que signessis tu mateix la instància que ha calgut fer. He determinat anar a commoure el segon comandant i crec haver-ho aconseguit (...) He anat a Betlem; el vicari no et volia amonestar perquè diu que des del punt de vista

25 Aquesta informació me la facilità el seu fill Gerard.

26 Carta a J. Pons del 16-XII-1923 (Fons particular J. Pons, Mallorca)

27 Fons J. Pons (Mallorca)

28 Fons J. Pons (Mallorca)

29 Carta a J. Pons del 28-II-1924 (Fons J. Pons, Mallorca)

eclesiàstic ets veí de Lausanne (...) És d'Acció, llegeix la "Publi", ens coneix, ha dit: Bueno! Farà amonestacions avui, el dia 2 i el dia 3 de febrer, i enviarà el certificat a la Cúria (...) Veus com l'existència és una mica complicada?"³⁰

Ja que en aquest fragment reportat es fa esment a la seva situació militar, convé dir que Ferran no arribà a fer el servei (a marina, on li havia tocat) per excedent de cupo.

Els tràmits del casament s'arribaren a complicar fins a tal punt que Carles, en una altra carta posterior, del 30-I-1924, arribà a fer un crit d'alarma: "Noi, aquest consul o vice-consul ha d'ésser molt olla. He llegit tota la legislació sobre matrimoni i no arribo a comprendre per quins set sous et demana la proclamació al jutjat (...) Veig difícilment que ens en sortim (...) Des del punt de vista "temps", la cosa no es presenta millor (...) Com més hi penso més impossible em sembla (...) Si com temo no hi ha solució, que penses fer? Casar-te per poder? Casar-te a Barcelona d'aquí un parell de mesos? Tingues una mica de serenitat. No facis cap combinació precipitada".³¹

Com sia, es van poder solventar, per fi, totes les traves burocràtiques.

La notícia del seu casament no va pas sorprendre algunes de les seves amistats de residents en el centre que havia fet durant la seva primera estada. Així, una noia, Lydie, que coneixia d'aleshores li va escriure, l'1-VI-1924, que el seu casament amb Yvonne confirmava les profecies que ella i la seva mare ja havien fet molt de temps abans.³² La cosa, doncs, ja es veia venir.

El fet de casar-se no va pas comportar la immediata vida comuna del jove matrimoni. Com s'ha dit, la mare de Ferran havia anat a Suïssa per motius de salut i encara no havia acabat la seva cura. Ferran havia de retornar al seu lloc d'arxiver, a Maó, perquè se li acabava el termini de llicència que li havien concedit. Yvonne, doncs, va haver de quedar-se amb la seva sogra a Suïssa, fins que, un cop restablerta del tot, poguessin retornar totes dues a Barcelona. Totes aquestes circumstàncies van impossibilitar que els nuvis poguessin fer cap mena de viatge de noces i que immediatament després de casats a penes si poguessin restar junts. Anys després Ferran evocà aquella situació en una nota a Al llarg... del 23-II-1926, escrita des d'un hotel de Montpeller: "Vam passar aquí, en aquest mateix hotel, la quarta nit de casats. L'endemà al matí ens separàvem a Seta: no ens vam tornar a veure fins al cap de dos mesos a l'Ermitage" (p. 15)

Efectivament, com diu en el fragment, el mes d'abril de 1924, ell les va anar a recollir a Suïssa.

30 LPFSC 6.2.7.27.

31 DCS 2.2.1.

32 LPFSC 6.2.3.59.

El retrobament del jove matrimoni pràcticament coincidí amb el trasllat de Ferran de l'arxiu de Maó al de Logroño, però gràcies al testimoni del seu fill Gerard se sap que Yvonne es va estar una curta temporada a Menorca, on desvetllà un xic d'escàndol perquè solia anar amb vestits de maniga curta i ensenyava els braços.³³ El casament va accelerar les ànsies de canvi de destí (i també les de voltar món). Fins i tot hi ha constància que Ferran féu tràmits infructuosos per aconseguir una vacant de bibliotecari a la Societat de Nacions, potser per poder instal·lar-se amb Yvonne a la seu ginebrina d'aquella entitat.³⁴ Logroño fou, doncs, on pogueren, per fi, fer un plantejament de vida en comú i en solitari; però per poc temps, ja que només s'hi van estar uns tres mesos. Restava encara resoldre el viatge de noces i el seu acompliment es féu coincidir, el 1925, amb un veritable canvi de vida, en haver cessat Ferran del seu càrrec d'arxiver per viure de l'escriptura. En aquella època, en el seu dietari Al llarg... va anotar, el 8-V-1925, de Palautordera estant: "A estones sóc tan feliç que sento por. Quina malaurança em sotjarà? I és natural que ho sigui. He realitzat el meu ideal: viure al camp, no massa lluny de Barcelona, amb la dona que estimo, totes les males pronòstiques esmicolades, passant temporades a Barcelona, i amb algun viatge a l'estranger (a fi de mes anirem a França), fent literatura i història, per tot treball (p. 10).

Efectivament, a finals de maig (el dia 28 van arribar a París) van iniciar un llarg viatge per França, que es perllongà fins a primers de juliol. Hi ha un testimoni del goig d'aquesta primera etapa de casats, extret del mateix dietari suara al.ludit: "Però ella [Yvonne] --he pensat--, ella me l'he enduta amb mi".³⁵

6.2.3.-L'estada a la Gran Bretanya: Hores angleses.

La proposta d'anar a Liverpool com a lector de literatures hispàniques li va ésser feta per Joan Estelric el març de 1925, com ja s'ha dit. En un principi, F. Soldevila va tenir una certa desconfiança que la proposició arribés a realitzar-se: "Fins que no ho veuré no ho creuré", va deixar escrit en els seu dietari Al llarg... (p. 9). L'octubre del mateix 1925, però, ja va rebre una carta d'Edgard Allison Peers, en la qual li parlava de les condicions laborals i dels requisits necessaris per fer les classes³⁶, i el maig del 1926 en va rebre una altra del mateix Allison Peers, on li confirmava el seu nomenament. En el dietari anotà:

³³ L'anècdota era sovint recordada familiarment i d'ací que Gerard en tingués coneixença.

³⁴ Carta de la Societat de Nacions del 26-V-1926 (LPFSC 6.2.3.34).

³⁵ Al llarg... (2-I-1926), p. 13.

³⁶ Carta del 12-X-1925 (LPFSC 6.2.4.1).

"Rebo una carta del professor Peers. L'anada a Anglaterra és un fet. Em fa, d'una banda, molta il·lusió; d'una altra --clima, feina-- m'inspira una certa temença."³⁷

En la seva elecció fou decisiva la recomanació que el seu antic mestre Antoni Rubió i Lluc va fer davant les autoritats universitàries angleses. N'ha quedat constància escrita en una carta que Peers adreçà a Rubió el 25-IV-1926 i que arribà (per mitjà d'aquest darrer) a mans del mateix Soldevila:

"Ya sabrá V. que hemos nombrado, para el curso que viene, a D. Fernando Soldevila, y tengo que agradecerle a V. en nombre de la Facultad de Letras, la carta detallada que tuvo la amabilidad de escribirnos, la cual nos decidió inmediatamente en su favor"³⁸

L'hispanista i catalanòfil anglès Edgard Allison Peers (1891-1952) havia visitat Barcelona l'any 1920, per tal de dur endavant els seus estudis sobre el romanticisme europeu, i això li va permetre entrar en contacte amb els capdavanters del moviment cultural català, entre els quals A. Rubió i Lluc; d'ací l'alta valoració que va fer del seu aval envers Soldevila. Fruit d'aquesta estada havia estat el seu estudi A Survey of the Influence of Sir Walter Scott in Spain (1926), que fou la base d'un dels seus treballs més importants, History of the Romantic Movement in Spain (1940).³⁹

El contacte que Peers i Soldevila establiren, arran de l'experiència britànica del segon, fou l'inici d'una relació que es perllongà al llarg de molts anys i que possibilità, ja aleshores --com s'ha apuntat--, la col·laboració de Ferran al "Bulletin of Spanish Studies". No sorprèn gens que, entre els nombrosos escrits que féu per aquesta publicació durant els anys vint i principis dels trenta, hi hagi les crítiques dels principals llibres que Peers publicà en aquells moments: Ramon LLull. A Biography (1929) i The Pyrenees, French and Spanish (1932).⁴⁰ Sembla, doncs, que en tot aquest primer terç de segle llur relació fou ben fluïda, cosa que es complicà amb l'esclat de la guerra d'Espanya, com es tindrà ocasió que comprovar més endavant.

Ferran i la seva esposa van partir a finals de setembre del 1929⁴¹ i, en un principi, es van complir algunes de les seves temences, sobretot les referides a la dificultat d'adaptació a unes condicions de vida força diferents a les del

³⁷ Al llarg..., p. 16

³⁸ DCS 2.4.6.

³⁹ Sobre la vinculació de l'obra i la vida de Peers amb la realitat catalana, vegeu l'article necrològic que li dedicà Jordi Rubió a l'"Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1953, ps. 108-112. Reproduït més recentment a Mestres, companys i amics, ps. 303-309.

⁴⁰ Respectivament al vol VII (1929), ps. 122-124, i al vol IX (1932), ps. 235-236.

⁴¹ A Al llarg.. anotà, el 28-IX-1926: "Demà partim" (p. 18)

Continent. En una carta del 8-X-1926, Ignasi Gonzalez-Llobera li deia: "Sento que les teves impressions de les terres britàniques siguin més aviat depriments".⁴² De fet, el mateix Gonzalez-Llobera, en una altra carta del 3-VI-1926, ja l'havia advertit que "potser de bon antuvi se us farà dur d'aclimatarvos, sobretot entrant a Anglaterra per una de les ciutats industrials".⁴³ La relació de F. Soldevila amb Gonzalez Llobera provenia d'una època força anterior a la data d'aquestes cartes i sembla que partia de quan el primer era secretari-redactor de l'IEC i el segon estava becat per aquest institut per tal de realitzar estudis rabínics primer a Madrid (1917) i després a París (1918). Fou aleshores que F. Soldevila féu la recensió del llibre Los viajes de Benjamín de Tudela (1918) per a l'Anuari de l'IEC del 1915-1920. Segurament la seva relació es degué intensificar amb la imminència del viatge a la Gran Bretanya, ja que Gonzalez-Llobera (esdevingut un prestigiós hebraïsta) era director, d'ençà del 1920, del departament de llengua i literatura espanyola a Belfast (Irlanda del Nord) --d'on arribà a ésser catedràtic del 1926 al 1960-- i, doncs, podia orientar bé el nouvingut, ja que era un bon coneixedor dels costums britànics. En la carta anteriorment referida (del 3-VI-1926), el professor de Belfast, en un to ben amical, li donà valuosos detalls sobre Liverpool i els seus voltants (ell s'hi havia estat), el règim de vida universitari o els preus de coses bàsiques com ara el lloguer de la pensió; i finalment s'acomiadà amb l'esperança de veure'l per Irlanda l'hivern següent o a Barcelona durant el mes d'agost.

Malgrat la seva poc esperançadora entrada, l'estada de F. Soldevila en terres britàniques resultà ésser extraordinàriament positiva i fructífera. Ben aviat es va aconseguir integrar en la nova vida. Una carta del seu germà Carles, del 21-X-1926, és un clar testimoni de la seva adaptació: "M'alegra també que la feina de les classes t'aparegui lleu de seguida i que el viatge quotidià no et sembli insuportable. Tot és fàcil quan hi ha serenitat i filosofia. Quant a la part del confort domèstic, no dubtava que no faríeu sinó guanyar".⁴⁴

l arriba a afirmar, en aquest mateix escrit, en un apartat dedicat a Yvonne: "Ah, comme je vous envie de pouvoir prendre contact avec unes civilisation si solide que l'anglaise!". Les nombroses cartes que li adreçà la seva mare confirmen també aquest extrem. En algunes, ella arriba a veure com a còmiques algunes de les situacions amb les que suposa que s'haurà de trobar el seu fill:

42 LPFSC 6.2.4.25.

43 LPFSC 6.2.4.22.

44 DCS 2.4.24.

"Y tu, Fernando que ganas de reir debias tener de verte con toga y birrete y sobre todo que la toga debia venirte grande, pues los ingleses suelen ser mas larguiruchos que tu".⁴⁵

Com era el costum, no tan sols va fer classes durant aquell curs 1926-1927, sinó que també les continuà el curs següent. A finals del 1926 anà, amb Yvonne, a Barcelona per uns dies, fins a principis de l'any 1927, que retornaren a Anglaterra. D'allà estant, aprofitaren les vacances de pasqua d'aquell any per conèixer millor l'illa --Londres, Oxford, Warwick, Stratford...-- i a l'estiu recorregueren Escòcia. Posteriorment, també en els seus intervals de vacança, van poder fer uns viatges per França i Suïssa (setembre 1927 i març-abril 1928, respectivament).

Aquesta seva experiència britànica el va marcar tant que, ja de bon principi, començà a prendre anotacions amb la idea de confegir un llibre, tal i com ell mateix consignà en el seu dietari, des de Liverpool, el 13-X-1926: "Al Diary de la Universitat començo a prendre notes, que, unides a les que escriuré ací i a d'altres records que no escriuré em serviràn per redactar, un dia, les meves impressions d'una estada a Anglaterra." ⁴⁶

Aquestes anotacions foren l'embrió del que, anys més tard, fou una de les seves obres que li van merèixer un més gran èxit de públic: Hores angleses, no publicada fins el 1938, en plena guerra.⁴⁷ Alguns d'aquests escrits van veure de seguida la llum pública en forma d'article de premsa, publicats a "La Publicitat" i a "Mirador" de l'època, amb el subtítol de "Notes angleses". Molts, després passaren directament al llibre, com Sobre la confiança o L'ús del correu, encara que algun altre no.⁴⁸ Aquest cas darrer és el de El rei benivolgut, on va lloar la "compenetració entre el poble anglès i els seus sobirans" i va explicar les condicions prèvies necessàries perquè aquesta fos possible.⁴⁹ Tota una realitat que, aleshores, contrastava vivament amb el tarannà i l'escàs suport popular que tenia la monarquia espanyola.

Hores Angleses és un exemple ben representatiu de la descoberta de la societat britànica per part de tota una generació d'intel.lectuals catalans, que hi

⁴⁵ Carta del 23-X-1926 (DCS 2.4.25).

⁴⁶ Al llarg..., p. 18

⁴⁷ Sobre la repercussió que l'obra va tenir quan va aparèixer, així com la seva gestació al llarg de la decena d'anys que va tardar a prendre la seva forma definitiva, vegeu en el cap. IX, l'apartat "Silvestre Albanell, més que un pseudònim literari".

⁴⁸ Publicats a "Mirador", respectivament, en el núm 23 (4- VII-1929, p. 3) i en el núm 30 (22-VIII-1929, p. 3).

⁴⁹ "Mirador", núm 17 (23-V-1929), p. 3.

veien un model de civilització a imitar.⁵⁰ Joan Fuster qualificà el fenomen "d'elegant anglofília" i així titulà un dels apartats de la seva Literatura Catalana Contemporània. No es tractava només d'una fascinació incondicional envers una cultura considerada superior, sinó més aviat d'una comparació crítica, ja que, com diu el mateix Soldevila al principi del llibre: "el contacte amb d'altres pobles, tanmateix duu aparellada alguna cosa de descoberta; potser no tant de descoberta d'ells com de descoberta de nosaltres mateixos (...) del nostre propi poble"⁵¹

L'encert de moltes de les seves observacions ha estat ponderat per diversos crítics. No en va, F. Soldevila complí estrictament la condició que ell mateix imposava a tothom que volgués jutjar o explicar el país que visita: viure-hi "amb lligams de deure, com a casa nostra, i com a casa nostra, amb un ritme i un gènere de vida normals"⁵². També la crítica ha destacat el valor de la seva prosa que, en aquest cas, manté una forta empremta lírica i que sovint tendeix a la idealització.⁵³

Gràcies a l'obra no tan sols coneixem moltes dades de la societat britànica de l'època (i es pot gaudir d'excel·lents descripcions paisatgístiques), sinó que es poden conèixer aquells trets relacionats amb la història i la diversitat nacional britànica que més van sorprendre (i plaure) l'autor. Així, reportà aquesta anècdota produïda en una de les seves classes, l'11-X-1926:

"A classe. Un deixeble:

-Avorreixo la història d'Anglaterra.

Jo:

-No sou anglès?

-No, senyor: sóc gal·lès.

I el company que tenia al costat, també gal·lès, s'ha apressat a encaixar amb ell. (...)

⁵⁰ En haver utilitzat tant l'edició d'Hores angleses inclosa a l'obra Al llarg de la meua vida (1970), com la segona edició del 1947 (Barcelona, Impremta Clarasó) --idèntica en contingut a la primera del 1938--, en cada cas s'ha especificat de quina d'elles s'ha extret el fragment citat. Cal tenir present que la de 1970 inclou un petit dietari sobre la preparació de viatge a Liverpool que no consta ni a la primera ni a la segona edició. Per contra, l'edició del 1947 (i la del 1938) recull un "Advertiment" i un "Prefaci" de quatre pàgines datat l'abril del 1929, ambdós obra de F. Soldevila, que no van ésser incorporats a l'edició del 1970.

⁵¹ Hores angleses, 2^a ed. 1947, p. 10

Aquest tret també ha estat remarcat per Puri Gómez en el seu article 'Hores angleses' de Ferran Soldevila. Una recreació d'Oxton dins la literatura catalana, dins "Serra d'Or" 454, oct. 1997, p. 40.

⁵² Op. cit. p. 8

⁵³ Vegeu Puri Gómez, Op. cit, p. 40

Els altres companys, anglesos, no s'han immutat gens ni mica. I he hagut de pensar en el conflicte que un petit episodi com aquest, tan interessant, hauria provocat en una universitat espanyola". (2^a ed. ps. 13-14).

Pel que fa a aquesta realitat nacional plural, ell mateix va poder constatar que era també ben sòlida en l'àmbit polític, gràcies a la seva assistència a un discurs del polític gal.lès Lloyd George, del qual recollí aquestes afirmacions: "Som lleials al tron, som lleials a la Gran Bretanya, som lleials a l'Imperi. Però això no exclou una intensa lleialtat envers Gal.les (...) Hi ha certes gents que ataquen sempre les petites nacionalitats. Escriuen sempre com si n'hi hagués massa (...) La prova suprema que una nació és apta per a viure és aquesta: que hagi pogut, a través de les edats, sobreviure a l'opressió, a la tirania, i a les forces desintegradores que treballen per la destrucció d'una nacionalitat". (2^a ed., ps. 97-98)

Segurament aquestes paraules degueren satisfer enormement F. Soldevila, perquè feien compatible una realitat nacional amb la idea d'imperi, una situació ben llunyana del cas espanyol, però que allà era una realitat.

La seva llarga experiència britànica li va permetre també constatar quin coneixement es tenia de la cultura i la història catalanes. A Hores angleses explica que una de les seves afeccions era la d'anar a mirar, en les biblioteques estrangeres, què hi havia d'obres catalanes o referides a Catalunya. El cas del British Museum és similar al de la Biblioteca Nacional de París, ja que, segons ell, totes dues biblioteques "contenen una quantitat tan gran d'obres catalanes o relatives a la nostra terra, que tots els estudiosos que les han freqüentades saben prou bé com s'hi poden emprendre estudis aprofundits sobre història, literatura, arqueologia, filologia, etc."⁵⁴ A Liverpool, apunta que "no es pot dir que els llibres catalans siguin abundosos, però tampoc no es pot dir que hi manquin"⁵⁵ I tot seguit passa a fer-ne una enumeració, fins que arriba a una veritable curiositat bibliogràfica, el llibre de Helpburn Ballantine, A Crusade in to Catalonia (Liverpool, 1913) --on l'autor narra, de manera entusiàstica, un seu viatge en terres catalanes-- que li motiva a fer-ne una llarga ressenya. Les lloances fetes per aquest escriptor anglès provocaren aquesta exclamació final de Soldevila:

"Ah! Helpburn Ballantine, del rostre bondadós i allargat, dels blancs bigotis hirsuts que et cobrien la boca d'un vel espès, de la mirada dolça, un punt

⁵⁴ 2^a ed. p. 122.

D'altres centres on diu que també ha fet aquesta comprovació són la Biblioteca Universitària de Lausanna, la Biblioteca Universitària de Ginebra i la Biblioteca de la Lliga de Nacions (Op. cit., p. 122)

⁵⁵ Op. cit. p. 123.

maliciosa, si encara visquessis, aniria al teu trist suburbi de la fosca ciutat de Birkenhead i t'estrenyeria la mà cordialment."⁵⁶

Més sistemàtic i aprofundit fou el seu treball sobre com valoraren la història catalana els historiadors britànics especialitzats en la Península Ibèrica --entre els quals destaca Martin Hume com "el més important de tots"--, que va publicar en cinc llargs articles a la "Revista de Catalunya".⁵⁷ Dues de les principals conclusions a les quals va arribar foren, primerament, que (per poc coneguda que fos) la història dels catalans suscitava simpatia entre els estudiosos britànics i, segonament, que en general no era prou coneguda. Per superar aquesta mancança no es va estar de proposar solucions per paliar-ho, com ara que es fessin arribar les obres històriques catalanes als especialistes estrangers (ni que fos a costa dels exemplars que l'editor lliure a l'autor d'un llibre) i que els investigadors catalans adoptessin una nomenclatura encertada i alhora sintètica que evités fets com que, en l'estudi del període medieval, Catalunya desaparegués totalment darrera d'Aragó. Unes propostes que evidencien la seva voluntat d'estimular una relació fluida entre els historiadors catalans i els seus col·legues europeus, i, en definitiva, la seva intenció d'inserir la historiografia catalana en la comunitat científica internacional.

6.2.4.-Els viatges a França

Si sumem les diferents estades a França que el matrimoni Soldevila va fer durant la dècada dels anys vint, ens dona un total de dies que, encara que no tan nombrós ni seguit com el sojorn britànic, s'hi acostava considerablement. Aquesta experiència també va tenir unes repercussions molt importants en l'àmbit formatiu i fou especialment fructífera, com es podrà comprovar. Bàsicament foren tres els principals viatges que Ferran i Yvonne van realitzar aquesta època. Un primer, el de noces (al qual ja s'ha fet al·lusió), iniciat el maig del 1925 i finalitzat el juliol d'aquell any, que va tenir com a principal escenari París. Un segon, iniciat a finals del mateix 1925 (primers de desembre) i que es perllongà fins a primers de març del 1926, durant el qual visitaren Suïssa i algunes ciutats franceses (Grenoble, Montpeller...). I un tercer, iniciat a finals del 1928 i que durà fins a finals del març de 1929, que va

⁵⁶ Op. cit. p. 125

⁵⁷ Tots ells duïen com a títol genèric La nostra història vista pels historiadors britànics, però cadascun tenia un subtítol específic: I.-Hallam, Bell, Thorndike, núm 34 (abril 1927), ps. 349-358; II.-The Cambridge Medieval History, núm 35 (maig 1927), ps. 441-449; III.-C. W. Previtè Orton, R. B. Mowat, C. W. C. Oman, núm 36 (juny 1927), ps. 566-573; IV.-The Cambridge Modern History (Martin Hume), núm 37 (juliol 1927), ps. 1-9; V.- The Cambridge Modern History, núm 38 (agost 1927), ps. 132-140.

tornar a tenir París com a indret principal d'estada. Encara caldria comptabilitzar d'altres escapades a terres franceses fetes a l'època de llur estada a la Gran Bretanya, (aprofitant vacances universitàries), com ara la del setembre de 1927, que a causa de la seva brevetat ací només s'esmenten.⁵⁸

El primer va tenir totes les característiques d'un periple iniciàtic. No tan sols era el viatge de noces del jove matrimoni, sinó que, per a Ferran, suposava la descoberta d'una ciutat que aleshores era, indiscutiblement, la principal capital cultural del "món civilitzat". Ja li va fer una bona impressió d'entrada, com ho consigué en el seu dietari el 30-V-1925:

"Abans d'ahir a la nit vàrem arribar. Fa un temps frescal, estimulante, optimista. Som a l'Hotel des Étrangers. París em plau". (Al llarg..., p. 10)

I encara el 3-VI-1925, afegí:

"Anem visitant la ciutat, sense presses. Aquesta no serà la sola vegada que vindré a París" (Ibídem, p. 10)

Naturalment, ell era el convidat i Yvonne feia en certa manera el paper d'amfitriona. El germà d'ella, Edmon Lepage, que vivia a París, s'encarregà d'acollir-los, tal i com Ferran li explicà en una carta a la seva mare.⁵⁹ Per part d'ella, sembla que existien també prou motius d'entusiasme: "Yvonne déu ésser feliç de trobar-se al cor de França --amb tu", insinuà Carles en una lletra al seu germà del 2-VI-1925.⁶⁰ I aquesta sembla una observació ben plausible, ja que van dedicar gairebé tots els dies a fer de turistes. En la carta a la seva mare abans esmentada, Ferran li explica (tres dies després de la seva arribada) que han recorregut gran part de la ciutat, encara que amb detall només Notre-Dame, el museu de Luxemburg i el Panteó. I en el seu dietari, el 7-VI-1925, anotà:

"Una de les coses que més m'han impressionat és la tomba de Napoleó --no per ella, sinó per ell. Una de les coses que més m'han enjoiat, un passeig en auto pel Bois-de-Boulogne" (p.10)

Malgrat aquest marcat caràcter de viatge de plaer, Ferran no deixà de fer un seguit de visites relacionades amb la seva actuació professional i política, Així hi ha constància que va entrar en contacte amb Joan Estelric, Lluís Nicolau d'Olwer, Josep Pla i Adolphe de Falgairolle (vinculat també a Expansió Catalana).

⁵⁸ Això no vol pas dir, naturalment, que aquests sojorns no fossin fructífers. Pel que se sap, motivà --com a mínim-- un ben interessant article, El record de Montaigne, publicat inicialment a "La Publicitat" el 14-X-1927 i, després, inclòs a Al llarg..., ps. 160-163.

⁵⁹ Del 31-V-1925 (DCS 2.3.12).

⁶⁰ DCS 2.3.13.

El segon viatge (desembre 1925- març 1926), sembla que va tenir una finalitat eminentment curativa, a causa d'una malaltia que afectava Yvonne.⁶¹ D'ací que el destí principal fos Suïssa (aleshores feren la visita a l'Ermitage ja ressenayda), encara que van estar-se una bona temporada a Monnetier (localitat francesa fronterera) i, després, de tornada, visitaren Grenoble i Montpeller. S'ha conservat un testimoni de l'activitat que Ferran realitzava aleshores, gràcies a una seva anotació, datada a Monnetier el 15-I-1926: "En el meu passat, i segurament tampoc en el meu avenir, no trobaré gaires període de pau com aquest que ara estic vivint. La meva principal ocupació és la tradició dels Annals de Tàcit per a la Fundació Bernat Metge. Així i tot, avanço poc i no traduiré, ni de molt, tot allò que em proposava".⁶²

Fou també durant aquest viatge que, en una escapada a Ginebra, aconseguí la corresponsalia del "Journal de Genève". El retorn es produí a primers de març del 1926, tal i com ho confirma el mateix F. Soldevila en una carta adreçada a Carles Rahola el 2-III-1926.⁶³ Pocs mesos després, iniciaren el periple britànic. Això féu que un tercer viatge llarg a terres franceses no es produís fins que no finalitzà aquella experiència, l'estiu 1928, i que no feren un sojorn mínim a Palautordera, fins cap a finals d'aquell mateix any. Aleshores, a la segona quinzena de desembre, emprengueren la marxa cap a París.

Aquesta nova estada a França tingué un major caràcter professional que no l'anterior. Hi és més clara la voluntat de F. Soldevila de prendre contacte amb un ambient cosmopolita i conèixer d'a prop (en la seva mateixa gestació) una cultura, la francesa, que calia considerar entre les més desenvolupades de la seva època. La seva voluntat devia ésser fer (també en aquest cas, com féu a la Gran Bretanya), una estada "amb lligams de deure", amb "un gènere de vida normals" per poder ésser ben precís en la seva anàlisi d'aquella realitat. Les anotacions que féu a Al llarg... corroboren aquest extrem. Gràcies a elles podem saber que fou a París que entrà en contacte amb Cambó per tal de signar el contracte de realització de la seva Història de Catalunya ; que visità Maurràs, Luís Ulloa, La Roncière, Lluís Nicolau d'Olwer i Joan Estelrich; o que assistí a les classes de Maurice Prou, a l'École des Chartes.

Val la pena insistir en aquesta darrera activitat, ja que fou prou important per a la seva formació com a historiador. No en va l'École de Chartes havia constituït un centre de peregrinatge obligat per a destacats membres de l'equip de l'IEC, entre els quals cal citar Ferran Valls Taberner i Ramon d'Abadal i de

⁶¹ Així es dedueix del seguit de cartes enviades per Elisabeth, del 8-VIII-1925 (DCS 2.3.19), s/d (agost 1925)(DCS 2.3.20) i 3-IX-1925 (DCS 2.3.31).

⁶² Al llarg... p. 14

⁶³ Fons Carles Rahola. Arxiu Municipal d'Història (Girona)

Vinyals. Sembla evident que les primeres nocions sobre paleografia i diplomàtica, especialitats que F. Soldevila considerava importantíssimes per als seus treballs en l'àmbit de la història medieval, les rebés a Barcelona, però és fora de dubte que l'especialització en la matèria només podia provenir del mestratge directe del que hom considerava un dels principals experts en la disciplina, el paleògraf, numismàtic i historiador M. Prou, celebrat autor d'un manual de paleografia llatina i francesa del S. VI al XVII (1889), i d'un catàleg de les monedes franceses de la Biblioteca Nacional de França (1892-1896).

Referent al seu contacte amb M. Prou, Soldevila escriví:

"Sempre que les malures m'ho han permès, he assistit a les classes del professor Maurice Prou. Classes simpàtiques. Singularment rigorós, contrastant amb el seu aire gringalet.

--Ah! mais vous êtes arrivé!-- va dir-me en saber que havia estat col.laborador d'en Valls i Taberner en el manual d'Història de Catalunya de la Protectora. Donava la casualitat que l'havia consultada per a l'entrada franco-navarresa a Aragó: en parla poc, però en parla; i ja és prou.

Es veu que aplegava els deixebles a casa seva. Però ara ha hagut de cessar en les reunions a causa de la salut de la seva dona. Explicant, consultava molt les notes que duia. ¿Qui és que ha criticat molt aquest mètode del papellito? No ha estat En Bosch Gimpera? No serà pas que Prou no fos una alta autoritat en la matèria"⁶⁴

Anys després, el mes de desembre de 1930, des de les pàgines de la "Revista de Catalunya" que aleshores dirigia, es féu ressò de la mort de M. Prou en un petit article d'homenatge on li féu un retrat en què el considerava un "vellet malatís i fràgil" amb la veu "revellida i insegura", però que impressionava "tant com per la seva ciència, per la seva simplicitat"⁶⁵ No deixà de remarcar tampoc la seva bel.ligerància patriòtica, bon punt intolerant, però que podia tenir una certa explicació pel trauma que fou per a ell la primera gran guerra europea: "La guerra l'havia treballat dolorosament i el seu cor, tanmateix bondadós, no podia perdonar l'enemic. 'Direu que som nosaltres, els vencedors, els que hem de donar l'exemple --em deia a propòsit d'un xicot alemany que assistia a la seva classe i que acabava de molestar-lo una mica--; però, què voleu?, és més fort que jo; hi he perdut dos fills"⁶⁶

⁶⁴ Al llarg... p. 218

⁶⁵ "RdC" núm 64, des. 1930, p. 343. Més recentment inclòs a Noms propis, ps. 65-66.

⁶⁶ Aquesta actitud de Prou donà peu a crítiques molt dures per part dels historiadors francesos posteriors, que no es limitaren a la seva persona, sinó que abastaren també la mateixa École des Chartes. Un historiador actual, com Olivier Dumoulin, no dubta a qualificar-lo de "très conservateur Maurice Prou" i de titllar l'escola com "les seul pôle de droite, voire d'extrême droite de la profession historique". I per corroborar aquesta darrera consideració, aporta una carta de Lucien Febvre a Marc Bloch, del 19-I-1934: " J'ai pu une fois de plus me rendre compte de la grande utilité de l'école des Chartes. Elle sert à propager les enseignements de l'Action française à l'étranger". Vegeu Olivier Dumoulin, L'histoire et

És molt probable que en aquest mateix viatge assistís a unes conferències d'Henri Pirenne sobre història econòmica, disciplina que aleshores era encara a les beceroles. En l'entrevista a Baltasar Porcel ell mateix dóna a entendre que anà a les classes de Prou i a les de Pirenne en la mateixa època, encara que no se n'ha trobat altra constatació.⁶⁷

Al marge d'aquests contactes específicament relacionats amb la seva activitat com a historiador, també anà molt sovint al teatre, cosa que li va permetre fer una reflexió com aquesta:

"A un moment donat, veient Tartuffe representat a la Comédie Française, he vist allà baix Catalunya. Ha estat un moment d'emoció. Com m'ha semblat migrat i pobre tot allò! Els francesos al XVII ja havien arribat a aquesta maduresa, i nosaltres ja no érem res. He recordat una comparació similar de Goethe, molt menys justificada, no cal dir-ho."⁶⁸

Els estímuls rebuts i les sensacions acumulades eren judicades per ell mateix com a molt positives, i, per això, escriví: "Era en una sèrie de dies com aquest, que m'imaginava l'estada a París"⁶⁹. Era ben consciènt, però, que l'experiència d'aquells dies potser seria (com va ésser per una bona temporada) la seva darrera eixida llarga. Hi havia el seu estat de salut, que el tornà a molestar en aquella època, però sobretot allò que el va tenir absort per una colla d'anys fou la redacció de la seva Història de Catalunya, iniciada ja de París estant.

La segona quinzena de març abandonaren la capital i feren un itinerari per diferents poblacions de Normandia: Caen, Bayeux, Lisieux, Trouville, Le Havre, Rouen. Això propicià que escrivís tot un seguit d'articles, publicats posteriorment a "La Publicitat", sobre aquests indrets i sobre alguns escriptors vinculats a aquelles terres, en un to i en una sensibilitat molt pròxims a Hores angleses: Caen (9-IV-1929), Bayeux (12-IV-1929), Lisieux (17-IV-1929), De Trouville a Le Havre: l'emoció i el mareig (24-IV-1929), Per terres de Normandia: el record de Joana d'Arc (2-V-1929), El record de Corneille (16-V-1929), El record de Flaubert (7-VI-1929) i El record d'André Maurois (9-VII-1929). No és gens forassenyat pensar que a partir d'aquest material ell pensés realitzar una obra literària similiar a l'esmentada. A l'hora d'editar el seu primer volum de "memòries", Al llarg de la meua vida --a finals dels anys seixanta o principis dels setanta-- agrupà tots aquests articles (i alguns corresponents a d'altres viatges anteriors) en un capítol que titulà "Per terres de França (1926-

les historiens (1937-1947), dins Politiques et pratiques culturelles dans la France de Vichy, "Cahiers de l'Institut d'Histoire du Temps Present" Cahier núm 8, juny 1988, ps. 157-176.

⁶⁷ Textos..., p. 198.

⁶⁸ Al llarg..., 10-II-1929, p. 216.

⁶⁹ Ibidem, 9-III-1929, p. 217

1929)" i que seguia al d'"Hores Angleses (1925-1929)". D'altres escrits inclosos en aquest bloc, també publicats en el mateix diari, encara reforcen més aquesta idea, com és el cas de Tesis doctorals (13-III-1929) o Gentades nadalenques (26-XII-1928), on amb la mateixa vocació analítica del seu llibre sobre la Gran Bretanya, descriu costums i estableix comparacions entre aquella realitat i la pròpia. En el primer cas, se centra en la superioritat dels estudis cursats en els centres francesos i, concretament, en la cerimònia (i el valor) de les tesis doctorals presentades a la universitat; mentre que, en el segon, ho fa en l'efervescència del Nadal parisenc.

El retorn a Catalunya del jove matrimoni (el 31 de març de 1929), no comportà el retorn a la casa pairal de Palautordera per tal d'instal·lar-s'hi com a residència conjugal, sinó que implicà el seu ferm establiment a Barcelona. És possible que en aquesta decisió pesessin tant les necessitats de Ferran d'estar-se en una gran ciutat a causa de la seva feina com les preferències d'Yvonne que, segons el seu fill Gerard, sempre que havien d'anar a Palautordera deia, a mena de queixa, "A Palau, sí, sí: a viure con la trucha".⁷⁰ El mateix Gerard ha explicat que no sabia ni perquè deia això en castellà ni d'on sortia aquesta frase. En tot cas, la instal·lació a Barcelona del matrimoni (a l'Avinguda del Tibidabo, 16) aleshores fou una ànsia compartida, com ho registrà el mateix Ferran en una nota del 4-X-1929:

"Tenim un pis esplèndid. però anit vaig fer un recompte detallat dels meus ingressos i em nequitejo pensant si no hi haurà algun mes que anirem ben justos. M'encoratja de pensar que sempre hem sortit endavant, malgrat que algun cop ens hem hagut d'esverar una mica. La prova de viure a Barcelona havíem de fer-la i, en fer-la, calia que fos un pis amb calefacció central, per a Yvonne, ben assolellat i airejat, ja cap als afores."⁷¹

I, el 8-XI-1929 pot exclamar:

"Avui ens instal·lem a casa nostra després de cinc anys i mig de casats".⁷²

6.3.-La dimensió internacional de la historiografia catalana

Més enllà de la importància que van tenir les sortides a l'exterior per a la formació professional i personal dels historiadors catalans més rellevants, cal analitzar la projecció que en les instàncies internacionals va tenir en aquesta època la mateixa historiografia catalana considerada com a tal. Sobretot si

⁷⁰ Carta de Gerard s/d (rebuda el 15-II-1998)

⁷¹ Al llarg..., p. 223

⁷² Op. cit. p. 225.

tenim en compte que, com s'ha dit, per primera vegada en els temps moderns, van existir actuacions de caire col·lectiu que es feren en nom de la comunitat científica catalana, cosa que fou possible, en gran part, gràcies a la constitució de l'Institut d'Estudis Catalans. La seva Secció Històrico-Arqueològica ja va poder enviar representació i contribuir organitzativament al desè Congrés d'Història de l'Art celebrat a Roma el 1911-12 i a d'altres reunions celebrades abans del lapse imposat per la primera gran guerra (1914-1918). I va aconseguir continuar essent present a les principals trobades internacionals repeses després del parèntesi bèl·lic, com ara els Congressos Internacionals d'Estudis Bizantins. D'ençà de la incorporació de l'Institut a la Unió Acadèmica Internacional, el 1923, es participà activament en molts dels treballs que aquest organisme assumí (Suplements als Corpus d'inscripcions gregues i llatines, Diccionari de llatí medieval, Corpus de vasos antics, Forma Romani Imperii,...) i es participà en la constitució formal, a Ginebra, del Comitè Internacional de Ciències Històriques (1926), màxim organisme mundial de l'especialitat en aquella època. La participació d'un grup d'historiadors catalans --entre els quals Ferran Soldevila-- en la fundació i desenvolupament primer d'aquest organisme fou destacada i mereix ésser coneguda en els seus trets principals, ja que possibilità un important reconeixement de la realitat històrica catalana per part de la comunitat científica internacional.

I si fins ara s'ha parlat de la projecció exterior de la historiografia catalana, caldrà també fer una menció (forçosament molt i molt general) sobre com van influir els historiadors foranis en la investigació autòctona, ja sigui per mitjà de les aportacions que feren a la descoberta d'aspectes desconeguts de la història de les terres catalanes o bé pel fet d'haver elaborat una proposta metodològic-ideològica que tingué especial repercussió en els estudis històrics catalans. En definitiva, un esboç, necessàriament molt i molt general, del que en podríem dir la influència exterior, que va tenir com a principal característica la seva pluralitat, tant des de la perspectiva ideològica com de la seva filiació nacional.

Finalment, caldrà fer esment d'un veritable "cas a part" en aquest balanç de caire internacional: Occitània; a causa de l'estreta relació que va existir entre l'afirmació nacional catalana i el moviment occitanista modern.

6.3.1.-Els Congressos i les Assemblees del Comitè Internacional de Ciències Històriques.

Els Congressos internacionals d'història s'iniciaren amb el mateix naixement del segle. El primer se celebrà el 1900 a París i, fins a la seva interrupció a

causa de la primera gran guerra europea, van tenir-ne lloc tres més: Roma (1903), Berlin (1908) i Londres (1913).⁷³ Després de l'esmentat conflicte bèl·lic, es va reprendre la seva continuació amb el congrés de Brusel·les del 1923, el cinquè. En aquest darrer ja hi ha consignada la presència catalana.⁷⁴ Hi participaren l'Institut d'Estudis Catalans, l'Acadèmia de Bones Lletres, l'Arxiu de la Corona d'Aragó i la Universitat de Barcelona i s'hi presentaren comunicacions de J. Puig i Cadafalc, Ramon d'Alòs Moner, Pere Bosc Gimpera i Rafael Ballester.⁷⁵ La resolució més important que s'adoptà en aquella trobada fou la de crear un Comitè permanent internacional d'historiadors que assumís diferents treballs d'una dimensió mundial i s'encarregués de la preparació dels congressos. L'any següent, el 1924, ja es nomenà un comitè provisional (sota la presidència d'Henri Pirenne, l'anterior president del cinquè congrés), que esdevingué finalment Comitè permanent el 1926, en una sessió constitutiva que va tenir lloc a Ginebra. La seva seu es fixà, però, provisionalment a Washington, segurament perquè una de les institucions que van finançar el naixent comitè fou l'American Historical Association, gràcies a una aportació de la Fundació Rockefeller. Els acords principals que es prengueren foren la confecció d'un Butlletí que havia de fer d'anuari internacional de bibliografia històrica (a proposta de Michel L'héritier, que era el secretari general) i la fixació de la data dels propers congressos d'història d'Oslo (1928) i de Varsòvia (1933).

En aquesta reunió constitutiva del 1926 ja van assistir-hi dos membres de l'Institut d'Estudis Catalans, Lluís Nicolau d'Olwer i Ramon d'Alòs Moner, cosa que va conferir a la corporació catalana la seva condició de membre fundador del Comitè Internacional de Ciències Històriques. No era aliè a aquesta participació el fet que uns anys abans, el 1923, l'Institut havia aconseguit el reconeixement de la Unió Acadèmica Internacional (UAI) --fundada a París el

⁷³ Una síntesi històrica de la gènesi d'aquests congressos i del Comitè Internacional de Ciències Històriques es pot trobar en l'article de Ramon d'Alòs Moner dedicat al tema que fou publicat a l'"Anuari de l'IEC" vol VII (1921-1926) ps. 272-275 i en un altre molt semblant del mateix autor als "Estudis Universitaris Catalans" vol XIII (1928), ps. 279-284. En tots dos l'autor hi va incloure els estatuts del comitè i les recomanacions que calia seguir per a l'elaboració del Butlletí de l'entitat.

⁷⁴ En l'"Anuari" de l'IEC vol VII 1921-1926 (p. 275) hi ha un resum de la reunió, sense signar, però segurament fet per Ramon d'Alòs Moner, que havia redactat un llarg apartat que el precedeix i que tracta del Comitè Internacional de Ciències Històriques (p. 275).

⁷⁵ Concretament: J. Puig i Cadafalc, Les fouilles d'Empuries, colonie grecque de Phocée en Catalogne i L'art roman au XIème siècle; Ramon d'Alòs, Les Ordinations des maisons royales d'Aragon et Majorque; P. Bosch Gimpera, Les travaux du service des fouilles archéologiques de l'Institut d'Estudis Catalans i La civilisation ibérique; i Rafael Ballester, Un cronista y una crónica medieval en pleno siglo XVIII (que no fou llegida)

1919--), circumstància que li havia permès ésser una institució acadèmica homologada en el conjunt d'entitats cultes del món i, doncs, amb dret a ésser cridada a totes les iniciatives de caràcter mundial.⁷⁶ La representació internacional, però, ja aleshores era reservada als estats i no pas a cap altra mena de realitat nacional, una condició perfectament regulada en els mateixos estatus de la UAI. La posició privilegiada de reconeixement internacional de què gaudia l'Institut féu que el mateix estat espanyol acceptés que fos aquesta entitat catalana la que el representés, encara que sovint hagués de compartir aquesta representació amb d'altres personalitats o institucions de Madrid. Així, en el cas de la UAI, l'Institut acudí sovint acompanyat de l'embaixador d'Espanya a Bèlgica, Marquès de Villalobar. De fet, aquesta doble representació espanyola Barcelona-Madrid, era una solució de compromís que va permetre que els intel·lectuals catalans poguessin fer sentir la seva veu en aquells fòrums i que es tingués en compte, així, l'existència de la realitat nacional catalana.

En el cas del Comitè, però, com que l'Institut tenia la categoria de membre fundador va poder tenir prou llibertat com per participar en les tasques organitzatives i enviar els seus representats a les diferents comissions de treball que s'establiren, així com per definir una política d'actuació pròpia sense que ningú aliè pogués interferir en la seva actuació (encara que hagués de compartir la representació espanyola amb membres de l'Acadèmia de la Història de Madrid). Fins i tot, es va estar a punt d'organitzar un grup català a principis dels anys trenta en el si d'aquest organisme internacional.

Amb aquestes condicions òptimes, no ha de sobtar que la participació catalana en les feines del Comitè fos ben rellevant, especialment en les assemblees internacionals que se celebraven anualment per tal que les diferents comissions de treball poguessin rendir comptes de la seva feina. Ja en la primera assemblea, celebrada a Göttingen el 1927, va ésser acceptada la proposta de Lluís Nicolau d'Olwer (que anava acompanyat de Ramon d'Alòs en representació de l'IEC), per tal de realitzar un "Projecte d'establiment de sèries cronològiques". Ell mateix fou nomenat secretari de la comisió que

⁷⁶ Aquest reconeixement de l'Institut fou en gran part possible gràcies a les gestions fetes per Francesc Martorell, que fou nomenat representant en aquesta entitat i que, posteriorment, fou succeït per Ramon d'Alòs, que n'arribà a ésser secretari adjunt. Aquest darrer és l'autor de dues memòries fonamentals per conèixer l'actuació que es va seguir en el si de la UAI: Memòria sobre la participació de l'Institut d'Estudis Catalans en els treballs de la Unió Acadèmica Internacional, anys 1923-26 (dins "Anuari de l'IEC", vol VII, 1921-1926, ps. XXXV- XLIII) i Memòria sobre la participació de l'Institut d'Estudis Catalans en els treballs de la Unió Acadèmica Internacional, anys 1927-31 (dins "Anuari de l'IEC", vol VIII, 1927-1931, ps. XXXIX- XLII)

s'havia d'encarregar de dur-lo a terme. L'any següent, el 1928, se celebrà conjuntament, a Oslo, l'Assemblea anual i el sisè Congrés internacional. En aquella ocasió, els membres de l'IEC feren també un paper destacat: J. Puig i Cadafalc fou un dels presidents de la Mesa del congrés i va llegir-hi Les origines de l'art roman; mentre que Lluís Nicolau d'Olwer (que tornava a representar l'Institut conjuntament amb Ramon d'Alòs) actuà de secretari en la secció dedicada a prehistòria i arqueologia.⁷⁷ Lluís Nicolau d'Olwer també fou un dels representants de l'IEC en les posteriors assemblees de Venècia (1929) --junt amb Ramon d'Alòs-- i de Cambridge (1930) --junt amb F. Valls-Taberner. Sembla ésser que d'altres historiadors, no adscrits a l'Institut, també participaren com a col.laboradors en diferents tasques del Comitè. Ramon d'Alòs, a part dels fins ara citats, dóna els noms d'Agustí Duran i Santpere (Iconografia històrica) i Joan Givanel (Història de la premsa), i destaca també Rafael Altamira, l'historiador alacantí, que assistí en diferents trobades en la seva qualitat de membre de l'Acadèmia de la Història de Madrid.⁷⁸ El ja citat Ramon d'Alòs també esmenta la contribució de Consol Puig, ex-alumna de l'Escola de Bibliotecàries, que féu l'arrecplec de material d'història hispànica per al International Bibliography of historical Sciences corresponent a l'any 1926 i que no es publicà fins al 1930.⁷⁹

A la cinquena assemblea, de Budapest (1931), la representació de l'Institut l'ostentà en solitari Ferran Soldevila, que fou elegit secretari de la comissió de grans viatges i descobertes. En funció d'aquest càrrec, va haver d'assistir també, l'any següent, a la sisena assemblea de La Haia i al setè Congrés de

⁷⁷ Vegeu la ressenya que en fa el mateix Ramon d'Alòs en l'informe Els treballs del Comitè Internacional de Ciències Històriques i la participació que hi ha tingut l'Institut d'Estudis Catalans, durant els anys 1927-1931, dins "Anuari de l'IEC" 1927-1931, ps. XLIII-XLIV.

⁷⁸ Vegeu R. d'Alòs, Els treballs... "Anuari" 1927-1931.

Pel que fa a Rafael Altamira, cal dir que malgrat que es formà professionalment a Madrid i que va mantenir una concepció històrica unitarista i una posició reticent a les reivindicacions catalanistes, no va perdre completament la llengua ni l'interès per la seva terra nadiua. Així, L. Nicolau d'Olwer féu d'ell aquest retrat:

"No oblidà pas la nostra llengua, i en edat tardana (1932) publicà a la col.lecció 'Nostra Novel.la' de València dues produccions de la seva joventut: La Terreta i Marina. Molt interessat per les coses de Catalunya i a fer-les conèixer, l'any 1897 donava una traducció castellana de L'escanyapobres de Narcís Oller, i deu anys després, coincidint amb el moviment de la Solidaritat, posava com a tema d'estudi al seminari d'Oviedo 'Història i doctrina del catalanisme'. Cal remarcar així mateix que una de les novetats de la seva Història d'Espanya és el caràcter integral que li dóna, estudiant-hi amb amplitud objectiva el desplegament polític i les institucions dels estats aliens a la corona de Castella". (Calíu, p. 179)

⁷⁹ Op. cit. p. XLIV.

Varsòvia de l'any 1933.⁸⁰ Uns anys després, el 1938 (en plena guerra civil), participà en el vuitè congrés celebrat a Zurich, en aquella ocasió, però, com a representant de la Universitat de Barcelona. De tota aquesta experiència, ell mateix en deixà constància gràcies a diversos dels seus escrits, però es pot comptar també amb un abundant material documental (redactat en francès), relacionat amb el seu treball per al Comitè, que es conserva en el fons F. Soldevila de l'Institut d'Estudis Catalans.⁸¹ Tot això fa que es pugui reconstruir amb major precisió quina va ésser la seva feina en el si d'aquell organisme internacional i en què va consistir la seva participació.

Pel que fa a la cinquena assemblea de Budapest (1931), ell mateix va redactar un seguit d'articles publicats a la premsa de l'època, on fa referències circumstancials a la trobada i se centra sobretot en l'impacte que li va produir el seu viatge: Paisatge hongarès ("La Publicitat" 24-VI-1931), Budapest, metròpolis dels banys termals ("La Publicitat" 1-VII-1931) i La pau de Buda ("Mirador" 3-IX-1931).⁸² Per conèixer, però, la seva activitat en aquella trobada cal recórrer als documents abans esmentats. Entre ells hi ha un plec de documentació referida a la Comissió de llistes cronològiques de la qual L. Nicolau d'Olwer n'era secretari i que, en qualitat de suplent, va haver de presentar Soldevila.⁸³ Bàsicament són un Rapport du secrétaire sobre l'estat d'elaboració dels treballs de la comissió (signat per Nicolau), un balanç de comptes a 30-IV-1931, i una acta de la sessió de la comissió reunida durant l'assemblea del 1931, que redactà el mateix Soldevila. En aquesta acta, es determinava que s'enviaria un model de llista cronològica que havia de servir perquè els representants dels diferents països elaboressin la seva.⁸⁴ Aquesta llista (de la qual n'hi ha molts exemplars impresos en el fons de l'IEC) era la dels Comtes de Pallars i Ribagorça.⁸⁵ Així quedava ben clar el criteri d'establir una llista de senyors o prínceps que havien exercit un poder sobirà damunt del seu territori i no es limitava a incloure els que havien tingut el títol de rei. D'aquesta manera, la presència catalana quedava assegurada i enfortida, fins i tot en aquells territoris on els sobirans catalans havien tingut històricament un domini. En la mateixa acta esmentada es pot llegir: "(...) la commission a pris la décision de laisser la rédaction des listes chronologiques aux Comités nationaux, de sorte que chaque Cté. national fournira celle des princes et

⁸⁰ D'aquestes dues darreres trobades se n'han conservat uns breus dietaris inèdits. En una agenda de l'any 1929 hi ha diverses anotacions del 1932, entre elles unes de referides a l'assemblea de La Haia (LPFSC 5.3.4.). En un petit quadern granat, hi ha una setzena de pàgines sobre el seu viatge a Polònia amb ocasió del congrés de Varsòvia del 1933.(LPFSC 5.3.15).

⁸¹ FFSIEC 3.1.1. Vegeu Annex V.

⁸² Inclosos tots a Al llarg.. ps. 239-252.

⁸³ Nicolau fou nomenat ministre amb l'adveniment del règim republicà.

⁸⁴ FFSIEC 3.1.1.3.

⁸⁵ FFSIEC 3.1.1.6.

Un sobre amb un centenar de fulls del model que es va publicar al "Bulletin des Sciences Historiques" (Imp. des Presses Univ. de France. Vêndome-París) ps. 659-662, signada per L. Nicolau d'Olwer.

seigneurs qui ont exercé le pouvoir souverain sur son territoire actuel. Ainsi, par ex., le Cté italien dressera les listes des Consuls et Empereurs romains et des Empereurs romains d'Occident, des Rois longobardes, les Rois d'Italie à partir des carolingiens, les Empereurs d'origine italienne et encore les rois ayant régné sur quelque partie d'Italie et appartenant aux dynasties normandes, souabes, angevines ou catalanes." [el subratllat és meu]

D'altres documents conservats sobre aquesta mateixa comissió confirmen que F. Soldevila continuà la seva tasca de secretari en funcions i que es van poder tirar endavant la feina d'elaboració de noves llistes. Sobre això darrer, en un rapport de la comissió presentat a l'assemblea de La Haia del 1932, redactat per F. Soldevila, es diu:

"La Commission examine ensuite les nouvelles contributions; une étude du Secrétaire M. Nicolau d'Olwer qui contient le plan général, la liste des listes et la bibliographie concernant la Catalogne; un travail du secrétaire provisoire contenant plusieurs séries chronologiques: Comtes de Barcelone depuis le fondateur de la dynastie jusqu'à Raimond Bérenguer IV, c'est à dire jusqu'à l'union avec l'Aragon; Comtes d'Urgell, y compris la maison de Cabrera et la branche royale; séries de vicomtes du Berguedà, du Conflent et de la Cerdagne: enfin la liste des Comtes de Pallars et Ribagorce, déjà parue dans le Bulletin, adaptée aux exigences de la liste-type".⁸⁶

I encara, en un altre balanç dels treballs realitzats durant el període 1932-33 (segurament fet per al Congrès de Varsòvia del 1933) s'hi fa constar que, per Espanya, s'havien ja establert les llistes següents:

"Rois d'Asturies (VIII-X siècles), Comtes-rois de Catalogne-Aragon (XII-XV siècles), Comtes d'Empuries (IX-XIV siècles), Comtes de Besalu (X-XII siècles), Comtes de Cerdagne (IX-XII siècles), Rois de Majorque (XII-XIV siècles), Rois de Navarre (IX-XVI siècles)".⁸⁷

D'aquest darrer balanç es pot deduir que, també en el Congrès de Varsòvia del 1933, F. Soldevila continuà la seva funció de secretari substitut de la Comissió de Llistes Cronològiques. Una circumstància que ve corroborada per una carta que envià a Nicolau el dia 1-I-1933 (el congrés se celebrà el mes d'agost):

"A la fi he rebut un xec de Mr. Leland: 100\$ (1225,50 pts.), o sia la meitat de la consignació. Nedem, doncs, en l'abundància i com que les despeses són, em sembla, gairebé nul·les, potser podríem anunciar als confeccionadors de llistes cronològiques la retribució adequada per a quan apareguin en el Butlletí. Si hi esteu d'acord, ho comunicaria al president Prof. Halecki, per veure què hi diu. Potser aquell anunci estimularia una mica els col.laboradors, que ja convé. Ja m'avisareu quan vulgueu encarregar-vos novament de la secretaria. No cal dir que, si això us pot ésser d'utilitat, jo seguiré amb molt de gust"⁸⁸

86 FFSIEC 3.1.1.7.

87 FFSIEC 3.1.1.4.

88 Fons Nicolau d'Olwer. Abadia de Montserrat.

Gràcies a una altra carta, que li envià, el 23-X-1933, l'historiador polonès Oscar Halecki --aleshores vicepresident de la comissió-- se sap que, en aquella ocasió, va presentar un rapport per a l'esmentada comissió de llistes cronològiques. En la lletra, Halecki li agraiïa la tramesa d'aquell informe i celebrava que tant ell com el seu company Ramon d'Alòs s'haguessin endut un record molt bo del seu sojorn a Polònia.⁸⁹ Encara una altra carta que li adreçà el mateix Halecki, del 1-VI-1938, on el convida a una reunió de la comissió de llistes cronològiques de cara al congrés de Zurich d'aquell any, permet afirmar que, com a mínim, fins aleshores Ferran treballà en el si d'aquella comissió.⁹⁰

D'ençà de la primera trobada a la qual assistí (Budapest, 1931), a més a més de fer de secretari en funcions de la fins ara esmentada comissió de llistes cronològiques, F. Soldevila va haver d'assumir, com ja s'ha dit, la secretaria titular de la Comissió de grans viatges i grans descobertes, que es té constància que va mantenir també fins al Congrés de Zurich de 1938. Els propòsits d'aquesta comissió es coneixen amb detall perquè s'ha conservat l'acta de la seva constitució (redactada, no cal dir, per ell mateix). Entre els principals objectius, hi havia la publicació d'una bibliografia de llibres o articles apareguts de 1912 a 1931 sobre els grans viatges i les grans descobertes --des del segle X fins a la volta al món de Magallanes (1519)--, la realització d'un catàleg de mapes i manuscrits de mapamundis d'Amèrica del Sud i del Nord, i l'elaboració dels rapports per al futur congrés de Varsòvia del 1933, que comprenien els temes següents: les conseqüències econòmiques de les grans descobertes, les missions i el seu paper en el coneixement de les civilitzacions indígenes, el progrés de l'astronomia nàutica dels segles XV al XVIII i les grans descobertes i l'origen dels drets de gentes.

L'interès que F. Soldevila sentia en aquella època per les descobertes geogràfiques no devia ésser aliè, segurament, a l'entusiasme que entre els historiadors catalans despertaren les tesis de l'investigador peruà Lluís Ulloa sobre un hipotètic origen català de Cristòfor Colom que es feren públiques a la segona meitat dels anys vint. Encara que F. Soldevila va mantenir una progressiva actitud de reserva envers aquesta teoria, sí que estava molt convençut de la importància de l'aportació catalana en aquella descoberta, a causa del gran desenvolupament al qual havia arribat la nàutica nostrada durant la baixa edat mitjana. En aquest extrem, havia pogut constatar l'acord d'un altre dels grans especialistes internacionals en aquesta matèria, Charles

⁸⁹ LPFSC 8.1.1.4.

⁹⁰ LPFSC 8.1.5.20.

de la Roncière, durant la seva estada a París el 1929. Degué ésser, doncs, la voluntat de demostrar precisament aquest notable desenvolupament marítim al qual havien arribat els catalans a l'Edat Mitjana el mòbil principal de la seva participació en la comissió esmentada. Ja en uns seus articles publicats el 1925 a la "Revista de Catalunya" havia insistit en aquest punt, encara que aleshores centrà el seu interès en les expedicions fetes a les costes africanes: Els catalans i el descobriment d'Àfrica a l'Edat Mitjana (abril 1925, ps. 342-350) i Els catalans a les Illes Afortunades i a la Terra del Preste Joan (maig 1925, ps. 427-437). En els dos articles, partia precisament d'una obra de l'anteriorment esmentat Charles de la Roncière, la monumental Histoire de la marine française (1909), per tal d'evidenciar el desenvolupament de la tècnica marítima catalana (especialment, de la tradició cartogràfica dels jueus mallorquins) i per explicar les expedicions catalanes a les Illes Canàries i les relacions que s'arribaren a establir amb Etiòpia.

Pel que fa a la participació que F. Soldevila va tenir en els dos congressos internacionals als quals va participar en aquella època, val a dir que per a totes dues ocasions existeix també un seu testimoni personal que va incloure a Al llarg.... Així explica la seva participació al Congrés de Varsòvia de 1933: "He intervingut dues vegades en els debats del Congrés Internacional d'Història, secció de Grans Descobertes. No pensava intervenir-hi, i ha estat una improvisació --feliç, segons sembla. En asseure'm en Ramon d'Alòs m'ha dit: "Heu estat molt just". I després, a l'hotel ha insistit que he estat molt bé, i ha mostrat la seva sorpresa de veure com estic empollat d'aquestes matèries (...) Però, fet i fet, constato una vegada més que tenim una tendència a creure'ns inferiors a nosaltres mateixos, o a creure les coses, els esdeveniments, els homes, superiors a nosaltres. Un Congrés Internacional! I explicar una lliçó a classe costa més que fer alguns comentaris o algunes observacions a la dissertació d'un savi o pretès savi. (22-VIII-1933, p. 270)

La seva impressió del congrés de Zurich del 1938 no fou pas tan animosa, donat el posicionament reticent que existí aleshores entre les principals elits europees envers els intel·lectuals que donaven suport a la Generalitat i al bàndol republicà durant la guerra civil:

"Comunicació meua al Congrés d'Història. No gaire gent. Em sembla que ha produït bona impressió i ha estat seguida amb interès. Cap intervenció. El president no ha vingut i tampoc no han vingut els altres comunicants de la sessió. Això ha refredat l'ambient. Complot? Protesta? Bé ho sembla. Som els roigs. Així i tot, estic satisfet. (3-IX-1938, p. 497).

La comunicació al·ludida duia per títol La formation du sentiment national en Catalogne au moyen âge.

La seva assistència a les assemblees i als congressos del Comitè Internacional de Ciències Històriques --i la seva participació activa i continuada en els treballs de dues de les seves comissions de treball-- li va permetre establir contacte i fer amistat amb alguns dels historiadors més importants de l'època. S'ha esmentat ja el nom d'Oscar Halecki, professor de la universitat de Varsòvia (1919-1939), membre de l'Acadèmia polonesa i president de la Unió d'Escriptors Catòlics, que era considerat com un dels més destacats historiadors del seu país, però que amb la invasió nazi va haver d'emigrar als EUA i d'allà passà, el 1944, al Canadà. Un altre nom rellevant és el del romanès Nicolau Iorga, que fou també un polític actiu i arribà a la presidència del consell de ministres del seu país l'any 1931, raó per la qual posteriorment fou assassinat per l'organització de caire feixista "guàrdia de ferro". Existeix un testimoni del mateix Soldevila --en els seus Diataris...--on rememora els dos personatges i l'època en què els va conèixer, arran d'haver rebut la notícia de la mort de Iorga:

"El diari deia que a Romania havia estat assassinat M. Iorga, ex-ministre. De seguida vaig pensar que es tractava del professor Iorga. És ell, en efecte. Assistia a tots els congressos d'història. Hi era considerat una de les grans figures. A Varsòvia, a propòsit de la comunicació del professor Marinescu, deixeble seu, va parlar abans de mi. A Zuric va fer una comunicació sobre 'Les permanències de la Història'. No hi vaig assistir perquè vaig calcular malament l'hora en què la faria i, sobretot, perquè mai no hauria imaginat que hi fes cap al·lusió a Catalunya. En acabar el debat vaig saludar el professor Halecki: 'On a parlé de la Catalogne, vous voyez', va dir-me. Vaig restar sorprès, i després Nicolau [d'Olwer] va explicar-me que Iorga havia posat com a permanència de la Història la dominació catalana a Grècia (...) És un d'aquells records que em neguitegen. Em dol de no haver estat present a la comunicació de Iorga (...) Iorga s'havia ocupat de la nostra història, i se n'havia ocupat encara més el seu deixeble Marinescu. Iorga assassinat, Nicolau a la presó, un general Marinescu assassinat, potser parent de l'historiador. Les permanències de la Història, la lògica de la Història, que és una de les seves permanències".⁹¹

Uns quants anys després d'haver redactat aquesta anotació, F. Soldevila publicà l'obra de Iorga Ramon Muntaner i l'Imperi bizantí (1961) dins la col·lecció "Episodis de la Història", que dirigia. En aquest llibre va incloure, com a pròleg, una semblança biogràfica de l'autor on rememorava el seu darrer encontre amb ell, en el congrés de Zuric de 1938.

En aquestes reunions internacionals establí contacte amb el deixeble de Iorga ja esmentat pel mateix F. Soldevila, Constantin Marinescu, que fou també membre de la comissió de grans descobertes. Aquest historiador romanès fou membre corresponent de l'Acadèmia de Bones Lletres (1923) i de l'Institut

⁹¹ Vol I, ps. 213-214.

d'Estudis Catalans (1948), i l'any 1970 va rebre el I Premi Catalònia atorgat per l'IEC als estudiosos estrangers interessats per l'anàlisi de la realitat catalana. A la mateixa comissió de grans descobriments hi havia també el geògraf florentí Roberto Almagià, amb qui F. Soldevila va mantenir correspondència aleshores.

Es pot parlar encara d'un darrer nom, el medievalista flamenc Frans Lodewijk Ganshof --un dels més reputats especialistes del feudalisme europeu--, amb qui va establir coneixença ja en la primera assemblea de 1931. Ell mateix ho va reportar posteriorment en el pròleg a la segona edició de la Història dels catalans:

"Quan el vam conèixer, ja fa cosa de quaranta anys, llavors que, cap allà al 1931, començàvem a assistir a les reunions del Comitè Internacional de Ciències Històriques aplegat aleshores a Budapest, ja era un jove mestre, professor a la Universitat de Gant, que sabia aliar l'aire doctoral amb la desimboltura juvenívola. Després ha prosseguit, incansable, profesor emèrit, la seva tasca"⁹²

Tot aquest tram de amistats personals possibilitaren un major coneixement de la realitat catalana passada i present per part dels més eminents historiadors estrangers de l'època. En aquest sentit, cal dir que tant Soldevila com la resta dels historiadors catalans (almenys els enviats per l'IEC) foren uns excel·lents ambaixadors. Així, no ha de sorprendre que en una carta que, el 9-IX-1932, li adreçà Michel L'Héritier (secretari general del Consell directiu del Comitè i membre de l'Institut Internacional de Cooperació Intel·lectual), el felicités per l'obtenció de l'estatut d'autonomia català i fes extensiva la seva enhorabona a Nicolau d'Olwer.⁹³ Aquesta persistent actuació en favor de la reconeixença catalana va estar a punt de tenir una traducció organitzativa en el si del mateix Comitè. En una lletra del president de la comissió de grans descobertes, Déprez, li envià el 2-XI-1931, li deia: "Je compte sur vous pour organiser définitivement la section catalane". No s'ha trobat cap constància que aquesta secció s'arribés a constituir i el més probable és que es quedés en un projecte frustrat definitivament amb l'esclat de la guerra d'Espanya; però queda ben clar, també, que es feren molts esforços perquè es convertís en una realitat.

6.3.2.-Contactes internacionals

Després de tot el que s'ha dit, pot semblar sobrer afirmar que la influència exterior ha tingut un paper de primeríssim ordre en la configuració de la historiografia catalana contemporània, però cal fer-ho d'entrada per tal de poder passar, tot seguit, a analitzar mínimament de quina manera s'ha concretat això.

⁹² Vol I, Ed. Ariel, Barcelona, 1968 (2^a ed.), p. 14

⁹³ FFSIEC 3.1.1.12.

Si ja de bon principi s'ha analitzat la voluntat explícita del conjunt de la cultura catalana per tal d'inserir-se (i ésser tinguda en compte) en el gran debat internacional del començament de segle, no ha de sobtar que els principals pensadors contemporanis d'arreu del món fossin coneguts i seguits per part de la intel.lectualitat autòctona. En el cas dels historiadors, donar una visió --ni que fos molt general---, de quines han estat les figures internacionals més rellevants i quins els seus seguidors catalans suposaria haver de realitzar una anàlisi que depassa clarament el marc del que aquesta tesi es proposa. No cal dir que un estudi d'aquestes característiques seria molt necessari i que comença a ésser l'hora d'abordar-lo. Ara i ací, però, només es pot assenyalar l'extraordinària pluralitat d'aquesta influència, ja que en el si de la historiografia catalana de l'època es deixaren sentir influències de gairebé tots els corrents ideològics que dominaren la primeria del segle XX. Una pluralitat ideològica que no es desdeia d'una també àmplia pluralitat pel que fa a la filiació nacional d'aquesta influència. Naturalment, en aquest darrer aspecte, quantitativament fou molt major l'influx d'aquelles historiografies de sòlida tradició més pròximes (especialment la francesa) i les que comptaven amb un prestigi més alt a l'Europa de l'època, com era el cas de l'alemanya, vertiblement hegemònica fins al final de la Segona Guerra Mundial.

Només a títol indicatiu i com a rapidíssima i succinta pinzellada del panorama del primer terç de segle, cal remarcar que A. Rovira i Virgili va traduir i editar diversos fragments d'escrits de Benedetto Croce extrets de Teoria e storia della storiografia per als lectors de la "Revista de Catalunya" que dirigira, i en la seva Història Nacional de Catalunya va utilitzar historiadors d'àmbits ben llunyans, com el romanès Alexandru Dimitri Xenopol, i no va dubtar a polemitzar amb les afirmacions que els francesos Charles Victor Langlois i Charles Seignobos sostenien en la seva famosa Introduction aux études historiques. El mateix F. Soldevila, com ja s'ha dit, va estar influït per l'historiador nordamericà R. B. Merriman, rebé el mestratge directe dels francesos Maurice Prou i Henri Pirenne, se sentí fascinat pels principals historiadors britànics dels anys vint i trenta (especialment Martin Hume) i adoptà Jacques Banville com a model (estrictament literari, segons confessió pròpia) a l'hora d'escriure la seva Història de Catalunya.

També Ferran Valls i Taberner i Ramon d'Abadal i de Vinyals es formaren en l'École des Chartes parisenca on despuntava M. Prou. L'aleshores jove Jaume Vicens Vives, usà Henri Berr com a font d'autoritat. L'empordanès Alexandre Deulofeu posà les bases de la seva "matemàtica de la història" sota la inspiració de la concepció cíclica defensada per Oswald Spengler. Pere Bosc

Gimpera -- que, com Jordi Rubió, va poder assistir a diferents universitats alemanyes-- rebé l'influència directa dels principals arqueòlegs del moment, Eduard Meyer i Ulrich von Wilamowitz-Möllendorf, que el decantà cap a la prehistòria...

Aquesta brevíssima relació de figures influents damunt historiadors nostrats permet veure la diversitat de llurs nacionalitats i tendències ideologicopolítiques. I encara es podrien afegir molts altres noms si, per eixamplar un xic més el ventall ideològic, es vol ésser conseqüent amb l'important arrelament que va tenir, primer, l'anarquisme i, posteriorment, el marxisme. L'empremta dels pensadors i geògrafs anarquistes J.J. Elisée Reclus i Piotr A. Kropotkin es deixà sentir en molts tractadistes de la geografia i la història catalans. El ja citat Antoni Fabra i Ribas (autor de la famosa conferència sobre la interpretació marxista de la història que obrí les portes al nou corrent que, més tard, revolucionà la mateixa disciplina històrica) estava influït, personalment, per Jean Jaurès, brillant dirigent de la Segona Internacional i destacat historiador. Posteriorment, Andreu Nin i Joaquim Maurin elaboraren una interpretació històrica del desenvolupament desigual entre Catalunya i Espanya basada en les tesis de V. I. U. Lenin i dels bolxevics soviètics.

On el pes de la influència exterior es deixà sentir d'una manera més evident i tangible fou en l'aportació de personalitats foranes en la descoberta d'aspectes desconeguts de la pròpia realitat històrica catalana. En el primer "Anuari de l'IEC" (1907) s'arriba a reconèixer que els estudis realitzats per investigadors estrangers és superior als dels autòctons. Si bé aquesta circumstància s'arribà a invertir amb força rapidesa, no es pot deixar de remarcar que, en tant que pioners de la recerca contemporània, també jugaren un paper de desvetlladors, ja que el seu interès féu despertar l'atenció (i, doncs, la valoració) dels estudiosos catalans envers la història pròpia, cosa que estimulà la recerca. D'aquesta manera es va establir una tradició que ha perdurat fins ara, amb aportacions més recents tan substantives com la de Pierre Vilar o Pierre Bonnassie. Ja en aquell primer terç de segle, com a mostra de reconeixement pel valuós treball realitzat per diferents investigadors estrangers, en el si de l'IEC es concedí la categoria de membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica a l'historiador occità August Brutails (1916), a l'alemany Heinrich Finke (1924), als francesos Émile Mâle (1928) i Pierre Lavedan (1935), als nordamericans Arthur Kingsley Porter (1928) i Chadler Rathfon Post (1935), i al

napolità Riccardo Filangieri di Candida Gonzaga (1935).⁹⁴ Val la pena remarcar que un altre gran historiador, Benedetto Croce, també fou investit d'aquest càrrec l'any 1916, però d'una altra secció, la de Ciències, a causa de la importància de la seva obra filosòfica.

La llista d'aquests investigadors i llur contribució bé mereixeria una altra tesi, però ací ens centrem bàsicament en aquells de reconeguda importància per als quals el personatge central del nostre estudi, F. Soldevila, va manifestar un viu interès, ja fos en els seus articles o en la seva correspondència d'aquest primer terç del segle XX. A part dels ja esmentats en d'altres capítols (R. B. Merriman, E. A. Peers, M. Prou...), per qui mostrà un major entusiasme, a l'hora de valorar llur aportació, fou pels medievalistes alemanys Heinrich Finke (1855-1938) i Paul Fridolin Kehr (1860-1944). En el cas de Finke, com ja s'ha dit, va estar a punt de rebre el seu mestratge directe ⁹⁵ i li dedicà un lúcid article en homenatge al seu setantè aniversari. En aquest text féu una remarca molt important:

"El professor Finke no solament ha treballat, com pocs historiadors, en els nostres arxius; no solament n'ha tret a la llum una ingent documentació, en obres com les esmentades Acta Aragonensia, com Aus den Tagen Bonifaz VIII, com Papsttum und Untergang des Templerordens, sinó que ha adreçat deixebles escollits cap als estudis de la nostra història, i així ha format una escola d'historiadors de la Corona catalano-aragonesa que ha estat com un model per a l'escola catalana d'investigadors.⁹⁶

I cità els noms de Ludwing Klüpfel, Karl Schwarz i Ulla Deibel, les obres dels quals havia ressenyat ja anteriorment.⁹⁷

Sobre l'obra de P. F. Kehr, mostrà un interès creixent, ja que féu diferents recensions, alguna força minuciosa, dels successius estudis que l'historiador alemany havia realitzat en base dels arxius catalans. El treball de Kehr (que comptava amb el suport del papa Pius XI, el cardenal Ehrle, la Societat Científica de Göttingen i el mateix estat alemany)⁹⁸ consistia en fer una nova

⁹⁴ Una petita resenya biogràfica de cadascun es pot trobar en el llibre Directori dels membres de l'Institut d'Estudis Catalans 1907-1997, IEC, Barcelona, 1997.

⁹⁵ Vegeu "Els anuaris de l'Institut i el mestratge indirecte del jove F. Soldevila" (cap. III).

⁹⁶ "Revista de Catalunya" núm 16, oct. 1925, p. 411

⁹⁷ Dels dos primers féu una recensió de llurs llibres a l'Anuari de l'IEC. (Vegeu en el capítol 3, l'apartat dedicat a "Els anuaris de l'Institut"). Pel que fa a la historiadora Ulla Deibel, que havia realitzat un estudi sobre Elionor de Sicília, (editat en l'aplec Sobiranes de Catalunya, on també s'havia inclòs el treball sobre la reina Maria redactat pel propi F. Soldevila), ell n'havia fet una recensió a la "Revista de Catalunya" núm 53 (gener-febrer 1929), p. 93-97.

⁹⁸ En aquells moments, Kehr era un historiador de gran prestigi que havia estat ja director de l'Institut Prussià d'Història a Roma (1903) i de l'Institut Emperador Guillem per a la

edició de la col·lecció dels documents papals anteriors a 1198 per tal de confeir la Hispania pontificia. Inicià aquesta tasca el 1925 (data en què vingué a Catalunya) i ja l'any següent, el 1926, publicà l'estudi Das Papsttum und der Katalanische Prinzipat bis zur Veireinigung mit Aragon, que fou ressenyat per F. Soldevila a la "Revista de Catalunya" núm 25 (jul 1926, ps. 75-77). Ja aleshores remarcà la importància del treball: "De 'ràpid esboç' el qualifica el propi autor; però el cert és que l'abundor de dades hi és molt gran, i que ell en constitueix una sòlida sistematització".

A causa del seu interès, fou traduït, uns anys després, en català per Ramon d'Abadal i Vinyals en els "Estudis Universitaris Catalans" (en els tres exemplars que van del 1927 al 1929). I encara en dates recents, Ramon Grau i Marina López han fet aquesta qualificació de l'estudi: "sistematització sòlida on remarca com les condicions geogràfiques no tendien pas a reunir els diferents comtats catalans sinó que els orientaven en unes direccions oposades, malgrat la qual cosa --i en això veu un paral·lel amb l'experiència alemanya-- la unitat catalana ha estat possible".⁹⁹

L'obra magna de Kehr, però, havia d'ésser Papsurkunden in Spanien, els dos primers volums de la qual estaven dedicats a Catalunya i foren publicats el 1926; l'un amb el subtítol Archivberichte (reports d'arxiu) i l'altre amb el de Urkunden und Register (documents i registres). F. Soldevila en féu una crítica força extensa i molt lloable en la "Revista de Catalunya" núm 27 (set. 1926). En aquest escrit, parlà de les favorables impressions de Kehr sobre el bon ordre dels arxius eclesiàstics, de la forta tradició històrica autòctona i de la bona acollida que li van dispensar els professionals catalans, però sobretot remarcà la importància del segon volum, que aplegà més de 270 documents pontificis o textos relacionats amb ells:

"LLur importància és extraordinària: gran part de la vida eclesiàstica del nostre país està continguda en aquests documents. Damunt d'ells caldrà que els historiadors la completin o, millor dit, la basteixin. Ells els oferiran una base ampla i ferma, perquè el professor Kehr ha tingut bona cura a destriar els instruments apòcrifs dels autèntics i a fonamentar bé la seva distinció".

Finalment, en el núm 35 de la mateixa "RdC" (maig 1927), F. Soldevila recensionà un tercer estudi de Kehr, Die älttesten Papsturkunden Spaniens, referent als antics documents pontificis en papirus que es conserven en els arxius catalans, dels millors proveïts d'Europa. El mateix Kehr, reportat i traduït per F. Soldevila, es sorprenia, així, del nombre que n'arribà a trobar:

Història d'Alemanya i dels Arxius de Prússia (1915); iaxí com director dels Monumenta Germaniae Historica(1919-1935).

⁹⁹ Ictineu, p. 263.

"Ací, però, en el petit territori al Sud del Pireneu se n'han conservat més que en qualsevol altre país. Itàlia, qui, un temps, sens dubte, va posseir un major nombre d'aquests rars documents que els altres països meridionals, en posseeix ara tres solament, i encara dos d'ells fragmentaris; Alemanya en té dos; a França se n'han conservat encara dotze; però ací, a Catalunya, n'hi ha gairebé tants, i en el segle passat n'hi havia encara tretze".

Un altre estudiós alemany, recentment citat, el cardenal Franz Ehrle, va merèixer també la seva atenció i li dedicà un escrit arran de l'homenatge internacional que se li féu a Roma, el 1925, amb motiu del seu vuitantè aniversari.¹⁰⁰ En aquest article, destacà els estudis fets per Ehrle (especialment els que tracten sobre l'antipapa Pere de Luna) i la seva dedicació al capdavant de la Biblioteca Vaticana, però insistí sobretot en la bona resposta que tant les institucions com els historiadors catalans van donar a la commemoració.

D'altres erudits destacats de diferents nacionalitats es poden trobar en els seus textos, d'entre els quals cal destacar Alfred Morel-Fatio, Gustau Schlumberger, Jean Auguste Brutails i Enzo Levi. Del primer, A. Morel-Fatio, remarcà:

"Envers Catalunya, després de certes reserves inicials (...) va sentir una deferència afectuosa, expressada de la millor manera que podia fer-ho: dedicant-hi una part dins els seus estudis i un lloc dins les seves obres".¹⁰¹

Si fa no fa, també és per l'interès que dedicà a un episodi destacat de la història catalana que valorà l'obra de G. Schlumberger, Expédition des 'Almugavares' ou routiers catalans en Orient, malgrat reconèixer que no era un treball d'una "solidesa científica inexpugnable".¹⁰² El fet de basar l'estudi, fonamentalment, en les cròniques medievals dels bizantins Nicèfor i Paquimeres, i en la de Ramon Muntaner, el convertí, com apunta Soldevila, en "una obra plena de vida" més que no "plena d'exactitud". I és que, com ell mateix advertí, "l'exactitud no era una de les qualitats més sortints del cronista de Peralada".

De J. A. Brutails, historiador i erudit d'origen occità, remarcà com s'interessà pel nostre passat --especialment l'arqueologia, la història i el dret rossellonesos-- arran d'ésser nomenat arxiver del departament dels Pirineus

¹⁰⁰ La publicació d'aquest escrit fou molt accidentada. Un error de compaginació féu que el seu inici aparegués en el núm 8 de la "Revista de Catalunya" (febrer 1925, p. 168) i la seva continuació no ho fes fins al número 11 (maig 1925, p. 487-490). La primera vegada que es donà el seu text íntegre i seguit fou en el recull Noms propis, ps. 28-37.

¹⁰¹ "Revista de Catalunya" núm 5 (nov. 1924), ps. 501-503

¹⁰² "Revista de Catalunya" núm 7, gener 1925, p. 63. Reproduït també a Noms propis, ps. 26-27.

Oriental, en una nota que redactà arran del seu traspàs.¹⁰³ En la cloenda d'aquest escrit, destacà la seva col·laboració continuada en les principals revistes erudites catalanes i la seva condició de membre corresponent de la Secció Històrico Arqueològica de l'IEC.

Una atenció especial va tenir per a Soldevila una conferència que Ezio Levi féu, el 1931, en el "Conferentia Club" barceloní sobre Catalunya i Itàlia a l'alba del Renaixement.¹⁰⁴ Vet ací el perquè:

"Després de sentir el docte professor italià, de veure la influència catalana a ciutats com Florència i Nàpols, de constatar la petjada dels almogàvers en l'evolució de certs aspectes de la vida italiana --àdhuc la moda--, de descobrir com grans poetes italians --Boiardo, Ariosto-- s'inspiren en obres catalanes --Desclot, Muntaner, Tirant lo Blanc--, un nou respecte devia néixer en molts esperits.

Voldríem que hagués nascut també un nou estímul: de reacció antiprovinciana, d'afermament autòcton."

Entre la voluminosa correspondència que F. Soldevila va mantenir durant les tres primeres dècades del segle, encara s'hi troben dos noms més, el nordamericà Frank Linley Critchlow i l'erudit britànic William James Entwistle. El primer, F. L. Critchlow, fou el traductor anglès de la crònica de Desclot, que --com va remarcar el mateix Soldevila-- "primerament va aparèixer en la part corresponent a Pere el Gran (1928) i, davant l'èxit obtingut, tot el que el precedeix (1934)".¹⁰⁵ En una carta del 16-I-1920, l'estudiós nordamericà li agraià la tramesa de El desafiament de Pere el Gran amb Carles d'Anjou, perquè era un fet tractat per Desclot i li deia, en castellà, "con su permiso, voy a servirme de unas notas suyas en la traducción que està terminada, desde hace una quinzena solamente".¹⁰⁶ En d'altres lletres li feia diferents consultes i li demanava sobre la viabilitat d'aconseguir algun ajut català per a l'edició anglesa de la seva obra.¹⁰⁷ Hi ha constància que Soldevila féu algunes

103 "Revista de Catalunya" núm 20 (febrer 1926, p. 201), inclosa a Noms propis (ps. 38-40).

104 "Revista de Catalunya" núm 76 (des. 1931, ps. 543-544), inclòs a Noms propis (p. 78).

105 Així ho va escriure en el "Prefaci a la Crònica de Bernat Desclot" (Les quatre grans cròniques, Ed. Selecta, Barcelona, 2ª ed. 1983, p. 85). En aquest mateix text, Soldevila explica que l'edició de Critchlow es basà en la de J. A. C. Buchon (París, 1840), que a son torn es fonamentava en un manuscrit de la Biblioteca Nacional de París de mitjan segle XV. La referència bibliogràfica de l'obra de Critchlow és Chronicle of the reign of king Pedro III of Aragon, A. D. 1276-1285 by Bernat Desclot, Princenton, 1928-1934.

106 LPFSC 6.2.2.3.

107 Especialment en la del 28-V-1924 (DCS 2.2.4.)

gestions que sembla que no foren fructíferes; tanmateix, el contacte entre tots dos es va mantenir, com a mínim, fins al 1932.¹⁰⁸

Pel que fa a W. J. Entwistle, encara que en la seva obra se centrà en treballs sobre llengua i literatura hispàniques, no va pas desatendre els aspectes específicament històrics, com ho demostra el seu article El concepte d'historiografia espanyola.¹⁰⁹ Amb Soldevila va mantenir-hi una relació remarcable, encara que fou bàsicament epistolar. És molt probable que partís del 1927, del moment que l'historiador català féu una recensió molt favorable a la "RdC" del llibre d'Entwistle, The Arturian Legendi in the Literatures of the Spanish Peninsula i que provocà una carta del segon a la secció de lletres al director en la qual deia "Ha estat una sort per a mi trobar a Catalunya un padrí en un home d'estudis tan entès com el biògraf de Jaume I".¹¹⁰ Hi ha també constància que encara mantenien contacte el 1935, de l'època en què l'erudit britànic havia obtingut la titularitat de la seva càtedra a Oxford (1932).¹¹¹ Fou, però, més tard, en un any especialment crític per a F. Soldevila (el 1939, el de l'inici del seu exili) que es revelà la profunditat de llur relació. En una carta del 9-VI-1939, Entwistle li plantejà la possibilitat de poder-lo acollir a Oxford.¹¹² Malgrat que aquest projecte no reeixí, havia estat una extraordinària mostra d'amistat i això va permetre una major confiança mútua; cosa que explica, per exemple, que, en una altra lletra del 11-V-1945, F. Soldevila no s'estés de dir allò que interiorment sentia pel definitiu triomf aliat, però que no podia manifestar públicament:

"Agraidíssim per la vostra carta, que, coincidint gairebé amb la victòria final aliada, ha unit al goig immens de veure la Gran Bretanya íntegrament triomfant, l'esperança que potser no és lluny l'hora que podrem tornar a viure com a homes lliures.(...) Abans d'ahir, tímidament (les gents han perdut el costum de manifestar-se) alguns grups van començar a formar-se davant dels consolsats britànic i americà: la policia va invitar la gent a circular i no va permetre un esplai tan natural i tan innocu"¹¹³

Si fins ara hom ha centrat l'atenció en els historiadors que podríem titllar en justícia de "catalanòfils", caldria també preguntar-se pel grau de coneixement que de la realitat històrica catalana tenien d'altres estudiosos i tractadistes

¹⁰⁸ La darrera carta conservada és del 8-III-1932 (LPFSC 7.1.3.80).

¹⁰⁹ Vegeu Homenatge a A. Rubió i LLuch, "Estudis Universitaris Catalans" (XXI), vol I, Barcelona, p. 141.

¹¹⁰ "RdC" núm 32, febrer 1927, p. 216-217

¹¹¹ Es conserva una carta del 22-IX-1935 (LPFSC 8.1.3.33).

¹¹² LPFSC 9.1.1.6.

¹¹³ LPFSC 9.1.7.1.

europèus que no dubtaven a centrar alguns de llurs escrits en la Península Ibèrica. Cal dir d'entrada que l'actitud general no diferí gaire de les limitacions que el mateix F. Soldevila havia detectat en el cas dels historiadors britànics en una sèrie d'articles publicats a la "Revista de Catalunya".¹¹⁴ Fins i tot en el cas dels estudiosos d'aquells territoris amb els quals existí una història comuna, com és el cas italià. Així, l'erudit Mario Praz, en el seu llibre Península pentagonale, dedicat a Espanya, féu escassíssimes referències a Catalunya i no la distingeix pas del que en podríem dir el "casticisme ibèric", per utilitzar un terme que el mateix F. Soldevila usa en la crítica que féu al llibre per a "Mirador".¹¹⁵ Un altre estudiós italià, el genovès Roberto Sabatino Lopez, bon coneixedor de la història catalana, en una carta adreçada al nostre historiador, el 14-IV-1935, assenyalava la raó del desconeixement generalitzat: "Non so si in Catalogna sia facile procurarsi libri e riviste italiane; qui è veramente difficile trovare opere anche fondamentali di Storia catalana".¹¹⁶

Aquest problema era el mateix que ja havia detectat el mateix Soldevila en el cas dels historiadors britànics i que, per tant, es pot dir que era general. Per la seva banda, ell procurava remeiar-lo com podia, fent tramesa de tots els seus llibres als seus col·legues estrangers. Així, la carta esmentada de R. S. Lopez venia motivada per l'anunci de la recensió de la Història de Catalunya a la "Nuova Rivista Storica", que ell li havia fet arribar prèviament. En una carta anterior, del 28-VI-1934, l'historiador genovès acusava recepció de la citada obra mestra del català i afirmava que era un punt de referència imprescindible per a l'estudi de la Península Ibèrica i de la Mediterrània.¹¹⁷ La relació entre els dos historiadors fou especialment intensa durant la primera meitat dels anys trenta, l'etapa immediatament anterior a l'exili del genovès, motivat per la fòbia antisemita del feixisme (l'any 1938 s'exilià i aconseguí refugiar-se als Estats Units, on fou docent, l'any 1946 a la Universitat de Yale). D'aquesta època és la recensió que el català féu del llibre de R. S. Lopez Genova marinara nel duecento. Benedetto Zacaria, amiraglio e mercante (Milà, 1933), on va lloar la seva competència, lucidesa i estil, i també va valorar l'esforç que havia fet per conèixer i relacionar, amb el tema que tractà, aspectes de la història catalana --

114 Vegeu en aquest mateix capítol, "L'estada a la Gran Bretanya: Hores angleses."

115 F. Soldevila, Península pentagonal, "Mirador" núm 77, 17- VII-1930, p. 4.

116 LPFSC 8.1.3.53.

117 LPFSC 8.1.2.2.

com per exemple, dilucidar que no hi havia hagut cap entesa catalano-bizantina anterior a les Vespres Sicilianes.¹¹⁸

Fins i tot en el cas dels que abans hem titllat de catalanòfils, hi ha llacunes i errors molt notables en els seus treballs. El mateix Critchlow, en el pròleg introductori a la seva traducció anglesa a la crònica de Desclot, considerava la primitiva literatura catalana medieval com a privada de poesia i pensava que Ramon LLull havia escrit la seva obra poètica en provençal. Dues errades que el mateix F. Soldevila va remarcar en la crítica que féu del llibre, el 1929, en la "Revue de Catalogne"¹¹⁹, però a les quals va treure ferro per tal d'estimular l'autor a traduir també la primera part de l'obra, anterior al regnat de Pere el Gran, que havia romàs inèdita.

6.3.3.-El cas d'Occitània

La projecció exterior catalana comportava el desenvolupament dels lligams que existien o havien existit amb d'altres territoris europeus amb els quals s'havia tingut una història comuna. D'ací, per exemple, l'estret vincle que ràpidament es travà amb els historiadors itàlics. El cas d'Occitània, però, fou excepcional, perquè el puixant moviment catalanista influí decisivament el moviment de recuperació cultural i nacional occità, fins als punt de marcar les pautes de la seva renovació. Robert Lafont ha afirmat que els mots "occitanisme" i "occitanistes", que van prendre força pels volts dels anys trenta, són un calc dels termes "catalanista" i "catalanisme".¹²⁰ La identificació entre els dos moviments arribà fins a l'extrem de concebre un mateix projecte polític que es definí sobretot durant la dècada dels anys trenta i que rebé el nom de "panoccitanisme".¹²¹

A part de la trajectòria comuna durant el període medieval, ja en el segle XIX van existir uns contactes molt intensos afavorits pel desvetllament romàntic. Una renaixença de la cultura pròpia es féu sentir tant a les terres catalanes com a les occitanes, on es constituí el Felibridge com a acadèmia de la llengua d'Occ (1854) i despuntà la gran figura de Frederic Mistral (premi Nobel de literatura el 1904). Aleshores, les relacions entre uns i altres sovintejaren i es féu sentir un

¹¹⁸ La recensió va aparèixer a la revista dels "Estudis Universitaris Catalans", vol. XIX (1934), ps. 339-340.

¹¹⁹ F. Soldevila, Une traduction anglaise de la chronique de Desclot, "Revue de Catalogne" núm 3, 25 maig- 1 juny del 1929, ps. 205-207.

¹²⁰ Robert Lafont, Temps tres, Llibres del Trabucaire, Perpinyà, 1991. Edició bilingüe occità-català.

¹²¹ La definició del moviment, així com una síntesi històrica de la seva gènesi es poden trobar en l'article de Pere Grau, El panoccitanisme dels anys trenta. Un intent de projecte en comú entre catalans i occitans, dins "El Contemporani", núm 14, gener- abril 1998, ps. 29-35.

fort impacte de l'obra mistralenca en les lletres catalanes. El desvetllament occità però, --com ha explicat l'estudiós Pere Grau-- no arribà, a l'entrada del segle XX, a unificar i a modernitzar la llengua pròpia, i tampoc no va possibilitar la constitució d'un moviment polític de masses de caire sobiranista com succeí en el cas català.¹²² En el terreny polític, el moviment felibrenc adoptà un caire tímidament regionalista i s'implicà progressivament amb els sectors més reaccionaris del conservadurisme francès. Així, segons l'esmentat Grau, es pot dir que "bona part del seu patrimoni ideològic fou recuperat pel felibre provençal Carles Maurràs i el seu partit monàrquic i nacionalista 'Action française'".¹²³ Malgrat les limitacions apuntades, la influència de Maurràs (sobretot pel que tenia de reivindicació occitanista) també fou molt important en el si del moviment catalanista del tombant de segle. Recentment, Joaquim Coll Amargós i Albert Manent han analitzat l'impacte del maurrasianisme i han coincidit en valorar la seva incidència.¹²⁴ S'ha de dir que F. Soldevila no fou pas aliè a aquesta influència, ja que, com s'ha dit, arribà a conèixer personalment Maurràs, en una de les seves estades a París durant els anys vint.¹²⁵

A la dècada dels vint, el Felibritge i la doctrina política regionalista i ultraconservadora maurrasianista, però, començaren a ésser vistes pels nuclis més actius del mateix moviment occitanista com a una rèmora. En aquesta presa de consciència dels esmentats sectors van tenir-hi un gran paper els dirigents catalanistes (sobretot d'Acció Catalana i d'Estat Català) refugiats en terra occitana a causa de la implantació de la dictadura del general Primo de Rivera a l'estat espanyol, entre els quals hi havia Lluís Nicolau d'Olwer, Antoni Rovira i Virgili, el mateix Francesc Macià i el músic Josep Fontbernat.¹²⁶ Així, hi ha constància de la intervenció catalana en la fundació del principal òrgan del nou pensament occitanista, la revista "Oc", que promogueren Ismael Girard i

122 P. Grau, Op. cit.

123 Ibídem

124 Joaquim Coll i Amargós, El catalanisme conservador davant de l'afer Dreyfys 1894-1906 (Ed. Curial, Barcelona, 1994, p. 86 i ss.) i Albert Manent, Notes sobre la recepció de Charles Maurràs a Catalunya (dins Del noucentisme a l'exili. Sobre la cultura catalana del nou-cents, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, ps. 205-226).

125 Vegeu l'apartat "El periodisme, un front de combat" (Cap. V).

126 Aquest darrer ens ha deixat un testimoni excepcional d'aquestes relacions entre refugiats catalans i occitanistes en el seu llibre La batalla de Prats de Molló, Edicions Proa, Barcelona, 1930.

Camil Soula d'ençà del gener de 1924.¹²⁷ Segons l'esmentat Fontbernat, la participació d'A. Rovira i Virgili fou decisiva en la fundació de la revista, com el mateix protagonista ja havia explicat en un article periodístic anterior.¹²⁸ Des del començament, aquesta publicació, com ha remarcat P. Grau, entenia per Occitània tant les terres de la llengua d'Oc com les de llengua catalana i considerava, per tant, el català com un idioma d'Oc. Era l'embrió de la nova concepció panoccitanista que volia fer convergir el moviment catalanista i l'occitanista en un mateix projecte polític i que va prendre volada durant els anys trenta. D'ací que sempre recollís articles dels principals intel·lectuals catalans (redactats amb la seva llengua pròpia) i que es fes ressò de les principals reivindicacions catalanistes: la denúncia de la dictadura primoriverista, les realitzacions de les principals institucions de cultura (bàsicament l'IEC i la Fundació Bernat Metge), suport als insurrectes de Prats de Molló, etc. I també que tingués una notable incidència en el moviment de reivindicació nacional de la Catalunya Nord, especialment en la persona d'Alfons Mias, fundador, el 1936, del moviment "Nostra Terra".¹²⁹

Donat aquest posicionament, no ha de sobtar que s'hi trobin col·laboracions de F. Soldevila, com ara l'apareguda el 15-XII-1929, on féu una extensa ressenya del llibre de Fernand Bénéoit, Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone. En l'article, l'autor explicita el seu interès per "aquell temps en què prínceps del casal de Barcelona se cenyiren la corona de Provença" i evoca uns famosos versos de Mistral referits al període: "Cent an li Catalan, cent an li Provençau / se partageron l'aiga e lo pan e la sau". La prova més concloent d'aquest interès fou la seva pròpia obra, on és molt abundant la referència als vincles occitanocatalans medievals i moderns. I també la seva activitat cívica, que el va dur a inscriure's en moltes iniciatives d'acostament de les dues nacions, fins al punt que no és gaire agosarat afirmar la seva afinitat amb els pressupòstis panoccitanistes de convergència dels dos moviments en un mateix projecte polític. Vindrien a confirmar aquest extrem els vincles personals que establí amb el més destacats dirigents occitanistes i la seva adscripció, l'any 1930, a "Palestra",

¹²⁷ Per tenir una idea precisa del contingut de la revista cal recórrer al treball de Georges Ricard, Tables analytiques et signalétiques de la revue "Oc" 1924-1977, CIDO, Beziers, 1985.

¹²⁸ A. Rovira i Virgili, Els amics de Tolosa, dins de "La Publicitat" 8-I-1927.

¹²⁹ Pere Grau, Le catalanisme en France, entre régionalisme français et nationalisme catalan dins Actes du LXIII Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, SASLPO, Perpinyà, 1995.

l'entitat promoguda per J. M. Batista Roca que adoptà el panoccitanisme com un dels punts cabdals de la seva doctrina. D'entre tots els intel·lectuals occitans del període amb els qui F. Soldevila va establir contacte, destaca la figura de Pèire Roqueta (o Pierre Rouquette, en la seva forma francesitzada), advocat i magistrat d'Avinyó que va escriure la seva obra literària en occità amb el pseudònim de Pèire-Joan Roudin i que es pot considerar com el principal promotor de la cultura catalana a Occitània. Aquest P. Roqueta va mantenir estrets contactes amb l'Expansió Catalana de Joan Estelric i d'ací degué provenir, segurament, la seva relació amb l'historiador català. Una vinculació que s'afermà durant l'etapa de la publicació de la "Revue de Catalogne" (que Roqueta dirigí i en la qual Soldevila, com s'ha vist, col·laborà) i que va prendre una intensitat especial en l'etapa de l'exili. Aleshores, gràcies a la seva actuació, el nostre historiador i la seva família van poder sortir de Banyuls i anar al departament de Valclusa, trasllat que aminorà la duresa de llur situació, esdevinguda especialment precària arran de l'ocupació nazi. En el seus Dietaris de l'exili..., Soldevila escriví: "El seu nom serà un dels que amb més gratitud haurà d'ésser escrit temps a venir" (p. 181). I no tan sols pel que l'afectava a ell personalment, sinó també per la fidelitat que en tot moment va mantenir Roqueta envers la causa catalana. En un altre indret dels esmentats dietaris, anotà: "en Roqueta, molt catòlic, cada vespre, en fer les oracions en família, prega perquè Déu salvi Catalunya" (p. 221).

Hi ha també constància que mantingué un cert contacte amb una altra de les grans figures cabdals del moviment occitanista, Loïs Alibert, gràcies al fet que s'ha conservat una carta que J. V. Foix li va trametre des de Sarrià el 26-VIII-1933, on es deia que n'hi adjuntava una altra de L. Alibert, avui extraviada.¹³⁰ L'aportació d'aquest intel·lectual fou cabdal en la consecució d'una cultura occitana contemporània, ja que s'encarregà de realitzar la normativització de l'occità modern. Sembla ésser que fou un català, el sitgetà Josep Carbonell i Gener, qui el va convèncer d'abordar aquest ambiciós projecte, segons explica l'estudiós Manuel Alquezar en l'obra La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener.¹³¹ I és que Carbonell fou un dels principals teòrics del panoccitanisme. Promotor de diferents revistes avantguardistes, entre les quals "L'Amic de les Arts", dedicà tot un número d'aquesta publicació a Occitània (1927) que desvetllà moltes consciències tant entre els catalans com entre els mateixos occitans. Així mateix, el 1930, junt amb l'esmentat L. Alibert, fundaren

¹³⁰ LPFSC 8.1.1.64.

¹³¹ Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1992. Aquest llibre que és el punt de referència ineludible per a l'estudi de les relacions occitanocatalanes modernes

la Societat d'Estudis Occitans, prenent com a model l'Institut d'Estudis Catalans.¹³² Gràcies a la correspondència entre Carbonell i Alibert, es pot saber que F. Soldevila participà, com a jurat de la modalitat d'Història (Premi Dom Vaisseta), en el concurs literari de la Societat d'Estudis Occitans convocat el 1934; i que premià l'obra històrica d'Antoni Conio, L'empresti de consolidacion per lo seti d'Auriol e de Racavaira, que malgrat diferents gestions no va poder arribar a ésser publicada.¹³³

Resulta gairebé paradoxal la feblesa que el moviment panoccitanista tingué en la mateixa Occitània si es compara amb l'entusiasme que despertà al Principat. Ací tingué una força tal entre els nuclis intel·lectuals catalanistes que, ja instaurada la Generalitat republicana, el 1934, s'arribà a editar un manifest Desviacions en el concepte de llengua i pàtria¹³⁴ signat per setze personalitats de les lletres catalanes (encapçalades per Pompeu Fabra) per tal d'évitar que s'estenguessin més els pressupòsits panoccitanistes que difonien personalitats com l'esmentat Carbonell, J.M. Batista i Roca o J.V. Foix. Cal remarcar que F. Soldevila no signà el manifest, segurament a causa de les seves simpaties envers la idea panoccitana. L'enfonsament d'aquest projecte comú catalanoccità va venir motivat, però, més que per cap desautorització pública, "per la dinàmica política del moment", com ha remarcat Pere Grau.¹³⁵ Efectivament, el mateix 1934 esclataren els fets d'octubre (que comportaren la suspensió del govern legítim de la Generalitat) i, dos anys després (quan fou restablert), esclatà la guerra civil.

¹³² Sobre Carbonell, a part del llibre ja citat de M. Alquezar, comença a haver-hi una bibliografia considerable:

Homenatge a l'il·lustríssim Josep Carbonell i Gener (Grup d'Estudis Sitgetans, Sitges, 1980); Oriol Pi de Cabanyes, Josep Carbonell, de l'avantguarda a la política d'expansió (dins "Serra d'Or", maig 1937, p. 19-22); Vinyet Panyella, Notes per a la biografia de Josep Carbonell i Gener (Miscel·lània Penedesenca, Institut d'Estudis Penedesencs, 1979, p. 195-220). La mateixa Vinyet Panyella ha estat l'autora d'una recent monografia sobre el personatge: Josep Carbonell i Gener. Entre les avantguardes i l'humanisme, Ed. 62, Barcelona, 2000.

¹³³ Cartes núm 180, 192 i 207, del llibre de M. Alquezar, La correspondència...

¹³⁴ "La Veu de Catalunya" 6-V-1934. Reproduït més recentment a "Llengua nacional" núm 23, juny 1998, ps. 6-8.

¹³⁵ Pere Grau, El panoccitanisme...

CAPÍTOL VII.-LA GENERALITAT REPUBLICANA, UNA NOVA FASE DEL PROCÉS INSTITUCIONALITZADOR.

7.1.-La política cultural del nou govern autònom

La dictadura de Primo de Rivera, com s'ha vist, suposà una aturada de la institucionalització iniciada amb la Mancomunitat de Catalunya, però no pas la interrupció del procés de normalització lingüística i cultural. La instauració del règim republicà comportà, doncs, en certa mesura, una "represa" d'aquella etapa de conformació de la cultura catalana contemporània. Hi ha hagut moltes veus d'estudiosos coincidents en assenyalar la idea de continuïtat entre l'obra cultural mancomunatària i la de la Generalitat republicana, raó per la qual aquesta valoració ara constitueix gairebé tota una evidència.¹ Potser no s'ha remarcat prou l'existència d'un seguit de diferències marcadament qualitatives entre una i altra, que fan que es pugui considerar l'etapa republicana com una fase completament nova del procés institucionalitzador contemporani per les característiques pròpies i els renovats plantejaments que s'hi poden detectar.

Parlar de canvi qualitatiu i, al mateix temps, d'una línia de continuïtat pot semblar paradoxal i fins i tot contradictori. En realitat, però, la compatibilitat d'un i altra constitueix tota una constant en el llarg procés de configuració de la cultura catalana contemporània. Així, la Renaixença inicià un llarg procés de modernització i de pugna per la normalització cultural (i nacional) que, segons molts autors, es perllongà fins al nostre segle i que alguns consideren plenament vigent en els nostres dies, per tal com no s'ha assolit encara la seva finalitat última. El mateix F. Soldevila i el gruix de la historiografia catalana del seu temps (que es reclamava hereva de la Renaixença) defensaren aquesta idea de continuïtat d'un moviment que s'inicià aleshores. Modernament és encara ben viva. Fins i tot avui, alguns autors no dubten en usar el terme "Renaixença" per designar aquest procés de llarga durada. A títol il·lustratiu es pot citar el ja esmentat llibre de Jordi Galí, La Renaixença catalana. Persones i institucions, que l'entén com una etapa que, iniciada a les primeres dècades del

¹ Amb notables diferències entre uns i altres, com ja es remarcarà, els principals estudiosos del període han coincidit en aquest punt. Vegeu Alexandre Galí, Història...; Enric Ucelay Da Cal, La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1936), (Ed. La Magrana, Barcelona, 1982); Fèlix Cucurull, Catalunya, republicana i autònoma (Ed. La Magrana-Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1984); Josep Termes, De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil (1868-1939) (vol VI de Història de Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1989, 3^a ed.); Mercè Rossell, La Generalitat de Catalunya. La política cultural (Ed. Undarius, Barcelona, 1977); Jordi Galí, La Renaixença catalana. Persones i institucions (Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1997).

segle XIX, té el seu període central del 1876 al 1923, i una perllongació final que arriba fins a la dècada dels anys seixanta del segle XX. També Montserrat Reguant a Etapas reivindicatives de la teoria nacional catalana defensa també una concepció àmplia del terme. Segons ella, el moviment renaixentista de les primeres dècades del XIX és un moviment de reivindicació nacional encobert sota formes literàries que no madura fins que pren una explícita forma de discurs polític (amb la Mancomunitat i l'obra de Prat de la Riba) i que no culmina fins a la proclamació de la República catalana per part de Francesc Macià, l'any 1931.²

En aquest procés de llarga durada hi ha hagut etapes de progrés i d'altres d'estancament o de regressió que vénen determinades per l'aparició d'uns canvis qualitius que l'acceleren o que l'aturen. Aquí s'ha assenyalat l'existència d'unes mutacions fonamentals produïdes en el tombant de segle passat que prepararen i feren possible l'emergència d'un "període constituent" a principis de la nostra centúria, gràcies a la construcció de l'estat regional mancomunitari. Ens hem referit també al període dictatorial primoriverista com un intent, no reeixit, d'aturar el procés normalitzador i ara valorem el període republicà com una nova embranzida de l'esmentat procés perquè possibilita una nova etapa institucionalitzadora, clarament diferenciada de la primera, malgrat els punts en comú.

La principal diferència parteix ja del mateix origen de la institucionalització mancomunal i del de la republicana. Mentre la Mancomunitat fou una cessió de competències del govern de Madrid, la Generalitat republicana va néixer d'un acte de sobirania del poble català sense precedents en els temps moderns. Efectivament, la victòria en les eleccions municipals de 1931 de les forces catalanistes, republicanes i esquerranes aglutinades (en el Principat) al voltant d'ERC, va possibilitar que el seu líder, Francesc Macià, proclamés la República catalana. Aquest fou l'acte fundacional d'una nova institució política autòctona que, posteriorment, per mitjà d'un pacte amb el nou govern republicà de Madrid, es convertí en Generalitat de Catalunya. El mateix Estatut que havia de regular el govern autonòmic fou també primer redactat pels representants catalans (l'anomenat estatut de Núria) i, posteriorment, votat a Madrid (amb nombrosos retalls i enmig d'una gran campanya anticatalanista) per les Corts constituents espanyoles i ratificat en referendun per la població del Principat.³ I, encara, existí un "Estatut Interior de Catalunya", votat pel nou parlament

² Llibres del Segle, Gaüses, 1996.

³ Vegeu, Fèlix Cucurull (ed.), La defensa de l'estatut d'autonomia de Catalunya (Ed. Undarius, Barcelona, 2^a ed. 1977), on després d'un estudi introductori del curador sobre els avatars de la discussió parlamentària, es reproduïen els discursos dels parlamentaris catalans.

català, que va tenir el caràcter d'una constitució catalana (constret, això sí, per la constitució republicana espanyola amb què es dotà el nou règim).

Aquest origen de marcat caràcter sobiranista fa que, des d'una perspectiva competencial, les diferències entre la capacitat política de la Mancomunitat i la de la Generalitat republicana siguin enormes en favor de la segona. Això no vol dir, però, que el govern autonòmic republicà tingués unes competències similars a les d'un estat lliure, ni de lluny. La dinàmica de negociació amb Madrid féu que moltes de les aspiracions catalanes haguessin d'ésser rebaixades i s'arribessin només a solucions de compromís. El camp de la cultura fou un dels àmbits on més es feren sentir aquestes restriccions. No fou possible aconseguir l'oficialitat del català --com s'havia acordat a l'estatut de Núria-- i s'imposà una cooficialitat que no exigia el coneixement de la llengua autòctona per part de la població castellanoparlant, que establia l'espanyol com a idioma de relació entre Catalunya i l'estat, i que reclamava una traducció castellana de totes les disposicions oficials emanades del govern autònom. Amb tot, però, era una fita sense precedents pròxims.

L'ensenyament també en quedà molt afectat, com ha remarcat la principal estudiosa de la política cultural de la Generalitat republicana, Mercè Rossell: "La Generalitat es trobava incapacitada per intervenir --i no diguem ja per legislar-- l'ensenyament a Catalunya, controlat en la major part per l'Estat central. Ultra això i tal com preveia l'Associació de Mestres Nacionals, anaven a coexistir a Catalunya dues escoles públiques (...) Si bé és cert que la Generalitat tenia la facultat de crear els seus propis centres, cal tenir en compte que la migradesa dels recursos econòmics que, pel mateix Estatut, li foren assignats reduí aquesta facultat a una possibilitat més teòrica que real"⁴

Com s'assenyala al final del paràgraf esmentat, a les limitacions jurídiques cal afegir-hi la manca de recursos econòmics que patí, en general, l'acció de govern de la Generalitat, que venia motivada, en part, per les disposicions del propi Estatut. La mateixa Mercè Rossell ha precisat, però, que les veritables dificultats de la hisenda catalana no provingueren només de les prescripcions estatutàries, "sinó, i sobretot, de la lentitud amb què s'efectuà el traspàs de serveis, lentitud que es veié agreujada per la manca de contrapartida econòmica que l'havia d'acompanyar"⁵

A desgrat d'aquestes dures limitacions jurídiques i econòmiques que va patir la política general (i la cultural en particular) del govern de la Generalitat, l'etapa republicana fou un període d'acceleració del procés de normalització lingüística i cultural, durant el qual es va dur a terme grans realitzacions i es bastí un nou

⁴ Mercè Rossell, La Generalitat de Catalunya. La política cultural, p. 16-17.

⁵ Op. cit. p. 25.

tramat institucional basat, en bona part, en el que ja s'havia construït durant la Mancomunitat. Naturalment, una valoració equànime ha de tenir en compte el curt lapse de temps de què va disposar i de les circumstàncies polítiques que va patir. Si bé l'existència de la Generalitat republicana s'estén al llarg del període 1931-1939, cal distingir tres etapes ben diferenciades. Una primera del 1931 al 1934, d'una certa normalitat política, que és quan assentà els seus fonaments jurídics i institucionals. Una segona, de l'octubre del 1934 fins al triomf electoral esquerrà del febrer de 1936, que suposà un fre a l'acció global del govern autònom (i l'empresonament dels seus membres). I una tercera, del juliol 1936 fins a principis del 1939, que va haver de desenvolupar la seva actuació enmig de les adverses condicions bèl·liques i revolucionàries. Aquesta darrera etapa suposà un canvi tan profund que mereix ésser estudiada en capítol a part.

¿Quin fou el nou tramet institucional republicà i quines van ésser les seves principals realitzacions en l'àmbit cultural? Una de les primeres iniciatives de la Conselleria de Cultura (inicialment, d'Instrucció Pública) que, del 1931 al 1934 (i pocs mesos del 1936), presidí el carismàtic Ventura Gassol⁶, fou la constitució del Consell de Cultura. Aquest organisme tenia una funció tècnica i assessora, i de fet era el centre rector de la política cultural de la Generalitat.⁷ Fundat el mateix 1931, el seu primer equip director era format, al marge del conseller, per dues vicepresidències, ocupades per l'aleshores rector de la Universitat de Barcelona, el pensador Jaume Serra Hunter i per Pompeu Fabra, i existia també una secretaria tècnica a càrrec d'Alexandre Galí. Aquest organisme inicialment prengué com a model l'antic Consell de Pedagogia de la Mancomunitat (encarregat de la direcció col·legiada de la política

⁶ La figura del poeta Bonaventura "Ventura" Gassol (un dels protagonistes de l'intent insurreccional de Prats de Molló i col·laborador directe de Macià) ha estat molt poc estudiada en la seva faceta d'intel·lectual en exercici del poder. Tot i l'existència de la notable biografia d'Eufemià Fort i Cogul, Ventura Gassol. Un home al servei de Catalunya (Edhasa, Barcelona, 1979), no s'ha aprofundit posteriorment en la seva dimensió intel·lectual i política. Al marge de la seva obra com a Conseller de Cultura --en la qual s'arribà a definir, malgrat el poc temps d'exercici, un veritable programa d'actuació--, reeixí a crear un estil molt personal d'intervenció pública (amb els seus parlaments abrindats i la seva figura de poeta: els cabells llargs i el llaç de coll), que el convertí en un dels líders més carismàtics de la seva època. En data no gaire reculada, el 6-X-1993, Agustí Pons li dedicà un article a l'"Avui" amb motiu del centenari del seu naixement i reclamà la superació de la imatge estrictament pintoresca que encara existeix del personatge.

⁷ Així es reconeixia en el decret de creació: "La Generalitat de Catalunya crea el Consell de Cultura de la Generalitat per a estructurar i regir la seva obra cultural", Vegeu Generalitat de Catalunya, L'obra de cultura, Barcelona, 1932, p. 89. En aquesta obra a més a més d'aquest decret hi ha l'acta de constitució i el reglament de l'entitat.

d'ensenyament), però va tenir, ja d'entrada, majors atribucions, perquè no es limità a l'àmbit educacional, sinó que tingué competències un xic més àmplies. En el moment de la seva constitució, el 9-VI-1931, l'integraven cinc ponències: ensenyament superior (Josep Xirau, Antoni Trias, Lluís Nicolau d'Olwer, Joaquim Xirau i Jaume Serra Hunter); ensenyament secundari (Josep Estalella, Joaquim Balcells, Joaquim Xirau, Jesús Bellido, Pompeu Fabra); ensenyament tècnic i professional (Rafael Campalans, Carles Pi Sunyer, Manuel Ainaud, Joan Puig i Ferrater, P. Fabra); ensenyament primari (M. Ainaud, Cassià Costal, Miquel Santaló, Anna Rubies, Joan Delclós); i arxius, biblioteques i belles arts (Agustí Duran Sanpere, Josep Xirau, Francesc Martorell, Pau Font de Rubinat, J. Puig i Ferrater, Joaquim Folc i Torres).⁸ Posteriorment, el 3-VII-1931, es féu una ampliació dels seus membres, amb la incorporació de Josep Serrat Bonastre, Jordi Rubió Balaguer i Josep Anguera de Sojo.⁹ Com es pot veure, el nou organisme comptà, des del primer moment, amb bona part de la flor i nata de la intel·lectualitat catalana.

El món de l'ensenyament fou, com indica la mateixa composició del Consell de Cultura, un dels àmbits d'actuació preferent per part del nou govern autònom, sobretot perquè es tractava d'inicidir en un camp en bona part verge -almenys en els seus nivells bàsics--, ja que l'anterior govern mancomunitari pràcticament no hi havia tingut competències. Malgrat aquesta voluntat, els resultats foren molt desiguals. El mateix 1931 es fundà l'Escola Normal i l'Institut-Escola, en una clara aposta per la renovació pedagògica en els nivells primaris i secundaris; però fou en l'ensenyament universitari on s'aconseguien els resultats més brillants, gràcies a l'obtenció de l'autonomia de les universitats, que obrí les portes a la seva catalanització. Pel que fa a l'ensenyament tècnic, que va tenir un desenvolupament tan brillant a l'època mancomunitària, durant la dictadura de Primo de Rivera passà a dependre de Madrid i el govern català no va poder rescatar aquesta competència.

Enllà del món de l'ensenyament, el Consell incidí de manera especial en el camp dels arxius, biblioteques i belles arts, cosa que va permetre continuar i desenvolupar, com va apuntar A. Galí "la trajectòria empresa feia trenta anys per les nostres corporacions populars, amb els mateixos homes que havien estat els realitzadors d'una obra que havia

⁸ Aquesta composició figura a L'obra de cultura (ps. 90-91) i la cita també Alexandre Galí a Història..., al vol XV, on hi explica la gestació i l'evolució posterior de l'ens, i en fa una valoració crítica. Així mateix, reporta aquesta mateixa llista Mercè Rossell, Op. cit., p. 29.

⁹ L'obra de cultura, p. 92.

salvat, junt amb el prestigi científic i cultural de Catalunya, les restes del seu patrimoni històric".¹⁰

Les directrius de la política cultural del nou govern autonòmic també es feren sentir en les institucions d'alta cultura, especialment a l'Institut d'Estudis Catalans, el seu màxim exponent, que es convertí en una peça important de la política científica i cultural de la Generalitat, després d'haver aconseguit el 1930 la seva autonomia en relació a la Diputació barcelonina. Una circumstància que no ha deixat d'ésser criticada per alguns estudiosos com A. Galí, que han considerat que l'Institut havia d'haver explotat més aquesta autonomia i que no hauria d'haver tingut una dependència financera exclusiva de les corporacions públiques.¹¹ Tanmateix, aquesta estreta vinculació amb el tram de govern autonòmic coincidí amb l'etapa de major esplendor de l'entitat (gran incidència pública, inauguració d'una seu flamant a la Casa de la Caritat, presència en congressos internacionals...)¹². Val a dir, però, que en l'esquema inicial dissenyat el 1931-32 per la Conselleria d'Instrucció Pública es pretenia, a proposta del mateix conseller Ventura Gassol, la creació d'una institució paral·lela, una "Acadèmia literària" que hauria tingut unes funcions similars a l'Institut pel que fa a la projecció exterior de la cultura catalana. Fins i tot en la proposta de creació de l'ens s'arriba a dir: "Aquesta Acadèmia podria crear-se com un organisme absolutament nou o a base de reorganitzar institucions existents com és ara l'IEC".¹³ La voluntat intervencionista de la Generalitat per tal de regir la marxa de l'Institut era, doncs, ben clara. Aquesta nova Acadèmia, però, quedà tan sols en un projecte. És possible que el bienni negre (1934-36) impossibilités la seva realització. Precisament en aquesta mateixa etapa, determinats sectors de l'Institut vinculats a la Lliga intentaren conferir una altra orientació a la relació entre les dues institucions. Així, el ja esmentat A. Galí ha remarcat:

"Puig i Cadafalch en el poc temps que va actuar dins el Consell de Cultura pretenia infeudar a l'IEC l'únic que la Generalitat podia governar amb plenitud de sobirania, el règim d'arxiu, biblioteques, museus i patrimoni artístic".¹⁴

¹⁰ A. Galí, Op. cit., p. 45. Concretament sobre la qüestió dels arxius, vegeu també l'article de Ramon Planes, L'Arxiu de la Corona d'Aragó i els altres traspassos d'arxius a la Generalitat de Catalunya durant la II República, dins "Arxius" núm 10, estiu 1996, ps. 1-2.

¹¹ A. Galí, Història..., vol XVII, Institut d'Estudis Catalans, p. 222.

¹² Sobre aquest darrer aspecte, vegeu al cap. 6, "Els Congressos i les assemblees del Comitè Internacional de Ciències Històriques".

¹³ L'obra de cultura, p. 240.

¹⁴ A. Galí, Història..., vol XV, p. 43.

Aquest intent de recuperar funcions que amb anterioritat havia estat responsabilitat de l'Institut i que el nou govern havia assumit evidència clarament una pugna entre l'entitat i la Generalitat a l'hora de determinar quin havia d'ésser el paper que havia de tenir en el nou marc de la política cultural republicana.

Un darrer aspecte cal considerar, el de la catalanització social. Aquesta fou una realitat que el govern autonòmic estimulà, però que protagonitzà la mateixa societat civil catalana durant aquests anys. Entre les entitats cíviques promotores de la normalització lingüística destacaren l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i Palestra (sovint havent d'assumir feines que haurien d'haver correspost a la pròpia Generalitat), al costat de les quals sorgiren multitud d'iniciatives encaminades al mateix fi.¹⁵ Especialment significatiu fou, pel seu impacte social, el revifament de la premsa (i de la ràdio) en català, que estimularen l'ús social de l'idioma.

Amb tots els seus encerts i mancances, la política cultural de la Generalitat republicana (especialment pel nivell de catalanització assolida) va tenir un gran valor referencial entre les generacions formades sota el franquisme que lluitaren pel restabliment estatutari, fins al punt que, en ocasions, arribà a la pura idealització. Això pot ésser un indicatiu del fet que aleshores (malgrat el resultat advers de la guerra) no s'havia apagat la gran expectativa popular desfermada arran de la proclamació de la República catalana i de la constitució de la Generalitat republicana. No podem deixar de tenir en compte que l'impacte provocat per l'obtenció d'un govern autonòmic amb una indubtable capacitat política fou tan gran, que, en el seu moment, es féu sentir arreu dels territoris catalans, més enllà de l'estricta Principat. A la Catalunya del Nord, "el sol nom de República catalana desvetlla i remou un fons de simpatia obscura que ningú no sospitava", s'encarregà d'advertir Charles Maurràs en la premsa parisenca.¹⁶ L'esperança d'obtenir una certa cota d'autonomia esperonà els catalanistes del País Valencià i de les Illes, i possibilità la formació de noves organitzacions polítiques i culturals. Així mateix, es multiplicaren els contactes i les accions comunes entre els diferents territoris catalans. Fins i tot més enllà del propi àmbit, el model català fou un referent per a d'altres moviments d'emancipació nacional, com és el cas de l'occità, el elements més dinàmics del

¹⁵ Pel que fa a la significació d'ambdues entitats i a la relació que hi mantingué F. Soldevila, vegeu en aquest mateix capítol, "Periodisme, ensenyament i actuació cívica".

¹⁶ Un fragment de l'article de Ch. Maurràs on esmentava aquesta frase fou publicat en el número monogràfic de la "Revista de Catalunya" (maig 1931), que aleshores dirigia F. Soldevila, dedicat a la proclamació de la República a Catalunya, València, Mallorca i Menorca (p. 483)

qual van arribar a formular un projecte d'alliberament comú entre Catalunya i Occitània.¹⁷

Aquest entusiasme general per la construcció d'un país contrastava amb les contradiccions socials i polítiques internes, que havien de dur a la guerra civil, i amb l'ambient global d'una Europa i d'un món que es preparava per a una nova guerra de dimensions internacionals perquè no s'havien pogut resoldre les causes profundes que ja havien motivat la primera gran conflagració del segle.

En aquest context històric, la figura de F. Soldevila assolí un relleu molt important. Les repercussions professionals que per a ell va tenir la instauració del nou règim foren decisives. Ja un any abans, el 1930, en l'expectativa del final de la monarquia espanyola, assumí la direcció de la "Revista de Catalunya" i va entrar com a professor a l'Escola de Bibliotecàries. El mateix 1931, s'incorporà a la Universitat de Barcelona i reingressà al cos d'arxius. Políticament, fou un decidit defensor del règim autonòmic, significativament en la seva actuació periodística, que no es limità als òrgans periodístics catalans i va abastar també els mitjans estrangers on ja havia col.laborat durant la dictadura primoriverista ("Journal de Genève" i "Bulletin of Spanish Studies"). Així mateix, cal remarcar el seu compromís cívic amb les entitats impulsores de la catalanització, ja que fou un dels signants del manifest fundacional de l'organització "Palestra" i refermà la seva col.laboració --iniciada ja a la dècada anterior-- amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Va ésser també durant el període republicà que publicà la seva Història de Catalunya (1934-1935), que es convertí en tot un símbol del moviment de represa nacionalitzador.

En definitiva, la seva trajectòria durant aquesta etapa el situa en el grup d'intel.lectuals catalanistes d'esquerra que foren els ideòlegs de la Generalitat republicana, aquells que contribuïren activament a la seva fonamentació i que la defensaren en els moments més difícils.

7.2.-Els historiadors republicans d'esquerra

7.2.1.-Configuració d'un nou equip intel.lectual

De la mateixa manera que la institucionalització cultural mancomunatària suposà la consolidació d'un equip intel.lectual, més o menys compacte, que fou el qui va dur a terme tot el procés (els anomenats "noucentistes"), la nova institucionalització republicana també comportà l'articulació d'un equip intel.lectual propi, amb un seguit de característiques compartides i ben

¹⁷ Recordeu el que ja s'ha dit al cap. VI, "El cas d'Occitània".

diferenciat dels objectius del nou-cents. Com havia passat durant l'experiència mancomunal, fou la participació en les instàncies de poder allò que va permetre la cristallització d'un grup, amb uns objectius específics que responien a la nova realitat, i que li va conferir la seva condició de col·lectiu hegemònic. A hores d'ara, encara no existeix una definició "homologada" i àmpliament acceptada per designar aquest nou equip. Norbert Bilbeny l'ha classificat com el representant del "republicanisme nacional" i Francesc Artal ha vist els seus membres com a hereus de la tradició federal i els ha definit com a "republicans estrictes".¹⁸ Ací s'ha optat per dir-ne, intel·lectualitat republicana d'esquerra i, pel que fa a l'àmbit historiogràfic, historiadors republicans d'esquerra. Amb aquesta definició, s'ha volgut explicitar el qualificatiu d'esquerrà no tant per l'afinitat personal envers aquesta posició per part de cadascun dels seus membres (que varia molt en cada cas), com pel fet que llur actuació va tenir lloc en uns moments històrics marcats per una hegemonia social de les idees d'esquerra. Els partits dominants del republicanisme arreu dels territoris catalans eren d'aquesta tendència i foren ells qui promogueren el procés d'institucionalització del nou règim, sovint amb el suport directe o indirecte d'altres grups d'explícita filiació socialista o anarcosindicalista. En el vessant polític i ideològic, doncs, la iniciativa ja no va estar en mans de la Lliga i dels sectors catalanistes conservadors, sinó en els grups d'esquerra republicans, convençuts a dur una política cultural que tenia com a eixos principals la catalanització de masses, la implantació d'uns ideals democràtics radicals (amb molts rampells socialitzants) i la laïcització.

Per més que es repeteixin noms de personalitats que s'havien format en el si del noucentisme i que havien participat de la institucionalització mancomunal, els objectius i propòsits del nou procés institucionalitzador republicà eren, com s'ha apuntat, nítidament diferents. Tots els qui assumiren càrrecs destacats en el tram republicà participaren, en major o menor mesura, d'aquestes noves directrius. Enric Ucelay Da Cal, per significar aquest canvi, ha parlat de "noucentisme de masses" o de "populisme nacionalista", que no era sinó,

¹⁸ Norbert Bilbeny, La ideologia nacionalista a Catalunya, Ed. Laia, Barcelona, 1988. Francesc Artal, "Nació", dins Ictineu. Diccionari.... Pel que fa al republicanisme federalista del XIX com a precursors del catalanisme republicà del XX, vegeu Àngel Carmona, Dues Catalunyaes (Ed. Ariel, Barcelona, 1967) i Fèlix Cucurull, Orígens i evolució del federalisme català (Aportació catalana, Barcelona, 1970). Cal remarcar també que el republicanisme vuitcentista ja donà figures intel·lectuals de la talla d'un Valentí Almirall i d'un Josep Narcís Roca i Ferreres. Sobre el primer, vegeu Josep M. Figueres, Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític (Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990) i sobre el segon, el llibre de Toni Strubell, fet a partir del material aplegat per ja citat Fèlix Cucurull, Josep Roca i Ferreres i l'origen del nacionalisme (Ed. El set- ciències, Arenys de Mar, 2000).

segons la seva interpretació, un aprofitament d'un seguit de components ideològics o programàtics del noucentisme transformats (amb empelts d'avantguardisme i de racionalisme arquitectònic i territorial) i amb un contingut social innovador, adient per a les classes populars que havien donat suport al règim republicà.¹⁹

En el si d'aquest nucli intel·lectual, els historiadors van continuar tenint una actuació destacada (com havien tingut en el període mancomunitari), cosa que comportà també l'adopció d'un horitzó historiogràfic nou. Trencaren amb tota concepció elitista i advocaren en favor de l'educació de masses (combinaren l'alta investigació i la divulgació generalitzada); parlaren de sobirans, però no com a encarnació d'un ideal monàrquic, sinó en la seva qualitat de caps visibles d'un poble, d'una nació; valoraren els elements democràtics de la història autòctona no com a nostàlgia romàntica, sinó com a projecció en el passat dels seus ideals immeditats; i defensaren aferrissadament la necessitat que els historiadors i els intel·lectuals en general es comprometessin amb el seu poble. L'aquest horitzó historiogràfic renovat anà acompanyat de també noves vies d'interpretació, de nous plantejaments.

Quin eren els noms dels qui formaven el nou equip intel·lectual i d'on provenien? Pel que fa al "nucli central" principatí, alguns dels seus membres destacats provenien dels partits que van dominar la vida política del període (especialment ERC) o s'hi van acabar afiliant, procedents sobretot d'un altre grup força afí (per bé que políticament més "centrista"), l'Acció Catalana, que havia aconseguit acollir gran part de la intel·lectualitat catalana, però que s'enfonsà electoralment. De fet, la mateixa Acció Catalana representava ja una resposta crítica a la política menada per la Lliga, especialment pel que fa a la política cultural i lingüística (d'ací que hagués atret sobretot els nuclis intel·lectuals). El fracàs de l'experiència mancomunada no féu sinó augmentar les crítiques a les limitacions del programa noucentista dominant per part d'uns sectors que abans hem qualificat (seguint la definició de J. Fuster) de "neonoucentistes", que no podien arribar a cristallitzar en un grup cohesionat perquè no participaven d'instàncies de poder ni havien aconseguit crear un tramut cultural prou sòlid com per imposar-se. Foren els elements més crítics d'aquests sectors els qui acabaren per conformar el "nucli dur" de la intel·lectualitat republicana, al qual s'hi afegiren d'altres personalitats significatives que o bé havien rebutjat el principals trets del programa del noucentisme o bé n'havien quedat marginades.

¹⁹ Vegeu el capítol IV "La Catalunya autònoma i populista, 1931-1934. Un noucentisme de masses?", dins La Catalunya populista..., ps. 121-134.

El mateix F. Soldevila es pot incloure en aquest grup bàsic, com també, de manera molt destacada, Antoni Rovira i Virgili, Lluís Nicolau d'Olwer, Josep M. Batista i Roca, Jordi Rubió i Balaguer, Manuel Reventós, Carles Pi Sunyer, Carles Rahola, Rafael Tasis o, fins i tot, Pere Bosc Gimpere. Tots ells i d'altres feien part d'un moviment més ampli que no es limitava només a l'estricta Principat (on, gràcies a l'autonomia podia disposar d'un tramut institucional propi), sinó que s'estenia arreu dels territoris catalans. ¿On cal situar sinó els noms de Gabriel Alomar, Pere Oliver, Joan Hernández Mora o Elvir Sans, els integrants de grups com el Partit Republicà federal de Mallorca i de les entitats culturals com l'Associació per la Cultura de Mallorca (que impulsà un avantprojecte d'estatut d'autonomia), pel que fa a l'àmbit il·lenc?²⁰ ¿O els representants del puixant valencianisme polític de l'època, que s'arribà a organitzar en grups com Esquerra Valenciana o el Partit Valencianista d'Esquerra i que, culturalment, fou capaç d'aprovar les "Normes de Castelló" (1932) --que suposaven el reconeixement de la normativa lingüística fabriana-- i de generar publicacions com "El Camí" (1932-1934) o "La República de les Lletres" (1934-1936) i entitats com la renovada Agrupació Valencianista Escolar (1931-1936), l'Acció d'Art (1933-1936) o l'Institut d'Estudis Valencians (1937)? Cal tenir ben present, també, que al País Valencià, a mitjans dels anys trenta, s'havia configurat tota una generació d'intel·lectuals sorgits de la Universitat republicana, molts d'ells promotors de la revista "Acció Cultural Valenciana" (1930), on ja despuntaven els noms de Manuel Sanchis Guarner, Antoni Igual i Emili Gómez Nadal.²¹ Recentment, Pau Viciano ha definit el panorama d'aquell moment: "En qualsevol cas, i malgrat les aportacions dels historiadors dretans, el fet és que durant al Segona República i, sobretot, en esclatar la guerra civil, la iniciativa havia passat al terreny d'una esquerra republicana i valencianista".²²

La reivindicació autonomista que tots plegats (republicans esquerrans del País Valencià, de les Illes i del Principat) defensaven era un altre dels trets

²⁰ Una succinta panoràmica general sobre el procés cultural contemporani mallorquí és la d'Isabel Graña, La cultura a Mallorca (1840-1936), Edicions Documenta Balear, Palma, 1998. Pel que fa a l'àmbit dels historiadors, vegeu Antoni Quintana, "La historiografia mallorquina 1920-1939", dins Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca, ps. 141-194.

²¹ Sobre aquesta eclosió, vegeu: Marc Baldó, "La recerca d'una cultura moderna", dins el vol. V de la Història del País Valencià, Ed. 62, Barcelona, 1990

²² P. Viciano, La temptació de la memòria, p. 31-32.

El mateix Viciano ha estudiat també els sectors historiogràfics dretans de l'època en l'article Una proposta historiogràfica conservadora (publicat a "El Contemporani" núm 9, maig-agost 1996, ps. 21-25), on repassa l'aportació de la revista "Cultura Valenciana" (1926-1931), promoguda per Joan Beneyto.

comuns destacats del grup, la qual cosa implicava l'existència d'un major grau de consciència unitària, encara que la petició d'autonomia no era referida al conjunt de la nació, sinó només reservada per a cadascun dels territoris inclosos a dins de l'estat espanyol.

7.2.2.-Catalanitat, visió històrica progressista i escrupolositat científica.

Ja s'ha esboçat abans els trets que configuraven l'horitzó historiogràfic del grup, que responia a una concepció progressista de la història. Una mena de precedent d'aquesta noció la trobem ja formulada, uns anys abans de la instauració del règim republicà, en un escrit d'un dels caps de brot de la colla, Antoni Rovira i Virgili, en la "Introducció" al primer volum de la seva Història Nacional de Catalunya (1922).²³ No en va, Rovira ha estat qualificat per l'esmentat N. Bilbeny com "el principal teòric del catalanisme polític del nostre segle --si posem Prat de la Riba més aviat en el XIX".²⁴ En l'esmentada introducció, Rovira procura definir unes categories com "raça", "tradició" i "nació" d'una manera radicalment diferent de com ho feia l'ideari conservador. Així, rebutja la noció de "raça antropològica", per definir una "raça històrica", que correspondria a un fons ètnic que rep, històricament, noves i successives aportacions. I entén el terme comú "tradició" com a una continuïtat intel·lectual, que és un valor variable que en cada moment històric porta una part d'acumulació del passat. Aquesta concepció el du a afirmar:

²³ Per a una consideració extensa sobre aquesta obra, vegeu "Les històries generals anteriors: De Víctor Balaguer a Antoni Rovira i Virgili" (cap. VIII).

²⁴ N. Bilbeny, Op. cit. p. 169.

Malgrat que la bibliografia existent sobre Rovira i Virgili és molt extensa, s'hi troba a faltar un estudi monogràfic extens i rigorós que valori el conjunt de la seva important aportació, com el que actualment prepara Xavier Ferré. També és de doldre el poc cas que se li ha fet en la seva faceta d'historiador, tot i ésser un dels nostres clàssics contemporanis. Entre les semblances biogràfiques es poden esmentar el retrat que redactà Carles Soldevila en la sèrie "Quaderns blaus. La nostra gent" (Llibreria Catalònia, Barcelona, s/d) i el llibre d'Artur Bladé Desumvila, El meu Rovira i Virgili (Ed. Teide, Barcelona, 1981). Dels estudis recents sobre el personatge cal destacar: Isidre Molas, Antoni Rovira i Virgili: nacionalisme català i federalisme (dins A. Balcells, dir., El pensament polític català, p. 283-295.); Jaume Sobrequés, Introducció i propòsit de la present edició (pròleg del vol I de la Història nacional de Catalunya, Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1972); i Josep Lluís Carod Rovira, Introducció (Antologia de textos de Rovira i Virgili editada per la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1979). Arran del cinquentenari de la seva mort (1999) van proliferar els actes d'homenatge i els articles, d'entre els quals destaquen els publicats en els exemplars especials que li dedicà la "RdC" (que ell va fundar) núm 143 i 144, corresponents als mesos de setembre i octubre, respectivament.

"La tradició política catalana no està en el vell règim representatiu, ni en l'estructura de les Corts, ni en totes i sengles parts de l'antic dret de família a casa nostra. Està en l'esperit de llibertat i d'equilibri social i polític."²⁵

La seva vocació progressista i democràtica no pot ésser més explícita.

Pel que fa a la concepció nacional, rebutja explícitament el patriotisme (pel que té d'apologia i de "prisma parcial") i la formulació herderiana de Volkgeist, per bé que parla d'un esperit nacional com a "una força social que, filla de la convivència secular dels pobles, els dóna una personalitat col·lectiva i un caràcter propi, un lligam solidari a través de l'espai i del temps".²⁶ Per a ell, dins la nació "conviuen, lluiten i xoquen els diversos grups socials, amb interessos sovint oposats, interessos que durant el curs de la història es sobreposen de vegades als interessos nacionals, de conjunt".²⁷ I encara precisa: "la unitat de la nació no pressuposa l'homogeneïtat dels seus elements ètnics i socials, ni llur solidaritat en tots els moments, sinó tan sols l'existència d'un lligam històric, polític i espiritual compatible amb diferències i les lluites internes".²⁸ De fet, Rovira rebutja la idea de nació natural (com l'entenia Prat) ja que, d'acord amb la seva concepció radicalment democràtica (i, per tant, basada en el principi de llibertat humana), la vincula a la voluntat popular. Històricament els catalans i les catalanes han conformat i conformen una nació perquè així ho han decidit. D'ací, doncs, que sigui tan important la presa de consciència del conjunt de la població, puix que és la garantia de la continuïtat nacional.²⁹

És en aquest ordre de raonament que manifesta la seva opció per una història científica i que formula aquesta conclusió:

"La història científica és una construcció interina, on sovint es fan canvis. Però els mètodes i els mitjans d'avui l'acosten cada vegada més a la veritat de les coses que foren. La història no està feta. Es fa, es desfà, es refà".³⁰

Aquesta catalanitat profunda (arrelada en una concepció social i política progressista), però explícitament antipatriotera i antixovinista, combinada amb una voluntat de rigor científic i equanimitat són característiques constants entre els membres més destacats del col·lectiu republicà i esquerrà. D'ací que no

25 Pàg. 8. El subratllat és meu.

26 Pàg 17

27 Pàg 9

28 Pàg 11

29 Aquesta concepció és allò que explica el conjunt de la seva múltiple producció intel·lectual (periodística, historiogràfica, política, literària...) i és la causa bàsica que el va dur a escriure la seva Història nacional de Catalunya, visió general per a conscienciar amplis sectors socials. Vegeu l'apartat ja citat "Les històries..." (Cap. VIII).

30 Pàg. 19.

sobri gens trobar títols, entre les obres dels seus membres, on la democràcia i la llibertat siguin considerats com a valors suprems i rectors del passat català. Valgui com a exemple el títol d'una obra de L. Nicolau d'Olwer: Del patriotisme i la democràcia en el procés constitucional de la Catalunya antiga (1933). L'opció en favor de la llibertat política tenia també el seu equivalent en el camp religiós, d'ací que independentment de llur concepció personal en aquest àmbit,³¹ tots ell com a grup, adoptessin una actitud decidida envers el laïcisme (tant pel que fa a la separació entre església i estat com pel que fa als costums i usos socials). Fins i tot es pot detectar en el grup una determinada concepció comuna de la filosofia de la història, que arribà a concretar un destacat pensador que pot adscriure's al col·lectiu: Jaume Serra Hunter.³² En el seu escrit Concepte i valor de la història, hi defensa la possibilitat d'una ciència històrica entesa com a una marxa envers el progrés de la humanitat, rebutja les idees cícliques i opta pel criteri de llibertat com a característica bàsica que diferencia la història natural de la història humana.³³

Una mostra, potser de les més nítides, que l'opció en favor de la catalanitat d'aquest nou equip intel·lectual no anava renyida amb el rigor crític (i que es defugia tot rampell xovinista) la constitueix la posició adoptada pel mateix F. Soldevila en relació a les tesis de l'estudiós peruà Lluís Ulloa sobre l'origen català de Cristòfor Colom que aquest darrer havia donat a conèixer en els llibres Cristòfor Colom fou català (La veritable gènesi del Descobriment³⁴ i Noves proves de la catalanitat de Colom (Les grans falsetats de la tesi genovesa).³⁵ Inicialment, F. Soldevila acollí la idea amb gran entusiasme (període 1927-1930), però ràpidament adoptà una posició cada cop més matisada, com la que exposà a la seva Història de Catalunya (1934-1935), on insistí més en la participació catalana en la descoberta del nou món que no en la pertinença nacional del descobridor.

³¹ Concretament, pel cas de F. Soldevila, vegeu l'apartat "La qüestió religiosa", d'aquest mateix capítol.

³² Serra Hunter, destacat pensador i historiador de la filosofia fou catedràtic de la universitat de Barcelona, de la qual n'arribà a ésser rector un cop proclat el règim republicà. Milità a Esquerra Republicana de Catalunya, fou diputat al parlament de Barcelona (1932) i també president del Consell de Cultura de la Generalitat republicana.

³³ Dins Filosofia i cultura (Llibreria Catalònia, Barcelona, 1930, ps. 105-126). Aquest escrit notablement ampliat i traduït a l'espanyol conformà la veu "Història" de l'enciclopèdia Espasa.

³⁴ Llibreria Catalònia, Barcelona, 1927; traducció: Domènec de Bellmunt. Aquest llibre va aparèixer abans en la seva versió catalana que no en cap altre.

³⁵ Llibreria Oriental-americana, París, 1927; traducció: Alfons Maseras, pròleg: F. Valls-Taberner. No ha de sobtar que aquest títol fos publicat a París, ja que Ulloa residia aleshores a la capital francesa.

A finals dels anys vint foren força nombrosos els articles que F. Soldevila dedicà al tema, entre els quals es poden citar Les conferències del Sr. Lluís Ulloa ("Revista de Catalunya" núm 36, juny 1927, p. 632), La tesi del Sr. Ulloa ("RdC" núm 37, jul. 1927, p. 82. Reproduït també al volum Noms propis Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1994), la sèrie Noves proves de la catalanitat de Colom (als números 48, 49 i 50 de la "Revista de Catalunya", corresponents al juny-agost del 1928), La catalanitat de Colom (Conversa amb el Sr. Ulloa) ("La Publicitat" 8- III-1929), La catalanitat de Colom ("La Publicitat" 26-X-1929) i Le Mystère de Christophe Colomb (aparegut en dues parts a "La revue de Catalogne" del 25-IV- 1929 i el 25-V-1929). En aquest mateix any 1929, però, ja trobem indicis de reserves serioses per part de FS envers la tesi d'Ulloa. La influència de Charles de la Roncière podria haver estat decisiva en aquest aspecte. Aquest estudiós francès, autor de La découverte de l'Afrique au moyen âge, havia afirmat que l'escola cartogràfica catalana era a la base dels grans descobriments europeus, tant de l'Àfrica com d'Amèrica, però no creia que Colom fos català, tal i com el mateix Soldevila consignà a Al llarg de la meua vida, de París estant, el 10-I-1929: M. de la Roncière no creu la tesi d'Ulloa, però creu que Colom era, com a navegant, de formació catalana" (p. 214). I aquesta consideració serà utilitzada per l'historiador català com a "argument fort" en la seva producció posterior.

Un altre fet que el degué influir fou la contundent reacció italiana davant la impugnació de la tesi genovesa feta per Ulloa. Per rebartre-la, l'any 1932 va aparèixer el monumental llibre Città di Genova, Cristophoro Colombo Bergamo, 1932, auspiciat per les autoritats feixistes del moment.³⁶ En la biblioteca personal de F. Soldevila a Chavornay es conserva un exemplar d'aquesta obra luxosa. Per la correspondència conservada, es pot saber que li fou adreçat el 2-II-1933 per Il podestà di Gènova perquè en fes una recensió a la "Publicitat".³⁷ El seu article, La nova Raccolta colombina, va aparèixer el 22-VII-1933 i també s'ha conservat la carta d'agraïment pel seu escrit que li fou tramesa (1-VII-1933). Segurament el llibre no va servir perquè arribés a acceptar la tesi genovesa com a vàlida, però possiblement pogué influir en la necessitat d'una major moderació en el suport a aspectes importants de la tesi d'Ulloa. Així, a la seva Història de Catalunya féu una llarga nota expositiva molt

³⁶ En una nota a peu de pàgina en el capítol referit a Cristòfor Colom de la seva Història d'Espanya, F. Soldevila afirma: "No fou aliè a aquesta reacció el mateix Mussolini, que segons es va comentar entre els assistents al Congrés Internacional d'Història celebrat a Varsòvia el 1933, havia amonestat els historiadors italians perquè sortissin en defensa de la nacionalitat italiana de Colom."

³⁷ LPFSC 7.1.1.192.

respectuosa amb la teoria Ulloa (encara que evità pronunciar-s'hi obertament a favor), però la idea-força del seu escrit fou la participació catalana en la descoberta. Una concepció que mantindrà en la segona edició de l'obra de 1962 i també en la seva Història d'Espanya.

És molt evident que l'atreien molt els dos punts principals de la tesi d'Ulloa (la catalanitat de Colom i la idea d'una predescoberta d'Amèrica), però malgrat això i malgrat, també, l'estreta relació personal que mantingué amb el seu formulador, no la considerà prou fonamentada documentalment com per desplaçar la tesi genovesa. Aital actitud és tota una prova de l'escrupolositat científica de l'historiador i de com no es deixava dur per cap mena de patriotisme fàcil en l'anàlisi de la qüestió. Al mateix temps, la seva posició no comportava, en absolut, la desqualificació o el menyspreu envers la feina d'Ulloa. El valorà, sobretot, com a figura que va saber mostrar les contradiccions i febleses de la tesi genovesa i com a formulador d'unes hipòtesis que ell considerava ben possibles, encara que no prou demostrades. Tothora salvaguardà el rigor del seu procediment i el defensà dels qui el desqualificaven.

En la correspondència personal de F. Soldevila abunden les cartes que va rebre de l'investigador peruà. En total són divuit, a les quals cal sumar-n'hi tres lletres creuades entre Ulloa i Francesc Cambó (en demanda d'ajut econòmic). Així mateix, s'hi conserva una Nota sobre la pàtria de Colom para el señor F. Soldevila, de quatre pàgines mecanografiades, que sintetitza les principals argumentacions d'Ulloa i que ell mateix va escriure per a l'historiador català, quan aquest darrer redactava la seva Història de Catalunya (finals del 1931-principis del 1932).³⁸ La correspondència entre els dos estudiosos se centra bàsicament en la qüestió de la catalanitat de Colom i en les investigacions realitzades per Ulloa al respecte, i comprèn el període 1929-1932, fora del qual només hi ha una carta del 17-X-1935, poc temps abans del seu traspàs, que va

³⁸ Aquesta nota es va trobar dins d'un llibre de la biblioteca personal de F. Soldevila de Chavornay, El pre- descubrimiento hispano-catalán de América en 1477. Xristo-Ferens Colom, Fernando el Católico y la Cataluña española (París, Librairie Orientale et Américaine, Maisonneuve Frères Ed., 1928) que conté també aquesta dedicatòria: "A mi distinguido amigo el historiador catalan D. F. Soldevila". S'ha pogut datar la seva redacció gràcies a una carta del 15-XII-1931, conservada en la seva correspondència, on se'n fa referència: "Con el mayor gusto le haré proximately el conciso resumen que Ud. desea acerca de la falsedad de la tesi genovesa y de la catalanidad de Colom. Como me dice Ud. que no urge, no me he puesto aun al trabajo, pues quiero ponerlo a la "dernier page" y tengo varios puntos que estoy todavia esclareciendo. Cada dia hay más novedades. Mis mismos artículos de La premsa resultan ya bien atrasados". El text de la Nota... ha estat reproduït en el "Butlletí del Centre d'Estudis Colombins" núm 19 (1997), ps. 4-6.

tenir lloc el febrer de l'any següent.³⁹ Gràcies a aquesta correspondència, podem veure les preocupacions que Ulloa tenia a l'hora de donar a conèixer les seves tesis, les disensions envers Ricard Carreres-Valls i Rubió i Borràs (defensors de la catalanitat de Colom als qui Ulloa considerava poc rigorosos i que, segons ell, desprestigiaven les seves tesis davant els erudits internacionals), i envers La Roncière, sobre el que diu --en una carta del 17-I-1929-- "este Sr. en el pasado reconoce que Colom fué catalan, però no quiere confesarlo y busca transacciones y concesiones para mantener sus tesis sobre el mapa que le atribuye".⁴⁰ De fet, són una mostra de la profunda relació que va existir entre els dos historiadors i ens donen valuoses pistes sobre un debat que encara no ha conclòs de manera definitiva.

7.2.3.-Nous plantejaments, nous àmbits d'investigació.

A part de compartir un mateix ideari comú, caracteritzat pels trets suara apuntats --visió progressista, catalanitat, escrupolositat científica, laïcitat--, el grup d'historiadors republicans d'esquerra es plantejà també abastar uns àmbits que fins aleshores no eren tinguts prou en compte. Un dels seus representats destacats, L. Nicolau d'Olwer, ho explicità de manera clara, precisament en una crítica al llibre de F. Soldevila, Recerques i comentaris:

"La nova generació d'historiadors ha hagut de rectificar o millor dit, de completar les direccions dels seus mestres. Ells (sense seguir el camí obert per Capmany) s'havien ocupat, d'una manera gairebé exclusiva, de la història política. Això els duia a negligir la part més interessant de la nostra edat mitjana i a oblidar gairebé completament la moderna. Tanmateix, són aquests dos

³⁹ El total de cartes és el següent:

-De Luis Ulloa a F. Soldevila: (2-I-1929), (12-I-1929), (París, 17-I-1929), (5-X-1929), (6-X-1929), (14-X-1929), (Girona, 25-?-1930), (Sevilla, 9-V-1930), (12-VII-1930), (París, 17-XI-1930), (14-IX-1931), (París, 18-XI-1931), (París, 15-XII-1931), (París, 28-XII-1931), (París, 27-I-1932), (París, 12-III-1932), (París, 14-IX-1932), (Sevilla, 17-X-1935).

-De Francesc Cambó a Luís Ulloa: (París, 12-I-1929), (Barcelona, 4-XI-1929)

-De Luís Ulloa a Francesc Cambó: (París, 15-X-1929).

A tot això, també s'hi poden afegir les que el fill, Bolívar Ulloa, adreçà a l'historiador català, quan ja era mort l'erudit peruà: (París, 12-III-1932), (París, 8-IV-1932), (París, 10-IV-1932), (Barranco, Lima, 6-VII-1936). Aquestes lletres refermen la relació amical existent entre els dos investigadors. En la del 6-VII-1936, diu: "siempre tengo presente en la memoria todas las pruebas de afecto y consideración que Ud. dio en muchas oportunidades a mi papá y no puedo olvidar en modo alguno a tan buen amigo como Ud."

⁴⁰ Una anàlisi detallada del material existent i de la relació que uní els dos investigadors la vaig desenvolupar a la conferència Ferran Soldevila i Lluís Ulloa: La qüestió de la catalanitat de Colom (donada el 19-II-1997 a Barcelona, al Centre d'Estudis Colombins), i en l'article Els documents de Lluís Ulloa en el fons personal de Ferran Soldevila de Chavornay (Suïssa), publicat en el "Butlletí del Centre d'Estudis Colombins" núm 19 (1997), ps. 9-11.

caires, potser, els més importants: ells troben, dintre de casa, una zona molt més ampla d'interès i ells enllacen, millor que la guerra de reconquesta o les picabralles feudals, la nostra historiografia amb la història d'Europa".⁴¹

L'interès per l'estudi d'aquests dos períodes és molt nítid en el cas de F. Soldevila, com també ho és la seva voluntat d'enllaçar la història (i la historiografia) catalana amb Europa i amb el món. Malgrat la seva condició de medievalista, la història moderna constituí un dels períodes més estudiats i ben coneguts per F. Soldevila, que en aquests anys trenta aprofundí de manera especial.

Col·lectivament, els historiadors republicans també manifestaren un primer interès per la història contemporània i es convertiren en els veritables pioners en l'estudi d'aquesta disciplina.⁴² Qui més es destacà fou Manuel Reventós, amb el seu llibre Els moviments socials a la Barcelona del s. XIX (1926). La millor caracterització d'aquest estudiós és la que féu el seu company L. Nicolau d'Olwer a Caliu, significativament titulada Manuel Reventós (Notes per a un assaig biogràfic). En aquest escrit, l'autor ens el presenta com un economista altament preparat que havia iniciat la seva carrera com a funcionari de la Mancomunitat, que havia ampliat estudis a Alemanya i que havia pogut professar a l'Escola d'Alts Estudis Mercantils i a la d'Administració Pública. Amb l'adveniment del règim republicà, fou nomenat director general de comerç i de política aranzelària, i va impartir classes a la Universitat Autònoma de Barcelona i a l'Escola d'Estudis Socials de la Generalitat (on fou professor d'història dels moviments socials). La seva preparació com a economista no la féu en detriment d'una sòlida formació humanística, com s'encarregà de remarcar Nicolau d'Olwer:

"Apassionat lector de la història antiga, format en els mètodes de la investigació medieval --junts, sota la direcció de Carreras i Candi, ens havíem ensinistrat a la paleografia a l'Arxiu Municipal de Barcelona-- en Reventós sentia l'atracció de la història contemporània, en el doble aspecte diplomàtic i social". (p. 107)

Políticament, Reventós milità a Acció Catalana i el seu biògraf ens el descriu així:

⁴¹ L. Nicolau d'Olwer, Els llibres. Recerques i Comentaris, dins "Mirador", 51 (gener, 1930), p. 4.

⁴² Al primer terç del segle XX, la designació d'"història contemporània" com a sinònim de la història dels segles XIX-XX no era generalitzada en absolut. Així no ha de sobtar que, per exemple, en l'anuari de la Universitat de Barcelona del curs 1934-35 (l'únic que fou publicat durant el període republicà) no existís com a especialitat i s'utilitzés el terme "història moderna" en un sentit més ampli que no l'actual, puix que incloïa també la història del segle XIX i la que s'havia escolat fins aleshores del XX.

Ni revolucionari ni conservador, era un liberal tenyit de laborista, que havia de constatar amb malenconiosa objectivitat la mort del liberalisme. (p. 110)

Aquest interès per la història contemporània no era pas quelcom atribuïble només a Reventós, sinó que es pot ben dir que constituïa un tret destacat del tot el grup. Així, no ha de sobtar que un dels pocs autors que tractaren a la premsa el seu llibre sobre els moviments socials fos F. Soldevila, en un article a la "Revista de Catalunya".⁴³ El mateix Reventós, en una carta que li envià el 16-IX- 1926 reconeixia aquesta circumstància:

"El vostre germà C.[arles] us devia dir el meu agraiment per la vostra recensió (...) del meu llibre sobre els moviments socials a B. durant el segle passat. Gairebé ningú no n'ha parlat i pel mateix estimo més la vostra notícia"⁴⁴

El possible motiu d'aquest silenci generalitzat es pot trobar en una observació del propi autor de llibre:

"Com que lo social és tan cru i tan sensible (...), com que ningú no està net de culpa, almenys culpa d'incomprensió i omissió, tothom recela de qui vol veure clar el mecanisme intern de les agitacions de Barcelona i de Catalunya, basades en la seva vida industrial".⁴⁵

El tractament de temes que pel sol fet d'ésser analitzats despertaven tantes suspicàcies feia que Reventós pogués ésser vist com a un element perillosament socialitzant, malgrat el seu profund liberalisme de tints laboristes. Així, gràcies a la correspondència del fons F. Soldevila, s'han conservat les cartes de Rafael Patxot on manifestava les seves reticències a l'hora de premiar un treball de Reventós perquè no s'atenyia prou al lema de la convocatòria i perquè tenia una "orientació socialista".⁴⁶ El premi en qüestió era el corresponent a la XVI^a edició del concurs Rafael Patxot i Ferrer, del 1935, que es convocava per tal de fer una "apologia i necessitat de l'estament mitjà com a element social" i que tenia una dotació de 5.000 ptes. Com a membre del jurat, F. Soldevila va recomanar la seva adjudicació per al treball de Reventós que duia com a títol Dove la lettera e clara non fare oscura glossa i va haver de fer mans i mànigues per convèncer el mecenes Rafael Patxot perquè s'avingués a premiar l'obra.

Com a una mostra més de l'interès d'aquest equip envers la història contemporània es pot dir que tant F. Soldevila com Antoni Rovira i Virgili tenien previst fer arribar al segle XIX llurs respectives síntesis històriques, però la

43 "RdC" núm 26, agost 1926, p. 200-201.

44 DCS 2.4.17.

45 Citat per F. Soldevila en la seva ressenya.

46 De Rafael Patxot a F. Soldevila, 11-IV-1936. LPFSC 8.1.4.43.

guerra ho impedí. En el cas del primer, ho arribà a fer públic en una entrevista que li feren el 1937:"(...) un cop hagi enllestit els treballs que ara tinc entre mans, reprendré l'elaboració de la Història de Catalunya en el segle XIX, continuació de la meva Història de Catalunya".⁴⁷

Encara es poden afegir d'altres noms a la llista dels investigadors republicans que es preocuparen per la contemporaneïtat. És el cas de Pere Coromines o de Carles Rahola. Pel que fa al primer, cal dir que a més a més del seu interès envers la política, la literatura i l'economia es destacà també com a historiador en obres com Interpretació del vuit-cents català (1933) i en diferents conferències com la que féu, el 1927, a l'Ateneu barcelonès sobre els estudis carlins a Catalunya. D'aquesta darrera conferència, F. Soldevila en féu una recensió a la "Revista de Catalunya", on estimulà el ponent perquè es decidís a emprendre un treball sistemàtic del període amb la següent argumentació, que parteix de l'escàs nombre d'historiadors existents aleshores per abordar la gran feïnada de reconstrucció proposada:

"Som poc nombrosos; i per això convindria que aquells que demostrin sentir una viva afecció per la història, i, de més a més, tenir condicions per a conrear-la, com ara Pere Coromines, es decidissin a fer-ho. Pel que es refereix a la història del segle XIX, la tasca és tant més assequible que no és necessària cap preparació en les ciències auxiliars per endinsar-s'hi. La pràctica paleogràfica, les nocions de llatí i de cronologia, que calen com a mínim a l'investigador de la història medieval, no són ací requerides. El segle XIX és assequible a tot home culte que vulgui estudiar-lo, sense altres coneixements preliminars que la pròpia cultura".⁴⁸

Pel que fa a Carles Rahola, fou un dels pioners dels estudis sobre l'etapa d'ocupació napoleònica. En la seva obra Estudis napoleònics (1938), va plantejar la necessitat d'estudiar el període de l'administració napoleònica sense els prejudicis dels historiadors del segle XIX (a qui titlla de "monarquistes" i massa centrats en els fets bèl·lics) ni la mística espanyolista que impregnava llurs treballs; i va reivindicar els estudis que Frederic Camp realitzava sobre el tema. Val a dir que la relació entre Rahola i Soldevila fou molt important, encara que es reduí al tracte epistolar perquè no s'arribaren a tractar mai cara a cara, com explica el segon en l'emocionat retrat escrit que dedicà a l'erudit gironí després que aquest fos afusellat pels franquistes.⁴⁹ En

⁴⁷ "La Publicitat" 30-III-1937, p. 3. Reproduïda a Textos d'història i política, ps. 145-148.

⁴⁸ "Revista de Catalunya" núm 43, gener 1928, p. 75-77. Reproduïda recentment a Textos d'història i política, p. 89-92.

⁴⁹ Inicialment, l'article fou publicat en els primers temps de l'exili, en una primera represa que tingué, a París, la "Revista de Catalunya" (núm 94, des. 1939, p. 81-87). Recentment, ha estat inclòs a Noms propis p. 105-114.

aquest text, abans de fer la crònica emocionada del seu procés i execució (pel "càrrec" d'ésser catalanista i d'haver escrit dos articles de condemna dels bombardeigs feixistes a la reraguarda), F. Soldevila el valorà com a historiador: "Quasi tota la seva obra és obra d'historiador: ho és, fins i tot, la seva obra periodística, adreçada gairebé constantment a la divulgació historiogràfica. I, així i tot, Rahola va restar sempre una mica al marge de la història (...) No va gosar, en general, llançar-se a fons a la tasca d'historiador (...) escometre obres d'una forta envergadura. Acostama a procedir per petits fragments, que després relligava sota un títol general en un volum de reduïdes dimensions, sempre agradable i útil de llegir (...) La sola obra seva que va conèixer una altra gestació fou La Ciutat de Girona, dos volums de l'Enciclopèdia Catalunya, i fou la seva obra més important, aquella en què més va treballar i més va aprofundir. 'L'he escrita --em venia a confessar en una carta-- per complaure-us a vós i a en Casacuberta' (...) En La Ciutat de Girona s'alien, per a produir un llibre complet, totes les belles qualitats de Carles Rahola, historiador i arqueòleg, escriptor i home sensible".⁵⁰

La coneixença mútua parteix de mitjans anys vint (quan tots dos col.laboraven a la "Revista de Catalunya") i s'enfortí després que Rahola redactés la biografia de F. Soldevila per a l'Enciclopèdia Espasa, l'any 1926.⁵¹ La correspondència conservada en els fons personals de l'un i de l'altre evidencia la intensificació de la seva relació a partir d'aleshores.⁵² En una de les cartes del fons Rahola, del 7- XI-1928, F. Soldevila li diu a l'erudit gironí: "Vós sou de les poques persones realment atentes en qüestió de relacions intel.lectuals".⁵³ És una mostra més del reconeixement que l'un tenia per l'altre i del paper d'interlocutor, d'home de referència, que Rahola des de Girona tenia per al

⁵⁰ Noms propis, p. 110.

⁵¹ En unes cartes de F. Soldevila que es conserven en el fons Carles Rahola, el primer dona un seguit de dades biogràfiques perquè es pugui redactar una seva semblança a l'Enciclopèdia Espasa (datades el 2-III-1926 i el 8-IV-1926). Encara hi ha una tercera lletra del 8-X-1928 on li agreix a Rahola la redacció de la nota biogràfica quan aquesta va sortir publicada.

⁵² En el fons Carles Rahola hi ha les cartes següents de F. Soldevila: 6-VI-1925 / 2-III-1926 / 8-IV-1926 / 27-V-1927 / 8-X-1928 / 7-XI-1928 / 26-I-1930 / 5-VI-1930 / 13-VIII-1930 / 25-VII-1930 / 18-VIII-1930 / 2-XI-1930 / 20-II-1931 / 3-III-1931 / 30-VII-1931 / 12-XI-1931 / 26-II-1932 / 29-VII-1932 / 22-XII-1932. Algunes d'aquestes cartes han estat publicades al llibre de Narcís-Jordi Aragó i Josep Clara, Els epistolaris de Carles Rahola (PAM, Barcelona, 1998). En el fons F. Soldevila hi ha aquestes altres de C. Rahola: 16-XI-1928 / 19-VII-1929 / 1-VII-1930 / 20-VII-1930 / 15-VIII-1930 / 25-VIII-1930 / 18-XI-1930 / 23-I-1931 / 24-II-1931 / 29-III-1931 / 8-IV-1931 / 3-V-1931 / 13-V-1931 / 15-X-1931 / 10-XI-1931 / 1-IV-1932.

⁵³ Fons Carles Rahola

nucli intel·lectual barceloní.⁵⁴ L'interès col·lectiu per part del grup de l'estudi històric de la contemporaneïtat és ben evident. Una altra cosa és que també gairebé tots ells renunciessin a abordar, per escrúpol de rigor, el segle XX. Sobretot perquè la majoria participaven de manera destacada en l'actuació política del moment i circumscrivien la seva valoració envers la història immediata a l'àmbit del periodisme. Cal tenir present que parlem de finals dels anys vint i de principis dels anys trenta, quan no feia gaire que s'acabava d'encetar el segle. És com si avui ens plantegegéssim tenir un coneixement serè, objectiu i amb un mínim de dades fiables sobre fets de trenta o de vint anys enrera, posem per cas de les interioritats del procés de derogació del franquisme o de l'intent de cop d'estat del general Tejero. Manuel Reventós justificava així que el seu estudi sobre els moviments socials no anés més enllà de la primera dècada del segle:

"Successos més recents i sobretot els posteriors al 1909, l'aparició del sindicalisme, fóra perillós tocar-los perquè és impossible donar-ne un judici, no ja definitiu, sinó merament desapassionat".⁵⁵

Tot i això, hi ha algunes obres que s'escaparen d'aquesta actitud reticent. El cas potser més clar és la Història de la proclamació de la República a Catalunya, del propi F. Soldevila, que va aparèixer en el número 69 (maig 1931) de la "Revista de Catalunya", dedicat de manera monogràfica al tema. No cal insistir gaire en el fet que aquest extens escrit constitueix una mostra contundent de l'interès del seu autor per la història més immediata, però sí convé remarcar la plena consciència històrica que ell tenia del moment que li havia tocat viure. El títol en dóna un clar indicatiu, ja que l'encapçala la paraula "història" i no "crònica" o un altre sinònim. En la introducció al monogràfic, Soldevila arribà a explicitar aquesta consciència d'historiador i hi defensà la necessitat de fer-la compatible amb la vivor dels recursos periodístics:

"Historiadors per professió i per vocació, hem procurat portar a aquestes pàgines d'història contemporània, la mateixa rigor crítica i la mateixa imparcialitat que procurem dur a l'estudi de la història més remota, i ens hem esforçat a presentar els esdeveniments separats a penes de nosaltres --potser diríem millor, units a nosaltres-- pel transcurs d'alguns dies, amb la mateixa serietat que hauríem presentat esdeveniments arrossegats enllà del passatge dels segles"

No es tractava de fer cap experiment gratuït, sinó que la realització d'un treball d'aquest tipus havia de repercutir en un major perfeccionament del seu mètode:

⁵⁴ Aquesta funció ha estat explicada per Miquel Pairoli a Carles Rahola i el seu temps, "El Punt-Presència" 12/18-VII-1998, p. 42.

⁵⁵ Citat per F. Soldevila en la seva recensió, Textos d'història i política, p. 66.

"La nostra tasca no ha estat sempre fàcil; però, com a historiadors, l'experiència ens ha estat útil. Hem constatat com de vegades els actors no són els que més fidelment serveixen el record de les gestes en què han intervingut, hem assistit a la naixença de la llegenda, hem trobat, en llur propi origen, aquelles contradiccions que fan després, si no són esbrinades a temps, la desesperació dels historiadors"

D'acord amb el seu propòsit, no va dubtar a l'hora de reproduir els documents més importants generats pel nou poder establert, així com els redactats pels partits i entitats més rellevants que es pronunciaren sobre el fet. Ni tampoc a incorporar-hi un interview que li va fer a Macià per al "Journal de Genève". Aquests dos recursos combinats, el documental --més propi de l'historiador-- i l'entrevista periodística exemplifiquen el mètode mixt que seguí Soldevila per realitzar una obra que es proposava explícitament:

"ordenar els materials històrics en una primera síntesi, que permeti tenir una noció conjunta dels esdeveniments, que salvi impressions directes, personals, d'aquells que hi han intervingut com a actors o com a espectadors, i que sigui tothora un possible recurs de consulta per als estudiosos o per als encuriosits".

Tota una lliçó de la relació desitjable entre periodisme i història, malauradament ben poc escoltada abans i ara en tots dos àmbits. Una prova irrefutable del bon resultat assolit és el fet que l'any 1977 els textos que componien aquell número foren reeditats en un llibre que duia per títol el de l'extens article que hi havia redactat F. Soldevila, Història de la proclamació de la República a Catalunya.⁵⁶ Aquesta edició moderna anà a càrrec de Pere Gabriel, que s'encarregà de fer-hi una introducció i d'afegir-hi un recull documental més complet que no el que s'havia donat en l'edició original. D'aquesta manera, es configurà un model de publicació que s'acostava a l'edició crítica, ja que permetia ampliar o modificar determinats aspectes d'un text original, que havien pogut quedar desfasats, sense necessitat de devirtuar-lo. Aquesta edició moderna constitueix una molt lloable provatura d'actualització de textos clàssics d'història que malauradament no ha tingut gaire continuïtat.⁵⁷

L'obertura de nous àmbits d'estudi no va quedar restringida a l'anàlisi d'èpoques històriques poc treballades, sinó que afectà també el conreu de noves disciplines que aleshores encara no havien arribat a entrar en relació continuada amb la recerca històrica o que tot just començaven a configurar-se. Així, encara que abundessin els economistes doblats d'historiadors, com

⁵⁶ F. Soldevila, Història de la proclamació de la República a Catalunya, Barcelona, Ed. Curial, 1977. Pròleg de Miquel Coll i Alentorn. Introducció i recull documental de Pere Gabriel.

⁵⁷ Una anàlisi més detallada d'aquest treball es fa al Cap. III, "L'adveniment de la República", dins F. Soldevila i els fonaments..., ps. 86-92.

Reventós o Coromines, a penes començaven a aparèixer treballs que tractessin la dimensió històrica de l'economia i viceversa. Al marge de les anàlisis dels investigadors influïts pel marxisme --que tot just aleshores, als anys trenta, va prendre volada--, ben poques eren les obres que abordaven una anàlisi històrica des d'una clau econòmica. Entre la producció del grup dels republicans esquerrans, un dels títols pioners fou L'aptitud econòmica de Catalunya (2 vol, 1927-1929), de Carles Pi Sunyer. Es tracta d'un assaig de psicologia col·lectiva de base historicista que, per tal de defugir de plantejaments de caire essencialista, defensa que la nació perdura solament en el treball dels seus fills. Segons el seu autor, la menestralia ha estat, històricament, el grup social que, amb el seu treball, ha configurat la nació i el caràcter català, raó per la qual és ella l'única capaç de superar la condició disarmònica que l'autor detecta en el caràcter nacional i de dur a terme un procés de modernització de la societat catalana. Posteriorment a la redacció de l'obra, precisament durant els anys trenta, C. Pi Sunyer atribuirà a Esquerra Republicana de Catalunya --partit del qual n'era dirigent⁵⁸-- la feina d'organitzar aquest grup social. La seva formulació, a criteri de Ricard Vinyes, aconseguí vincular tradició, base social i projecte polític en un corpus teòric únic, cosa que li conferí veritable singularitat i modernitat, i que la converteix en "el punt més madur al qual ha arribat la utopia liberal democràtica al nostre país".⁵⁹

La formulació psicosociologista de C. Pi Sunyer sobre el "caràcter dissociat" dels catalans --producte d'elements "positius" i "negatius" del caràcter nacional-- sembla ésser que influí decisivament en la dualitat "seny" i "rauxa" que Vicenç Vives establí, molts anys després, en la seva Notícia de Catalunya (1954). Un altre dels punts centrals de l'argumentació de Pi Sunyer fou el caràcter pacífic i comercial dels catalans, element que li discutí F. Soldevila, defensor de l'existència d'un "esperit bel·licós" al llarg de la història que no havia estat prou considerat. Arran de la conflagració bèl·lica del 1936-39, F. Soldevila va pensar que es confirmava la seva teoria i va tenir ocasió de mantenir aquesta conversa, camí d'exili, amb C. Pi Sunyer, transcrita en el dietari Al llarg de la meva vida:

"Ja dins el cotxe, cap amunt, en Pi parlava de l'admirable actuació dels soldats catalans, i recordava els meus articles sobre l'esperit bel·licós, on jo anunciava

⁵⁸ Provenent d'Acció Catalana Republicana, s'afilià a ERC el 1932. Durant el règim republicà ocupà càrrecs de gran importància: fou diputat al Parlament català i a les corts espanyoles, Conseller de finances (1932), Conseller delegat (1933), Ministre de Treball (1933), Alcalde de Barcelona en dues ocasions (1934 i 1936) i Conseller de Cultura(1937).

⁵⁹ Ricard Vinyes, Introducció, dins Carles Pi Sunyer, L'aptitud econòmica de Catalunya, "Biblioteca de clàssics del nacionalisme català", Ed. La Magrana, Barcelona, 1983.

que, quan les circumstàncies confluïssin, els soldats tornarien a ésser el que havien estat sempre.

-Jo en l'Aptitud econòmica no ho veia així...

-I això --he dit jo-- que per a molts d'ells la causa per la qual esw baten és una causa tèrbola, que si fos una causa neta, clara, ja veuríeu!

--Per a molts, la causa per què es baten --ha fet el conseller-- no és sinó el codi de justícia militar." (p. 536)

Al marge de l'economia --que tant hauria d'influir la ciència històrica anys a venir--, ja despuntaven en aquells moments d'altres disciplines, molt connectades amb la recerca econòmica, que també havien de tenir en un futur pròxim una influència molt gran en l'àmbit històric pròpiament dit. És el cas dels estudis demogràfics i estadístics, que després dels treballs pioners de Josep M. Tallada --autor de Demografia de Catalunya (1918), afí a la Lliga-- i de M. Escuder Bartolí, ja comptaven amb una primeríssima figura: Josep Antoni Vandellós i Solà, que ha estat considerat per Antoni Simon com "un dels economistes catalans més destacats de la primera meitat del segle actual."⁶⁰ Vandellós, a qui es pot englobar dins l'equip intel·lectual republicà, fou l'autor de dues obres fonamentals del pensament demogràfic de l'època, Catalunya, poble decadent (1935) i La immigració a Catalunya (1935), i també va ésser el promotor de l'Institut d'Investigacions Econòmiques (1930) i l'organitzador del Servei Central d'Estadística de la Generalitat (1934-1936), puntals bàsics en el procés d'institucionalització d'aquestes matèries.⁶¹ Un procés que, val a dir, a València encara es desvetllà un xic més d'hora gràcies a la creació del Centre d'Estudis Econòmics Valencians (1929), impulsat per Romà Perpinyà Grau.

Hi ha constància d'una vinculació entre Vandellós i F. Soldevila per tal de dur endavant un treball comú. Gràcies a la correspondència conservada en el fons personal del segon, se sap que Vandellós invità Soldevila, el 1934, a participar en l'alehores recent fundada Societat Catalana d'Estudis Eugènics, adscrita a l'Institut d'Investigacions Econòmiques de la Generalitat de Catalunya. En una carta del 10-III-1934 li deia:

"Atesa la transcendència del problema demogràfic de Catalunya i ls seves derivacions damunt les nostres característiques racials, he cregut indispensable alhora que urgent aplegar a tots els estudiosos interessats en l'esdevenidor del nostre poble (...) en una societat catalana d'estudis eugènics (...)

⁶⁰ A. Simon, Aproximació al pensament demogràfic a Catalunya, Ed. Curial, Barcelona, 1995, p. 122.

⁶¹ Sobre la vida i l'obra de Vandellós, vegeu Jordi Pascual i Escútia, Un economista català: Josep Antoni Vandellós i Solà (1899-1950), dins Josep A. Vandellós, Catalunya, poble decadent, Ed. 62, Barcelona, 1985, ps. 147-215. Aquest mateix autor és el responsable d'una tesi doctoral inèdita sobre el personatge presentada a la Universitat de Barcelona.

En aquesta preliminar reunió, va ésser proposat el vostre nom, pel que jo, atentament vos prego vulgueu acompanyar-nos en les nostres tasques, segur que la vostre aportació té d'ésser molt profitosa a l'objectiu que perseguim"⁶²

Encara que hi ha un parell de cartes més referides a l'activitat d'aquesta societat (del 12-XII-1935 i del 27-X-1935), no se sap amb precisió la participació real que hi va tenir F. Soldevila, tot i que sembla que fou ben migrada. Pel que fa a la persona que proposà el seu nom per integrar-se en la societat, és molt possible que fos Josep M. Batista i Roca, que n'era un membre promotor i era amic seu. A començament dels anys trenta, tots dos, Batista i Soldevila, havien coincidit en la fundació de Palestra i fou també en aquella època que s'inicià la seva amistat, com el mateix F. Soldevila ho consigna a Al llarg..., el 26-I-1931: "Tarda, visita Batista. Bon patriota. Ens havíem tractat sempre de vós i ara em tuteja."(p. 232).

Precisament J.M. Batista (un altre nom que es pot incloure en el grup republicà) fou en aquells moments una figura clau en el desenvolupament i consolidació dels estudis antropològics i etnogràfics. Conjuntament amb Tomàs Carreres i Artau havia fundat l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (1913-1922) i l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria (1922-1926). El bagatge adquirit amb aquestes experiències i amb una estada a la universitat d'Oxford a principis dels anys vint, feren que formulés, com ha apuntat Lluís Calvo, una nova visió de l'antropologia com a ciència.⁶³ Segons l'esmentat estudiós, Batista fou el primer en usar, en el nostre àmbit, el terme "antropologia social" com a concepte globalitzador per definir la disciplina.⁶⁴

Pel fet que durant els anys trenta moltes de les disciplines esmentades (antropologia, etnologia, estadística, demografia, economia...) es consolidaren com a tals, van ésser vistes aleshores com elements de modernitat que marcaven decisivament el caràcter de la cultura del moment. D'ací, doncs, que s'hagin convertit en elements indisociables de la cultura desenvolupada durant la Generalitat republicana, de la mateixa manera com ho són també l'arquitectura i l'urbanisme racionalista del GATCPAC (Grup d'Artistes i Tècnics Catalans pel Progrés de l'Arquitectura Contemporània, fundat l'any 1930), els moviments artístics d'avantguarda encapçalats pel grup ADLAN (Amics de l'Art Nou, fundat el 1932 per Joan Prats) o la reordenació territorial empresa amb la divisió comarcal del Principat. Aquesta darrera iniciativa marca, així mateix, el

⁶² LPFSC 8.1.2.75.

⁶³ Lluís Calvo, Josep M. Batista i Roca i l'etnologia a la Catalunya dels anys vint, dins "L'Avenç" 193, juny 1995, ps. 6-9.

⁶⁴ Op. cit, p. 9.

notable grau de desenvolupament que havien assolit aleshores els estudis geogràfics, en bona part gràcies als treballs de Pau Vila, introductor de les modernes tècniques de recerca promogudes per Raoul Blanchard, "ànima mater" de la divisió comarcal i destacat impulsor de la creació, el 1935, de la Societat Catalana de Geografia adscrita a l'IEC.⁶⁵

Un altre "signe dels temps" similar als ja citats havia d'influir la tasca dels historiadors: la nova condició de la dona. Ja a l'època de la Mancomunitat hi van haver diferents intents de millora de la seva situació social, i més específicament laboral, amb iniciatives com la fundació de l'Escola de Bibliotecàries o la d'infermeres. El mateix noucentisme havia arribat a establir un model de dona propi que arrenca de la "ben plantada" definida per Eugeni d'Ors. Com ha apuntat l'estudiosa Laia Martin:

"Més que un gran retrat literari de dona, el Noucentisme ha legat a les dones l'obertura de moltes portes que, tradicionalment, li eren barrades. La principal: la de la seva capacitat racional, la de la seva dignitat humana. L'esforç fou enorme i cal reconèixer-lo".⁶⁶

Restava per fer, però, el més important, la seva equiparació legal i real amb l'home, tant en l'àmbit públic com en el privat, que fou un procés iniciat durant el període republicà. No ha de sobtar, doncs, que aleshores apareguéssin en el debat intel·lectual públic dones d'una alta categoria que tingueren un paper decisiu en la conformació de la cultura catalana contemporània, posem per cas Rosa Leveroni, Mercè Rodoreda, Anna Murià o Lola Anglada.

L'emergència d'aquesta nova sensibilitat envers la situació de la dona estimulà que alguns historiadors es decidissin a tractar la qüestió. Un dels treballs pioners en aquest sentit fou la conferència de F. Soldevila Les dones en la nostra història, que se celebrà a l'Hotel Ritz de Barcelona el 13-III-1936, en el marc del Conferentia Club (entitat fundada el 1929, patrocinada per F. Cambó i presidida per Isabel Llorach). En el seu parlament, Soldevila insistí en el fet que Catalunya era el país d'Europa on s'havia escrit menys biografies sobre dones sobresortints, malgrat que "en la nostra història hi ha pàgines femenines de relleu"⁶⁷ Afirmava també que els responsables d'aquesta situació

⁶⁵ De Pau Vila hi ha una interessant "biografia oral" feta a partir d'una llarga entrevista realitzada per Bru Rovira, Pau Vila. "He viscut!", Ed. La Campana, Barcelona, 1989, on repassa la seva trajectòria vital i professional.

⁶⁶ Laia Martin Marty, Aproximació a la imatge literària de la dona en el noucentisme català, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1984.

⁶⁷ La frase correspon a un extracte del seu parlament que va reproduir "La Publicitat" (14-III-1936). La conferència fou publicada el mateix any i serví de base a una edició ampliada molt posterior que aparegué, amb el mateix títol, el 1966 en la col·lecció "Episodis de la

eren els mateixos historiadors i, per això, degué pensar que amb el seu exemple potser estimularia nous estudis futurs que contribuïssin a omplir el buit existent. És molt possible que tota aquesta reflexió vingués motivada arran de la recepció d'una carta del 26-VI-1935, signada per Maria Sandiumenge en nom de la revista "Claror", una publicació de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, on se li demanava l'estudi "d'un episodi històric en què prengué relleu una figura femenina".⁶⁸ La proximitat de les dades fa que aquesta hipòtesi no sigui gens forassenyada.

L'interès per la situació de la dona que Soldevila va demostrar al llarg de la seva obra ha estat qualificat de "proverbial" per part d'Eva Serra.⁶⁹ I cal dir que fou ben primerenc, ja que la seva mateixa tesi doctoral, com ja s'ha vist, era dedicada a una dona: la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim. De la profunditat de la seva reflexió sobre la condició femenina en trobem diferents exemples en els seus escrits de caràcter més personal, com Hores angleses o els seus dietaris. El seu contacte quotidià amb una societat més desenvolupada com la britànica d'aleshores degué estimular la seva reflexió, especialment centrada en aquells aspectes relacionats amb el rol social d'un i altre sexe. A Hores angleses, amb data del 26-XII-1927, escriví:

"És curiós de veure, aquí, homes joves, fornits, passejant tots sols amb el bebé, empenyent-lo dins el seu cotxet. ¿És ni imaginable una cosa semblant al nostre país?"

I, uns anys després, a Al llarg..., el 4-I-1937, durant el període bèl·lic i revolucionari que tants valors va trasbalsar:

"La major part de les dones, en envair professions abans reservades als homes, no han abandonat totalment les seves activitats considerades com a particularment femenines. Deu ésser ben rar el cas d'una bibliotecària, d'una mecanògrafa, etc., que no sàpiga, més o menys, de cuinar i de cosir. En canvi, els homes, idiotes, no sols ignorem, en general, l'art de cosir-nos un botó o de fer-nos una tassa de camamilla, sinó que considerariem humiliant aprendre'l. Les dones instintivament, estimulen aquest sentiment, i no admetrien sinó forçades per la necessitat que l'home es rebaixés a aquests menesters. Així l'home necessita la dona, no en pot prescindir, fins per a coses tan insignificants com les esmentades" (p. 322)

El subratllat és del mateix F. Soldevila, segurament per tal d'evidenciar que ell no era un dels que consideraven humiliant aprendre a fer feines que aleshores eren socialment atribuïdes a les dones. En d'altres indrets del mateix dietari, ell valorà, per exemple, el fet d'arribar a saber cuinar mínimament i es tornarà a

Història" (núm 77, R. Dalmau, ed., Barcelona). En el fons de l'IEC es conserva l'esborrany (FFSIEC 3.2.8.).

⁶⁸ LPFSC 8.1.3.13.

⁶⁹ Eva Serra, Ferran Soldevila. Vint anys després, dins "El Contemporani", núm 2, gener-abril 1994, p. 17.

doldre's de l'actitud passiva de la immensa majoria d'homes envers aquesta qüestió. Naturalment, la seva posició no es pot equipara a cap forma de feminisme, però sí d'inequívoc qüestionament del repartiment de rols entre homes i dones d'aquella època, i d'indubtable interès envers el que constituïa la condició femenina.

7.2.4.- Les altres tendències i la continuïtat de la pugna amb la historiografia nacionalista espanyola.

En parlar del període hegemònic del moviment del nou-cents, ja s'ha advertit que en aquella època no tot fou noucentisme i s'ha fet una brevíssima panoràmica del corrents que, per no disposar de les instàncies del poder, quedaven en una posició més aviat marginal.⁷⁰ Aquesta mateixa lògica és la que imperà durant l'etapa republicana (almenys en l'etapa de pre-guerra), en el benentès que la posició hegemònica la detemptà el grup dels intel·lectuals republicans d'esquerra que s'acaba de definir. Es pot dir que són els canvis en la correlació de forces existent allò que constitueix la principal novetat d'aquest nou període, més que no l'aparició de tendències noves. A grans trets, es manté, si fa no fa, un panorama similar a l'esboçat anteriorment en analitzar el període de domini noucentista.

Perviuen encara, en nombre gens menyspreable, els historiadors i erudits ancorats en la vella erudició arreu dels territoris catalans. Així mateix, els historiadors noucentistes més vinculats amb la política de la Lliga i els dels sectors més conservadors (posem per cas, els adscrits a la Dreta Regional Valenciana, en el País Valencià) mantenen un important prestigi social, però adopten una actitud molt reticent a l'hora de participar en iniciatives promogudes per les noves autoritats quan no és d'oberta hostilitat. De fet, no fan sinó seguir la posició que sostingueren els principals partits dretans en relació amb la Generalitat i el règim republicà. El cas més emblemàtic és, potser, el de Ferran Valls-Taberner que, després de la instauració del nou règim, entrà (junt amb Joan Estelric, J. Puig i Cadafalc, Ramon d'Abadal i Calderó, i Pere Rahola) al Comitè d'Acció Política de la Lliga, que mudà el seu nom de Lliga Regionalista pel de Lliga de Catalunya.⁷¹ També és ben significativa l'aferrissada oposició al republicanisme esquerrà que, en el camp

⁷⁰ Vegeu "Al marge del moviment" (cap. IV).

⁷¹ Sobre la seva actitud i actuació durant l'etapa republicana vegeu el capítol corresponent del llibre de J. A. Parpal i J. M. Lladó, Ferran Valls..., ps. 175-197.

periodístic, adoptà Josep Pla.⁷² No s'havia produït encara, però, una ruptura profunda i irreversible, que no s'esdevindrà fins a l'esclat de la guerra.

Cal distingir també tot un nucli intel·lectual i polític que, per convicció catalanista (sense sentir-se, però, identificats amb una posició esquerrana) admeteren el canvi de règim i donaren suport actiu a la Generalitat (criticant-ne, lògicament, l'acció de govern) àdhuc en els moments més difícils. En aquest conjunt (no necessàriament "homogeni", tot i seguir el posicionament descrit) s'hi poden incloure personalitats rellevants com Alexandre Galí --que no dubtà a acceptar càrrecs de responsabilitat- o, fins i tot, grups polítics com la Unió Democràtica de Catalunya (UDC), d'inspiració democràtico-cristiana, que fou fundat el 1931 per fer compatible el suport al procés estatutari i la defensa d'una concepció catòlica de la política en el moment que es consumà la separació entre l'estat i l'església.⁷³

Junt amb la situació preponderant que assolí la intel·lectualitat republicana, potser l'altre gran novetat del període és l'auge que també experimenten els idearis propis del moviment obrer: del marxisme i de l'anarcosindicalisme. Especialment del primer, que fins aleshores no havia tigit una incidència social important i que prengué gran volada en la seva formulació leninista. No en va el leninisme reunia en una mateixa opció les dues grans problemàtiques de l'època: la qüestió social i la qüestió nacional. La seva valoració de la importància dels moviments d'alliberament nacional (derivada de les necessitats aparegudes en el procés revolucionari soviètic) el convertiren en un corrent "heterodox" en relació amb la tradició marxista clàssica encarnada per la Segona Internacional, molt ben vist en les societats que, al costat de punyents divisions socials, tenien també plantejada una greu problemàtica nacional, com ara la catalana. El mateix F. Soldevila constatà, en un dels seus articles polítics de l'època, immediatament abans de la instauració del règim republicà, "l'esllavissament cap al comunisme dels elements que representaven la màxima afirmació catalanista".⁷⁴ Això pot contribuir a explicar l'aparició d'un

⁷² Vegeu Lluís Bonada, El Pla més furibund, sarcàstic i desenganyat, dins Josep Pla -Joan Fuster (fascicle núm 19), "El Temps", València, 1998.

⁷³ Sobre la UDC, l'obra cabdal segueix essent el llibre d'Hilari Ragner, La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps, 1931-1939, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1976. Darrerament ha aparegut un estudi sobre el que fou el seu principal fundador, obra de Ferran Camps i Joaquim Monclús, Joan Batista Roca i Caball (1898-1976). Impulsor de la pau civil, Ed. Proa, Barcelona, 1998.

⁷⁴ La transcendència del moment polític, dins "Revista de Catalunya", març 1931, p. 193-199.

seguit de dirigents polítics adscrits a aquesta tendència (encara que d'organitzacions diferents i, fins i tot, oposades) que feren una reflexió teòrica notable que tingué també la seva repercussió historiogràfica: Jordi Arquer, Joaquim Maurín, Andreu Nin, Joan Comorera i Emili Gómez Nadal.

El primer, Jordi Arquer, publicà, a principis dels anys trenta, una antologia de clàssics del pensament marxista sobre la reflexió nacional El comunisme i la qüestió nacional i colonial (1930) i assajà de fer-ne una adaptació original a Los comunistas ante el problema de las nacionalidades ibéricas (1932). Però la formulació més famosa i que tanta importància ha tingut a l'hora d'historiar el període comprès entre l'esfondrament de la monarquia espanyola i la guerra civil, és la teoria de "les tres fases de la revolució", de Joaquim Maurín i Julià, basada en la seva anàlisi del desenvolupament capitalista a l'estat espanyol que exposà en el llibre De la monarquia absoluta a la revolución socialista (1932) i en l'article Las tres etapas de la cuestión nacional.⁷⁵ Segons la seva concepció, existeix una primera etapa de revolució burgesa menada pels industrials catalans que volia imposar la seva hegemonia en un estat on dominava la gran propietat agrària i on imperava un capitalisme retardatari i subordinat en l'àmbit de les relacions internacionals. La incapacitat d'aquesta burgesia per imposar-se, condicionada per la necessitat que ella tenia de l'aparell de l'estat per a l'hora de frenar el creixent moviment obrer, portà al col.lapse del règim monàrquic. D'aquesta manera s'inicià el 1931, amb la proclamació republicana, una nova fase caracteritzada per la formació d'un nou bloc social hegemònic, integrat per la classe obrera, la pagesia i la petita burgesia sostenidora del moviment d'emancipació català. La importància que en el nou bloc hi tenia la classe obrera, segons Maurín, havia de servir per no assajar la revolució democràtico-burgesa que, històricament, els industrials no havien aconseguit imposar, sinó passar directament a una revolució socialista. Entre les realitzacions d'aquest procés revolucionari, Maurín destacava l'alliberament de les nacionalitats pel fet que considerava que l'estat espanyol no s'havia estructurat veritablement com a estat-nació a causa del seu migrat desenvolupament industrial. En la seva estratègia, arribà no tan sols a defensar la noció leninista d'autodeterminació dels pobles, sinó a prendre una opció separatista com a pas previ per a la constitució d'una unió federal espanyola, ja que pensava que no era possible canviar l'antic aparell d'estat monàrquic, unitari i centralitzat, si no es canviava prèviament la seva estructura. En la

⁷⁵ "La Batalla", 16-VII-1931.

Sobre Maurín hi ha el llibre d'Antoni Monegal El pensamiento político de Joaquín Maurín (Ed. Península, Barcelona, 1984), que ell mateix ha sintetitzat en l'article Joaquim Maurín: un comunisme heterodox (dins A. Balcells, El pensament..., ps. 357- 370).

formulació maurinista, Norbert Bilbeny hi ha vist la possibilitat d'un marxisme autòcton que tenia com a font inspiradora el federalisme pimegarrià, però que no arribà a reeixir.⁷⁶

L'obra teòrica d'Andreu Nin ha tingut especial repercussió en l'àmbit del pensament polític, però la seva influència en el terreny historiogràfic no ha estat prou reconeguda, malgrat que participà en la sistematització de les principals tesis maurinistes, convertides en un patrimoni comú de l'organització que tots dos dirigiren d'ençà del 1935, el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM).⁷⁷ La fusió entre revolució social i alliberament nacional fou l'eix central del seu pensament, raó per la qual introduí, en el debat cultural i polític de l'època noves definicions conceptuals de primer ordre sobre el tema. Així, rebutjà la definició "nacionalisme" i "política nacionalista" i defensà els termes "emancipació nacional" i "política nacionalitària" a l'hora de parlar del cas català. Aquestes formulacions es troben, sobretot, a Els moviments d'emancipació nacional (1935), on defensà que només la classe obrera podia dur a terme l'alliberament nacional per mitjà de la revolució democràtico-socialista, ja que la burgesia feia part de l'oligarquia de l'estat absorbent. Val a dir que la seva convicció sobre el valor revolucionari del moviment de redreçament nacional no responia a elements de tipus conjuntural o estratègic, com ho evidenciava la seva pertinença als grups intel·lectuals de l'època que menaven un ampli moviment de recuperació i normalització cultural. En aquest aspecte, cal assenyalar la seva destacada labor com a traductor català de clàssics russos i la seva destacada activitat en el món editorial.

Joan Comorera, dirigent de la Unió Socialista de Catalunya (USC) i després, arran de l'esclat de la guerra, del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), defensà també les tesis leninistes sobre el dret a l'autodeterminació de les nacions oprimides i el seu pensament sobre la qüestió nacional catalana es fonamentà, de manera explícita, en el text de Stalin Marxisme i qüestió nacional. D'acord amb aquests pressupòsits, Comorera diferencià el moviment d'alliberament català en successives fases històriques, segons la classe social que l'encapçalava. Miquel Caminal ha descrit l'esquema seguit per Comorera: "La direcció del moviment nacional per part de la burgesia catalana va tenir en la Mancomunitat de Catalunya la seva solució política; l'autonomia política en el

⁷⁶ La ideologia nacionalista... p. 196.

⁷⁷ Sobre la figura de Nin hi ha una notable bibliografia, entre la qual destaquen l'estudi de Francesc Bonamusa, Andreu Nin y el movimiento comunista en España (1930-1937) (Ed. Anagrama, Barcelona, 1977) i el de Pelai Pagès, Andreu Nin, su evolución política (1911-1937) (Ed. Zero, Bilbao, 1975), les ides principals del qual es poden trobar també en l'article Andreu Nin: nacionalisme, marxisme i utopia revolucionària (dins A. Balcells, El pensament polític..., ps. 371-381).

marc de la República integral va satisfer les aspiracions de la petita i mitjana burgesia representades per l'Esquerra; el nou salt endavant havia de protagonitzar-lo la classe obrera amb l'objectiu d'assolir la República catalana"⁷⁸

Segons l'esmentat Caminal, Comorera fou un dels més destacats polítics del període republicà i un dels principals promotors d'una organització comunista de caràcter nacional que no arribà a quallar per l'oposició de la direcció del Partit Comunista d'Espanya (PCE).

Finalment, cal fer esment d'Emili Gomez Nadal, historiador especialitzat en l'època antiga, fundador d'Acció Cultural Valenciana (1930), membre de la Unió d'escriptors i artistes proletaris, i de l'Institut d'Estudis Valencians (1937), que escriví diversos articles sobre el fet nacional al País Valencià, publicats a mitjans de la dècada dels trenta a les pàgines de "Nueva Cultura", la revista del partit comunista. En aquests escrits ja s'hi troba una definició de l'àrea catalana en el seu conjunt i s'hi invoca el dret a l'autodeterminació. Constitueixen l'embrió de l'obra principal d'aquest autor, que no es publicà fins molt més tard: El País Valencià i els altres (1972).⁷⁹ Aquest llibre, orientat des d'una perspectiva marxista, representa una reflexió sobre el procés històric al País Valencià que estudiosos com Francesc Roca han situat al costat dels exàmens de consciència de Vicens Vives, Ferrater Mora o Joan Fuster.⁸⁰

Un element de persistència en relació al període mancomunal fou la continuïtat de la pugna amb la historiografia nacionalista espanyola per part de la majoria de les diferents tendències historiogràfiques catalanes. La visió unitarista i homogeneïtzadora (d'òptica castellanista) defensada pels principals representants de l'anomenada generació del 98 fou seguida, com s'ha dit, per la majoria de membres de la generació del 1914.⁸¹ La proclamació del règim republicà, en partir d'un acte de sobirania de poble català, lluny de llimar diferències evidencià l'enfrontament. La discussió de l'estatut d'autonomia per al Principat a les Corts de Madrid es féu enmig d'una intensa campanya anticatalanista, que deixà la seva empremta. En una carta del 9-XI-1933 que, de Madrid estant, Rosa Leveroni adreçà a Ferran Soldevila, es feia una descripció de com estaven els ànims:

⁷⁸ Miquel Caminal, Joan Comorera, Ed. Empúries, Barcelona, 1984, 3 vol. Una síntesi de les seves principals conclusions sobre el personatge es poden trobar en l'article Joan Comorera. vers un comunisme català, dins A. Balcells, El pensament polític..., ps. 383-397.

⁷⁹ N'existeix una edició relativament recent inclosa en la "Biblioteca d'Autors Valencians" de les Edicions Alfons el Magnànim, València, 1990.

⁸⁰ Vegeu la veu que li dedica Francesc Roca a Ictineu..., p.334.

⁸¹ Vegeu "La confrontació amb la historiografia nacionalista espanyola" (cap. IV).

"Madrid en si, també es força agradable, la gent, però, ja és una altra cosa; ni la joventut --que hauria d'ésser, veritat?-- la decidida partidària de les idees noves, no vol saber res amb la nostra autonomia, ni, per tant, amb la nostra personalitat. I si això passa entre la generació universitària, figuri's com deu ésser l'altra gent. Encara es llegeix massa l'"ABC". Jo crec que és una cosa biològica, no hi poden fer més, això em penso que vol dir que no podrem entendre'ns mai. Suposo, per tant, que deuré tornar nacionalista "enragée" i no n'hi ha per menys, em sembla"

Abans del canvi de règim, F. Soldevila en un article a la "Revista de Catalunya", Les tres concòrdies, havia descrit el problema de fons: "El problema de la concòrdia entre Catalunya i Castella serà sempre actual, per la senzilla raó que difícilment deixarà mai d'ésser un problema. Creure que una revolució, un canvi dinàstic o en la forma de govern, àdhuc en l'estructura política o social d'Espanya, amb plena satisfacció dels anhels actuals de Catalunya, durà la concòrdia, ens sembla excessivament simplista. Hi ha una base profunda de discrepància que eixgigirà constantment, àdhuc dins una lliure i folgada federació --àdhuc dins una absoluta independència--, un esforç bilateral d'adaptació. El problema és vell, i tot decanta a creure, si se n'esguarden atentament les causes i el procés, que durarà tant com duraran els dos pobles".⁸²

Entre els historiadors, l'enfrontament encara era més manifest, tot i que, com ja s'ha vist, no era pas nou. L'acusació que els historiadors catalans falsejaven la història no era pas un retret que fessin només destacats catalanòfobs com l'aragonès Andrés Giménez Soler, sinó que es pot dir que era l'actitud de la historiografia espanyola dominant. El propi Soldevila va mantenir una polèmica continuada amb l'esmentat Giménez Soler d'ençà de principis dels anys vint i resumeix perfectament la seva posició envers les tesis de l'historiador aragonès el títol d'un seu article publicat el 19-IX-1930: Veü la palla a l'ull del veí.⁸³ Però els termes de discussió no eren pas gaire diferents quan el mateix Soldevila havia de respondre o criticar la gran figura de la historiografia espanyola del moment, Ramon Menéndez Pidal, de qui havia estat deixeble durant el seu doctorat realitzat a Madrid. Cal precisar, com feia el propi F. Soldevila, que aquest mestratge es referia a la seva formació filològica, però no pas historiogràfica. Aquesta vinculació personal servia per esmoreir un xic l'enfrontament que, per llur divergència ideològica, era inevitable. Així queda palès en l'article de crítica que dedicà a una de les obres emblemàtiques de Menendez Pidal, La España del Cid, a les pàgines de la revista dels "Estudis

⁸² "Revista de Catalunya" núm 64, des. 1930, p. 289. Reproduït també a Textos d'història i política, p. 125.

⁸³ Entre els articles de polèmica amb Giménez Soler, tots ells apareguts a "La Publicitat", es poden destacar Una valoració de Jaume I. L'abandó del migdia de França (16-X-1923), Una valoració de Jaume I. Els altres aspectes (8-XI-1923), L'ideal marítim de Catalunya (14-XI-1923) i, sobretot, Els historiadors catalans (21-VII-1925).

Universitaris Catalans"⁸⁴ Malgrat que en el seu escrit F. Soldevila fa un judici ponderatiu de l'obra del seu mestre (fins i tot arriba a dir que és una de les millors obres que hagin aparegut sobre la història d'Espanya en els darrers anys) i tendeix a aminorar les seves diferències, no es pot estar de deixar veure quins són els seus punts de disconformitat, que afecten principalment a qüestions relacionades amb el concepte "Espanya" --com ara la pretesa generositat de Castella en la visió de les coses que atenyien la vida hispànica-- o que es deriven de la doble condició de "patriota i d'home de ciència" de Menéndez Pidal, cosa que el porta a un "excés d'amor" i al "judici inexacte", segons l'historiador català. Tot i això, la seva relació no deixava d'ésser cordial i comportava també projectes de realització de treballs en comú. Així, F. Soldevila va estar cridat a participar en la monumental Historia de España que dirigia el seu antic mestre, com ho demostren les cartes que s'han conservat.

En una del 8-VII-1930, Menendez Pidal li diu:

"Recibí, el día 2 de este mes, su amable carta y, con ella, el original de sus estudios con destino a la Historia de España "Calpe" acerca de la Vida privada en Cataluña en la época del Emirato, en la época del Califato y en el siglo XI, cerca de ochenta cuartillas, en conjunto, que he visto un poco rápidamente, por no disponer en estos días de tiempo para una lectura completa, que me prometo hacer pronto, ya que la impresión que me han producido es muy grata".⁸⁵

I en una altra del 15-IX-1930, l'informa que pot posposar l'entrega de la seva col.laboració als volums V i VI, a causa del retard en l'edició del volum IV.⁸⁶ Malgrat que els originals soldevilians no s'han trobat ni van arribar a ésser publicats, el projecte de col.laboració en aquesta magna obra és possible que tingués una important repercussió en la seva trajectòria professional. La redacció d'aquesta col.laboració i la circumstància d'estar redactant una altra gran obra de síntesi --la Història de Catalunya-- degué despertar en F. Soldevila la idea de realitzar la seva pròpia interpretació del món hispànic allunyada de la visió castellanista i unitarista de la historiografia espanyola dominant, --en el qual calia incloure, naturalment, Portugal--, que de fet era també una concepció bastant comuna entre el grup d'historiadors republicans catalanistes d'esquerra. Fins i tot, arribà a exposar el seu projecte a Francesc Cambó, que va negligir la idea perquè segurament en aquells moments no podia plantejar-se de manera seriosa assumir una proposta d'aquella

84 vol XV, ps. 169-172.

85 LPFSC 7.1.1.4.

86 LPFSC 7.1.1.25.

ambició.⁸⁷ En diferents escrits posteriors va anar desenvolupant la seva concepció, però no va poder abordar el seu propòsit fins als anys quaranta, moment en què inicià la redacció de la seva famosa Història d'Espanya.

7.3.-La concepció política i ideològica de F. Soldevila

7.3.1.-*Independència partidista i compromís polític.*

En la dècada dels anys trenta, Ferran Soldevila no varià pas radicalment els pressupòsits ideològics que l'havien dut a Acció Catalana, però sí que es produïren canvis prou importants com perquè abandonés la seva militància en aquell partit (transformat en Partit Catalanista Republicà) a finals del 1932. A l'hora de valorar la seva decisió, cal tenir present, d'una banda, el fracàs electoral d'aquesta organització política i, d'altra banda, la seva necessitat creixent d'independència partidista autoexigida per la seva professionalització com a historiador.⁸⁸

Pel que fa a la primera consideració, no es pot minusvalorar la derrota electoral soferta per Acció Catalana (amb el nom d'Acció Catalana Republicana) en les primeres eleccions municipals del 1931 en favor d'Esquerra Republicana de Catalunya, acabada de constituir, que es presentà conjuntament amb la Unió Socialista de Catalunya. Els principals analistes, abans de la consulta electoral, coincidien en assenyalar que els dos partits que es disputaven la victòria al Principat eren, d'una banda, la Lliga (identificada amb la continuïtat del règim monàrquic) i d'altra, Acció Catalana i els seus aliats, aplegats en el nom d'Acció Catalana Republicana (considerada l'opció catalanista i republicana amb més possibilitats per la seva important actuació durant la dictadura primoriverista, per la categoria intel·lectual dels seus components i dirigents, per la gran quantitat de gent que s'havia aplegat en els seus mítings, etc.), per això el resultat advers als pronòstics resultà una gran sorpresa.⁸⁹ A partir d'aquell moment, quedà seriosament minvada la influència

⁸⁷ Vegeu, al cap. XII dedicat a aquesta magna obra, l'apartat "La gestació de la idea i les condicions materials que la feren possible".

⁸⁸ Un primer intent d'esboçar el pensament polític de F. Soldevila el vaig fer a Ferran Soldevila: Historiografia i pensament polític (text introductor de Textos d'història i política, ps. 13-19), on es pretenia reivindicar la seva aportació en aquest camp i mostrar l'estreta il·lació que existia entre el seu ideari polític i la seva producció creadora, literària i historiogràfica.

⁸⁹ Una extraordinària descripció dels moments d'abans i de després de les eleccions, que coincidia amb aquesta creença i que se situava en una línia política similar, en part, a la de Soldevila es troba en el llibre d'Alexandre Cirici, El temps barrat (Ed. Destino, Barcelona, 1973, 1ªed.) Especialment en els capítols "L'any de la violència" i "El canvi" (ps. 174-186)

política de l'organització, que no tornà a tenir cap pes electoral, malgrat que jugà un paper polític gens mensypreable durant tot el període, amb una influència en les instàncies de poder molt per sobre dels resultats que obtenia en les successives eleccions. Les causes de la seva davallada caldria cercar-les, segons Anna Sallés, en el fet que "el catalanisme representat per Acció Catalana, massa intel.lectualista, massa deslligat dels sectors populars, no era un bon reclam atractiu ni per a una gran part de la petita burgesia ni òbviament per a un proletariat orfe d'un gran partit de classe"⁹⁰. El mateix F. Soldevila va coincidir en aquest judici:

"Allò que fou sobretot Acció Catalana és un partit d'intel.lectuals (...); un partit que trobà el seu camp d'actuació més brillant en la premsa (...); un partit molt prestigiós però que en definitiva no assolí d'interessar les grans masses ni molt menys d'arrossegar-les"⁹¹

La seva crítica a l'estratègia seguida pel partit, la formulà ja en el moment de plantejar la participació en aquelles primeres eleccions, i se centrà sobretot en la negativa de la direcció a l'hora de fer una coalició amb Esquerra Republicana. Molts anys després, en l'entrevista que li féu B. Porcel, insistia sobre el tema: "Vaig veure que era un error, perquè s'haurien endut uns llocs importants en les candidatures, i la representació hauria resultat menys de l'Esquerra".⁹²

I aquest mateix retret el torna a fer en el volum corresponent al període contemporani, que ell redactà, de la Història dels catalans: "Són sobretot el poeta Jaume Bofill i Mates ("Guerau de Liost") i l'historiador Antoni Rovira i Virgili, màxims dirigents d'Acció Catalana en aquella hora, que barren la porta a tota entesa; més intel.lectuals --i intel.lectuals eminents-- que no pas polítics d'acció, no han sabut percebre la immensa popularitat que en aquell moment envolta Francesc Macià i en canvi creuen --ben erradament-- en la que envolta Acció Catalana. L'error és funest (...) L'aliança de Macià i Acció Catalana, tal com preveia aquell amb el sòlid realisme que equilibrava el seu idealisme, hauria pogut ser ben fecunda".⁹³

Especialment greu considera aquesta actitud perquè és conscient que allò que volia Macià era una mena de nova Solidaritat Catalana, ideal que F. Soldevila aleshores compartia. D'ací que, en l'escrit reportat, vulgui reproduir les paraules que el líder catalanista consignà en un manifest, després d'haver fracassat les converses:

"Jo crec i em sento en el deure de dir a Catalunya que ara és el moment d'anar a una unió de tots els partits catalans, netament catalans, sigui quin sigui llur

⁹⁰ Anna Sallés, Quan Catalunya era d'Esquerra, Barcelona, Ed. 62, 1986.

⁹¹ Història dels catalans, vol V (Segles XIX-XX), Ed. Ariel, Barcelona, 1970, p. 3134.

⁹² Textos..., p. 141.

⁹³ Op. cit. p. 3161.

matís nacionalista, siguin quines siguin llurs tendències socials, siguin quines siguin llurs creences...Jo llenço aqueta veu a Catalunya i demano als partits netament catalans que no la silenciïn".⁹⁴

Aquesta intenció unitària de Macià coincidia plenament amb la voluntat de F. Soldevila, que ja l'havia expressat públicament un temps abans, especialment en l'article Les tres concòrdies.⁹⁵ De fet, la lluita contra la dictadura l'havia dut a valorar l'actuació interpartidista i aquest esperit unitari presidí també la línia seguida per la "Revista de Catalunya" a l'època que en fou director (1930-1931).

En l'esmentat article, Les tres concòrdies, sense negar completament la necessitat d'una concòrdia entre Catalunya i Castella (tema que era aleshores de candent actualitat), insistí sobretot en una política de "concòrdia interna" entre les forces catalanes per aquells temes fonamentals en els quals calia una entesa molt àmplia, com ara l'autogovern. Cercà els punts de contacte entre les propostes que Francesc Cambó feia al seu llibre Per la concòrdia, les que feia Jaume Bofill a L'altra concòrdia, i les que propugnava Carles Cardó en un seguit d'articles apareguts en el diari "El Matí".⁹⁶ La conclusió de Soldevila era molt clara:

"Si, doncs, la fórmula d'un ideal ibèric és tan difícil de trobar (i si fos que no existeix?), si la concòrdia externa pot ésser menada per un doble camí; si, per altra banda, com fa observar el canonge Cardó, hi haurà sempre el risc que, després d'haver aconseguit convèncer els altres --l'home o el poble, o tots dos alhora-- vingui una explosió sobtada que rebati per terra, en un instant, tot el resultat del nostre esforç, ¿no seria imperdonable que les discrepàncies respecte a la concòrdia externa vinguessin a enfondir més encara la diferència entre els partits catalans i a fer més difícil la concòrdia interna, que és l'essencial per a l'assoliment dels ideals de Catalunya?

Preocupem-nos, doncs, en bona hora, de la concòrdia amb els altres, però preocupem-nos, per damunt de tot i constantment, de la concòrdia entre nosaltres. Homes com Francesc Cambó, com Bofill i Mates, com el canonge Cardó, poden fer molt en aquest sentit". (p. 295-296)

Es dona la circumstància que, en un principi, F. Soldevila demanà al poeta Josep Carner que redactés l'article que havia de tractar conjuntament el llibre

⁹⁴ Ibídem p. 3161.

⁹⁵ "Revista de Catalunya" núm 64, des. 1930, ps. 289-296. Reproduït a Textos d'història i política, ps. 125-133.

⁹⁶ L'impacte que produí l'article entre els analistes polítics fou notable. La mateixa "Revista de Catalunya" arribà a publicar en el núm 66 (febrer 1931) un apartat, "Ressonàncies", on recollia íntegrament la crítica que n'havia fet "Mirador" (22-1-1931) i un article de capçalera aparegut a "L'Opinió" (6-2-1930) que també comentava l'article de F. Soldevila.

de F. Cambó i el de J. Bofill i Mates. Aleshores, Carner era no tan sols un gran escriptor amplament reconegut com a tal, sinó que també havia estat un dels ideòlegs principals d'Acció Catalana en el seu període fundacional. Si redactava un article conciliador entre la posició dels dos dirigents polítics, la possibilitat d'una "concòrdia interna", com volia F. Soldevila, sembla que havia de quedar reforçada. Potser per això mateix, Carner renuncià a escriure'l; encara que ell mateix apuntà l'existència d'una dissensió profunda envers J. Bofill. En una carta del 28-X-1930, escrita des del consolat a Le Havre, Carner li exposava les raons de la seva renúncia:

"Caríssim: no podeu pas imaginar com sento haver-me de negar a un prec vostre. Però és per una pila de raons que no podré ocupar-me del llibre de Bofill. N'hi ha una --definitiva-- que no us la diria sinó de paraula. Una altra és que no sé pas com allargar els dies fins al 15 gener per a complir amb compromisos precedents. Un dels menors obstacles és la meva desconeixença del llibre de Cambó i la meva ignorància, encara, del llibre de Bofill que espero de rebre un d'aquests dies. Em voldreu perdonar?"⁹⁷

Aquesta negativa féu que el propi F. Soldevila, com a director de la revista, hagués d'assumir-ne la redacció i hagués de dir (de grat o per compromís) allò que ell pensava.

A part de la coincidència amb Macià en la necessitat d'una resposta política de caire unitari, tampoc no es pot minusvalorar l'alta valoració en què tenia aquest líder polític, que anava molt més enllà de la necessitat d'aliar-s'hi per una mera raó estratègica, per tal d'aprofitar la seva popularitat. Sobre això, és molt revelador l'article Macià-Blanco Alberich-Sandiumenge ⁹⁸, noms de tres personatges units per l'actualitat d'aquell moment que ell considerava que pertanyien a una germania espiritual, on l'audàcia, l'esperit d'aventura, l'amor a la llibertat i a l'ideal i el cosmopolitisme eren les principals qualitats. Dels tres, Macià personificava per a Soldevila l'esperit de sacrifici i la lleialtat, i constituïa una confirmació vivent de la tesi que defensava a L'esperit bel·licós. Segons ell, Macià era l'únic cabdill polític català que havia provat de menar una lluita armada perquè era l'únic que havia passat per una acadèmia militar, cosa que, per exclusió, demostrava que una de les causes de la decadència de l'esperit bel·licós català era "el fet d'haver-se estrocat la formació de militars catalans".

La capacitat de lideratge de Macià, que tant exalta F. Soldevila, ha estat un tret indiscutit pels historiadors moderns, fins i tot, s'ha arribat a veure (exageradament) la seva mort com un factor que possibilità, perquè ell no hi fou

⁹⁷ LPFSC 7.1.1.204.

⁹⁸ "Revista de Catalunya" núm 63, nov. 1930, ps. 193-196. Reproduït a Noms propis, p. 59-64.

per evitar-ho, el conflicte civil i bèl·lic posterior. Aquesta consideració havia estat ja formulada pel propi Soldevila:

"(...)probablement Macià, per la seva formació militar, pels seus precedents ideològics, per tantes circumstàncies --entre elles les familiars i socials-- que en feien un 'gran senyor' i un 'home d'ordre' per més que els avatars polítics l'haguessin dut a acabar unes multituds d'esquerres, pel seu prestigi sobretot i la seva popularitat, per la seva energia i per aquell bon sentit que sempre acompanyà el seu idealisme, hauria pogut fer front a les tempestes que ja s'atansaven; però Macià morí el Nadal de 1933".⁹⁹

Macià fou l'artífex de la República catalana --i, per tant, també de la Generalitat republicana-- i fou el líder indiscutible de la fase fundacional de la segona institucionalització i del partit que l'encapçalà, Esquerra Republicana de Catalunya. Això l'ha convertit en un dels polítics cabdals del segle XX, al costat d'Enric Prat de la Riba, responsable del primer procés institucionalitzador contemporani. Un i altre, però, només van arribar a poder posar els fonaments dels seus respectius projectes polítics, ja que la mort els va sorprendre en aquesta etapa inicial.

Malauradament, Macià no ha estat considerat gairebé mai com un teòric, tot i que d'ell va partir un corrent ideològic, que podríem anomenar separatisme macianista, el qual detemptà l'hegemonia política al Principat durant la primera meitat dels anys trenta. Aquest moviment partia del concepte de pacte, present ja en l'antic federalisme republicà de Valentí Almirall. L'essència del pacte era la igualtat establerta entre les parts per mitjà d'un tracte, la qual cosa implicava, com ha remarcat Enric Ucelay¹⁰⁰, la separació prèvia. Segons Macià, una situació genuïnament democràtica només era possible en l'apartament d'Espanya, tot i que només podria verificar-se conjuntament amb aquelles altres forces de l'estat espanyol interessades a desfer-ne la trama centralitzadora. S'establí així una mena de pacte revolucionari d'abast estatal que havia de fer possible al Principat un pacte nacional --per tal de consolidar l'autogovern-- basat, a son torn, en un pacte social. La reforma social, immediata i dràstica, era un element decisiu en l'atracció de les masses treballadores envers un catalanisme nou de caire radical, amb el benentès que aquesta reforma social profunda --en mots de l'esmentat Ucelay-- "només era possible a partir de l'actuació independent respecte a l'Estat espanyol".¹⁰¹

⁹⁹ Història dels catalans, vol V, p. 3174.

¹⁰⁰ E. Ucelay da Cal, Francesc Macià i Lluçà (1859-1933), dins Els Països Catalans, vol XI d'Ulisses, ps. 118-119. D'aquest mateix autor és Francesc Macià. Una vida en imatges, Barcelona, 1984.

¹⁰¹ Op. cit.

La manca de realisme polític i dogmatisme partidista que, segons F. Soldevila, demostrà la direcció d'Acció Catalana en el tema de la negativa a una coalició amb l'Esquerra Republicana de Catalunya degué estimular la seva voluntat d'independència, que venia empesa també per la seva professionalització com a historiador: "considerava que la meua categoria d'historiador, respectada per tothom, havia d'estar per damunt de la barreja"¹⁰². Junt amb aquests dos factors, segurament, caldria valorar-ne un tercer: el fracàs de la "Revista de Catalunya" (òrgan oficiós del partit), que suposà també el trencament d'un vincle més amb l'organització. Foren, però, els dos elements primerament al·ludits els que ell argumentà, amb posterioritat, en més d'una ocasió. En la carta de baixa del grup (datada el 30-XII-1932), però, la justificació de la seva decisió és obscura:

"Per causes que expressaré personalment al nostre President Sr. Lluís Nicolau d'Olwer, i amb un veritable sentiment per la meua part, em veig obligat a donar-me de baixa del Partit Catalanista Republicà. No és un acte de cara enfora --no penso donar-li cap publicitat-- sinó de cara a mi mateix, que temps ha em sento poc compenetrat amb les orientacions del partit".¹⁰³

Un xic més explícit fou en una carta adreçada a Lluís Nicolau d'Olwer, del 1-I-1933:

"He tingut notícia que anàveu a deixar la Presidència del Partit Catalanista Republicà. I això m'ha estimulat a dur a la pràctica un disseny que diverses vegades m'ha assetjat, i que sempre, per diverses consideracions, ajornava: una d'elles, per la gran estima que tinc envers vós. Ahir vaig cursar la meua baixa. No sé si aquesta decisió us sorprendrà. És possible que, havent comunicat la meua opinió a alguns companys (l'Abadal, per exemple, me la va demanar fa alguns mesos i la hi vaig dir amb tota franquesa), us hagi estat reportada en alguna conversa. És possible també que la ignoreu --per altra banda, no té cap importància. Així i tot, de paraula us l'exposaré, si us interessa, quan ens veurem. Ara sols us diré que, dins l'actual situació política, no veig al partit altra solució que deixar d'ésser partit polític i convertir-se en una senzilla agrupació patriòtica, deixant en llibertat els seus adeptes per a formar en els rengles dels altres partits. Fóra, em sembla, la forma més discreta de retirada, i crec que la retirada s'imposa. Nocal dir que, dins Acció Catalana, agrupació patriòtica, jo em reintegraria immediatament --sense entrar en cap partit, cosa que no penso fer. Cada dia em convenço més que l'escriptor que no pensa actuar en política, el millor que pot fer és no militar en cap partit".

F. Soldevila, doncs, fou dels que optà per deixar la lluita partidista. D'altres intel·lectuals i historiadors destacats, en veure la davallada del grup i empesos per la circumstància política del moment, decidiren canviar d'organització. És el cas, de Jaume Bofill i Mates i de Ramon d'Abadal i Vinyals, que retornaren a la

¹⁰² Entrevista amb B. Porcel, *Textos...*, p. 198.

¹⁰³ Esborrany manuscrit. LPFSC 7.1.3.2.

Lliga; el de Miquel Coll i Alentorn, que participà en la fundació d'un nou grup: Unió Democràtica de Catalunya; o el de Carles Pi Sunyer i d'Antoni Rovira i Virgili, que entraren a Esquerra Republicana. Només una minoria, en la qual destaca la figura de Lluís Nicolau d'Olwer, es mantingueren fidels a la línia del partit, anomenat d'ençà del 1933 Acció Catalana Republicana.

La posició d'independència partidista de F. Soldevila, però, no comportà pas cap renúncia al compromís polític, que se centrà en la defensa de la Generalitat republicana en els fronts i en els moments més difícils (sense que això comportés l'adopció d'una actitud acrítica). No ens trobem, per tant, davant un historiador afí a les tesis de Julien Benda exposades en el llibre La trahison des clercs (1927), que es feren famoses a finals dels anys vint i que defensaven un posicionament de l'intel.lectual per damunt de les opcions polítiques i, fins i tot, ideològiques (sobretot d'identificació envers una classe social o una nació determinada). Xavier Ferré s'ha ocupat de l'anàlisi de les tesis d'aquest pensador francès i ha fet aquesta reflexió:

"La proposta de Benda és necessària però no pas suficient, en el sentit que sí que assoleix una crítica dels intel.lectuals que es deixen portar per una 'nacionalització del pensament' (ell pensa sobretot en el feixisme i en l'Action Française de Maurràs) o dels que accepten el 'realisme dels estats'. Podia ésser d'una altra manera? (...) Tot intel.lectual s'inscriu en una dinàmica històrica determinada: quina era la de Benda?

La d'aquella classe d'intel.lectuals que se situen més enllà de la història i que es reclouen en una consciència abstracta, allunyada de tota praxi"¹⁰⁴

Una crítica similar a la reportada és la que també li ha fet Pierre Vilar en les seves memòries Pensar històricament, on, a propòsit de les tesis de Benda, s'interroga sobre "¿que cal entendre per 'clerc', per intel.lectual?"¹⁰⁵ I planteja, seguidament, aquesta disjunció:

"¿Un determinat ofici, els clergues en el sentit medieval del mot, és a dir, els fabricants de pensament al servei de la classe dominant? ¿O bé cal entendre per clercs aquells a qui la llibertat i la formació intel.lectual permet de ser crítics amb el poder?"

Lluny d'una actitud similar a la de Benda, F. Soldevila restà com un intel.lectual compromès.

El seu compromís va prendre concreció, sobretot, en la seva activitat periodística i, de manera especial, en la seva col.laboració en les dues publicacions estrangeres en què participava. Des de les pàgines que li oferien

¹⁰⁴ La reflexió sobre Benda, Xavier Ferré l'ha feta en els articles Julien Benda o l'apologia de l'intel.lectualisme (inèdit, facilitat per l'autor) i Foix o la cerca de l'inèdit (entre Benda i Bergson), dins "Revista del Centre de Lectura de Reus", núm 34, abril 1997, p. 17.

¹⁰⁵ Pensar històricament, Ed. 3i4, València, 1995, p. 132.

el "Bulletin of Spanish Studies" i el "Journal de Genève", menà una veritable campanya en favor del nou règim republicà i de l'autonomia catalana, en un intent de contrarestar l'ambient d'oberta animadversió que existia en els principals mitjans periodístics europeus del moment. El mateix F. Soldevila havia recollit (en el monogràfic de la "Revista de Catalunya" dedicat a la Història de la proclamació de la república ja citat) l'actitud hostil a la instauració de la República catalana i del nou règim espanyol manifestada per la premsa europea més pròxima: francesa, anglesa i italiana. L'única excepció favorable la constituí el "Journal de Genève", aleshores dirigit per William Martin. Les crítiques se centraven tant en la temença envers els separatistes catalans (i la disgregació d'Espanya) com en el caràcter esquerrà del nou règim republicà, que identificaven amb un govern revolucionari. No es pot oblidar que en aquells moments arreu d'Europa esclataven les contradiccions que l'havien de dur a la segona gran conflagració del segle. Aquesta dimensió internacional no es pot negligir a l'hora de fer un balanç del fracàs de l'experiència republicana i de les causes que van conduir a la guerra civil. L'esmentat context polític europeu fou una de les principals limitacions amb les quals va topar la Generalitat republicana, com abans la gran conflictivitat social --també general al continent-- havia estat una de les raons fonamentals del fracàs de la Mancomunitat.

Les col.laboracions de F. Soldevila en els dos periòdics esmentats, que fins a la proclamació republicana era fonamentalment de crònica cultural, passà a ésser d'intervenció política. Són uns articles de gran interès perquè ens permeten seguir, de manera continuada, la seva posició davant els esdeveniments ocorreguts durant el període republicà anterior a la guerra. Cal tenir present que la seva crònica política a la "Revista de Catalunya" s'interrompé fins i tot abans de la fi de la publicació (desembre de 1931) i que les seves altres col.laboracions periodístiques a la premsa barcelonina (bàsicament a "La Publicitat") tenien un caire més específicament cultural que no de comentari de l'actualitat política del moment. A més a més, convé assenyalar que ell va interrompre la seva col.laboració al diari "La Publicitat" l'any 1933 i no la va reprendre fins ben bé a finals del 1935 (concretament el 28-XII-1935), amb l'article Llenguatge preelectoral. En l'article posterior al citat, Epíleg. Per a cloure un debat, del 7-I- 1936, explicà que havia abandonat l'activitat periodística a la premsa de Barcelona durant un període de "tres o quatre anys" a causa de la ferotgia de les lluites polítiques. Val a dir també que arran del fets de l'octubre del 1934 es va interrompre la publicació de "La

Publicitat" i no es reprenqué fins a l'u de gener del 1935, enmig d'un ambient de forta crispació política.

Els trets generals de la línia periodística que menà en les publicacions estrangeres esmentades, ja es troben en un seu article del "Bulletin of Spanish Studies" del 15 de maig del 1931, on denunciava les accions desestabilitzadores dels "elements monàrquics", entre les quals destacava la campanya de premsa engegada pels diaris madrilenys "ABC" i "El Debate" contra "les aspiracions de Catalunya", i defensava un règim autonòmic per al Principat, insistint en el fet que el canvi de nom de República catalana o Estat català pel de Generalitat s'havia fet per "evitar els recels" que aquests noms inspiraven "terres endins".¹⁰⁶ Aquesta mateixa argumentació també la utilitzà en l'article que dedicà a la Generalitat de Catalunya a la revista "Mundo Gráfico" de Madrid:

"La resurrecció del règim autonòmic de Catalunya comportà molt aviat, després de pocs dies d'haver estat proclamada a Barcelona, per Francesc Macià, la República catalana, la resurrecció de l'antic nom de Generalitat de Catalunya. Per no mantenir recels ni ferir suspicàcies, els catalans s'avingueren de bon grat que aquesta fos la denominació del seu govern autònom, puix que evocava en ells, de manera molt viva, la remota llibertat, renaixent ara, i que tenia un regust de subtil vindicació, destruïda com fou la Generalitat de Catalunya per la voluntat del primer Borbó espanyol."¹⁰⁷

Això demostra que la minimització que féu del canvi de República a Generalitat en la seva Història de la proclamació de la República a Catalunya, ja citada, responia bàsicament a un intent de defensar la política del govern autònom del moment, que aleshores no volia fer qüestió del tema, sobretot perquè havia aixecat un gran descontentament entre els sectors sobiranistes, que hi veien una claudicació i un error polític gravíssim.

En articles posteriors a la mateixa publicació britànica, adreçà els seus atacs als intents revolucionaris, ja que els considerà també molt perillosos per a l'estabilitat de l'ordre republicà. L'objectiu bàsic de la seva acció periodística es fa explícit en la crònica del 12 de maig del 1932 --que és un balanç del primer any del nou règim.¹⁰⁸ Es tracta de demostrar a l'exterior que existeix una veritable consolidació republicana, d'una banda, perquè "ja hi ha poca gent que gosi creure en la possibilitat d'una restauració monàrquica" i, d'altra banda,

¹⁰⁶ Vol VIII, ps. 157-159.

¹⁰⁷ La Generalidad de Cataluña, "Mundo Gráfico" Madrid (desembre 1932). Aquest mateix article fou reproduït, en versió catalana, a Textos d'Història i política (ps. 135-138), del qual se n'ha extret el fragment citat.

¹⁰⁸ Vol IX, ps. 171-173.

perquè els intents revolucionaris, segons ell, no tenen la importància que els concedia la premsa estrangera del moment. En aquest sentit afirma:

"Convé, doncs, que els estrangers sàpiguen que, si alguns desordres hi ha, ça i lla, no revesteixen mai grans proporcions, són aviat reprimits i passen sovint desapercebuts".

D'acord amb aquest seu criteri, per damunt de tot calia donar una impressió exterior de normalitat i d'existència d'un ordre públic assegurat.

Aital objectiu, però, havia de xocar amb les contradiccions socials i nacionals que patia la nounada República, que conduïren als fets d'octubre del 1934, durant els quals la Generalitat proclamà, novament, (per mitjà del seu president, Lluís Companys) l'estat català perquè veia amenaçada la contuïtat autonòmica i el mateix ordre republicà a causa de la incorporació al govern de Madrid de membres de la Confederación Española de Derecha Autónomas (grup que era equiparat, pels grups progressistes de l'època, a les puixants organitzacions feixistes europees del moment, i que no havia acceptat la constitució republicana). La reacció de F. Soldevila davant l'actitud del govern de la Generalitat fou de condemna per considerar que havia minusvalorat les possibilitats reals de l'autonomia i que s'havia deixat arrossegar per elements d'Estat Català que defensaven la instauració d'un estat independent:

"L'autonomia aconseguida era, doncs, per a aquests homes, insuficient. I aquí resideix llur miopia. L'autonomia era en alguns aspectes insuficient --per exemple, el de la Justícia-- però en molts altres aspectes, posada en mans d'homes actius, intel·ligents, desinteressats, prudents i patriotes, era, almenys ara com ara, prou àmplia per ocupar l'activitat d'una generació".¹⁰⁹

El seu judici dels esdeveniments, a ulls d'ara, peca de molt conjuntural pel fet que minusvalora les contradiccions que provocaren l'aixecament, massa profundes com per a ser atribuïdes a l'agosament d'un grup de persones.¹¹⁰ Paradoxalment, ell mateix havia analitzat molt lúcidament la gestació del conflicte en articles anteriors, sobretot la situació creada per la impugnació de la Llei de Contractes de Conreu feta pel Tribunal de Garanties Constitucionals de la República a instància de la Lliga.¹¹¹ Això no ens ha d'estranyar, perquè, com ja s'ha dit, la seva posició partia d'una defensa aferrissada del nou règim i, per tant, tendia més a aminorar o intentar superar les contradiccions que

¹⁰⁹ Vol XII, 1935, ps. 40-43.

¹¹⁰ Una bibliografia amb pretensions d'exhaustivitat sobre el tema del sis d'octubre català fou elaborada per Joan Crexell, Bibliografia sobre el 6 d'octubre de 1934, dins "Paper groc" núm 17 (oct. 1994), ps. 173-174. Aquell mateix any --el del seixantè aniversari--, la revista "L'Avenç" també dedicà el seu dossier a l'esdeveniment (núm 187, desembre 1994).

¹¹¹ Vol XI, 1934, ps 160-162 i 223-225.

sorgien que no a explicar-les. Ens trobem, recordem-ho, amb uns escrits realitzats amb la voluntat d'intervenció política més que no amb la idea d'analitzar una situació històrica determinada --tot i que el seu ofici d'historiador emergeixi sovint en l'agudesesa de determinades opinions i en la valoració històrica de molts esdeveniments del moment.

En el cas de la conflictivitat social que existí durant el període passa el mateix. Soldevila la veu com un "perill" per a l'ordre republicà, però no explica les causes que l'han generat. Això no implica, tanmateix, que no faci una valoració lúcida de la importància de la qüestió, al contrari. Situa el tema entre aquells que han de decidir l'ésser o no ésser del règim republicà. Per això és un dels comentaristes polítics que no comparteix la idea de l'existència d'un "oasi català" (ni després del triomf del Front Popular del 1936 ni abans), on suposadament regnava una pau social que no tenien altres indrets de l'estat espanyol. Si bé reconeix que, comparat amb altres llocs, el Principat "segueix essent un lloc de benestar", remarca el fet que "els conflictes socials es succeeixen sense intermissió".

La seva col.laboració al "Journal de Genève" seguí aquestes mateixes característiques esmentades. En aquest cas, però, referides a la situació del conjunt de l'estat espanyol i no tan específicament concretades sobre la realitat catalana. Malgrat la ferma intervenció periodística de F. Soldevila com a corresponsal, el periòdic ginebrí (que aleshores ja no era dirigit per W. Martin) adoptà una posició de reserva envers el règim republicà que, arran del triomf del Front Popular el 1936, esdevingué oposició manifesta.

Aquesta defensa pública de F. Soldevila envers la Generalitat republicana, que --com veurem-- es féu encara més aferrissada durant el període bèl·lic, ja hem dit que no revelava pas una actitud acrítica. Amb posterioritat als esdeveniments, manifestà les seves objeccions. Salvà la institució mateixa, però atacà els dirigents que la gestionaren (excepció feta de Macià). Com ha remarcat Jordi Galí, tant Soldevila com Alexandre Galí (ambdós compromesos en el procés institucionalitzador) jutjaren els principals dirigents republicans com a incapaços d'estar al nivell que les circumstàncies exigien i d'ésser, en bona part, responsables del fracàs de l'experiència.¹¹² Un i altre van coincidir en assenyalar que s'havia davallat a un radicalisme ingenu que féu impossible un pacte nacional amb les forces catalanes més conservadores. Una pretensió que revestia una bona dosi de voluntarisme (donada la situació d'obert conflicte

¹¹² Jordi Galí, Alexandre Galí. Conferència pronunciada a l'Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat, 25-XI-1997. En part reproduïda a "El contemporani" núm 16, set-des. 1998, ps. 10-14 i a "Relleu" núm 57, jul-set. 1998.

social que existia també arreu d'Europa) i que constituïa, com s'ha vist, un dels eixos principals del pensament polític soldevilià. D'ací que, encara als anys seixanta, valorés com a més positiva l'experiència mancomunada que no al republicana, que veia com una gran ocasió perduda.¹¹³

7.3.2.-La qüestió religiosa

Una semblança del pensament de F. Soldevila no seria completa si no es fes referència a la seva concepció del mateix fet religiós i a la seva actitud favorable davant la llibertat religiosa, que es convertí en un tema de discussió cabdal arran de la proclamació de la laïcitat de l'estat feta el 1931 pel nou règim republicà i que constituí un dels trets distintius del grup d'intel·lectuals republicans catalanistes. Es pot conèixer el seu ideari al respecte gràcies a una polèmica periodística que va mantenir, pocs anys abans, el 1929, amb el canonge Carles Cardó, des de les pàgines de "La Publicitat".

En total, foren cinc articles els que ell signà.¹¹⁴ En el primer, Sobre la religiositat, prenia un article que Carles Cardó havia redactat al diari "El Matí"¹¹⁵ per corroborar "l'escàs esperit religiós del nostre poble" i comparar-lo amb el fervor que havia trobat en les esglésies reformades durant la seva estada a Gran Bretanya, per concloure: "Això, i moltes altres coses que fóra potser inoportú de recordar, poden menar a la sospita de si àdhuc en qüestions de religió, el monopoli no serà perillós (per a la religiositat mateixa), i si la competició no serà més fecunda i profitosa".

C. Cardó li respongué amb dos articles més, on rebutjà la idea de llibertat religiosa perquè deia que podria ésser una font d'odis i apuntà dues altres causes de la irreligiositat del país: la circumstància d'ésser una terra de pas i la "intensíssima i grolleríssima campanya popular anticlerical" feta durant tres generacions.¹¹⁶ La rèplica de Soldevila, feta en altres dos articles seguits, insistí en la vinculació entre l'Església i l'Estat com a desllodrigador de la qüestió, però apuntà també l'existència d'una explicació històrica del problema que exemplificà amb alguns fets del període medieval i modern.¹¹⁷

¹¹³ Vegeu el paràgraf introductor del cap. III.

¹¹⁴ Sobre la religiositat (13-VII-1929), Sobre la religiositat, encara (21-VII-1929), Causas d'irreligiositat (28-VII-1929), La llibertat religiosa (3-VIII-1929), Punt final (10-VIII-1929).

¹¹⁵ Ànimes mudes, "El Matí" núm 37, 5-VII-1929.

¹¹⁶ Comparances difícils ("El Matí", núm 47, 17-VII-1929) i De la nostra religiositat, encara ("El Matí" núm 49, 19-VII-1929).

¹¹⁷ Sobre la religiositat, encara i Causas d'irreligiositat.

Agafant-se a aquests exemples, Cardó, al seu torn, li va retreure que exagerava la influència de la Catalunya medieval damunt la moderna.¹¹⁸ Segurament això motivà que Soldevila repengués, ara ja de manera ben oberta, l'argument de la necessitat de la llibertat religiosa com a solució de la crisi d'espiritualitat existent, en un article titulat precisament La llibertat religiosa i que contestés així la temença manifestada per Cardó:

"És possible que, si la llibertat religiosa fos instaurada a Catalunya, els efectes temuts pel doctor Cardó es produïssin. Però això, ¿no seria degut, almenys en bona part, a la idea que de la convivència i de la tolerància religioses han donat als nostres catòlics els segles de monopoli? ¿No ha estat afirmat, o poc se'n falta, per alguns d'ells, entre els més il·lustrats, que els catòlics no poden ésser tolerants?"

Criticava també la condemna papal feta al moviment "pancristià" i finalitzava el seu escrit amb l'argument que si es decretava la llibertat i els catòlics es comportaven de la mateixa manera que ho havien fet en d'altres països, no pensava pas que hi hagués un creixement gaire espectacular de les esglésies protestants.

Per la seva banda, Cardó escriví dos articles més de resposta, ¹¹⁹ on defensava el nucli dels catòlics fervorosos i volia rebatre la idea que la llibertat religiosa suposés una millora en l'espiritualitat popular amb aquest argument: "(...) com que cadascú tendeix a donar el caràcter de panacea a l'ideal dominant del seu esperit, el nostre liberal dedueix de seguida i sense cap més control que la causa de la diferència entre els dos espectacles [una missa en un temple catòlic i una altra en un país protestant] és la llibertat religiosa d'allà dalt i el règim de religió d'Estat d'ací baix."¹²⁰

Per ell una causa més profunda podia ésser "el temperament septentrional i el meridional".¹²¹

Finalment, el propi Soldevila va cloure la polèmica amb un títol ben eloqüent, Punt final, on, inicialment, justificava el mateix debat: "És possible que algú hagi trobat la conversa baldera o que s'hagi estranyat que un escriptor d'esquerra semblés doldre's de la mancança d'un esperit religiós més viu i més devot en el creient vulgar de la nostra terra. Tanmateix, deixant de banda l'aspecte exclusivament religiós de la qüestió (...) hi ha caïres que haurien d'interessar tots els homes que es preocupen de la situació espiritual del nostre poble".

I tornava a insistir en el pes de les causes històriques:

¹¹⁸ Causes d'irreligiositat ("El Matí", núm 58, 30-VII-1929).

¹¹⁹ La panacea de la llibertat ("El Matí", núm 67, 9-VIII- 1929) i Les seleccions ("El Matí", núm 68, 10-VIII-1929).

¹²⁰ La panacea...

¹²¹ Op. cit.

"Per això ens endinsàvem en l'exposició històrica tot dient que si causes històriques calgués cercar potser trobaríem la que indicàvem, la d'aquelles contradiccions i desenganys en matèria religiosa que posàvem de manifest al llarg de la nostra història, no solament en l'Edat Mitjana, com podria deduir-se del comentari del senyor Cardó, sinó també en els temps moderns i --punt al qual convergia tot el nostre article-- en l'actualitat".

En realitat, aquesta polèmica sobre les causes de la irreligiositat no era sinó un pretext per discutir la qüestió de la necessitat de la laïcització de la societat catalana i de l'aparell de l'estat. La posició de F. Soldevila era compartida pel conjunt de la intel·lectualitat republicana, que havia fet de la laïcització de l'estat (i, per tant, també de l'escola) un dels punts fonamentals del seu ideari. Ell mateix s'havia definit com a lliurepensador i estava arrengrerat amb altres dos noms que van participar també, d'una manera molt col·lateral, en la polèmica que ens ocupa: A. Rovira Virgili i Lluís Nicolau d'Olwer. El primer, que va fer una intervenció sense signar en el seu diari "La Nau", utilitzà un llenguatge molt punyent per replicar la posició de Cardó:

"Afirma el Dr. Cardó que els països del Nord ens envegen la unitat religiosa. Si vol dir la unitat de fet, li contestaríem que aquesta unitat no existeix. I si vol dir la unitat de dret, li contestaríem que cap país del Nord ni del Sud no ens enveja, i que fins els catòlics d'aquells països la rebutjarien. Els nostres catòlics haurien de deixar d'ésser catòlics ibèrics per a ésser catòlics europeus".¹²²

L. Nicolau d'Olwer tampoc no es va estar d'usar un to contundent:

"La causa de la seva existència (de la manca de religiositat) és certament aquella primera que senyalava Ferran Soldevila: el monopoli. I jo precisaria, més que al monopoli de fet, el monopoli de dret, la religió d'Estat".¹²³

I, finalment, va concloure, en el mateix escrit:

"No crec que els fets de la història nacional (...) puguin comptar-se entre les causes de manca de religiositat a Catalunya (...) Jo crec que la manca de sentiment religiós a Catalunya té causes més generals i més fondes. És com l'esperit gregari, com la manca de consciència liberal, com --diguem el mot just i dur--, la manca de dignitat humana, una herència que devem a la nostra mare, la Roma imperial".

Que el debat fou molt ben dut pels dos participants principals és un fet que ja fou prou remarcat en el seu moment. Sobretot perquè les bones formes no impediren que cadascú digués allò que realment pensava. Josep M. de Sagarra

¹²² "La Nau" núm 527, 19-VIII-1929.

¹²³ Herència feixuga, "La Publicitat", 9-VIII-1929.

va assenyalar, irònicament, que "més que una lluita, llur polèmica ha semblat un concurs de barretades"¹²⁴; i Manuel Brunet, que "ha estat provocat i conduït amb gran noblesa".¹²⁵ L'estil utilitzat encara avui desperta admiració. Modernament, el sociòleg Salvador Cardús l'ha posat com a exemple en el seu article Orfes de grans polèmiques, on ha afirmat:

"(...) hom enyora aquelles grans polèmiques de què ara som orfes, en les quals, malgrat les divergències radicals entre uns i altres, si més no, tots coincidien en un punt: en la primacia de la intel·ligència, del rigor i de la dignitat personal i col·lectiva com a camins per superar la penúria espiritual que constataven".¹²⁶

Naturalment, aquest comportament civilitzat no fou l'única virtut de la polèmica, que va tenir uns elements de reflexió encara vàlids ara i ací. Així opinen els membres del Centre d'Estudis Carles Cardó, que van reunir, fa poc, els articles dels dos polemistes en un llibre.¹²⁷ En la seva introducció, Josep Montserrat va assenyalar:

"Portats pel nostre interès pel Dr. Cardó, ens vàrem trobar que el que s'hi debatia apuntava a aquella zona de les realitats fonamentals en l'ordre polític i social que han estat objecte del nostre estudi aquests anys (...) la qüestió tractada per Soldevila i Cardó s'adiu amb la nostra vocació d'estudi pel que fa als conceptes com persona, nació, democràcia, llibertat, ... tots aquells que estan a l'arrel de tota comunitat viable, de tota ciutadania lliure i responsable".

També, encara més recentment, Francesc Roca ha donat molt importància al debat, com a lúcida anàlisi del procés de "descristianització" de la societat catalana.¹²⁸ I és que el bon estil i l'argumentació interessant venien motivats per la categoria intel·lectual i humana de tots dos participants. No en va Carles Cardó i Sanjuan (1884-1958) ha estat considerat com "la figura eclesiàstica més important de la Catalunya moderna" en paraules de Carles Soldevila, que el valorà com un pensador de major transcendència que el propi Josep Torres i Bages, de qui el canonge es considerava hereu espiritual.¹²⁹ Fins i tot alguns dels seus detractors, posem pes cas Josep M. Colomer, li han hagut de reconèixer els elements innovadors i crítics de la seva obra.¹³⁰ Un altre

124 "La Publicitat" 23-VIII-1929

125 "La Publicitat" 10-VIII-1929.

126 "Avui" 2-II-1996, p. C1

127 Ferran Soldevila - Carles Cardó, Polèmica sobre la religiositat a Catalunya, Barcelonasa d'Edicions, Barcelona, 1995.

128 Teories de Catalunya, Ed. Pòrtic, Barcelona, 2000.

129 Carles Soldevila, Figures de Catalunya, Ed. Aedos, Barcelona, 1955.

130 Jose M. Colomer, Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979), Ed. L'Avenç, Barcelona, 1984, ps. 138-149.

pensador actual, Norbert Bilbeny, ha dit d'ell que "és, des del punt de vista intel·lectual, el representant més destacat, en els anys trenta i quaranta, del catolicisme progressista català."¹³¹

Doctor en teologia, dret canònic i filosofia, Carles Cardó desenvolupà una gran activitat periodística (fundà i dirigí "La Paraula Cristiana" d'ençà del 1925 i col·laborà als principals òrgans periodístics catalans de l'època), féu notables traduccions per a la Fundació Bíblica Catalana i per a la Fundació Bernat Metge, i fou l'autor de la polèmica Histoire spirituelle des Espagnes (Ed. Aux Portes de France, París, 1946), de la qual la famosa Meditació catalana n'era el capítol final que fou ciclostilat i repartit clandestinament a Catalunya el 1953.¹³² El text original català d'aquesta obra, a causa de la censura franquista, no s'edità fins al 1977, per part de l'editorial Claret, amb el títol Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes, sense que hi fos incorporat el capítol VIII "El gran refús", per voluntat expressa de l'autor, que no es donà a conèixer públicament fins l'any 1994.¹³³ Aquest conjunt de textos componen una mateixa obra on l'autor denuncia l'existència de dues tradicions enfrontades: la del catolicisme il·lustrat català i la del catolicisme inquisidor que dominà la jerarquia espanyola d'ençà del segle XVI i que mai no volgué reconèixer la realitat de Catalunya. La responsabilitat de l'actitud tancada d'aquest darrer sector és, segons ell, gravíssima, ja que propicià la guerra civil del 1936-39. La devastació espiritual fou prèvia i la revolució es convertí en inevitable, puix que, segons les seves paraules: "les turbes no cremaren les esglésies sinó després que aquells sacerdots hagueren cremat l'Església".¹³⁴ Conseqüent amb el seu ideari catòlic i catalanista, i la seva mentalitat oberta i crítica, Cardó va admetre el règim republicà i defensà l'autonomia catalana. Tot i que s'hagué d'exiliar el 1936 (per evitar represàlies contra seu), lluny de fer costat al franquisme, defensà les tesis del cardenal Vidal i Barraquer, que propugnava una solució negociada de la guerra. El seu exili es perllongà fins al 1954.

Com s'ha vist, la reflexió històrica fou el nucli bàsic del gruix de l'obra assagística de Cardó. En aquesta seva producció, on s'hi troben algunes de les argumentacions ja esgrimides en la polèmica sobre la religiositat, també s'hi

¹³¹ N. Bilbeny, La ideologia nacionalista..., p. 210-211.

¹³² Vegeu Repensar la 'Meditació Catalana' (Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1995), que no tan sols inclou el text repartit l'any 1953, sinó que incorpora vuit estudis valoratius realitzats des de diferents òptiques ideològiques, a càrrec de Joan Carrera, Jordi Porta, Enric Pujol, Ramon Sugranyes, J. A. Duran Lleida, Eduard Escartín, Jordi Pujol i Rafael Ribó.

¹³³ Vegeu El gran refús, Ed. Claret, 1994, que compta amb una presentació molt clarificadora de Ramon Sugranyes de Franch, que també s'havia encarregat de fer una acurada semblança de l'autor introductòria a Les dues tradicions.

¹³⁴ Citat per R. Sugranyes de Franch a El gran refús, p. 10.

detecta un seguiment del fil històric fixat per F. Soldevila en la seva Història de Catalunya, com el mateix Cardó reconeix explícitament a la Meditació catalana.¹³⁵ Això és un indicatiu més del mutu respecte intel·lectual que ambdós es tingueren. Existeixen, però, d'altres testimonis de la seva relació que corroboren aquest punt. En un article que F. Soldevila escriví per a la Miscel·lània Carles Cardó, titulat Evocació ¹³⁶, hi rememora els diferents contactes que ambdós van mantenir (pocs, però punyents) i recorda l'època en què es van conèixer: els primers anys de la dictadura primoriverista. Ja aleshores, Cardó manifestà el seu interès per la prosa soldeviliana i l'encoratjà a persistir en la trajectòria d'escriptor. Recíprocament, Soldevila també considerà Cardó com un bon estilista amb "un domini perfecte de l'idioma i de l'expressió", com es cuidà d'assenyalar en el text reportat. En aquest mateix article, Soldevila també recull una anècdota que diu molt del sentit crític del canonge:

"La primera victòria de l'Esquerra no el va sorprendre sinó a mitges. I comentant el canvi que s'havia operat en l'opinió i la miopia d'alguns polítics, va dir-me:

--Jo no tenia l'obligació de saber-ho, però un polític sí.--

l es referia concretament a un eminent polític de dreta.

l com jo fes observar que el simple contacte amb la gent del carrer, pels comentaris que se sentien, podia deduir-se cap on anava l'opinió, va interrompre'm:

--Per les converses del tramvia-- Ell mateix n'havia sentides de ben orientadores.

--Oh, vaig fer--. Van en cotxe.

Va assentir".

Ja s'ha reportat també, en l'apartat anterior, un altre moment en què F. Soldevila assumí algunes propostes, explícitament polítiques, de Cardó. Fou en l'article Les tres concòrdies, on la reflexió cardoniana era equiparada a la de Cambó i la de Bofill i Mates, i totes tres servien perquè F. Soldevila formulés la seva proposta de "concordia interna", base principal del seu ideari polític unitarista.

La posició de F. Soldevila, que ell mateix definia com la d'un lliurepensador, i la seva defensa de la laïcització no comportava pas, però, que ell no tingués (ni aleshores, ni posteriorment) cap mena d'inquietud religiosa. Efectivament, no es desdèia d'un ideal cristià (en principi no pas necessàriament catòlic) difícilment alineable en cap església establerta. La seva sensibilitat religiosa sempre va estar marcada per una empremta molt personal i per una interpretació lliure del cristianisme. Això l'acostà en certa manera a una posició

¹³⁵ Vegeu Repensar la 'Meditació catalana', p. 38.

¹³⁶ Miscel·lània Carles Cardó, Ed. Ariel, Barcelona, 1963, ps. 69-76.

pròxima al protestantisme, però possiblement l'allunyà d'adscriure's a aquest corrent l'ambient predominantment catòlic on va viure (sobretot després de la guerra) i la seva particularíssima assumpció del fet religiós.¹³⁷ Potser un indicatiu de la seva posició es pot trobar en la seva predilecció per dos escriptors molt marcats per la reflexió sobre el fet religiós: Ernest Renan i François Mauriac.¹³⁸ És possible que del primer n'extragués una determinada visió de Jesús, la que nega la seva filiació divina, però que el reconeix com a encarnació màxima de la religiositat humana. La influència del segon sembla que es deixà sentir especialment durant el període d'exili, ja que en els seus Dietaris de l'exili i del retorn ens reportà el gran impacte que li ocasionà la lectura d'obres com Vie de Jésus o el Mystère Frontenac i el que li havia produït Le Noeud de vipères i Le désert de l'amour. Mostra gran interès per la dimensió humana que l'escriptor conferí als seus personatges i per l'atmosfera de forta opressió ètica en què viuen, així com pel seu sentit del paisatge. Per damunt de tota influència en l'aspecte religiós, F. Soldevila valorà dels dos autors la seva gran categoria literària. De Mauriac arribà a escriure això:
"Els poetes francesos d'avui, llevat d'uns quants noms de versificadors --molt pocs-- són els prosistes, els novel·listes (...) Mauriac és un gran poeta".¹³⁹

I manifestà també una simpatia envers aquest autor que anava més enllà de la seva valoració com a escriptor i que entrava ja en una dimensió ètica i política, a causa de l'actitud de denúncia que l'escriptor francès mostrà davant l'actuació dels franquistes.

Afortunadament, enllà de mers indicis, en els seus dietaris va deixar moltes anotacions de reflexió religiosa que permeten fer-nos-en una idea més aproximada de la seva concepció. El 10-VIII-1940, escriví, en els Dietaris de l'exili...:

"Jo he arribat a creure en Déu pare, podríem dir. Però els camins per on hi he arribat --la meravella de l'amor, de l'amor carnal, i la meravella artística de la natura-- per a Jesús serien monstruosos".¹⁴⁰ (vol I, p. 154)

I el 6-X-1946, anotà:

¹³⁷ Segons el testimoni del seu fill Gerard, només anava a l'església per a les cerimònies com casaments, enterraments, bateigs... o amb finalitats artístico-arquitectòniques. Tanmateix, segons aquest mateix testimoni, a les acaballes de la seva vida, quan estava internat a l'Hospital de Sant Pau, demanà l'assistència d'un sacerdot. Carta personal de G. Soldevila del 30-V-1998.

¹³⁸ En una entrevista feta per Lluís Permanyer i inclosa en el llibre 43 respostes catalanes al qüestionari Proust (Ed. Proa, Barcelona, 1967) són els dos escriptors moderns que cita com a prosistes preferits, al costat de Tàcit, Boccaccio, Muntaner, Bernat Metge i Cervantes.

¹³⁹ Dietaris de l'exili... p. 175.

¹⁴⁰ Vol I, p. 154.

"A les dues causes per la creença en Déu que declarava un dia, haig d'afegir-n'hi una altra: el subtil enllaç justicier dels esdeveniments; la veritat del 'Déu té un bastó que pega sense fer remor'; el purgatori i fins l'infern en aquesta terra".¹⁴¹

Anteriorment, el 30-IV-1941, havia escrit:

"Adoració, gratitud i admiració envers Déu. Fe en la seva presència i en la seva magnificència. Insinuació de l'ànima. Inmortal? No és impossible." (p. 326)

Sembla ésser que els avatars de la guerra i l'exili afermaren el seu sentiment religiós, com evidencia aquesta anotació del 26-VI-1940:
"No dubto que la ventada se'ns pot endur a tots. Mentrestant, però, seria una ceguesa i una ingratitude imperdonables no agrair del fons del cor la mà provident que fins ara ha guiat els nostres passos i m'ha preservat a mí, míser, tan fràgil físicament --i, amb mi, els meus--, de tantes tragèdies i misèries com podríem haver patit. Fóra també imperdonable de no reposar-s'hi, simplement, però confiadament, de cara a l'esdevenidor incert. Deus providebit." (p. 136)

Però no és pas del tot aventurat afirmar que la preocupació religiosa fou una seva constant vital que també va tenir la seva concreció en l'àmbit líric, especialment en el seu poema Pregària.¹⁴² Es tracta d'una oda que constitueix tota una declaració de principis --a la manera del Cant Espiritual de Joan Maragall--, que inicià als anys trenta i que no publicà fins al 1949. A Al llarg.. escriví, el 10-I-1934:

"'Tinc una oda començada...' És la poesia que comença 'Pare de l'Univers, pastor de l'estelada...' En hores de sofriment, molt allunyades les unes de les altres, l'he anada fent. Però la meua vida semblava talment a cobert de profundes commocions, que, si alguna volta hi pensava, havia de pensar també que potser no l'acabaria mai. Ara sento que potser l'acabaré". (p. 272)

L'estrofa inicial i les finals de la composició sintetitzen prou bé el seu pensament:

"Pare de l'univers, pastor de l'estelada,
¿gostaré fins a vós alçar el meu esperit?
¿Quin sospir o quin mot, quin gest, quina mirada,
aixecar-se podrà fins al vostre infinit
pare de l'univers, pastor de l'estelada?

En va pugna el meu cor, dins sa presó finita,

¹⁴¹ Vol II (en premsa).

¹⁴² Publicat dins el recull La ruta invisible, Ed. Estel, Barcelona, 1949, ps. 52-54. Recentment inclòs a Per conèixer Ferran Soldevila, p. 78.

l'amplària interrogant de l'infinit estès:
si a voltes una veu: --"Eternitat"-- mussita,
una altra veu sovint ha murmurat: --"No res".
En va pugna el meu cor dins sa presó finita.

En l'ombra, tanmateix, es gira cap a vós,
cap a l'eternitat que enllà dels mons es bada.
Del fons del seu no res, poruc, desficiós,
com un nauta perdut que escruta la boirada,
en l'ombra, tanmateix, es gira cap a vós,

Pare de l'univers, pastor de l'estelada.

7.4.-Periodisme, ensenyament i actuació cívica

Les repercussions professionals que per a F. Soldevila va tenir la instauració del nou règim foren molt importants. Aquest canvi activà la seva carrera que, com s'ha dit, era ben ascendent. Un any abans, el 1930, amb l'expectativa ja d'una mutació política important, va assumir la direcció de la "Revista de Catalunya" (que es perllongà, com es veurà, fins a finals del 1931). Fou també l'any que es va incorporar com a professor a l'Escola de Bibliotecàries i que va aparèixer el Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana (editat per Salvat Ed.), on ell havia escrit la veu corresponent a "Catalunya".¹⁴³ Aquest darrer text, de llarga extensió i no signat, evidencià una vegada més les seves grans dots de síntesi, i va iniciar la seva participació en la redacció d'obres de referència que tenien com a objectiu arribar a constituir un tramata cultural propi, propòsit que esdevindrà una fita destacada de la seva producció.

El 1931 va poder entrar a la Universitat de Barcelona i es va poder reincorporar al cos d'arxius, càrrec que li va possibilitar, aquell mateix any, treballar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1931-32), després a la Biblioteca Universitària (1932-34), a l'Arxiu Municipal de Barcelona (1934-36) i, de nou, el 1936, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (des d'on, poc temps després, retornà a la Biblioteca Universitària).¹⁴⁴

La seva actuació, en els primers anys de la dècada dels trenta, va ésser febril. A més a més de les responsabilitats esmentades, cal tenir en compte que fou l'època que hagué de finalitzar la redacció de la Història de Catalunya; que

¹⁴³ Hi ha una carta del 19-X-1929 que certifica l'autoria de l'escrit en el llegat de Chavornay (LPFSC 6.2.5.71). Posteriorment, en aquesta mateixa obra, es publicà una biografia seva. S'ha conservat una carta de Joan Ruiz Porta del 25-IV-1932 on es demanaven les seves dades biogràfiques per poder escriure aquella veu. (LPFSC 7.1.3.9).

¹⁴⁴ Aquestes dades són tretes d'un full de serveis que ell mateix va redactar. Reproduït, en un annex, a Ferran Soldevila i els fonaments..., ps. 316-317.

va tenir una important activitat periodística, centrada sobretot en publicacions estrangeres (la seva col.laboració a "La Publicitat" es va interrompre el 1933 i no la repregué fins pels volts del 1936 ¹⁴⁵); que participà decididament en els treballs del Comitè Internacional de Ciències Històriques¹⁴⁶; i que, encara, el 1932, publicà la seva traducció del llibre d'André Maurois, Els silencis del coronel Bramble, dins de la "Biblioteca Univers" vol XII (un treball que s'havia iniciat a finals del 1929 i que evidència que, malgrat tot, el camp literari no fou completament abandonat en un període d'activitat molt intensa).

A tot això cal afegir-hi la seva faceta de conferenciant, que se sap que explotà a bastament durant tot aquell període. Existeixen diversos testimonis escrits de les conferències donades i es conserven alguns esborranys, com ara de la que donà a l'Escola d'Estiu de 1933: Nous aspectes de la Història de Catalunya ¹⁴⁷. S'ha preservat també el text d'algunes que no van arribar a ésser dites, com la dedicada als Borja, que fou escrita el 1931 i que cal considerar com una obra pionera en la línia de revisió crítica de la llegenda negra borgiana que posteriorment assumiren d'altres historiadors destacats com Miquel Batllori o Joan Fuster.¹⁴⁸

Tota aquesta intensa activitat comportà, inevitablement, que hagués d'arreconar d'altres activitats i projectes. Els diaris de l'època que amb el títol de Diataris de la República i de la guerra civil posteriorment publicats en el volum Al llarg de la meva vida i que s'han fet servir sovint ací com a font, s'interromperen el mateix any d'inici, el 1931 (durant el qual va escriure només anotacions telegràfiques), i no els va reprendre fins al 1933. Els tornà a parilitzar l'estiu del 1934 i fins a les acaballes del 1935 no tingueren una continuïtat regular. La seva producció poètica també en quedà afectada, almenys fins al 1933 a causa, segons el seu propi testimoni, de la redacció de la seva Història.

Malgrat tot aquest volum de treball, no va pas renunciar a fer part d'algunes iniciatives cíviques i, fins i tot, d'assumir algun càrrec, com ésser membre de la

¹⁴⁵ Concretament, va reprendre la seva col.laboració en el diari barceloní el 28-XII-1935, amb un article titulat Llenguatge preelectoral, com ja s'ha dit en l'apartat anterior, "Independència partidista i compromís polític".

¹⁴⁶ Vegeu Cap. VI, apartat "Els Congressos i les Assemblees del Comitè Internacional de Ciències Històriques".

¹⁴⁷ LPFSC 4.6.

¹⁴⁸ El text, al qual li falten les dues primeres pàgines, es conserva en el fons F. Soldevila de la Universitat de Barcelona. Per encàrrec d'Agustí Colomines, vaig tenir cura de la seva transcripció i vaig redactar un article introductor de cara a la seva publicació en el número especial de la revista "Afers" (núm 17, 1994) dedicat a Els Borja. Posteriorment, he localitzat els fulls inicials en la Donació Carlota Soldevila.

junta directiva de l'Ateneu barcelonès, de la qual en fou elegit vice-president de la secció de literatura l'any 1931 i reelegit, en aquesta mateixa responsabilitat, el 1936.¹⁴⁹

En aquest terreny del compromís cívic, destacà la seva participació en les activitats de "Palestra", promoguda per J. M. Batista i Roca i concebuda com a una organització destinada a la formació patriòtica de la joventut, que era oberta a tots els partits catalanistes.¹⁵⁰ Per entendre millor la seva vinculació amb l'esmentat organisme, cal tenir present que a l'afinitat amb els objectius programàtics (defensa de la catalanitat i del conjunt de l'àmbit nacional, educació civopolítica de la joventut des d'una perspectiva nacional unitària i interpartidista, panoccitanisme...) s'hi afegia la seva amistat amb el seu promotor i amb la resta dels càrrecs directius: Pompeu Fabra (president efectiu), Raimon d'Abadal i Calderó, A. Rovira i Virgili, L. Nicolau d'Olwer i Jaume Aiguader i Miró (tots quatre, presidents d'honor). Així, no ha de sobtar que F. Soldevila fos un dels signants del manifest fundacional de 1930 i que col.laborés en diferents iniciatives, com ara en el curset que, amb el títol Alliçonaments de la nostra història, se celebrà els dies 6, 13, 20 i 27 de juny i 4 de juliol del mateix 1930 o bé en el projecte de confecció d'una revista de l'entitat.¹⁵¹ Sobre aquest darrer punt, existeix una carta que li adreçà J. M. Batista i Roca el 28-I-1931, on el convoca a una reunió per tal de parlar del tema i cita tot un seguit d'intel.lectuals que també s'havien compromès a participar-hi, cosa que ens permet saber quins noms mantenien un contacte més estret amb l'entitat.¹⁵² En la llista, a part del mateix Soldevila, s'hi cita J. M.

¹⁴⁹ Així ho testimonien dues cartes del 1-V-1931 i del 15-V-1936. Per fer-se una idea de la importància que l'Ateneu barcelonès va tenir en la vida cultural de l'època, força esmorteïda en comparació amb l'accelerada vitalitat de la societat del moment, vegeu Jordi Casasses, L'Ateneu barcelonès ps. 125-136.

¹⁵⁰ Sobre Palestra hi ha els articles de Lluís Duran, Palestra i Batista i Roca ("Avui" 4-XII-1995, p. C2) i de Josep M. Lladó, Batista i Roca i Palestra ("Avui Diumenge", 4-II-1996, p. 25), així com els llibres de Víctor Castells dedicats al seu fundador: Batista i Roca. Una vida al servei de la reconstrucció nacional (Ed. Dalmau, Barcelona, 1995), Josep M. Batista i Roca. Textos polítics i pedagògics (Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993) i Caracter i nació. Escrits polítics de J.M. Batista i Roca (Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1996).

¹⁵¹ L'esmentat curset fou un dels més concorreguts, amb un total de 104 participants --73 homes i 31 dones, segons especifica una circular de la mateixa entitat, del 30-VIII-1930, que em fou facilitada per Víctor Castells. Només el superà el que donà Pompeu Fabra sobre Alguns punts de Gramàtica Catalana, amb 131 inscrits i el seguí de prop el de L. Nicolau d'Olwer, Aspectes de la Literatura Catalana, amb 101 participants.

¹⁵² La carta de Batista i Roca es troba al LPFSC 7.1.2.118.

A criteri de l'estudiós Víctor Castells, la revista de la qual es parla podria haver estat una continuació de "Excursionisme", editada pel Secretariat d'Entitats Excursionistes (al qual estava vinculat estretament Batista i Roca) i que es proposava també orientar el jovent en una

Junoi, P. Gabarró, M. Coll i Alentorn, Narcís Masó, Jeroni Moragues, J.V. Foix, Alfons Tries i Manxencs, Maurici Serrahima, I. Vidal i Guitart, R. Tasis i Marca, M. Iglesias d'Abadal i J. M. Girona.

En aquest repàs forçosament ràpid de la trajectòria professional i cívica de F. Soldevila, no es pot deixar d'esmentar un fet importantíssim de la seva vida privada que va tenir també una repercussió molt notable en la seva obra: el naixement del seu fill únic, Gerard, el gener de 1931. Indubtablement, aquest fet li estimulà una major atenció envers la infància. Fruit d'aquesta renovada sensibilitat fou l'opuscle dedicat als infants Les Corts Catalanes 1713-1932 (editat per l'Ajuntament de Barcelona el 1932, amb dibuixos de Josep Vinyals) i, sobretot Història de Catalunya. Primeres lectures, que li publicà l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) el 1933. Aquest darrer llibre era un encàrrec que va arribar en el moment precís, com ho evidencien els bons resultats obtinguts. Alexandre Galí, un dels màxims pedagogs del moment que estava estretament vinculat a l'entitat, quedà agradablement sorprès dels resultats:

"Per al llibre d'en Soldevila la nostra feina va consistir únicament a facilitar a l'autor un llibret anglès com a mostra del que havia d'ésser el de la Protectora i el senyor Soldevila en va fer l'obra insuperable que va ésser joia per als petits i delectança per als grans".¹⁵³

L'elogi d' A. Galí és especialment significatiu perquè, en un principi, ell havia de col.laborar, a proposta de l'APEC, en la redacció del llibre. En una carta que li adreçà a Soldevila, el 12-VIII-1930, li explicà quina era la seva posició:

"He vist que l'Associació Prot. ens posa a vós i a mi per fer, en col.laboració, els dos primers volums de la Història de Catalunya [finalment, se'n féu només un]. Jo, pel que es refereix a la meva feina, vaig indicar alguna cosa, amb l'intent més que tot d'aportar algunes indicacions de caràcter experimental en ordre a l'ensenyament de la Història. Essent jo fora, les coses s'han resolt de la manera que heu vist; jo us dec, per tant, alguna explicació.

Al meu entendre la persona indicada per redactar aquests llibres d'Història sou vós, que ja heu tret el que anomenem grau mitjà amb encert notabilíssim. Jo només faig que repetir el meu oferiment del punt de vista escolar i encara només per aquelles coses en les quals la meva petita experiència us pogués ésser necessària. Cas que vós no poguéssiu redactar materialment el llibre, ens posaríeu en un compromís. Hauríem de veure si algú ho fa; jo en últim extrem; però així i tot, seguint el criteri imposat de no prescindir mai del tècnic,

formació cívicopolítica de caire nacionalista. Sembla que "Excursionisme" havia arribat a una situació d'atzucac i que, amb la mateixa idea que l'havia inspirat, es volia dur a terme una nova publicació, que no arribà a reeixir --com m'ha explicat l'esmentat Castells en una carta del 18-IX-1995.

¹⁵³ A. Galí, Història... vol I, ps. 243-244.

caldría que vós féssiu la revisió, en l'aspecte històric principalment i en tots els altres aspectes si així us plavia."¹⁵⁴

És fora de dubte que F. Soldevila pensava en el seu propi fill a l'hora de concebre el seu llibre. Dirigint-se al petit Gerard, ell li digué: "Veus aquest llibre? és del papa. L'ha escrit per a tu".¹⁵⁵ Més endavant, va poder constatar els bons resultats de la seva obra:

"Veig, damunt el meu fill, la impressió que, damunt la infància, pot produir el llibre d'història de Catalunya

Primeres Lectures. De primer com, des que comencen a saber llegir, poden començar a aprendre la nostra història --i em feia un efecte tot estrany de sentir en els seus llavis tot de coses (Pere el Catòlic, la Batalla de Muret, el rei Jaume) que sento en llavis dels deixebles grans i que tan lligades van a la meva existència. Després el llevat d'amor a Catalunya, de goig d'ésser català, de desig d'aixecar Catalunya a un nivell més alt".¹⁵⁶

L'aparició de Primeres Lectures fou interpretada com un pas decisiu en aquesta direcció normalitzadora i això suscità crítiques entusiastes. Manuel de Montoliu assegurava que "el infants catalans estan d'enhonorabona".¹⁵⁷ I Domènec Guansè exclamava: "Quina lliçó per aquells que en escriure per als infants creuen que cal argotitzar el lleguatge! I quin guany, per a Catalunya, quan els infants parlin un llenguatge com el d'aquest llibre!".¹⁵⁸ L'impacte de l'obra fou gran i, per això, no ha de sorprendre que Alfons Mias --amb el pseudònim de Joseph Vergès-- li dedicés una ressenya molt elogiosa a "Le Courrier de Ceret".¹⁵⁹ ¿Com no havia d'ésser ben rebuda una obra pedagògica com aquella per un dels capdavanters del desvetllament nacional de la Catalunya del Nord?¹⁶⁰ Pocs mesos després, A. Mias adreçà a F. Soldevila el seu llibre Histoire résumée de la Catalogne française (avec notices d'histoire de la Catalogne intégrale) i una carta adjunta on descrivia la situació nord-catalana d'aquells moments:

"No sóc literat ni historiador, però mireu, aquí al Rosselló, ningú s'atreveix a fer conèixer la història dels nostres avis, tothom es tira de caps a la història

154 LPFSC 7.1.1.207.

155 Al llarg... p. 259

156 Op. cit. p. 338.

157 "La Veu de Catalunya" 2/III/1933

158 "La Rambla" 16/I/1933.

159 6/V/1933.

160 Pere Grau és un historiador que ha dedicat molts esforços a estudiar la figura, encara molt desconeguda, d'Alfons Mias. Vegeu el seu article Le catalanisme en France entre régionalisme français et nationalisme catalan, dins Le Roussillon De la Marca Hispanica aux Pyrénées-orientales (VIII-XX siècles), Perpinyà, 1995, ps. 181-217.

francesa que no és la nostra i el poble va caminant dins l'ignorància (sic) de tot el que és seu, veritablement seu".¹⁶¹

La col.laboració de F. Soldevila amb la Protectora (nom amb el qual era popularment coneguda l'APEC) no era cap novetat, ja que ho havia fet anteriorment, durant els anys vint, quan redactà conjuntament amb F. Valls Taberner la Història de Catalunya. Curs Superior (1922-1923) i quan assumí en solitari la redacció d'un Curs Mitjà (1923). Ara, però, a la dècada dels trenta, encara tenia molts més motius per estrènyer la seva col.laboració, bàsicament per una major afinitat política i ideològica amb l'entitat, a causa de la renovació d'objectius que la Protectora es plantejà amb la implantació del règim autonòmic republicà. Amb l'adveniment de l'autogovern es va pensar, en un primer moment, que la funció de l'APEC podria ésser assumida per la Generalitat, cosa que van impossibilitar les fortes limitacions (especialment en matèria d'ensenyament bàsic, però també d'ús social del català) imposades per Madrid al govern català. Aleshores, com ha explicat Lluís Duran, la Protectora prengué un renovat paper normalitzador que no el va limitar exclusivament a l'àmbit escolar, sinó que el va voler projectar al conjunt social.¹⁶² Per això, s'alià sovint amb d'altres entitats compromeses amb la normalització lingüística i cultural --com la ja esmentada organització juvenil "Palestra" o d'altres de major implantació social, com ara el FC Barcelona--, per tal de crear instàncies unitàries --com el Comitè pro Catalanització, primer, i, més tard, el Comitè de Catalanització-- per tal d'estendre l'ús social del català. Aquests nous plantejaments de l'entitat coincidien plenament amb els de F. Soldevila, fet que, sens dubte, degué facilitar la relació mútua. No ha de sobtar, doncs, que li fossin encomanats nous projectes editorials, com la continuació, en solitari, del "curs superior" que havia iniciat amb Valls Taberner, o que se li demanessin diferents conferències i xerrades, que en ocasions no pogué assumir a causa de la gran quantitat de feina acumulada.¹⁶³

¹⁶¹ LPFSC 8.1.2. La carta porta la data del 5-I-1934.

¹⁶² Vegeu el minuciós i acurat estudi de Lluís Duran Pàtria i Escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1997).

¹⁶³ En una carta del 1-IX-1933 (LPFSC 8.1.1.14.) se li demana de fer una conferència sobre "la post Renaixença" i en una altra del 5-II-1936 (LPFSC 8.1.4.15.), que redacti una ponència per al Congrés nacional de l'APEC sobre el tema L'ensenyament de la nostra història. Pel que fa a aquesta darrera petició, hi ha constància, per una altra lletra del 11-III-1936 (LPFSC 8.1.4.17.), que ell no la va poder satisfer.

7.4.1.-La direcció de la "Revista de Catalunya".

La participació de F. Soldevila a la "Revista de Catalunya" durant la seva etapa fundacional, la dècada dels vint --l'etapa en què fou dirigida pel seu fundador, A. Rovira i Virgili--, havia estat molt gran i no minvà fins a la primera crisi financera de la publicació, que va haver de tancar per fallida a finals del 1929 (el darrer número corresponia al novembre-desembre).¹⁶⁴ Uns mesos després, el setembre del 1930, amb nous editors i dirigida pel mateix F. Soldevila, féu la seva reaparició. S'inicià així una etapa en què, segons Josep M. Cadena, "agafà un to viu, d'alta polèmica i de servei a les realitats del moment, que fa d'aquest breu període un dels més interessants de la publicació".¹⁶⁵

En el nomenament de F. Soldevila com a director devia pesar la seva destacada col.laboració en la primera etapa de la revista, així com la seva filiació partidista a Acció Catalana, de la qual la nova publicació n'era un òrgan "oficiós". La seva condició de destacat intel.lectual del moment i la circumstància de no ésser un dirigent polític del partit havien de servir per protegir la publicació de qualsevol acusació de partidisme descarat i per reforçar el propòsit de convertir-la en la principal revista cultural i política de referència. Gràcies a una carta que li adreçà el seu germà Carles el 29-V-1930, es pot saber que, en aquella data, el seu nomenament com a director era ja gairebé un fet i es pot tenir una certa noció de les dificultats que van existir per encetar la nova etapa:

"Passant de la filosofia a la història, et diré que em sembla que l'afer de la "Revista de Catalunya" a hores d'ara és resolt. Així almenys m'ho va comunicar ahir En Draper el qual em va induir a trametre-t'ho, tot invitant-te a posar fil a l'agulla per començar el primer número. Sembla que la dificultat que pocs dies ha impedia la signatura de l'escriptura de venda és que En Rovira demanava cinc mil pessetes més de les que havien tractat de primer antuvi. També vaig entendre que En Rovira cancel.larà el seu deute envers els antics i heroics subscriptors de la Revista, repartint-los un exemplar dels articles de Pi i Margall o d'una cosa semblant que té en preparació.

L'essencial és que pots començar a treballar. Tens ben fixat el sou, les atribucions, les responsabilitats, etcètera? No vull dir que hakis de signar cap contracte perquè ja saps que no hi ha costum d'arribar a aquestes formalitats,

¹⁶⁴ Rafael Tasis, en l'article Història de la "Revista de Catalunya" (1924-1956) (aparegut a la "Revista de Catalunya" núm 106, Mèxic, set. 1967, ps. 8-38), assenyala que si s'analitzen els seixanta números de la revista corresponents a l'etapa dirigida per Rovira i Virgili --que ell comptabilitza en prop de sis mil pàgines-- es veu que "per damunt de tot" són obra del seu director "seguit immediatament per F. Soldevila".

¹⁶⁵ "Serra d'Or" (juliol 1971), p. 24.

tanmateix elementals. Però sí que faràs bé de tenir-ho tot ben parlat abans de dir: allà va!"¹⁶⁶

La idea de continuïtat amb l'etapa anterior no fou pas incompatible amb la introducció d'alguns canvis substancials que li donaren una major vivor periodística. En l'editorial del primer número, titulat "Represa", F. Soldevila hi apuntava ja algunes de les modificacions que l'havien de transformar d'una manera notable.¹⁶⁷ D'entrada, hi manifestava la voluntat explícita que s'hi veiessin representades "totes les terres de llengua catalana" i per això hi anunciava la incorporació d'una secció especial on es fes, de manera regular, la crònica de cadascun d'aquests territoris. Aquesta representació del conjunt nacional era una de les condicions que Soldevila creia necessàries perquè la publicació "respongués immancablement al seu nom: fos veritablement la Revista de Catalunya".¹⁶⁸ En aquest propòsit inicial esmentava València, Mallorca, Menorca, Eivissa, el Rosselló i l'Alguer, però només arribaren a sortir cròniques sobre els tres primers territoris, encara que sí que aparegueren de manera regular. La "Lletra de València" i d'altres informacions referides al País Valencià aparegudes en el conjunt de la revista anaren a càrrec de Francesc Almela i Vives; de la "Lletra de Mallorca" se n'ocupà Joan Pons; i de la "Lletra de Menorca, l'historiador i advocat Joan Hernández Mora.

Dels canvis fets a les seccions, cal destacar-ne especialment un, que potser és un dels més personals que va introduir el nou director: la realització d'una enquesta entre els principals poetes per tal que ells mateixos elegissin les que consideraven les seves tres millors composicions (que eren publicades a cada exemplar).¹⁶⁹ La secció estrella de la revista fou, però, sens dubte, la "Secció

¹⁶⁶ LPFSC 6.2.7.42.

¹⁶⁷ Núm 61 (setembre 1930), ps. 1-4.

¹⁶⁸ Val la pena remarcar ací la sinonímia que estableix F. Soldevila, ja des d'aleshores, entre els conceptes "països catalans" --que, com s'ha vist anteriorment, havia utilitzat en alguns dels seus articles-- i "Catalunya". Equivalència que es troba netament formulada en l'article Catalunya, publicat a principis dels anys quaranta a la "Revista de Catalunya" (núm 99-100-101, gener-febrer-març 1943, ps. 11-16).

¹⁶⁹ La relació dels poetes enquestats revela prou bé les preferències estètiques que Soldevila mantenia en aquell moment: Josep Carner (núm 61, set. 1930), Josep M. Lopez-Picó (núm 62, oct. 1930), Josep Lleonart (núm 63, nov. 1930), Guerau de Liost (núm 64, des. 1930), Maria Antònia Salvà (núm 65, gen. 1931), Agustí Esclassans (núm 66, febrer 1931), Miquel Ferrà (núm 67, març 1931), Marià Manent (núm 68, abril 1931), Tomàs Garcés (núm 70, juny 1931), Joan Mínguez (núm 71, jul. 1931), Millàs-Raurell (núm 72, agost. 1931), Francesc Almela i Vives (núm 73, set. 1931), Sebastià Sanchez-Juan (núm 74, oct. 1931), Carles Riba (núm 75, nov. 1931), Carles Soldevila (núm 76, des. 1931). Josep M. de Sagarra era el següent poeta que havia de respondre l'enquesta, segons s'anunciava en un avanç dels propers articles a publicar que figurava en el darrer exemplar.

de polèmiques", tal i com ell mateix reconegué en el balanç del primer any de la nova etapa, --un apartat dins la secció "Nòtules" titulat Un any més,¹⁷⁰ que l'esmentat Josep M. Cadena ha judicat com a "tota una lliçó de bon periodisme".¹⁷¹

Més enllà de totes aquestes modificacions, la seva empremta personal es deixà notar en el conjunt de la publicació, on es poden comprovar els resultats del seu bon ofici periodístic i on es noten, també, alguns dels trets més característics de la seva obra, com ara la preocupació constant per la imatge exterior de Catalunya¹⁷² o la defensa d'un criteri lingüístic que contemplés alhora normalitat d'expressió i rigor.¹⁷³

L'assumpció de la tasca directiva va anar lligada al fet d'haver deixat de publicar llargs articles de tema històric (com havia fet durant la primera etapa) i haver d'assumir la redacció d'articles d'anàlisi política. Ell mateix, en iniciar la secció de "Política catalana", en el primer número de la nova etapa, explicava que havia hagut de vèncer unes seves reticències inicials, però que al final havia acceptat perquè "potser no serà completament inútil" la veu d'algú que esguardi la política "a una certa distància". La línia seguida en aquests escrits s'adiu perfectament amb la seva tesi de la necessitat d'un "concòrdia interna" entre els partits catalans en aquelles qüestions bàsiques com l'autogovern, que ja s'analtà en l'apartat dedicat al seu pensament polític. És possible que aquesta experiència li servís per acabar d'afermar el seu ideari unitarista i reforcés la seva voluntat de desentendre's de les lluites partidistes.

Malgrat l'abandó dels seus llargs articles de temàtica històrica, aquesta disciplina no va pas quedar marginada. Ell mateix s'ocupà de fer algunes "Nòtules" referides a la matèria i va propiciar l'aparició de notables articles

¹⁷⁰ Núm 73, set. 1931, ps. 244-247.

¹⁷¹ J. M. Cadena, Op. cit. p. 24.

¹⁷² L'article més paradigmàtic és, possiblement, Un país del qual es parla (núm 73, set. 1931, p.288), on constata que "d'ençà de la proclamació de la República, periòdics i revistes de l'estranger en parlen sovint (de Catalunya), extensament". El seu missatge final és ben clar: "Esforcem-nos tots que es segueixi parlant-ne. I cada vegada, si pot ésser, amb més de simpatia".

¹⁷³ Sovint amb propostes que fins i tot ara poden semblar agoserades, com la de catalanitzar els títols de les pel·lícules criticades. Criteri que, com el de normalitzar els cognoms catalans, havia estat assumit per Acció Catalana i que per tant s'aplicava també en d'altres publicacions de la seva òrbita, com el diari "La Publicitat". Sobre la catalanització dels cognoms, vegeu la publicació quinzenal del partit "Acció Catalana", núm 2 del 24 de març del 1923, on el grup s'atribueix la responsabilitat d'haver endegat una campanya organitzada sobre el tema.

històrics signats per d'altres destacats investigadors.¹⁷⁴ És més, com ha apuntat Rafael Tasis, la publicació va assumir la funció de fer una "història on the making, com en diuen els anglesos, és a dir, en els seus episodis registrats, si no dia per dia (...) mes darrera mes", cosa que segons aquest autor li confereix "un pes considerable en la bibliografia catalana moderna".¹⁷⁵ L'exemple més clar d'això el tenim en el monogràfic dedicat a la Història de la proclamació de la República a Catalunya.¹⁷⁶

La seva funció de director va permetre a F. Soldevila situar-se en una situació privilegiada per prendre el pols al batec del debat ideològic del moment i per establir contacte personal amb els principals exponents de la intel·lectualitat catalana --i alguns de l'europea-- d'aquella època. Bona prova n'és la voluminosa correspondència conservada d'aquells dos anys en el seu arxiu particular, que constitueix un fons epistolar fonamental per a la història de la publicació.¹⁷⁷ L'acollida inicial del públic de la nova etapa de la revista fou, en un principi, molt bona. En el núm 66, del febrer de 1931, aparegué l'article Ressonàncies, on el seu director afirmava que l'acolliment dispensat era "cada cop més encoratjador" i en donava exemples. Va incloure-hi, íntegrament, una crítica de Joan Sacs a "La Publicitat", on aquest autor reafirmava la necessitat de l'existència d'una "revista d'idees" i assenyalava que la rejoyenida publicació era "densa de substància, composta amb una finor i un bon gust insòlits". Malgrat aquestes bones crítiques, Soldevila era perfectament conscient de les importants limitacions, especialment financeres, que encara patia. Com a exemple d'això, hi ha una carta de Feliu Elias, del 15-IX-1930 (que n'era un col·laborador), on es queixava per la retribució que rebia: "Amb aquesta tarifa, doncs, hi perdo diners i em sembla humiliant. No puc seguir col·laborant en aqeuistes condicions, ço que em sab molt de greu perquè la vostra direcció m'era de les més grates (...) Perdoneu la meva inadaptació als nous temps, més calamitosos que els de la Dictadura, i maneu com sempre a vostre afm."¹⁷⁸

¹⁷⁴ Citem, a títol d'exemple, el de Ferran Valls Taberner, Els inicis de la historiografia catalana (núm 64, des. 1930), el de Manuel Reventós, Breu història dels moviments socials barcelonins (núm 73, setembre 1931) o els dos de Ferran de Sagarra, El govern republicà de Catalunya en 1641 (apareguts en el núm 73, del setembre 1931, i el núm 74, d'octubre 1931).

¹⁷⁵ R. Tasis, Història de la "Revista...", p. 15

¹⁷⁶ Sobre el monogràfic, vegeu el que es diu en aquest mateix capítol en l'apartat "Nous plantejaments, nous àmbits d'investigació". Encara més detallada i completa és la ressenya feta a F. Soldevila i els fonaments..., ps. 86-92.

¹⁷⁷ Vegeu l'Annex II. En el fons de Chavorany (avui traslladat a l'Arxiu Nacional de Catalunya) les cartes de l'any 1930 superen les dues-centes, i les del 1931, el centenar. La majoria d'elles tenen relació amb la "Revista de Catalunya".

¹⁷⁸ LPFSC 7.1.1.151.

L'euforia inicial s'estancà i, en el balanç anual que es féu en el núm 73, Un any més,¹⁷⁹ el director va reconèixer que la subscripció havia restat estacionària i que, sobre la situació econòmica, hom no podia fer-se "masses il.lusions" pel que feia a l'autofinançament. No obstant això, Soldevila valorava molt l'afluència constant d'originals per a la seva publicació, cosa que evidencia l'ample acceptació que tingué com a mitjà entre els nuclis intel.lectuals de l'època i que explica l'alt nivell assolit per la revista.

La fallida de l'empresa periodística no tardà a produir-se, ja que l'últim número de l'any 1931 corresponent al mes de desembre fou també el darrer d'aquesta etapa. Res no hi pogueren fer les gestions que realitzà F. Soldevila prop dels mecenes Rafael Patxot i Francesc Cambó per tal de salvar-la. El primer, en una carta del 20-XI-1931, li va dir que li dolia molt no poder-lo ajudar, perquè "el que no pogué fer la dictadura ho està fent la crisi mundial".¹⁸⁰ Per la seva part, Cambó, en una lletra del 24-XII-1931 es va comprometre a fer-se càrrec de la quarta part del dèficit. "En compensació jo no demano absolutament res", hi afirmava.¹⁸¹ Però això no degué ésser suficient. Es conserva un document on es feia un pressupost dels costos de cada número i es preveia un dèficit anual de 4.260 ptes.¹⁸² Sembla ésser, però, que les despeses i el baix índex de subscriptors (la previsió es feia sobre la hipotètica venda de 600 exemplars, ja que el tiratge era de 750) esguerraren aquests pronòstics.

De tota manera, és possible que hi haguessin d'altres motivacions enllà de les estrictament econòmiques, ja que així sembla desprendre's d'una carta que F. Soldevila adreçà a Carles Rahola el 26-II-1932: "Després d'esdeveniments extraordinàriament desagradables per a mi, quan ja creia tenir salvada la "Revista de Catalunya" i a punt de tirar un número doble gener-febrer, que ara haig d'embutxacar-me, m'he vist obligat a cessar en la direcció de la revista. Per això us torno el vostre original. Tinc entès que el senyor Draper es proposa continuar la publicació"¹⁸³

El tancament de la revista tingué les seves repercussions en l'economia personal de F. Soldevila, que en el seu dietari corresponent al 28 de gener de 1932 anotà que els propietaris li devien cap a 2.000 pessetes, una xifra

Aquesta queixa va fer el seu efecte, ja que Elias continuà com a col.laborador fins a l'any següent.

¹⁷⁹ Setembre 1931. ps. 244-247.

¹⁸⁰ LPFSC 7.1.2.129.

¹⁸¹ LPFSC 7.1.2.128.

¹⁸² LPFSC 7.1.2.127.

¹⁸³ Fons Carles Rahola. Institut Municipal d'Història. Girona.

considerable en aquella època, que és molt possible que no arribés a cobrar mai.¹⁸⁴ Un altre document conservat ens permet saber que aquesta quantitat se li devia pel treball realitzat durant els mesos que van de juliol a setembre.¹⁸⁵

En una carta del 7-III-1932, F. Cambó contestava així una lletra anterior de F. Soldevila on li havia notificat el seu cessament com a director de la revista: "La lletra de vostè m'ha causat una profunda pena. L'única compensació que en tinc és pensar que ara podrà vostè consagrar-se més activament a finir la Història de Catalunya"¹⁸⁶

Una darrera "compensació" personal va rebre ja finida la seva funció de director; fou la seva admissió com a soci numerari de l'Associació de Periodistes de Barcelona.¹⁸⁷

7.4.2.-L'Escola de Bibliotecàries: Amor i pedagogia

El mateix any i el mateix mes que F. Soldevila va treure el primer número de la nova etapa de la "Revista de Catalunya", fou també nomenat professor d'Història de Catalunya a la prestigiosa Escola de Bibliotecàries de Barcelona. Una carta de la secretària de l'entitat, Joana Casals Baltà, del 11-IX-1930, li notificà el seu nomenament.¹⁸⁸ Com ja s'ha dit anteriormet, havia estat Francesc Martorell qui l'havia animat perquè es presentés a l'esmentada plaça de professor i li havia assegurat que només li calia lliurar una instància de sol.licitud perquè li fos concedida.¹⁸⁹

Aquesta fàcil accessibilitat a un lloc de treball ben interessant venia motivada per la renovada estructuració que experimentà l'escola amb l'adveniment del nou règim republicà, després de la nefasta experiència de la dictadura de Primo de Rivera. Fundada el 1915 per la Mancomunitat, sota l'impuls d'Eugeni d'Ors, l'Escola de Bibliotecàries havia estat concebuda com el centre de formació del personal necessari per dotar l'ambiciosa xarxa de biblioteques que el govern regional es proposà dur a terme.¹⁹⁰ Ràpidament adquirí un gran prestigi per l'altíssima vàlua del seu professorat i per l'ambició del seu programa formatiu. Així mateix, constituí una fita no pas negligible en les noves sortides professionals que s'obriren a les dones a principis de segle. Malgrat la

¹⁸⁴ Aquest dietari, corresponent al 1932, no fou publicat en el llibre Al llarg de la meua vida, ben segur perquè es tracta d'unes poques anotacions realitzades durant els primers tres mesos de l'any i fetes en una vella agenda del 1929. (LPFSC 5.3.4.)

¹⁸⁵ Fons Riba. Arxiu Nacional de Catalunya

¹⁸⁶ LPFSC 7.1.3.68.

¹⁸⁷ Notificada per una carta del 20-II-1931 (LPFSC 7.1.3.86.)

¹⁸⁸ LPFSC 7.1.1.191.

¹⁸⁹ Vegeu l'apartat "Els companys" (cap. IV).

¹⁹⁰ Vegeu "Biblioteques, arxius i museus", dins La Mancomunitat..., ps. 453-457.

discriminació inicial que comportava la creació d'un centre exclusiu per a personal femení, en el context de la societat catalana de l'època, la mesura no deixava de constituir un revulsiu molt important. Cal tenir present que encara el 1923 la situació de la dona dins el sistema educatiu era marginal. A la Universitat de Barcelona representaven el 12% de la matrícula oficial, mentre que a Madrid era només d'un 8%. En tots dos casos, el percentatge femení, sense les practicants i les llevadores, era encara més baix. Així, a la Universitat de Barcelona les dones eren tan sols el 5,6% del total d'alumnes oficials de dret, medicina, filosofia i lletres, ciències i farmàcia. A l'ensenyament secundari oficial la proporció de noies era del 22% a Barcelona i del 19% al conjunt del Principat, enfront del 12% que registrava la mitjana de l'estat espanyol.¹⁹¹ Fins i tot en un nivell europeu, la iniciativa de creació d'una Escola de Bibliotecàries tenia la seva importància. Com ha remarcat Rosa Leveroni, que fou una deixeble destacada de l'escola, a l'Europa de l'època no s'abordà la formació del personal de les biblioteques de grau mitjà i popular fins a la segona i tercera dècades del segle, i a l'Estat francès no va prendre importància fins després de la Segona Guerra Mundial.¹⁹² Segons ella, a Espanya era una iniciativa que "no despertà comentaris i pensem que passà pràcticament desapercibuda perquè era, gosaríem dir, incomprendible".¹⁹³

Durant la dictadura primoriverista, l'escola passà a anomenar-se Escuela Superior para la Mujer i foren depurats els professors que l'havien impulsat. Aleshores, a criteri de l'estudiosa de l'entitat, Assumpció Estivill, "experimentà una sèrie de canvis i d'ampliacions que en desvirtuaren el sentit original i no hi aportaren res de nou".¹⁹⁴ Fins als anys trenta, amb el canvi de règim i la nova direcció a càrrec de Jordi Rubió i Balaguer (1930-1939), no es va poder restituir la línia programàtica marcada d'ençà de la seva fundació, amb un important canvi qualitatiu, també apuntat per l'esmentada A. Estivill: que el nou sistema de biblioteques que s'adoptà el 1932 era "molt més ampli i ambiciós que no pas el de 1915"¹⁹⁵, cosa que havia de repercutir d'una manera clarament positiva en la marxa de l'escola i en la consolidació social de la carrera de bibliotecària.

¹⁹¹ Aquestes dades s'han elaborat a partir de l'Anuario Estadístico de España, XI, 1924-1925. També s'ha consultat l'article d'Ester Cortada i Montserrat Sebastià, La dona i la institucionalització de l'educació, dins Més enllà del silenci: les dones a la història de Catalunya (a cura de Mary Nash), Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988, ps. 207-226.

¹⁹² Rosa Leveroni, L'Escola de Bibliotecàries, dins "Serra d'Or", març 1969, ps. 25-27.

¹⁹³ Op. cit.

¹⁹⁴ Assumpció Estivill, L'Escola de Bibliotecàries 1915-1939, "Quadern de Treball" núm 12, Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i documentació - Diputació de Barcelona-Universitat de Barcelona, 1992, p. 185.

¹⁹⁵ Op. cit, p. 280.

Gràcies a la nova política, van poder reingressar els mateixos professors de la primera etapa i se n'incorporaren de nous de provada vàlua --entre els quals, F. Soldevila. Uns i altres constituïen la flor i nata de la intel·lectualitat de l'època i molts d'ells (també és el cas de F. Soldevila, com veurem) acabaren per compartir el seu professorat a l'escola amb les seves classes a la Universitat barcelonina. Aquest professorat selecte, d'alta categoria universitària (malgrat que l'escola no arribà a tenir aquest nivell acadèmic dins de l'estructura educativa de l'època), fou la clau que explica el fet que l'entitat assolís aleshores, durant tota la dècada dels trenta, la seva etapa més brillant. En aquest judici han coincidit tant l'esmentada A. Estivill com Alexandre Galí, que ha remarcat que en aquesta represa "va adquirir tota la seva plenitud i maduresa".¹⁹⁶

Una altra de les claus per a l'èxit de l'experiència (que els dos estudiosos citats també han coincidit en assenyalar) fou l'ambient de companyonia i bona entesa que es creà entre les alumnes i el professorat, que es va veure estimulat perquè llur relació no es limità a les classes estrictes, sinó que es va estendre a tot un seguit d'iniciatives culturals extraescolars impulsades per l'Agrupació Escola de Bibliotecàries (integrada per les alumnes i exalumnes del centre i impulsada per la que fou també secretària de l'entitat, l'esmentada Joan Casals). Entre aquestes activitats, destacaren --com en la primera època d'Eugeni d'Ors--, les conferències culturals. El propi F. Soldevila fou protagonista d'una de les major contingut polític: la que s'organitzà el 6-XII-1932 per commemorar l'obertura del parlament català.¹⁹⁷

Aquest ambient amical i d'intensa relació personal féu que, inevitablement, irrompés també el sentiment amorós. La mateixa Joana Casals ha assenyalat que "tres professors solters es casaren amb tres alumnes".¹⁹⁸ F. Soldevila aleshores ja no era solter, però no va poder evitar la fascinació que ell exercia damunt d'una de les alumnes de l'escola, Rosa Leveroni (que posteriorment esdevingué una de les nostres poetesses més importants del segle).¹⁹⁹ Es

¹⁹⁶ A. Galí, Història..., Llibre VIII, p. 238.

¹⁹⁷ Citada per A. Estivill, Op. cit. p. 304.

¹⁹⁸ L'afirmació la féu en una conferència pronunciada a la mateixa escola el desembre de 1985, com ha estat reportat per A. Estivill, *Ibidem*, p. 352.

¹⁹⁹ Aquesta consideració ha estat manifestada per destacats poetes com Carles Riba, Salvador Espriu i, més modernament, Pere Gimferrer. Els valuosos premis que ella aconseguí avalen prou bé aquest judici. Ja el seu primer poemari Epigrames i cançons (1938), fou finalista del premi Folguera, i la seva posterior obra poètica fou repetidament guardonada en diferents edicions dels semiclandestins Jocs Florals de la Llengua Catalana: a Londres (1947), per Dotze cançons; a París (1948), per Tres poemes; a Caracas (1953), per Per a una suite lírica de Fedra; i a Cambridge (1956), per Cinc poemes desolats. Tot aquest seguit de

conegueren el mateix curs 1930-1931, quan ella tenia 20 anys i ell 36. D'aquell moment, n'existeix una evocació datada el 18-II-1938, escrita pel mateix F.

Soldevila en un Album d'autògrafs i dibuixos de R. Leveroni:

"Matí del curs 1930-31. Escola de Bibliotecàries. Classe d'Història de Catalunya. El professor, a propòsit d'un exercici: 'Qui és de vostès la Srta. Rosa Leveroni?' I quan la interpellada, menuda i vivaç, s'ha donat a conèixer, el professor ha afegit: 'La felicito perquè és la Srta. Rosa Leveroni'.

L'estil d'aquell senzill treball de classe va cridar l'atenció de l'encuriosit professor i va fer-li posar esperances en l'esdevenidor literari d'aquella deixeblla, per a ell encara innominada. Les esperances han estat superades".²⁰⁰

Ella era una alumna brillant, touché per la literatura --com li agradava de dir-- i molt enamoradissa, com no dubtà a reconèixer, anys després, en els seus Quaderns íntims, el juny-juliol de 1946:

"Enamorada d'algun professor de l'Escola? Jo crec que --bona alumna com era i per no contradir l'axioma--, un moment o altre, vaig estar enamorada de gairebé tots".²⁰¹

F. Soldevila, però, ja fou aleshores un cas especial. Gràcies a un seguit de diaris íntims d'aquella seva època estudiantil (1930-33), que ella agrupà sota el mateix títol d'Apunts i notes ²⁰², es pot seguir amb minuciositat la conversió del flirt innocent i candorós en un afecte més punyent. En un principi, ella es debat entre distintes persones, però ja es manifesten accessos sentimentals com el següent:

"9-VI-31. Ferran Soldevila està pà.lid, molt pà.lid... Està delicat, es torna sord... Per ell una tragèdia (ha d'ésser molt trist perdre la delícia del so)...És simpàtic (...)Els seus ulls em punxen... i el somriure? El somriure em fa un tall...Té les mans pà.lides i fines..., esllanguides com la d'aquell somni que em féu por... La seva encaixada és lenta en el deseiximent...Misteriosa? No, sense misteri!"²⁰³

A poc a poc, es pot advertir com creix l'afecte ("12-II-1932. Aquesta nit pensant força amb F.S. he patit un llarg insomni") i com cristal.litza la passió ("16-II-

distincions culminaren en un reconeixement institucional l'any 1982, quan li fou atorgada la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya.

²⁰⁰ Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya. Manuscrit 3334.

²⁰¹ Aquests quaderns, junt amb les seves Confessions íntimes, han estat publicats recentment amb el títol Confessions i quaderns íntims (Ed. 3i4, València, 1997), en una edició de la qual n'hem tingut cura l'Abraham Mohino i jo mateix. La cita esmentada apareix a l'estudi introductorí que tots dos vam redactar (p. 16) i en el cos del text (p. 226).

²⁰² Aquests quaderns --un total de quinze-- comprenen el seu període d'estudiant, però es perllonguen fins al 1937. Només com a font han estat reportats a l'obra Confessions i quaderns íntims i encara romanen inèdits al Fons Leveroni de la Biblioteca de Catalunya (ms. 3308).

²⁰³ Fragment reproduït a Confessions i quaderns íntims, p. 16.

1933. Temo, F. S., que estic enamorada de vós en tota regla, i em sap greu per les males estones que s'acosten...").²⁰⁴

En tot el període que van estar junts a l'Escola, F. Soldevila va mantenir les distàncies i va procurar no pendre's seriosament l'enamorament d'ella, ja que era un home casat i emmainadat d'ençà del 1931. És una actitud que coneixem bé gràcies a les Confessions íntimes. En aquests dietaris redactats per R. Leveroni, ell (a petició de l'autora) hi féu diferents anotacions sobre l'opinió que tenia del que ella hi anava escrivint.²⁰⁵ Sempre hi manté un to fred i un tractament distant que ella no va deixar de retreure-li. Tot i que després del periple escolar tots dos participaren junts en algunes empreses --treballaren conjuntament a la Biblioteca de la Universitat i en l'elaboració de la Història de Catalunya--, no fou fins ja esclatada la guerra que ell va correspondre als sentiments d'ella. Encara el mateix 1936, però, Soldevila mantenia una actitud distant, com es pot constatar amb l'anotació que el 5 de març féu, sense nomenar R. Leveroni, a Al llarg...:

"Una dona enamorada, que s'ofereix declaradament i no és corresposta, atribuirà la vostra passivitat a comoditat, a covardia, a estupidesa, a tot menys a manca d'interès envers ella. Ja no cal dir a un sentit de responsabilitat. O encara a una lleialtat conjugal. I encara molt menys a un amor conjugal. Una altra explicació li serà cara: us deixa veure massa els sentiments que li inspireu; n'esteu massa segurs: ah!, si ella sabés fingir indiferència, i llicar el dubte en el vostre cor! I no pensa que hi ha casos en què no hi ha res a fer." (p. 287)

En les anteriorment esmentades Confessions, Leveroni arriba a quantificar els ingredients que conformen el seu amor envers ell:

Un 50% de factors intel.lectuals

Un 20% de sentiments maternals

Un 30% de sensualitat.²⁰⁶

La important proporció que ella mateixa reconeix que tenen els factors intel.lectuals fa que en la seva relació mútua (per poc corresposta que sigui per part d'ell) tingui un gran pes tot allò referit a la literatura. De fet, F. Soldevila no renuncià, des d'un primer moment, a exercir damunt d'ella un veritable mestratge literari i intel.lectual. Així, li recomanà llibres que després comentaren, li parlà de les seves preferències literàries, llegí originals d'ella, li

²⁰⁴ Op. cit., p. 17.

²⁰⁵ Aquesta característica de dietari "a dues veus" el converteix en una peça insòlita en el panorama de la nostra literatura. Les anotacions d'ella i d'ell arriben a esdevenir un autèntic diàleg escrit, que en vigoritzen l'estil i permeten que el lector es pugui fer també un retrat caractereològic, força complet, del destinatari masculí del text.

²⁰⁶ Confessions i quaderns íntims, p. 53.

facilità escrits seus... En definitiva, contribuí, de manera decisiva, a la seva formació com a escriptora. Un mestratge que ella reconeix en alguns dels seus escrits inèdits, però que no ha estat conegut públicament fins fa poc, gràcies a la publicació de Confessions i quaderns íntims. I que prepara i complementa el reconegut mestratge poètic que Carles Riba exercí damunt d'ella.

Aquest enamorament envers Soldevila (per més especial, personal i intransferible que fos) no es pot pas separar tampoc de manera ben taxativa de la fascinació que ella sentia per la resta de professors i, en general, pel món que representava l'Escola de Bibliotecàries. Aquest ambient fou decisiu per a la seva formació, com ella mateixa reconegué en la nota biogràfica que féu quan acabà els seus estudis, el 1933:

"Filla d'aquella, encara, feliç burgesia barcelonina (...) vaig néixer al tombant de la segona dècada d'aquest segle (...) Als set [anys] anava a les Dames Negres, més tard vaig tenir una mestressa exemplar. Música, idiomes i tots els llibres que em queien a les mans. Res més fins al tombant decisiu de l'Escola de Bibliotecàries de l'any 1930, on durant tres cursos vaig fer els descobriments més importants de la meva vida. El més capital, potser, el de la Poesia, deixebla d'aquella classe inoblidable de literatura general que (...) donava diàriament Carles Riba. (...) També d'aleshores són les meves lectures (...) de tots els nostres poetes (...) I tot això amb el tracte diari de les nostres personalitats més importants"²⁰⁷

El fort impacte de l'experiència escolar no podia deixar de tenir una traducció en la seva producció escrita, ja que, com ha apuntat A. Mohino, "el teixit vida-literatura no és discernible separadament en Rosa Leveroni".²⁰⁸ Així, no ha de sobtar que l'Escola de Bibliotecàries i les alumnes i professors que s'hi van reunir fos el tema d'una seva novel·la de joventut de la qual només en resta un esborrany incomplet.²⁰⁹

Per bé que F. Soldevila va procurar marcar distàncies envers R. Leveroni i, presumiblement, potser amb d'altres alumnes, no podia pas (ni, segurament, volia) sostreure's a l'ambient distès i tendral que el professorat mantenia amb l'alumnat. En les anotacions que féu a Al llarg... queda ben palès l'afecte que despertaven en ell les seves "ninones", com les anomenà en l'escrit del 28-I-1931:

"Quan he entrat a classe, les ninones s'han aixecat, com de costum. Ja asseguts, una d'elles ha gosat començar:

--Ja es troba bé?

²⁰⁷ L'escrit original es troba a la Biblioteca de Catalunya (ms. 3.359) i el fragment reproduït s'ha extret del llibre d'A. Estivill ja esmentat, p. 342.

²⁰⁸ Abraham Mohino, Confessions íntimes i inèdites de Rosa Leveroni, dins "Lletra de canvi" núm 42 (1er. trimestre de 1997), ps. 28-32.

²⁰⁹ Dipositat en el Fons Rosa Leveroni (Biblioteca de Catalunya)

I han seguit, tot d'una, veus de pertot".(p. 233).

Una altra mostra de la tendresa que sentia envers les seves alumnes és aquest altre escrit, del 4-III-1931, de la mateixa obra ja esmentada:

"Llegeixo a les ninones les façons del rei En Jaume del Desclot. Fa cap a quinze anys vaig llegir-les a un públic de nens. Elles han rigut encara més." (p. 234).

Fins i tot no s'estava de fer certes confessions que, fins i tot, podrien comprometre la seva autoritat com a professor, com aquesta del 20-III-1931:

"La meva distracció arriba a extrems inversemblants. Ahir, havent sortit després de sopar, vaig torbar-me que anava a ficar-me al llit amb pijama --cosa normal--, però sense haver-me tret el barret. He tingut la feblesa d'explicar-ho a classe. Les deixebles han rigut tant com amb les façons del rei En Jaume".(p. 235).

7.4.3.-La universitat autònoma i republicana

La incorporació de F. Soldevila a la Universitat de Barcelona fou possible gràcies al canvi de règim, que comportà la renovació més profunda --bé que molt limitada en el temps-- de la institució d'ençà del seu restabliment a la ciutat, el 1837. La seva entrada es féu efectiva el mateix 1931, gràcies al decret del 15 de setembre d'aquell any promulgat pel ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo, que donava una autonomia completa a les facultats de Filosofia i Lletres de Barcelona i també de Madrid. El fet era veritablement excepcional, ja que l'estatut d'autonomia universitària que havia d'afectar la resta de facultats no s'aprovà fins al setembre del 1933. D'ací que, segons Albert Ribas, aquella facultat fos "la més penetrada per la renovació universitària"²¹⁰. La clau d'aquest procés renovador cal cercar-la en la incorporació de tot un estol de nous professors que, segons l'esmentat Ribas, eren, en una gran majoria, la millor selecció de la intel·lectualitat catalana formada en els instituts de cultura pròpia --l'IEC i els EUC-- i que havien quedat allunyats de la Universitat".²¹¹ Cal afegir que molts d'ells, com el mateix Soldevila, havien tingut ocasió de conèixer directament el funcionament d'universitats europees de gran prestigi. L'ur anterior allunyament de la universitat venia donat per la fèrria centralització i burocratització d'aquella institució, i no per cap mena de voluntat d'automarginar-se. En aquest sentit, s'ha de tenir present que la universitat es regia encara per la llei Moyano del 1857 i que fins a l'esmentat decret del 1931 --que només afectava la facultat de

²¹⁰ Albert Ribas i Massana, La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939), Barcelona, Ed. 62, 1976

²¹¹ Op. cit.

filosofia i lletres-- no fou possible, per exemple, poder fer el doctorat a Barcelona o donar matèries vinculades a la cultura catalana; en definitiva, trencar amb la uniformitat dels plans d'estudis. L'esmentat decret i la posterior autonomia universitària suposaren la culminació de tot un llarg procés de recuperació de la institució en favor del restabliment de la cultura autòctona, cosa que la convertí en un dels principals símbols de la catalanització assolida durant el període republicà.²¹² Una dada ben significativa d'aquesta normalització universitària fou que, a partir del curs 1933-1934, els Estudis Univesitaris Catalans van ésser finalment integrats a la Universitat de Barcelona.²¹³ No en va en aquell període fou anomenada, en justícia, Universitat de Catalunya.

Aquest procés catalanitzador no fou fàcil i, en un principi, es manifestaren divergències profundes entre els qui aspiraven a un tal objectiu. L'oportunitat d'acceptar la línia d'una universitat única, on s'admetés tant l'ús de la llengua oficial espanyola com l'autòctona, fou un tema molt discutit entre els intel.lectuals i entitats catalanitzadores. Alguns, entre els quals A. Rovira i Virgili i la mateixa Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, s'oposaren a la bilingüïtzació, mentre que d'altres com el mateix F. Soldevila o Pompeu Fabra, més relacionats amb el món acadèmic, acceptaren l'existència d'una sola universitat, amb la condició que existís un procés progressiu de decidida catalanització. El propi Soldevila en l'article La qüestió universitària, argumentà que si s'optava per la línia doble, l'estat espanyol podia dotar molt més bé una de les dues i advertí que aquesta no seria pas la catalana; al mateix temps, demanà un major nombre de càtedres en català i també una catalanització dels continguts.²¹⁴ La seva opció per una universitat autònoma i catalana era, doncs, ben clara, fins al punt que la féu explícita en un altre escrit El problema universitari, publicat en "La Publicitat" del 21-XI-1931. La seva decidida decisió en favor del procés d'autonomia i de catalanització motivà que el balanç que féu de l'experiència fos sempre altament positiu. Ja en un article del 1934 aparegut al "Bulletin of Spanish Studies"²¹⁵, remarcà la importància dels canvis introduïts arran de l'aleshores recent concessió d'autonomia i féu aquesta descripció:

"Si no tot, moltes coses s'han transformat a la Universitat barcelonina: des de l'aspecte extern de moltes de les seves dependències fins als quadres del professorat i a la distribució i descabdellament dels estudis. Qui entri avui a

212 Vegeu "Els EUC i la pugna per una universitat catalana" (cap. II).

213 A. Galí, Història..., Llibre IX, p. 254.

214 "La Publicitat" 7-XI-1931.

215 Vol XI, ps. 98-99.

l'edifici universitari, després d'alguns mesos de no haver-hi estat, trobarà una real transformació. Grans obres són fetes als jardins, que abans restaven sempre tancats, com un recinte prohibit, i que ara seran aviat oberts a l'esbargiment dels escolars. Els claustres han cobrat nova vida. La color atronjada de les parets fa destacar la finor i el material de les columnes, indubtablement el millor dels claustres. Un brollador i un bassol luen al mig. S'està procedint ràpidament a la instal·lació d'un bar dins el recinte universitari. En l'ordre espiritual, la Biblioteca, prou i massa coneguda per l'abandó en què l'Estat la deixava, no resta pas al marge de la transformació. Ben al contrari: sota la direcció del Dr. Pere Bohigues, professor de la Universitat i un dels valors més sòlids de la jove cultura catalana, la biblioteca Universitària està convertint-se ràpidament en l'instrument d'estudi i d'il·lustració que ha d'ésser (...) El professorat universitari ha millorat també d'una manera remarcable. El procediment de vocació directa, en substitució de l'horrible procediment d'oposicions dona ja els seus bons resultats (...) En fi, la llengua catalana ha rebut una primera i merescuda consagració i gaudeix avui, dins el clos de la Universitat, dels mateixos drets que la llengua castellana".

Malgrat que a l'altra gran universitat de l'àmbit català del moment, la de València, l'autonomia no va arribar a tenir la importantíssima dimensió que adquirí a la de Barcelona, sí que es deixaren sentir molt clarament (i de manera creixent) els aires renovadors que tendien a una major vinculació entre la institució i la cultura pròpia de la societat que l'acollia. Com ha apuntat Maria Fernanda Mancebo, el procés de recuperació cultural, accelerat d'ençà de la instauració del règim republicà, s'arribà a consolidar aleshores (fins i tot en el difícil període 1934-1936), clarament vinculat als sectors políticament esquerrans.²¹⁶ Ja s'ha fet esment de la puixança del moviment valencianista de l'època (en bona part alimentat per alumnes i professors d'extracció universitària), convé ara recordar també que la universitat de València assumí la unitat lingüística catalana en signar Manuel Sanchis Guarner (aleshores cap de seminari de filologia valenciana) les anomenades "Normes de Castelló" del 21-XII-1932, que suposaven l'acceptació de la normativa ortogràfica de l'IEC.²¹⁷ A part d'aquesta significativa firma, d'altres professors universitaris feren el mateix --Emili Gómez Nadal, Francisco Alcayde, Antoni Igual, Joan Beneyto...-- cosa que evidencia, com ha remarcat l'esmentada M.F. Mancebo,

²¹⁶ Maria Fernanda Mancebo, La Universidad de Valencia. De la monarquía a la República (1919-1939), Instituto de Cultura Juan Gil-Albert/ Universitat de València, València, 1994, p. 343.

²¹⁷ Sobre la significació d'aquestes normes, vegeu Abelard Saragossà, Les normes ortogràfiques de Castelló (1932) des del punt de vista ètic, "El contemporani" 19, set-des. 1999, ps. 31- 37.

que la seva admissió fou reconeguda per part de la pràctica totalitat de les tendències valencianitzadores existents en el seu si.²¹⁸

L'entrada de F. Soldevila a la universitat barcelonina es féu efectiva en el curs 1931-32, durant el qual fou ajudant de classes pràctiques de la càtedra d'Història d'Espanya, i a l'octubre del 1933 fou nomenat professor agregat temporal d'Història de Catalunya.²¹⁹ Pere Bosc Gimpera, el cap visible de la renovació universitària, ha explicat que la càtedra d'Història de Catalunya primer havia estat oferta a Ferran Valls Taberner, però com que no l'acceptà, finalment la va tenir F. Soldevila.²²⁰ En l'anuari del curs 1934-1935 consta que, dins el cicle d'història medieval catalana, ell és el responsable del "Curs general" (que constava de trenta lliçons que s'impartien els dimecres de 18 a 19 h.) i d'un "Curs d'especialització" dedicat al regnat de Jaume I (de trenta lliçons, impartides els divendres de 18 a 19 h.).²²¹ Així mateix, s'havia d'ocupar també, dins del cicle d'història moderna, d'un curs dedicat a "Història moderna de Catalunya" (de 30 lliçons més impartides els dimarts de 18 a 19 h.). D'ençà del 1932 i fins el 1934, fou un dels bibliotecaris de l'entitat. Canvià de destí el mes de novembre del 1934, però encara en l'esmentat anuari universitari del curs 1934-35 figura com a bibliotecari junt amb Àngel Aguiló, Miquel Ferrà, Pere Arellano, Francesc Nabot i Ambrosi Carrion.²²²

L'experiència universitària li fou molt rica des d'una perspectiva professional (cal recordar que, al marge de les seves classes, fou el director del Seminari d'Història de Catalunya fundat el maig del 1936,²²³ i que, així mateix, fou dels pocs estudiosos moderns que arribaren a escriure una història de la institució) i també fou molt estimulant des d'una perspectiva més personal, per les relacions que va poder establir amb col·legues i alumnes. Pel que fa al professorat i a títol d'exemple emblemàtic, cal recordar que li comportà establir un contacte molt estret amb Pere Bosc Gimpera --que primer fou degà de la Facultat de Lletres i, després, rector de la universitat autònoma--, amb qui mantenia una relació amical ja de l'infantesa.²²⁴ Certament, l'etapa universitària serví per afermar la seva amistat, com es va evident en les abundants

218 M. F. Mancebo, *Op. cit.* p. 338.

219 Carta del 24-X-1933 (LPFSC 8.1.1.61).

220 Pere Bosch Gimpera, *Memòries*, Edicions 62, Barcelona, 1980, p. 157.

221 *Anuario 1934-1935*, Universitat de Barcelona, Tipografia Occitània, Barcelona, 1934.

222 *Op. cit.* p. 464.

En aquells moments, el cap de la biblioteca era Manuel Ramos i el delegat del Patronat, Pere Bohigas. I eren auxiliars tècnics Rosa Leveroni, Mercè Badosa i M. A. Royo.

223 Vegeu "Continuïtats i canvis professionals" (cap. IX).

224 Vegeu "Els companys" (cap. IV).

referèncis que Soldevila fa a Bosc Gimpere en les seves memòries Al llarg..., on el darrer arriba a adquirir un paper molt destacat, especialment en el període bèl·lic. Una anotació del 7-IV-1938 és ben contundent al respecte:

"Hi ha un fet, i és que en Bosch com a amic se m'ha portat sempre bé. Com a home públic, hi ha gent --intel·lectuals-- que el critiquen, però jo no li conec cap mancança greu"²²⁵

Aquesta manifestació no ha de sorprendre, ja que durant el lapse de la guerra, Bosch l'ajudà molt, especialment a l'hora de solventar-li qüestions de caràcter burocràtic (com ara el permís perquè Yvonne i Gerard poguessin partir del país), però també a l'hora de resoldre petits inconvenients quotidians, com ara el del transport. En aquest darrer sentit, són molt nombroses les anotacions on consta que Bosc li fa de xofer a Soldevila (i a d'altres) per tal que es pugui desplaçar de Barcelona a Palautordera. Tot plegat fa que Soldevila escrigui, el 13-I-1939, quan ja és imminent la seva partida cap a un exili que encara no sap que serà definitiu:

"En Bosch encara està esperançat.

--Tant aquí com a l'exili-- li he dit mig en broma, parlant de la meva gratitud--. Tant aquí com a l'exili, perquè això està molt malament, oi?

--No --ha fet somrient--, l'aspecte internacional està molt bé: Anglaterra no vol que ens aixafin."²²⁶

En contra d'aquesta creença, amb l'exili van venir les diferències entre tots dos. No pas, però, immediatament. El 8-VI-1940, F. Soldevila anotà que havia rebut una carta de Bosc Gimpere i en reproduí aquests fragments:

"A mi em fa l'efecte --diu-- que tots haurem d'acabar fent cap a Amèrica i jo hi estic pensant també seriosament (...)

Quan siguem a Amèrica haurem de publicar les nostres memòries, perquè el teu successor (i el d'en Sanpere i Miquel) d'aquí a un parell de segles, ho tornin a explicar als catalans renaixents de 2142, que tornaran a caure en les mateixes equivocacions de la nostra generació..."²²⁷

El punt de conflicte va esclatar amb la publicació, a Mèxic (on aleshores estava exiliat Bosc Gimpere), del llibre Història de Catalunya (1946) --un manual fet molt de pressa, irregular i amb poc rigor, sobretot en els capítols finals--, que anava signat per tots dos i del qual Soldevila no en va pas assumir l'autoria

225 Al llarg..., p. 448.

226 Op. cit., p. 539

227 Dietaris..., ps. 115-116.

quan el va poder veure publicat.²²⁸ Molts anys després, Bosc Gimpera, en un article que redactà amb motiu de la mort de Soldevila, s'atribuí la responsabilitat d'aquella publicació i va insistir en evidenciar que malgrat aquell afer va mantenir la seva relació amical.²²⁹

El tracte amb l'alumnat també degué comportar-li una relació gratificant, ja que s'hi trobaven alguns dels qui posteriorment es convertiren en intel·lectuals més significatius del segle, com és el cas de Jaume Vicenç Vives²³⁰ o el poeta Salvador Espriu. Aquest darrer apareix en una anotació evocadora del 8-VII-1934:

"Tres dies a Mallorca amb estudiants de la Facultat. M'he trobat bé, malgrat l'activitat desplegada. Bon viatge d'anar i tornar. A l'anada, a l'alba, quan ja es veia l'illa, lectura de la Crònica de Jaume I --episodis de la travessia a la proa del vaixell--. Lector: Salvador Espriu. Els cabells de les noies s'agitaven, redreçats com enfollits pel vent. Els dofins fendien les aigües en matx amb la proa, i es capbussaven de sobte, en un capbussó vertiginós."²³¹

Molts anys després, aquest antic alumne i F. Soldevila tenim constància que es tornaren a trobar. L'un com a autor teatral, l'altre com a president de l'Associació Dramàtica de Barcelona, entitat que en els difícils anys cinquanta s'arriscà a representar Primera història d'Esther. En una carta del 25-III-1957 Espriu li agraiïa que l'hagués feta representar "amb tanta cura com propietat".²³²

De la profunda empremta que el pas per la Universitat barcelonina va deixar en l'ànim de F. Soldevila n'és un clar exemple l'alta valoració que ell sempre va fer de la seva experiència professoral, fins al punt que la convertí en motiu d'orgull i també de reivindicació, ja que mai no va ésser rehabilitat en el seu càrrec. Fins a la seva mort, en els llibres que signava hi feia constar, en primer lloc, la seva condició d'antic professor de la Universitat de Barcelona, per davant del mèrit d'ésser membre de l'Institut d'Estudis Catalans o de la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

228 Sobre l'afer, vegeu l'apartat "Els treballs historiogràfics" (cap. X) i, més detalladament, el capítol "Un llibre polèmic", dins F. Soldevila i els fonaments... ps. 178-181.

229 Gran historiador i gran amic, dins "Serra d'Or", juliol 1971, p. 17.

230 Pel que fa a la seva relació, vegeu "Continuïtats i canvis professionals" (cap. IX) i "Llums i ombres de Jaume Vicenç Vives (cap. XIII).

231 Al llarg... ps. 275-276.

232 LPFSC 11.1.3.4.